بسم الله الرحمن الرحيم

ناموين

الطب النبوي به كوردى

ناوەندی چاپدانی پارێزراوە بۆ
نارین

ناوی کتێب: الطب النبوي به کوردی
نووسین: ابن قيم الجوزيّة
وەرگێڕانی: نوری هەمەوەند
نەخشەسازی ناوەوە: کۆمپیوتەری نارین(کامران رفیق)
ساڵی چاپ: چاپی یەکەم ٢٠١٢ز
ژمارەی سپاردن: (١٠٢٢)ی ساڵی (٢٠١٢)ی پێدراوە.

نارین

بڵاوکراوەی بۆ چاپ
بازاڕی زانست بۆ کتێب و چاپەمەنی
Website: www.nareenpub.com
E-mail: info@nareenpub.com
تەلەفۆن: ٢٥١١٩٨٢ ٦٦ (٠٠٩٦٤)
مۆبایل: ٠٠٩٦٤ ٧٥٠٤٠٦٤٦١٠

الطب النبوي
به کوردی

نوسینی

ابن قيم الجوزية

وەرگێڕانی

نوری هەمەوەند

نارین

پێشەکی وەرگێڕ

سوپاس و ستایشی بێ پایان شایستەی خوای بەدیهێنەری بوونەوەرەو ، صەلات و سەلامی بەردەوامیش بەهاوشێوەی لێزەمەی باران بەسەر گیانی پاکی پێغەمبەری نازدارو سەرجەم ئال و کەس و کارو هاوەڵە دڵسۆزەکانیدا بڕژێت .

پاشان : کتێبی (الطب النبوي) بەشێکە لە کتێبی (زاد المعاد)ی بەناوبانگی پێشەوای ئیسلام (ابن القیم) ، کە دەمێکە بە تەنها چاپ کراوەو خراوەتە بەر دیدی خوێنەرانی عەرەب و ئەوانەی زمانی عەرەبی دەزانن ، بەڵام بەداخەوە کوردی بەشەرەفی موسڵمان لەم کتێبەو ، هەزارەها کتێبی عەرەبی دیکەش ، کە بەراستی زانستی پاک و ڕێگای ڕاستی بەرەو بەهەشتی تێدایە بێ بەشە ، بۆیە براتان کە تا ڕادەیەکی باش زمانی عەرەبی دەزانم ، بە ئەرکی سەر شانی خۆمم زانی بەم کارە هەستم و ، کوردی بەشەرەفی موسڵمانی پێ ئاشنا بکەم ، پەیمانیشم بەخوای خۆم داوە درێغی نەکەم لە وەرگێڕانی کتێبە زانستیە بەناوبانگەکانی پێشەوایانی ئیسلام تا لە تولنامدا بێت .

ئاشکەرایە پەیامی پێغەمبەری نازدار ﷺ زۆر تەواو و ڕێك و پێك بوو لە هەموو بوارەکاندا ، بواری پزیشکێتیش یەکێك بوو لەو بوارانەی کە پێغەمبەری نازدار ﷺ گرنگی پێداوەو ، بەجوانترین شێوە چارەسەرو دەرمانەکانی بۆ هاوەڵ و کەس و کارو ڕەمەکی خەڵك وەسف کردووەو ، ئەو شتەش بۆ تێکڕای مرۆڤایەتیە ، تا ڕۆژی قیامەت ، بۆیە پەیامەکەی تەواوترین پەیام بوو ، لەم کتێبەدا پێشەوای ئیسلام (ابن القیم) زۆر بەجوانی زنجیرەی چارەسەریەکانی پێغەمبەرایەتی دەخاتەڕوو ، تا ئەو ڕادەیەی ئاقڵ و ژیران لە ئاستیدا سەرسام دەبن .

سەرەڕای ئەو پەرەسەندنە گەورەیەی کە دەرمانسازی بە خۆیەوە بینیویەتی و ، ژمارەیەکی زۆری دەرمان لە زۆربەی بوارەکاندا دەبینرێت ، کەچی لەم ساڵانەی دوایدا گەڕانەوەیەکی بەرچاو هەست پێ دەکرێت ، بۆ سەر لە نوێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی دەرمانە سروشتیەکان ، چاکترین شتیش کە هەستی پێ دەکرێت خەڵکی گرنگی پێ دەدا بۆرای

پزیشکایەتی پێغەمبەری خۆشەویستە ﷺ، بۆیە خەڵکێکی زۆر دەبینرێت بە کەڵەشاخ خۆیان چارەسەر دەکەن ، کەچی ئەم شتە تەنها یەك بوارە لە چارەسەریەکانی پێغەمبەری نازدار ﷺ ، بۆیە بە پێویستم زانی هەموو بوارەکانی پزیشکایەتی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ بەرچاوی کوردی بەشەرفی موسڵمان بکەوێت و ، لە هەموو بوارەکانی پزیشکایەتی پێغەمبەری نازدار ئاشنا بن و سوودی لێ وەرگرن ٠

کە هەستام بە وەرگێڕانی کتێبی پزیشکێتی پێغەمبەری نازدار ﷺ، دوو کتێبم لابوو ، یەکەمیان کتێبی پزیشکێتی پێغەمبەر بە (تخریج)کردنی مامۆستا (محمد محمد تامر) و ، دووەمیش بە (تخریج)کردنی (أبو عبدالرحمن عادل بن سعد) ، بۆیە بڕ (تخریج)کردن سوودم لە هەردوو کتێبەکە وەرگرتووە ٠ پاشان براتان وەکو تێکڕای مرۆڤایەتی لە کەم و کوڕی بەدەر نی یەو ، لەوانەیە من کەم و کوڕیم زیاتر بێت ، سەرەڕای ئەوەش لە هیچ کەسی ناشرمەوەو دەڵێم من لە بواری پزیشکایەتی و ڕووەك ناسیدا وەکو هەموو خەڵکم و هیچم لەوان زیاتر نی یە ، بەڵام لە زمانی عەرەبیدا سوپاست بەخوا باشم ، بۆیە دەستم دایە وەرگێڕانی ئەم کتێبە ، بڕ وێنەو زانیاری لە سەر ئەو ڕووەکانەی لە کتێبەکەدا هاتوون ، سووم لە ئینتەرنێت و کتێبەکان بینیوەو ، کە هەر شتێکیشم وەرگرتبێ ئاماژەم بە سەرچاوەکەی داوە بڕ زیاتر دڵنیایی جەماوەری خەڵك و ، ئەو کەسانەی دەیانەوێ زیاتر بزانن ، حەزیشم بەوەیە هەرکەس هەڵەیەکی بەرچاوکەت با لە ڕێگای کتێبخانەی نارینەوە ئاگادارم بکاتەوە.

نوری هەمەوەند

پێنجوێن : ٢٠١٢

بسم الله الرحمن الرحيم

إنَّ الحَمْدَ لله، نَحْمَدُه، ونستعينُه، ونستغفرُهُ، ونعوذُ به من شُرُورِ أنفُسِنَا، وَمِنْ سيئاتِ أعْمَالنا، مَنْ يَهْدِه الله فَلا مُضِلَّ لَهُ، ومن يُضْلِلْ، فَلا هَادي لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ وأشهدُ أنَّ مُحَمَّدًا عبْدُه ورَسُولُه ٠ أرسله بشيراً ونذيراً ، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً .

پاشان : ئەمە كتێبى (الطب النبوي)يە دانراوى پێشەواى بەناوبانگ (شمس الدين ابن القيم)ە _ رەحمەتى خواى لێبێت _ ، دانەر هەوڵى داوە كتێبەكەى رێنمايەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺلەخۆ بگرێت سەبارەت بە پاراستنى جەستەى مرۆڤ لە نەخۆشى و دەردەكان ٠ زانراويشە مەبەستى سەرەكى و بنەڕەتى لە ئايينى ئيسلام بونيادنانى ڕوحيى جەستەى مرۆڤەو بەرزكردنەوەيەتى بۆ ئاستێى پاك و تەندروستان ، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شەريعەتە جەستەى مرۆڤ و پاراستنى پشت گوێ نەخستووە ، لەبەر ئەوەى جەستە هۆكارە بۆ هەستانى مرۆڤ بە سەپاندنە شەرعيەكان و نوێكردنەوەو ئاوەدانكردنەوەى گەردوون و هەستان بە بارقورسيەكانى ژيان ، پاشانيش ئەم شەريعەتە پڕكراوە بە ڕێنمايى و ئامۆژگارى پزيشكى ، تا موسڵمان لە ئاينەكەيدا بەهێزبێ و لە جەستەشيدا بەهێز بێ ، لەم بارەوە پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ ، وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ ، احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ ، وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلا تَعْجَزْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي (الصَّحِيحِ) ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ)).

واتە : ((بەلای خواى تعالاوە بڕوادارى بەهێز لە بڕوادارى لاواز خێردارترو خۆشەويسترە ، بەڵام هەردوكيشيان خێريان تێدايە ، كۆشش بكە بۆ بەدەستهێنانى ئەوەى سوودى بۆت هەيەو ، پشت بەخوا ببەستەو ، بيتواناى مەنوێنە)) ٠

دوای ئەوەش ، ئێمە دەبینین ئەو ڕێنمایانەی کە پێویست کراوە بۆ پاراستنی جەستەی مرۆڤ لە قورئان و ، سونەتی پێغەمبەردا _ علی صاحبها أفضل الصلاة والسلام _ پەرش وبڵاو بۆتەوە ٠

هەر کەسێ ئەم کتێبە پیرۆزە بخوێنێتەوە بەڵگەی سەلمێنەری ئەوەی لە نێودا بەرچاو دەکەوێت ، بەڵکو لە سەرەتاوە تا کۆتاکەی ئەوە دەبینێت ٠ ئەمەش لە گەورەترینی ئەو بەڵگەکانەیە کە هەستاوە بە پوچکردنەوەی پیلانی کەسە ڕەقاوی و دڵپیسەکان بەرامبەر بە ئیسلام و نەویستارانی شەریعەتەکەی و بانگەشەکارانی ئەوەی کە گوایە ئیسلام تەنها بریتیە لە کۆمەڵێك ڕێوڕەسمی خواپەرستی و هیچ پەیوەندیەکی بەژیانەوە نی یە ، ئای کە خراپە ئەو بڕیارەی کە دەیدەن ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ [التوبة : ٣٢] واتە : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ ﴾ دەیانەوێت ڕووناکی (ئاینیی) خوا بکوژێننەوە ﴿ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾ بەفووی دەمیان ﴿ وَيَأْبَى اللَّهُ ﴾ وە خوا نایەوێ ﴿ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ ﴾ بێجگە لە ڕووناکی خۆی تەواو بکات و سەرکەوێ ﴿ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ هەرچەند بێباوەڕان پێیان ناخۆش بێ[1]

محمد محمد تامر

مامۆستای یاریدەدەر لە کۆلیجی (دار العلوم)

١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەی تەفسیری قورئان ٠

ژیانی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القيم الجوزيه) _ رەحمەتی خوای لێبێت _ ناوی و رەچەڵەکی و لەدایك بوونی :

(محمد)ی کوڕی (أبي بكر)ی کوڕی (سعد الزرعي)یە چونکە دەگەڕێتەوە بۆ شاری (أزرع)و ، پاشان دیمەشق : (أبوعبدالله شمس الدين)یشی پێ دەگوترێت . خوای لێ ڕازی بێت لە گەورەترینی زانایان بوو ، هەروەها بابیشی کە سەرپەرشتیارو چاودێری (الجوزية) بوو ، کە خوێندنگایەك بوو لە دیمەشق ، بۆیە بە (ابن القيم الجوزية) ناسرا ، واتە کوڕەکەی سەرپەرشتیاری خوێندنگەی (الجوزية) . لە حەوتی مانگی (صفر)ی ساڵی شەش سەدو نەوەدو یەکی کۆچی چاوی بەدونیا هەڵهێناوە .

مامۆستاو فێرکاری گەورەی _ کە بەدرێژای ژیانی دەستی پێوە گرت و لێی جیانەبۆوە _ شێخ و زانای درەوشاوە (تقي الدين ابن تيمية) بوو .

مامۆستاکەی کاری تێکرد بەگەورەترین کاتێکردن ، بۆیە لەسەر مەنهەجەکەی دەچوو ، ڕێگەکەی ئەویشی پەیڕەو دەکرد کاتێ دڕێە لادەران لە ئاین دەجەنگا ، هۆکارێکی گەورەش بوو بۆ بڵاوکردنەوەی زانستی (ابن تيمية) بەو کتێبە چاکە قبوڵکراوانەی دایناوبوو ، بەڵام زۆر جار پێچەوانەی ئەوی پەیڕەو دەکرد ئەگەر هەقی بۆ دەرکەوتایەو بەڵگەی بۆ ڕوون بوایەتەوە .

خوێندکارانی زۆرن ، لەوانە : (عبدالله)ی کوڕی ، (ابن كثير)ی خاوەنی تەفسیری بەناوبانگ ، پێشەواو زانا (عبدالرحمن)ی کوڕی (رجب البغدادي الحنبلي) خاوەنی کتێبی (طبقات الحنابلة) ، (ابن عبدالهادي) ، (شمس الدين محمد)ی کوڕی (عبدالقادر النابلسي).

كتێبه دانراوەكانى :

(ابن القيم الجوزية) ـــ رەحمەتى خواى لێبێت _ دیوانێكى زانیارى زیندوو بوو ، خاوەنى بیرویاوەرى خۆى بوو كه حەزى به بڵاوكردنەوەى دەكرد ، له پێناو سوود گەیاندن به موسڵمانان كارى دەكرد ، بۆیه تەماشا دەكەین كتێبێكى زۆرى داناوە .

پێشەوا (ابن الحجر العسقلاني) دەربارەى (ابن القيم الجوزية) له كتێبى (الدرر الكامنة)دا فەرموویەتى : له دانراوەكانیدا بەحەوسەڵە بوو ، ئەوپەرى توانای خۆى بۆ ڕوونكردنەوە بەكاردەهێنا ، بۆیه زۆر درێژەى به گوفتارەكانى دەدا ، بەهەرەو توانایەكى بەهێزى هەبوو ، بەردەوام ورتەورتى (دندن) بەدەور ووشەكانیدا دەكردو سەرى دەخست و دەیسەلماند و بەڵگەى بۆ دەهێنایەوە .

پێشەوا (الشوكاني)یش فەرموویەتى : چاكى ڕەفتارو دەستكارى و تام و چێژێكى زیادى هەیه ، وە شێوازێكى چاك و جوانى دەربڕینى گوفتارى هەیه ، كه زۆربەى دانەرانى تر لەو بوارەدا بێتوانابوون ، بەجۆرێك ئەقڵ و ژیرى ئاشقى گوفتارەكانى دەبن و ، بیروهۆشیش مەیلى دەكەن و ، دڵنیش خۆشى دەوێ ، بەزۆرى بەبەڵگەى سەلمێنەر نەبێ پشت بەشتى تر نابەستێ ، هەندێ جارو بەدەگمەن مەیلى لاى ئەو ڕێباوەڕە دەكات كه له سەرى پەروەردە بووە ، بەڵام ناوێرێت بەڵگەى سەلمێنەر دوور بخاتەوە بەهەندێ لێكدانەوەو هەڵگرتنى سارد وەكو ئەوەى كەسانى تر دەیكەن ، بەڵكو پشت بەسەرچاوەو بەڵگە دەبەستێ لەو بوارەدا ، له زۆربەى دانراوەكانیدا دادپەروەرى و میانڕەوى پیادەكات ، له گەڵ بەڵگەدا دەسوڕێتەوە بۆ هەر كوێ سوڕایەوەو ، پشت بە قسەى دەماودەم و دەڵێن نابەستێت ، ئەگەر له توێژینەوەیەكدا هەموو گوفتارەكان وەرگرێت و درێژە بە پەراوێزەكانى بدات زانشتێك باس دەكات كەسانى تر باسیان نەكردبێ ، قسانێك باس دەكات كه دەبێ بەهۆى شادومانبوونى سینگى ئەو كەسانەى ئارەزومەندن ڕێباوەڕەكانیان وەرگیرێت .

(ابن القيم) _ رەحمەتى خواى لێبێت _ كتێبێكى زۆرى داناوە وەكو :

١ _ تهذيب سنن أبي داود وإيضاح علله ومشكلاته ٢ _ طريق الهجرتين وباب السعادتين ٣ _ مدارك السالكين بين منازل ﴿ إياك نعبد وإياك نستعين ﴾ وهو شرح كتاب منازل السائرين لشيخ الإسلام الأنصاري ٤ _ كتاب عقد محكم الأحباء ، بين الكلم الطيب والعمل الصالح المرفوع الى رب السماء ٥ _ أخبار النساء ٦ _ علم البيان ٧ _ شفاء العليل في القضاء والقدر ٨ _ شرح أسماء الكتاب العزيز ٩ _ زاد المسافرين الى منازل السعداء في هدي خاتم الأنبياء ١٠ _ جلاء الأفهام في ذكر الصلاة والسلام على خير الأنام ١١ _ بيان الأستدلال على بطلان اشتراط محلل السباق والنضال ١٢ _ نقد المنقول ، والمحك المميز بين المردود والمقبول ١٢ _ بدائع الفوائد ١٤ _ الشافية الكافية في الأنتصار للفرق الناجية ، وهي القصيدة النونية في السنة نحو ثلاث آلاف بيت ١٥ _ الصواعق المنزلة على الجهمية والمعطلة ١٦ _ حادي الأرواح الى بلاد الأفراح ١٧ _ نزهة المشتاقين وروضة المحبين ١٨ _ الداء والدواء ١٩ _ تحفة الودود في أحكام المولود ٢٠ _ مفتاح دار السعادة ، ومنشور لواء أهل العلم والإرادة ٢١ _ اجتماع الجيوش الإسلامية على غزو فرق الجهمية ٢٢ _ رفع اليدين في الصلاة ٢٣ _ نكاح المحرم ٢٤ _ تفضيل مكة على المدينة ٢٥ _ فضل العلم ٢٦ _ عدة الصابرين ٢٧ _ جوابات عابدي الصلبان وأن ماهم عليه دين الشيطان ٢٨ _ كتاب الكبائر ٢٩ _ كشف الغطاء عن حكم سماع الغناء ٣٠ _ معاني الأدوات والحروف ٣١ _ الرسالة الشافية في أسرار المعوذتين ٣٢ _ اقتضاء الصراط المستقيم في مخالفة أصحاب الجحيم ٣٣ _ إغاثة اللهفان في حكم طلاق الغضبان ٣٤ _ حكم تارك الصلاة ٣٥ _ نور المؤمن وحياته ٣٦ _ حكم إغمام هلال رمضان ٣٧ _ التحرير في ما يحل ويحرم من لباس الحرير ٣٨ _ بطلان الكيمياء من أربعين وجهاً ٣٩ _ الفرق بين الخلة والمحبة ، ومناظرة الخليل لقومه ٤٠ _ الكلم الطيب والعمل الصالح ٤١ _ الفتح القدسي ٤٢ _ المسائل الطرابلسية ٤٢ _ أعلام الموقعين عن رب العالمين ٤٤ _ التحفة المكية ٤٥ _ أمثال القرآن ٤٦ _ تفسير الفاتحة ٤٧ _ الرسالة التبوذكية ٤٨ _ إيمان القرآن ٤٩ _ شرح الأسماء الحسنى ٥٠ _ الفروسية الشرعية ٥١ _ الطرق الحكمية في السياسة الشرعية ٥٢ _ كتاب الروح

٥٣ _ إغاثة اللهفان من مصايد الشيطان ٥٤ _ اقتضاء الذكر بحصول الخير ودفع الشر ٥٥ _ روضة المحبين و نزهة المشتاقين ٥٦ _ تفسير أسماء القرآن ٥٧ _ الجواب الكافي عن ثمرة الدعاء ٥٨ _ التبيان في مسائل القرآن ٥٩ _ زاد المعاد في هدي خير العباد ٦٠ _ المنار المنيف في الصحيح والضعيف ٠

مردنەکەی : _ خوای لێ ڕازی بێت _ کاتی نوێژی عیشای شەوی پێنج شەمەی ، سیازدەی مانگی ڕەجەبی ساڵی حەوت سەدو پەنجاو یەکی کۆچی مردوە ٠

پزیشکێتی پێغەمبەرﷺ

کۆمەڵێك لە ڕێنومایەکانی پێغەمبەری خوامان ﷺ بۆ باسکراوە لە هەموو بوارەکانی غەزاو پێشکەوتن و بەڕێوەبردنی کاروفرمانەکانی و چونیەتی بەڕێخستنی نێردراوەکانیی و سریەکان و نامەکانیدا ، هەروەها ئەو نووسراوانەی بۆ پادشاو جێگرەکانیان دەینووسی ٠

ئێمەش لێرەدا هەمان ڕێڕەو دەگرینە بەرو چەند بەشێکی بە سوود لە ڕێنومایەکانی دیکەی لە بواری پزیشکێتیدا باس دەکەین ، کە خۆی پێ تیماردەکردو ، بۆ خەڵکی تریشی وەسف دەکرد ، گرنگترین ئەو حیکمەتانەش کە تیایدایە دەخەینەڕوو ، کەوا ئەقڵی زۆربەی پزیشکان بێ توانان پێی بگەن ، چونکە پزیشکێتی ئەوان لە چاو پزشکێتی پێغەمبەری خوادا بە هاوشێوەی پزشکێتی پەککەوتوانە لە چاو پزشکێتی ئەواندا ، بۆیە داوای یارمەتی لە خوای پەروەردگار دەکەین هێزو توانامان پێبەخشێت و دەڵێین :

نەخۆشی دوو جۆرە : نەخۆشی دڵان و ، نەخۆشی جەستەکان ٠ هەردووکیشیان لە قورئاندا باسکراون ٠

نەخۆشی دڵانیش دوو جۆرە : نەخۆشی ناپاکی و گومان و ، نەخۆشی ئارەزوو گومڕایی ، هەردوکیشیان لە قورئاندان · خوای تعالی سەبارەت بە نەخۆشی ناپاکی فەرموویەتی : ﴿ فِي قُلُوبِهِم مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضاً﴾ [البقرة : ١٠] واتە : ﴿ فِي قُلُوبِهِم مَرَضٌ ﴾ لە دڵیاندا نەخۆشی (ناپاکی) هەیە ﴿ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضاً ﴾ خواش نەخۆشیەکەی زۆرترکردن (بە هاتنی قورئان)[٢] ، هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَلِيَقُولَ الذينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ والكافرون مَاذا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ [المدثر : ٣١] واتە : ﴿ وَلِيَقُولَ الذينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ﴾ تا بڵێن ئەوانەی کە نەخۆشی (ناپاکی)یان لە دڵایە ﴿ والكافرون ﴾ وە بێ بڕواکان ﴿ مَاذا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ خوا چی مەبەستە بەم ژمارەیە کە لە غەیبیدا وەک مەسەل وایە[٣] ·

هەروەها خوای تعالی لە ڕاستی ئەوانەی بۆ حوکم پێکردنی قورئان و سوونەت بانگ کران ، بەڵام بە قایلنەبوون و بە ڕوو وەرگێڕان وەڵامیان دایەوە فەرموویەتی : ﴿ وَإِذا دُعُوا إِلى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ * وَإِن يَكُن لَّهُمُ الحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ * أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ، بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾﴿ النور : ٤٨ _ ٥٠ ﴾ واتە : ﴿ وإِذا دُعُوا ﴾ کاتێ بانگ بکرێن ﴿ إِلى اللهِ وَرَسُولِهِ ﴾ بۆ لای (شەریعەتی) خواو پێغەمبەر ﷺ ﴿ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ﴾ بۆ ئەوەی حوکم بکات لە نێوانیاندا ﴿ إِذا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴾ یەکسەر کۆمەڵێک لەوانە ڕوو وەردەگێڕن · ﴿ وإِن يَكُن لَّهُمُ الحَقُّ ﴾ بەڵام ئەگەر لە (حوکمدانەکەدا) حەقەکە بۆ ئەوان بێت ﴿ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴾ دێن بۆ لای (حوکمەکە) بەو پەڕی ملکەچی یەوە · ﴿ أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ ئایا دڵەکانیان نەخۆشی تێدایە ﴿ أَمِ ارْتَابُوا ﴾ یا لە گومانداا بوون ﴿ أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ﴾ یان دەترسن

---

٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

خولو پێغەمبەرەکەی ﷺ ستەمیان لێ بکەن ﴿ بَلْ أُوْلَئِكَ هُمُ الظالِمُونَ ﴾ (نەخێر هیچ لەوانە نی یە) بەڵکو ئەوانە هەر خۆیان ستەمکارن [٤] . ئا ئەمە نەخۆشی ناپاکی و دووڵی گومانە.

هەروەها خوای تعالی سەبارەت بە نەخۆشی هەولو ئارەزوو فەرموویەتی : ﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقَوْلِ فَيَطْمَعَ الذي في قَلْبِهِ مَرَضٌ ﴾ [الأحزاب : ٣٢] واتە : ﴿ يا نِساءَ النبي ﴾ ئەی ژنانی پێغەمبەر ﷺ ﴿ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النساء ﴾ ئێوە وەک هیچ یەک لە ئافرەتانی دیکە نین ﴿ إِنَ اتَّقَيْتُنَّ ﴾ ئەگەر خۆتان بپارێزن و لە خوا بترسن ﴿ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقَوْلِ ﴾ کەواتە بە خەمزەو نازەوە قسە مەکەن (وەک ئافرەتانی رەوشت نزم) ﴿ فَيَطْمَعَ الذي قلبه مرضٌ ﴾ ئەوەکو ئەوەی کە دڵی نەخۆشە (دەرون نزمە) نیازی خراپ بکات ﴾[٥] ، ئا ئەمە نەخۆشی هەولو ئارەزووی دلوێن پیسی یە .

بەشێك : سەبارەت بە نەخۆشیەکانی جەستە

سەبارەت بە نەخۆشی جەستەیی ، خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلا عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ [الفتح : ١٧] ، [النور : ٦١] واتە : ﴿ لَيْسَ عَلَى الأَعْمَى حَرَجٌ ﴾ بۆ کوێر گوناە نی یە (بەشداری جیهاد نەکات) ﴿ وَلا عَلَى الأَعْرَجِ حَرَجٌ ﴾ بۆ شەلیش گوناە نی یە ﴿ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ هەروەها بۆ نەخۆشیش گوناە نی یە[٦] . خوای گەورە نەخۆشی جەستەیی لە باسەکانی حەج و رۆژوو و دەستنوێژدا باسکردووە ، لە بەر نهێنیەکی سەرسوڕهێنەر کە گەورەیی قورئانت بۆ ڕوون دەکاتەوە ، ئەمەش بەسە بۆ ئەوانەی لێی تێدەگەن و بە ئەقلیش پەسەندی دەکەن بۆ ئەوەی پێویستیان بە شتی تر نەبێت ، چونکە مەبەستەکانی پزشکێتی جەستەیی سێ شتە : پاراستنی تەندروستی ، خۆ

٤ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٦ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

پارێزی له شتی زیانکار ، هەڵهێنانەوەو کردنه دەرەوەی ماده خراپ بووەکان · خوای تعالی ئەم سێ بنەمایه لەم سێ شوێنەی قورئاندا باس دەکات ، لە ئایەتی ڕۆژوودا دەفەرمێت : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَو عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ [البقرة : ١٨٤] واتە : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً ﴾ جا هەر کەسێك له ئێوه نەخۆش بوو ﴿ أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ یا لە سەفەردا بوو (وە بە ڕۆژوو نەبوو) ﴿ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ ئەوە پێویستە بە ژمارەی ئەو ڕۆژانەی (بە ڕۆژوو نەبووە) قەزای بکاتەوە لە ڕۆژانی تردا[٧] ، لێرەدا ڕێی داوە بە نەخۆش ڕۆژوو بشکێنێت " بە بەهانەی نەخۆشیەکەوەو ، هەروەها بە ڕێبواریش بۆ پاراستنی تەندروستیی و هێزیی نەوەکو ڕۆژوو لایانبەرێت لە سەفەرەکەدا کە جموجۆڵێکی زۆری تێدا کۆدەبێتەوەو ، ئەو چابوکی و چالاکیەی پێویستی دەکات ، چونکە نەبوونی خۆراکی پێویست بۆ ئەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی شیی بۆتەوە بگرێتەوە ، هێزیی مرۆڤ کەم دەکاتەوەو لاواز دەبێت ، بۆیە ڕێی داوە بە ڕێبوار ڕۆژوو بشکێنێت بۆ پاراستنی تەندروستی و هێزیی بەرامبەر بەوانەی لاوازی دەکەن.

لە ئایەتی حەجیشدا خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَّرِيضاً أَو بِهِ أَذىً مِن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ﴾ [البقرة : ١٩٦] واتە : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَرِيضاً ﴾ ئینجا هەر کامێك لە ئێوە نەخۆش بوو ﴿ أَوْ بِهِ أَذىً مِنْ رَأْسِهِ ﴾ یان ئازارێك لە سەریدا بوو ﴿ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ ﴾ (ئەگەر سەری تاشی) بریتی یەك بدات کە ڕۆژوی (سێ ڕۆژە) ﴿ أَوْ صَدَقَةٍ أَو نُسُكٍ ﴾ یان خێرێك یان قوربانیەك بکات[٨]، لێرەدا ڕێی داوە بە نەخۆش و ، ئەو کەسەی سەری هەر ئازارێکی پێ گەشتبێت ، وەکو ئەسپێ ، یا ئاڵوشی وخواردن ، یا هەر شتێکی تر ، لە ئیحرامدا سەری بتاشێت بۆ کردنه دەرەوەی ئەو بۆخ و هەڵماتکە خراپەی کە ئازاری لە سەریدا دروست کردبوو ، بە لرگ بەستن (أحتقان) لە ژێر پرچیدا ، چونکە کە

٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٨ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

سەری تاشی ، کونیلەکان دەکرێنەوەو ، ئەو بۆخ و هەڵماتکە دەچنە دەرەوە ، بۆیە ئەم جۆرەی دەرهاوێشتنە تێکڕای دەهاوێشتنەکانی تری لە سەر (قیاس) دەکرێت کە گیربوونی لە جەستەدا ئازار بەمرۆڤ دەگەیەنێت ٠

ئەو شتانەش کە گیربوونیی و پێشگریکردنی ئازاردەرن دە شتەن : خوێن ئەگەر هەژی و جوڵا ، (مني) ئاوی نێرینە ئەگەر ئارەزووی هەستا ، میز ، پیسی ، با ، ڕشانەوە ، پڕمین ، نووستن ، برسێتی ، تینوویوون ٠ هەر یەکێکیش لەم دە شتە ئەگەر گیردرا ، دەبێ بە هۆکاری دروستبوونی نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکان ٠

خوای تعالی ووشیاری کردوینەتەوە بە کردنە دەرەوەی نزمترینیان ، کە بریتی یە لە بۆخ و هەڵماتکی لرگ بەستوو (المحتقن) لە سەردا بۆ کردنە دەرەوەی لەوە سەختر دژوارتر ، ئەمەش ڕێبازی قورئانە : ووشیاریی دەدا بە نزمترین لە سەر گەورەترین ٠

بەڵام پارێزکردن : خوای تعالی لە ئایەتی دەستنوێژدا فەرمووبەتی : ﴿ وإن كُنتُم مَّرضى أَوْ عَلى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنكُم مِنَ الغَائِطِ أَوْ لَمَستُمُ النِسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّبَاً ﴾ [النساء : ٤٣] [المائدة : ٦] واتە : ﴿ وَإِن كُنتُم مَّرضى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿ أَوْ عَلى سَفَرٍ ﴾ یان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغائِطِ ﴾ یان کەسێکتان هاتەوە لە شوێنی پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لَمَستُمُ النِسَاءَ ﴾ یان جووت بوون (یا پێستان بەر یەك کەوت) لە گەڵ خێزانەکانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدوا مَاءً ﴾ و ئاوتان دەست نەکەوت ﴿ فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيباً ﴾ ئەو تەیمووم بکەن بە خۆڵێکی پاك[٩]، خوای تعالی ڕێی داوە بە نەخۆش لە ئاو لادات بۆ بەکارهێنانی خۆڵێکی پاك وەکو پارێزکردنێك نەوەکو جەستەی شتێکی ئازاردەری بەرکەوێت ، ئەمەش ووشیاردانێکە بە خۆپارێزیی لە هەموو زیانکارێك زیانی پێگەیەنێت ئێوەکی بێت یان دەرەکی ، خوای پەروەردگار ڕێنوێنی بەندەکانی کردووە بۆ شێوەکانی

٩ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

تیمارگەری و ، کۆزانینی دەستوورەکانی و ، ئێمەش لێرەدا ڕێنیشاندەریەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە باس دەکەین و ، ڕوونی دەکەینەوە کە ڕێنیشاندەریەکانی لەم بارەوە تەواترین ڕابەرکاریە.

پزشکێتی دڵان :

ئەم جۆرە سپێردراوە بە پێغەمبەران _ صلوات الله وسلامه علیهم _ هیچ ڕێگایەکی کاریگەریش بەدینەکراوە بۆ بەدەستکەوتنیی تەنها لە ڕێگەی ئەوانەوە نەبێت و لە سەر دەستی ئەوانەوە نەبێت ، چونکە چاکێتی دڵان لەوەدایە خواکەی ، دروستکاری ، ناوەجوانەکانی ، سیفەتە بەرزەکانی ، کردەوەکانی ، حوکمەکانی بناسێت ، کارتێکراوی پەزابوون و خواستەکانی پەروەردگاری بێت ، خۆدوورخەرەوە بێت لە قەدەغەکراو و ڕق لێبووەکانیەوە ، بۆیە دڵیش هەرگیز تەندروستی و ژیانێکی باشی نابێت تەنها بە پەیوەندیەکی بە تینی ئەوانەوە نەبێت ، هیچ ڕێوازێکی وەرگرتنیشی نی یە تەنها لە لایەن پێغەمبەرانەوە نەبێت ، گومانیش نابرێت تەندروستی دڵان بەدەست بهێنرێت بەبێ پەڕەوکردن و وەدووکەوتنیان بە تەواوی ، بۆیە زۆر بە هەڵەدا چوون ئەو کەسانەی واگومان دەبن کە تەندروستی دڵان بەدەست دەهێنرێت بەبێ شوێنکەوتنی پێغەمبەران ، لە ڕاستیدا هەرکەسیش گومانی وابێت ئەوا لە ژیان و بۆچوونێکی ئاژەڵیی هەواو ئارەزووی خۆیەوە دەڕوانێت ، بۆیە دەبێ بزانین تەندروستی و هێزی دڵان و ، تەندروستی و هێزی ژیان لەوانە بەدوور نی یە ، هەر کەسێکیش توانای جیاوازیکردنی نێوان ئەمەو ئەمەی نەبێت ، با بگری بۆ ژیانی دڵی ، چونکە لە مردووانە ، با بشگری بۆ ڕووناکی و نووری دڵی ، چونکە لە دەریای تاریکی و گومڕاییدا نقووم بووە .

پێشەکی دانەر

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەکانی پزیشکێتی جەستە

پزیشکێتی جەستە : دوو جۆرە :

یەکەم : جۆرێکە خوای تعالی هەموو زیندەوارێ لە سەر بەدیهێناوە مرۆڤ و ئاژەڵ ، ئەم جۆرە پێویستی بە چارەسەری پزیشك نی یە ، وەکو چارەسەرکردنی برسێتی ، تینویەتی ، سەرما ، ماندوویەتی بە دڕکارەکانیەوە ئەوەی لایاندەبات .

دووەم : ئەوەی پێویستی بە بیرو تێووردبوونەوە دەبێت ، وەکو بەرگریاریی نەخۆشیە وێکچووەکان(المتشابهة) کە لە میزاجدا پەیدا دەبن ، بە جۆرێك لە میانەیی دەیباتە دەرەوە ، بۆ گەرمی ، یا بۆ ساردی ، یا بۆ وشکێتی ، یا بۆ تەڕێتی ، یا بۆ پێکهاتنێك لە دووان لەوانەی سەرەوە ، ئەمەش دوو جۆرە : ماددی ، یا چۆنیەتی (کیفیة) ، مەبەستیشم یا بە تێڕژانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە پەیدابوونی چۆنیەتیەك ، جیاوازی نێوانیشیان ئەوەیە کە نەخۆشی یە چۆنیەتیەکان پاش نەمانی ئەو ماددانەی کە بەدیهێناون دروست دەبێت ، بۆیە ماددەکانیان نامێنێت و ، شوێنەوارەکانیان بە چۆنیەتی یەك لە میزاجدا دەمێنێتەوە .

نەخۆشیەکانی ماددەش هۆکارەکانی لە گەڵ خۆیدایە یارمەتی درێژبوونەوەی دەدات ، بۆیە ئەگەر هۆکاری نەخۆشی یەکە لە گەڵ خۆیدا بێت ، پێویستە یەکەم جار تەماشای هۆکار بکرێت ، دووەم نەخۆشیەکە ، سێ یەمیش : دەرمانەکەی . بەڵام نەخۆشیە ئەندامیەکان (الآلیة) ئەوانەن کە ئەندامەکە لە ڕووخساری خۆی دەباتە دەرەوە ، یا لە شێوەدا ، یا بۆشایی (تجویف) ، یا ڕێڕەوێك ، یا زبری ، یا لووسی ، یا ژمارەیەك ، یا ئیسکێك ، یا بارێك ، ئەم ئەندامانە ئەگەر هۆگری یەکتر بوون و جەستەیان پێکهێنا ئەوا بە هۆگربوونیان دەگوترێت پەیوەستبوون و ، دەرچوونیش لە باری میانەیی بە جیابوونەوەی

پەیوەستبوون ناودەبرێت ، بەڵام نەخۆشی یە گشتیەکان تێکڕای نەخۆشی یە وێکچووەکان و ئەندامیەکان دەگرێتەوە.

نەخۆشی یە وێکچووەکانیش : ئەوانەن کە میزاج لە میانەیی دەبەنە دەرەوە ، ئەم چوونە دەرەوەیەش بە نەخۆشی ناودەبرێت دوای ئەوەی کە زیانێکی هەستپێکراو بە کردار دەگەیەنن .

ئەمەش هەشت جۆرە : چواری سادەو ، چواری پێکهاتوو ، چوارە سادەکە : ساردو ، گەرم و ، تەڕو ، وشکە . چوارە پێکهاتووەکەش : گەرمی تەڕو ، گەرمی وشک و ، ساردی تەڕو ، ساردی وشکە ، ئەمەش یا بە تێژڵانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە بێ تێژڵانی ماددە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشی یەکە ئازاری بە کردار نەگەیاند ئەوا چوونە دەرەوەکە لە میانەیی بە تەندروستی ناودەبرێت .

بارەکانی جەستە :

جەستەش سێ باری هەیە : بارێکی ئاسایی و ، بارێکی دەرچوو لە ئاسایی و ، بارێکی نێوەندی هەردووکیان:

یەکەم : بەم بارە جەستە تەندروست دەبێت .

دووەم : بەم بارە جەستە نەخۆش دەبێت .

باری سێ یەمیش : نێوەندی هەردوو بارەکەی پێشووە ، چونکە دژ ناگواستێتەوە بۆ دژەکەی تەنها بە نێوەندێك نەبێت ، هۆکاری دەرچوونی جەستەش لە سروشتی خۆی ، یا لە نێو خۆیەوە دەبێت ، چونکە پێکهاتووە لە گەرم و ساردو ، تەڕو وشک ، یا لە دەرەوە دەبێت ، چونکە ئەوەی لە دەرەوە تووشی دەبێت پێدەچێت سازگاری لەشی بێت یا

سازگاریی نەبێت ، ئەو زیانەش بە مرۆڤ دەگات پێدەچێت لە خراپبوونی میزاجەوە بێت کە لە میانەیی دەردەچێت ، یا بە هۆی خراپبوونی ئەندامەوە دەبێت یا بە هۆی لاوازبوونی هێزەکانەوە دەبێت ، یا ئەو گیانانەی هەڵگرتوون ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ زیادبوونی میانەیی و کەمی زیادبوونی ، یا کورتی میانەیی و نەبوونی کورتی ، یا جوێ بوونەوەو جووتبوونی میانەیی ، یا کشان و کرژبوونی میانەیی ، یا چوونەدەرەوەی جەستەی هەڵگری بارو شێوەیەك لە بارو شێوەکەی خۆی بە جۆرێك لە میانەیی بیباتە دەرەوە .

بۆیە پزیشکی شارەزا : تەنها کەسێکە هەڵدەستێت بە جوێکردنەوەی ئەوانەی کە کۆبوونەوەیان زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، یا هەڵدەستێت بە کۆکردنەوەی ئەوانەی کە جوێکردنەوەیان زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، یا هەڵدەستێت بە کەمکردنەوەی ئەوەی کە زیادبوونی زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، یا زیادکردنی ئەوەی کە کەمبوونی زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، بەو جۆرە تەندروستی وونبوو دەهێنێتەوە ، یا تەندروستی بە شێوەو چەشن (الشكل و الشبه) دەپارێزێت و بە دژو پێچەوانەش کەموکوڕیەکانی لادەبات ، یا دەری دەهێنێت ، یا بە پارێزکردن هەڵدەستێت بە لابردنی بە جۆرێك بەربەستی ڕووداتی بکات ، هەموو ئەمانەش لە ڕێنمویەکانی پێغەمبەری خوادا ﷺ بە شێوەیەکی چاکەرەوەی ساڕێژکاری یەکلاکەرەوە دەبینیت بە هێزو تواناو چاکەو یارمەتیدانی خوای پەروەردگار .

بەشێك : سەبارەت بە رێگەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردندا و فەرمانپێكردنى :

پێغەمبەرى خوا ﷺ رێگەكانى چارەسەركردنى لە خودى خۆيدا بەكاردەهێناو ، فەرمانى بەكارهێنانى بە ئەو كەس و كارو هاوەڵانەشى دەكرد كە تووشى نەخۆشيەك بووبوون ، بەڵام لە باس و خواسى ژيانى خۆى و هاوەڵانيشيدا نەماتووە ئەو دەرمانە ئاوێتانە بەكاربێنن كە بە (ئەريادين) ناسراوە ، بەڵكو زۆربەى دەرمانەكانيان بە تاكەكان بوو ، پێدەچێت هەندێ مادەى يارمەتيدەريشيان تێكەڵ بە دەرمانە تاكەكان بكردايە ، يا هەندێ مادەى تر لە تيژيەكەى كەم بكاتەوە ، ئەمەش پزيشكێتى باوى نەتەوەكانە بە جياوازى رەگەزەكانى عەرەب و تورك و ، خەڵكى بيابان سەرلپا ، لە ڕاستيدا ڕۆم و يونانيەكان سەرقاڵبوون بە دەرمانە ئاوێتەكانەوە ، بەڵام زۆربەى پزيشكێتى هند بە دەرمانە تاكەكانە ٠

پزيشكان رێكەوتووبوون سەبارەت بەوەى هەركات توانرا چارەسەر بە خۆراك بكرێت وازى لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە دەرمان ، هەركاتيش توانرا بە سادە چارەسەر بكرێت وازى لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە ئاوێتەكان ٠

گوتوويانە : هەر نەخۆشيەك توانرا بە خواردەمەنى و پارێزكردن لابرێت ، هەوڵ نادرێت بە دەرمانەكان لابدرێت گوتوويانە : پێويستە پزيشك هۆگرى فەرماندان بەنەخۆش نەبێت كە هەموو كاتێك دەرمان بخواتەوە ، چونكە دەرمان ئەگەر نەخۆشيەك لە جەستەدا بەدينەكات ئەوا شيى دەكاتەوەو هەڵيدەوەشێنێ ٠ يا ئەگەر دەرمانەكە نەخۆشيەكى بەديكردو لەبارو گونجاوى نەبوو ، يا نەخۆشيەكى بەديكرد لەبارو گونجاوى بوو بەڵام بڕيى لە نەخۆشيەكە زياتر بوو ، يا چۆنيەتيەكەى ، ئەوا دەستەوداوێتى تەندروستى دەگرێت و ، دەيشێوێنێت ٠

پزیشکه به ئەزموونەکان پزیشکێتیان به تاکەکانە بە زۆری ، کە ئەمانەش یەکێکن لە سێ دەستەکەی پزیشکێتی ٠

بۆ سەلماندنی ئەوەش دەگوترێت دەرمانەکان لە ڕەگەزی خۆراکەکانە ، بۆیە ئەو ئومەت و تایەفەی کە زۆربەی خۆراکیان بە تاکەکانە ، نەخۆشیەکانیان زۆر کەمەو ، پزیشکێتیشیان بە تاکەکانە ، بەڵام دانیشتوانی شارەکان ئەوانەی خۆراکە ئاوێتەکانیان بەسەردا زاڵە ، پێویستیان بە دەرمانە ئاوێتەکانە ، بە هۆکاری ئەوەی نەخۆشیەکانیان ئاوێتەیە ، دەرمانە ئاوێتەکانیان بۆ بەسوودترە ، نەخۆشیەکانی دانیشتوانی بیابان تاکە ، بۆیە دەرمانە تاکەکان بەسە بۆ چارەسەرکردنیان ٠ ئەمەش سەڵماندنێکە بە گوێرەی پزیشکسازی ٠

فەزڵ و چاکێتی پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەر پزیشکایەتی پزیشکەکاندا :

ئێمەش دەڵێین : لێرەدا شتێکی تر دێتە پێشەوە ، کەوا بەراوردی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو بەراوردی پزیشکێتی هەندێ لە صوفیەکانە کە شارەزایان لە پزیشکێتیدا نی یە و بەسااڵچوونە بە پزیشکێتی پزیشکان ، ئەمەش بەڕوونی دانی پێدانراوە لە لایەن لێهاتووان و پێشەواکانیانەوە ، چونکە سەبارەت بەو زانستە پزیشکێتیەی هەیانە هەندێکیان دەڵێن : (قیاس)ە ٠ هەندێکی تریشیان دەڵێن : ئەزموون وتاقیکردنەوەیە ٠ هەندێکیشیان دەڵێن : نێگاو بۆهاتنە ، خەوبینینە ، پەی پێبردنێکی ڕاستە ٠ هەندێکیشیان دەڵێن : زۆربەی لە ڕەفتاری ئاژەاڵنەوە وەرگیراوە ، وەکو ئەوەی دەبینین پشیلەکان ئەگەر ژەهرداریەکان بخۆن دەچنە لای چراکەو ، زەیتەکە لە دەمیدا هەڵدەسوڕێنی و پاشان فڕێی دەدا ، هەروەها بینراوە مارەکان کاتێك لە کونەکانی زەمین دێنەدەرەوەو ، چاوەکانیان کوێر بووە دەچێتە لای گەاڵکانی ڕازیانەو چاوەکانی بە سەردادەهێنێت ، هەروەها زانراوە باڵندەکان ئاوی دەریا بە زۆری دەخۆنەوەلە کاتی بێزاربوونداو ، چەندین نموونەی تریش کە لە بنەماکانی پزیشکێتیدا باسکراوە ٠

بەڵام ئەمەو هاوشێوەکانی لە چ ئاستێکی ئەو سروشەدان کە خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەکەی ناردویەتی سەبارەت بە هەموو ئەوانەی بە سووڕو زەرەردارێشە بۆی ، بۆیە بەراوردی پزیشکێتیان بەو سروشە وەکو بەراوردی زانەستەکانی ئەوانە بەوەی پێغەمبەران هێناویانە ، بەڵکو ئێرە دەرمانگەلێکی چارەسەرکاری تێدایە کە چەندین نەخۆشی چارەسەر دەکات کە ئەقڵ و زیری گەورەترین پزیشکان پێی نەگەشتووەو ، زانست و ئەزموون و تاقیکردنەوەو (قیاس) مکانیشیان پێی نەگەشتووە ، لێرەدا دەرمانە دڵی و ، ڕوحیەکانی تێدایە ، سەرەڕای بە هێزی بیرویاوەڕو دڵ و ، پەشت ئەستوورکردن بە خواو ، پشت بەستن بە خواو ، خۆهاوێشتن و خۆشکانەوە لە پێش دەستی خوای پەروەردگاردا و ، مل کەچکردن بۆ خوای تعالی و ، خێروچاکەداری و ، نزاکردن و ، پەشیمان بوونەوە لە تاوانەکان و ، داوای لێخۆشبوون لە خوای تعالی و ، چاکەداری بەرامبەر بە بەدیهێنراوان و ، بەهانەوەچوونی لێقەوماوو ، لابردنی خەم و خەفتی پەست و ناڕەحەتبووەکانی تێدایە ، ئەم دەرمانانە لە لایەن تێکڕای نەتەوەکانەوە بە جیاوازی ئاین و ڕیبازەکانیانەوە تاقیکراوەتەوە ، بۆشیان دەرکەوتووە کە کاریگەریەکی بەتینیان لە چاکبوونەوەدا هەیە کە نە زانست و ، نە نەتاقیکردنەوەو ، نە (قیاس)ی زاناترینی پزیشکان پێی نەگەشتووە ٠

ئێمەو کەسانی تریش لەمانەمان زۆر بەکارهیناو ، بینیشمان کردەوانێکی کاریگەری ئەوتۆی هەیە کە هیچ دەرمانێکی هەستی پێی ناگات ، بەڵکو دەرمانە هەستیەکان لە ئاستیدا وەکو پلەی دەمانی صوفیە ناشارەزاکانی لێدێت بەلای پزیشکانەوە ، ئەمەش ڕێکەوتووی یاسای خواوەندەو لێی بەدەر نی یە ، بەڵام هۆکارەکان جۆراوجۆرن ، چونکە دڵ هەرکات پەیوەندبوو بە خوای جیهانیانەوەو ، بەجوانی تێگەڵی نەخۆشی و دەرمانەکەی بوو ، ئەگەر ڕێکخەری سروشت و هەڵسووڕێنەری ئارەزووی لێبڕێت ئەوا چەندین دەرمانی تری دەبڕێت بەدەر لەو دەرمانانەی کە دڵانی دوورکەوتوو ڕوو وەرگێڕ لە خوای تعالاوە پێویستیان پێیەتی و دەیچێژن ، زانراویشە کە ڕۆح هەرکات بە هێزیوو ، نەفس و سڕوشتی مرۆڤیش بەهێزیوو ئەوا هاوکاری یەکتر دەبن بۆ لادانی نەخۆشیەکەو بەزاندنی ٠ ئیتر چۆن نکۆڵیی بکرێت لەو

كەسانەى كە _ نەفس و سروشتى لەشيان بەهێز بووەو ، دڵخۆش بووە بە نزيكيى لە خواى چارەسەردەرياوەو ، شادومانە بە خواكەى و ، خۆشيى دەوێ و ، چێژ لە يادكردنەوەى وەردەگرێ و ، هەموو هێزو توانەكانى بۆ خواكەى ئاراستەكردووەو ، بۆ ئەوى كۆكردۆتەوەو ، داواى كۆمەك خواستن بە تەنها لە خواكەى دەكات و ، پشتى پێ دەبەستێ _ هەموو ئەمانە لە گەورەترين دەرمانەكان و چارەسەرەكان بێت و ئەم هێزە گەورەيە هۆكارى لادانى نەخۆشيەكەى بێت بە تەواوى ، بۆيە هيچ كەسێك نكۆڵيى لەمە ناكات جگە لە نەفامترينى كەسانێك ، كە ئەستوورترين پەردەيان بە سەر چاودا دراوەو ، ناپاكترين نەفسيان هەيەو ، زۆر دوريشن لە حەقيقەتى مرۆڤايەتيەوە ، دواتريش _ إن شاء الله _ ئەو هۆكارە باس دەكەين كە بە هۆيەوە خوێندنى سورەتى (الفاتحة) نەخۆشى پێوەدان و گەستنەكەى لە كەسى گەستراو لابرد كاتێ وەكو نووشتە بەسەريدا خوێندرا ، تا هەستا وەكو ئەوەى هيچ نەخۆشى و ئازارێكى نەبێت .

ئەمەش دوو جۆرى پزيشكێتى پێغەمبەرە ﷺ، ئێمەش بە يارمەتى خواى تعالى لە سەر هەردووكيان دەدوێين بە گوێرەى هێزو توانا ، پاداشو بەرى زانستەكەشمان كورتەو ، زانياريشمان زۆر پەرش و بڵاوو كەمەو ، كەلوپەليشمان تێكەڵ و پێكەڵە ، بەڵام داواى پێ بەخشين لەو زاتە دەكەين كە هەموو خێرێكى بە دەستەو ، لە چاكەشى وەردەگرين ، فإنه العزيز الوهاب.

بەشێك : سەبارەت بەو فەرموودانەی كە هانی تیمارکردن و بەستنەوەی هۆ بە مایەی هۆوە دەدەن :

روى مسلم في صحيحه : من حديث أبي الزُّبَير عن جابر بن عبدالله عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((لِكلِّ داءٍ دواءٌ ، فإذا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ ، برأ بإذن الله عَزَّوجَلَّ))[10] .

واتە ئیمامی (مسلم) لە (صحیح)ەکەیدا : لە (أبي الزُّبَير)ەوە لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە دەگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ هەر نەخۆشیەك دەرمان و چارەسەرێك هەیە ، بۆیە هەرکات دەرمانەکە نەخۆشیەکەی پێکا ، بە ئیزنی خوای _ عَزَّوجَلَّ _چاك دەبێتەوە)) .

وفي الصحيحين :عن عطاءٍ ، عن أبي هريرة قال : قال رسول الله ﷺ : ((ما أنزل اللهُ مِنْ داءٍ إلا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً))[11] .

واتە لە (الصحيحين)دا هاتووە : لە (عطاء)ەوە لە (أبي هريرة)ەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خوای گەورە هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێ مەگەر (إلا) چارەسەرەکشی دابەزاندووە)) .

---

١٠ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣/٣٣٥) ، ومسلم (٧/٢١)عن عبد ربه بن سعيد عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً .

١١ ــ صحيح : أخرجه البخاري (٧/١٥٨) ، وابن ماجة (٣٤٣٩) ، عن أبي أحمد الزبيري قال : حدثنا عمر بن سعيد بن أبي حسين ، قال : حدثني عطاء بن أبي رباح عن أبي خريرة مرفوعاً . ولم أجده في صحيح مسلم . ولعل عزوه للصحيحين وهم من المصنف .

وفي مسند الإمام أحمد : من حديث زياد بن علاقة عن أُسامة بن شَريك ، قال : كنتُ عندَ النبيِّ ﷺ ، وجاءت الأعرابُ ، فقالوا : يا رسول الله أنتَداوَى ؟ فقال : نَعَمْ يا عبادَ اللهِ تَداوَوا ، فإنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يضعَ داءً إلا وَضَعَ لَهُ شفاءً غيرَ داءٍ واحد ، قالوا : ما هو ؟ قال : الهَرَمُ . وفي لفظ : إنَّ اللهَ لم يُنْزِلْ دَاءً إلا أنزل له شِفَاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٢].

واتە ئیمامی (أحمد) لە (المسند)دا : لە (زیاد)ی کوڕی (علاقة)ەوە لە (أُسامة)ی کوڕی (شَريك)ەوە دەگێڕێتەوەو فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا بووم ﷺ کە دەشتەکیەکان هاتنە خزمەتی و ، گوتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ئایا خۆمان تیماریکەین ؟ ئەویش فەرمووی : بەڵێ ئەی بەندەکانی خوا خۆتان تیماریکەن ، چونکە خوای _ عزوجل _ هەر نەخۆشیەکی دانابێت چارەسەرەکەشی داناوە جگە لە یەك نەخۆشی ، گوتیان : ئەوە چی یە ؟ ئەویش فەرمووی : پیربوون . لە بێژەیەکی تریشدا : خوای گەورە هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت مەگەر چارەسەرەکەشی دابەزاندووە ، هەرکەس زانیبێتی دەیزانێ و هەرکەسیش نەیزانیبێت نایزانێ .

وفي المسند : من حديث ابن مسعود يرفعه : إنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يُنْزِلْ داءً إلا أنزَلَ لَهُ شِفاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ ، وجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٣] .

واتە لە (المسند)دا : لە (ابن مسعود)ەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : خوای _ عزوجل _ هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت مەگەر (إلا) چارەسەرەکەشی دابەزاندووە ، هەرکەس زانیبێتی دەیزانێ و هەرکەسیش نەیزانیبێت نایزانێ .

---

١٢ ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٨٢٤) ، وأحمد (٣٧٨/٤) ، وأبوداود (٣٨٥٥) ، وابن ماجة (٣٤٣٦) والترمذي (٢٠٣٨) ، كلهم عن زياد بن علاقة عن أسامة بن شريك فذكره .

١٣ ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٩٠) ، وأحمد (٣٧٧/١ ، ٤١٣ ، ٤٤٣ ، ٤٤٦ ، ٤٥٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٨) كلهم من طريق عطاء بن السائب عن أبي عبدالرحمن عبدالله بن حبيب ، فذكره عن ابن مسعود مرفوعاً .

وفي المسند والسنن : عن أبي خِزَامةَ ، قال : قلتُ : يا رسول الله أرأيتَ رُقىً نَسْتَرْقِيهَا ، ودواءً نتداوى به ، وتُقَاةً نَتَّقِيهَا ، هل تَرُدُّ من قَدَرِ الله شيئاً ؟ فقال : هي من قَدَرِ الله[١٤] .

واتە لە (المسند) و (السنن)دا هاتووە : لە (أبي خِزَامة)ەوە ، فەرموویەتی : گوتم : ئەی پێغەمبەری خوا چ دەڵێی دەربارەی نووشتەگەلێك دەیخوێنین بۆ چاکبوونەوەمان و ، دەرمانێك خۆمانی پێ تیماردەکەین و ، پارێزگاریەك خۆمانی پێ دەپارێزین ، ئایا شتێك لە قەدەرو چارەنووسی خوا دەگەڕێنێتەوە ؟ ئەویش فەرمووی : ئەوەش لە قەدەرو چارەنووسی خوای گەورەوەیە.

مانای فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((لكلّ داءٍ دواءٌ))؛

ئەم فەرموودانە جێگیربوونی هۆو مایەی هۆو ، هەروەها پوچکردنەوەی گوفتاری ئەو کەسانەی نکۆڵیی لێدەکەن دەسەلمێنێت ، دەگونجێت فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : بۆ هەر نەخۆشیەك دەرمان و چارەسەرێك هەیە ، بۆ گشتی بێت و هەموو نەخۆشیە کوشندەکانیش بگرێتەوە ، سەرەڕای ئەو نەخۆشیانەش کە پزیشك بێتوانایە لە چاکبوونەوەیدا ، دەشێ خوای _ عزوجل _ دەرمانگەلێکی بۆ دانابێت چارەسەری بکات ، بەڵام زانینی ئەوەی لە مرۆڤایەتی پەنهان کردبێت و ، هیچ رێگەیەکی پێگەشتنی بۆ دانەنابێت ، چونکە مرۆڤ هیچ زانستێکی نی یە بەدەر لەوەی خوای گەورە فێری کردووە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ چاکبوونەوەی نەخۆشی بەستووە بە رێکەوتبوونی دەرمان بە نەخۆشیەکە ، هەموو بەدیهێنراوەکانی خوای گەورەش دڕێکی هەیەو ، هەر نەخۆشیەکیش دژە دەرمانێکی هەیە پێی چارەسەر دەکرێت ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ چاکبوونەوەی بەستووە بە سازیاریوونی نەخۆشی بە دەرمانەکەوە ، لێرەدا بوونی دەرمان و سازیاریوونی

---

١٤ ـ أخرجه أحمد (٤٢١/٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٧) ، والترمذي (٦٥-٢) ، (٢١٤٨) كلهم عن الزهري عن ابن أبي خزامة ، عن أبيه فذكره . قال الترمذي - هذا حديث حسن صحيح ، وضعفه الشيخ الألباني .

پێکەوە هاوکار دەبن لە چاکبوونەوەدا ، چونکە دەرمان هەرکات پلەی نەخۆشیەکەی تێپەڕاند لە چۆنیەتیدا ، یا بڕی دەرمانەکە لە پێویست زۆرتر بوو ، نەخۆشیەکە دەگوازێتەوە بۆ نەخۆشیەکی تر ، هەرکاتیش بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکە کەمتربوو بەشی بەرگری ئەو نەخۆشیە ناکات و ، لێرەدا چارەسەرەکەش کورتی دەهێنێ ، هەرکاتیش کەسی چارەسەرکار ڕێکەوتی دەرمانەکەی نەکرد ، یا دەرمانەکە نەخۆشیەکەی بە چاکی نەپێکا ، چاکبوونەوە ڕووبادات ، هەرکات زەمانیش گونجاوی ئەو دەرمانە نەبوو ، کەڵک و سوودی نابێت ، هەرکات جەستەش قبوڵی دەرمانەکە نەکات ، یا هێز بێتوانایێ لە هەڵگرتنی دەرمانەکەدا ، یا لەویدا کۆسپ و تەگەرەیەک هەبێ کە پێشگریی لە کاریگەری دەرمانەکە بکات ، چاکبوونەوە ڕووبادات لەبەر ڕوونەدانی ڕێکەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیەکەدا ، هەرکاتیش ڕێکەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیدا ڕووبدا ، ئەوا بەدڵنیایی چاکبوونەوەی تەواو بە ئیزنی خوای گەورە دێتەدی ، ئەمەش چاکترینی دوو تێگەیشتنە لە فەرموودەکە ٠

دووەمیش : دەگونجێت لەو فەرمودە گشتیانە بێت کە بۆ مەبەستی تایبەت بەکار بێت ، چونکە ئەوەی دەچێتە چوارچێوەی بێژەی فەرموودەکەوە چەندەها چەندەها ئەوەندەی ئەوانەیە کەلە دەرەوەیدایە ، ئەمەش لە تێکڕای زمانەکاندا بەکارهاتووە ، بۆیە مەبەستی فەرموودەکەش بەم جۆرە دەبێت : خوای گەورە هەر نەخۆشیەکی داناببێت قبوڵی چاکبوونەوە بکات مەگەر دەرمان و چارەسەرێشی بۆ داناوە ، بۆیە لێرەدا ئەو نەخۆشیانەی قبوڵی دەرمان و چارەسەر ناکات لێی بەدەر دەبێت ، ئەمەش بەهاوشێوەی فەرمایشتی خوای گەورەیە سەبارەت بە با تووندەکە کە بە سەر قەومەکەی (عاد)دا زاڵی کرد فەرمووی : ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ﴾ [الأحقاف : ٢٥] واتە : بە فەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێ دەڕوخێنێ(١٥)، واتە هەموو شتێك گونجاوی تێکشکان بێت و ، بای تووندیش توانای تێکشکانی ئەوەی هەبێ ٠

---

١٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەی تەفسیری قورئان ٠

هەركەس بەوردى تێڕوانینی بەدیهێنانی دڕەکان بکات لەم جیهانەدلو ، بەرگریکردنی هەندێکیان بەرامبەر بە هەندێکی تریان و ، لابردنی هەندێکیان بە هەندێکی تریان و ، زاڵکردنی هەندێکیان بە سەر هەندێکی تریاندا ، تەواوی توانای پەروەردگارو ، دانایی و ، کارزانی و کارچاکی تەواوی ئەوەی دروستی کردووەو ، تاکبوونەوەی لە پەروەردگارێتی و ، یەکێتیی و ، زاڵبوونیی ، بە تەواوی بۆی ڕوون دەبێتەوە ، بەدەر لە خوای گەورەش هەموو شتێك دڕۆ پێشگرێکی هەیە ، هەروەها پێویستی بە هیچ بەدیهێنراوێك نی یەو ، هەموو شتێکیش پێویستی پێیەتی .

لە فەرمووده (صحيح)ەکاندا فەرمان دراوە بە خۆتیمارکردن و ، خۆتیمارکردنیش دڕبە پشتبەستن نی یە ، وەکو چۆن لابردنی برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرما و ، سەرما بە دڕەکانیان دڕبە پشتبەستنی تێدا نی یە ، بەڵکو حەقیقەتی یەکتاپەرستی تەواو نابێت تەنها بە بەکارهێنانی هۆکان نەبێت کە خوای گەورە داینـاون وەکو پێویستیەکی شەرعی و چارەنووسی بۆ گەیشتن بە مایەی هۆکان ، بۆیە کارنەکردن بە هۆکان خودی پشتبەستن لەکەدار دەکات ، وەکو چۆن فەرمان و حیکمەتەکەشی لەکەدار دەکات و ، لاوازیشی دەکات چونکە ئەو کەسەی کار بە هۆکان ناکات ، واگومان دەبات ئەگەر واز لە هۆکان بهێنێت ، پشتبەستنەکەی بە هێزتر دەبێ ، بەڵام لێرەدا دەبێ بزانین ئەگەر بە کەمتەرخەمیەوە هۆکان بەکار نەهێنرێت ئەوا دەبێت بە پێچەوانەکاری پشتبەستن کە حەقیقەتەکەی پشت ئەستوورکردنی دڵە بە خوای گەورە بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکانی بەندە لە دین و دونیایدلو ، لابردنی ئەوەی ئازاری پێدەگەیەنێت لە دین و دونیادا ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەبێ خۆی پشت ئەستوور بکات بە بەکارهێنانی هۆکان ، بە پێچەوانەوە ئەو کەسە حیکمەت و شەرع لە کاردەخات ، بۆیە پێویستە بەندەکانی خوا کەمتەرخەمی خۆیان بە پشت بەستن دانەنێن و ، پشت بەستنی خۆشیان بە کەمتەرخەمی دانەنێن .

هەروەها وەڵامدانەوەی ئەو کەسانەشی نێدایە کە نکۆڵیی لە تیمارکردن دەکەن و ، دەڵێن : ئەگەر چاکبوونەوە لە نەخۆشیەکان خوای تعالی نووسیبێتی ، ئەوا خۆ تیمارکردن هیچ سوودێکی نی یەو هەر خۆی چاك دەبێتەوە ، ئەگەر خوای تعالی چاکبوونەوەشی لە نەخۆشیەکان نەنوسیبێت ، ئەوا دیسان خۆ تیمارکردن هیچ سوودێکی نابێت · سەرەڕای ئەوەش ، نەخۆشیەکە بە قەدەری خوای تعالی پوویداوە ، قەدەری خوای پەروەردگاریش دوورناخرێتەوە لانابرێت ، لێرەدا شایانی باسکردنە بگوترێت ئەم پرسیارە بوو کە دەشتەکیەکان لە پێغەمبەری خوایان ﷺ پرسی · بەڵام دەبێ ئاگادارین هاوەڵە بەڕێزەکان ، زۆر زانا شارەزان بە خوای تعالی و دانایی و سیفاتەکانی بۆیە ئەوان خاوەنی ئەو پرسیارە نەبوون ، پێغەمبەری خواش ﷺ وەڵامی دەشتەکیەکانی دایەوە بەو ئاستەی کە بوبە هۆی ساڕێژبوونی دڵیان سەبارەت بە پرسیارەکەیان و ، فەرمووی : ئەم دەرمان و نووشتەو خۆپارێزیەش بە قەدەری خوای پەروەردگارە ، بۆیە هیچ شتێك لە قەدەرو چارەنوسی خوای تعالی نەچۆتە دەرەوە ، بەڵکو قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بە قەدەرو چارەنووسی لادەبرێت ، هەروەها کرداری دوورخستنەوەکەش دیسان بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە · بۆیە لێرەدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بە هیچ شێوەیەك ناتوانین لە قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بچینە دەرەوە ، نموونەی ئەوەش بە هاوشێوەی لابردنی قەدەری برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرمی و ، ساردیە بە دژەکانیان ، بە هاوشێوەی دوورخستنەوەی قەدەری دوژمنە بە تێکۆشان ، بۆیە تەماشا دەکەیت هەموو شتێك بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە : لابەرو ، لادراو ، لادانیش ·

بە خاوەنی ئەو پرسیارە دەگووترێت : قسەکانت ئەوەت بە سەردا دەسەپێنێت کە چیتر هۆیەك لە هۆکان بەکار نەهێنیت بۆ ئەوەی سوودو کەڵکێکی پێ فەراهام بکەیت ، یا زیانێکی پێ لابەریت ، چونکە سوودو زیانیش ئەگەر خوای تعالی نووسیبێتی و تەقدیری کردبێت ، هەر پوودەدات و ، ئەگەر نەشینووسیبێت و تەقدیری نەکردبێت ئەوا هیچ ڕێگەیەك بەدیناکرێت بۆ پوودانی ، دیسان لێرەدا دەتوانرێت بگووترێت قسەکانی ئەو کەسە وێرانبوونی دین و دونیاو ،

خراپبوونی جیهانی تێدایەو ، هیچ کەسێکیش ئەو قسانە ناڵێت جگە لەو کەسانەی دیانەوێت خۆیان لە ئاستی هەقدا گێل بکەن و ، لێی یاخی بن ، بۆیە باسی قەدەر دەکەن بۆ ئەوەی بیانو و بەڵگەی _ کەسی لەسەر هەق _ لە سەر خۆی دووربخاتەوە ، قسەکانی ئەویش وەکو گوفتاری بێباوەڕەکان بوو کە دەیانگووت : ﴿ لَوْ شاءَ اللهُ ما أَشْرَكنا ولا آباؤُنا ﴾ [الأنعام : ١٤٨] واتە : ئەگەر خوا بیویستایە ئێمەو باوباپیرانمان هاوبەشمان (بۆ خوا) دانەدەنا(١٦) ، ﴿ وَلَوْ شاءَ اللهُ مَا عَبَدْنا مِن دُونِهِ مِن شَيءٍ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ [النحل : ٣٥] واتە : ﴿ وَلَو شاءَ اللهُ ﴾ ئەگەر خوا بیویستایە ﴿ ما عَبَدْنا مِن دُونِهِ مِن شيءٍ ﴾ بێجگە ئەو (خوا) هیچ شتێکمان نەدەپەرست ﴿ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ نە ئێمەو نە باوباپیرانمان(١٧)، بێباوەڕان ئەمەیان گووت بۆ ئەوەی بەرهەڵستی بەڵگەی خوای تعالی بکەن و لە سەر خۆیانی دووربخەنەوە .

بۆ وەڵامدانەوەی کەسی پرسیارکاری پێشوو دیسان دەگوترێت : بەشێکی سێ یەم ماوەو باست نەکردووە ، بریتیە لەوەی کە خوای تعالی بەو هۆیەوە ئاوەهاو ئاوەهای نووسی و تەقدیری کرد بۆیە ئەگەر هۆکە بەکار بێنیت مایەی هۆکە (المُسَبَّب) دێتە ئاراوەو ڕوودەدات ، ئەگەر ئاوەهاشت نەکرد ئەوا ڕووندادات .

لە کاتێکیشدا گووتی : ئەگەر خوای تعالی هۆی بۆ نووسیبێتم و تەقدیری کردبێت ، ئەنجامی دەدەم و ، ئەگەر تەقدیریشی نەکردبێت لە تواناماندا نابێت ئەنجامی بدەم .

پێی دەگوترێت : ئایا تۆ ئەم بیانووە لە بەندەکەت ، لە کۆڕەکەت ، لە کرێکارەکەت قبوڵ دەکەی ئەگەر تۆ فەرمانی کارێکت پێ کرد ، یا قەدەغەت کردو ئەویش ئەو بیانووەی بۆ هێنایتەوە ؟ ، ئەگەر قبوڵت بوو ، ئەوا سەرزەنشت و لۆمەی ئەو کەسانە مەکە کە سەرپێچی فەرمانەکانت دەکەن ، یا ماڵەکەت دەبن ، یا بە داوین پیسی تاوانبارت دەکەن ، یا مافەکانت

---

١٦ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

١٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

پێشێل دەکەن ، ئەگەر قبوڵیشت نەبوو ، ئەی باشە چۆن لە تۆ قبوڵ بکرێت کاتێک بەو بیانوانە مافەکانی خوای پەروەردگار لە سەر خۆت لادەبەی . لە (أثر)یکی ئیسرائیلیدا باسکراوە کە (إبراهیم الخلیل) فەرمووی : ئەی پەروەردگارم نەخۆشی لە کێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە . فەرمووی : ئەی دەرمان و چارەسەری لە کێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە . فەرمووی : کەوابوو ئەم پزیشکە چی یە ؟ فەرمووی : پیاوێکە لە گەڵ دەستێدا دەرمان و چارەسەرەکە دەنێرم .

پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەفەرمێت : بۆ هەر نەخۆشیەک چارەسەرو دەرمانێک هەیە ، ئەم فەرمایشتەی دەبێت بە هۆی بەهێزبوونی نەفسی نەخۆش و پزیشک و ، هانیشیان دەدات بۆ داواکردنی ئەو دەرمانەو گەڕان بە دوایدا ، چونکە نەفسی نەخۆش ئەگەر هەستی بەوە کرد کە نەخۆشیەکەی دەرمانێکی هەیەو لایدەبات ، ئەوا دڵیشی بە هیواوە پەیوەست دەبێت و ، تینی نائومێدیشی سارد دەبێتەوەو ، دەروازەی هیوای بۆ دەکرێتەوە ، هەرکاتیش نەفسی بەهێز بوو تینی سروشتیی ناخیشی پاڵدەپەرێت و ، دەبێت بە هۆکارێکی چالاک بۆ بەهێزبوونی گیانی ژیاریی و نەفسانی و سروشتی و ، هەرکاتیش ئەم ڕۆحانە بەهێز بوو ، دەبێت بە هۆی چالاکبوونی ئەو هێزانەی هەڵیاندەگرێت و ، ئیتر نەخۆشیەکە دەبەزێنێت و دووری دەخاتەوە ، هەروەها پزیشکیش ئەگەر هەستی بەوە کرد ئەم نەخۆشیە دەرمانێکی هەیە ئەوا ئەو هەستەی خۆی یارمەتی دەدات بۆ ئەوەی داوای بکات و بە دوایدا بگەڕێت . نەخۆشی جەستەش هاوتای نەخۆشیەکانی دڵانە ، کە خوای تعالی بۆ دڵ هەر نەخۆشیەکی دانابێت ئەوا چارەسەرێکیشی بۆ داناوە بە دژەکەی ، بۆیە ئەگەر کەسی هەڵگری نەخۆشیەکە پێی زانی و بەکاربهێناو ، ڕێکەوتی نەخۆشی دڵی بوو ، بە ئیزنی خوای تعالی چاکی دەکاتەوە.

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆپارێزیی بەرامبەر بە زۆرخواردن و ، خواردنی زیاد لە ئەندازەی پێویست و ئەو یاسایەی کە پێویستە رەچاو بکرێت لە خواردن و خواردنەوەدا :

فِي المسند وغيره : عنه ﷺأنه قال : ((ما ملأ آدَمِيٌّ وعاءً شَرًّا مِنْ بطنٍ ، بِحَسْبِ ابنِ آدمَ لُقيماتٌ يُقِمْنَ صُلْبَه ، فإنْ كان لابُدَّ فاعلاً ، فَثُلُثٌ لطعامِه ، وثُلُثٌ لشَرَابِه ، وثُلُثٌ لِنَفَسِه))[١٨]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئادەمیی هیچ تووڕەکەیەکی پڕ نەکردووە لە سك خراپتر بێت ، چەند پاروویەك بەسە بۆ نەوەی ئادەم پشتی پێ ڕاست بکاتەوە ، بەڵام ئەگەر حەزی بە خۆراکی زیاتر بوو ، با سێ یەکی سکی بۆ خواردەمەنی بێت و ، سێ یەکیشی بۆ خواردنەوەی بێت و ، سێ یەکیشی بەتاڵ بێت بۆ ئەوەی کرداری هەناسەدانی ئاسان بێت)) .

نەخۆشیەکان دوو جۆرن : نەخۆشیگەلێکی ماددی کە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ زیادبوونی مادەیەکی لە ئەندازە دەرچوو لە جەستەدا تا ئەو ئاستەی زیانی بە کردەوە سروشتیەکانی لەش گەیاندووە ، کە نەخۆشیەکانی زۆرینەیەو ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خواردنی زیادی تر پێش ئەوەی خواردنی یەکەم هەرس کرابێت و ، زیادبوون لە ئاستی ئەو ئەندازەیەی لەش پێویستێتی و ، خواردنی خۆراکی کەم سوودی ، دڕەتنگ هەرس و ، زۆر خواردنی خۆراکی جیاوازی پێکهاتە جۆراوجۆر ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ سکی بەم خۆراکانە پڕکردو ، لە سەری ڕاهات ، تووشی چەندین نەخۆشی جۆراوجۆری دەکات ، هەندێك لەو نەخۆشیانە

---

١٨ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٢) ، والترمذي (٢٢٨٠) ، من طريق يحيى بن جابر عن المقدام بن معدي كرب فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٣٤٩) من طريق محمد بن حرب قال : حدثني أمي ، عن أمها أنها سمعت المقدام ابن معدي كرب فذكره مرفوعاً .

دره‌نگ نامێنن و هه‌ندێکیشیان خێرا ، شایانی باسه ئه‌گه‌ر مرۆڤ مام ناوه‌ندێتی پاراست له خواردندا ، به ئه‌ندازه‌ی پێویستی له‌شی به‌کاربهێناو ، له چه‌ندایه‌تی و چۆنایه‌تی خۆراك خواردندا مام ناوه‌ند بوو ، له‌ش سوودو قازانجێکی زیاتری لێوه‌ردگرێت به به‌راوردی ئه‌و سوودو قازانجه‌ی که له خواردنی زۆر وه‌ریده‌گرێت ، پله‌کانی خۆراکیش سێ پله‌یه :

یه‌که‌م : پله‌ی پێویستی .

دووه‌م : پله‌ی تێربوون .

سێ یه‌م : پله‌ی زیاتری .

پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌والّی پێداوین : که مرۆڤ چه‌ند پارویه‌کی به‌سه بۆ ئه‌وه‌ی پشتی پێ ڕاست بکاته‌وه ، تووشی دارۆخانی هێز نه‌بێت و ، له گه‌ڵیشیدا لاواز نه‌بێت ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر مرۆڤ حه‌زی به خۆراك خواردنی زیاتر هه‌بوو ، با له سێ یه‌کی سکیدا بخوات و ، سێ یه‌کی تریشی به‌جێ بێڵێت بۆ خواردنه‌وه‌و ، سێ یه‌کی تریشی به‌تاڵ بێت بۆ ئه‌وه‌ی کرداری هه‌ناسه‌دانی ئاسان بێت ، ئه‌مه به‌سوودترین شتێکه بۆ له‌ش و بۆ دڵیش ، چونکه ئه‌گه‌ر سك پڕبوو به خۆراك ئه‌وا بۆ خواردنه‌وه ته‌سك ده‌بێته‌وه ، بۆیه ئه‌گه‌ر خواردنه‌وه‌شی به‌سه‌ردا کرد زیاتر ته‌سك ده‌بێته‌وه بۆ هه‌ناسه‌دان و ، ئێتر تووشی ئێش و ئازارو ماندووبوون ده‌بێت وه‌کو ئه‌وه‌ی بارێکی قورسی هه‌ڵگرتبێت ، جگه له‌وه‌ش مرۆڤ تووشی خراپبوونی دڵ ده‌کات ، سه‌رپه‌رای ته‌مبه‌ڵی ئه‌ندامه‌کانی له‌ش بۆ به‌جێهێنانی په‌رستنه‌کان ، هه‌روه‌ها ئه‌و تێربوونه ده‌یجوڵێنێت به‌ره‌و هه‌واو ئاره‌زووکان ، لێره‌دا پوون ده‌بێته‌وه که پرکردنی سك به خوارده‌مه‌نی زیان به دڵ و به له‌شیش ده‌گه‌یه‌نێت ، ئه‌مه له کاتێکدا ئه‌گه‌ر به به‌رده‌وامی یا به زۆری بوو ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر جار به جار بوو ، ئه‌وا هیچی تێدا نی یه ، چونکه هاوه‌ڵی به‌ڕێز (أبوهريرة) له ئاماده‌بوونی خوودی پێغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ له شیرو دۆکه‌ی خوارده‌وه ، تا

فەرمووی : ((والذي بعثكَ بالحقِّ لا أجدُ لهُ مَسْلكاً))[19] واتە : ((سوێند بەو خوایەی کە تۆی بە هەق ناردووە ، هیچ ڕێ وشوێنێکی تری بۆ نادۆزمەوە)) . هاوەڵانی تریش چەندین جار لە ئامادەبوونی پێغەمبەری خوادا ﷺ تاوەکو تێربوون خواردویانە .

تێربوونی زۆری لە ڕادەبەدەریش هێزو جەستەی مرۆڤ لاواز دەکات ، ئەگەرچی سەرەتا سوودی پێ گەیەنێت ، لە ڕاستیدا جەستەی مرۆڤ بە هێز دەبێت بە گوێرەی ئەو خواردەمەنیەی قبوڵی دەکات ، نەک بە گوێرەی زۆرێتی .

لە بەر ئەوەی لە مرۆڤدا بەشێکی خاکی و ، بەشێکی هەوایی و ، بەشێکی ئاوی هەیە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆراك و خواردنەوەو هەناسەدانیشی کرد بە سێ بەشەوە ، ئەگەریش گووترا : بەرکەوتی بەشی ئاگریی لە کوێ یە ؟

دەگووترێت : ئەمە مەسەلەیەکە پزیشکان تیایدا دواون و ، گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی هەیە بە کردارێی ، کە یەکێکە لە پایەکان و بنچینەکانی .

بەڵام ئاقڵ و زیری پزیشکانی دیکەو و کەسانێکی تریش مشتومڕیان لە گەڵدا کردوون و گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی نی یە بە کردارێی و ، بەڵگەشیان ئەمانەی خوارەوەیە :

یەکەمیان : سەبارەت بەو بەشە ئاگری یە یا دەگووترێت لە بۆشایی ئاسمانەوە دابەزیووەو ، تێکەڵ بەم بەشە ئاوی و خاکییە بووە ، یا دەگووترێت : تیایدا پێکهات و دروست بوو ، یەکەم بۆچونیش بەدوور دادەنرێت لە دوو ڕوەوە : یەکەمیان : ئاگر بە سروشت بەرز دەبێتەوە ، ئەگەر دابەزێت ، ئەوا بە هۆی فشار بۆ هێنەرێکەوە دەست بە دابەزین دەکات لە سەنتەری

---

١٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٥١٥) ، والبخاري (٨ / ٦٧ ، ١١٩) ، والترمذي (٢٤٧٧) ، كلهم عن عمر بن ذر قال : حدثنا مجاهد عن أبي هريرة فذكر الحديث ، وهو حديث طويل.

خۆیەوە بۆ ئەم جیهانە ٠ دووەمیش : ئەو بەشە ئاگرییە کە دادەبەزێت دەبێ بە ناچاری بە تۆپی ساردەسێردا تێپەڕ بێت کە لەو پەڕی ساردییایەو ، ئێمەش لەم جیهانەدا تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ، بۆیە ئەو بەشە ئاگرییە بچوکانە کە دەبێ بە تۆپی ساردەسێردا تێپەڕ بێت و لەو پەڕی ساردییایە ، شایستەترە بە کوژانەوە ٠

دووەمیان : ئەوەیە کە بگووترێت : ئالێرەدا پێکهات ئەمەش زۆر دوورە ، چونکە ئەو نەنەی کە دەبێت بە ئاگرو پێشتر ئاوەها نەبوو ، پێش بوونی بە ئاگریش یا خاك بوو ، یا ئاو بوو ، یا هەوا بوو لە بەر سنووردارییوونی پایەکان لەمانەدا ، ئەمەش کە وامان دانـاوە بـوە بـە ئاگر ، خۆی لە بنچینەدا تێکەڵ بە یەکێك لەو تەنانەی سەرەوە بوو و ، پەیوەند بوو پێوەی ، تەنێکیش کە ئاگر نەبێت و تێکەڵ بە تەنگەلێکی گەورە بێت کە ئاگر نەبێت و بەشێکیش نەبێت لەو نەنە گەورانە ، ئامادە نابێت بگۆڕێت بۆ ئاگر چونکە لە خوودی خۆیدا ئاگر نی یـە و ، تەنە تێکەڵاوەکانیش ساردن ، ئیتر چۆن ئامادە دەبێت بگۆڕێت بە ئاگر ؟

ئەگەر بڵێن : ئەی بۆ تەنگەلێکی ئاگرین نی یە ئەو تەنانە بگۆڕێت و ، بیگات بـە ئـاگر بـە هۆی تێکەڵبوونیانەوە؟

دەڵێین : قسەکردن سەبارەت بـە دەستکەوتنی ئـەو تەنـە ئاگرینانـە هـەر قسـەکانی سەرەوەیە.

ئەگەر گووتتان : ئێمە دەبینین کاتێ ئاو بە سەر مادەی (النَّورَة)ی[٢٠] کوژاوەدا دەکرێت ئـاگری لـێ جیـا دەبێتـەوە ، ئەگـەر تیشـکی خـۆر بـەر (البِلّـورة)[٢١] کـەوت ئـاگری لـێ

٢٠ ــ النُّورَة : مادەی قسلە و هەندێ مادەی تری تێکەڵ دەکرێ ٠ بۆ لابردنی توکی جەستەش بەکار دێت ٠ وەرگێڕ ٠

٢١ ــ البِلّورة : جۆرە بەردێکی سپی یەو دەدرەوشێتەوە ، بە بلوور ناو دەبرێت و ، لە بەر زۆر سپێتی بریسك دەداتەوە ، بڕوانە ((شرح شافية ابن حاجب)) ، الجزء الأول ، ص ٢٢ ، وەرگێڕ ٠

دەردەکەوێت ، ئەگەر بەردێکمان کیشا بە ئاسنێکدا ئاگری لێ دەردەکەوێت ، هەموو ئەم ئاگرەش لە ئەنجامی تێکەڵبوونەوە دروست بوو ، ئەمەش دیسان ئەوانە پووچ دەکاتەوە کە لە بەشی یەکمدا جێگیرتان کرد ٠

بەڵام کەسانی دیکەی نکۆڵیکار گووتوویانە : ئێمە نکۆڵی ناکەین کە لێکخشاندنی بەهێز دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو ئەوەی بەردێك بە سەر ئاسنێکدا بکێشی ، یا هێزی گەرمکردنی هەتاو دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو بلوور ، بەڵام زۆر بەدوری دادەنێین ئەوە لە لەشی ئاژەڵ و پووەکدا پووبدات ، چونکە لەشی ئاژەڵ و پووەك ئەو لێکخشاندنە بەهێزەی تێدا نی یە کە ببێت بە هۆی دروستبوونی ئاگر ، وە ئەو ئەندازە پوون و ساف و پاك و بێگەردیەشی نی یە بگات بە ئاستی پوون و ساف بلوور ، بەشی دەرەوەشیان تیشکی خۆری بەردەکەوێت ، بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئاگر دروست ناکات ، ئیتر ئەو تیشکەی دەگاتە بەشی ناوەوە چۆن ئاگر دروست بکات ؟

پووی دووەم : لە بنچینەی مەسەلەکەدا : پزیشکان کۆڕان کە شەرابی کۆنە بە سروشت لەو پەڕی گەرمیدایە ، مەحاڵیشە ئەو گەرمیە بەهۆی بەشە ئاگرینەکانەوە بێت ، چونکە بەڵای مرۆڤەوە ماقوڵ نی یە ئەو بەشە ئاگرینانە هەرچەند کەم بن لە بەشە ئاویەکاندا بمێننەوە ماوەیەکی درێژ ، نەشکوژێتەوە کەچی ئێمە تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ٠

پووی سێ یەم : ئەگەر لە ئاژەڵ و پووەکدا بەشێکی ئاگریی هەبووایە بە کرداریی ، ئەوا بەشە ئاویەکە دەیبەزاندو بە سەریدا زاڵ دەبوو ، بەشە ئاگرییەکەش دادەمرکاو دەکوژایەوە ، چونکە زاڵ بوونی هەندێ مادەو توخم بە سەر هەندێکی تردا هۆکارێکی گرنگە بۆ گۆڕینی سروشتی مادەی بەزێنراو بۆ سروشتی مادەی بەزێنەر ، بۆیە ئەو بەشە ئاگرییە زۆر کەمە دەگۆڕا بۆ سروشتی مادەی ئاویە بەزێنەرەکە کە درێ ئاگرە ٠

پووی چوارەم : خوای تعالی له قورئانه پیرۆزەکەیدا لە چەندین ئایتدا باسی خولقاندنی مرۆڤ دەکات ، لە هەندێ ئایەتدا پێی ڕاگەیاندوین کە لە ئاو خولقاندوویەتی ، لە هەندێکی تریشدا لە خاك ، لە هەندێکی تریشدا لە تێکەڵەیەکی هەردوکیان کە قوڕە ، لە هەندێکی تریشدا لە قوڕێکی ووشکەوەبووی وەکو سوفاڵەت ، کاتێ بەر تیشکی هەتاو با دەکەوێت ، کەچی تەنها لە ئایەتێکیشدا پێی ڕانەگەیاندوین لە ئاگر دروستی کردبێت ، بەڵکو ئەوەی بە خاسیەتی ئیبلیس داناوە ·

ثبت في صحيح مسلم : عن النبي ﷺ قال : ((خُلِقَتْ الملائكةُ من نُور ، وخُلِقَ الجانَ من مارجٍ من نار ، وخُلِقَ آدمُ مما وُصِفَ لكم))[٢٢]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ هەرموویەتی :((پەریەکان لە نوورو ڕوناکی خولقێنراون ، جنۆکەش لە بڵێسەی ئاگرێکی بێ دووکەڵ خولقێنراون ، ئادەمیش خولقێنراوە لەوەی بۆتان وەسفکراوە)) ·

ئەمەش زۆر بە ڕوونی ئاشکەرای دەکات کە خولقێنراوە لەو ماددەیەی خوای تعالی وەسفی دەکات لە قورئانەکەیدا هیچی تر ، بەڵام وەسفی بۆ نەکردوین لە ئاگر دروستی کردبێت ، یا لە ماددەکەیدا شتێك لە ئاگر هەبێت ·

پووی پێنجەم : ئەوەپێ بەڵگەکانیان کە بەکاریدەهێنن ئەو گەرمیەی لەشی گیانەوەرانە کە دەیبینن ، ئەمەش لە خودی خۆیدا بەڵگەی بوونی بەشە ئاگرینەکانە ، بەڵام ئەمە بەڵگە نی یە ، چونکە هۆی گەرمی لە ئاگر گشتیترە ، بۆیە جار بە جار هۆی گەرمی ئاگرە ، جار بە جاریش جوڵانەوەیە ، جار بە جاریش تیشکدانەوەیە ، جار بە جاریش گەرمبوونی هەوایە ،

---

٢٢ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٥٣ ، ١٦٨) ، وعبد بن حميد (١٤٧٩) ، ومسلم (٨ / ٢٢٦) ، كلهم من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر عن الزهري عن عروة عن عائشة فذكره مرفوعاً ·

جار بـه جـاريش نزيكبوونەوەيـه لـه ئـاگر ، كـه ديسـان هۆكارەكـەى هەوايـه كـه گەرميەكـه هەڵدەگرێت ، وه چەندين هۆكارى ديكەش ، بۆيه مەرج نى يه گەرمى تەنها له ئاگرەوه بێت .

هاوەڵانى ئاگر دەڵێن : زانراوه ئەگەر خاك و ئاو تێكەڵ بوون پێويستيان بـه گەرميەكـه بـۆ ئەوەى هەردوكيان پێكەيەنێت و به باشـى تێكـەڵيان بكـات ، بـه پێچەوانەشـەوه هەريـەك لـەو مادانه به باشى تێكەڵ بەويتر نابێت و ، له گەڵيشـيدا يـەك ناگرێـت ، هـەروەها ئەگـەر تۆومـان فڕێدايه نێو قورەوه به جۆرێك نه هەواو نه تيشكى هەتاويشى نەگاتێ ، بۆگـەن دەبێـت ، بۆيـه لەوه بەدەر نابێت ، كه ئايا لـه تێكەڵاوەكـەدا تـەنێكى پێگەيەنـەرى بـاش دروسـت دەبێـت بـه سروشت يا نەء ؟ ئەگەر دروست بوو ، ئەوا بەشه ئاگريەكەيه ، ئەگەر دروستيش نـەبوو ، ئـەوا تێكەڵاو به سروشتى خۆى گەرمكار نى يه ، بەڵكو ئەگەر گەرميش بێت گەرمبوونەكه كـاتى يـه ، بۆيه ئەگەر گەرمبوونه كاتيەكه نەما ، شتەكه گەرم نى يه ، نه به سروشتى خۆى و ، نـه بـه چۆنيەتيشى ، بەڵكو سارد دەبێت به رەهايى ، بـەڵام هەنـدێك لـه خواردەمـەنى و دەرمـان بـه سروشت گەرمن ، چونكه گەوهەرێكى ئاگريى تێدايه.

بۆيه ئەگەر له جەستەدا بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەو جەستەيه لەوپەرى سارديدا دەبێـت ، چونكه ئەگـەر سروشـت سـاردى پێويسـت بكـات ، هـيچ يارەمەتيـدەرو رێگرێكيشـى نـەبێت ، پێويسته ئەو سارديه بگا بـه لووتكـه ، ئەگـەر واش بـوو چـيتر هەسـت بـه سـاردى ناكـات ، چونكه ئەو سارديەى پێى دەگات ئەگەر له لووتكـەدا بـوو يەكسـانى سـارديه رۆژەكـەى خـۆى دەبێت ، شتيش به هاوشێوەى خۆى كارتێكراو نابێت و هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبـەر نابێـت ، ئەگەر بەو شيوەش بـوو ئـەوا هەسـتى پـێ ناكـات ، ئەگـەر هەسـتيشـى پـێ نـەكات ئـەوا هـيچ ئازارێكى به هۆيەوه تووش نابێت ، ديسان ئەگەر سارديەكەش لـه سـاردى لەشـى كـەمتر بـوو ئەوا هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبەر نابێت ، لێرەدا دەگەينه ئەو ئەنجامەى كه ئەگـەر لـه لەشـدا به سروشت بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەوا هيچ هەسـت و كاردانەوەيـەكى بەرامبـەر بـه سـاردى نابێت و ، بەو هۆيەشەوه هيچ ئازارێكى پـێ ناگـات . گووتيـان : لـه ڕاسـتيدا بەڵگـەكانى ئێـوه

گوفتاری ئەو کەسانە پووچ دەکاتەوە کە دەڵێن : بەشە ئاگرینەکان لە سەر باری خۆی و سروشتە ئاگرییەکەی لەم تێکەڵاوانەدا دەمێنێتەوە ، بەڵام ئێمە ئەوە نالێین ، بەڵکو دەڵێین : شێوە جۆرییەکەی (صورتها النوعية) لە کاتی تێکەڵ بوونداخراپ دەبێت و نامێنێت .

کەسانی تریش دەڵێن : بۆ شیاو نەبێت بگووترێت : زەوی و ئاو هەوا ئەگەر تێکەڵ بن ئەوا ئەو گەرمییەی پێیاندەگەیەنێت و تێکەڵاویان دەکات گەرمی تیشکی خۆرو هەسارەکانی ترین ، پاشان تێکەڵاوەکە لە کاتی تەواو پێگەشتنیدا ئامادەی قبوڵبوونی شێوە پێکهێنانەکە دەبێت بە هۆی گەرمییەوە ڕووەك بێت یا گیانەوەر بێت یا کانزا بێت ، پاشان هیچ ڕێگرێکیش نی یە بەرامبەر بەوەی کە ئەو تین و گەرمییەی لە تێکەڵاوەکاندا بەدیدەکرێت بەهۆی خاسیەت و هێزێکەوە بێت کە خوای تعالی بەدیدەهێنێت لە کاتی ئەو تێکەڵاوبونەدا نەك بە هۆی بەشە ئاگرینەکانەوە بە کرداری ، ئێوەش چیتر توانای پوچکردنەوەی ئەم ئیحتمالەتان نابێت ، چونکە کۆمەڵێك لە پزیشکە بەڕێزەکان دانیان بەمەدا ناوە .

بەڵام سەبارەت بە باس و خواسی هەستکردنی لەش بە سەردی ، دەڵێین : ئەمە بەڵگەیە کە لە لەشدا تین و گەرمی هەیە ، هیچ کەسیش نی یە نکۆڵی لەمە بکات ، بەڵام بەڵگە چیە بۆ سنوردارببوونی گەرمکردن بە ئاگر بە تەنها ؟ چونکە ئەگەرچی هەموو ئاگرێك گەرمکارە ، بەڵام مەسەلەکە ئاوەها نی یە بە گشتی ، بەڵکو پێچەوانەکەی ڕاستە: هەندێ گەرمکار ئاگرە .

بەڵام سەبارەت بەو گوفتارەتان کە دەڵێن شێوەی جۆریی ئاگرەکە خراپ دەبێت و نامێنێت ، زۆرێك لە پزیشکان کۆڕان لە سەر ئەوەی شێوە جۆرییەکەی دەمێنێتەوە ، لە لایەکی تریشەوە کە دەڵێن شێوە جۆرییەکەی خراپ دەبێت و نامێنێت گوفتارێکی پووچەو

چاكترين پزيشكانتان له كتێبەكەيدا به ناوى ((الشفاء)[٢٣] دانى پێدا ناوەو ، سەلماندوويەتى كە هەموو پايەكان لە سەر سروشتى خۆيان دەمێننەوە لە تێكەڵاوەكاندا . وبالله التوفيق.

بەشێك : سەبارەت بە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى نەخۆشيدا

پێغەمبەر خوا ﷺ چارەسەرى نەخۆشەكانى بە سێ جۆر دەكرد:

يەكەم : بە دەرمانە سروشتيەكان .

دووەم : بە دەرمانە خواوەندىيەكان .

سێ يەم : بە تێكەڵەيەك لە هەردووكيان .

ئێمەش باسى ئەو سێ جۆرە لە رێنوماييەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ دەكەين ، بۆيە بە باسكردنى دەرمانە سروشتيەكان دەست پێ دەكەين ، كە وەسفى دەكردو بە كاريدەهێنا بۆ نەخۆشەكان ، پاشان باسى دەرمانە خواوەندىيەكان دەكەين و ، پاشانيش باسى تێكەڵەكە دەكەين .

ئەمەش بە ئامازەدان ئامازەى بۆ دەكەين ، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ لە راستيدا وەكو رێنوماييكارێك و ، بانگەوازكارێك بۆ خواو ، ناسيارێك بۆ خوا نێردراوە ، بۆ ئەوەى ئەو كارانەى كە جێگەى رەزامەندبوونى خواى تعالايە بە ئومەتەكەى راگەيەنێت و فەرمانيان پێ بكات و ، ئەو كردەوانەش كە خواى تعالى رقى لێ دەبێتەوە پوون بكاتەوە و قەدەغەيان لێ بكات ، هەوالّى پێغەمبەران و فرستادەكان و باروودۆخ و رەفتاريان لە گەلّ ئومەتەكانى خۆياندا پێيان

---

٢٣ ــ ئەو پياوە ناوى (ابن سينا أبوعلي حسين)ى كورى (عبدالله)يەو ناونراوە بە (الشيخ الرئيس) ، يەكێكە لەو فەيلەسوفانەى دەدرێتە پالّ ئيسلام ، سالّى (٤٢٨) كۆچى مردووە ، بۆ زياتر شارەزابوون بروانە كتێبى (كشف الظنون) (١ / ٣٦) .

ڕاگەیەنێت ، هەواڵی خوڵقاندنی جیهان و ، سەرەتای دەستپێکردن و گەڕانەوەو (المبدأ و المعاد) چۆنیەتی بەدبەختی و کامەرانیی نەفس و هۆیەکانیان بۆ ڕوون بکاتەوە ٠

بەڵام پزیشکێتی جەستە : وەکو بەشێك بۆ تەواوکردنی شەریعەتەکەی هاتووەو ، مەبەستداریشە بۆ جەماوەری خەڵك ، بە جۆرێك لە کاتی پێویست بوونداً بە کاردەهێنرێت ، بەڵام ئەگەر لە کاتی تەندروستیدا توانرا دەستی لێهەڵگیرێت ، ئەوا هیمەت و هێز ئاراستەی چارەسازی دڵ و گیان و ، پاراستنی تەندروستیان و ، لابردنی نەخۆشیەکانیان دەکرێت ، هەروەها پاراستنی بەرامبەر بە هۆکارەکانی خراپبوونی مەبەستە بە پلەی یەکەم ، چاککردنی جەستە بەبێ چاککردنی دڵ بێ سوودە ، خراپبوونی جەستەش لە گەڵ چاککردنی دڵدا زیانی زۆر کەمەو ، زیانێکی لاچووە بەدوایدا سوودو قازانجی بەردەوامی تەواو دێت ٠ وبالله التوفيق.

بەشی یەکەم
چارەسەرکردن بە دەرمانە سروشتیەکان

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی (تا) دا :

ثبت في الصحيحين : عن نافع ، عن أبن عمرَ ، أن النبي ﷺ قال : ((إنَّما الحُمَّى _ أو شِدَّةُ الحُمَّى _ مِنْ فَيحِ جَهَنمَ ، فأبرِدُوهَا بِالماءِ))[٢٤]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺفەرموویەتی : ((لە پاستیدا(تا) _ یا توندی (تا) _ لە کڵپ و گڕی دۆزەخەوەیە ، بە ئاو ساردی بکەنەوە)) .

ئەم فەرموودە بەڵای زۆرێك لە پزیشکە نەفامەکانەوە ئاڵۆز بوو (أشكلَ) ، وایان بە خەیاڵدا هات کە دژکارەو ڕێك ناکەوێت لە گەڵ دەرمانی (تا) و چارەسەرەکەیدا ، ئێمەش بە یارمەتی خوای پەروەردگار مەبەست و فیقهی فەرموودەکە ڕوون دەکەینەوەو ، دەڵێین :

فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺدوو جۆرە : گشتی بۆ هەموو دانشتوانی سەر زەمین و ، تایبەت بە هەندێکیانەوە .

---

٢٤ ـ صحيح أخرجه مالك في موطئه (ص ٥٨٧) ، وأحمد (٢ / ٢١) ، والبخاري (٤ / ١٤٧) (٧ / ١٦٧) ومسلم (٧ / ٢٣) ، وابن ماجة (٣٤٧٢) ، كلهم من طريق نافع عن ابن عمر به .

نموونەی یەکەم : وەکو فەرمایشتەکانیەتی بە گشتی ٠

نموونەی دووەم : وەکو فەرمایشتی : ((لا تَسْتَقْبِلُوا القِبلَةَ بِغائطٍ ولا بَولٍ ، ولا تَسْتَدْبِروها ، ولكنْ شرِّقوا ، أوْ غَرِّبوا))[٢٥]

واتە : ((بۆ میزو پیسی کردن نە ڕوو لە قیبلە بکەن و ، نە پشتیشی تێبکەن ، بەڵکو ڕوو بکەنە ڕۆژهەڵات ، یا ڕۆژئاوا)) ٠ لێرەدا ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەری خوا ﷺ نە بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایەو نە بۆ خەڵکی عێراقیشە ، بەڵکو بۆ خەڵکی مەدینەو شوێنانی تری هەمان ئاراستەشە وەکو وەڵاتی شام و شوێنانی تر ٠ هەروەها فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((مَا بينَ المَشرقِ والمَغربِ قبلة))[٢٦] واتە : ((نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا قیبلەیە)) ٠

ئەگەر ئەوە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە گوفتارەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەکەی سەرەوەدا تایبەتە بە خەڵکی (الحجاز)و ، ئەو شوێنانەی هەمان بارودۆخیان هەیە ، چونکە زۆربەی ئەو (تا)یانەی تووشیان دەبوو لە جۆری (تا)ی ڕۆژانەی کاتی بوو بە هۆی هێزی گەرمی هەتاوەوە ، ئەمەش ئاوی ساردی بۆ بەکەڵک چ بە خواردنەوە بێت یا بە خۆشتن ، چونکە (تا) گەرمیەکی نامۆیە لە دڵ بەردەبێ و ، لە گەڵ ڕوح و خوێندا بە ڕێگای خوێنبەرەکاندا بە هەموو جەستەدا بڵاو دەبێتەوە ، تیایدا بە گرگرتن گڕدەگرێت بە جۆرێك زیان بە کردەوە سروشتیەکان جەستە دەگەیەنێت ٠

---

٢٥ ــ صحيح : أخرجه الحميدي (٣٧٨) ، وأحمد (٥ / ٤١٦ ــ ٤٢١) والدارمي (٦٧١) ، والبخاري (١ / ٤٨ ، ١٠٩) ، ومسلم (١ / ١٥٤) ، وأبوداود (٩) ، وابن ماجة (٣١٨) ، والترمذي (٨) ، والنسائي (١ / ٢٢ ، ٢٣) ، وابن خزيمة (٥٧) كلهم من طريق الزهري عن عطاء بن يزيد عن أبي أيوب الأنصاري فذكره مرفوعاً ٠

٢٦ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٠١١) ، والترمذي (٣٤٢) كلاهما عن أبي معشر عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠ وأخرجه الترمذي (٣٤٤) من طريق عثمان بن محمد الأخنسي عن سعيد المقبري عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠

هۆیەکانی (تا) کە دەکرێت بە دوو جۆرەوە :

کاتی : هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ ئاوسان ، یا جولانەوە ، یا بە هۆی لێدانی گەرمی هەتاوەوە ، یا بەهۆی جەرگەرمیەکی لە پادەبەدەرەوە بەو هاوشێوانە .

نەخۆشی : ئەمەش سێ جۆرە ، سەرەتا لە ماددەیەکی یەکەمەوە (مادة أولى) دەست پێ دەکات و ، پاشان هەموو جەستە گەرم دەبێت . بۆیە ئەگەر سەرەتای پەیوەندی بە روحەوە هەبێت ئەوا بە ڕۆژەتا ناو دەبرێت ، چونکە بەزۆری لە ماوەی ڕۆژێکدا نامێنێت و ، ئەوپەڕی درێژبوونەوەشی سێ ڕۆژە ، ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە خەڵتەکانی جەستەوە بێت ئەوا بە بۆگەنەتا (عفنية) ناودەبرێت ، ئەوانەش چوار جۆرن : (زەردوای ، ڕەشکاوی ، بەڵغەمی ، خوێنی . ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە ئەندامە ڕەقە بنەڕەتیەکانەوە بێت (الأعضاء الصلبة الأصلية) ، ئەوا بە سووکەتا (حُمى دِق) ناودەبرێت ، ئەم جۆرانەش چەندین چەشنی تر لە خۆ دەگرێت .

پێدەچێ جەستە سوودێکی ئەوتۆ لە (تا) وەرگرێت کە لە دەرمان وەری ناگرێت ، زۆر جاریش ڕۆژەتاو بۆگەنەتا هۆکارێکی سەرەکی دەبن بۆ پێگەیاندنی چەندین ماددەی چرکە بەبێ بوونی ئەوانە پێنەدەگەشت ، هۆکارێکی کارێگەریش دەبن بۆ کردنەوەی چەندها کونیلەی داخراو (السُدد) کە ئەو دەرمانانەی تایبەتن بە کردنەوەوە نەیاندەتوانی بێکەنەوە.

(تا) زۆرێك لە نەخۆشیەكان چاردەكات :

بەڵام چاو هەوکردنی نوێ و کۆن (الرَّمَدُ الحديثُ والمتقادمُ) ، (تا) هۆکارێکی گاریگەرە بۆ چاکبوونەوەی زۆربەی جۆرکانی بە شێوەیەکی سەرسوڕمێنی خێرا ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و ، دەم خواربوون و ، گرژبوونی زۆرخواردن و ، چەندین نەخۆشی تر کە هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ زێدە ماددەی چڕ .

پزیشکانێك ئەو گوفتارەی دانەر دەسەلێنن :

هەندێ له پزیشکه بەڕێزەکان پێیان ڕاگەیاندم و گووتیان : دڵخۆش دەبین کاتێ زۆرێك لە نەخۆشەکان (تا)ی لێدێت ، وەکو چۆن بە چاکبوونەوەی نەخۆشەکە دڵخۆش دەبین ، چونکە (تا) سودێکی زیاتری پێ دەگەیەنێت بە بەراوردی خواردنەوەی دەرمان ، چونکە (تا)کە زۆرێك لە خەڵتەو و ماندە بۆگەنە زیان بەخشەکانی جەستە پێدەگەیەنێت و بەوەش ئامادەی دەرچوون دەبێت ، پاشان ئەگەر ڕێکەوتی دەرمانەکان بوو ئەوا دەردەچێت و ، بەوەش چاکبوونەوە ڕووەدات ٠

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە دەشێ مەبەستی فەرموودەکە بەشەکانی (تا)ی کاتی بێت ، چونکە بە خۆمەڵکێشان لە ئاوی ساردو ، خواردنەوەی ئاوی ساردی سهۆڵاو ئەو (تا)یە لە شوینەکانی جەستە لادەچێت و ، چیتر نەخۆش پێویستی بە چارەسەری دیکە نابێت ، چونکە ئەو (تا)یە تەنها چۆنیەتیەکی گەرمەو بە ڕوحەوە پەیوەندە ، تەنها گەیاندنی چۆنیەتیەکی ساردی بەسە بۆ لادانیی ، بەوەش گرێ (تا)کە دادەمرکێتەوە بەبێ ئەوەی واپێویست بکات مادەیەك بکرێتە دەرەوە ، یا چاوەڕێکردنی پێگەیاندنی مادەیەك بۆ ئەوەی دەربچێت ٠

هەروەها دەشێ مەبەستی فەرموودەکە سەرلپای جۆرەکانی (تا) بێت ، چاکترینی پزیشکان (جالینوس)[٢٧] دانی بەوەدا ناوە کە : ئاوی ساردبۆ (تا) بەسوودە ، لە بەشی دەیەمی کتێبەکەیدا (حیلة البرء) دەڵێت : ئەگەر پیاوێکی لاوی ، چاك گوشتی ، تەندروست لە کاتی قەرچەی گەرماداو ، لە کاتی (تا)ی زۆردا و ، هیچ ئاوسانێك لە هەناویدا نەبێت ، لە ئاوی ساردا خۆی شت ، یا مەلەی تێدا کرد ، بەدڵنیایی سودی لێدەبینێت ٠ دەڵێت : ئێمەش فەرمان بەوە دەکەین بەبێ وەستان ٠

---

٢٧ ــ بەکێکە لە پزیشکە یونانیەکان ، ساڵی (٢٠١)ی زایینی مردووە ٠

(الرازيُ)[٢٨] له كتێبه گەورەكەيدا دەڵێت : ئەگەر هێز بەهێزبوو ، (تا)ش زۆر توند بوو ، پێگەياندن ئاشكەرابوو ، هيچ ئاوسانێك له هەناودا نەبوو ، هيچ هەناوئێران يا گەدەولێكيش (فتق) نەبێت ، ئەوا خواردنەوەی ئاوی سارد بەسوودە ، ئەگەر نەخۆش تەندروست بوو ، قەرچەی گەرماش بوو ، لە سەر بەكارهێنانی ئاوی ساردیش راهاتبوو بۆ ئەندامەكانی دەرموەی لەشی ، با ئێزنی بدرێت .

فەرمايشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((الحُمَّى مَنْ فَيْحِ جهنم)) واتە (تا) لە گرو بڵێسەی دۆزەخ و ، بڵاوبوونەوەيەتی ، هاوتاشی فەرمايشتێتی : ((شِدَّةُ الحرِّ مِن فَيحِ جَهَنمَ)) واتە : زۆرگەرمی لە گرو بڵێسەی دۆزەخەوەيە ، ئەمەش بە دوو رووليكدەدرێتەوە :

يەكەميان : ئەوە نموونەو تويژاڵێكە لە دۆزەخ داتاشراوە ، بۆ ئەوەی بەلای بەندەكانی خواوە بەلگەيەك بێت لە سەر ناچەتيەكانی ئاگرو ، پەندیشی لێ وەريگرن ، پاشان خوای تعالى فەرمانی داوە لە جەستەی مرۆڤدا دەركەوێت بە چەند هۆكارێك پێويستی دەكات وەكو بەرزی پلەی گەرماو هيتر ، هەروەكو چۆن خۆشی و شادی ئارەزوو لە نيعمەتەكانی بەهەشتەو ، خوای تعالى لەم دونيايدا بەدەری خستووە ، وەكو پەندو ئامۆژگاريەك و ، بەلگەيەكيش بێت بەلای بەندەكانی خواوە بۆ خۆشيەكانی بەهەشت ، خوای تعالى فەرمانی دەركەوتنی ئەمەشی داوە لە نێوان بەندەكانيدا بە چەند هۆكارێك پێويستی دەكات .

دووەم : پێدەچێ مەبەست چواندن بێت ، بۆيە تونديی (تا)ی بە گرو بڵێسەی دۆزەخ چواندووە ، وە تونديی گەرميشی پێ چواندووە ، بۆ ئاگادارکردنەوەی نەفسی بەندەكان

---

٢٨ ــ مامۆستاو هەيلەسوف (أبوبكر محمد)ی كوڕی (زكريا الرازي)يە ، پزيشكەو ، خاوەن چەندين دانراوە ، يەكێك بووە لە هەرە زيرەكەكانی زەمەنی خۆی ، كتێبی (الحاوي) بە سی بەرگ لە بواری پزيشكيداو ، كتێبی (الأعصاب)و چەندين كتێبی تريشی داناوە ، ساڵی (٢١١)ی كۆچی لە شاری (بغداد) مردووە . بروانە : (سير أعلام النبلاء) (٤ / ٣٥٤) . (وكشف الظنون) (٢ / ١٢١٥) .

سەبارەت بە تووندى سزاى ئاگر ، وە تووندى ئەم گەرميەش لە گڕو بڵێسەى دۆزەخ دەچێت ، كە ئەو هێندە گەرميەيە كەسێك بەريدەكەوێت ئەگەر نزيكى بێتەوە .

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ: ((فأبْرِدُوها)) ، بە دوو ڕوو (ريواية) كراوە:

يەكەم : لە : (أبْرَدَ الشيءَ)ەوە وەرگيراوە واتە : بارەكەى گۆڕى بۆ ساردى ، بە هاوشێوەى (أسْخَنَه) واتە : بارەكەى گۆڕى بۆ گەرمى .

دووەم : لەم ڕستەيەوە وەرگيراوە (بَرَدَ الشيءَ يَبْرُدُه) واتە : شتەكەى ساردكردو ساردى دەكا ، ئەمەش زمانێكى پاراوترو بەكارهێنراوترە ، لەم بارەشەوە شاعيرێك دەڵێت:

إذا وَجدْتُ لَهيبَ الحُبِّ في كَبِدي ... أقبَلتُ نَحْوَ سِقاءِ القَومِ أبتَرِدُ

هَبْني بَرَدْتُ بِبَرْدِ الماءَ ظاهِرَهُ ... فمَنْ لِنارٍ على الأحشاءِ تَتَقِدُ

واتە :

ئەگەر لە جەرگمدا هەستم بە گڕى خوشەويستى كرد

دێم بەرەو لاى بيرە ئاوى قەومەكەو خۆم فێنك دەكەمەوە

با بە ساردى ئاوەكە ڕووكەشى فێنك بكەمەوە

بەڵام ئەو ئاگرەى لە هەناومدا گڕى گرتووە كێ بكوژێنێتەوە

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ ((بِالماء)) بەدوو ڕوو لێكدراوەتەوە :

يەكەميان : مەبەستى پێغەمبەرى خوا ﷺ هەموو ئاوێكە ، ئەمەش ڕاستترە .

دووەم : مەبەستى ئاوى زەمزەم بوو ، لايەنگرانى ئەم بۆچوونە ئەو فەرموودەيە دەكەن بە بەڵگە كە پێشەوا (البخاري) لە (صحيح)ەكەيدا لە (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ى كوڕى (عمرانَ

الضُّبَعيِّ)وه دەيگێڕێتەوەو دەڵێت : ((كُنْتُ أُجالِسُ ابن عباسٍ بمكةَ ، فأخَذَتْني الحُمَّى فقال : أبردها عنك بماءِ زمزمَ ، فإنَّ رَسولَ الله ﷺ قال : إن الحُمَّى من فَيْحِ جَهَنَّم ، فأبْرِدوها بالماء ، أو قال : بماءِ زَمْزَمَ))[٢٩]

واتە : (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ی کوڕی (عمران الضُّبَعيُّ) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : ((لە مەككە لە خزمەتی (ابن عباس)دا دادەنیشتم ، ئەوەبوو (تا) دایگرتم و ئەویش فەرمووی : بە ئاوی زەمزەم ئیش و گەرمی سارد لابەرە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (تا) لە گرو بلیسەی دۆزەخەوەیە ، بە ئاو ئیش و گەرمی سارد بکەنەوە ، یا فەرمووی: بە ئاوی زەمزەم)) ، ئەو کەسەی فەرموودەکە دەگێڕێتەوە گومانی هەبوو ، ئەگینا ئەگەر یەکلای بکردایەتەوە کە بە ئاوی زەمزەمە ، ئەوا فەرمانێك دەبوو بۆ خەڵکی مەککە لە کاتی (تا)دا ئەو ئاوە بەکاربێنن ، چونکە لای ئەوان زۆرەو بە ئاسانی دەست دەکەوێت ، بۆ شوێنانی دیکەی جگە لەوانیش بەو ئاوەی دەست دەکەوێت .

پاشان ئەو کەسانەش کە دەڵێن مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئاوێك بوو جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بەوەی ئایا ئاوەکە بکرێت بە خێرو صەدەقە ، یا بەکاربهێنرێت ؟ بەدوو بۆچوون - بۆچوونی ڕاست : ئاوەکە بەکاربهێنرێت ، واش گومان دەبەم ئەو شتەی هانی ئەو کەسانەی داوە بڵێن : مەبەست ئەوەبوو ئاوەکە بکرێت بە خێر ، ئەوەبوو کە ئاڵوزیەکیان بۆ دروست بوو سەبارەت بە چۆنیەتی بەکارهێنانی ئاوی سارد لە بواری (تا)دا ، ڕووی بەکارهێنانیان نەزانیوە ، ئەگەرچی گوفتارەکانیان ڕوویەکی چاکی هەیە ، کاتێ بۆچونیان وابووە کە پاداشت لە جۆری کردەوەیە ، بۆیە وەکو چۆن سەلمێنداوە کە گرێ تینویەتی لە سەر کەسی تینو بە ئاوی سارد دەگۆڕێنرێتەوە ، ئاوهاش خوای تعالی گرێ (تا) لە سەر کەسی نەخۆش دەکۆڕێنێتەوە وەکو پاداشتێکی

---

٢٩ ـ صحيح . أخرجه أحمد (١ / ٢٩١) ، والبخاري (٤ / ١٤٦) ، من طريق همام قال : أخبرنا أبوجمرة الضبعي فذكر الحديث .

بەرامبەر بە بەخشینی ئاوەکە ، ئەم شتە لە فیقهو ئامازەی فەمووەکەوە وەردەگیرێت ، ئەگینا مەبەستی سەرەکی بەکارهێنانی ئاوەکەیە ٠

وقد ذكر أبونعيم وغيره من حديث أنَس يَرفعه : ((إذا حُمَّ أحَدُكُم ، فَلْيُرَشَّ عليه الماءَ البارِدَ ثلاثَ ليالٍ مِنَ السَّحَرِ))[٣٠]

واتە : (أنَس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر کەسێکتان (تا)ی بەرزبۆوە ، با سێ شەو لە کاتی شەبەقی بەرەبەیاندا ئاوی ساردی بە سەردا بکرێت)) ٠

وفي سنن ابن ماجة عن أبي هريرة يرفعه : ((الحُمَّى كِيرٌ مِن كِيرِ جَهَنَّمَ فَنَحُّوهَا عَنْكُمْ بالماءِ البَارِدِ))[٣١]

واتە : (أبي هريرة) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (((تا) گرۆبلێسەی موشەدەمەیەکە _ ئەو ئامێرەیە کە ئاسنگەر فووی پێ دەکات لە ئاگر _ لە موشەدەمەکانی دۆزەخ بۆیە بە ئاوی سارد ناڕەحەتی وگەرمی لە سەر خۆتان لابەرن)) ٠

وفي المسند وغيره ، من حديث الحسن ، عن سَمُرَةَ يرفعه : ((الحُمَّى قطعةٌ من النَّارِ ، فأبْرِدُوها عَنْكُم بالماءِ البارِدِ ، وكان رسولُ الله ﷺ إذا حُمَّ دَعَا بِقِرْبَةٍ من ماءٍ ، فأفْرَغَهَا على رأسِه فأغْتَسَلَ[٣٢].

---

٣٠ ــ صحيح : أورده الألباني في صحيح الجامع (٤٩٧) ، وانظر السلسلة الصحيحة (١٣١٠)

٣١ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٥) من طريق قتادة عن الحسن عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢١٨٩) ، والصحيحة (١٨٢٢) ٠

٣٢ ــ ليس في مسند أحمد ٠ ورواه الطبراني في الكبير (٧ / ٢٢٧) من حديث إسماعيل بن مسلم المكي عن الحسن عن سمرة بن جندب مرفوعاً ٠

واته : (سَمُرَة) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (((تا) بەشێکە لە ئاگر ، بۆیە بە ئاوی سارد گڕو گەرمی لە سەر خۆتان سارد بکەنەوە ، دەفەرمێ : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر (تا)ی بەرز بولیەتەوە فەرمانی دەدا کونەیەکی ئاوی بۆ بێنن و ، ئینجا دەیکرد بە سەر سەری خوێدا و خۆی پێ دەشت)) .

وفي السنن : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ قال : ذُكِرَت الحُمَّى عِندَ رسول الله ﷺ فَسَبَّهَا رجلٌ ، فقال رسولُ الله ﷺ: ((لا تَسُبَّهَا فإنَّها تَنفِي الذُّنُوبَ ، كما تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الحَدِيدِ))[٣٣]

واتە: (أبي هريرة) _ پەزای خوای لێبێت _ دەفەرمێت : باسی (تا) کرا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پیاوێکیش جوێنی پێدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((جوێنی پێمەدە چونکە تاوان پاك دەکاتەوە ، وەکو چۆن ئاگر پیسی ئاسن پاك دەکاتەوە)).

لە بەر ئەوەی کاتێ مرۆڤ (تا)ی لێدێت یەکسەر پەیرەوی خۆپارێزی دەکات لە خواردەمەنیە خراپەکان و ، هەڵدەستێت بە خواردنی خۆراك و دەرمانی بەسوود ، کە ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینێت لە پاکردنەوەی جەستەو ، کردنە دەرەوەی پیسیە زیادەکانی و ، پاکردنەوەی لە ماددە خراپەکانی و ، کارێکی ئەوتۆی تێدەکات بە هاوشێوەی کاری ئاگر کە پیسیەکانی ئاسن دەکاتە دەرەوەو ، ئاسنە پوختەکەی پاك دەکاتەوە ، بۆیە (تا) نزیکترین شتێکە کە لە ئاگری موشەدەمەی ئاسنگەر دەچێت کە پوختەی ئاسنەکە پاك دەکاتەوە ، ئەم ئەندازەیەیە کە بەلای پزیشکانی جەستەوە زانراوە .

---

٣٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٩) ، وضعفه الألباني . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

بـەڵام سـەبارەت يـەوەى (تـا) پۆڵـێ هـەيێت لـە خـاوێن كردنـەوەى دڵ لـە پيسى و گەردوەكانى ، كارێكە پزيشكانى دڵان دەيزانن و ، يـەو جـۆرە دەيبيـنن كە پێغەمبەرەكـەيان ﷺ هەوالّى پێداون ، بەڵام ئەگەر مرۆڤ لە چاكيووتەوەى تەخۆشى دڵ تائومێد بوو ، ئەوا ئـەم چارەسەرە هيچ سوودێكى پێ ناگەيەنێت .

(تا) سوود بە دڵ و جەستە دەگەيەنێت ، بۆيە جوێن پێداتى ستەم و دژليەتى دەربڕينە.

جارێكيان (تا)م لێهاتبوو ، گوفتارى هەندێ شاعيرم بيركەوتەوە كە جوێنى پـێ دەدەن و دەڵێن :

زارتْ مُـكَفِّرَةُ الذُّنُوبِ وَوَدَّعَـتْ ... تيّاً لهـــا مِـن زائـرٍ وَمُوَدِّعِ

قالتْ وقَدْ عَزَمَتْ على تَرْحَلِهـا ... مـاذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا تَرجِعي

واتە :

سەردانى كردين لابەرى تاوان و مالّئاوايى كرد ... لەناوچێت چ سەردانيكارو چ مالّئاويكارێكە

كاتـێ سـووربوو لـە سەر ڕۆشتن گووتى ... چيت دەوێ ؟ گووتم : چيـتر نەگەڕێيتەوە

گووتم _ (ابن القيم) _ تۆ لەناوچێت چـونكە جـوێن يـە شـتێك دەدەى پێغەمبـەرى خـوا ﷺجوێن پێدانى قەدەغە كردووە . يەڵام ئەگەر ئەو شاعيرە بيگوتبا:

زارَتْ مُكَفِّرَةُ الذُّنوبِ لِـصَبِّهـا ... أهـــلا بهـــا مِن زائِـرٍ وَمُـوَدِّعِ

قالَتْ وَقَدْ عَزَمَتْ عَلى تَرْحالِها ... ماذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا تُقْلِعي

واتە :

سـەردانى كردين لابەرى تاوان بە دارژان ... ياخوا بە خێر بێت چ سەردانيكارو چ مالّئاوايكارێكـە

كاتێ سووربوو لـە سەر ڕۆشتن گووتى ... چيت دەوێ ؟ گووتم : هەرگيز لانەچيت و نەنشينەوە

شایستەتر دەبوو بڵێ ، (تا)کەش لە سەری لادەچو و دەنیشتەوە ، ئەوەبوو بە خێرا لە سەری منیش نیشتەوە . لە فەرموودەیەکدا کە (صحیح)ی و (ضعیف)یم بۆ دەنەکەوتووە باسکراوە کە : ((حُمَّى يَوْمٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ))[٣٤] وانە : (((تا)ی ڕۆژێك لابەری تاوانی ساڵێکە)) ، ئەمەش بە دوو شێوە لێك دەدرێتەوە:

یەکەمیان : (تا) دەچێتە نێو هەموو ئەندام و جومگەکانی لەشەوە ، کە ژمارەیان سێ سەدو شەصت جومگەیە ، بۆیە بە هەر جومگەیەك تاوانی ڕۆژێکی لە سەر لادەبات .

دووەم : (تا) کاریگەریەکی ئەوتۆ لە سەر جەستە بەجێ دەهێڵێت کە بە گشتی تاوەکو ساڵێك لاناچێت ، لێرەدا ئەم فەرموودەیە وەکو فەرموودەکەی تری پێغەمبەری خوا ﷺ لێك دراوەتەوە کە دەفەرمێت : ((مَنْ شَرِبَ الخَمْرَ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ أربعينَ يوماً))[٣٥] وانە : ((هەرکەس مەی بخواتەوە چل ڕۆژ هیچ نوێژێکی لێ وەرناگیرێت)) . چونکە شوێنەواری مەی لە ناخی بەندەو ، خوێنبەرو دەمارو ، ئەندامەکانی لەشیدا چل ڕۆژ دەمێنێتەوە . خواش زاناترە .

---

٣٤ ـ ضعيف جداً - رواه تمام في فوائده (٢ / ١٢١) ، وابن أبي الدنيا في كتاب المرض والكفارات (١٩٥). والحديث ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٧٩٦) : ((الحُمَّى حظ كل مؤمن من النار ، وحمى ليلة تكفر خطايا سنة مُجَرَّمة)) . وانظر الضعيفة (٣٥٣٢) .

٣٥ ـ صحيح - أخرجه الترمذي (١٨٦٢) من طريق عبدالله بن عبيد بن عمير عن أبيه عن ابن عمر فذكره مرفوعاً ، وأخرجه أحمد (٢ / ٣٥) عن عبدالله بن عبيد بن عمير عن ابن عمر فذكره ليس فيه : عن أبيه . وأخرجه أحمد (٢ / ١٧٦) والدارمي (٢٠٩٧) ، وابن ماجة (٣٣٧٦) ، والنسائي (٨ / ٣١٤ ، ٣١٧) ، وابن خزيمة (٩٣٩) من طريق عبدالله بن الديلمي عن ابن عمرو فذكره مرفوعاً . والحديث صححه الألباني في صحيح الجامع (٢ / ٦٣) .

(أبو هريرة) _ خواى لێ رازى بێت _ فەرموويەتى : بەلامەوە (تا) لە هەموو ئەو نەخۆشيانەى تووشم دەبێت خۆشەويستترە ، چونكە دەچێتە نێو هەموو ئەندامێكمەوەو ، هەموو ئەندامێكيش خواى پەروەردگار بەشى خۆى پاداشتى دەداتێ .

وقد روى الترمذي في جامعه من حديث رافع بن خَدِيج يرفعُه : ((إِذَا أَصَابَتْ أَحَدَكُمْ الْحُمَّى – وَإِنَّ الْحُمَّى قِطْعَةٌ مِنْ النَّارِ – فَلْيُطْفِئْهَا بِالْمَاءِ الْبَارِدِ ، وَيَسْتَقْبِلْ نَهَرًا جَارِيًا ، فَلْيَسْتَقْبِلْ جَرْيَةَ الْمَاءِ بَعْدَ الْفَجْرِ وَقَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ ، وَلْيَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ ، اشْفِ عَبْدَكَ ، وَصَدِّقْ رَسُولَكَ . وَيَنْغَمِسُ فِيهِ ثَلَاثَ غَمَسَاتٍ ثَلَاثَةَ أَيَامٍ ، فَإِنْ بَرِئَ ، وَإِلَّا فَفِي خَمْسٍ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي خَمْسٍ ، فَسَبْعٌ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي سَبْعٍ فَتِسْعٌ ، فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تُجَاوِزُ تِسْعًا بِإِذْنِ اللَّهِ))[٣٦]

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات كەسێكتان (تا)ى لێهات _ كە (تا)ش بەشێكە لە ئاگر _ با بە ئاوى ساردو بيكوژێنێتەوەو ، ڕوو بكات لە ڕووبارێكى لەبەر ڕۆيشتو ، دواى بەرەبەيان و پێش خۆرهەڵاهاتن ڕوو لە ئاراستەى ڕۆشتنى ئاوەكە بكات و ، با بڵێت : بە ناوى خوا ، پەروەردگارا ، بەندەكەت چاك بكەرەوەو ، پێغەمبەرەكەت بە ڕاست دابنێ و ، ئينجا سێ ڕۆژ بە سێ جار خۆهەڵكێشان خۆى لە ئاوەكە هەڵكێشێت ، ئەوا چاك دەبێتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە با پێنج ڕۆژ ئەوە دووبارە بكاتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە ئەوا بە حەوت ، ئەگەر بە حەوت چاك نەبۆوە ئەوا بە ئيزنى خواى تعالى لە نۆ تێپەڕ نابێت)) .

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەمە لە ڕۆژانى هاوين و لە وەڵاتە گەرمەكاندا بە سوود دەبێت بە پێى ئەو مەرجانەى كە پێشتر ئامازمان پێدا ، لەو كاتەدا ئاو لە ساردترين باريدايە چونكە لە

---

٣٦ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٢٨١) ، والترمذي (٢٠٨٤) كلاهما من طريق روح بن عبادة قال : حدثنا مرزوق أبو عبدالله الشامي ، قال : حدثنا سعيد _ رجل من أهل الشام _ كما في رواية أحمد قال : أخبرنا ثوبان عن النبي _ صلى الله عليه وسلم _ فذكر الحديث . ولم أجده من طريق رافع بن خديج ولعله وهم من المصنف ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥) ، ولنظر الضعيفة (٢٣٣٩) .

تیشکی هەتاوەوە بەدوورە ، هەروەها لەو کاتەدا هەموو هێزەکان بۆ مرۆڤ فەراهام بووە ، بۆ نموونە سوود لە نووستن و ، کپی و ، فێنکی هەواکە وەردگرێت و ، بەوەش بەهێزی هەموو ئەو هێزانەی بۆ کۆدەبێتەوە ، لە گەڵ بەهێزی دەرمانەکەش ، کە بریتیە لە ئاوە ساردەکەو ، کاریگەریەکی ئەوتۆ دەخەنە سەر (تا) کاتیەکە ، یا (تا) بچڕپچڕە پوختەکە ، مەبەستم بە پووخت ئەوەیە کە هیچ ئاوسانێکی ئەندامەکانی لەشی لەگەڵدا نەبێت و ، هیچ نیشانەیەکی خراپ و ماددەیەکی بۆگەنیش لە جەستەدا نەبێت ، لەو کاتەدا هەموو ئەو هۆکارانە دەبن بە هۆی کپبوونەوەو نیشتنەوەی (تا)کە ، بە تایبەت ئەگەر لە یەکێك لەو ڕۆژانەدا بێت کە لە فەرموودەکەدا هاتووە ، چونکە ئەو ڕۆژانە بە زۆری (تا)ەکەی تێدا توند دەبێتەوە ، بەتایبەت لەو وەڵاتانەدا کە ئاماژەی پێدرا ، لەبەر شلی و نەرمی خەڵتەی دانیشتوانەکانیان و ، خێرا کاردانەوەی چاکیان بەرامبەر بە دەرمانە بە سوودەکە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی سکچوندا :

چارەسەرکردنی بە هەنگوێن :

في الصحيحين : من حديث أبي المتوكّل ، عن أبي سعيد الخُدْرِيِّ ، ((أنَّ رجلا أتى النبيَّ ﷺ، فقال : إنَّ أخي يشتكي بطنَه _ وفي رواية : استطلقَ بطنُهُ _ فقال : اسقِه عسلاً ، فذهب ثم رجع ، فقال : قد سقيتُه ، فلم يُغنِ عنه شيئاً ، وفي لفْظ : فلم يزِدْه إلا استطلاقاً ، مرتين أو ثلاثاً ، كل ذلك يقولُ له : اسقِه عَسَلا . فقال لهُ في الثالثة أو الرابعة : صَدَقَ اللهُ ، وكذَبَ بَطنُ أخيكَ))[٣٧]

---

٣٧ ـ صحيح - أخرجه أحمد (٣ / ١٩ ، ٩٢) ، وعبد بن حميد (٩٢٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٥) ، ومسلم (٧ / ٢٦) ، والترمذي (٢٠٨٢) ، كلهم من طريق قتادة عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكر الحديث .

واتـه : (أبـي سـعيد الخـدري) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ دەفـەرمێت : ((پیاوێـك هاتـه خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، گووتی : براکەم هاوار لە سکی دەکات _ لـه (ریوایـه)تێکدا : سـکی دەچـێت _ ئـەویش فـەرمووی : هـەنگوێنی بـدەرێ ، پیاوەکـەش ڕۆشت و پاشـان گەڕایـەوەو ، گـووتی : هـەنگوێنم پێـدا ، هـیچ سـوودیکی بـۆ نـەبوو ، لـه بێژەیەکـدا : تـەنها سکچونەکەی زیاد کرد ، دووجار یا سێ جار ، لە هەموو جارێکیشدا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پێـی دەفەرموو : هەنگوێنی بدەرێ . بەڵام بۆ سێ یەم جار یا بۆ چوارەم جار پێی فـەرموو : خـوای پەروەردگار ڕاست دەفەرمێت و ، سکی براکەت درۆ دەکات)) .

وفي صحيح مسلم في لفظ له : ((إنَّ أخي عَرِبَ بطنُه))

واتە : واتە هەرسکردنی خۆراکی خراپ بووەو ، گەدەی نەخۆش کەوتووە .

سوودەکانی هەنگوێن :

هەنگوێن سـوودو کـەڵکێکی یـەکجار گـەورەی تێدایـە دەتـوانین بەمانـەی خـوارەوە ڕوونـی بکەینەوە :

١. هەنگوێن پاکەرەوەی ئەو پیسیانەیە کە لە خوێنبەرو گەدەو هیتریشدا کۆبۆتەوە.
٢. هەڵوەشێن و شیکەرەوەی بۆخ و شێدارەکانە (رطوبات) بە خواردن و چەورکردن
٣. بەسوودە بۆ کەسە بە تەمەنەکان و کەسانی بەڵغەمدار .
٤. بە سوودە بۆ ئەو کەسانەی میزاجیان شێدارو ساردە .
٥. هەنگوێن ژیێنەرە نەرمکارە بۆ سروشتی مرۆڤ .
٦. هێزی ئەو دایکانە دەپارێزێت کە شـیر بـە منداڵـەکانیان دەدەن زیـاتر لـە دوو سـاڵ و شیرەکەشیان زیاد دەکات (المعاجين) .
٧. لابەری چۆنیەتیەکانی دەرمانە بۆن ناخۆشەکانە .

٨. سنگ و جگەر پاك دەكاتەوە ٠

٩. میزهێنەرە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەڵغەمەوە پووەدات ٠ ئەگەر تێكەڵ بە ڕۆنی گوڵ بكرێت و بە گەرمی بخورێتەوە ، ئەوا بۆ گەزتنی جڕوجانەوەرو ، خواردنەوەی ئەفیون بە سوودە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەڵغەمەوە پووەدات ٠

١٠. ئەگەر تێكەڵ بە ئاو بكرێت و بخورێتەوە بۆ گەزتنی سەگی هار بە سوودە ، هەروەها بۆ خواردنی جۆری دۆمەڵانی بكوژ بە سوودە ٠

١١. ئەگەر گۆشتی نەرم و تازەو هەروەها كالیارو خەیارو كولەكەو بایجان لە نێو هەنگوێندا هەڵگریت بۆ ماوەی شەش مانگ دەپارێزێت ٠

١٢. تەرمی دردوان دەپارێزێت ٠

١٣. بۆیە پێی گووتراوە پارێزەری ئاسوودەی بێ ترس ٠

١٤. ئەگەر جەستەو پرچی ئەسپێونی پێ چەوەر بكرێت ، ئەوا ئەسپێ و ڕشك و كرپشكەكەی دەكوژێت ، پرچ درێژ دەكات و ، جوانی دەكات و ، نەرمی دەكات ٠

١٥. ئەگەر چاوی پێ برێژێت ، تاریكی چاو لادەبات ٠

١٦. ئەگەر دڵانەكانی پێ پاك بكەیتەوە سپیان دەكاتەوەو ساف و لوسیان دەكات و ، تەندروستیان دەپارێزێت و ، پوكیش دەپارێزێت ٠

١٧. دەمی خوێنبەرەكان دەكاتەوە ٠

١٨. خوێنی بێنوێژی ئافرەتان زیاد دەكات ٠

١٩. لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەڵغەم ناهێلێت و ، ڕێشووەكانی نێو گەدە دەشواتەوەو ، پاشماوەكانی دەكاتە دەرەوەو ، گەرمی دەكات بە گەرمیەكی مام ناوەندو ، كۆنیلە داخراوەكانی دەكاتەوەو ، هەمان كاریش بۆ جگەرو گورچیلەو میزڵدان ئەنجام دەدات و ، كەمترین زیانیش بە كۆنیلە داخراوەكانی جگەرو سپڵ دەگەیەنێت بە بەراوردی هەموو شیرینیەكانی دیكە ٠

له گەڵ هەموو ئەمانەشدا جێی متمانەیەو ، زیانی زۆر کەمە ، بەڵام بە شێوەیەکی کاتی زیان بەو کەسانە دەگەیەنێت کە زردوویان هەیە (الصفراويين) ، بەڵام دەتوانرێت تێکەڵ بە سرکەو شتی تری لەو جۆرە بکرێت و ، ئیتر سوودێکی زۆری بۆ دەبێت .

بۆیە هەنگوێن خواردنێکە لە گەڵ خواردنەکاندا ، دەرمانێکە لە گەڵ دەرمانەکاندا ، خواردنەوەیەکە لە گەڵ خواردنەوەکاندا ، شیرینە لە گەڵ حەلواو شیرینیەکاندا ، چەورکارێگە لە گەڵ چەورکارەکاندا ، دڵخۆشکارێکە لە گەڵ دڵخۆشکارەکاندا ، هیچ شتێکمان بۆ بەدینەهێناوە لەو چاکتر بێت ، یا لەو بچێت ، یا نزیک بەو بێت ، کەسانی دیرینیش پشتیان بە هیچ شتێک نەدەست تەنها بە هەنگوێن نەبێت . زۆربەی کتێبە دیرنەکان بە هیچ جۆرێک باسی شەکری تێدا نی یەو ، نەشیان دەناسی ، بەڵکو شتێکی نوێ یە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو بەیانیەك پێش نان خواردن لێی دەخواردەوە ، ئەوەش نهێنیەکی سەرسوڕهێنی تێدایە سەبارەت بە پاراستنی تەندروستی کە جگە لە کەسە زرنگە بەڕێزەکان پەی پێ نابەن و ، بە پشتیوانی خوای تعالی لە کاتی باسکردنی ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە بواری پاراستنی تەندروستیدا بە یادی دەهینینەوە .

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً من حديث أبي هريرة : ((مَنْ لَعِقَ العَسَلَ ثَلاثَ غَدَواتٍ كلَّ شَهرٍ ، لَمْ يُصِبْهُ عَظيمٌ مَنَ البَلاءِ))[٣٨]

واتە : لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك سێ بەیانیان لە هەموو مانگێکدا هەنگوێن بلێسێتەوە ، ئەوا توشی هیچ بەڵایەکی گەورە نابێت)).

---

٣٨ _ ضعيف . أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٠) من طريق عبدالحميد بن سالم عن أبي هريرة مذكره مرفوعاً . وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٨٣١) وانظر الضعيفة (٧٦٢).

وفي أثـر آخـر : ((علَـيْكُم بالشِـفاءَيْنِ العَسَـلَ والقُـرآن))[39] واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی‌ەتی : ((هەردوو چارەسەرەکە بەکار بێنن کە هەنگوێن و قورئانە)) ٠

لێردا پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاوە بە کۆکردنەوەی نێوان پزیشکێتی مرۆڤی و پزیشکێتی خوایی ، لـە نێـوان پزیشـکێتی جەستەو ، پزیشـکێتی ڕوح ، لـە نێـوان دەرمـانی زەمینـی و دەرمانی ئاسمانی ٠

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوونـدەبێتەوە کە ئەو کەسەی پێغەمبەری خـوا ﷺ وەسـفی هەنگوێنەکەی بۆ کرد ، سکچونەکەی لە ئەنجامی زۆر خواردنێکەوە بوو کە هەموو گـەدەی پـڕ کردبوو ، ئەویش وەسفی هەنگوێنی بـۆ کـرد بـۆ پـاڵ پێوەنـانی ئـەو زیادەیـەی کۆبوبـۆوە لـە لاکانی گەدەو ڕیخۆڵەکانیدا ، چونکە هەنگوێن پاککەرەوەیەو ، ڕۆڵێکـی گاریگـەریش دەبینێـت لە پاڵ پێوەنانی زێدە خۆراکەکاندا ، گەدەی ئەو کەسەش تـوشی چەند خەڵتەیـەکی لینـج بـوو ، نەیدەهێڵا خواردەمەنی لە سەر جێگیربێ لـە بـەر زۆر لینجیەکـەی ، چـونکە گـەدە ڕێشـووی هەیە وەکو قەدیفە ، بۆیە ئەگەر ئەو ڕێشووانە خەڵتەی زۆر لینجی لە سەر کۆببێتـەوە ، خراپـی دەکات و خۆراکەکەش بۆگەن دەکات ، بۆیە دەرمانەکەی بریتیە لەو دەرمانانەی کـە تێکـەڵاوە لینجەکەی لە سەر لادەبات ، هەنگوێنیش چاکترین پاکەرەوەو لابـەرە ، کـە چـاکترین دەرمـان بووە ئەم نەخۆشیەی پێ چارەسەر کرابێت ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بە ئاوی گەرم کرا ٠

سوودی دووبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێن بەنەخۆش :

لە چەند جار دووبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێندا مانایەکی پزیشکی سەرسـوڕمێنی تێدایـە ، بریتیـە لـەوەی کـە دەرمانەکـە پێویسـتە بـڕۆ ، ئەندازەیـەکی هـەبێت بـە گـوێرەی بـاری

---

٣٩ ـ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٢) من طريق أبي إسحاق عن أبي الأحوص عن ابن مسعود فذكره مرفوعاً وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٦٥) وانظر الضعيفة (١٥١٤) ٠

نەخۆشیەکە ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکە کەمتر بوو ، ئەوا بە یەکجاری لاینابات ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکەش زیاتر بوو ، ئەوا کاریگەری خراپی دەبێت و هیز لاواز دەکات و ، زیانی تریش دروست دەکات ، بۆیە کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا هەنگوێنی بدانێ ، بڕێکی پێدا بەشی بەرنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی نەکردو ، نەگەشتە ئاستی مەبەست ، کاتێ پیاوەکە پێغەمبەری خوای ﷺ ئاگادارکردەوە ، تێگەشت ئەو بڕەی پێی داوە نەگەشتۆتە ئاستی پێویست ، کاتێ پیاوەکە چەند جارێك هاتەوە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، جەختی دووبارە پێدانی هەنگوێنەکەی پێ دەکرد بۆ ئەوەی بگات بەو ئەندازەیەی تولنای بەرەنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی دەبێت ، ئەوەبوو کاتێ خواردنەوەی هەنگوێنەکە دووبارە بۆوە بە گوێرەی مادەو جۆری نەخۆشیەکە ، بە ئیزنی خوای تعالی ، چاك بۆوە ، بۆیە گرنگیدان بە : بڕو ئەندازەی دەرمان ، چۆنیەتیەکانیان ، ئەندازەی هێزی نەخۆش ، نەخۆشیەکە ، لە گرنگترین یاساکانی پزیشکێتیە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((صدَقَ الله وكذَبَ بطنُ أخيكَ)) ئاماژەیەکی تێدایە بۆ جێگیربوونی سودو کەڵکی دەرمانەکە ، مانەوەی نەخۆشیەکەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپی و کورت هێنانی خودی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ درۆزنی سك و ، زۆریی مادە بۆگەنەکان تیایدا ، بۆیە فەرمانیدا چەند جارێك دەرمانەکەی بۆ دووبارە بکاتەوە لە بەر زۆری ئەو مادانەی لە گەدەدا بوو ٠

پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو پزیشکێتی پزیشکانی تر نی یە ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بێگومانە ، کۆتای پێهێنەرە ، لە لایەن خواوەیە ، لە سروشی خواوەیە ، لە نوور ڕوناکی پێغەمبەرایەتی و ، عەقڵێکی تەواو وەرگیراوە ، بەڵام پزیشکێتی کەسانی تر زۆربەی گومان و ، سووسەبردن و ، ناقیکردنەوەیە ، لێرەدا نکۆڵی لەوە ناکرێت کە زۆرێك لە نەخۆشەکان سودو کەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی وەرناگرن ، چونکە لە ڕاستیدا ئەو کەسانە سودی لێوەردگرن کە قبوڵی دەکەن و ، بڕوایان وایە کە ئەگەر بەکاری بهێنن

نەخۆشیەکەیان چاك دەکاتەوە ، قبوڵیشی دەکەن بەو پەڕی باوەڕو ئیمان و ملکەچیەوە ، ئەو قورئانەی کە نەخۆشیەکان لە سنگدا چاك دەکاتەوە ، ئەگەر بەو باوەڕەوە وەرنەگیرێت هەرگیز سنگەکان لە نەخۆشیەکان چاك ناکاتەوە ، بەڵکو بۆ دوورووەکان تاوانی زیاتر دەخاتە سەر تاوانیان و ، نەخۆشی زیاتر دەخاتە سەر نەخۆشیەکانیان ، لێرەدا پزیشکێتی ئاسایی پزیشکانی جەستە هەرگیز ناگات بە ئاستی پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی تەنها گونجاوی لاشە چاك و ساغەکانە ، هەروەها چاکبوونە بە قورئان تەنها گونجاوی ڕوحە چاك و ساغەکانەو ، گونجاوی دڵە زیندووەکانە بە خۆشەویستی خواو پێغەمبەرەکەی ، بۆیە ڕوو وەرگێڕانی خەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو ئەوەیە ڕووی خۆیان لە چاکبوونەوە بە قورئان وەرگێڕن ، کە بێ گومان چاکترین چارەسەرێ بە سوودە ، ئەوەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپبوون و کورت هێنانی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ بەدی سروشتی مرۆڤ و ، بۆگەنی جێگەو ، قبوڵنەبوونی . والله الموفق .

بەشێك سەبارەت بەوە کە هەنگوێن شیفا بەخشە بە خەڵك :

جەماوەری خەڵك بە دوو بۆچوون جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بە گوفتاری خوای تعالی ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ [النحل : ٦٩] واتە : ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا ﴾ لە سکی نەو (هەنگانەوە) دێتە دەر ﴿ شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ خواردنەوەیەك کە ڕەنگەکانی جیاوازە ﴿ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ کە شیفای تێدایە بۆ خەڵکی[٤٠] ، بەوەی ئایا ڕاناو لە ووشەی (فیه)دا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، یا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (القرآن) ؟ ڕاست : دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، ئەمەش بۆچونی (ابن مسعود) و (ابن عباس) و (الحسن) و (قتادة) و ، زۆرینەیە ، چونکە ئەمە باسکراوەو ، مەبەستی ئایەتەکەش ئەوەیە کە چاکبوونەوە لە ووشەی (الشراب)دایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە ،

---

٤٠ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەڵام لە ئایەتەکەدا باسی قوربان نەکراوە ، فەرمووده (صحیح)ەکەی سەرەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ تیایدا دەفەرمێت : ((صَدَقَ الله)) ئاشکرایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە . والله تعالى أعلم.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی چاوەقوڵەداو (الطاعون) ، چارەسەرکردنی و چونێتی خۆپاراستن لەم نەخۆشیە :

في الصحيحين عن عامر بن سعد بن أبي وقاص ، عن أبيه ، أنه سَمِعَهُ يسألُ أسامةَ بن زيدٍ : ماذا سمِعتَ من رسول الله ﷺ في الطاعونِ ؟ فقال أسامةُ : قال رسول الله ﷺ ((الطاعونُ رِجزٌ أرسِلَ على طائفةٍ من بني إسرائيلَ ، و على من كان قبلكم ، فإذا سَمِعتُم به بأرضٍ فلا تدخلوا عيه ، وإذا وقعَ بإرضٍ وأنتم بها فلا تخرُجُوا فرارا منهُ))[41] .

واتە لە (عامر)ی کوڕی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)ەوە ، کە کوێیبستی بابی بوو لە (أسامةَ)ی کوڕی (زید)ی دەپرسی : سەبارەت بە نەخۆشی چاوەقوڵە چیت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیستوو ؟ (أسامة)ش فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشی چاوەقوڵە سزایەکە نێردرا بۆ کۆمەڵێك لە (بني إسرائيل)و ، ئەوانەی پێشی ئێوە ، بۆیە هەرکات گوێستی بڵاوبوونەوەی بوون لە زەویەکدا پوویداوە ، مەچنە ئەو جێگەیە ، ئەگەر لە زەویەکیشدا پوویداو ئێوەی تیابوو ئەوا لەو زەویە دەرمەچن وەکو هەڵهاتنێك لە نەخۆشیەکە)) .

---

٤١ ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٥٨) ، والحميدي (٥٤٤) ، وأحمد (٥ / ٢٠٠ ، ٢٠٢ ، ٢٠٧ ، ٢٠٨) ، والبخاري (٤ / ٢١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٦ ، ٢٧) ، والترمذي (١٠٦٥) ، كلهم من طريق عامر بن سعد عن أبيه فذكره .

وفي الصحيحين أيضا : عن حَفصَةَ بنت سيرينَ ، قالت : قال أنسُ بن مالكٍ : قال رسول الله ﷺ : ((الطّاعُونُ شهادةٌ لكلِّ مُسْلِم))[٤٢]

واته : (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشی چاوەقوڵە شەهیدیە بۆ هەموو موسڵمانێك)) .

تاعون چی یە ؟

نەخۆشی چاوەقوڵە (الطاعون) لە ڕووی زمانەوە : جۆرێکە لە پەتا ، خاونی کتێبی(الصحاح) ئەمەی فەرمووە . بەڵای پزیشکانیشەوە : ئاوسانێکی پیسی بکوژە لە گەڵیدا گرێکی توندی زۆر بە ئێش دەردەچێت کە لە ئەندازە بەدەر دەبێت ، بە زۆری دەورووبەریشی ڕەش یا سەوز ، یا تاریك و دێز دەبێت ، لە ئەنجامیشدا بە خێرایی بۆ برین و زام و کێم دەگۆڕێت ، بە زۆریش ، لە سێ جێگەدا دەردەکەوێت : بن هەنگڵ ، پشتەوەی گوێ ، سەرەوەی لووت (الأربنة) ، وڵە گۆشتە نەرم و شلەکاندا .

وَفِي أثَرٍ عَنْ عَائِشَةَ : أنَّهَا قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الطَّعْنُ قَدْ عَرَفْنَاهُ ، فَمَا الطَّاعُونُ ؟ ((قَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَعِيرِ يَخْرُجُ فِي الْمَرَاقِّ وَالْإِبْط))[٤٣]

واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی : دەزانین (الطعن) واتە : لێدان و پیاچەقان چی یە ، ئەی (الطاعون) چی یە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لوویەکە بە هاوشێوەی لووی ووشتر لە شوێنانی ورگ و سك و بن هەنگڵدا دەردەچێت)) .

---

٤٢ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٥٠ ، ٢٢٠ ، ٢٢٣ ، ٢٥٨ ، ٢٦٥) ، والبخاري (٤ / ٥٩) ، ومسلم (٦ / ٥٢) كلهم من طريق عاصم بن سليمان الأحول عن حفصة بنت سيرين عن أنس فذكره مرفوعاً.

٤٣ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٣٣ ، ١٤٥ ، ٢٥٥) عن عائشة فذكرته .

پزیشکان دەڵێن : ئەگەر دومەڵ لە گووشتە نەرم و شلەکان و ، بن هەنگل و شوێنە پێچ و پەنای جەستەو ، پشتەوەی گوێ و سەروەی لووت (الأرنبة) دەرچوو ، لە پەگەزێکی بۆگەنیش بوو ، بە چاوەقوڵە ناو دەبرێت ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خوێنێکی پیس مەیلی گەنین و خراپبوون دەکات و ، دەگۆڕێت بۆ ناوەڕۆکێکی ژەهرین بە جۆرێك ئەو ئەندامەی لەش بۆگەن و خراپ دەکات و گۆڕنکاری دەهێنێت بە سەر ئەندامەکانی دەوروبەریشیدا ، پەنگە خوێن و کێمیشی لێ بتکێت و ، چۆنیەتیەکی خراپیش بۆ دڵ بەرێت و ، رشانەوەو دڵە کوتێ و بورانەوە بۆ نەخۆش دروست بکات ، ئەگەچی ناوی تاعون گشتی یە بۆ هەموو ئاوسانێك کە چۆنیەتیەکی خراپ بۆ دڵ بنێرێت و دەرەنجام بگاتە ئاستی کوشتن ، بەڵام لە بنچینەدا تایبەتکراوە بەو گۆشتە لووەی لە جەستەدا دێتەدەر ، چونکە ئەوەندە خراپە هیچ ئەندامێکی لەش قبوڵی ناکات تەنها ئەو شوێنانە نەبێت کە زۆر لاوازە بە سروشت ، لە هەموشیان خراپتر ئەو جۆرانەیە کە لە بن هەنگڵ و پشتەوەی گوێدا دێتەدەر لە بەر زۆر نزیکیان لە ئەندامە گرنگەکانەوە کە سەرە ، لە هەموشیان بێوەی تر جۆرە سورەکانە ، پاشان زەردەکانە ، بەڵام جۆرە پەشەکان هیچ کەس لێی پزگاری نابێت .

لە بەر ئەوەی تاعون لە کاتی پەتادا زۆر دەبێت ، لەو وەڵامانەدا کە دەرداویەو نەخۆشی زۆرە ، بۆیە ناوی بە پەتا بڵاوبۆتەوە وەکو ئەوەی (الطليل) دەفەرمێت : پەتا : واتە تاعون . گوتراویشە : هەموو نەخۆشیەکە بڵاوبێتەوەو هەموو خەڵك تووشی بن .

بەڵام بۆ سەلماندن دەڵێین لە نێوان پەتاو تاعوندا گشتی و تایبەت هەیە ، بۆیە هەموو تاعونێك پەتایە ، بەڵام هەموو پەتایەك تاعون نی یە ، هەروەها نەخۆشیە گشتی یەکان لە تاعون گشتی تره ، چونکە تاعون تەنها یەکێکە لە نەخۆشیە گشتی یەکان ، تاعونیش بریتیە لە دومەڵ و برین و زام و ئاوسانێك لەو شوێنانەدا دێتەدەر کە باسکران .

شوێنەوارەكانی تاعون :

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەم بڕین و زام و ، ئاوسان و ، دومەڵانە ، شوێنەواری تاعونن و خودی تاعون نین ، بەڵام لە بەر ئەوەی پزیشکان تەنها شوێنەوارە ڕووکەشەکەی دەزانن ، بۆیە ئەوانەی سەرەوەیان کردووە بە خودی تاعون ٠

کەچی ناوی تاعون بۆ سێ شت بەکار دێت :

یەکەمیان : ئەو شوێنەوارە دەرکەوتووانەی لە ڕووکەشدا دیارن و پزیشکان باسیان کردووە٠

دووەم : ئەو مردنەی بە هۆی ئەوەوە ڕوو دەدات ، ئەمەش مەبەستە بەو فەرمودە (صحيح)ەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((الطاعونُ شَهادةٌ لكلِّ مَسلمٌ)) واتە : ((تاعون شەهیدیە بۆ هەموو موسڵمانێك)) ٠

سێیەم : ئەو هۆیەی کە لە پێناویدا ئەم نەخۆشیە نێردراوە ، لە فەرمودە (صحيح)ەکەدا هۆی ناردنی هاتووە کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((بقيةُ رِجز أُرسِلَ على بَني إسرائيلَ))[٤٤] واتە : ((پاشماوەی سزایەکە نێردراوە بۆ (بني إسرائيل))) وورد فیە : ((أنهُ وَخْزُ الجنِّ))[٤٥] واتە : ((تێوەژەنینی جنە)) ، وجاء : ((أنهُ دَعوةُ نبيِّ))[٤٦] واتە : ((نزاڵێکردنی پێغەمبەرێکە))٠

---

٤٤ _ تقدم تخريجه ٠

٤٥ _ صحيح : رواه أحمد (٤ / ٣٩٥) ورواه الطبراني في المعجم الصغير (١ / ٩٥) بلفظ ((وخز أعدائكم من الجن)) عن أبي موسى ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٩٥١) ، وانظر الضعيفة (١٨٦) ، والإرواء (١٦٣٧) ، (١٦٣٨) ٠ وفي صحيح الجامع (٣٩٤٦) وحسنه الألباني : ((الطاعون شهادة لأمتي ، ووخز أعدائكم من الجن ٠٠٠)) ، وانظر الصحيحة (١٩٢٨) ٠

ڕوونكردنەوەی كارتێكردنەكانی جن لە نەخۆشی تاعوندا _ چۆنیەتی لادانی

هیچ شتێك بەلای پزیشكانەوە نی یە بۆ ئەوەی بتوانن هۆكارەكانی دروستبوونی نەخۆشیەكە لابەرن ، یا توانای دەستنیشانكردنی هۆی سەرەكی نەخۆشیەكەیان هەبێت ، پێغەمبەرانیش هەوالی كارە نادیارەكەنمان دەدەنێ ، هیچیشیان بەدەستەوە نی یە نكۆڵی لەوە بكات كە ئەو نەخۆشیانە بە هۆی كاری ڕوحە خراپەكانەوە نەبێت ، چونكە گاریگەری ڕوحە خراپەكان لە سروشت و ، نەخۆشیەكان و ، فەوتاندنی مرۆڤ شتێكە هیچ كەس ناتوانێ نكۆڵی لێبكات ، بەدەر لە كەسانی نەفام بە ڕوحە خراپەكان و كاریگەریەكانی و ، كاردانەوەی جەستەو خوو سروشتی مرۆڤ بەرامبەر بەو گاریگەریانە ، پێدەچێ خوای پەروەردگار ڕێگە بەم ڕوحە خراپانە بدات هەندێ تەصەروف بە جەستەی مرۆڤەوە بكەن لە كاتی ڕووداتی پەتاو ، خراپبوونی هەوادا ، هەروەها ڕێگەی پێدەدا تەصڕوف بە هەندێ مادە خراپەكانەوە بكات كە شێوازێكی خراپ بۆ جەستە دروست دەكات ، بەتایبەت لە كاتی وروژانی خوین و ، (المِرَّةُ السوداء)و ، لە كاتی وروژانی ئاوی نێرینەدا ، لێرەدا ڕوحە خراپە شەیتانیەكان ڕۆڵێكی گاریگەر دەبێنن بۆ هاندنی خاوەنی ئەم ڕووداوانە بۆ ئەنجامدانی كردەوەكانیان كە هەرگیز توانای هاندانی كەسانی ئاسایی دیكەی نی یە هەمان ئەو كردەوانە ئەنجام بدەن ، بۆیە پێویستە كەسەكان پاڵنەرێكی زۆر بەهێزی تر بەكاربێنن بۆ لادانی كاریگەری ئەو ڕوحە خراپانەو ، لە هەمان كاتیشدا دەتوانن كردەوە چاكەكان كە بریتیە لە زیكرو ، دوعاو ، پاڕانەوەو ، بەخشین و ، خوێندنی قورئان بەكاربێنن بۆ دابەزاندنی ڕوحی فریشتە چاكەكان و بەزاندنی ڕوحە خراپەكان و ، پوچكردنەوەی شەپان و ، دووخستنەوەی كاریگەریان .

ئیمە_ (ابن القیم) _و كەسانی دیكەی جگە لە ئیمەش ئەوەمان چەندین جار كە خوای تعالی نەبێت هیچ كەس ژمارەیان نازانێت تاقیی كردۆتەوەو ، بۆمان دەركەوتووە كە دابەزاندنی ئەم ڕوحە چاكانەو لە خۆ نزیكردنەوەی كاریگەریەكی ئیجابی گەورەی هەیە بۆ

---

٤٦ _ لم أجده .

بەهێزکردنی سروشت و ، دوورخستنەوەی مادە خراپەکان . بەڵام دەبێت ئەو کرداره پێش پتەوبوون و قایمبوونی نەخۆشیەکە لە لەشدا ئەنجام بدرێت و ، لە کاتێکدا بێت بتوانرێت کاری تێبکرێت و کون بکرێت ، بۆیە هەرکەس خوای پەروەردگار سەرکەوتووی بکات ، ئەوا لە کاتی هەست کردنیدا بە هۆکاره خراپەکان یەکسەر پەنا دەباتە بەر بەکارهێنانی هۆکاره چاکەکان بۆ لە خۆ دوورخستنەوەی ، ئەمەش چاکترین دەرمانە بۆی ، بەڵام ئەگەر خوای تعالى ویستی بەجێهێنانی قەدەرو چارەنووسی خۆی هەبێت ، دڵی بەندەکەی خۆی بەرامبەر بە ناسین و بەبیرداهاتن و داواکردن و بەکارهێنانی هۆکاره چاکەکان بێئاگا دەکات و ، چیتر هەستی پێ ناکات و ، نایەوێت بەکاری بێنێت ، ئەو کاته خوای پەروەردگاریش فەرمانی خۆی لە سەر بەندەکەی جێبەجێ دەکات .

پاشان __ إن شاء الله __ ئەم مانایە بە درێژی باس دەکەین لە میانەی باسەکەماندا سەبارەت بە خۆ چارەسەرکردن بە نووشتەو ، پەناگرتنەکانی پێغەمبەرایەتی و (العوذ النبوية) ، زیکر و ، نزاو ، بەخشیندا ، لەوێشدا زۆرێ دەکەینەوە کە بەراوردکردنی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر ، وەکو بەراوردکردنی پزیشکێتی سۆفی و بەساڵاچوانە بە پزیشکێتی ئەوان ، وەکو ئەوەی زیرەکەکان و پێشەواکانیان دانیان پێدا ناوە ، هەروەها زۆرێ دەکەینەوە کە سروشتی مرۆڤایەتی بەهێزترین شتێکە کە کاردانەوەی خۆی هەیە بەرامبەر بە ڕوحەکان ، وە هێزی پەناگرتنەکان و ، نووشتەو ، نزاکان ، لە سەرووی هەموو هێزێکەوەیە ، تا ئەو ئاستەی هێزی ژەهرە کوشندەکانیش پوچ دەکاتەوە .

بەبەستیش ئەوەیە کە : خراپبوونی هەوا بەشێکە لە بەشەکانی هۆی تەواو ، کە تاعون دروست دەکات ، چونکە خراپبوونی ناوەڕۆکی هەوا هۆیەکی کاریگەری دروستبوونی پەتاو بۆگەن بوونیەتی ، چونکە ناوەڕۆکی ئەو هەوایە دەگۆڕێت و یەکێک لە چۆنیەتیە خراپەکانی بە سەردا زاڵ دەبێت وەکو گەنین و ، بۆنکردن و ژەهراوی بوون لە هەر کاتێکدا بێت لە کاتەکانی ساڵ ، ئەگەچی زۆرترین ڕووداتی لە کۆتایی هاویندایە ، هەروەها

له پایزیشیدا بەزۆری پوودەدات بەهۆی کۆبوونەوەی پاشماوە تاڵ و سەختە تێژەکان و هیتریش له هاویندا و شینەبوونەوەی لە کۆتایدا ، هەروەها لە پایزیشدا پوودەدات بە هۆی ساردبوونی هەوا و ، قورگوییبونی بۆخ و شێ و ئەو پاشماوانەی کە لە وەرزی هاویندا شی دەبۆوە ، دەرەنجام پەنگ دەخواتەوە ، گەرم دەبێت و ، بۆگەن دەبێت و ، ئینجا نەخۆشی بۆگەن دروست دەکات ، بە تایبەت ئەگەر ڕێکەوتی جەستەیەکی ئامادەبووی ، گونجاوی ، خاری ، سستی ، کەم جوولەی ، زۆر مادە بوو ، ئەوجا ئەم جۆرە مرۆڤە بە زۆری دەفەوتیت و تووش دەبێت .

تەندروستیترین وەرزیش لەم بوارەدا وەرزی بەهارە . (أبقراط)[٤٧] دەڵێت : زۆرترین نەخۆشیەکان و ، کوشندەترینیان ، لە وەرزی پایزدایە ، بەڵام وەرزی بەهار ، تەندروستیترین وەرزەکانەو لە هەموشیان کەمتر مردنی تێدا ڕوو دەدات ، بۆیە لە وەرزەکانی بەهارو هاویندا دەرمانسازان و ، ئامادەکاری مردووان خۆیان ئامادەدەکەن و قەرزیش دەکەن بۆ کۆکردنەوەی دەرمانە پێویستەکان بۆ ئەوەی لە وەرزی پایزدا بەکاری بێنن ، لێرەدا وەرزی پایز وەکو بەهاری ئەمانە چونکە ئیش و کاریان زۆر دەبێت ، بۆیە بیری دەکەن و ، بە هاتنی دەڵخۆشیش دەبن .

وقد روى في حديث : ((إذا طَلَعَ النَّجْمُ ارْتَفَعَت العاهَةُ عن كلِّ بَلَدٍ))[٤٨]

واتە : لە فەرموودەیەکدا هاتووە : ((هەرکات ئەستێرەکە هەڵهات ئەوا دەردو نەخۆشی لە سەر هەموو وەڵاتێك بەرز دەبێتەوەو نامێنێت)) ، ئەستێرەی نێو ئەم فەرموودەیە بە کۆمەڵە

٤٧ ـ لە بەناویانگترین پزیشکەکانی یونانەو ، ساڵی (٣٧٧)ی پێش زاین مردووە .

٤٨ ـ أسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٤١ ، ٣٨٨) من طريق وهيب قال : حدثنا عِسْل بن سفيان ، عن عطاء بن أبي رباح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً . فيه عسل بن سفيان وهو ضعيف .

ئەستێرەی (الثريا)[٤٩] لێکدراوەتەوە ، هەروەها بە دەچوونی ڕووەك لە وەرزی بەهاردا لێك دراوەتەوە ، لەم بارەشەوە خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ [الرحمن : ٦] واتە : ئەستێرەو گژوگیاو درەخت (بۆ خوا) سوژدە دەبەن[٥٠] چونکە دەرچوونی تەواوی لە وەرزی بەهاردایەو ، ئەو وەرزەشە کە نەخۆشی و دەردو بەڵای تێدا نامێنێت.

بەڵام لە بارەی کۆمەڵە ئەستێرەی (الثريا)وە ، لە گەڵ هەڵهاتنی لە بەرەبەیاندو لە ئاوابوونیدا نەخۆشیەکان زۆر دەبن .

(التَّميمِيُّ) لە کتێبی ((مادة البقاء))دا دەڵێت : خراپترین کاتەکانی ساڵ ، کە گەورەترین دەردو بەڵا بە سەر جەستەدا دێنێت دوو کاتە :

یەکەمیان : کاتێ کۆمەڵە ئەستێرەی (الثُّريا) بەرەو ئاوابوون دەچێ لە کاتی دەرکەوتنی بەرەبەیاندا . دووەمیان : کاتی هەڵهاتنی لە ڕۆژهەڵاتەوە پێش دەرکەوتنی خۆر بە سەر جیهاندا ، لە شوێنگەیەك لە شوێنگەیەك مانگدا (منازل القمر)[٥١] ، کە بریتیە لە کاتی تێپەڕبوونی وەرزی بەهارو کۆتایی هاتنی ، بەڵام ئەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی هەڵهاتنیدا ڕووەدەن زیانی کەمترە لەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی ئاوابوونیدا ڕووەدات.

---

٤٩ ـ الثريا : کۆمەڵە ئەستێرەیەکی پرشنگدارە لە نێو گەردەنی ئەستێرەی گادا ، بۆیە وانانوراون چونکە لە ڕووبەرێکی زۆر کەمدا ئەستێرەیەکی زۆر کۆبونەتەوە ، بڕوانە : عبدالله جبار ، فەرهەنگی شارا . وەرگێر .

٥٠ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٥١ ـ شوێنگەی مانگ : مەودا شوێن و ڕێڕەوی مانگە ، بریتیە لە ڕێڕەوی مانگ کە پێیادا دەڕوا بە دەوری زەویدا دەخولێتەوە ، هەرشەوە لە ڕێڕەوێکیاندایەو هەڵە ناکات و بەمو لە ڕێڕەوی خۆی لانادات ، مانگ بیست شوێنگەی هەیەو ، هەر شوێنگەیەکیش ناوێکی تایبەتی خۆی هەیە وەکو : (السرطان ، البطين ، الثريا ، الدّبران ...) ، بڕوانە : مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قاموسی پستە . وەرگێڕ .

(أبومحمد)ى كوڕى (قتيبة) دەڵێت : گووتراوە : هەر كاتێك كۆمەڵە ئەستێرەى (الثريا) هەڵهاتوەو ئاوابووە مەگەر (إلا) دەردو نەخۆشيەك لە نێو خەڵكى و ووشتردا بڵاوبۆتەوە ، بەڵام لە كاتى ئاوابوونيدا نەخۆشى و دەردەكان زياترو تووندتر دەبنەوە بە بەراوردى هەڵهاتنى

سەبارەت بە فەرمودەكە گوفتارێكى سێ يەم هەيەو _ پێدەچێ شايستەترين گوفتارەكانيش بێت _ : كەوا مەبەست بە ووشەى (النجم) ئەستێرەى (الثريا) بێت بەڵام مەبەست بە ووشەى (العاهة) ئەو دەردو بەڵاو نەخۆشيانە بێت كە تووشى ڕووەك و كشتوكاڵ و بەرووبومەكان دەبێت لە وەرزى زستان و سەرەتاى وەرزى بەهاردا ، بۆيە مرۆڤ لە كاتى هەڵهاتنى ئەستێرەى (الثريا)دا بێوەى دەبێ ، بەتايبەت لە كاتە ئامادەپێگراوەكاندا ، بەو هۆيەوە پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى فرۆشتن و كڕينى بەرووبومى كردووە پێش دەركەوتنى چاكيەتيەكەى . مەستيش : دوولە سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە كاتى ڕوودان و بڵاوبوونەوەى تاعوندا .

بەشێك : پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى چوونە نێو ئەو زەويانەى كردووە كە تاعونى تێدا بڵاوبۆتەوە يا دەرچوون لەو زەويانەى كە تاعونى تێدا بڵاوبۆتەوە :

پێغەمبەرى خوا ﷺ ئومەتەكەى خۆى قەدەغە دەكات بچنە نێو ئەو كۆمەڵگايانەوە كە تاعونيان تێدا بڵاوبۆتەوە يا لە گۆمەڵگايەك بچنە دەرەوە پاش بڵاوبۆنەوەى تاعون تيايانداً ، بۆ ئەوەى بە تەواوى خۆيان لەو نەخۆشيە بپارێزن ، چونكە چونە نێو ئەو كۆمەڵگايانەوە كە تاعونيان تێدا بڵاوبۆتەوە مانای خۆ تووشكردنە بەو دەردو بەڵايەو ، خۆ خستنە نێو شوێنێكيشەوەيە كە جێگەى فەرمانڕەوای نەخۆشيەكەيەو ، يارمەتيدانى نەفسيشە بۆ تووشبوون بەو نەخۆشيە ، ئەمەش پێچەوانەى شەرع و ئەقڵ و ژيريە ، بەڵكو خۆ

دوورخستنەوە لەو شوێنانەی نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە گوێڕایەڵی خوای پەروەردگارە کە فەرمانی بە خۆپارێزی کردووە لە هەندێ شوێن و ، هەوای زیانبەخش .

مانای قەدەغەکردنی دەرچوون لەو وەڵامانە :

بەڵام کە قەدەغەی چوونە دەرەوە دەکات لەو شوێنەی نەخۆشیەکەی تیایدا بڵاوبۆتەوە ، دوو مانای تێدایە :

یەکەمیان : هاندانی نەفسە بۆ باوەڕبوونی تەواو بە خوای تعالی ، پشت پێ بستنیی ، ئارامگرتن لە سەر قەدەرو حوکم و چارەنووسی و ، پێ ڕازیبوونی .

دووەم : ئەوەیە کە پێشەوایانی پزیشکێتی گووتوویانە : بەوەی پێویستە هەموو کەسێکی خۆپارێز لە پەتا ، هەوڵی دەرهێنانی بۆخ و شێدارە (الرطوبات) زیادەکانی لەشی بدات و ، خۆراک کەم بکاتەوەو ، حەزی بە چارەسازی تونـد (التـدبير المجفّـف) بێت لە هەموو ڕوویەکەوە ، بەدەر لە وەرزش و خۆشتن ، کە پێویستە مرۆڤ وریایان بیت ، چونکە بە زۆری جەستە بەتاڵ نابێت لە زیادە مادەیەکی خراپ کە تیایدا دەمێنێتەوەو ، پاشان وەرزش و خۆشتن دەیانوروژێنێت و ، لە گەڵ کیمۆسی [٥٢] باشدا تێکەڵیان دەکات و ، بەوەش مرۆڤ تۆشی نەخۆشیەکی گەورە دەبێت ، بۆیە لە کاتی بڵاوبونەوەی تاعوندا پێویستە مرۆڤ سەرەوتن و لە سەرخۆیی خۆی زیاد بکات و ، ئارامپێدانێکی تەواو بدات بە هەڵچونی تێکەڵاوەکانی لەشی ، لە لایەکی تریشەوە چوونە دەرەوە لەو شوێنەی پەتاکەی تێدا بڵاوبۆتەوەو سەفەرکردن پێویستی بە جوڵانەوەیەکی بەهێزەو ، ئەمەش زیانێکی گەورە بە جەستە دەگەیەنێت ، ئەمە گوفتاری چاکترین پزیشکانی پاشینانە ، بەمەش مانای پزیشکێتی

---

٥٢ ــ کیمۆس : مادەیەکی شلەی یەو لە خواردنەوە پەیدا دەبێ ، ئامادەیە بۆ هەڵمژین و ، ڕیخۆڵەکان لە کاتی نێپەڕینیدا هەڵی دەمژن - بڕوانە : ڕزگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ .

تەواو لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکەرا دەبێت و ، ئەو چارەسەرەی تێیدایە بۆ دڵ و جەستەو چاکبوونیان ٠

ئەگەر گوترا : فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((لا تخرجوا فِراراً مِنهُ)) واتە : ((لێی دەرمەچن وەکو هەڵاتنێك لە نەخۆشیەکە)) ، گوفتارەکانی ئێوە پووچ دەکاتەوە کە گوایە مەبەست بە فەرموودەکە ئەوە بێت کە لە سەروە ئامارەتان پێدا ، چونکە فەرموودەکە قەدەغەی چوونە دەروە ناکات لە بەر پوودانێکی ناکاو ، هەروەها کەسی موسافیر قەدەغە ناکات لە سەفەرەکەی؟

بەو کەسە دەگوترێت : هیچ کەسێك نەیگووتوە _ پزیشك بێت یا کەسیکی تر _ خەڵکی واز لە جوڵانەوە بێنن لە کاتی بڵاوبونەوەی تاعوندا ، خۆیان بکەن بە شتیکی بێ ڕوح و گیان ، بەڵکو پێویستە بە پێی توانا جوڵانەوەی خۆی کەم بکاتەوە ، چونکە کەسی هەڵاتوو تەنها مەبەستی هەڵاتنە ، کەچی ئەگەر سەرەوتن و لە سەرخۆیی بەکاربێنێت و هەڵنەیەت سوودێکی زۆری بۆ دڵ و جەستەی دەبێت و ، پشتبەستنێکی تەواویشی بۆ دەستەبەر دەبێت و ، بە تەواوی ملکەچی قەدەرو چارنووسی خوای تعالاش دەبێت ٠ بەڵام سەبارەت بەو کەسانەی ناتوانن واز لە جوڵانەوە بێنن وەکو پیشەکاران و ، کرێکاران و ، مسافیران و ، دروستکاری جل و ، کەسانی دیکە ، پێیان ناگووترێت بە تەواوی واز لە جوڵانەوەکانتان بێنن ، ئەگەرچی فەرمانیان پێ دەکرێت واز لە جوڵانەوە ناپێویستەکان بێنن ، وەکو جوڵانەوەی موسافیر بۆ هەڵهاتن ٠ خوای تعالاش زاناترە ٠

کاتێ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنانە کراوە کە نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە ، ئەمە چەند داناییە و حیکمەتێکی تێدایە :

یەکەم : خۆ دوورخستنەوە لە هۆی زیانبەخش ٠
دووەم : وەرگرتن و دەستگرتن بە تەندروستیەوە کە هۆکاری بژێوی و ژیان و گەرانەوەیە.

سێ یەم : بۆ هەڵنەمژینی ئەو هەوایەی کە بۆگەن و خراپبووە ئەگینا نەخۆش دەکەون ٠
چوارەم : بۆ خۆ نزیك نەکردنەوە لەو کەسانی بەو نەخۆشیە نەخۆش کەوتوون ، ئەگینا رەگەزی نەخۆشیەکانی ئەوانیان تووش دەبێت ٠

وفي سنن أبي داود مرفوعاً : ((إنَّ مِن القرفِ التلفَ))[٥٣]

واتە : ((خۆ نزیککردنەوە هۆکاری تووشبوونە بە زیان)) ، (ابن قتيبة) دەڵێت : ووشەی (القرفُ) واتە نزیکبوونەوە لە پەتاو ، نزیکبوونەوە لە نەخۆش ٠

پێنجەم : پاراستنی نەفس لەوەی بە نیشانەی شوم و بەدی دادەنرێت و ، خۆپاراستن لە تەنینەوەو بڵاوبونەوەی نەخۆشی ، چونکە شوم و بەدی بۆ کەسێکە شتکە بە شوم و بەد دابنێت ٠

بە گشتی کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنە دەکات واتە فەرمان بە ووریایی و خۆپاراستن دەکات و ، قەدەغەی خۆ تووشبوون دەکات بە هۆکارەکانی زیان پێگەشتن٠ کاتێکیش قەدەغەی هەڵهاتن دەکات واتە فەرمان بە پشتبەستن و ، ملکەچبوون و ، کاروباری خۆ سپاردن دەکات بە خوای تعالی ، بۆیە باری یەکەم : ئەدەبدان و فێرکردنە ، باری دووەمیش : ملکەچبوون و کاروباری خۆ سپاردنە بە خوای تعالی ٠

وفي الصّحيح : أنّ عمر بن الخطّاب _ رضي الله عنه _ خرج إلى الشّام ، حتّى إذا كان بسرغ لقيه أبو عبيدة بن الجرّاح _ رضي الله عنه _ وأصحابه ، فأخبروه أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال لابن عبّاس رضي الله عنهما : ادع لي المهاجرين الأوّلين ، قال : فدعوتهم ، فاستشارهم وأخبرهم أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال له بعضهم : خرجت لأمر ، فلا نرى أن ترجع عنه ، وقال آخرون : معك بقيّة النّاس وأصحاب رسول اللّه ﷺ

٥٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٣) ، وأحمد (٣ / ٤٥١) وضعفه الألباني في الضعيفة (١٧٢٠)٠

فلا نرى أن تقدّمهم على هذا الوباء ، فقال عمر : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي الأنصار ، فدعوتهم له فاستشارهم ، فسلكوا سبيل المهاجرين ، واختلفوا كاختلافهم ، فقال : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي من هاهنا من مشيخة قريش من مهاجرة الفتح ، فدعوتهم له ، فلم يختلف عليه منهم رجلان ، قالوا : نرى أن ترجع بالنّاس ولا تقدّمهم على هذا الوباء ، فأذّن عمر في النّاس : إنّي مصبح على ظهر ، فأصبحوا عليه ، فقال أبو عبيدة بن الجرّاح : يا أمير المؤمنين أفراراً من قدر اللّه ؟ قال : لو غيرك قالها يا أبا عبيدة ، نعم نفرّ من قدر اللّه تعالى إلى قدر اللّه تعالى ، أرأيت لو كان لك إبل فهبطت وادياً له عدوتان ، إحداهما خصبة ، والأخرى جدبة ألست إن رعيتها الخصبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ، وإن رعيتها الجدبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ؟ قال : فجاء عبد الرّحمن بن عوف وكان متغيّباً في بعض حاجاته ، فقال : إنّ عندي في هذا علماً ، سمعت رسول اللّه ﷺ يقول : ((إذا كان بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه ، وإذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه))[٥٤].

واته : له فەرمودەیەکی (صحیح)دا هاتووە کەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) چوو بۆ وەڵاتی شام ، کە گەشتە (سرغ) سەرکردەکانی جەنگ (أبوعبیدة)ی کوڕی (الجراح)و هاوەڵانی پێگەشت و ، هەواڵیان دایە کە تاعون لە وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوە ، ئەوەبوو جیاوازیان تێکەوت و ، ئیمامی (عمر) بە (ابن عباس)ی فەرموو : کۆچبەرانی پێشینم بۆ بانگ بکە ، فەرمووی : بانگم کردن و ، ئەویش ڕاوێژی پێکردن و پێی ڕاگەیاندن کە پەتای تاعون لە وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوە ، ئەوانیش جیاوازیان تێکەوت و ، هەندێکیان پێیان فەرموو : تۆ بە نیازی کارێك دەرچوێت و وامان پێ باشە لێی پەشیمان نەبیتەوە ، کەسانێکی دیکەش فەرموویان ، ئەوەی ماوە لە خەڵك و هاوەڵانی پێغەمبەری خوات ﷺ لە گەڵدایە بۆیە پێمان باش نی یە بیانخەیتە نێو ئەم پەتایەوە ، ئەوەبوو ئیمامی (عمر) فەرمووی : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : پشتیوانانم بۆ بانگ بکە ، منیش بانگم کردن ، ئەوەبوو ڕاوێژی پێکردن و

٥٤ ـ صحيح : البخاري (٧ / ١٦٩) ، (٣٤١٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠) .

ئەوانیش هەمان ڕێگەی کۆچبەرانیان گرتوو وەکو ئەوان جیاوازیوون ، بۆیە ئیمامی (عمر) پێی فەرموون : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : هەرکەس لێرەیە لە گەورەپیاوانی قورەیش ئەوانەی سالّی ڕزگارکردنی مەکە کۆچیان کردووە هەموویانم بۆ بانگ بکە ، منیش بانگم کردن ، دوو کەسیان نەبوو جیاوازیان لە نێواندا بێت ، بەڵکو هەموویان گوتیان : ئێمە واماں پێ باشە ئەم خەڵکە بگەڕێنیتەوەو نەیانخەیتە نێو ئەم پەتایەوە ، بۆیە ئیمامی (عمر) بانگەوازی بە نێو خەڵکیدا کرد : من سبەینێ لە سەر زینم ، ئەوەبوو بەیانی هەموویان سواربوون ، (أبوعبیدة)ی کوڕی (الجراح) فەرمووی : ئایا لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەڵدێن ئەی میری موسڵمانان ؟ ئیمامی (عمر)یش فەرمووی : ئەگەر کەسێکی تر ئەمەی بگوتایە ئەی (أباعبیدة) ، بەڵێ ئێمە لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەڵدێین بۆ قەدەرو چارەنوسی خوا ، ئایا ئەگەر تۆ کۆمەڵێك ووشترت هەبێ و لە شیوێکدا دابەزیت کە دوو بەری هەبێت ، بەڕێکیان سەوزەڵان و بە پیت و ، بەرەکەی تریشیان دێم و بێ لەوەڕ بێت ، ئەگەر ووشترەکانت لە هەر بەرێکیاندا بلەوەڕێنی بە چارەنووسی خوا نی یە ؟

(ابن عباس) دەفەرمیت : لەو کاتەدا (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف) هات کە پێشتر لەوێ نەبوو ، چووبوو بۆ هەندێ پێویستی خۆی ، فەرمووی : من لەم بارەوە زانیاریم پێ یە ، گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : ((ئەگەر بیستتان تاعون پەیدابووە لە خاکێکدا مەچن بۆ ئەوێ ، ئەگەر لە خاکێکیشدا بڵاوبۆوە ئێوەی تێدا بوو لێی ڕامەکەن)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی ئاوپەنگ(داء الإستسقاء) و چارەسەرکردنیدا :

في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، قال : قدِمَ رَهْطٌ من عُرَيْنَةَ وَعُكَل على النَّبيِّ ﷺ فاجْتَوَوا المدينة ، فشكوا ذلك إلى النبيِّ ﷺ، فقالَ : ((لو خرجتُم إلى إبل الصدقة فشربتم من أبوالها وألبانها)) ، ففعلوا ، فلما صحُّوا ، عمدوا إلى الرُّعاةِ فقتلوهم ، واستاقُوا الإبل ، وحاربوا

الله ورسوله ، فبعث رسولُ الله ﷺ في آثارهم ، فأُخِذُوا ، فقطعَ أيديَهُم ، وأرجُلَهُم ، وسَمَلَ أعيُنَهُم ، وألقاهم في الشمسِ حتى ماتوا[٥٥].

واته : (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : چەند کەسێك لە هۆزەکانی (عُرَيْنَةَ) و (عُكَل) هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ پاشان مانەوەیان لە شاری مەدینە بە لاوە ناخۆش بوو چونکە تووشی نەخۆشی گەدەترشان بوون ، ئەوەبوو سکاڵایان بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش پێی فەرموون : ((ئەگەر بچونایەتە دەرەوە بۆ لای ووشترەکانی بەخشین لە شیرەمەنیەکانیتان بخواردیایەتەوە)) ، ئەوانیش ئەو کارەیان بە ئەنجام گەیاند ، کە تەندروستیان چاك بۆوە ، چوون بۆ لای شوانەکان و کوشتنیان و ، ووشترەکانیشیان دایەبەرو بردنیان ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ ناردی بە شوێنیاندا ، بۆیە بران و ، دەست و ، قاچیانی بڕی و ، چاویانی دەرهێنا و ، فڕێی دانە بەر هەتاوەکە تاوەکو مردن .

بەڵگەش لە سەر ئەوەی نەخۆشیەکەیان ئاوبەنگ بوو ، ئەوەیە کە ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە کەوا ئەو کەسانە گووتیان : حەزمان بە مەدینە نەماوە ، چونکە سکمان گەورە بووەو ، ئەندامەکانمان سست و خاو بووە (أرتهشت أعضاؤنا) و پاشان تەواوی فەرموودەکە باس دەکات .

الجَوَى : نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکانی سك ، ئاوبەنگیش : نەخۆشیەکی ماددیە هۆکارەکەکەشی مادەیەکی نامۆیە دەچێتە نێو ئەندامەکانی لەشەوەو بەرزی دەکاتەوە _ یا هەموو ئەو ئەندامانەی بەدەرەوەن و دیارن ، یا جێگە بۆش و بەتاڵەکانی ئەو

---

٥٥ _ صحيح أخرجه أحمد (٣ / ١٦١ ، ١٨٦ ، ١٩٨) والبخاري (١ / ٦٧) ، (٤ / ٧٥) ، (٥ / ١٦٥) ، (٦ / ٦٥) ، (٨ / ٢٠١ ، ٢٠٢) ، (٩ / ١١) ، ومسلم (٥ / ١٠٢ ، ١٠٣) ، وأبوداود (٤٣٦٤) ، (٤٣٦٥) ، والنسائي (٧ / ٩٣ ، ٩٤ ، ٩٥) كلهم من طريق أبي كلابة عن أنس مرفوعاً فذكره .

شوێنانەی کە چارەسازی خۆراك و تێکەڵاوەکانی تێدا دەکرێت _ ، سێ جۆریشی هەیە : گۆشتی و ، (زقيٌ)و ، تەپڵی[٥٦] .

لەبەر ئەوەی ئەو دەرمانانەی کە پێویستن بۆ چارەسەریی ئەم نەخۆشیە بریتین لەوانەی کە کردنەوەیەکی مامناوەندو ، بەردانێك بە پێی پێویست دەستەبەر بکات ، ئەم شتانەش لە شیرەمەنیەکانی ووشترداً هەن بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی خواردنەوەی شیری ووشترەکانی پێکردن ، چونکە شیری ووشتر لابەرو و پەوان و نەرمکارە ، بەردارو سووکارو هێمن کارە ، هۆیە بۆ کرانەوەی کونیلە داخراوەکان ، چونکە زۆریەی لەوەپینی ووشتر لە سەر تاڵیشك (الشيح)و ، (القيصوم)و[٥٧] ، یابوونە (البابونج)[٥٨](الأقحوان)و[٥٩] (الإنخر)و[٦٠] چەندین ڕووەکی دیکە کە وەکو دەرمانێکی بەسوود بەکار دێت .

---

٥٦ _ گۆشتی : هۆکاری دروستبونی مادەیەکی ئاوی بەڵغەمیەو ، لە گەڵ خوێندا بە نێو ئەندامەکانی لەشدا بڵاو دەبێتەوە ، یە جۆرێك لە ئەندامەکانی لەشدا ئاوسانێکی نەرم دروست دەکات ، هەروەها ئەندامەکانی ڕاوڕێی پیاو ئافرەت دەئاوسێنێت و ، دەم و چاو لەش بە گشتی خاو دەبێتەوە .

(زقيٌ) : هۆکارەکەی مادەیەکی ئاویە دەپاڵێورێتە نێو بۆشای سکی خوارەوەو ئەندامەکانی تریش کە لە دواییەوە دێن ، لێرەدا سك دەئاوسێت و ناوك کێم و زوخاو دەکات و ، ئەگەر سك بجوڵێنیتەوە شلەقە شلقەکەی دەبیستیت .

تەپڵی : هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ مادەیەك با دروست دەکات و لە گەڵیدا سك دەئاوسێت و ئەگەر لە لێی بدەی وەکو تەپڵ دەنگی دێت ، بۆ دڵنیابوون لە هەموو ئەوانە بگەڕێرەوە بۆ ، مفاتيح العلوم ، الحوارزمي ل٣١٠ وەرگێڕ .

٥٧ _ القيصوم : جۆرە ڕووەکێکە لە دەشتەکانی دوورەگەی هەرەب دەڕوێ و وەکو دەرمان بەکاردەبرێ . بروانە : ڕزگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ .

٥٨ _ البابونج : گوڵێکی سپی یە لە بیابانی هەرەبیشدا دەڕوێ ، مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ .

٥٩ _ الأقحوان : ناوە بۆ چەند جۆرە ڕووەکێك لە پێڕی (أنثاميس) و (كريزينتوم) ، بروانە : مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ .

ئەم نەخۆشیەش لە کاتی بوونی نەخۆشیەك لە جگەردا دەردەکەوێت بە تایبەت ، یا بە هاوبەشی نەخۆشی دیکەی لەش ، ئەمەش بە هۆی ئەو کونیلە داخراوانەوەیە (السُدد) کە لە جگەردا دەبێت ، شیری ووشتری عەرەبیش بە سوودە بۆ کردنەوەی ئەو داخراوانە ، چونکە بۆ خۆی مادەیەکی کردنەوەیەو ، هەروەها سوودو کەڵکێکی زۆریشی هەیە ٠

(الرازي) دەفەرمێت : شیری ووشتری عەرەبی ئێش و ئازاری جگەرو ، خراپبوونی باری میزاج چارەسەر دەکات ، هەروەها (الإسرائيلي) دەڵێت : شیری ووشتری عەرەبی ناسکترین شیرەو ، لە هەموشیان ئاودارترو تیژترەو ، کەمترین خۆراکیشی تێدایە ٠ بۆیە بۆتە بەهێزترین شیرەکان بۆ نەرمکردنەوەی زێدە مادەکان و ، پەوانکردنی سك و ، کردنەوەی کونیلە داخراوەکان (السُدد) ، ئەو شتەش کە ئەوانەی سەروە دەسلمێنن هێندە کەمە سوێریەکەیەتی کە دەگەڕێتەوە بۆ زیدە گەرمی ئاژەڵەکە بە سروشت ، بۆیە بۆتە تایبەترین شیرەکان بۆ نەرم و ناسکی جگەرو ، کردنەوەی کونیلە داخراوەکانی و ، شیکردنەوەی پەقێتی سپڵ ئەگەر نوێ بوو ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشی ئاوبەنگ بە تایبەت ، ئەگەر بەکارهێنرا لە گەڵ ئەو گەرمیەدا کە لە گوان دێتەدەر ، لە گەڵ میزی بچکە روشتری لە شیر بڕاوەدا ، کە گەرمە کاتی هاتنەدەری لە ئاژەڵەکە ، بەوەش سوێرێتی شیرکە زیاتر دەبێت و ، توانای لەت لەتکردنی زێدە مادەو ، پەوان کردنی سکی زیاتر دەبێ ، بەڵام ئەگەر نەتوانرا دابەزێنرێت و سك پەوان بکرێت ، ئەوجا پێویستە بە دەرمانێکی پەوانکەر دابەزێنرێت ٠

دانەری کتێبی (القانون)[٦١] دەڵێت : ئاوڕ نادرێتەوە لە گوفتاری ئەو کەسانەی دەڵێن : سروشتی شیر دژبە چارەسەری نەخۆشی ئاوبەنگە ٠ دەڵێت : بزانە کە شیری ووشتر دەرمانێکی بە سوودە ، چونکە لە سەرخۆ مادە زیانبەخشەکان دەکاتە دەرەوەو ، چەندین

---

٦٠ ــ الإنحَر : جۆرە پووەکێکی گوڵ سپی یەو لە بیابانی عەرەب دەروێ ، بڕوانە : مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قاموسی پسنە ٠ وەرگێڕ ٠

٦١ ــ دانەرەکەی (ابن سينا)یە ، کە پێشتر ناماژەی پێدراوە ٠

تايبەتمەندى تريشى تێدايەو ، زۆريش بە سوودە ، بۆيە ئەگەر مرۆڤێك لە جياتى ئاو خۆراك تەنها شيرى ووشتر بخوات بە ئيزنى خواى تعالى چاك دەبێتەوە ، چونكە ئەمە لە سەر كۆمەڵێك تاقيكراوەتەوە ، نێردران بۆ وەڵامتى عەرەب و ، ناچارى پاڵى پێوەنان بۆ خواردنەوەى شيرى ووشترو ، چاكبوونەوە • بەسوودترين ميزيش : ميزى ووشترى دەشتەكيە ، كە ووشترى رەسەنە • تەولوبو •

چيرۆكى نێو فەرموودەكە : بەڵگەى خۆ چارەسەركردن و پزيشكێتى نەفسە ، هەروەها بەڵگەشە بۆ پاكێتى ميزى ئاژاڵێكى گۆشت خورلو ، چونكە لە بنچينەدا چارەسەركردن بە حەرامكراوەكان شياو نى يە ، لێرەدا دەبينين ئەگەچى تازە موسڵمان بوبون بەڵام فەرمانيان پێنەكرا بە شتنى دەميان ، يا ئەوەى پيس بوبو لە جل و بەرگەكانيان بەو ميزانە بۆ نوێژكردن ، چونكە دواخستنى پوونكردنەوە لە كاتى پێويستدا شياو نى يە•

هەروەها ئەو چيرۆكە بەڵگەيە بۆ كوشتنى تاوانبارى بكوژ بە هاوشێوەى رەفتارەكەى خۆى ، چونكە ئەو كەسانە شوانەكەيان كوشت و ، چاوپشيان دەرهێنا ، وەكو ئەوەى لە (صحيح)ى ئيمامى (مسلم)دا جێگيربووە •

هەروەها بەڵگەشە بۆ كوشتنى كۆمەڵێك و ، بڕينى دەست و قاچيان ئەگەر هەمووياں كۆبوبونەوە لە سەر كوشتنى تەنها كەسێك •

هەروەها بەڵگەيە لە سەر ئەوەى كە ئەگەر لە سەر تاوانبارى بكوژ (الحدّ)[٦٢](القصاص)[٦٣] لە يەك كاتدا كۆبۆوە ئەوا هەردوو مافەكەى لێوەردەگيرێتەوە ، چونكە

---

٦٢ _ الحد : ئەو سارايانەيە كە لە شەرعدا دانراون بۆ ئەو كەسانەى تاوانێك ئەنجام دەدەن وەكو بەرهەڵستيەك بۆ ئەوەى دوويارەى نەكەنەوەو نەيكەن ، بڕوانە : التعاريف المهمة لطلاب الهمة • وەرگێڕ •

٦٣ _ القصاص : واتە داپەزينى سزا بە سەر كەسى تاوانكاردا بە چەشنى سزاو تاوانەكەى خۆى ، چاو بە چاو نەفس بە نەفس ، بڕوانە : التعاريف المهمة لطلاب الهمة • وەرگێڕ •

پێغەمبەری خوا ﷺ دەست و قاچی بڕین وەکو جێبەجێکردنی سنوورداناندێك بۆ ئەو کەسانەی لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا دەجنگن و بە تاوانی دەست و قاچ بڕینی شوانەکە هەستان و ، کوشتنیشی وەکو تۆڵەسەندنەوەیەك بەرامبەر بە هەستنیان بە کوشتنی شوانەکە ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر کەسی جەنگاوەر لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا مالّ و سامانی بردو ، بە تاوانی کوشتنیش هەستا ، ئەوا دەست و قاچی لە یەك کاتدا دەبڕدرێت و ، دەشکوژرێت ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر تاوانەکان زۆرو جۆراوجۆر بوون ، سزاکانیش سەختتر دەبێتەوە ، چونکە ئەمانە پاش موسڵمان بوونیان پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام ، خەڵکیان کوشت ، سوکایەتیان بە کوژراوەکە کرد ، مالّ و سامانیان برد ، هەستان بە ئاشکەراکردنی جەنگان لە خواو پێغەمبەرەکەیدا ، بۆیە سزای ئەمانە زۆر سەخت بوو ٠

هەروەها بەڵگەشە کە حوکمی هەموو جەنگاوەران لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا وەکو حوکمی ئەو کەسەیانە کە بە ڕاسەوخۆ کارەکەی ئەنجام داوە ، چونکە زانراوە کە هەموویان بە خودی خۆیان بە ڕاسەوخۆ کارەکەیان ئەنجام نەدابوو ، کەچی پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ سەبارەت بەوە لێی نەپرسینەوەو هەمووی کوشتن ٠

هەروەها بەڵگەشە کە کوشتنی خەڵەتاندن (قتل الغيلة) پێویست دەکات کەسی تاوانکاری بکوژ بکوژرێتەوە وەکو (الحد) ، لێخۆشبوونیش لاینابات ، پێدان و بەخشینی پارەش لێرەدا هیچ بایەخێکی پێ نادرێت ، ئەمە ڕێبازەڕی خەڵکی مەدینەیەو ، ڕوویەکە لە ڕێباوەڕی ئیمامی (أحمد)و هەڵبژاردنی (شيخ الإسلام ابن تيمية)شەو ، فەتوای لە سەر داوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری بڕین و خوێن بەربونی لووتدا :

في الصحيحين : ﴿ عن أبي حازم أنه سمع سهل بن سعد يُسألُ عما دُوويَ به جُرحُ رسول الله ﷺيوم أحد فقال : جُرِحَ وجهُه وكُسِرت رَباعيتهُ وهُشِمت البَيضةُ على رأسه وكانت فاطمة بنت رسول الله ﷺ تغسلُ الدمَ وكان عليٌّ بن أبي طالب يسكُب عليها بالمِجَنّ فلما رأت فاطمة الدمَ لا يزيد إلا كَثرةً أخذت قطعةَ حصير فأحرقتها حتى إذا صارت رماداً ألصقتهُ بالجُرحِ فاستمسك الدمُ ﴾ برمادِ الحصيرِ المعمول من البَرْديَ .

واتە : لە (أبي حازم)ەوە ، كە گوێبیستی (سَهْل)ی کوڕی (سعد) بوو لێیان دەپرسی سەبارەت بەوەی بە چ شتێك پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی (أُحد)دا تیمارکرا . فەرمووی : ڕووی پیرۆزی بریندار بوو ، چوار ددانەکانی ناوەڕاستی نێوان بڕندەو کەڵەی شکان ، کڵاو ئاسنەکە بە سەریەوە شکێندرا ، ئەوەبوو (فاطمة)ی کچی (محمد) خوێنەکەی دەشت و ، (علي) کوڕی (أبي طالب) بە قەڵغانەکەی ئاوی بە سەردا دەڕژاند ، کاتێ (فاطمة) تەماشای خوێنەکەی کرد بەردەوام زیاد دەکات ، پارچەیەك حەسیری بردو ، سوتاندی تا بوبە خۆڵەمێش پاشان لکاندی بە برینەکەوەو ئەوەبوو خوێنەکە وەستایەوە ، بە خۆڵەمێشی ئەو حەسیرەی لە زەل دروستکرابوو .

چونکە کاریگەریەکی بەهێزی هەیە بۆ خوێن وەستاندن ، تواناى ووشکردنێکی بە هێزی تێدایە ، سوتان و چووزانەوەیەکی کەمی تێدایە ، بەڵام دەرمانە بەهێزەکانی ووشکردن ئەگەر برینەکە بستوتێنێتەوەو بچوزێنێتەوە ، ئەوا خوێنەکە دەوروژێنێت و دوبارە دەریدەهێنێتە دەرەوە ، هەروەها ئەگەر نەم خۆڵەمێشە بەتەنها ، یا بە تێکەڵاوکردنی سرکە بکرێتە نێو لووتی ئەو کەسەوە کە خوێنی بەربووە خوێنەکەی دەوەستێنێت .

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : رووەکی زەل (البردي) بە سوودە بۆ خوێن بەربوون ، قەدەغەی هاتنە دەرەوەی دەکات ، خۆڵەمێشەکەی بە سەر برینی نەرم و تەڕدا بڵاودەکرێتەوەو ، سارێژی دەکاتەوە ، کاغەزی میسری کۆن لە زەل دروست دەکرا ، میزاجێکی ساردی ووشکی هەیە ، خۆڵەمێشەکەی بە سوودە بۆ دەم کولی (أكلة الفم) ، هاتنە دەرەوەی خوێن دەوەستێنێت ، قەدەغەی زیاتر بڵاوبونەوەی برینە پیسەکان دەکات ·

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردندا بە خواردنەوەی هەنگوێن و هەروەها بە کەڵەشاخ و داخکردن :

في صحيح البخاري :عن سعيد بن جُبير ، عن ابن عباس ، عن النبيِّ ﷺ قال : ((الشِّفاءُ في ثلاثٍ : شربةِ عسلٍ ، وشَرْطةِ مِحْجَمٍ ، وكَيَّةِ نارٍ ، وأنا أنهى أمَّتي عن الكَيِّ))[٦٤]

واتە : لە (سعید)ی کوڕی (جُبیر)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە ، لە پێغەمبەری خواوەﷺ فەرموویەتی : ((چارەسەر لە سێ شتدایە ، خواردنەوەی هەنگوێن ، کەڵەشاخ گرتن ، داخکردن بە ئاگر ، بەڵام من قەدەغەی ئومەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکاربێنن)) ·

(أبو عبدالله المازَري) دەڵێت : (الأمراض الأمتلائية) واتە ئەو نەخۆشیانەی کە هۆکاری دەرکەوتنی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە جێگەیەکی جەستە بە مادەیەك پڕبووە: یا خوێنین ، یا زرداوین ، یا بەڵغەمین ، یا ڕەشکاوین ، بەڵام خوێنیەکە : چارەسەری بە دەرهێنانی خوێنەکە دەکرێت ، وە ئەگەر لەو سێ بەشەکەی تریش بوون : چارەسەری بە ڕەوانبوونێکە (الإسهال) کە لە گەڵ هەر تێکەڵەیەکیاندا بێت بگونجێت · لێرەدا وەکو ئەوە وایە کە

٦٤ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١١ / ٢٤٥) ، والبخاري (٧ / ١٥٨ ، ١٥٩) ، وابن ماجة (٣٤٩١) كلهم من طريق مروان بن شجاع عن سالم الأفطس ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ·

پێغەمبەری خوا ﷺ ووشیاری پێ دابێتین ، سەبارەت بە بەکارهێنانی هەنگوێن بۆ ڕەوانبوون و، بەکارهێنانی کەڵەشاخ بۆ خوێن بەردان ، هەندێ خەڵك دەڵێن : خوێن بەردان دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتەکانیەوە کە دەفەرمێت : ((وشَرْطَةِ مِحْجَم)) واتە ((ڕووشاندنێك بۆ کەڵەشاخ گــرتن)) · لێرەدا تەماشا دەکەین کەڵەشاخ گرتنی لە میانەی دەرمانەکاندا باس کردووە ، ، چونکە کاتێك بەکاردەهێنرێت کە سروشتی نەخۆشیەکان زاڵ بن بە سەر هێزی دەرمانەکاندلو ، ئەو کاتەی کە دەرمانی خوراوە سوودی نەبێت · فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((وأنا أنهى أمَّتي عن الكيِّ)) واتە : ((من قەدەغەی ئومەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکارببێنن)) و لە فەرموودەکەی دیکەشدا : ((وما أحبُّ أن أكْتَوِيَ))[٦٥] واتە : ((حەزم بەوە نی یە داخ بکرێم)) ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئامازە بە دواخستنی چارەسەر بە داخکردن دەکات تاوەکو کاتی ناچاربوون ، بۆیە پێویستە پەلەی چارەسەرکردن بە داخکردن نەکرێت ، چونکە لە ڕاستیدا پەلە دەکرێت بۆ بەکارهێنانی ئێشێکی زۆر لە پێناو لادانی ئێشێکدا ڕەنگە لە داخکردنەکە ئێشی کەمتر بێت · گوفتارەکانی تەواو بوو ·

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : نەخۆشیە میزاجیەکان ؛ یا بە هۆی مادەیەکەوە دەبێت ، یا بە بێ مادە ، مادیەکانیش ، یا گەرمن ، یا ساردن ، یا شێدارو تەڕن ، یا ووشکن ، یا بە تێکەڵەیەکی ئەوانە دەبێ ، ئەم چوار بارو چۆنیەتیە ، دوو بارو چۆنیەتیان بکەرن : کە بریتین لە گەرمی و ساردی و ، دوو بارو چۆنیەتیەکەی تریش کارلێکراون کە بریتین لە تەڕیتی و ووشکیتی ، بۆیە لە کاتی زاڵ بوونی یەکێك لە بارو چۆنیەتیە بکەرەکانی گەرمی یا ساردی لە جەستەی مرۆڤدا دانەیەکیش لە بارو چۆنیەتیە کارلێکراوەکانی تەڕی یا ووشکی لە گەڵ خۆیدا ڕاکێش دەکات و پێکەوە لە جەستەدا کار دەکەن ، هەروەها هەموو خەڵتەکانی جەستە دوو بارو چۆنیەتی هەیە : بکەرو کارلێکراو ·

---

٦٥ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٤٣) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٢ ، ١٦٣) ، ومسلم (٧ / ٢١) كلهم من طريق عبدالرحمن بن سليمان بن الغسيل ، عن عاصم بن عمر بن قتادة فذكره عن جابر مرفوعاً ·

چارەسەرکردن بە دەرهێنانی خوێن :

بۆیە لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە بنچینەی هەموو نەخۆشیە میزاجیەکان شوێنکەوتەی بە هێزترین بارو چۆنیەتیەکانی خەڵتەکانی لەشن کە گەرمی و ساردیە ، بۆیە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە بنەڕەتی چارەسەرکردنی نەخۆشیەکان کە گەرم و سارده بە ڕێگەی نموونە باسکراوە ، بۆیە ئەگەر نەخۆشیەکە گەرم بوو ، بە دەرکردنی خوێنەکە بە ڕێگەی خوێن بەردان یا بە کەڵەشاخ گرتن چارەسەری دەکەین ، چونکە بەو شێوەیە مادەکە دەکرێتە دەرەوەو ، میزاجی مرۆڤیش سارد دەبێتەوە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشیەکە سارد بوو ، بە گەرمکردن چارەسەری دەکەین ، ئەوەش لە هەنگوێندا هەیە ، ئەگەر سەرباری ئەوەش پێویستی بە دەرکردنی ماددەیەک بوو ، ئەوا دیسان هەنگوێن ئەو کارە دەکات ، چونکە هۆکارێکی کاریگەرە بۆ پێگەیاندن و ، لەت لەتکردن و ، هێمن کردنەوەو ، لابردن و ، نەرم کردنی ماددەکان ، بەوەش زۆر بە ئارامی و بێوەیی ئەو مادانە دەکرێنە دەرەوە بە زاڵبوونی دەرمانە ڕەوانکارە بەهێزەکان.

چارەسەر بە داخکردن :

بەڵام داخکردن : لەبەر ئەوەی هەر یەک لە نەخۆشیە ماددەکان ، یا زۆر تیژ دەبێت و بە خێرا دەچێتە سەر یەکێک لەو دوو لایە کە گەرمی یە یا ساردیە ، بۆیە بە ڕێگەکانی سەرەوە چارەسەر دەکرێن ، یا نەخۆشیەکی درێژخایەن دەبێت و چاکترین چارەسەری پاش کردنە دەرەوەی مادەکە داخکردنی ئەو ئەندامانەیە کە گوزاوە بۆ داخکردن · چونکە ئەو نەخۆشیە درێژخایەن نابێت تەنها بە هۆی ئەوەوە نەبێت کە مادەیەکی ساردی چڕ لەو ئەندامەدا جێگیربووەو ، میزاجی ئەندامەکەی خراپ کردووە ، هەموو ئەو جێگانەش کە پێی دەگات دەیگۆڕێت بۆ بارێکی هاوشێوەی ناوەڕۆکە خراپەکەی خۆی و ، لە نێو ئەو ئەندامەی لەشدا

گرِ دەگرێت ، لێرەدا داخکردن بەکاردەهێنرێت بۆ دەرهێنانی ماندە خراپەکە لەو شوێنەی لەش کە تیایدا جێگیربووە ئەوەش بە لە ناوبردنی بەشە ئاگرِیەکەی ئەو مادەیە بە داخکردن.

بەم فەرمودە پیرۆزە چۆنیەتی چارەسەرکردنی هەموو نەخۆشیە ماددیەکان فیربووین ، هەروەها لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خواوە ﷺ: ((إِنَّ الحُمَّى مِن فَيحِ جَهَنَّمَ فأبرِدوها بالماءِ))[٦٦]

واتە : (((تا) لە گرِوبڵێسەی دۆزەخەوەیە بۆیە بە ئاو ساردی بکەنەوە)) چۆنیەتی چارەسەرکردنی نەخۆشیە سووکەکانیش فێر بووین .

بەشی چارەسەرکردن بە کەڵەشاخ گرتن :

بەڵام کەڵەشاخ گرتن : ففي سنن ابن ماجة من حديث جُبَارَةَ بن المُغَلِّس _ وهو ضعيف _ عن كثير بن سَليم ، قال : سَمعتُ انَسَ بن مالكٍ يقولُ : قال رسول الله ﷺ : ((ما مَرَرْتُ ليلةَ أُسْرِيَ بي بملإٍ إلا قالوا : يا محمدُ مُرْ أُمَّتَكَ بِالحِجَامَةِ))[٦٧]

واتە : لە (جُبَارَة)ی کوڕی (المُغَلِّس)دوە لە (كثير)ی کوڕی (سَليم)دوە فەرموویەتی : گوێبیستی (أنس)ی کوڕی (مالك) بووم دەیفەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە شەوڕەویەکدا بە لای هەر کۆمەڵێك لە پەریەکاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : ئەی محمد فەرمانی کەڵەشاخ گرتن بە ئومەتەکەت بکە)) .

---

٦٦ ــ نقدم تخريجه .

٦٧ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٩) قال : حدثنا جبارة بن المغلس ، قال : حدثنا كثير بن سليم ، فذكره عن أنس مرفوعاً . وأخرجه الترمذي (٢٠٥٢) من طريق القاسم بن عبدالرحمن عن أبيه عبدالله بن مسعود عن أبيه قال : ((حدث رسول الله ــ صلى الله عليه وسلم ــ عن ليلة أسري به ، أنه لم يمر على ملأ من الملائكة إلا أمروه : أن مُرْ أمتك بالحجامة)) . وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٦٧١) .

وروى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس : أن النبيَّ ﷺ هذا الحديث ، وقال فيه : ((عليكَ بالحِجامَةِ يا مُحَمَّدُ))[٦٨]

واتە : لە (ابن عباس)ەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((ئەی محمد کەلەشاخ گرتن بە کاربێنە)) ٠

وفي الصحيحين من حديث طاووس ، عن ابن عباس : ((أنَّ النبيَّ ﷺ احتجَمَ وأعْطى الحَجَّامَ أجْرَه))[٦٩]

واتە : لە (ابن عباس)ەوە دەفەرمێت : ((پێغەمبەری خوا ﷺ کەلەشاخی گرت و کرێی کەلەشاخگرەکەشیدا)) ٠

وفي الصحيحين أيضا ، عن حُمَيدٍ الطويل ، عن أنس ، أنَّ رسول الله ﷺ حجمَهُ أبو طَيْبَةَ ، فأمَرَ لهُ بصَاعينِ من طعام ، وكلَّمَ مواليهُ ، فخفَّفُوا عنهُ من ضريبتِهِ ، وقال : ((خَيْرُ ما تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الحِجَامَةَ))[٧٠]

---

٦٨ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٤) ، وابن ماجة (٣٤٧٧) ، والترمذي (٢٠٥٣) كلهم من طريق عباد بن منصور عن كرمة عن ابن عباس عن النبي ــ صلى الله عليه وسلم ــ قال : خير يوم تحتجمون فيه سبع عشرة ، وتسع عشرة ، وإحدى وعشرين ، وقال : ((وما مررت بملأ من الملائكة ليلة أسري بي إلا قالوا : عليك بالحجامة يا محمد)) واتە : لە (ابن عباس)ەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ــ صلى الله عليه وسلم ــ دەفەرمێت : چاکترین رۆژێك کەلەشاخی تێدا بگرن رۆژانی حەفدەو ، نۆزدەو ، بیست وپەکی مانگە ، هەروەها فەرمووی : ((لە شەوێکدا بەلای هەر کۆمەڵێك لە پەریەکاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : کەلەشاخ گرتن بە کاربێنە ئەی محمد)) ٠ وصححه الألباني رواية الترمذي وابن ماجة في صحيح الجامع (٥٦٧٢) ٠

٦٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٠ ، ٢٥٨ ، ٢٩٢ ، ٢٩٢ ، ٢٣٧) ، والبخاري (٣ / ١٢٢) ، (٧ / ١٦١) ، ومسلم (٥ / ٣٩) ، (٧ / ٢٢) ، وأبوداود (٣٨٦٧) ، وابن ماجة (٢١٦٢) ، كلهم من طريق عبدالله بن طاووس عن أبيه عن ابن عباس فذكره ٠

واته : له (حُمَيد الطويل)ەوه ، له (أنس)ەوه فەرموویەتی : (أبو طَيبة) كەڵەشاخی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ گرت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا دوو (صاع)[٧١] خواردەمەنی بدرێتێ و ، لە گەڵ سەگەورەكانیشیدا دوایە سەرانەكەشیان سووكردەوە ، فەرموویشی : ((چاكترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بكەن كەڵەشاخ گرتنە)) .

وفي جامع الترمذي عن عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ ، قَالَ : سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ يَقُولُ : كَانَ لِابْنِ عَبَّاسٍ غِلْمَةٌ ثَلَاثَةٌ حَجَّامُونَ ، فَكَانَ اثْنَانِ مِنْهُمْ يُغِلَّانِ عَلَيْهِ ، وَعَلَى أَهْلِهِ ، وَوَاحِدٌ لِحجمه ، وَحجم أَهْلَهُ ، قَالَ : وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ وَيُخِفُّ الصُّلْبَ وَيَجْلُو الْبَصَرَ[٧٢]

واته : لە (عَبَّادُ)ی كوڕی (مَنصُور)ەوە ، فەرموویەتی : گوێیبستی (عِكْرِمَة) بووم دەیفەرموو : (ابن عباس) سێ لاوی ئیشكەری خزمەتكاری كەڵەشاخ گری هەبوو ، دوانیان ئیش و كارو بژێویان بۆ خۆی و ، مالّ و منداڵی پەیدا دەكردو ، یەكێكیشیان ، كەڵەشاخی بۆ خۆیێ و ، بۆ مالّ و منداڵەكانی دەگرت . (عِكْرِمَة) دەفەمێت : (ابن عباس) فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : زۆر چاكە بەندەی كەڵەشاخ گر كە خوێن لادەبات و ، پشت سووك دەكاتەوەو ، چاو پوون دەكاتەوە .

وقال : إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ حيثُ عُرِجَ بهِ ، ما مرَّ عَلى مَلأٍ مِنَ الملائكةِ إلا قالُوا : عليكَ بالحِجَامَةِ[٧٣]

---

٧٠ ــ تقدم تخريجه .

٧١ ــ الصاع : پێوانەیەكی خەڵكی مەدینەبوو چوار گوێڵی دەگرت ، بروانە : لسان العرب . وەرگێڕ .

٧٢ ــ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والترمذي (٢٠٥٣) . وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦٦) ، وانظر الضعيفة (٢٠٣٦) ، وضعيف ابن ماجة (٧٦٢) .

٧٣ ــ تقدم تخريجه .

واته : هەروەها (ابن عباس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو شەوەی بەرزکرایەوە ، بەلای هەر کۆمەڵێکی پەریەکاندا دەڕۆشت پێیان دەگووت : کەڵەشاخ گرتن بە کاربێنە.

وقال : ((إنَّ خيرَ مَا تحْتَجِمُونَ فيه يَوْمَ سَبْعَ عَشْرَةَ ، ويَوْمَ تِسْعَ عَشْرَةَ ، ويَومَ إحدى وعِشرينَ))[٧٤]

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین ئەو ڕۆژانەی کەڵەشاخی تێدا دەگرن ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکن)) .

وقالَ : ((إنَّ خَيْرَ ما تَداوَيْتُمْ بِه السَّعُوطُ واللَّدُودُ والحِجَامَةُ والمَشْيُ))[٧٥] ، وإنَّ رسولَ اللهِ ﷺ لُدَّ ، فقالَ : مَن لَدَّني ؟ فَكُلُّهُمْ أمسكُوا . فقال : لا يبقى أحدٌ في البَيْتِ إلا لُدَّ ، إلا العباسَ)) . قال : هذا حديث غريب ، ورواه ابن ماجة[٧٦]

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن دەرمانێکە بکرێتە لووت و ، دەرمانێکە بکرێتە زاڵو ، کەڵەشاخ گرتن و ، ڕێکردنە ، وە دەرمان کرایە زاری موبارەکی پێغەمبەرەوە ﷺ لە نەخۆشی مردنەکەیدا ، ئەوەبوو فەرمووی : کێ بوو دەرمانی لە زار کردم ؟ هیچ کەس وەڵامی نەدایەوە . بۆیە فەرمووی : هیچ کەس لەم ماڵەدا نامێنێت مەگەر دەرمانی لە زار دەکرێت ، جگە لە (العباس))) .

---

٧٤ ــ تقدم تخريجه .

٧٥ ــ إسناده حسن : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

٧٦ ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٧٥) . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

بەشێك : سەبارەت بە سوودەكانى كەڵەشاخ گرتن :

كەڵەشاخ گرتن : ڕووى جەستە پاك دەكاتەوە زۆر زیاتر لە خوێن بەردان ، خوێن بەردانیش بۆ قوڵای جەستە چاكترە ، كەڵەشاخ گرتن ڕۆڵێكی كاریگەر دەبینێت بۆ دەرهێنانی خوێن لە لاكانی پیسی مرۆڤدا ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ بۆ لێكۆڵینەوە سەبارەت بە كەڵەشاخ و خوێن بەردان ، زانراوە كە هەردوكیان بە گرێرەی زەمەن و ، شوێن و ، تەمەن و ، میزاج دەگۆڕێت ، بۆیە وەڵاتە گەرمەكان و ، زەمەنە گەرمەكان و ، میزاجە گەرمەكان ئەوانەی كە خوێنی دانیشتوانی لەو پەڕی پێگەیندا دەبێت ، كەڵەشاخ گرتنی زۆر بۆ بە سوودترە بە بەراوردی خوێن بەردان ، چونكە خوێنەكە پێدەگات و تەنك و ناسك دەبێت و دێتە دەروە بۆ ڕووی جەستەو زۆرەوەی پیست ، بۆیە كەڵەشاخ دەتوانێت خوێنێكی ئەوتۆ دەربهێنێت كە خوێن بەردان توانای ئەوەی نابێت ، بۆیە بۆ لاوەكان لە خوێن بەردان باشترە ، هەروەها بۆ ئەو كەسانەش كە بێ هێزن و توانای بەرگەگرتنی خوێن بەردانیان نی یە ٠

پزیشكان جەخت لە سەر ئەوە دەكەنەوە كە بۆ وەڵاتە گەرمەكان كەڵەشاخگرتن بە سوودترەو ، لە خوێن بەردان (الفصد) چاكترە ، كەڵەشاخگرتن لە ناوەڕاستی مانگ و ، پاش ناوەڕاست خێرترە ٠ بە گشتی ، لە بەشی سێ یەمی چوار بەشەكەی مانگدا بكرێت ، چونكە خوێن لە سەرەتای مانگدا هێشتا نەوروژاوەو فشاری بەرز نەبۆتەوە ، لە كۆتای مانگیشدا تەواو هێمن بۆتەوە ، بەڵام لە ناوەڕاست و دوای ناوەڕاستیدا ، لەو پەڕی زیادبوون و ووروژاندا دەبێت بۆیە لەم كاتەدا كەڵەشاخ گرتن باشترە ٠

دانەری كتێبی (القانون) دەڵێت : لە سەرەتای مانگدا فەرمان بە كەڵەشاخ گرتن ناكرێت ، چونكە خەڵتەكان لەم كاتەدا هێشتا نەجوڵاون و نەوروژاون ، هەروەها فەرمان ناكرێت لە

كۆتای مانگدا كەلەشاخ بگیرێت چونكە خوێن هێمن و كەم بۆتەوە ، بەڵكو فەرمان دەكرێت لە ناوەڕاستی مانگدا كەلەشاخ گرتن تەنجام بدرێت ئەو كاتەی خەڵتەكان وروژاون و لەو پەڕی زیاد بوونداید بە هۆی زیادبوونی ڕووناكی لە ئەستێرەی مانگدا ٠

وقد رُوِيَ عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((خَيْرُ ما تداويتم به الحِجَامَة والفَصْدُ))(٧٧)

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاكترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بكەن كەلەشاخ و خوێن بەردانە)) ٠ تەواوبوو ٠

فەرمایشتەكەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((خير ما تداويتم به الحجامة))٠

واتە :چاكترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بكەن كەلەشاخە ، لە ڕاستیدا ناماژە بۆ وەڵاتی حیجاز دەكات ، چونكە خوێنەكانیان تەنك و ناسكە ، هەروەها خوێنەكە لە ڕووی جەستەیانەوە نزیكە چونكە گەرما ئەو خوێنە ڕادەكێشێت و دەریدەهێنێتە دەرەوە بۆ ڕووی جەستەیان ، لە لاكانی پێستدا كۆدەبێتەوە ، سەرەڕای ئەوەش كونیلەی پیستیان فراوانەو ، هێزیشیان شڵۆقە ، بۆیە بەكارهێنانی خوێن بەردان مەترسیەكی گەورەی تێدایە بۆ ئەوان ، كەلەشاخ گرتنیش بڵاوپێكردنەوەیەكی پەیوەندی خۆویستە بەدوایدا هەموو خوێنەكە لە خوێنبەرەكاندا دەكرێتە دەرەوە ، بە تایبەت ئەو خوێنبەرانەی ناتوانرێت كرداری خوێن بەربوونی بۆ ئەنجام بدرێت ، خوێن لێدەرهێنانی هەر جێگەیەكیش سوودی تایبەتی خۆی هەیە ، بۆیە خوێن لێدەرهێنانی (الباسليق)(٧٨) : بەسوودە بۆ چارەسەری گەرمی جگەرو سپڵ و ئەو ئاوسانانەی تیایاندا دروست دەبێت بە هۆی خوێنەوە ، بە

---

٧٧ ـ ضعيف : أورده في ضعيف الجامع (٢٩٢٤) بلفظ : ((خير ما تداويتم به الحجم والفصد)) ٠ أخرجه أبونعيم في ((الطب)) عن علي ـ رضي الله عنه ـ ٠ والحديث صحيح بغير قوله ((والفصد)) وهو مروي في الصحيحين ٠

٧٨ ـ الباسليق : خوێنبەرێكە لە دەستدا ، نزیك بە ئانێشك ، لە لای چەپەوە دەست پێ دەكات تا ئەو جێگایانەی لە دوای بن مەنگەوەن ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي ، وەرگێڕ ٠

سووده بۆ چارەسەری ئاوسانەکانی سی ، بە سووده بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی (الشَّوْصَة)و[79] بۆ نەخۆشی (ذات الجنب)[80] هەوەها هەر هەموو نەخۆشیە خوێنیە کاتیەکان لە نێوان خوارووی ئەژنۆوە بۆ ڕان ٠

وە خۆین دەرهێنانی (الأكحل)[81] بە سووده بۆ چارەسەکردنی هەر پڕبوونێکی کاتی لە هەموو جەستەدا ئەگەر ئەو پڕبوونە خوێنی بوو ، هەروەها ئەگەر خوێن بۆگەن بوبو لە هەموو جەستەدا ٠

وە خوێن دەرهێنانی (القيفال)[82]: بەسووده بۆچارەسەری نەخۆشیە کاتیەکان لە سەرو ملدا بە هۆی زۆری خوێنەوە یا بۆگەنی خوێنەوە ٠

وە خوێن دەرهێنانی (الوَدْجيْنِ)[83] : بە سووده بۆ چارەسەرکردنی ئێشی سپڵ و ، ڕەبو و ، هەناسە بڕکێ و ، ئیشانی تەوێڵ ٠

کەڵەشاخ گرتن لە سەر شان (الكاهل) : بەسووده بۆ چارەسەری ئیشانی هەردوو شان و گەروو ٠

---

٧٩ ـ الشَّوْصة : ئازارێکە لە سکدا پەیدا دەبێت بە هۆی بایەکەوە کە لە نێو ماسولکەکاندا کۆدەبێتەوەو بە هۆی دەمارلێدانێکەوە ، بڕوانە : الفائق في غريب الحديث والأثر ، الزمخشري * وەرگێڕ ٠

٨٠ ـ ذات الجنب : برین و تڵۆفێکی پیسە توشی مرۆڤ دەبێت و سك کون دەکات ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٨١ ـ الأكحل : خوێنبەرێکە لە ناوەراستی قۆڵدایەو لە ناوەراستی خوێنبەرەکانی (الباسليق) و (القيفال)دایە ، بڕوانە : مشكل الأثار للطحاوي * وەرگێڕ ٠

٨٢ ـ القيفال : خوێنبەرێکە لە دەستدا ، دیسان نزیك بە ئانێشکە ، کەوتۆتە لای ڕاستی دەست ، بڕوانە : المعجم الوسيط : إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

٨٣ ـ الودْجيْن : دوو خوێنبەری ئەم لاو ئەو لای ملە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەڵا محمودی گەڵاڵەیی ٠ وەرگێڕ ٠

كەڵەشاخ گرتن لە سەر (الأخدعين)[٨٤] بە سوودە بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی سەرو ، بەشەکانی ، وەکو دەم و چاو ، ددانەکان و ، هەردوو گوێ و ، هەردوو چاو و ، لووت و ، گەروو ئەگەر هۆی ڕوودانی ئەوانە بگەڕێتەوە بۆ زۆری خوێن یا بۆگەن بوونی یا هەردووکیان پێکەوە .

وقال أنس _ رضي الله عنه _ : كان رسول الله ﷺ يحتجم في الأخْدَعَيْن والكاهل[٨٥]

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر هەردوو ڕەگی لای ملی و لە نێوان هەردوو شانیدا کەڵەشاخی گرت .

وفي الصحيحين عنه : كان رسولُ الله ﷺ يحتجم ثلاثاً : واحدةً على كاهله ، واثْنتين على الأخْدَعَيْن[٨٦]

واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە کە : پێغەمبەری خوا ﷺ سێ کەڵەشاخی دەگرت : یەکێك لە نێوان هەردوو شانیداو ، دووانیشیان لە سەر هەردوو ڕەگی لای مل .

وفي الصحيح عنه : أنه احتجم وهو محرمٌ في رأسه لصداع كان به[٨٧]

واتە : لە فەرموودەیەکی (صحيح)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئیحرامی بەستبوو کە کەڵەشاخی لە سەریدا گرت بە هۆی ئازارێکەوە هەیبوو .

---

٨٤ _ الأخدعين : دوو ڕەگە بەلای ملەوەیە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەڵا محمودی گەڵاڵەیی . وەرگێڕ .

٨٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٩ ، ١٩٢) وأبوداود (٣٨٦٠) ، وابن ماجة (٣٤٨٣) ، والترمذي (٢٠٥١) ، وفي الشمائل (٣٦٤) . كلهم من طريق قتادة عن أنس فذكره .

٨٦ _ هو السابق ، ولم أجده في الصحيحين ولعله وهم من المصنف .

٨٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٣٤٥) ، والبخاري (٣ / ١٩) ، (٧ / ١٦٢) ، ومسلم (٤ / ٢٢) ، وابن ماجة (٣٤٨١) ، والنسائي (٥ / ١٩٤) كلهم من طريق سليمان بن بلال عن علقمة بن أبي علقمة ، عن الأعرج عن عبدالله بن بجينة قال : ((احتجم رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ بلحي جمل ، وهو محرم ، وسط رأسه . واتە : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ لە شوێنی (لحي جمل) ، کە ئیحرامیشی بەستبوو ، لە ناوەڕاستی سەریدا کەڵەشاخی گرت . ولم أجده عن أنس .

وفي سنن ابن ماجة عن عليّ : نزل جبريل على النبي ﷺ بحجامة الأخْدَعَيْنِ والكاهِلِ[٨٨]

واتـه : (علـي) _ خـوای لـێ رازی بێـت _ فەرموویـەتی : (جبریـل) دابەزیـە خزمـەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمانی کەڵەشاخ گرتنی پێکرد لـە سـەر دوو پەگی لای مل و نێوان هەردوو شان .

وفي سنن أبي داود من حديث جابر : أنَّ النبيَّ ﷺ لحتجم في وَرِكه من وثءٍ كان به[٨٩]

واتـه : (جـابر) _ خـوای لـێ رازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە سـەر سەرووی ڕانی کەڵەشاخی گرت بە هۆی شێنبوونەوەو کوترانێکەوە هەیبوو .

بەشێك : سەبارەت بە جیاوازی پزیشکان لە بارەی کەڵەشاخ گرتنەوە لە سەر (نقرة القفا) :

پزیشکان جیـاوازیوون سـەبارەت بـە کەڵەشاخ گرتن لـەو چـاڵایەی کـە دەکەوێتـە پشـتی مێشکـەوە (نقـرة القفـا) ، وذكـر أبـونعيم في كتـاب الطب النبـوي حـديثا مرفوعـاً : ((عَلَـيْكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها تشفي من خمسة أدواءٍ ذكر منها الجُذام[٩٠]

واتە : (أبونعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا ئـەم فـەرموودە دەگێڕێتـەوە : ((کەڵەشـاخ بگرن لە کۆتایی سەرو پشتە سەردا ، چونکە پێنج نەخۆشی چاك دەکاتەوە ، لەوانە نەخۆشـی گولی باسکردووە)) .

---

٨٨ ـ ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٢) .

٨٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٥ ، ٣٥٧ ، ٣٨٢) ، وأبوداود (٣٨٦٣) وابن ماجة (٣٠٨٢) ، والنسائي (٥ / ١٩٣) ، وابن خزيمة (٢٦٦٠) ، (٢٦٦١) كلهم عن أبي الزبير عن جابر .

٩٠ ـ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٨) . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

وفي حديث آخر : ((عليكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها شفاءٌ من اثْنَيْن وسَبْعين داءً))[٩١].

له فەرموودەیەکی دیکدا : ((کەڵەشاخ بگرن لە کۆتایی سەرو پشتە سەردا ، چونکە حەفتاو دوو نەخۆشی چاك دەکاتەوە)) .

کۆمەڵێکیان بە چاکیان دانناوەو گووتویانە : بە سوودە بۆ چاکبوونەوەی چاو دەرتۆقین ، ئەو گرێ یانەی تیایدا دروست دەبێت ، زۆر لە نەخۆشیەکانیی ، قورسبوونی برۆ پێڵوو ، گەرۆڵیی چاو .

باسکراوە کەوا پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) پێویستی بە کەڵەشاخ بوو ، بۆیە کەڵەشاخی بۆ گیرا لە هەردوو لای ملیداو ، لە (نقرة القفا)دا نەیگرت .

هەروەها لەو کەسانەش حەزیان پێ نەبووە دانەری کتێبی (القانون)ەو ، دەڵێت : نەخۆشی لە بیرچوونەوە دروست دەکات بە دڵنیایی ، چونکە پێشەوامان محمد ﷺ فەرموویەتی کۆتایی دەماغ جێگەی پاراستنی زانیاریەکانەو ، کەڵەشاخ گرتن دەیفەوتێنێت . تەواوبوو .

کەسانی تریش بەرپەچیان داوەتەوەو ، دەڵێن : فەرموودەکە جێگیر نەبووەو ، ئەگەر جێگیریش بێت لە ڕاستیدا کەڵەشاخێك کۆتای مێشك بێ هێز دەکات ئەگەر بەبێ زەرورەت گیرا ، بەڵام ئەگەر لە کاتی زاڵبوونی خوێن بەسەر مێشکدا گیرا ، بە سوود دەبێت لە ڕووی پزیشکی و شەرعیشەوە ، چونکە جێگیر بووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە چەندین جێگەی پشتەوەی ملیدا کەڵەشاخی گرتووە بە گوێرەی باروبۆخێك پێویستی بەوە بوایە ، لە جێگەی تریش جگە لە پشتەوەی مل کەڵەشاخی گرتبوو بە گوێرەی پێویست .

---

٩١ ــ إسناده ضعيف . ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٣٨٩٤) ، الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

بەشێك سەبارەت بە كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناكەدا :

كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناگەدا بۆ چارەسەری ئێش و ئازاری دان و دەم و چاو گەروو بەسوودە ، ئەگەر لە كاتی خۆیدا بە كارهێنرا ، هەروەها سەرو شەوێلگەش پاك دەكاتەوە.

دەتوانرێت كەڵەشاخ گرتن لە سەر پێ لە جیاتی خوین دەرهێنان بەكاربهێنرێت لە (الصَّافن)دا كە پەگێكی گەورەیەو نزیك بە پاژنەیەو لە بەری قاچەوە دریژ دەبیتەوە تا دەگاتە شا دەماری ران ، بۆ چارەسەركردنی برینەكانی ڕان و لاق و پێ و ، بچڕانی بێنوێژی و ، ئالۆشی و خوروری كاتی لە ئەندامەكانی زاوزێی پیاو ئافرەتدا بەسوودە .

كەڵەشاخگرتن لە ژێرەوەی سنگدا بۆ چارەسەری ئەو ئاوسان و ڕزینە سنوردارەی كە لە پێستی سەر ڕان بە دەردێن و كێم و زوخاوی لێ پەیدا دەبێت بەسوودەو ، بەرگری لە گولبوونی دەكات و ، بۆ چارەسەی ئەو زیپكەو بلۆقانەی لە سەری بە دەردێن بەسوودە ، هەروەها بۆ جومگەژانی و ، بۆ مایەسیری و ، بۆ ئاوساوی قاچ و پێ و ، خووروی پشت باشە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتەكانی كەڵەشاخ گرتندا :

روى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس يرفعه : ((إنَّ خيرَ ما تَحتَجِمونَ فيه سابِعَ عَشرَةَ ، أو تاسِعَ عشرةَ ، ويومُ إحدى وعِشْرينَ))[٩٢]

واتە : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاكترین ئەو ڕۆژانەی كەڵەشاخی تێدا بگرن حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەكن)).

---

٩٢ ـ نقدم تخريجه .

وفيه عن أنس : كان رسولُ الله ﷺ يَحْتَجِمُ في الأخدَعَين والكاهل ، وكان يَحتَجِم لِسَبْعَةَ عَشَرَ ، وتِسْعَةَ عَشَرَ ، وإحدى وعِشرين[٩٣]

واته : له (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر دوو ڕەگی لای ملی و لە نێوان هەردوو شانیدا کەڵەشاخی دەگرت ، لە ڕۆژانی حەفدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەک .

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً : ((مَن أراد الحِجَامَة فَلْيَتَحَرَّ سَبْعَةَ عَشَرَ ، أو تِسْعَةَ عَشَرَ ، وفي إحدى وعِشرِينَ ، لا يَتَبَيَّغْ بأحَدِكُم الدَّمُ ، فيقتلَه))[٩٤]

واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس ویستی کەڵەشاخ گرتنی هەبوو با بەدوای ڕۆژانی حەفدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکدا بگەڕێت ، بۆ ئەوەی فشاری خوێنی یەکێکتان بەرز نەبێتەوەو ، بمرێت)) .

وفي سنن أبي داود من حديث أبي هريرة مرفوعاً : ((مَن احْتَجَمَ لِسَبْعِ عَشْرَةَ ، أو تِسْعَ عَشْرَةَ ، أو إحدى وعِشْرِينَ ، كانَتْ شِفاءً من كلِّ داءٍ))[٩٥]

واته : (أبي هريرة) _ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺفەرمووی : ((هەرکەس لە ڕۆژانی حەفدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکی مانگدا کەڵەشاخ بگرێت ، دەبێت بە هۆکاری چاکبوونەوەی هەموو نەخۆشیەکانی)) . واتە : ئەو نەخۆشیانەی هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ زاڵبوونی خوێن بە سەر شوێنێکی جەستەدا .

---

٩٣ _ تقدم تخريجه .

٩٤ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٦) عن النهاس بن قهم عن أنس فذكره مرفوعاً .

٩٥ _ حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٦١) عن أبي صالح عن أبي هريرة مرفوعاً .

هەموو ئەم فەرموودانە گونجاوی کۆڕایەتی پزیشکانە ، بەوەی کەلّەشاخ گرتن لە نیوەی دووەم و ، بەشی سێیەمی چوار بەشەکەی مانگدا بە سوودتر دەبێت بە بەراوردی سەرەتاو کۆتایی مانگ ، بەلّام ئەگەر لە کاتی پێویستبوونیدا بەکارهێنرا ، بە سوود دەبێت ئەگەر لە سەرەتاو کۆتای مانگیشەوە بێت ٠

(الخَلال) دەلّێت : (عصمةُ)ی کوڕی (عصام) پێی ڕاگەیاندم و گووتی : (حنبل) بۆی باسکردین و ، گووتی : (أبو عبدالله أحمد)ی کوڕی (حنبل) کەلّەشاخی دەگرت هەرکاتێك خوێنی هەلّچوبا و ، هەر کاتێکیش بوایە ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەلّێت : کاتەکانی لە ڕۆژدایە : کاتژمێر دوو و سێ ، پێویستە مرۆڤ خۆی لێ بەدوور بگرێت پاش خۆشتن بەدەر لەو کەسانەی خوێنیان چڕە ، پێویستە ئەم کەسە خۆی بشوات ، پاشان کاتژمێرێك پشوو بدات ، پاشان کەلّەشاخ بگرێت ٠ تەواوبوو ٠

بەلایانەوە کەلّەشاخ گرتن لە سەر تێربوون باش نی یە ، چونکە پێدەچێ چەندین کوتیلەی داخراو و چەندین نەخۆشی دروست بکات ، بە تایبەت ئەگەر ئەگەر خۆراکەکە خراپ و چڕ بێت ٠ لە (أثر)یکدا هاتووە : ((کەلّەشاخ گرتن پێش نانی بەیانی دەرمانە ، لە سەر تێربوون نەخۆشی یەو ، لە حەفدەی مانگدا چاکبوونەوەیە)) ٠

هەلّبژاردنی ئەم کاتانە بۆ کەلّەشاخ گرتن ، لە بنەڕەتدا بۆ پارێزکردن و ، خۆپاراستنە ، بۆ ئەوەی مرۆڤ هیچ زیانێکی پێ نەگاو ، بۆ پاراستنی تەندروستیە ، بەلّام بۆ چارەسەری نەخۆشیەکان ، لە هەر کاتێکدا پێویستڕا بەکاردەهێنرێت ٠

فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوادا ﷺ ((لا يَتَبَيَّغْ بأحدكم الدَّمُ فيقتلَهُ)).

واتە : بۆ ئەوەی فشاری خوینی یەکێکتان بەرز نەبێتەوەو بمرێت . بەڵگەی گوفتارەکانی سەرەوەمانە . پێشتریش ئاماژمان پێدا کەوا ئیمامی (أحمد) لە هەر کاتێکی مانگدا پێویستی بە کەڵەشاخ هەبوایە دەیگرت .

بەشێك سەبارەت بەو ڕۆژانەی کە کەڵەشاخی تێدا (مکروه)ە :

سەبارەت بە هەڵبژاردنی ڕۆژەکانی هەفتە بۆ کەڵەشاخ گرتن ، (الخَلّال) لە (جامع)ەکەیدا دەڵێت : (حرب)ی کوڕی (إسماعيل) پێی ڕاگەیاندین و ، گووتی : بە پێشەوا (أحمد)م گووت : ئایا هیچ ڕۆژێك هەیە لە هەفتەدا بەلاتەوە کەڵەشاخ گرتنی تێدا (مکروه) بێت ؟ فەرمووی : ڕۆژانی شەممەو چوارشەم هاتووە .

هەروەها لە هەمان کتێبی (الجامع)ی (الخَلّال)دا هاتووە : (الحسين)ی کوڕی (حسَّان) سەبارەت بە کەڵەشاخ گرتن لە (أبا عبدالله)ی پرسی : لە چ کاتێکدا (مکروه)ە ؟ گووتی : لە ڕۆژانی شەممەو ، چوارشەم و گووتیانە ڕۆژی هەینیش .

وروى الخَلال ، عن أبي سلمةَ وأبي سعيد المقبُري ، عن أبي هريرة مرفوعاً : ((مَن احْتَجَمَ يومَ الأبعاء أو يومَ السبتِ ، فأصابَهُ بياضٌ أو بَرَصٌ ، فلا يَلُومَنَّ إلا نَفسَهُ))[٩٦]

واتە : (أبي هريرة)_ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس ڕۆژانی شەممەو چوارشەمە کەڵەشاخ بگرێت و ، سپێتیەك یا نەخۆشی بەڵەکی لە جەستەیدا پەیدا بوو ، با تەنها سەرزەنشتی خۆی بکات)) .

---

٩٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٩) ، والبيهقي (٩ / ٣٤٠) ، وضعفه في الضعيفة (١٥٢٤).

(الخَلال) دەڵێت : (محمد)ی کوڕی (علی) کوڕی (جعفر) پێی ڕاگەیاندین ، کەوا (یعقوب)ی کوڕی (بختان) بۆی باسکردبوون و ، گوتبووی : سەبارەت بە بەکارهێنانی (النُّورة)و کەڵەشاخ گرتن لە ڕۆژانی شەممو چوارشەمدا لە (أحمد)یان پرسی ؟ ئەوەبوو بە (مکروه)ی داناو ، فەرمووی : هەواڵم پێ گەشتووە کەوا پیاوێك (النُّورة)ی بەکارهێناو ، پاشان کەڵەشاخی گرت بۆیە تووشی نەخۆشی بەڵەکی بوو منیش بە (أحمد)م گووت : وەکو ئەوەی پیاوەکە بە سووك تەماشای فەرموودەکەی کردبێت ؟ فەرمووی : بەڵێ ٠

وفي كتاب الأفراد للدَّارَقُطنيِّ ، من حديث نافع قال : قال لي عبدالله بن عمر : تَبَيَّغَ بي الدم ، فابْغِ لي حجَّاماً ولا يكن صبيّاً ولا شيخاً كبيراً ، فإني سمعتُ رسول الله يقول : ((الحِجَامَة تَزيدُ الحَافظَ حِفْظاً ، والعاقلَ عقلاً ، فاحْتَجِمُوا على اسم الله تعالى ، ولا تَحْتَجِمُوا الخَميسَ ، والجُمُعَةَ ، والسَّبْتَ ، ولا الأحَدَ ، واحْتَجِمُوا الإثْنَيْن ، وما كان من جُذامٍ ولا بَرَصٍ ، إلا نزلَ الأربعاء٠ قال الدَّارَقُطنيِّ : تَفَرَّدَ به زيادُ بن يحيى ، وقد رواه أيوب عن نافع ، وقال فيه : ((واحْتَجِمُوا يومَ الإثْنَيْن والثُلاثاء ، ولا تَحْتَجِمُوا يوم الأربعاء))[٩٧].

واته : (نافع) فەرموویەتی : (عبدالله)ی کوڕی (عمر) پێی گووتم : خوێنم هەڵچووەو فشاری بەرز بۆتەوە ، کەڵەشاخ گرێکم بۆ بانگ بکە با منداڵ نەبێت و پیاوێکی بە تەمەنیش نەبێت ، چونکە گوێبیستی پێغەمبەری خوابووم ﷺ دەیفەرموو : ((کەڵەشاخ گرتن توانای لەبەرکردنی کەسی لەبەرکار زیاد دەکات و ، ئەقڵ و ژیری کەسی ئاقڵ و ژیر زیاد دەکات ، بۆیە بە ناوی خواوە کەڵەشاخ بگرن و ، ڕۆژانی پێنج شەم و ، هەینی و ، شەممو ، یەك شەم کەڵەشاخ مەگرن ، بەڵکو ڕۆژی دووشەم کەڵەشاخ بگرن ، چونکە هەموو گوڵی و بەڵەکیەك ڕۆژی چوارشەم دادەبەزێت ٠ پێشەوا (الدَّارَقُطنيِّ) فەرموویەتی : (زیاد)ی کوڕی (یحیی) تاك بۆتەوە لە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەدا ، (أیوب) لە (نافع)ەوە فەرموودەکە

---

٩٧ ــ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والحاكم (٤ / ٤٠٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٨١٠) ٠

دەگێڕێتەوەو ، تیایدا دەڵێت : ((ڕۆژانی دووشەم و سێ شەم کەڵەشاخ بگرن و ، ڕۆژی چوارشەم کەڵەشاخ مەگرن)) .

وقد روى أبوداود في سننه من حديث أبي بكرةَ ، أنه كان يكره الحِجَامَة يَومَ الثُلاثاءِ ، وقال : إنَّ رسول الله ﷺ، قال : يومُ الثُلاثاءِ يوم الدَّمِ وفيه ساعةٌ لا يَرْقَأ فيهَا الدَّمُ [٩٨]

واتە : (أبي بكرة) حەزی بە کەڵەشاخ گرتن نەبوو ڕۆژی سێ شەم و ، دەیفەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ڕۆژی سێ شەم ڕۆژی خوێنەو کاتێکی تێدایە خوێنی تێدا خوێنەکەی تێدا ناوەستێ .

بەشێك سەبارەت بە شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی کەسی بەڕۆژو جیاوازبوون سەبارەت بەوەی کە ئایا بەو هۆیەوە ڕۆژوەکەی دەشکێت ؟

چەندین سوودی گرنگ لە فەرموودەکانی پێشوو وەردەگیرێت :

١. خۆ چارەسەکردن (مستحب)ە .

٢. کەڵەشاخ گرتن (مستحب)ەو ، لەو شوێنەشدا ئەنجام دەدرێت کە بارودۆخ پێویستی بکات .

٣. شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی ئەو کەسەی ئیحرامی بەستووە ، ئەگەرچی ببێ بە هۆکاری بڕینی کەمێك لە توکی لەش ، چونکە لەم بارەدا ئەوە شیاوە ، بەڵام بۆ ئەوەی (فدية) بدات بۆ لادانی تووکەکە ، هێشتا جێی تێڕوانینەو ، (واجب)بوونی بەهێز نی یە .

٤. شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی کەسی بە ڕۆژوو ، چونکە لە (صحيح)ی ئیمامی (البخاري)دا هاتووە : ((أنَّ رسول الله ﷺ احْتَجَمَ وهو صائم)) [٩٩] واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ

---

٩٨ ـ ضعيف - أخرجه أبوداود (٢٣٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٦٤٦٦) .

كەڵەشاخى گرت و لەو كاتەشدا بەڕۆژو بوو)) ، بەڵام: ئایا بەو كەڵەشاخ گرتنە ڕۆژووەكەی دەشكێت ، یاخود نە ؟ مەسەلەیەكی تڕە ، ڕاست : شكاندنی ڕۆژووە بە كەڵەشاخ گرتن ، چونكە ئەوە بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە بەبێ هیچ بەرهەڵستكارێك و ، ڕاسترین شتێكیشە كە بەرهەڵستكاری فەرموودەكەی سەرەوەی پێ دەكرێت ، بەڵام ئەو شتە ئامازە بۆ نەشكاندنی ڕۆژو ناكات مەگەر پاش چوار شت : یەكەم : ڕۆژووەكە فەرز بوو ، دووەم : نیشتەجێ بوو ، سێ یەم : هیچ نەخۆشیەكی نەبوو پێویست بە كەڵەشاخ گرتن بكات ، چوارەم : ئەم فەرموودە دواكەوتوترە لەو فەرموودەیەی كە تیایدا دەفەرمێت : ((أفطرَ الحاجِمُ والمحجُومُ))[1] واتە : ((ئەو كەسەی كە كەڵەشاخی بۆ دەگیرێت و ئەو كەسەش كە كەڵەشاخ دەگرێت هەردوكیان ڕۆژوویان شكاوە)) ، بۆیە چ كاتێك ئەو چوار پێشەكیانە جێگیربوون ، ئەوجا دەتوانرێت كرداری پێغەمبەری خوا ﷺ بكرێت بە بەڵگە بۆ مانەوەی ڕۆژو لە گەڵ كەڵەشاخ گرتندا ، لە لایەكی تریشەوە ئەگەر ڕۆژووەكە سوونەت بوو شیاوە مرۆڤ لێی بچێتە دەرەوەو بیشكێنێت بە كەڵەشاخ گرتن و هیتر ، یا ئەگەر ئەو كەسە لە مانگی ڕەمەزانیشدا بێت بەڵام لە سەفەردا بوو ، یا ئەگەر لە ڕەمەزانیشدا بێت و لە مااڵی خۆیدا بێت ، بەڵام پێویستی ناچاری بكات ، وەكو ئەو كەسەی كە نەخۆشیەكی هەیەو پێویستی ناچاری شكاندنی ڕۆژووەكەی پێ دەكات ، یا فەرزێكی ڕەمەزان بێت و لە مااڵی خۆیدا بێت و هیچ پێویستیەك ناچاری نەكردبێت ، بەڵام لە سەر بنەڕەتەكە بمێنێتەوە. وە

---

٩٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٣٦ ، ٢٤٩ ، ٢٥٩ ، ٣٥١ ، ٣٧٢) ، والبخاري (٣ / ٤٢ ، ٤٣) ، (٧ / ١٦١ ، ١٦٢) ، وأبوداود (١٨٣٦) ، (٢٣٧٢) ، والترمذي (٧٧٥) ، والنسائي في الكبرى (٢٠٢٠ تحفة) ، (٦٢٢٦) ، (٦٢٣١) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

١٠٠ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٢٣ ، ١٢٤) ، والدارمي (١٧٣٧) ، من طريق عبدالله بن زيد أبي قلابة ، عن أبي الأشعث الصنعاني ، عن أبي أسماء الرحبي عن شداد بن أوس فذكر الحديث وفيه قصة ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٤) ، به ، وليس فيه أبو الأشعث الصنعاني ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٢ ، ١٢٤) ، وأبوداود (٢٣٦٩) ، وليس فيه أبوأسماء الرحبي ، وأخرجه أبوداود (٢٣٦٨) ، وابن خزيمة (١٦٨١) ، وليس فيه أبو الأشعث ولا أبوأسماء .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((أفطر الحاجم والمحجوم)) ناقیل و موتەئخیرەو ، پێویستە کاری پێ بکرێت .

٥. بەڵگەیە لە سەر ئەوەی دەتوانرێت پزیشك بە کرێ بهێنرێت بەبێ بەستنی گرێبەستی کرێ گرتەی ، بەڵکو بەهاوشیوەی کرێی هاوڵانی خۆی کە لەم بوارەدا کاردەکەن کرێی دەدرێتێ ، یا ئەو کرێیەی بدرێتێ کە پێی ڕازی دەبێ .

٦. شیاوێتی بژێوی پەیداکردن بە پیشەی کەڵەشاخ گرتنەوە . ئەگەرچی کەسی ئازاد حەزی بە خواردنی کرێی کەڵەشاخ گرتن نی یە بەبێ ئەوەی لێی حەرام بکرێت ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ کرێکەی خۆی پێدا و ، خۆاردنیشی لە سەر حەرام نەکرد ، کە پێشی دەڵێت پیس بە هاوشێوەی فەرمایشتێتی بەرامبەر بە پیاز و سیر کە پێیان دەڵێ پیس ، بەڵام گوفتارەکانی نەبووە بە بەڵگە بۆ حەرامکردنی .

٧. شیاوێتی سەپاندنی باجێکی ڕۆژانەی دیاری کراو بە سەر بەندەی خۆدا بە گوێرەی توانای بۆ کارکردن ، مانی بەندەکەشە تەصڕوف بکات بەو پارەیەوە کە لە باجە سەپێنراوەکەی سەرشانی زیاد دەبێت ، چونکە ئەگەر نەمێنێرێت تەصڕوف بە زیادەیەوە بکات ئەوا کارەکەی هەمووی دەبێ بە باج و هیچ سودێکی دەست ناکەوێت ، بەڵکو ئەوەی لە باجە سەپێنراوەکەی سەر شانی زیاد دەبێ ، لەلایەن سەرگەورەکەیەوە کراوە بە مووڵکی ئەو بەندەیەو مافی خۆیەتی تەصەروفی پێوە بکات . واللە أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بڕینی ڕەگەکان و داخکردندا :

ثبت في الصحيح من حديث جابر بن عبدالله ، أنَّ النبيَّ ﷺ بعثَ الى أُبَيٍّ بن كعب طبيباً ، فقَطَعَ له عِرْقاً وكَواه عليه[١٠١]

واتە : (جابر)ی کوڕی (عبدالله) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پزیشکێکی نارد بۆ (أُبَيٍّ) کوڕی (كَعب) ، ئەوەبوو ڕەگێکی بڕی و داخیشی کرد .

ولما رُمِي سعدُ بن معاذٍ في أَكْحَلِه حسَمَهُ النبيُّ ﷺ ، ثم ورِمَت ، فحسَمَهُ الثانية.

واتە : کاتێ (سعد)ی کوڕی (مُعاذ) خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێکرا پێغەمبەری خوا ﷺ داخیکرد ، بەڵام ئاوسا ، ئەوەبوو دیسان بۆ جاری دووم داخیکردەوە .

وفي طريق آخر : أنَّ النبيَّ ﷺ كَوَى سعدَ بنَ مُعاذٍ في أَكْحَلِه بِمِشْقَصٍ ، ثم حسَمَهُ سعد بن مُعاذٍ أو غيرُه من أصحابه [١٠٢]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی کوڕی (مُعاذ)ی بە سەرە ڕمێکی درێژ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی داخکرد ، پاشان (سعد) خۆی داخێکرد یا هاوەڵانیی بۆیان داخکرد .

---

١٠١ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٣ ، ٣٠٤ ، ٣١٥ ، ٣٧١) وعبد بن حميد (١٠١٩٨) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وأبوداود (٣٨٦٤) ، وابن ماجة (٣٤٩٣) كلهم عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر فذكره .

١٠٢ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٢ ، ٣٥٠ ، ٣٦٣ ، ٣٨٦) ، الدارمي (٢٥١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وابن ماجة (٣٤٩٤) ، والترمذي (١٥٨٢) ، كلهم عن أبي الزبير عن جابر فذكره في قصة .

وفي لفظ آخر : أنّ رجلاً من الأنصار رُمِي في أكْحَلِه بِمشْقَصٍ ، فأمر النبيُّ ﷺ به فكُوِيَ.

واته : لە بێژەیەکی دیکەدا : پیاوێك لە پشتیوانان بە سەرە رمێکی درێژ خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێکرا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدلو ئیتربۆی داخکرا .

(أبوعُبيد) دەفەرمێت : پیاوێك هێنرایە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ داخکردنی بۆ وەسف کرابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : داخی بکەن و پاشان بەرد گەرم بکەن و بیخەنە سەری .

(الفضل)ی کوڕی (دُكَين) دەفەرمێت : (سُفيان) لە (أبي الزبير)ەوە لە (جابر)ەوە بۆی باسکردین : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی هەستا بە داخکردنی .

وفي صحيح البخاري من حديث أنس ، أنه كُوِيَ من ذات الجَنْبِ والنَّبيُّ ﷺ حَيٌّ[١٠٣]

واتە : (أنس) فەرموویەتی : بەهۆی نەخۆشی (ذات الجنب)ەوە داخکرام و پێغەمبەری خواش ﷺ زیندو بو .

وفي الترمذي عن أنس أنّ ﷺ كَوَى أسْعَدَ بن زُرارَةَ من الشَّوْكَةِ[١٠٤]

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (أسْعَد)ی کوڕی (زُرارة)ی بە هۆی نەخۆشی (الشوكة)ەوە داخ کرد .

---

١٠٣ _ ذكره البخاري تعليقاً عن أنس كتاب ((الطب)) باب ((ذات الجنب)) ، وأخرجه أحمد (٣ / ١٣٩) عن أنس قال : ((كواني أبوطلحة ورسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ بين أظهرنا ، فما طبت عنه)) *واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (((أبو طلحة) داخی کردم و ، پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ لە نێوانماندا دەژیاو ، قەدەغەی نەکردم)) .

١٠٤ _ صحيح * أخرجه الترمذي (٢٠٥٠) من طريق معمر عن الزهري عن أنس فذكره .

الشَوْكة : نەخۆشیەکە بە هۆی سنگەگوشیەوە توشی مرۆڤ دەبێت و سورایەك هەموو جەستەو دەم و چاو دادەپۆشێ ، بڕواتە : نيل الأوطار ، ج٩ ، ص٧٩ .

وقد تقدَّم الحديث المتفَقُ عليه وفيه : ومَا أُحِبُّ أن أكْتوِي[١٠٥]

واته : پێشتر ئەم فەرموودەیەمان باس کرد کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : حەزم بە خۆ داخ کردن نی یە ٠

وفي لفظ آخر : وأنا أنْهَى أُمَّتِي عن الكَيِّ[١٠٦]

واتە: لە بێژەیەکی تردا : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : من قەدەغەی ئومەتەکەم دەکەم لە خۆ داخ کردن.

وفي جامع الترمذي وغيره عن عِمران بن حصين ، أنَّ النَّبيَّ _ صلى الله عليه وسلم _ نَهَى عن الكَيِّ قال : فابْتُلِينا فاكْتوينَا فما أفلَحْنا ، ولا أنجحنا[١٠٧]. وفي لفظ : نُهِينا عن الكَيِّ ... وقال : فما أفْلَحْنَ ولا أنْجَحْنَ[١٠٨]

واتە : (عِمران)ی کوڕی (حصين) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ داخکردنی کردووەو فەرمووی : توشبووین ، خۆمان داخ کرد ، نەڕزگارمان بوو ، نە دەریشچووین ٠ لە بێژەیەکی تردا : قەدەغەی خۆ داخکردنمان لێکراوەو ... فەرمووی : نە ڕزگاری کردو نەش دەریچاند ٠

---

١٠٥ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٦ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٢٧ ، ٤٣٠) ، وابن ماجة (٣٤٩٠) ، والترمذي (٢٠٤٩) ، كلهم عن الحسن عن عمران بن حصين فذكره

١٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٤٤ ، ٤٤٦) ، وأبوداود (٣٨٦٥) كلاهما عن مطرف عن عمران بن حصين فذكره ٠

پێشەوا (الخطابي) فەرمووێەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی داخکرد بۆ ئەوەی خوێنەکەی بوەستێتەوە ، چونکە لەوە ترسا خوێنی زۆری لێ بچێت و تیابچێت ٠ داخکردنیش لەم دەروازەیدا بەکارهێنراوە ، وەکو ئەو کەسانەی داخ دەکرێن کاتێ دەستیان یا قاچیان دەبڕدرێت ٠

بەڵام سەبارەت بە قەدەغەی داخکردن ، ئەوەیە کەسێك خۆی داخ بکات بۆ شیفا ، وایان دەزانی ئەگەر خۆی داخ نەکات ، تیادەچیت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردن لە بەر ئەم نێتە٠

گووتراوە : لە ڕاستیدا (عمران)ی کوڕی (حُصَيْن) بە تایبەت قەدەغەی لێکرا ، چونکە نەخۆشی مایەسیری هەبوو ، جێگەشی مەترسیدار بوو ، بۆیە قەدەغەی داخکردنی لێکرد ، وەکو ئەوەی ڕاستی قەدەغەکردنەکە بگەڕێتەوە بۆ جێگە مەترسیدارەکە ٠ خواش زاناترە ٠

(ابن قتيبة) دەڵێت : داخکردن دوو جۆرە :

١. داخکردنی کەسی تەندروست بۆ ئەوەی نەخۆش نەکەوێ ، سەبارەت بەم جۆرە گووتراوە : ئەو کەسەی داخ دەکات پەیڕەوی پشت بەستن ناکات ، چونکە دەیەوێت قەدەرو چارەنووس لە خۆی دورخاتەوە ٠

٢. داخکردنی برین ئەگەر کێمی تێزا ، وە ئەندام ئەگەر بڕڕا ، لەمەدا شیفا هەیە ٠

بەڵام ئەگەر داخکردن بۆ تیمارکردن بوو کە پێدەچێ سودبەخش بێت و کاری تێبکات ، پێشدەچێ کاری تێنەکات ، ئەوە لە (الكراهة)وە نزیکە ٠ تەولوبوو ٠

وثبت في الصحيح في حديث السبعين ألفاً الذين يدخلون الجنَّة بغير حساب أنهم الذين لا يَسْتَرقُونَ ، ولا يكتوُون ، ولا يتطيَّرونَ ، وعلى ربهَم يتوكَّلونَ[١٠٩] .

واته : له فەرموودەیەکی (صحیح)دا هاتووە کە ئەو حەفتا هەزارەی دەچنە بەهەشتەوە بەبێ لێپرسینەوە ئەوانەن کە داوا لە کەس ناکەن نزای چاکبوونەوەیان بە سەردا بخوێنێ ، داوا لە کەس ناکەن داخیان بکات ، پەشبین نین ، پشتیش بەخوای خۆیان دەبەستن .

دەرەنجام دەگەینە ئەو پاستیەی کە فەرموودەکانی داخکردن چوار جۆر شت لە خۆ دەگرێت :

یەکەم : ئەنجامدانی داخکردن .

دووەم : حەز پێنەکردنی .

سێ یەم : ستایشکردنی ئەو کەسەی وازی لێهێناوە .

چوارەم : قەدەغەکردنی .

سوپاست بۆ خوا هیچ دژیەیەکبوونێك لە نێوان فەرموودەکاندا بەدیناکرێت ، چونکە ئەنجامدانی بەلگەی شیاو بونیەتی . حەزپێنەکردنی بەلگەی قەدەغەکردنی نی یە . ستایشکردنی ئەو کەسەی وازی لێهێناوە ، بەلگەیە لە سەر ئەوەی کە وازلێهێنانی شایستەترو چاکترە . قەدەغەکردنیشی دەچێتە بواری هەڵبژاردن و (الكراهة)وە ، یا ئەو جۆرەیە کە پێویست نی یە ، بەڵکو بەکاردەهێنرێت لە ترسی تووشبوون بە نەخۆشی . خواش زاناترە .

---

١٠٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٧١ ، ٣٢١) ، والبخاري (٤ / ١٩٢) ، (٧ / ١٧٤) ، (٨ / ١٢٤ ، ١٤٠) ، ومسلم (١ / ١٣٧ ، ١٣٨) ، والترمذي (٢٤٤٦) ، كلهم عن حصين بن عبدالرحمن ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره في حديث طويل .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی فێدا :

أخرجا في الصحيحين من حديث عطاء بن أبي رباح ، قال : قال ابن عباس : ألا أُريكَ امْرَأَةً من أهل الجَنَّة ؟ قلتُ : بَلى . قالَ : هذه المرأة السَّوْداءُ ، أتَت النبيَّ ﷺ فقالتْ : إنِّي أُصْرَعُ ، وَإنِّي أتَكَشَّفُ فادْعُ الله لي ، فقالَ : إنْ شئْتِ صَبَرْتِ ولَكِ الجَنَّةُ ، وإنْ شئْتِ دعوتُ الله لكِ أن يُعافيَكِ ، فقالت : أصبرُ . قالتْ : فإني أتكشَّفُ ، فَادعُ الله أن لا أتكشَّف ، فدعا لها[١١٠] .

واتە : (عطاء)ی کوڕی (أبي رباح) دەڵێت : (ابن عباس) پێی گووتم : ئایا ژنێکی بەهەشتیت پیشان بدەم ؟ گووتم : بەڵێ . فەرمووی : ئەو ژنە ڕەش پێستەیە ، هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ وگوتی : من ئ دەمگرێ و خۆم دەردەخەم بۆم بپارێڕەوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەتەوێت ئارام بگرە بەهەشتی دەبیت ، ئەگەر دەشتەوێت بۆت دەپارێمەوە لە خوای تعالی چارەسەرت دەکات ، گوتی : ئارام دەگرم ، بەڵام خۆم دەردەخەم بۆم بپارێڕەوە بۆ ئەوەی خۆم دەرنەخەم ، ئەویش بۆی پارایەوە .

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئ دوو فێیە : فێیەك بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفرۆشە درندەکانی سەر زەوییەوەیە ، فێیەکیش بە هۆی نەخۆشی و خەڵتە خراپەکانی لەشەوە . لێرەدا ئەم بەشەی دووەمە کە پزیشکان تیایدا سەرقاڵن و بەدوای هۆو چارەسەریدا دەگەڕێن .

بەڵام فێی ڕوحە پیسەکان ، پێشەواو ئاقڵ و ژیریان دانی پێدا دەنێن و ، بەدووری دانانێن ، دانیشی پێدا دەنێن کە چارەسەری دەگەڕێتەوە بۆ ڕوو بوونەوەی ڕوحە شەرفە

---

١١٠ _ صحيح . أخرجه البخاري (٧ / ١٥٠ ، ١٥١) ، ومسلم (٨ / ١٦) .

خێرداره بەرزەکان لە گەڵ ئەو ڕوحە پیسە بە گێچەڵە زیان فڕۆشە درندانەدا ، بە شێوەیەک پاڵ بە شوێنەوارەکانیانەوە بنێن و ، بەرهەڵستی کردەوەکانیان بکەن و پوچیان بکەنەوە ، ئەمەش لە لایەن (بقراط)ەوە لە هەندێ لە کتێبەکانیدا باسکراوە ، ئینجا باسی هەندێ چارەسەر بۆ ئ دەکات و ، دەڵێت لە ڕاستیدا ئەمە بۆ ئەو فێیەی هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ تێکەڵاوو ماندە خراپەکانی لەش بە سوودە ، بەڵام ئەو فێیەی بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفڕۆشە درندەکانەوە دروست دەبێت ، ئەو چارەسەرەی سەروەمانی بۆ بە سوود نابێت ٠

بەڵام پزیشکە نەفام و سەقەت و سووکەکان و ، ئەوانەی بەلایانەوە ئایندارێتی ڕووکەشی بە ڕواڵەت (الزندقة) فەزڵەت و چاکەداریە ، ئەوانە نکۆڵیی لە فێی ڕوحە زیانفڕۆشە درندەکان دەکەن و ، دانی پێدا نانێن کە کاریگەری لە جەستەی کەسی ئ لێکراو بکات و ، هیچ بەڵگەیەکیشیان بە دەستەوە نی یە بەدەر لە نەفامی ، ئەگینا لە بواری پزیشکایەتیدا هیچ شتێک نی یە ئەوە بە دوور دابنێت و نکۆڵیی لێ بکات ، هەست و بوونیش شایەتی بۆ دەدات ، کاتێکیش هۆکاری هەموو فێیەکان دەگەڕێننەوە بۆ زاڵبوونی هەندێ لە خەڵتە خراپەکان بە سەر لەشدا ، بە هەڵەدا چوونە ، چونکە بۆچوونەکانیان بە ڕاست دادەنرێت بۆ هەندێ لە جۆرەکانی ئ نەک هەمووی بە تێکڕا ٠

پزیشکە کۆنەکان ناوی ئەم جۆرە فێیەیان نابوو بە : نەخۆشی ئیلاهی و ، دەشیانگووت : بە هۆی ڕوحە زیانفڕۆشە درندەکانەوەیە ٠

بەڵام (جالینوس)و کەسانی تریش ، هەستاون بە لێکدانەوەی ناونانەکەی پزیشکان کۆن و ، دەڵێن : لە ڕاستیدا پێیان گووتوە نەخۆشی ئیلاهی چونکە ئەم نەخۆشیە لە سەردا ڕووەدات و ، زیان بە بەشە ئیلاهیە پاکەکە دەگەیەنێت کە جێگەکەی دەماغە ٠

هۆکاری ئەو لێکدانەوەشیان دەگەڕێتەوە بۆ نەفامیان بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفڕۆشە درندانەو ، حوکمەکانی و ، کاریگەریەکانیان ، پاشان پزیشکە ئایندارە بە ڕواڵەتەکانیش هاتن و تەنها جۆری یەکەمی فێیان سەلماند کە بە هۆی تێکەڵاوە خراپەکانی لەشەوە دروست دەبێت ٠

هەرکەسێکیش ژێرێتی و زانیاری هەبێت بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفرۆشە دڕندانە پێدەکەنێ بە نەفامی ئەو کەسانەو لاوازی ئەقڵ و ژیریان ٠

خۆچارەسەرکردن لە فێی ڕوحە دڕندە زیان فرۆشەکان :

چارەسەری ئەم جۆرەشیان بە دوو کار دەکرێت : کارێکیان لە لایەن کەسە فێدارەکەوەیە ، کارێکیشیان لە لایەن کەسی چارەسەرکارەوەیە ، بۆیە کاری کەسی فێدار بریتیە لەوەی دەبێت نەفسی بەهێز بێت ، بە ڕاستگۆیی ڕوو لە دروستکارو داهێنەری ئەم ڕوحە زیانفرۆشانە بکات و ، بەو دوعاو نزا (صحیح)انەی کە لە سوونەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتووە دوعاو نزا بکات و پەنا بەخوای پەروەردگار بگرێت ، بە جۆرێك ڕێکەوتن و پێکهاتنی دڵ و زمانی تێدا بەرجەستە ببێت ، چونکە ئەمە جۆرێکە لە جەنگان و ، جەنگاوەریش ناتوانێت تۆڵە لە دوژمنەکەی بکاتەوە مەگەر بە دوو کردار : یەکەمیان پێوێستە خودی چەکەکە ڕاست بێت و کەموکوڕی تێدا نەبێت و چاکیش بێت ، دووەمیان دەبێ باڵی ئەو کەسەش بە هێز بێت ، هەرکاتیش دانەیەکیان دواکەوت ئەوا چەکەکە بە تەنها سوودو هێزێکی ئەوتۆی نابێت ، ئەی ئەگەر هەردوو شتەکە نەبوو دەبێ چۆن بێ : ئەو کاتە دڵ کاوڵ دەبێت و جۆرەکانی یەکتاپەرستی و ، پشت بەستن و ، لە خوا ترسان و ، ڕووکردنە خواو ، پاڕانەوەی تێدا نابێت و ، هیچ چەکێکیشی بەدەستەوە نابێت ٠

کەسی چارەسازیش : دیسان دەبێ هەردوو چەکەکەی پێ بێت ، چونکە هەندێ لە چارەسازان تەنها دەڵێن :

(أخرج منهُ) واته لێی بچۆ دەرەوە ، یا دەڵێت : (بسم الله) ، یا دەڵێت : (لا حول ولا قُوَّة إلا بالله) ، کەچی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەیفەرموو : ((اخْرُجْ عَدُوَّ اللهِ ، أنا رَسُولُ اللهِ))[111].

واتە : (لێی بچۆ دەروە ئەی دوژمنی خوا ، من پێغەمبەری خوام)) .

پێشەوا (ابن تیمیه) فێدار چارەسەر دەکات :

شێخی پایەبەرزی خۆشەمانم دەبینی _ مەبەستی (شیخ الإسلام ابن تیمیة)بوو _ کەسێکی دەنارد بۆ لای کەسی ڤ لێکراو بۆ ئەوەی لە گەڵ ئەو ڕوحەدا بدوێ کە چۆتە جەستەیەوە ، ئەو کەسەش دەیگووت : شێخ پێت دەڵێ بچۆ دەروە ، ئەمە حەڵاڵ نی یە بۆ تۆ ، ئیتر کەسی ڤ لێکراو بە هۆشی خۆی دەهاتەوە ، ڕەنگە خۆشی قسەی لە گەڵ بکردایە ، لەوانەش بوو ڕوحەکە سەرکەش و بێ گوێ بوایەو بە لێدان دەیکردە دەروە ، ئەو کاتە ڤ لێکراوەکە بە هۆشی خۆی دەهاتەوە هەستی بە ئازار نەدەکرد ، ئێمەو کەسانی تری جگە لە ئێمەش چەندین جار ئەوەمان لێوە بینیوە .

بەزۆری ئەم ئایەتەی بە گوێی کەسی ڤ لێکراودا دەخوێند ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ [المؤمنون : ١١٥] واتە : ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا ﴾ ئایا ئێوە گومانتان وابووە کە بێگومان ئێوەمان بەبێ هودە دروست کردووە ﴿ وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ وە بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە[112].

بۆی باسکردم _ واتە (شیخ الإسلام ابن تیمیة) _ کە جارێکیان ئەو ئایەتەی بە گوێی کەسێکی ڤ لێکراودا خوێند ، ڕوحەکە گووتی : بەڵێ و لە گەڵ گوتنیشیدا دەنگی درێژ کردەوە . دارێکم بۆ هەڵگرت و ئەمەندەم بەو دارە بە ڕەگەکانی لای ملیدا کێشا ، تا دەستم

---

١١١ _ إسناده صحيح - أخرجه أحمد (٤ / ١٧٠) ، وابن ماجة (٣٥٤٨) وصححه الألباني في الصحيحة (٨٧٥) .

١١٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

ماندوو بوو به هۆی زۆری ئەو لێدانەوە ، ئامادەبوانیش هیچ گومانێکیان بەلاوە نەما کە بە هۆی ئەو لێدانەوە دەمرێت . لە کاتی لێدانەکدا گووتی : من خۆشم دەوێ ، منیش پێم گووت : ئەو خۆشی ناوێ . گووتی : من دەمەوێ حەجی پێ بکەم ، منیش پێم گووت : ئەو نایەوێ حەج لە گەڵ تۆدا بکات ، ئەوجا گووتی : لە بەر ڕێزی تۆ وازی لێدەهێنم ، شێخ فەرمووی : گووتم : بەڵکو بۆ گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی وازی لێبێنە ، گووتی : ئەوا لێی دەچمە دەرەوە ، شێخ فەرمووی : کەسە ڤێ لێکراوەکە هەستاو ئاوڕێکی بە ڕاست و چەپێ خۆیدا دایەوەو ، گووتی : ڕ منی هێناوەتە خزمەتی شێخ ؟ ئامادەبوانیش پێیان گووت : ئەی ئەم هەموو لێدانە ؟ گووتی : ئەی لە سەر ڕ لێی داوم کە هیچ تاوانێکم نی یە ، ئەوەبوو بە هیچ شێوەیەک هەستی بەو لێدانە نەکرد .

هەروەها (شَيخُ الإسلام) بە خوێندنی (آيـة الكرسـي) چارەسەری فێداری دەکردو ، فەرمانیشی بە زۆر خوێندنی دەکرد بۆ _ هەردوو کەسی ڤێ لێکراو کەسی چارەسەرکاریش _ هەروەها بە خوێندنی ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الفلقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الناسِ ﴾ چارەسەری نەخۆشی دەکرد .

بەگشتی . ئەم جۆرە لە ڤ و ، هەروەها چارەسەرەکەشی هیچ کەس نکۆڵیی لێ ناکات جگە لە کەسێکی کەم زانست و کەم ئەقڵ ، زۆربەی زاڵبونی ڕوحە پیسە زیانفرۆشەکان بە سەر کەسانی گونجاودا دەگەڕێتەوە بۆ کەمی خواپەرستی و کەمی ئاینیان ، خراپبوونی دڵ و زمانیان سەبارەت بە ڕاستیەکانی زیکرو ، نزاکانی خۆپەنادان بە خواو ، قەڵابەندیەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ و قەڵابەندیە ئیمانیەکان ، بۆیە ئەو ڕوحە پیسە زیانفرۆشە درندانە ڕوو بە ڕووی پیاو بێ چەک دەبێتەوەو ، ڕەنگە بە ڕووتی ببینیت و کاری تێبکات .

ئەگەر پەردە لادەیتەوە ، دەبینی زۆریەی نەفسی مرۆڤەکان فێداری ئەو ڕوحە پیسە زیانفرۆشانەن و ، بوونە بە دیلی ژێر دەستیان و ئەویش دەیانبات بۆ هەر جێگەیەک ئارەزووی لێبێت ، کەچی توانای خۆپاراستن و هەروەها سەپێچیکردنی فەرمانەکانیشی نی یە ، ئەمە گەورەترین فێیە کە کەسی تووش بوو خەبەری نابێتەوە تا کاتی مالئاوایی ، لەوێ دڵنیا دەبێت کە ئەو فێداری ڕاستەقینە بوو ، والله المستعان .

چارەسەری ئەم جۆرە فێیە بە جووتبوونی ئەقڵی تەندروست دەبێت لە گەڵ ئەو ئیمانەدا کە پێغەمبەران هێناویانە ، بەهشت و ئاگر بخاتە بەرچاوی خۆی و بەردەوام لە دڵیدا بن ، بیر بکاتەوە لە خەڵکی دونیاو ، ئەو تۆڵەو سزاو بەڵایانەی بە سەریاندا دێت و ، لە جێگەکانیاندا دادەبەزێت وەکو لێزمەی باران و ، ئەوان ڤ گرتووبونی و خەبەریان نابێتەوە . چەند ئەم جۆرە فێیە بە هێزە ، بەڵام لە بەر گشتیبوونی بەڵاکە تا ئەو ئاستەی تەنها فێدار دەبینرێت ، ئیتر شتەکە بە ئاساییی و نکۆلێلێکرو تەماشا ناکرێت ، بۆیە بە هۆی زۆربوونی فێدارەکانەوە خۆیان بوون بە نکۆلێکاری ئەو کەسە چاکانەی کە ڕەوشتی ئەو خەڵکە بە شتێکی ئاساییی تەماشا دەکەن و نکۆلیی لێدەکەن و کەسی چاکیش بوو بە غەریبە .

ئەگەر خوای تعالی ویستی هەبێ چاکەی خۆی بەرامبەر بە بەندەکەی خۆی دەربڕێت ، ئەوا لەم فێیە بە خەبەر دێتەوەو ، تەماشای کەسانی دونیا ویست دەکات کە ڤ گرتووبونی بەڕاست و چەپدا بە جیاوازی چینەکانیانەوە ، کەوا کەسانێك شێتی بە تەواوی کەنەفتی کردووەو ، کەسانێکیشیان جار بەجارێکی زۆر کەم بە خەبەر دێتەوەو ، دوای دەچێتەوە سەر شێتیەکەی خۆی ، کەسانێکیشیان جارێك بەخەبر دێتەوەو جارێکیش شێت دەبێتەوە ، ئەو کاتەی بە خەبەر دێتەوە کردەوەکانی خەڵکانی بە خەبرو ئاقڵ ئەنجام دەدات ، پاشان جارێکی دیکە فێکە دەیگرێتەوەو تووشی سەرلێشێوان دەبێت .

بەشێك : سەبارەت بەو فێیانەی بە هۆی خەڵتەکانی لەشەوە دروست دەبن :

بەڵام فیی خەڵتەکان ، جۆرە فێیەکە ڕێگریی لە ئەندامە نەفسیەکان دەکات کە بە کردەوەو جوڵانەوەو ڕاگرتنی ڕێکێتی لەش هەستێت بە ڕێگرتنێکی ناتەواو نیوە ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خەڵتەیەکی لینج کە ڕێڕەوەکانی ناوەڕۆکی مێشك دادەخات بە داخستنێکی ناتەواو ، بۆیە ڕێگری دەکات هەست و جووڵەی پێدا تێپەڕ بێت و ، هەروەها بە شێوەیەکی تەواو و بەبێ بچڕان و بە بەردەوامی ڕێگری تێپەڕبوونیشی بە نێو ئەندامەکانی تریشدا دەکات ، ڕەنگە هۆکاری تریشی هەبێ وەکو بایەکی چڕ کە لە ڕێڕەوەکانیدا دەوەستێت ، یا هەندێ لە هەڵەم و بۆخی خراپ کە لە هەندێ ئەندامەکانی تردەوە بۆی بەرز دەبێتەوە ، یا هەر چۆنیەتیەکی تری تووندو تیژ ، بۆیە مێشك کڕژ دەبێتەوەو دێتەوەیەك ، بۆ کردنەدەروەی ئەو شتە زیانبەخشانە ، لە گەڵیشیدا کڕژبوون و هاتنەوەیەك هەموو ئەندامەکانی لەش دەگرێتەوە ، بۆیە چیتر مرۆڤ توانای نامێنێت بە ڕێکیی بوەستێت ، بەڵکو دەکەوێت و ، بە زۆری کەف لە زاریدا دەردەکەوێت .

ئەم نەخۆشیە بە یەکێك لە نەخۆشیە تووندەکان دادەنرێت بە گوێرەی کاتی ڕوودانی زۆر بە ئازاری بە تایبەت ، هەروەها بە یەکێك لە نەخۆشیە درێژخایەنەکان دادەنرێت بە گوێرەی درێژی مانەوەی و ، قورسی و ناڕەحەتی چاکبوونەوەی ، بە تایبەت ئەگەر ئەو کەسە تەمەنی بیست و پێنج ساڵی تێپەڕێنێت و ، ئەم نەخۆشیەی لە مێشکدا بێت ، بەتایبەت ئەگەر لە ناوەڕۆکیشیدا بێت ، ئەو کاتە فێیەکە لێی جیا نابێتەوەو بەردەوام لە گەڵیدا دەبێت ، (بڕاوا دەڵێت : ئێ لەم جۆرە کەسانەدا دەمێنێتەوە تا دەمرن .

پاش زانینی ئەمە ، بۆمان ڕوون دەبێتەوە ئەو ژنەی کە فەرمووەکەی سەرەوە باسی دەکات ، کەوا ئ دەیگرت و خۆی دەردەخست ، پێدەچێ فێکەی لەم جۆرە فێیە بێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ پەیمانی بەهەشتی دایە ئەگەر لە سەر نەخۆشیەکەی ئارام بگرێت و ، بۆشی پارایەوە چیتر لە کاتی فێکەیدا خۆی دەرنەخات ، مافی هەڵبژاردنی دایە دەست خۆی لە نێوان ئارام گرتن وبەهەشت و ، لە نێوان ئەوەی دوعای شیفای بۆ بکات بەبێ دەستەبەریەک بۆ چاکبوونەوەی ، بۆیە ژنەکە ئارامگرتن و بەهەشتی هەڵبژارد .

ئەوەش بەڵگەی شیاوێتی وازلێهێنانی خۆچارەسەرکردن و خۆتیمارکردنە ، وە چارەسەری ڕوحە زیانفرۆشەکان بە نزاو دوعاو ڕووکردنە خوای تعالی ، کردەوانیکی ئەوتۆ ئەنجام دەدات کە هەرگیز چارەسەری پزیشکان پێی ناگات ، گاریگەری و کردەوەکانی و ، کاردانەوەی سروشت بەرامبەر بەوانە لە کاریگەری دەرمانە جەستەیەکان بەهێزترە ، ئێمەو کەسانی تریش چەندین جار ئەوەمان تاقی کردۆتەوە ، پزیشکانی ئاقڵ و ژیر دانیان بەوەدا ناوە کە کاری هێزە نەفسیەکان و ، کاردانەوەی چاکیان لە چاکبوونەوەی نەخۆشیکاندا ڕۆڵێکی زۆر بەهێزو سەرسوڕمێن دەبینێت ، لەم بوارەدا ئایندارە بە ڕواڵەتەکان(زنادقة)و خەڵکانی سووک و ڕیسوا ، نەفامەکان زۆرترین زیان بە پیشەی پزیشکێتی دەگەیەنن .

وادەردەکەوێت فێی ئەو ژنەی لە فەرمووەکەی سەرەوەدا باسکرا لەم جۆرە بێت ، لەوانەشە لە لایەن ڕوحە بە گێچەڵەکانەوە بێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ مافی هەڵبژاردنی نیوان دوو شتی دایە دەست خۆی ، بڕیتی بوون لە ئارامگرتن لە سەر نەخۆشیەکەو چوونە بەهەشتەوە ، یا بۆی دەپارێتەوە خوای تعالی شیفای بدات ، ئەویش ئارامگرتن و داپۆشینی جەستەی هەڵبژارد . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە چارەسەرکردنی نەخۆشی دەردەلاقەدا (عِرْقُ النَّسَا) :

روى ابن ماجة في سننه من حديث محمد بن سيرين ، عن أنس بن مالك ، قال : سمعتُ رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ يقول : ((دواءُ عِرْقِ النَّسَا أليَةُ شاةٍ أعْرَابِيَّةٍ تُذابُ ، ثمَّ تُجَزَّأ ثلاثةَ أجزاءٍ ، ثمَّ يُشْرَبُ على الرِّيقِ في كلِّ يومٍ جُزْءٌ))[١١٣]

واتە : (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەرمانی دەردەلاقە دوکێکی مەڕی دەشتەکیە دەتوێنرێتەوە ، پاشان دەکرێتە سێ بەشەوە ، هەموو ڕۆژێك پێش خواردنی بەیانی بەشێکی دەخورێتەوە)) ٠

دەردەلاقە : ئازارێکە لە جومگەی کۆڵتەوە دەست پێدەکات و ، لە پشتەوە دادەبەزێتە سەر ڕان و پێدەچێ دابەزێتە سەر پاژنەی پێ ، چەند ماوەکەشی درێژە بکێشێت ، دابەزینی زۆرتر دەبێ ، لە گەڵیدا هەموو لاق و ڕان لاواز دەبێت ٠ فەرموودەکەی سەرەوە مانایەکی زمانی و ، مانایەکی پزیشکیش دەبەخشێت ٠

مانا زمانیەکەی : بەڵگەی شیاوێتی ناونای ئەم نەخۆشیەیە بە (عِرْقِ النَّسَا) واتە دەردەلاقە بە پێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە ڕێگری لەم ناونانە دەکەن و ، دەڵێن : ووشەی (النَّسَا) خودی ڕەگەکەیەو ، نابێت شت (إضافة) بکرێتە سەر خۆی لە زمانی عەرەبیدا ٠

وەڵامی ئەم بۆچوونە بە دوو ڕوو دەدەینەوە : یەکەمیان : ووشەی (العِرْق) واتە ڕەگ و دەمار لە ووشەی (النَّسَا) گشتیترە ، بۆیە ئەم ناونانە لە ڕووی (إضافة)کردنی (العام

---

١١٣ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٣) ، وصححه الألباني في الصحيحه (١٨٩٩) ٠

)موەیە بۆ سەر (الخاص)واتە گشت بۆ سەر تایبەت : وەکو دەڵێی:(كل الدارهم أو بعضها)، هەموو دیرهەمەکان یا هەندێکی ·

دووەمیان : ووشەی (النَّسَا) بریتیە لەو نەخۆشیەی چۆتە نێو (العِرْق)ەوە بۆیە ئەم (إضافة)یە لە رووی (إضافة)کردنی شتێکەوەیە بۆ جێگەکەی خۆی · گووتراوە : ناونراوە بە (النَّسا) چونکە ووشەکە مانای بێرچوونەوە دەبەخشێت لە زمانی عەرەبیدا ئەمەندە ئازارەکەی زۆرە هەموو شتێکی تر بیر دەباتەوەو ، ئەم ڕەگەش لە جومگەی کلۆتەوە دەست پێ دەکات و ، بە خواروویی لاق لە پشتی پاژنەی پێوە کۆتای دێت لە بەری ڕاستەوە لە نێوان ئێسکی لاق و زێپکەکاندا (الوتر) · بەڵام مانا پزیشکیەتیەکەی : پێشتر ئامازمان پێدا کە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ دوو جۆرە : یەکەمیان : گشتی یە بە گوێرەی زەمەن و ، شوێن و ، کەسەکان و ، بارودۆخەکان · دووەم : تایبەت بە گوێرەی ئەم شتانەوە یا هەندێکیان ، بۆیە ئەم فەرموودە دەکەوێتە چوارچێوەی ئەم بەشەیانەوە ، چونکە فەرموودەکە گوفتارێکە بۆ عەرەب و ، خەڵکی حیجازو ، دەوروبەریان ، بەتایبەت عەرەبە دەشتەکیەکان ، کە ئەم چارەسەرە بە سوودترین چارەسەرە بۆیان ، چونکە ئەم نەخۆشیە بە هۆی ووشکێتیەوە ڕوودەدات ، لەوانەشە بە هۆی مادەیەکی چڕی لینجەوە تووشیان بێت ، بۆیە چارەسەرەکەی بە ڕەوانکردنەو ، دووگیش دوو خاسیەتی تێدایە : پێگەیاندن و ، نەرم وشل کردنەوە ، ئەمەش هۆکارە بۆ پێگەیاندن و کردنە دەرەوەی مادەکە ، ئەم نەخۆشیەش پێویستی بەم دوو شتەیە ·

سەبارەت بە دەستنیشانکردنی مەڕی دەشتەکیش لە بەر زۆر کەمێتی کەم و کوڕیەکانی و ، بچوکی بڕیی و ، پاکێتی و نەرم و نیانی ناوەڕۆکی بوو ، بە تایبەت لەوەڕگاکەی کە لە سەر ڕووەکە دەشتەکیە گەرمەکان دەڵەوەڕێت ، وەکو (الشيح) و (القيصوم)و ، ڕووەکەکانی دیکە ، چونکە ئەگەر ئاژەڵ لە سەر ئەم ڕووەکانە لەوەڕا ، خووی سروشتی پاکی ئەو ڕووەکانە دەچێتە نێو گۆشتەکەیەوەو نەرم و نیانی و چاکێتیەکەی زیاتر دەکات و ،

خوويەکی سروشتی چاکیش بە گۆشتی ئاژەڵەکە دەبەخشێت ، بەتایبەت دووگ ، دەرکەوتنی کاریگەری ئەم ڕووەکانە لە شیردا زۆرترە بە بەراوردی گۆشتەکەی ، بەڵام دووگ خاسیەتی پێگەیاندن و شڵ کردنەوەی لە شیر زۆرترە · وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا دەرمانی زۆربەی نەتەوەکان و دەشتەکان بە دەرمانە تاکەکانەو پزیشکە هیندیەکانیش لە سەر ئەم بۆچونەن.

بەڵام نەتەوەکانی ڕۆم و یونان ، دەرمانە تێکەڵەکان بەکار دەهێنن ، بەڵام کۆڕان لە سەر ئەوەی کە کارامەیی پزیشك لەوەدایە بە خۆراك چارەسەر بکات ، ئەگەر بێتوانا بوو ئەوجا بە دەرمانە تاکەکان ، ئەگەر دیسان بێتوانابوو ئینجا بە دەرمانە زۆر کەم تێکەڵاوەکان ·

پێشتریش ئاماژەمان پێدا کە بە زۆری عەرەب و خەڵکە دەشتەکیەکان تووشی نەخۆشیە سووکەکان دەبن ، بۆیە دەرمانە سووکەکانیان بۆ دەشێ ، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی خواردنەکانیان بە زۆری سادەیە · بەڵام نەخۆشیە تێکەڵاوەکان ، بە زۆری بەهۆی تێکەڵاوکردنی خۆراکەکان و جۆراوجۆربوونی و جیاوازیانەوە پووەدات ، بۆیە دەرمانە ئاوێتەکانی بۆ هەڵبژێردراوە · واللە تعالى أعلم ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی وشکیی خوو وە چۆنیەتی نەرم و نیان کردنەوەی :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامعه " وَابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنه " مِنْ حَدِيث أَسْمَاء بِنْت عُمَيْس قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّه _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّم _ : بِمَاذَا كُنْت تَسْتَمْشِينَ ؟ قَالَتْ : بِالشِّبْرُم ، قَالَ: حَارّ جَارّ · قَالَتْ : ثُمّ اسْتَعْمَشَيْتُ بِالسَّنَا : فَقَالَ : لَوْ كَانَ شَيْءٌ يَشْفِي مِنْ الْمَوْت لَكَانَ السَّنَا[١١٤]·

١١٤ ـ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٢٠٨٢) ، وابن ماجة (٣٤٠١) ·

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيْس) _ خواى ليّ رازى بيّت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرموم : بە چ شتێك خووى خۆت نەرم ونيان دەكەيتەوە ؟ (أسماء) فەرمووى : بە (الشَّبْرُم) ، ئەويش فەرمووى : گەرم و تووند . (أسماء) فەرمووى : پاشان خووى خۆمم بە ڕووەكى (السّنا) نەرم و نيان دەكردەوە : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرموم : ئەگەر شتێك هەبوايە مردنى چاك بكردايەوە ڕووەكى (السّنا) دەبوو.

وفي سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ إبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ سَمِعْت عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُمِّ حَرَامٍ ، وكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ الْقِبْلَتَيْنِ يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : عَلَيْكُمْ بِالسَّنَا وَالسَّنُّوتِ ، فَإِنَّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إلَّا السَّامَ ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا السَّامُ ؟ قَالَ الْمَوْتُ .

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (أم حرام)موه _ خواى ليّ ڕازى بيّت _ كه له خزمەتى پێغەمبەرى خوادا بوو ﷺ ئەو ڕۆژەى نوێژيان بۆ هەردوو قيبلەكە كرد دەفەرمێت : گوێبيستى پێغەمبەرى خوابووم ﷺ دەيفەرموو : (السّنا) و (السّنُوت) بەكاربێنن ، چونكە ئەو دوانە شيفان بۆ هەموو نەخۆشيەك جگە لە (السَام) ، گوترا ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ (السّام) چى يە ؟ ئەويش فەرمووى : مردنە .

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ (بماذا كُنتِ تستمشين ؟) واتە : بە چ شتێك خووى خۆت نەرم و نيان دەكەيتەوە تاوەكو ڕێكات و ئاسايى بێتەوە ، بۆ ئەوەى نەچێتە بارى وەستانەوەو ، تووشى زيان بێت بە بەندبوون و نەتوانايى دەربڕينى ڕازو نياز . بۆيە لێرەدا بە دەرمانى ڕەوانكار گوتراوە ڕێكار . كەسانێكى تريش دەڵێن : چونكە كە خووى ئەو كەسە ڕەوان دەبێتەوەو ، بە زۆرى ڕێدەكات بۆ جێبەجێكردنى پێداويستيەكانى .

فەرمايشتەكەى سەروە بەم شێوەش (ريوايە)ت كراوە : (بماذا تستشفين ؟) واتە بە چ شتێك چارەسەرى خۆت دەكەيت ، ئەويش فەرمووى : بە (الشُّبْرُم) ، كە سەر بە كۆمەڵى

دەرمانە (اليتوعية)كانە[110] ، ئەم دەرمانە بريتيە لە: تويكلى رەگى دارێك ، كە گەرم و ووشكە لە پلە چواردا ، چاكترينيان ئەوەيە كە بۆ سوربايى دەڕوانێت و ، سووك و ناسك و تەنكە لە پێستى پێچراوە دەچێت ، بە گشتى لە كۆمەڵى ئەو دەرمانانەيە كە پزيشكان ئامۆژگارى وازلێهێنانى دەكەن لە بەر ترسناكى و ، لە بەر ئەوەى لە پادەبەدەر ڕەوان دەكاتەوە .

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ (حَارٌ جَارٌ) بەم شێوەش هاتووە : (حَارٌ يارٌ) _ (أبوعُبَيد) دەڵێت : عەرەب زۆرىەى گوفتارەكانيان بە (ياء) دەردەبڕن بۆيە گووتوويانە : (يارٌ)،

دەڵێم _ (ابن القيم) _ : بە دوو شێوە لێكدراوەتەوە : يەكەميان : كە پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : (حارٌ جارٌ) بە _ جيم _ : واتە زۆر ڕەوانكار بۆيە پێغەمبەرى خوا ﷺ بە زۆر گەرم و زۆر ڕەوانكار وەسفى دەكات ، لە بنچينەشدا هەر ئاوەهايە . (أبو حنيفةَ الدِّينَوَرِيّ) ئەمەى فەرموە . دووەميان : _ ئەمەش ڕاستە _ ئەو دەربڕينە لە زمانى عەرەبيدا (الإتباع)ە ، مەبەستى سەرەكيان بەو شێوازى دەربڕينە (تأكيد)كردنى ووشەى يەكەمە كە (حارٌ)ە بە ووشەى دووەم كە (جارٌ)ە . لێرەدا شێوازى ووشەيى مانايى بەكاردەهێنن بۆ (تأكيد)كردن ، بۆيە چاودێرى ئەوە دەكەن كە زۆرىەى پيتەكانى هەردوو ووشە لێك بچن بۆ نموونە دەڵێن : (حَسَنٌ بَسَنٌ) واتە : چاكێكى تەواو ، هەروەها گووتويانە : (حَسَنٌ قَسَنٌ) بە قاف ، هەروەها گووتويانە : (شَيْطانٌ لَيْطانٌ) واتە : شەيتانێكى پێوە نوساو ، هەروەها گووتويانە : (حارٌ جارٌ) ووشەى (الجارٌ)يش ئەم مانايە دەبەخشێت : واتە ئەوەى شتێك پادەكێشێت ، كاتێ پێوەى دەنوسێت ، بە هۆى زۆر گەرميەكەى و هێزى ڕاكێشانيەوە ، وەكو ئەوەى دايماڵێت و لێى بكاتەوە . ووشەى (يارٌ)يش يا شێوازە زمانێكى تىرى (جارٌ)ە بە

---

١١٠ _ اليتوعية : هەمو ڕووەكێكە شيرى هەبێت ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزابادى . وەرگێڕ

نموونەی هەندێ گوفتاری دیکەیان وەکو (صهری صِهریج) ، (الصهاری والصهاریج) ، وە یا (إتباع)یێکی سەربەخۆیە لە زمانی عەرەبیدا .

ڕووەکی (السّنا) :

بەڵام ووشەی (السَّنا) ، بە دوو شێوە دەردەبڕدرێت : (المد والقصر) واتە : درێژکردنەوەو کورتکردنەوە ، خۆشی ڕووەکێکی حیجازیەو چاکترینیشیان مەککیەکەیەتی ، دەرمانێکی شەریفەو هیچ دەرنجامێکی خراپیشی نی یە ، نزیکە لە میانجێتیەوە ، گەرم و ووشکە لە پلەی یەکەمدا ، بۆ ڕەوانکردنی هەردوو سەفراو سەودا بە سوودە ، دڵ بە هێز دەکات ، ئەمەش چاکێتیەکی ڕەسەنە بۆ ئەم ڕووەکە ، بە سوودە بۆ نەخۆشی (الوسواس السوداوي)[116] ، بەسوودە بۆ قڵشانی کاتیی پیستی دەست و قاچ ، دەرد دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ ڕێگرین لە بڵاوبونەوەی تووك ، بە سوودە بۆ نەهێشتنی ئەسپێ و ، کۆنە ژان (الصُداع العتیق)و ، گولی و ، زیپکەو ، ئاڵووشی وخوروی و ، قێ ، خواردنەوەی ئاوەکەی دوای کوڵان لەوە چاکترە بە کوتراوی بخورێت ، ئەندازەی خواردنەوەی بە قورسی سێ دیرهەمەو ، لە ئاوەکەشی بە ئەندازەی قورسیی پێنج دیرهەمە . ئەگەر هەندێك لە گوڵە وونەوشەو (زهرة البنفسج) مێوژی سووری بێ ناوکی (الزبیب الأحمر) لە گەڵدا بکوڵێنرێت ، چاکتر دەبێ .

---

١١٦ ــ الوسواس السوداوي : نەخۆشیەکە بە هۆی زاڵبوونی (السوداء)ەوە بە سەر هەستەدا ڕوودەدات بە ئاستێك بڕوەڕۆشی لە گەڵدا تێك دەچێت ، بڕوانە : المصباح المنیر في غریب الشرح الکبیر ، کتاب الواو ، ج٢ ، ل ٦٥٨ . وەرگێڕ .

(الرازي) فەرموویەتی : (السَّنا)و (الشاهترج)[117] خەڵتە سوتاوەکان نەرم و ئاسان دەکەنەوە ، بە سوودە بۆ گوڵی و خوروپی . ئەندازەی خواردنەوەی هەر دانەیەکیشیان بە ئەندازەی قورسی چوار بۆ حەوت دیرهەمە .

بەڵام (السّنوت) بە هەشت شێوە مانای لێکدراوەتەوە :

یەکەم : هەنگوێنە .

دووەم : خۆشاوی هیزەی ڕۆنە کە بە شێوەی خەتگەلێکی پەش بە سەر ڕۆنەکەوە دەردەکەوێت . (عَمْرو)ی کوڕی (بَکر السَکسَکي) باسی کردووە .

سێ یەم : تۆوێکە لە تۆوی ڕەشکە (کمون) دەچێت بەڵام کەمێك جیاوازی هەیە ، (ابن الأعرابي) باسی کردووە .

چوارەم : (الکمون الکرمانی) یە .

پێنجەم : (الرازیانج) ، (أبوحنیفة الدِّینَوَري) لە زاری هەندێ لە دەشتەکیەکانەوە باسی کردووە .

شەشەم : شوێتە .

حەوتەم : خورمایە ، (أبوبکر)ی کوڕی (السُّنی) زاناو پێشەوا باسی کردووە .

هەشتەم : ئەو هەنگوێنەیە کە لە نێو هیزەی ڕۆندایە ، (عبداللطیف البغدادي) باسی کردووە .

هەندێ پزیشکان گوتوویانە : ئەمە شایستەیە بە ماناکەی و ، نزیکیشە لە ڕاستیەوە واتە : (السَّنا)ی کوترا و تێکەڵ بە هەنگوێنی تێکەڵاوبووی ڕۆن دەکرێت ، پاشان دەلسرێتەوەو ئەمەش باشترە لەوەی بە تەنها بەکاربهێنرێت ، چونکە ئەو دووانە ڕۆڵێکی کاریگەریان دەبێت لە چاکردنی (السَّنا)دا ، یارمەتیشی دەدەن بۆ ڕەوانکردن . واللە أعلم .

---

١١٧ ــ الشاهترج : گیایەکی عەلەق و گوڵەکانی سپی مەیلەو سورە . وەرگێڕ .

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيُّ وَغَيْرُهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنَّ خَيْرَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَاللَّدُودُ وَالْحِجَامَةُ وَالْمَشْيُ)) واتە : (ابن عباس) _ خوا لە خۆی وبابیشی پازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن دەرمانێکە بکرێتە لووت و دەرمانێکە بکرێتە زاروو کەلەشاخ گرتن و رێکردنە)) .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (والمشيُّ) : واتە رێکردن : چونکە رێکردن خووی مرۆڤ بەرێ دەدەخات و نەرم و نیانی دەکات و ئاسانکاری بۆ پاشماوەکانیش دەکات بچنە دەرەوە.

بەشێك : سەبارەت بە رێیازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئالووشی وخوروی و نەوەی نەسپێ دروست دەکات :

في الصحيحين من حديث قتادة ، عن أنس بن مالك قال : رخَّص رسولُ الله ﷺ لعبدالرَّحمن بن عَوْفٍ ، والزُّبَيْر بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ في لُبْسِ الحريرِ لحكَّةٍ كانت بهما .

وفي رواية : أنَّ عبدَالرحمن بن عَوْف ، والزُّبَير بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ ، شكَوْا القَمْلَ إلى النبي ﷺ ، في غَزاةٍ لهما ، فَرَخَّص لهما في قُمُصِ الحرير ، ورأيتُه عليهما[١١٨]

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ پازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی دایە (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف)و ، (الزُّبَير)ی کوڕی (العوَّام) بەوەی ئاورێشم بپۆشن ، لەبەر ئالۆشیی و خوروییەك که تووشیان بوو .

لە (ریوایە)تێکی دیکەدا : (عبدالرحمن)ی کوڕی (عَوْف)و (الزُّبَير)ی کوڕی (العوَّام) _ خوایان لێ پازی بێت _ لە غەزایەکدا ، بە هۆی نەسپێوە سکالایان بردە خزمەتی

---

١١٨ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٥٠) ، ومسلم (٦ / ١٤٣) .

پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوەبوو ئەویش مۆڵەتیدان کراسی ئاورێشم بپۆشن و ، خۆشم بینیم کراسە ئاورێشمەکەیان پۆشیبوو ·

ئەم فەرموودەیە دوو لایەن لە خۆ دەگرێت ، یەکەمیان : فیقهی و ، ئەویتریان : پزیشکی ·

بۆ لایەنە فیقهێکەی : ئەوەی سوونەتی پێغەمبەری خوای ﷺ لە سەر جێگیربووە رێپێدراویەتی پۆشینێتی بۆ ژنان بە رەهایی و ، حەرامبوونیەتی بۆ پیاوان مەگەر بۆ پێویستی و بەرژەوەندیەکی بە پەسەند دانراو ، ئەو پێویستیەش یا بۆ زۆر ساردیەکەو ، ئەو مرۆڤە هیچی تر بەدیناکات بۆ پۆشین ، یا جگە لەو جلە شتێکی تری نی یە · هەروەها شیاوە لە کاتی نەخۆشیەکانی گوڵی و ، خوروی و ، زۆریی ئەسپێدا بپۆشرێت ، وەکو ئەوەی فەرموودەکەی (أنس) ئاماژەی بۆ دەکات کە فەرموودەیەکی (صحیح)ە ·

بەڵام رێپێدراو : (صحیح)ترینی دوو (ریوایە)تەکەی ئیمامی (أحمد)ەو ، (صحیح)ترینی دوو گوفتارەکەی ئیمامی (الشافعي)یە ، چونکە بنەڕەت تایبەت نەکردنە ، ئەگەر ئەنجامدانی کارێکیش بۆ کەسانێك لە ئومەت رێی پێدرا ، لە بەر هەر هۆ و مانایەك بێت ، ئەوا لە سنووری ئەو هێندە دەچیتە دەرەوەو هەموو ئەوانەش دەگرێتەوە کە هەمان هۆ و مانایان تێدا بەدیدەکرێت ، چونکە حوکم گشتی دەبێت بە هۆی گشتیبوونی هۆکارەکەیەوە ·

ئەو کەسانەش قەدەغەی دەکەن ، گوتویانە : فەرموودەکانی حەرامکردن گشتی یەو ، فەرموودەکانی رێگەپێدانیش ئیحتیماڵە تایبەت بێت بە (عبدالرحمن)ی کوڕی (عَوْف) و (الزُّبَیْر)ەوە ، بەڵام پێدەچێ لە سنووری ئەو دوانە بچێتە دەرەوەو کەسانی تری جگە لەوانیش بگرێتەوە ، لێرەدا ئەگەر ئیحتیماڵی هەردوو شتەکە کرا ، ئەوا گشتێکە شایستەتر دەبێ بە وەرگرتن ، بۆیە هەندێ لەوانەی فەرموودە دەگێڕنەوە گوتویانە : ئیتر نازانم ئایا رێگەپێدانەکە لە پاشی ئەوان هەموو کەسانی تر دەگرێتەوە ، یاخود نەء ؟

بۆچونی پاست : گشتیبونی مولەتدانەکەیەو ، هەموو کەسێکی تریش دەگرێتەوە ئەگەر هەمان بەهانەیان هەبێ ، چونکە بۆ گشتاندن نەرێتی شەرع یەو جۆرەیە ، بەڵام شەرع ئەگەر حوکمەکەی تایبەت کرد بە کەسێکەوە ئاشکەرای دەکات ، بۆنموونە پێغەمبەری خوا ﷺ کە هاوەڵی بەڕێز (أبوبُرْدة) وبستی قوربانی بە بزنێکی تەمەن هەشت یا نۆ مانگەوە بکات ، پێی فەرموو : ((تجزيكَ ولن تَجْزيَ عن أحدٍ بَعْدَك))[119] واتە : ((بۆ نۆ ئەو بزنە جێگەی مەڕەکە دەگرێتەوە بەڵام بۆ کەسێکی تر جێگەی ناگرێتەوە)) . هەروەها وەکو فەرمایشتی خوای تعالایە بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ سەبارەت بە خواستنی ئەو ژنانەی خۆیان پێ دەبەخشی : ﴿ خَالِصَةً لكَ مِن دونِ المُؤْمنينَ ﴾ [الأحزاب : ٥٠] واتە : (ئەمەیان) تەنیا بۆ تۆ دروستە بە جیا لە ئیماندارانی تر[120]

حەرامکردنی ئاوریشم : لە پاستیدا دەچێتە بۆاری داخستنی دەرگای بەهانەوە[121] ، بۆیە بۆ ژنان رێگەی پێداوە ، هەروەها بۆ پرکردنەوەی پێویستیەك و ، لە بەر بەرژەوەندیەکی پەسەندکراو ، ئەمەش یاسایەکی گشتیە بۆ داخستنی دەرگای بەهانە ، چونکە لە کاتی پێویستی و بەرژەوەندیەکی پەسەندکراودا رێگەی پێدەدرێ ، بە هاوشێوەی حەرامکردنی تەماشاکردن بۆ داخستنی دەرگای بەهانە بەرامبەر بەو کەسانەی ویستی ئەنجامدانی

---

١١٩ ـ صحيح . أخرجه أحمد (٤ / ٤٥) عن البراء عن خاله أبي بردة فذكره ، وأخرجه مالك في موطئه (٢٩٨) ، وأحمد (٣ / ٤٦٦) ، (٤ / ٤٥) والدارمي (١٩٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢٢٤) كلهم عن بشير بن يسار عن أبي بردة فذكره .

١٢٠ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

١٢١ ـ الذرائع : واتە بەهانە کە وسیلەو رێگەیەکە بۆ گەشتن بە شت ، ئیتر پێدەچێ ئەو شتەی دەیەوێ پێی بگات خراپەیەك بێت یا بەرژەوەندیەك بێت ، گوفتاریك بێت یا کردارێك بێت ، بەڵام پاشان ناوی (الذرائع) بەزۆری بەکارهێنرا بۆ ئەو وەسیلانەی دەبێت بە مایەی دروستبوونی خراپەیەك . لێرەدا ئەگەر گوترا : ئەوە بۆاری داخستنی دەرگای بەهانەیە ، ئەوە مانای وایە : دەچێتە بۆاری قەدەغەکردنی ئەو وەسیلانەوە کە مایەی دروستبوونی خراپەکە ، بڕوانە کتێبی (الوجيز في أصول الفقه) ، الدكتور عبدالكريم زيدان . وەرگێڕ

كردەوەكەيان هەيە ، بەڵام رێگە بە هەندێكى دراوە كە پێويستى و بەرژەوەندييەكى پەسەندكراو داواى دەكات وەكو تەماشاكردنى ژن بە نيازى خواستنى ، هەروەها حەرامكردنى نويژى سوونەت لە كاتە قەدەغەكراوەكاندا بۆ داخستنى دەرگاى بەهانە تاوەكو وێچوون و شوباهاندنێكى پوچەڵتى نبێت بەوانەى خۆر دەپەستن ، بەڵام ئەگەر بەرژەوەندييەكى پەسەندكراو هاتە پێش ئاسايە لەو كاتانەدا ئەنجام بدرێت ، هەروەها (ربا الفضل)[١٢٢] حەرام دەكرێت بۆ داخستنى دەرگاى بەهانە بەرامبەر بە كارنەهێنانى جۆرى (ربا النَّسيئة)[١٢٣] ، بەڵام هەندێكى لە بەر پێويستى رێى پێدراوە وەكو (العَرَايا)[١٢٤] ، ئێمەش بە تيروتەسەلى باسى لايەنە حەرام و حەڵاڵەكانى ئاوريشممان كردووە لە كتێبى (التَّخْيير لِما يَحلُّ وَيَحْرُمُ من لباس الحرير).

بەشێك : سەبارەت بە بوارى پزيشكى ئاوريشم :

لەم بوارەدا ئاوريشم لەو دەرمانانەيە كە لە ئاژەڵەوە وەردەگيرێت ، بۆيە بە دەرمانە ئاژەڵەيەكان دادەنرێت ، چونكە لە ئاژەڵ دێتە دەرەوە ، سوونو كەڵكى زۆرە ، پلەو پايەكى

---

١٢٢ ـ ربا الفضل : فرۆشتنى پارەيەكە بە پارەيەكى جۆرى خۆى بە زياتر ، يا فرۆشتنى خواردنێكە بە خواردنێكى جۆرى خۆى بە زياتر ، بۆ نموونە ملوانكەيەكى ئاڵتون (١٢) (مثقال) پاك دەربكات بفرۆشرێنەوە بە (١٣) دينارى ئاڵتونى ، ئەو (مثقال)ە زيادەيە (ربا الفضل)ە ، يا كيلۆيەكى گەنمى كەڵەتى بدرێ بە دوو كيلۆ گەنمى مەكسى ، بڕوانە : پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق همەموەندى ، وەرگێڕ .

١٢٣ ـ ربا النَّسيئة : ئەو زيادەيەيە كە قەرزدەر وەريدەگرێت لەو كەسەى قەرزەكەى دەداتێ بەرامبەر بەو ماوەيەى كە لابەنى بۆ نموونە (١٠٠٠٠٠٠) دينارى دەداتێ بە قەرز بۆ ماوەى مانگێك پاش مانگێكە كە (١٢٠٠٠٠٠) دينارى لێ دەوێت ، بۆيە ئەو (٢٠٠٠٠٠) دينارە زيادەيە (ربا النسيئة)يە ، بڕوانە : پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق همەموەندى ، وەرگێڕ .

١٢٤ ـ العَرَايا : بريتى بوو لە بەرى دەرخورماگەلێك كە خاوەنەكەى دەبيەخشيە هەژاران ، بەڵام هەندێ جار هەژاران تواناى چاوەڕێكردنى پێگەشتنى بەرەكەيان نەدەكرد ، بۆيە دەيانفرۆشت بە خورما ، بڕوانە پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق همەموەندى ، وەرگێڕ .

گەورەی هەیە ، یەکێك لە خاسیەتەکانی بەهێزکردنی دڵە ، شادومانی دەکات ، بە سوودە بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەکانی ، بە سوودە بۆ زاڵبونی (المِرَّة السوداء)و ، ئەو نەخۆشیانەی بە هۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ، ئەگەر چاوی پێ بەرەڕێت بەهێزی دەکات ، خاوەکەی کە لە پیشەسازی پزیشکیدا بەکاردێت _ گەرم و ووشکە لە پلەی یەکدا ٠ دەگوترێت : گەرم و شێدارە لەو پلەیەدا ٠ دەشگوترێت : مام ناوەندە ٠ ئەگەر وەکو پۆشاك بەکار بهێنرێت گەرمیەکی مام ناوەند وەکو میزاجی مادەکە دەبەخشێت و جەستەش گەرم دەکات ، لەوانەشە ساردیەك بە جەستە ببەخشێت کاتێ کە چەوری دەکات و تەندروستی دەکات ٠

(الرازي) دەڵێت : ئاوریشم لە کەتان گەرمترەو ، لە لۆکە ساردترە ، گۆشت زیاد دەکات ، هەموو پۆشاکێکی زبریش ، جەستە لاواز دەکات و ، پیست ئەستور دەکات و بە پێچەوانەشەوە ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ پۆشاك سێ بەشە : بەشێك جەستە گەرم دەکات و فێنکیشی دەکاتەوە ، بەشێکیش : فێنکی دەکاتەوە بەڵام گەرمی ناکات ، بەشێکی تریش : نەفێنکی دەکاتەو نەش گەرمی دەکات ، هیچ شتێکیش نی یە نەگەرمی بکات و نەش فێنکی بکاتەوە ، چونکە ئەوەی گەرمی دەکات شایستەتر بە فێنکردنەوەی ، بۆیە پۆشاکەکانی تووك و خوری گەرم دەکاتەوەو فێنکیش دەکاتەوە ، پۆشاکی کەتان و ئاوریشم و لۆکە فێنک دەکاتەوەو گەرم ناکاتەوە ، پۆشاکی کەتان ساردو ووشکە ، پۆشاکی خوری گەرم و ووشکە ، پۆشاکی لۆکە گەرمیەکەی مام ناوەندە ، پۆشاکی ئاوریشم لە لۆکە نەرمترەو گەرمیشی لە ئەو کەمترە ٠

دانەری کتێبی (المنهاج) دەڵێت : پۆشینی ئاوریشم وەکو لۆکە جەستە گەرم ناکات ، بەڵکو گەرمیەکی مام ناوەندی هەیە ، هەموو پۆشاکێکی ساف و لووسیش ، جەستە کەمتر

گەرم دەکات ، هەروەها کەمتریش یارمەتی دەدات بۆ شیکردنەوەی ئەوەی لە جەستە شیدەبێتەوە ، بە پێشتریش دادەنرێت لە هاوین و ، لە وەڵاتە گەرمەکاندا بێژشرێت ٠

لە بەر ئەوەی ئەوە سیفەتی ئاورێشمەو ، هەروەها هیچ شتێك لە ووشکی و زیری تێدا نی یە بە بەراوردی ئەوانی تر ، بۆیە بە سوود بوو بۆ خورویی ، چونکە ئالۆشی و خورویی دروست نابێت مەگەر لە گەرمی و ووشکی و زیریەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی دایە(عبدالرحمن)ی کوڕی (عَوْف) و (الزُّبَيْر) بیبۆشن بۆ چارەسەرکردنی ئەو ئالۆشی و خورویەی هەیانبوو ، وە پۆشاکی ئاورێشم دوورترین شتە لە دروستکردنی ئەسپێوە ، چونکە میزاجی ئاورێشم جیاوازە لە مادەکانی تر کە ئەسپێ دروست دەکەن ٠

بەڵام ئەو بەشەی کە نەفێنك دەکەنەوەو نەش گەرم دەکەنەوە ، ئەوانەن کە لە ئاسن و ، قورقۆشم و ، دارو ، گڵ و شتی دیکەی بەو هاوشێوانە دروستکراوە ، ئەگەر گوترا : ئەگەر پۆشاکی ئاورێشم نێونجێتیترین و گونجاوترین شت بێ بۆ جەستە ، بۆ شەرعی تەواو کە شتە چاکەکانی حەڵاڵ کردووە و ، شتە پیسەکانیشی حەرام کردووە ئاورێشمیشی حەرام کردووە ؟

دەگوترێت : هەر تایەفەیەك لە موسڵمانان وەڵامێکی جیاواز بۆ ئەم مەسەلە دەخاتە ڕوو ، بۆیە ئەو کەسانەی کە نکۆڵیی لە حیکمەت و پاساوهێنانەوە دەکەن کاتێ پاساوهێنانەوە لە بنەڕەتەکەیەوە هەڵگیرا ، چیتر پێویستیان بە وەڵامی ئەو پرسیارە نەبوو ٠

بەڵام جێگیرکارانی حیکمەت و پاساوهێنانەوە _ کە زۆرینەن _ کەسانێکیان وەڵامی ئەو پرسیارە دەداتەوە بەوەی شەریعەت حەرامی کردووە بۆ ئەوەی نەفسەکان بەرامبەری بە ئارام بن و ، لە بەر خاتری خوای تعالی وازی لێبێنن ، خوای پەروەردگاریش پاداشتیان دەداتەوە بە تایبەت لە جێگەی ئاورێشم شتی تر هەیە بۆ پۆشین٠

كەسانێكيشيان وەڵامى دەداتەوە بەوەى كە لە بنەڕەتدا خوڵقێنراوە بۆ ژنان ، بە هاوشێوەى خۆ ڕازاندنەوە بە زێڕ ، لە سەر پياوان حەرام كرا لە بەر ئەو خراپەى دروستى دەكات و بريتيە لە خۆچواندن بە ژنان .

كەسانێكيش دەڵێن : حەرام كراوە چونكە لە خۆبايبون و خۆ هەڵكێشان بەخۆوە شانيزيكرن دروست دەكات.

كەسانێكيش دەڵێن : حەرامكراوە چونكە كاتێ بەر جەستە دەكەوێت مێيەتى و ژنانى بوون دروست دەكات و دژبە دلاوەريى و مێردايەتى و پياوەتيە . بۆيە ئەگەر بێشرێت سيفەتێك لە سيفاتەكانى ژنان دەخاتە دڵەوە ، بۆيە تەماشا دەكەيت هەركەس پۆشيبێتى بێگومان شتێك لە مێيەتى و ژنانى بوون و نەرم ونەستى بە خوو ڕەوشتيەوە بەدەردەكەوێت و ناشاردرێتەوە ، بەڕادەيەك ئەگەر لە دلاوەرترين و كەڵترين پياوەكانيش بێت ، پۆشينى ئاورێشم كەمى دەكاتەوە ، ئەگەر بە يەكجارى نەيبات ، هەركەسيش توانای تێگەشتنى ئەوەى نەبوو ، با ملكەچى شەرع بێت ، بۆيە ڕاسترين گوفتار : حەرامە بۆ بە خێوكاران بيكەن بە بەرى منداڵ بۆ ئەوەى لە سەر سيفاتى مێنەو ژنانى بوون پەروەردە نەبێت .

وقد روى النسائيُّ من حديث أبي موسى الأشعريِّ _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((إنَّ اللهَ أحلَّ لإناث أُمَّتي الحريرَ والذَّهبَ ، وحَرَّمَه على ذُكورها)) . وفي لفظٍ : ((حُرِّمَ لِباسُ الحَريرِ والذَّهبِ على ذُكورِ أُمَّتي ، وأُحِلَّ لإناثِهم))[١٢٥]

واته :(أبي موسى الأشعَري)_ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى: پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((خواى تعالى ئاورێشم و زێڕى بۆ مێينەكانى ئومەتەكەم حەڵاڵ كردووەو ، بۆ

١٢٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١٧٢٠) ، والنسائي (٨ / ١٦١) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٧٧) .

نێرەکانیش حەرامی کردووە)) . لە بێژەیەکی تردا : ((پۆشینی ئاوریشم و زێڕ بۆ نێرەکانی ئومەتەکەم حەرام کراوەو ، بۆ مێینەکانیش حەڵاڵ کراوە)) .

وفي صحيح البخاري عن حُذيفة قال : نهى رسولُ الله ﷺ لُبْسَ الحريرِ والدِّيباجِ ، وأن يُجلَسَ عليه وقال : ((هُو لهم في الدُّنيا ، ولكم في الآخرة))[١٢٦]

واتە : (حُذيفة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ قەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی پۆشینی ئاوریشم و دیباج کردووە ، هەروەها لە سەر دانیشتنیشی قەدەغەکردووەو فەرمووی : ((لە دونیادا بۆ ئەوانەو ، لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێوەیە)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (ذات الجنب)دا :

روى الترمذي في جامعه من حديث زيد بن أرقمَ أنَّ النبيَّ ﷺ قال : ((تَدَاوَوا مِنْ ذاتِ الجَنْبِ بالقُسْطِ البَحْرِي والزَّيتِ))[١٢٧]

واتە : (زید)ی کوڕی (أرقم) _ خوای لێ ڕازی بێت _ قەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خۆتان لە نەخۆشی (ذات الجنب) بە (القسط البحري)و زەیت چارەسەر بکەن)).

---

١٢٦ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩ ، ١٤٦ ، ١٩٣ ، ١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦ ، ١٣٧) كلاهما عن عبدالرحمن بن أبي ليلى فذكر الحديث عن حذيفة .

١٢٧ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) كلهم عن ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم مرفوعاً ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٤١٨) ، وانظر الضعيفة (٣٣٩٦) .

(القسط البحري) جۆرە ڕووەکێکە لە هند دەڕوێت بەتایبەت لە کشمیر بازرگانانی عەرەب لە ڕێگەی دەریاوە دەیهێنایە دورگەی عەرەب بۆیە (القسط البحري) پێ دەگوترا ، هەروەها جۆرێکە لە بخوور بۆ دەرمان بەکاردێت بڕوانە کتێبی ((تهذيب الآثار)) للطبري ، ج٦ ، ل٣٢٦ . وەرگێڕ .

نەخۆشی (ذات الجنب) بەلای پزیشکانەوە دوو جۆرە : حەقیقی و نا حەقیقی ، حەقیقی : ئاوسانێکی گەرمە لە لایەکانی جەستەدا پەیدا دەبێت لە پەردەی ناوەوەی پەراسووەکاندا ، ناحەقیقی : ئێش و ئازارێکە لە لایەکانی جەستەدا پەیدا دەبێت ، بە هۆی بایەکی چڕی زیانبەخشەوە دەچێتە نێوان پێستەکانی سەرەوەو زێرەوەدا ، یا لە نێوان پیست و پێخۆڵەدا دەوستێت و(الصفاقات) ، ئازارێك دروست دەکات نزیك

بە ئازاری شێوە حەقیقیەکەیە ، بەڵام ئێش و ئازاری ئەم بەشە بەرین و گوشادە کە لە پاستیدا ژانێکی تیژە وەکو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك .

دانەری کتێبی (القانون)فەرموویەتی : پێدەچێ لایەکان و ، نێوان پیستەو پەردەکانی زێرەوەو ، ماسولکەکانی سنگ و ، پەراسووەکان و ، دەوروبەریان تووشی چەندین ئاوسانی بەئازاری زیانبەخش ببێت ، بە (الشَرْصة)و ، (البرسام)و[128] ، (ذات الجنب) ناودەبرێت . پێدەچێ هەندێ ئازاری تر لەم ئەندامانەدا هەبێت بەڵام بە هۆی ئاوسانەوە نەبێت ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ بایەکی چڕ ، واگومان دەبرێت لەم نەخۆشیەیە ، بەڵام لە ئەویش نی یە .

فەرموویەتی : بزانە هەموو ئێش و ئازارێك لە لایەکانی جەستەدا ڕەنگە بە (ذات الجنب) ناوبرێت وەکو داتاشانێك لە جێگەی ئازارەکەوە ، چونکە مانای (ذات الجنب) واتە : (صاحبة الجنب) ، مەبەستیش لێرەدا ئازاری لایەکی مرۆڤە ، بۆیە ئەگەر هەر ئێش و ئازارێك لە لایەکانی مرۆڤدا ڕووبدات دەدرێتە پاڵ ئەو نەخۆشیەو پێی دەگوترێت (ذات الجنب) ، بۆیە کە (بِقراط) گوتوویەتی : نەخۆشەکانی (ذات الجنب) سوودلە خۆشتن وەردەگرن .

---

١٢٨ ــ برسام : نەخۆشیەکە خاوەنەکەی تووشی وپینە دەکات ، گوتراوە ئاوسانێکی گەرمە نووشی پەردەی نێوان جگەرو ڕیخۆڵە دەبێت ، بروانە : تفسير الطبري ، ج٣ ، ص ٤٥٤ ، وەرگێڕ .

هەروەها برسام : ئاوسانی ئەو پەردەیەیە کە دەوری سیەکان دەدات ، بروانە : قاموس فرنسي عربي إنكليزي ، ج١ ، ص ٨٤٠ . وەرگێڕ

گوترلوه : مەبەستی (بقراط) هەموو ئەو کەسانە بوو کە هەست بە هەر ئێش و ئازارێك لە لایەکانی جەستەیاندا دەکەن ، یا هەست بە ئازاری سیەکانیان دەکەن بە هۆی تێکچونی میزاجەوە ، یا بە هۆی خەڵتەیەکی چڕەوە ، یا چوونێنەروە بەبێ ئاوسان و بەبێ (تا) ٠

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : ماناى (ذات الجنب) لە زمانی یونانیەکاندا ، بریتیە لە ئاوسانی گەربی لای مرۆڤ ، هەروەها ئاوسانێکی یەك بە یەکی ئەندامەکانی سکی مرۆڤ دەگرێتەوە ، لە پاستیدا (ذات الجنب) بە ئاوسانی ئەو ئەندامە ناودەبرێت ئەگەر تەنها ئاوسانێکی گەرم بوو.

(ذات الجنب)ی حەقیقی پینج نیشانەی هەیە : بریتین لە (تا)و ، کۆکین و ، ژانی تیژ وەکو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك ، تەنگە نەفەسی و ، لێدانی خوێن بەری قولّ ٠

ئەو چارەسەرەی لە فەرمودەکەی سەروەدا هاتووە ، تایبەت نی یە بەم بە شەوە ، بەڵکو تایبەتە بە بەشی دووەمەوە کە لە ئەنجامی بایەکی چڕەوە دروست دەبێت ، لێرەدا داری هندی ئەگەر بە شێوەیەکی زۆر وردی نەرم بکوترێت و ، تێکەڵ بە زەیتی گەرم بکرێت و ، شوێنی باکەی بە جوانی تێگرێت و بیشێلیت ، یا بلێسرێتەوە ، دەرمانێکی گونجاوی ئەو نەخۆشیە دەبێت ، بۆی بە سوود دەبێت ، مادەکانی شیدەکاتەوە ، لایدەبات ، بەهێزە بۆ ئەندامەکانی نێو سك ، کونیلە داخراوەکان دەکاتەوە ، لە گەڵ چەندین سوودی تر کە ئەو دارە هیندیە (القسط البحري) بەدیدەهێنێت ٠

(المسبحيُّ) دەڵێت : (القسط البحري) : گەرم و ووشکە ، قەبزکاری سکە ، ئەندامەکانی ناوەوەی سك بەهێز دەکات ، با ناهێڵێت ، کونیلە داخراوەکان دەکاتەوە ، بە سوودە بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) ، زیادەی شێ و تەپی ناهێڵێت ، بۆ مێشك بەسوودە ٠ دەڵێت : پێدەچێ (القسط البحري) بۆ (ذات الجنب)ی حەقیقیش بە سوود بێ ، ئەگەر هۆکاری دروستبوونەکەی مادەیەکی بەڵغەمی بوو ، بە تایبەت لە کاتی کەمبوونەوەی نەخۆشیەکەدا ٠ والله أعلم.

(ذات الجنب) نەخۆشیەکی مەترسیدارە، وَفِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ : عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، أَنَّهَا قَالَتْ : بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرَضِهِ فِي بَيْتِ مَيْمُونَةَ : وَكَانَ كُلَّمَا خَفَّ عَلَيْهِ ، خَرَجَ وَصَلَّى بِالنَّاسِ ، وَكَانَ كُلَّمَا وَجَدَ ثِقَلًا قَالَ : مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ[129] ، وَاشْتَدَّ شَكْوَاهُ حَتَّى غُمِرَ عَلَيْهِ مِنْ شِدَّةِ الْوَجَعِ ، فَاجْتَمَعَ عِنْدَهُ نِسَاؤُهُ ، وَعَمَّهُ الْعَبَّاسُ ، وَأُمّ الْفَضْلِ بِنْتُ الْحَارِثِ ، وَأَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ ، فَتَشَاوَرُوا فِي لَدِّهِ ، فَلَدُّوهُ وَهُوَ مَغْمُورٌ ، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ ، مَنْ فَعَلَ بِي هَذَا ، هَذَا مِنْ عَمَلِ نِسَاءٍ جِئْنَ مِنْ هَا هُنَا ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ ، وَكَانَتْ أُمّ سَلَمَةَ وَأَسْمَاءُ لَدَّتَاهُ، فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ خَشِينَا أَنْ يَكُونَ بِكَ ذَاتُ الْجَنْبِ . قَالَ " فَبِمَ لَدَدْتُمُونِي " ؟ قَالُوا : بِالْعُودِ الْهِنْدِيِّ وَشَيْءٍ مِنْ وَرْسٍ وَقَطَرَاتٍ مِنْ زَيْتٍ . فَقَالَ " مَا كَانَ اللَّهُ لِيَقْذِفَنِي بِذَلِكَ الدَّاءِ " ثُمَّ قَالَ " عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَنْ لَا يَبْقَى فِي الْبَيْتِ أَحَدٌ إِلَّا لُدَّ إِلَّا عَمِّي[130] .

واتە : (أمّ سَلَمة) _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە مالّی (میمونة)دا نەخۆش کەوت ، ئەوەبوو هەرکاتێك نەخۆشیەکەی سووك بوایەتەوە ، دەچووە دەرەوەو نوێژی بە خەڵکەکە دەکرد ، چ کاتێکیش هەستی بەلەش قورسی بکردایە ، دەیفەرموو :فەرمان بدەن با (أبابكر) نوێژ بە خەڵکەکە بکات ، پاشان ئازارەکەی تووند بۆوە تا لە بەر زۆری ئێش و ئازار بورایەوە ، خێزانەکانی لە خزمەتیدا کۆبوونەوە ، (العباس)ی مامی و ، (أُمَ الفَضْل)ی کچی (الحارث)و ، (أسماء)ی کچی (عُمَيس)یش هاتنە خزمەتی ، ڕاوێژیان کرد سەبارەت بەوەی دەرمانی بتکێنە زار ، ئەوەبوو دەرمانیان تکانە زاری موبارەکی کاتێك بورابۆوە ، کە بە هۆش خۆی هاتەوە ، فەرمووی : کێ ئەمەی پێکردوم ، ئەمە کاری ژنانێکە لێرەوە هاتوون و ، بەدەستی ئاماژەی بۆ خاکی حەبەشە کرد ، ئەوەبوو (أُمُّ سَلَمة)و (أسماء) دەرمانەکەیان تکاندبووە زاری ، فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا لەوە ترسابن نەخۆشی (ذات الجنب)ت تووش بوبێ . فەرمووی: دەرمانەکە چ بوو لە زارتان

---

١٢٩ ـ سبق تخريجه .

١٣٠ ـ سبق تخريجه .

كردم ؟ فەرموويان : بە (القسط البحري)و ، هەندێك لە گژوگیای ئەسپەك و(الورس) چەند دڵۆپەیەك لە زەیت ٠ فەرمووی : خوای تعالی تووشی ئەو نەخۆشییەم ناکات ، ئینجا فەرمووی: بڕیارم داوە جگە لە (العباس)ی مامم هەرکەسێك لەم ماڵەدا بێ دەرمانی بتکێنرێتە زار ٠

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : لَدَدْنا رسولَ الله ﷺ ، فأشار أن لا تَلُدُّوني ، فقلنا : كراهيةُ المريض للدواء ، فلما أفاق قال : ألم أَنْهَكُمْ أن تَلُدُّنِي ، لا يَبقَى منكم أحدٌ إلا لُدَّ غَيْرَ عمِّي العباس ، فإنَّه لم يَشْهدْكُم[١٣١]

واتە : لە خاتوو (عائشة)موە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دەرمانمان تکاندە زاری موبارەکی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئامازەی بۆ کردین کە دەرمان مەتکێنە زارم ، ئێمەش گوتمان : هەرگیز نەخۆش حەزی بە دەمان نەبووە ، کە بە هۆش خۆی هاتەوە فەرمووی : ئەی قەدەغەم نەکردن کە دەرمانم نەتکێنە زار ، بە دەر لە (عباس)ی مامم ، کە هاوبەشی نەکردن ، هەرکەس لەم ماڵەدا بێ دەرمانی دەکێنرێتە زار ٠

(أبوعبيد) لە (الأصمعيِّ) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : ووشەی (اللَّدُودُ) : ئەو دەرمانەیە کە دەتکێنرێتە لایەکی زاری نەخۆش ، ووشەکەش لە (لَدِيدَي الوادي)وە وەرگیراوە واتە : هەردوو لای چەمێك ٠ بەڵام ووشەی (الوَجُورُ) واتە : دەرمانێك کە بتکێنرێتە ناوەڕاستی زار ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ووشەی (اللَّدود) ٥ بالفتح : ئەو دەرمانەیە کە دەتکێنرێتە زار ٠ بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە کە دەکرێتە لووتی نەخۆش ٠

ئەو فیقهەی لەم فەرموودەیەوە دەستگیرمان دەبێت بڕیتیە لە سزادانی تاوانکار بە هاوشێوەی ئەو کردارەی خۆی ئەنجامی داوە ، ئەگەر کردەوەکەی حەرام نەبێت و مافی خوای نەشکاندبێت ، ئەمەیە ڕاستی بڕیار لە سەر دراو لەبەر زیاتر لە دە بەڵگە کە لە شوێنێکی تردا

---

١٣١ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٤٠) ، ومسلم (٢٢١٣) ٠

ئامازەمان پێدلوە ، هەروەها ئیمامی (أحمد)یش بڕیاری لە سەر داوەو ، جێگیریش بووە لە هەر چوار جێنشینەکەی پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها مەسەلەکە بە (القصاص) لێك دەدرێتەوەو بەکاردەهێنرێت لە بواری شەپازلەو لێدانداو ، بە بەڵگەی چەند فەرموودەیەك کە لەم بارەوە هاتوون و بەبێ هیچ بەرهەڵستکارێك ، بۆیە پێویستە کار بەم گوفتارە بکرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێنمایەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردنی سەرئێشەو نیوەسەر ئێشەدا (الشقيقة):

روى ابن ماجة في سننه حديثاً في صحته نظر : أن النبي ﷺ كان إذا صُدِعَ ، غَلْفَ رأسَه بالحنَّاءِ ، ويقول : : ((إنَّهُ نافعٌ بإذنِ الله من الصُّداعِ))[١٣٢]

واتە : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەکەیدا فەرموودەیەك لە دەگێڕێتەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر سەرئێشە بیگرتایە ، سەری لە خەنە دەگرت و ، دەیفەرموو : ((بە ئیزنی خوای تعالی بەسوودە بۆ سەرئێشە)) ٠

سەرئێشە : ئێش و ئازارێکە هەندێکی سەر یا هەمووی دەگرێتەوە ، بۆیە ئەگەر سەرئێشەکە لایەکی سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو ئەوا بە (الشقيقة) ناودەبرێت ، بەڵام ئەگەر سەرئێشەکە تێکڕای سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو بە (بَيضَةٌ) و (خُودَةٌ) ناودەبرێت ، چونکە چوێندراوە بە ئەو خودە ئاسنینەی کە سەربازە بە سەری دەکات و هەموو سەر دادەپۆشێت ، پێدەچێ جاریەجار ئازارەکە پشتەوە یا پێشەوەی سەر بگرێتەوە ٠

---

١٣٢ ـ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وابن ماجة (٣٥٠٢) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٨٦٠) ٠

سەرئێشە جۆری زۆرەو هۆکاری دروستبوونیشی جیاوازە • حەقیقەتی سەرئێشەش : گەرم بوونی سەرە ، بە هۆی ئەو هەڵمانەی لە سەردا دەخولێتەوەو دەیەوێت لێی بچێتە دەرەوەو ، ڕاڕەوێك نادۆزێتەوە بۆ چوونەدەر ، بۆیە سەر دەئێشێنێت و هۆشیاریش لاواز دەکات ، کاتێ کە هەموو شتێك لە سەردا گەرم دەکات و یستی چوونە دەرەوەی دەکات ، چونکە هەموو شتێکی تەڕو شێدار ئەگەر گەرم بوو ئەوا وێستی جێگەیەکی فراوانتر دەکات لەو جێگەیەی تیایدایە ، بۆیە ئەگەر هەڵمەکە نێکڕای سەری داپۆشی بە جۆرێك چیتر توانای نیشتنەوەو شیبوونەوەی نەبێت و ، لە سەردا سوڕایەوە ، بە (السُّدر) ناودەبرێت.

سەرئێشەش لە ئەنجامی هۆکارەوە ڕوودەدات :

یەکەم : بە هۆی زاڵبوونی یەکێك لە مادەکانی (الصفراء) ، (السوداء) ، خوێنی ، بەڵغەمی بە سەر جەستەدا •

دووەم : لە ئەنجامی چەند برینێکەوە کە لە گەدەدا دروست دەبێت ، بۆیە بە هۆی ئەو برین هەڵتۆقانەوە سەر دەئێشێت چونکە ئەو دەمارەی لە سەرەوە شۆڕبۆتەوە لە گەڵ گەدەدا پەیوەندە •

سێ یەم : لە ئەنجامی بایەکی چڕەوە کە لە گەدەدا دروست دەبێت ، بۆ سەر بەرزدەبێتەوەو دەیئێشێنێت •

چوارەم : سەرئێشەیەك لە ئەنجامی پڕبوونی گەدەوە بەخواردن دروست دەبێت ، پاشان دادەبەزێت و هەندێکیشی بەبێ پێنەگەشتن و بەبێ هەرسبوونی تەواو دادەبەزێ ، ئەوەش سەردەئێشێنێت و قورسی دەکات •

پێنجەم : سەرئێشەیەك دوای جووتبوونی خێزان دروست دەبێ لەبەر شڵۆق بوونی باری جەستە ، وە گەرمی هەواکەی زیاد لە ئەندازەی پیویست پێدەگات •

شەشەم : سەرئێشەیەك پاش ڕشانەوەو بەتاڵبوونی سك دروست دەبێ ، یا بەهۆی زاڵبوونی باری ووشکێتی بەسەر جەستەدا ، یابەهۆی بەرزبوونەوەی شێ و بۆخی نێو گەدەوە بۆ سەر.

حەوتەم : سەرئێشەیەك بەهۆی زۆرگەرمی باری گەش و هەڵوە •

هەشتەم : سەرمابوونی زۆرو ، چڕبوونەوەی شێ و بۆخ لە سەردار شینەبوونەوەی ٠

نۆیەم : بەهۆی شەونخونی و شەو دانیشتنەوە تا کاتێکی درەنگ ٠

دەیەم : بەهۆی پەستانێکی زۆرەوە کە دەخرێتە سەر سەرو هەڵگرتنی شتی قورس بەسەر ٠

یازدەیەم : بەهۆی زۆر قسەکردنەوە ، هێزی دەماغ لاواز دەبێت ٠

دوازدەیەم : بەهۆی زۆر جەڵانەوەو وەرزشی لەپادەبەدەرەوە ٠

سیازدەیەم : بەهۆی نەخۆشیە نەفسیەکانەوە وەکو خەم و ، پەژارەو ، خەفەت خواردن و ، دودڵیی و ، بیرکردنەوەی خراپ ٠

چواردەیەم : بەهۆی زۆر برسێتیەوە ، چونکە هەڵم و بۆخەکان شتێك نادۆزنەوە کاری لێ بکات ، ئیتر زۆر دەبێت و ، بەرزدەبێتەوە بۆ مێشك ٠

پازدەیەم : هۆی ئاوسانی پەردەکانی مێشکەوە ، تووشبوو بەم نەخۆشیە هەست دەکات یەکیك بە چەکوش بە سەریدا دەکێشێت ٠

شازدەیەم : بەهۆی (تا) بەرزبوونەوەوە بۆیە هەست بە ئازار دەکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە هۆکارەکانی سەرئێشەی (الشقيقة) :

هۆکاری سەرئێشەی (الشقيقة) مادەیەکە لە خوێنبەرەکانی سەردا هەر خودی خۆی دروست بووە ، یا بۆی بەرزبۆتەوەو ، لایەکی لاوازی سەر وەریدەگرێت ، ئەو مادەش یا هەڵمیە ، یا تێکەڵاوگەلێکی گەرم یا سارد ە ، نیشانە تایبەتیەکەشی لێدانی خوێنەرەکانە ، بە تایبەت ئەگەر هۆکارەکەی خۆینی بوو ، بۆیە ئەگەر بە شتێك سەر بە تووندی ببەسترێت و ، لێدانی خوێنبەرەکان قەدەغە بکرێت ، ئێشەکە دەوەستێت ٠

(أبونعيم)لە کتێبی (الطب النبوي)دا فەرمووبەتی: ئەم جۆرە تووشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو ، رۆژو دوو رۆژ دەمایەوەو نەدەچووە دەرەوە ٠

وفيه : عن ابن عباس قال : خطبنا رسول الله ﷺ وقد عُصِبَ رأسه بِعِصَابَةٍ .

واته (أبونعيم) له كتێبى (الطب النبوي)دا دەگێڕێتەوە كەوا : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ووتاری بۆ دەداین و بە سەرپێچێك سەری بەستبوو .

وفي الصحيح : أنه قال في مرض موته : ((وَارَأْسَاهُ))[١٣٣].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی مردنەکەیدا فەرمووی : ((ئای سەرم)) . لە نەخۆشیەکەیدا بە سەرپێچێك سەری دەبەستەوە ، سەریەستنیش بەسوودە بۆ ئازاری (الشقيقة)و جۆرەکانی تری ئازارەکانی سەر .

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی سەرئێشەی (الشقيقة) :

چارەسەری (الشقيقة) جیاوازە بەپێی جیاوازی جۆرەکانی و ئەو هۆکارانەی دروستیان دەکات ، بۆیە هەندێکیان بە بەتاڵکردنەوەی مادەیەك دەبێت ، هەندێکی تریان بەخۆراك خواردن دەبێت ، هەشە چارەسەرکردنی بە سڕەوتن و پشوودانە ، هەشە چارەسەرکردنی بە بەستنە ، هەشە چارەسەرکردنی بە فێنك کردنەوەیە ، هەشە چارەسەرکردنی بە گەرم کردنە ، هەندێکیشیان چارەسەرکردنی بە دوورکەوتنەوەیە لە بیستنی دەنگ و غەڵبەغەڵب و جوڵانەوە .

پاش زانینی ئەوانە ، دەبێ بزانین چارەسەری سەرئێشە لەو فەرموودەیەدا بە خەنەیە ، ئەمەش چارەسەرێکی جوزئیە نەك گشتی ، چارەسەری جۆرێکە لە جۆرەکانی ، چونکە سەرئێشە ئەگەر لە گەرمابونێکی زۆرەوە بێت و ، لە مادەیەکەوە نەبێت پێویست بە بەتاڵکردنەوە بکات ، ئەوا خەنەی زۆر بۆ بەسوودە دەبێت ، ئەگەر گیای خەنە بکوترێت و لە

---

١٣٣ ـ صحيح أخرجه البخاري (١٠ / ١٠٥) .

گەڵ سركەدا (الخل) بە تەوێڵەوە ببەسترێت ، ئێشەكەی دەنیشێتەوە ، وە هێزێكی باشی تێدایەو گونجاوی دەمارە كە ئەگەر بۆی بەكاربێت ، ئێشەكەی دەوەستێنێت ، خەنەش تەنها تایبەت نی یە بە سەرئێشەوە ، بەڵكو بۆ هەموو ئەندامەكان بەكاردێت ، چونكە گرتن و گوشینێكی تێدایە كە ئەندامەكانی پێ بەهێزو پتەو دەكرێت ، ئەگەر بخرێتە سەر شوێنی ناوسانی گەرم ، دەنیشێنێتەوەو ئازاری نامێنێت ٠

وقد روى البخاري في تاريخه ، وأبوداود في السنن أنَّ رسولَ الله ﷺ ما شكا إليه أحدٌ وجَعاً في رأسه إلا قال له : ((احْتَجِمْ)) ، ولا شَكى إليه وجَعاً في رجلَيه إلا قال له : ((اخْتَضِبْ بالحَنَّاء))[١٣٤]٠

واتە : ئیمامی (البخاري) لە (تاريخ)ەكەیداو ، ئیمامی (أبوداود)یش لە (سنن)ەكەیدا دەگێڕنەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ هەركەسێك سەرئێشانێكی خۆی لەخزمەتی پێغەمبەری خوادا سكاڵا بكردایە پێی دەفەموو : ((كەڵەشاخ بگرە)) ، هەركەسیش باسی قاچ ئێشەیەكی خۆی لە خزمەتیدا بكردایە پێی دەفەرموو : ((خەنەی تێگرە)) ٠

وفي الترمذي عن سلمى أمّ رافعٍ خادمةِ النّبيّ ﷺ قالت كانَ لا يصيبُ النّبيَ ﷺ قرحةٌ ولا شوكةٌ إلا وضعَ عليها الحنّاء ٠

واتە : لە (سلْمَى أُم رافع)ی خزمەتكاری خواوە ﷺفەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ هەر بریندێك یا درکێكی تووش بوایە ، خەنەی تێدەگرت ٠

---

١٣٤ ــ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وأحمد (٦ / ٤٦٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٢٦٧) ٠

بەشیك : سەبارەت بە خەنەو سوودو خاسیەتەكانی :

خەنە سارده لە یەكەمدا ، ووشكە لە دووەدا ، هێزی داری خەنەو لقەكانی پێكاتووە لە هێزێكی شیكەرەوە لە ناوەڕۆكێكی ئاویەوە وەریگرتوە كە تیایدایەو ، گەرمە بە مام ناوەند ، هەروەها هێزیی بریتیە لە هێزێكی گرتن و گوشین لە ناوەڕۆكێكی خاكیەوە وەریگرتووە كە تیایدایە ٠

لە گرنگترین سوودەكانی ئەوەیە كە ئەو ئاوسان و هەڵتۆقانەی بەهۆی ئاگر سووتاندنەوە دروست دەبێت دەینیشێنێتەوەو نایهێڵێت ، هەروەها هێزێكی گونجاوی هەیە بۆ دەمار ئەگەر تێی هەڵسوێنرێت ، ئەگەر بجوێنرێت بەسوود دەبێت بۆ بریندی زاری ئەو پیرۆكانەی تووشی دەبێت ٠ ئەو زیپكانەی لە نێو زاری منداڵاندا دەردەچن چاك دەكاتەوە ، ئەگەر بخرێتە سەر ئاوسانی گەرمی بە ئازار بۆی بە سوود دەبێت ، لە ساریژكردنەوەی برینەكاندا بە هاوشێوەی (دم الأخوَین)[١٣٥] كاریگەری دەبێت ، ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورهُ) لە گەڵ مێوی پاڵێوراو (الشّمع المصفّی) ، لە گەڵ ڕۆنی كوڵدا (دهنِ الوردِ) تێكەڵ بۆ ئازاری هەردوو لای مرۆڤ بەسوود دەبێت ٠

---

١٣٥ _ دم الأخوَین : چەندین ناوی دیكەشی هەیە وەكو (دم الغزال ، دم الثعبان ، صمغ البلاط ، دم التنین ، عروق حمراء ، الشبان ، الأیدع) ، بەڵام لە پاستیدا ماددەیەكی صمغیەو ، لە درختێكەوە دەردەهێنرێت كە بەڕۆژی لە دورگەی (سوقطري) سەر بە وەڵاتی یەمەن دەڕوێت ، ئەم درەختە نزیكەی هەشت متر بەرزەو ، ملی درەختەكە درێژەو دركی درێژی ڕەشی پێوەیە ، گوڵگەلێكی بچوكی هەیەو ، بەرەكەشی بچوكەو بە بەرگێكی ڕەشی درەوشاوە داپۆشراوەو ، هەر بەرێك یەك دانە تۆوی شێوە هێلكەیی و ڕەنگ ڕەشی تێدایە ، ئەو بەشەی لەم درەختە بەكاردێت ، ماددە صمغیەكەیەتی كە لە تۆپكڵی درەختەكەو بەرگی تۆوەكەوە دەردەهێنرێت و ، ڕەنگی سورێكی تێزە ٠ بڕوانە :www khym a net

لە خاسیەتەکانی دیکەی ئەگەر سەرەتای نەخۆشی ئاوڵە لە منداڵدا بەدەرکەوت و ، زۆرەوەی پێکانی خەنەی تێهەڵسوێنرێت دڵنیا دەبیت کە چیتر لە چاوەکەنیدا بەدەرنایەت ، ئەمەش ڕاستەوە تاقیکراوەتەوە بەبێ هیچ گومانێك . ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورەُ) لە نێو لوچ و پێچەکانی پۆشاکی خوریدا دابنرێت بۆن خۆشی دەکات و ، مۆرانەی لێ قەدەغە دەکات ، ئەگەر گەڵاکانی بخرێتە نێو ئاوێکەوە دابپۆشێت ، پاشان بگوشرێت و لە ڕوون و ساف و چاکەکەی چل ڕۆژ بە ئەندازەی قورسی بیست دیرهەم و لەگەڵ دە دیرهەم شەکردا بخورێتەوە ، پاشان بە سەریدا گۆشتی بەرخی بچوك (الضأن الصغير) بخورێت ، ئەوا بە خاسیەتێکی سەرسوڕمێن بە سوود دەبێت بۆ قەدەغەکردنی دەستپێکردنی نەخۆشی گولیی .

باسکراوە پیاوێك نینۆکی پەنجەکانی دەستی درزی بردبوو ، پارەیەکیشی تەرخان کردبوو بۆ ئەو کەسەی چاکی بکاتەوە ، پاشان ژنێك وەسفی بۆ کرد ، هەموو ڕۆژێك لە ئاوی خەنە بخواتەوە ، سەرەتا کاری بە وەسفەکەی نەکرد ، پاشان کە گەڵاکانی خستە نێو ئاوەوەو هەستا بە خواردنەوەی ، چاك بوویەوەو نینۆکەکانیشی گەڕایەوە بۆ چاکیەکەی جاران .

ئەگەر نینۆکەکان هەویری خەنەی تێگیرێت چاکی دەکات و بۆی بەسوود دەبێت ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆندا بشێلرێت و بخرێتە سەر ئەو هەڵتۆقاوانەی کە ئاوی زەرد دەردەهێنن بۆی بەسوود دەبێت ، بەسوودە بۆ گەپەکی بریناوی هەوکردووی درێژخایەن ئەوپەڕی سوود ، پرچ دەردەچینێت و بەهێزی دەکات و ، چاك و جوانی دەکات ، سەر بەهێز دەکات ، بەسوودە بۆ ئەو پیزۆکەو تڵۆقانەی لە سەر پێست دەردەچێت و هەروەها بۆ ئەو بڵقە پڕ ئاوانەی بەهۆی ئیش و کاری زۆرەوە لە دەستدا هەڵدەتۆقێن ، بەسوودە بۆ ئەو زیپکانەی لە دەست وقاچ و سەراپای جەستەدا دەردەچێت .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیدا بە وازهێنان لەوەی ئەو خواردن و خواردنەوانەوە بدرێ بە نەخۆش کە حەزی پێ نی یەو ، ناچاریشی ناکرێت بە خواردنی :

روى الترمذي في جامعه ، وابن ماجة ، عن عقبة بن عامر الجُهَني ، قال : قال رسول الله ﷺ : ((لا تُكْرِهوا مَرضاكُم على الطَّعامِ والشَّرابِ ، فإنَّ الله _ عَزَّوجلَّ _ يُطْعِمُهُم ويَسْقِيهم))[١٣٦].

واتە : (عقبة)ی کوڕی (عامر الجُهَني) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشەکانتان ناچاری خواردن و خواردنەوە مەکەن ، چونکە خوای _ عَزَّوجلَّ _ خواردن و خواردنەوەیان دەدات ێ)) .

هەندێ لە پزیشکە بەڕێزەکان دەڵێن : چەند بە سوودە ئەم گوفتارە پێغەمبەرایەتیە کە دانایی و حیکمەتگەلێکی ئیلاهی زۆر دەبەخشێت ، بەتایبەت بۆ پزیشکان و ، ئەو کەسانەی نەخۆش چارەسەر دەکەن ، چونکە نەخۆش ئەگەر وازی لە خواردن یا خواردنەوە هێنا ، لە بەر ئەوەیە سروشتی نەخۆشەکە سەرقاڵە بە تێکۆشان بەرامبەر بە نەخۆشیەکە ، یا ئارەزوی خواردنی نوماوە ، یا کەم بۆتەوە بەهۆی لاوازبوونی حەزو ویستەوە یا هەر نەماوە ، هەرچۆنێك بێت ، لەم کاتەدا پێویستە خۆراکی نەدرێتێ .

بزانە برسێتی لە ڕاستیدا دلواکردنی خواردەمەنیە لە لایەن ئەندامەکانەوە بۆ ئەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی پێ ڕەکاتەوە کە شیی بونەتەوە ، لەم کاتەدا ئەندامە دوورەکان لە ئەندامە نزیکەکانەوە ڕادەکێشن تا ڕاکێشانەکە بە گەدە کۆتایی دێت و ، مرۆڤیش هەست بە برسێتی دەکات ، بۆیە هەرکات نەخۆش ناڕەحەت بوو ، سروشتی نەخۆشەکە

---

١٣٦ ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤١) ، وابن ماجة (٣٤٤٤) ، وضعفه الألباني .

كاردەكات بۆ پێگەياندن و هاوێشتنە دەروەى مادده زيانبەخشەكان و داواى خۆراك و ، خواردنەوە ناكات ، ئەگەر نەخۆش ناچارى خواردنى شتێك لەوانە كرا ، ئەوا دەبێتە هۆكارێك بۆ ئەوەى سروشت كارى پێگەياندن و هاوێشتنە دەروەى مادە زيانبەخشەكان نەكات و ، سەرقاڵ دەبێت بە هەرسكردن و چارەسازى خۆراكەكانەوەو ئاوڕ لە نەخۆشيەكە ناداتەوە ، ئەوەش نەخۆش تووشى زيان دەكات ، بە تايبەت لە كاتى توندبوونى نەخۆشيەكەدا ، يا لە كاتى لاوازبوونى هەزو ويستى خواردندا يا هەر نەمانى ، بەمەش بەڵاكە زياتر دەبێت و ، پەلەش لە دابەزينى كارەساتى دڵتەزێنتر دەكرێت ، پێويستە لەم كات و بارەدا بەدەر لەوەى هێزى دەپارێزێت و يەهێزى دەكات هيچ ترى نەدرێتێ ، بەبێ بيزاركردنى سروشت بەهيچ شێوەيەك ، وەكو ئەو خۆراك و خواردنەوە نەرم و ناسكانەى بەشى مرۆڤ دەكات و ، ئەوانەى ميزاجێكى مام ناوەندى هەيە وەكو شەربەتى (لينوفر)و[١٣٧] ، سێوو ، گوڵى ناسك و ، بەهاوشێوەى ئەوانە ، لە خۆراكەكانيشدا شلەيەكى مام ناوەندى مريشكە باڕۆكەيەكى بەتام و هيچى تر ، هيزو تواناشى بە بۆنە خۆشە گونجاوەكان و ، هەروەها دڵخۆشكارەكان ببوژێنرێتەوە ، چونكە پزيشك خزمەتكارى سروشت و يارمەتيدەريەتى نەك تەگەرەى بهێنێتە پێش .

بزانە خوێنى چاك خۆراك بەخشى جەستەيە ، بەڵغەميش خوێنێكى كاڵەو كەمێك پێگەيووە ، هەندێ لە نەخۆشەكان ئەگەر بەڵغەمێكى زۆرى لە جەستەدا كۆبۆوەو ، خۆراكى باشى نەبوو ، سروشت بەزەى پێدا دێتەوەو ، ئەو خوێنە پێدەگەيەنێت و ، ديسانەوە دەيكات بە خوێنى پاك و ، دەيكات بەخۆراك بۆ ئەندامەكان و ، هيچى تری پێويست نابێت ، سروشتيش ئەو هێزەيە كە خواى پەروەردگار كردوويەتى بە بريكار بۆ چارەسازى جەستەو پاراستنى و ، چاوديريكردنى بە درێژاى تەمەنى .

---

١٣٧ ــ ليونفر : ڕووەكێكى بە تەمەنەو ، قەدى لە ئاودا ڕۆچوەو ، گەڵاكانى بە سەر ئاوەكەدا ڕاكشاوە ، گوڵەكانى بۆنێكى خۆشيان هەيەو ، هەموو ڕووەكەكە بەكار دێت بەتايبەت ڕەگەكەى . بروانە : www.alhayzh.com /vb/

بزانە هەندێ جار نەخۆش ناچاری خۆراك و خواردنەوە دەكرێت ، بەتایبەت لەو نەخۆشیانەدا كە تێكچونی ئەقڵی لە گەڵدایە ، لێرەدا فەرموودەكە سیفەتێكی گشتی هەیە بەڵام تایبەت كراوە ، یا لە فەرموودە رەهاكانەو بەڵگەیەك تایبەت و سنوردارى كردووە ، مانای فەرموودەكەش : پێدەچێ نەخۆش بەبێ خۆراك چەند رۆژێك بژێت لە كاتێكدا مرۆڤی تەندروست ئەو ماوەیە بەبێ خۆراك توانای ژیانی نابێت .

لە فەرمایشتەكەی پێغەمبەری خوادا ﷺ ((فَإِنَّ اللهَ يُطعِمُهم ويَسْقِهم)) مانایەكی وردو ناسكی تر بەدیدەكرێت ، سەرەڕای ئەوی پزیشكان باسیان كردووەو ، هیچ كەسێكیش بەدیناكات بەدەر لە كەسانێك كە گرنگی دەدەن بە حوكمەكانی دڵ و ڕوح و ، كاریگەریان لە سروشتی جەستەداو ، كاردانەوەی سروشت بەرامبەری ، وەكو چۆن خودی خۆی كاردانەوەی بەرامبەر بە سروشت دەبێت . ئێمەش ئامازەیەكی پێ دەدەین و ، دەڵێین : نەفسی مرۆڤ ئەگەر شتێك هەبوو وەكو حەزلێكراوێك یا ناپەسەندێك یا ترسێنەرێك سەرقاڵی بكات ئەوا پێوەی خەریك دەبێت و ئاوڕێك لە داواكردنی خۆراك و خواردنەوە نادات ، بۆیە هەست بە برسێتی و تینویەتی ناكات ، بەڵكو هەست بە گەرماو سەرماش ناكات ، بەڵكو پێوەی خەرێك دەبیت و هیچ كاردانەوەیەكیشی بەرامبەر بە هەستی ئازاردەری زۆر بە ئازاریش نابێت ، بۆیە هەستی پێ ناكات ، هیچ كەسێكیشمان نی یە هەستی بەوانە نەكردبێت ، وە ئەگەر نەفس سەرقاڵ بوو بەوەی كە هێرشی بۆ هێناوە ، بۆ ئەوەی بەرپەرچی بداتەوە ، چیتر هەست بە برسێتی و تینویەتی ناكات ، بۆیە ئەگەر ئەو هێرشبەرە دڵخۆشكارێكی ئەو پەڕی دڵخۆشكاربوو ، ئەوا جێگەی خواردن دەگرێتەوە ، نەفسی پێ تێر دەبێت ، پشویەكی دەرونی بۆ دەهێنێت ، دوو ئەوەندەش دەبێتەوەو ، لە گەڵ خوێندا بە هەموو جەستەدا بەڵاودەبێتەوە تا لە پیستیشدا دەردەكەوێت ، بەوەش ڕووی دەگەشێتەوەو ، خوێنگەرمیەكەی دەردەكەوێت، چونكە دڵخۆشبوون خوێنی دڵ زۆرترو فراوانتر دەكات و ، بە هەموو دەمارەكاندا بڵاو دەبێتەوە ، پرپیان دەكات ، بۆیە ئەندامەكانی لەش داوای بەشە خۆراكەكەی خۆیان ناكەن كە پێی ڕاهاتوونیانەوە بەوەی زۆر

خۆشەویستره بەلایانەوە ، وەخۆشەویستیشە بەلای سروشتەوە ، چونکە سروشت ئەگەر خۆشەویستی خۆی دەستکەوت ، پەسەندێتی دەکات و ئاوڕ لە شتی تر ناداتەوە ٠

بەڵام ئەگەر هێرشبەرەکە ئازاردەرێت یا خەفەتکارێت یا ترسێنەرێت ، جەستە بە جەنگردن و بەرەڵستی و دوورخستنەوەی ئەو دوژمنەوە سەرقاڵ دەبێت و ئاوڕ لە داواکردنی خۆراک ناداتەوە ، چونکە لە باری جەنگاندا ئەو خەرێك بووەو داوای خواردن و خواردنەوە ناکات ٠ دەرەنجام ئەگەر لە جەنگەکەدا سەرکەوتوو بوو ، هیزی دەبوژێتەوەو ، جێگەی هێزی ئەو خۆراک و خواردنەوانەی بۆ دەگرێتەوە کە لە دەستی چووە ، بەڵام ئەگەر نەخۆش بەرامبەر بەو هێرشبەرە دۆڕاو بوو ، هێزی تێك دەشکێت بە گوێرەی ئەو کارەساتەی بە سەریدا هاتووە ، بەڵام ئەگەر جەنگی نێوان خۆی و دوژمنەکەی پێشبڕکێ بوو هەرجارەی یەکێکیان سەرکەوتوو دەبوو ، ئەو هێزیش جاربەجار دەردەکەوێت و جەربەجاریش نامێنێت ، بەگشتی جەنگی نێوانیان بە هاوشێوەی جەنگی نێوان دوو دوژمنە ، سەرکەوتنیش بۆ کەسی براوەیە ، دۆڕاویش یا کوژراوە ، یا بریندارە ، یا دیلە ٠

نەخۆش : لە لایەن خوای تعالاوە یارمەتی دەدرێت و پشتگیری لێ دەکرێت و بەوانە خۆراکی بەسوودی دەداتێ ، سەرەڕای ئەوەی پزیشکان باسیان کردووە کە خوێنیش پۆڵێی کاریگەری لەو بواردا دەبێت ، ئەم یارمەتیدانەش بەگوێرەی خۆ بەلاواز دانان و خۆ شکاندنەوەو خۆ فرێدانە لە پێش دەستی خواکەی خۆیدا _ عَزَّ وجلَّ _ بەوەش نزیکبوونەوەیەك لە خواکەی خۆیەوە دەستەبەر دەکات ، چونکە بەندە ئەو کاتە زۆر نزیك دەبێتەوە لە خواکەی خۆیەوە کە دڵی بەرامبەر بە خواکەی دەشکێنێتەوە ، بۆیە لەو کاتانەدا پەحمەت و بەزەیی پەروەردگاری لێوە نزیك دەبێت ، ئەگەر مرۆڤێکی خواپەرست بوو ، خۆراکێکی دڵیی ئەوتۆی دەست دەکەوێت هێزە سروشتیەکانی پێ بە هێز دەبێت و ، هێزەکانی پێ دەبوژێتەوە زۆر زیاتر لە خۆراکە ئاسایەکەی خۆی ، هەرچەندیش باوەڕو خۆشەویستی و ، دڵخۆشبوون و ، کەیفخۆشبوون و ، دڵنیابوون و بێ گومانی بەرامبەر بە

پەروەردگارەکەی بەهێزبوو ، ئارەزووی کردبو قایل بوو بە خواکەی و بە هیوای پەزابوونی بوو ، ئەوا هێزێکی ئەوتۆ لە خۆیدا بەدیدەکات کە هەرگیز وەسف ناکرێت و ، وەسفە دەرمانەکانیەکانی پزیشکیش ناگات بە ئاستی و · زانستەکەشی پەی پێ نابات ·

هەرکەسیش کە دڵێق دەبێ و ، نەفسی توانای تێگەشتن و باوەرپێکردنی ئەمەی نابێ ، با تەماشای باری زۆرێك لە عاشقانی دیمەن و پوالەت بکەن ، ئەوانەی دڵیان پڕبووە لە عێشقی دیمەن و پوالەتی دونیا و ، شان و شەوکەت و ، سەروەت و سامان و ، زانست ، خڵکانیش سەبارەت بەمە شتانێکی سەسوڕهێنیان لە خۆیان و لە کەسانی دیکەشدا بینیوە ·

وقد ثبت في الصحيح : عن النبي ﷺ ، أنه كان يُواصلُ في الصِّيام الأيام ذواتِ العدد ، وينهَى أصحابه عن الوصل ويقول : ((لستُ كَهَيْئَتِكُمْ إني أظَلُّ يُطعِمُني ربِّي ويَسْقِيني))[١٣٨] .

واتە لە (الصحيح)دا هاتووە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژەسپیەکانی مانگدا (وصال)ی[١٣٩] دەکرد، بەڵام قەدەغەی هاوەڵانیشی دەکرد لەو کارەو دەیفەرموو : ((من وەکو نیم چونکە دەمێنمەوە پەروەردگارم خواردن و خواردنەوەم دەداتێ)) ·

زانراویشە ئەم خۆراك و خواردنەوەیە هەمان خواردن نەبوو کە مرۆڤ بە زاری دەیخوات ، چونکە ئەگەر وابوایە یەکبینە شەو ڕۆژ بە ڕۆژوو نەدەبوو ، هەروەها جیاوازیەکەش لە نێوان خۆی و هاوەڵاندا ڕوی نەدەدا ، بەڵکو هەر بە ڕۆژووش نەدبوو ، چونکە دەفەرمێت : ((أظَلُّ يُطْعِمُني ربِّي ويَسْقِيني)) ·

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ جیاوازی لە نێوان خۆی و هاوەڵانیدا کرد لە خودی (وصال)ەکەدا ، بەوەی خۆی توانای بەجێهێنانی هەندێ کاری پێدراوە کە هاوەڵان توانای

---

١٣٨ ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (٤ / ١٧٩) ، ومسلم (١١٠٣) ·

١٣٩ ــ وصال : واتە ڕۆژوو شەو بە یەکبینەو بە بەردەوامی ڕۆژووگرتن و نەشکاندنی · وەرگێڕ

ئەنجامـدانی ئـەوەیان نـی یـە ، چـونکە ئەگـەر بـەزاری خـۆراك و خواردنـەوەی بخواردایـە نەیدەفەرموو : ((لَسْتُ كَهَيْئَتِكُم)) واتە من وەکو ئێوە نیم . لە ڕاستیدا کەسانیك بە جـۆرێکی تر لە فەرموودەکە تێدەگەن بە تایبەت ئەوانەی بەشیان لە خۆراکی دڵ و ڕوح کـەم بۆتـەوەو ، چیتر مێشـکیان توانـای وەرگرتنـی ئـەوەی نـەماوە کـە ئـەو خۆراکـە ڕوحیانـە کاریگەریـەکی ئەوتۆی هـەبێت لـە بـەهێزکردن دڵ و بوژانەوەیـدا ، خـۆراکێکی دیکـەی بـدات کاریگەریـەکی بەهێزتری هەبێ لە خۆراکە جەستەیەکە . واللە الموفق .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێیارێ پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (العُذرة) و چارەسەرکردن بە دەرمان کردنە ئووت :

ثَبتَ عَنْهُ في " الصَّحِيحَيْنِ أَنَّهُ قَالَ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ))[١٤٠]

واتە لـە (الصحيحين)دا هـاتووە : کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : ((چـاکترین شتێك بەکاری بێـنن بـۆ چارەسـەرکردنی خۆتـان کەڵەشـاخ گـرتن و ، (القُسْـطُ البَحْـري)یـە ، منداڵەکانیشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانی زمانە چکۆلەی منداڵەکەتان ئەگـەر نەخۆشـی (العُذرة) تووش بوبون)) .

" وَفِي " السُّنَنِ " و " الْمُسْنَدِ " عَنْهُ مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى عَائِشَةَ ، وَعِنْدَهَا صَبِيٌّ يُسيلُ مَنْخِرَاهُ دَمًا ، فَقَالَ مَا هَذَا ؟ فَقَالُوا : بِهِ الْعُذْرَةُ ، أَوْ وَجَعٌ فِي رَأْسِهِ ، فَقَالَ : ((وَيْلَكُنَّ لَا تَقْتُلْنَ أَوْلَادَكُنَّ ، أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ أَوْ وَجَعٌ

١٤٠ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٢٧) ، ومسلم (١٥٧٧) .

فِي رَأْسِهِ ، فَلْتَأْخُذْ قُسْطًا هِنْدِيًا فَلْتَحُكَّهُ بِمَاءٍ ، ثُمَّ تُسْعِطْهُ إِيَّاهُ فَأَمَرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَصُنِعَ ذَلِكَ بِالصَّبِيِّ فَبَرَأَ))[١٤١] .

ولته (جابر)ى كوڕى (عبدالله) _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ چووە دیدەنى خاتوو (عائشة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ ، تەماشاى كرد منداڵێكى لایە خوێن لە هەردوو لووتى دەڕوات ، فەرمووى ئەمە چى یە ؟ گوتیان : نەخۆشى (العُذرة)ى تووشبووە ، یا سەرئێشەى هەیە ، ئەوەبوو فەرمووى : ((وەى بۆ ئێوە منداڵەكانتان مەكوژن ، هەر ژنێك منداڵەكەى تووشى نەخۆشى (العُذرة) بوو ، با (القُسْط الهندى) بەرێت و لە نێو ئاودا بیكڕێنێت و ، بیكاتە لووتى منداڵەكەیەوە ، ئەوەبوو خاتوو (عائشة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرمانیدا ئەوەیان بۆ منداڵەكە ئەنجامداو ئیتر چاك بوویەوە.

(أبوعُبید) لە (أبوعُبیدَة)ەوە باس دەكات و دەڵێت : نەخۆشى (العُذرة) وروژان و ئاوسانى گەروە بە هۆى خوێنەوە ، ئەگەر چارەسەر كرا لە زمانى عەرەبیدا پێى دەگوترێت (قد عُذِرَ به) ، فهو معذورٌ • قسەكانى تەواوبو .

گوترلوە : (العُذرة) : بریتێیە لە نێوان گوێ و گەروداً دەردەچێت ، بەزۆریش منداڵان تووشى دەبن .

بەڵام (القُسْط الهندى) كڕێنراو ئەگەر وەكو دەرمانێك بكرێت بە لووتیەوە بەسوودە ، چونكە مادەى نەخۆشى (العُذرة) خوێنێكە بەڵغەمى بەسەردا زاڵەو ، بەزۆرى لە جەستەى منداڵدا دروست دەبێت ، (القُسْط الهندي)یش سیفەتێكى ووشكێتى تێدایە زمانە بچولە بتەو دەكات و بەرزى دەكاتەوە بۆ جێگەكەى خۆى ، پێدەچى بە تایبەت سوودى بۆ ئەم نەخۆشیە هەبێت و ، لەوانەشە سوودى بۆ نەخۆشیە گەرمەكانیش هەبێ ،

---

١٤١ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٥) وصححه الألباني رحمه الله .

هەروەها لەوانەیە جاربەجار ئەو دەرمانانەی کە هەر خۆی گەرمەو ، هەندێ جاریش بەکاتی گەرمە بەکاربێت · دانەری کتێبی (القانون) لە بارەی چارەسەرکردنی نەخۆشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولەوە دەڵێت : (القُسط) لە گەڵ (الشَّيب اليماني)و لە گەڵ تۆوی ڕەیحانەدا (بذور المرو) بەکاردێت.

ئەو (القُسْط البحري)یەی لە فەرموودەکەدا باسکراوە : بریتیە لە (العود الهندي) ، کە جۆرە سپێکەیەتی ، شیرینەو ، چەندین سوودی هەیە · پێشتر منداڵەکانیان کە تووشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولە (العُذرة) بهاتبا بە دەستیان کەمێك تێیانەوە دەژەنی و دەیانجوڵاند ، یا شتێکیان بە منداڵەوە هەڵدەواسی ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردن و ، ڕێنمای کردن بۆ شتێکی زۆر لەوە بەسوودتر بۆ منداڵەکانیان و ، زۆر ئاسانتریش ·

بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە لە لووت دەکرێت ، لەوانەیە ئەو کارە بە دەمانە تاکەکان یا بە ئاوێتەکانیش ئەنجام بدرێت ، دەرمانە سروشتیەکە دەکوترێت و لە هێلەك دەدرێت و دەکرێت بە هەویرو ووشك دەکرێتەوە ، پاشان لەکاتی پێویستیدا شل دەکرێتەوەو ، دەکرێتە لووتی مرۆڤەوە ، کاتێ لە سەر پشتی ڕاکشاوەو ، نێوان هەردوو شانی بە پشتیەك بەرزدەکرێتەوە بۆ ئەوەی سەری تەواو نزم بێتەوە ، بۆیە کە دەرمانەکە کرایە لووتی دەکاتە مێشکی و ، بە پزمین نەخۆشیەکەی لێدەردەهێنرێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ ستایشی خۆ چارەسەرکردنی بە (السَّعوط) کردووەو ئەوەی پیویستە لەم بارەوە ئەنجام بدرێت ·

وذكر أبوداود في سننه : أن النبيَّ ﷺ استَعط[١٤٢] .

واتە پێشەوا (أبوداود) لە (سنن)ەکەیدا دەگێڕتەوە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ دەرمانی دەکردە لووتی ·

---

١٤٢ ـ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٦٧) عن ابن عباس ·

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی دڵ ئێشەدا (المَفؤود):

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ سَعْدٍ ، قَالَ ، مَرِضْتُ مَرَضًا، فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي ، فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ ثَدْيَيَّ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا عَلَى فُؤَادِي، وَقَالَ لِي : ((إِنَّكَ رَجُلٌ مَفْئُودٌ فَأْتِ الْحَارِثَ بْنَ كَلَدَةَ مِنْ ثَقِيفٍ ، فَإِنَّهُ رَجُلٌ يَتَطَبَّبُ ، فَلْيَأْخُذْ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةِ الْمَدِينَةِ ، فَلْيَجَأْهُنَّ بِنَوَاهُنَّ ، ثُمَّ لِيَلُدَّكَ بِهِنَّ))[١٤٣].

واتە (سعد) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : نەخۆش کەوتم و ، پێغەمبەری خواش ﷺ تەشریفی هێنایە دیدەنیم ، دەستەکانی لە نێوان هەردوو مەمکمدا دانا تا هەستم بە ساردی دەستەکانی کرد لە سەر دڵم ، پێی فەرمووم : ((تۆ پیاویکیت هەست بە ناڕاری دڵت دەکەی بۆیە بچۆرە لای (الحَارِثَ)ی کوڕی (كَلَدَة) لە هۆزی (ثَقِيف) ، پزیشکێتی دەکات ، با حەوت خورما لە(عَجْوَة)ی مەدینە بەرێت و بە ناوکەکەیەوە بیکوتێت و ، پاشان بیکا بە دەمتەوە)) .

(المفؤود): ئەو کەسەیە دڵی تووش بووەو ، هاوار لە ناڕارەکەی دەکا ، وەکو(المبطون) کە هاوار لە ناڕاری سکی دەکات .

(واللَّدود) : ئەو دەرمانەیە کە نەخۆش لە لایەکی زارییەوە دەیخواتەوە .

خورما خاسیەتێکی سەرسوڕهێنی تێدایە ، بەتایبەت خورمای مەدینەی پیرۆز ، بەتایبەتریش جۆری (العَجوة)ەکەی ، بە حەوت دانەش بخورێت خاسیەتێکی تری هە

---

١٤٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٠٢٣) .

سروشى خوايى دەرك دەكرێت ، وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " : مِنْ حَدِيثِ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَرَاتٍ مِنْ تَمْرِ الْعَالِيَةِ لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سَمٌّ وَلَا سِحْرٌ))[١٤٤] .

وَفِي لَفْظٍ ((مَنْ أَكَلَ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِمَّا بَيْنَ لَابَتَيْهَا حِينَ يُصْبِحُ لَمْ يَضُرَّهُ سَمٌّ حَتَّى يُمْسِيَ))[١٤٥]

واتە (عامر)ى كورِى (سعد)ى كورِى (أبي وقاص) لە بابيەوە دەگێڕێتەوەو دفەرمێت : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس ژەمى بەيانيانى حەوت خورما بێت لە خورماى (العالية) _ شوێنێكە لە مەدينەى پيرۆز _ ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زيانى پێ ناكەيەنن)) .

لە بێژەيەكى تردا ((هەركەس بەيانيان حەوت خورماى نێوانى دوو (اللابة)كە[١٤٦] بخوات ژەهر زيانى پێ ناگەيەنێت تا ئێوارەى بەسەردا دێت)) .

خورما گەرمە لە دووەمدا ، ووشكە لە يەكەمدا . گوتراوە : شێدارو تەڕە تيايدا . گوتراويشە : مام ناوەندە ، خواردنێكى بەڕێزەو پارێزگارێكى باشى تەندروستيە بە تايبەت بۆ ئەوانەى پێى ڕاهاتوون ، وەكو خەڵكى مەدينەو جگە لە خەڵكى مەدينەش ، چاكترين خواردەمەنيە بۆ ئەوان بە بەراوردى خەڵكى وەڵاتە ساردەكان ، لەبەر ساردى ناوەڕۆكى دانيشتوانى مەدينەو ، گەرمى ناوەڕۆكى خەڵكى وەلاتە ساردەكان ، بۆيە دانيشتوانى وەڵاتانى حيجازو يەمەن و تائيف و وەڵاتەكانى ترى هاوشێوەشيان بە زۆرى خواردەمەنيە گەرمەكان بەكاردەهێنن كە ناچێت بۆ خەڵكانى تر وەكو خورماو ، هەتگوێن ، بينيومانيشن

---

١٤٤ _ سبق تخريجه .

١٤٥ _ أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٣) ، ومسلم (٢٠٤٧) .

١٤٦ _ اللابتين : دوو پارچە زەوين لە مەدينەى پيرۆز كە بەردى ڕەشى تێدايە . وەرگێڕ .

بيبەرو زەنجەفيل[١٤٧] لە خواردەمەنيەكانياندا بەكاردەهێنن بە ئاستێك كە دەئەوەندەو يا زياترى خەڵكى وەڵاتانى دىكەيە ، زەنجەفيليش دەخۆن وەكو ئەوەى حەلوا بخۆن ، خۆشم _ (ابن القيم) _ كەسانێكم بينيوە خۆى پێوە خەرێك دەكات و دانە دانە دەيخوات وەكو ئەوەى نوقڵ و ميوەو چەرەسات بخوات و كاتەكەى خۆى پێوە بەسەر دەبات ، ئەوەش بەسوودە بۆيان و زيانيان پێ ناگەيەنێت لەبەر ساردى ناوەڕۆكيان و ، هاتنە دەرەوەى گەرماكە بۆ دەرەوەى جەستەيان ، نموومەى ئەوەش وەكو نموونەى ئەو بيرانەيە كە ئاوەكەنيان لە هاويندا سارد دەبێت و ، لە زستانيشدا گەرم دەبێت ، بۆيە لە زستاندا گەدە لە خۆراكە چڕەكان پێدەگەيەنێت بە ئاستێك لە هاويندا ئەو كارە ناكات و پێى ناگەيەنێت .

بەڵام خورما بۆ خەڵكى مەدينە ، بە هاوشێوەى پلەى گەنمە كە كەسانى دىكە بەكارى دێنن ، چونكە مادەى خۆراكيانە ، خورماى (العالية)ش چاكترين جۆرى خورمايانە ، چونكە تەنێكى بتەوو ، تامێكى خۆش و ، شيرينيەكى پاستى هەيە ، خورما بەشدار دەبێت لە پێكاتەى خواردن و دەرمان و ميوەشدا ، گونجاوە بۆ زۆربەى جەستەكان ، بەهێزكارى گەرمى سروشتيە ، ئەو پاشماوە خراپانەى كە خۆراك و ميوەكانى تر لە جەستەى مرۆڤدا دروستى دەكەن خورما دروست ناكات ، بەڵكو قەدەغەى بۆگەنبوونى تێكەڵاوەكان دەكات بۆ ئەو كەسانەى پێى ڕاهاتوون .

ئەم فەرموودە پەيامێكەو مەبەستدارە بۆ كارپێكردنى تايبەت ، وەكو دانيشتوانى مەدينەو دەوروبەريان ، گومانى تێدا نى يە كە هەر شوێنێك پسپۆڕە بە سوود وەرگرتن لە زۆرێك لە دەرمانەكان بەبێ هيتر ، بۆيە هەندێ ڕووەكى دەرمانى كەلەو شوێنەدا دەڕوێن بە سوود دەبن

---

١٤٧ _ زنجبيل : ڕووەكێكى گيايە بە ڕايزۆم دەڕوێت و زۆر دەبێ هەروەكو پەتانە ، گڵيكەى (٧٠ سم) لە زەمينەوە بەرز دەبێتەوە ، گەڵاكانى پانن و ، بەسەر زەويدا خۆى ڕادەخات ، لق و پۆپى وردن ، گوڵەكانى كەمێك مەيلەو زەردن و ، چەندين جۆرى هەيەو ، ڕەگەكانى بەكاردێت . بروانە : ئينتەرنێت : سايتى : (سنابل الخير للأعشاب) .

بۆ نەخۆشی ، کەچی ئەگەر ئەو ڕووەکە دەرمانیە لە جێگەیەکی دیکەدا بڕوێ ئەو سوودەی نابێت چونکە خاک و هەوا کاریگەریان لەوەدا دەبێ ، یا ڕووەک و خاک و هەوا پێکەوە کارتێکراو دەبن بەو ژینگەیە ، چونکە زەوی سیفات و خاسیەتێکی هەیە جیاواز دەبێت لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر وەکو چۆن خوو و سیفاتی مرۆڤ لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاواز دەبێت ، زۆرێک لە ڕووەکەکان بۆ هەندێ وەڵات خۆراکێکەو دەخورێت ، بەڵام بۆ هەندێ وەڵاتی دیکە ژەهرێکی کوشندەیە ، زۆر جار دەرمانی کۆمەڵێك بەلای کۆمەڵێکی ترەوە خۆراکە ، هەندێ دەرمان کە بۆ کۆمەڵێك چارەسەری نەخۆشیگەلێکە بۆ کۆمەڵێکی تر چارەسەری نەخۆشیگەلێکی دیکە دەبێت، دەرمانی خەڵکی وەڵاتێك بۆ وەڵاتێکی دیکە گونجاو نابێت و ، سوودیشی نەبێت .

بەڵام کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با حەوت خورما بخوات ، ئەوە خاسیەتێکە وەکو قەدەرو وەکو شەرعیش چەسپاوە ، بۆیە تەماشا دەکەین خوای تعالی ئاسمانەکانی بە حەوت دروست کردووە ، زەویەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، خوڵقاندنی مرۆڤ بە حەوت دۆخ تەواو بوو ، خوای تعالی بۆ بەندەکانی خۆی تەواف و سوڕانەوەی بە دەوری کەعبەدا بە حەوت داناوە ، سەعی کردنی نێوان صەفا و مروەی بە حەوت داناوە ، ڕەجمکردنی شەیتانەکانی بە حەوت داناوە ، (الله أكبر)ەکانی نوێژەکانی جەژنی لە ڕەکاتی یەکەمدا بە حەوت داناوە . پێغەمبەری خوا ﷺ فەموویەتی : ((مُرُوهم بالصَّلاةِ لسَبعٍ))[١٤٨] واتە : ((کە منداڵەکانتان بوون بە حەوت ساڵ فەرمانی نوێژکردنیان پێ بکەن)) ، ئەگەر دایك وباب جیابوونەوە منداڵەکەیان تەمەنی بوو حەوت ساڵ مانی هەڵبژاردنی پێ دەدرێ لە نێوان دایك و بابیدا ، هەر کامیانی هەڵبژارد لە گەڵ ئەودا دەچێت . لە (ریوایە)تێکی تردا : بابی لە دایکی مافدارترە بە منداڵەکە ، لە (ریوایە)تێکی تریشدا : دایکی مافدارترە ، وأمر

---

١٤٨ ـ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٩٤) ، والترمذي (٤٠٧) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٤٦٥) .

النبي ﷺ في مرضه أن يُصَبَّ عليه من سبعِ قِرَبٍ[149] واته ێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نەخۆشیەکەیدا فەرمانیدا لە حەوت کوونە ئاوی بەسەردا بکرێت ، خوای تعالی حەوت ڕۆژ باکەی باڵا دەست کرد بە سەر قەومەکەی (عاد)دا ، ودعا النبيُّ ﷺ أن يُعينَه اللهُ على قومه بسبعٍ كسبعِ يوسف[150] واتە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوای تعالی پاڕایەوە یارمەتی بدات بۆ سەر قەومەکەی بە حەوت ساڵی نەهاتی وەکو ساڵەکاتی یوسف پێغەمبەر ، خوای تعالی سەبارەت بەو کەسانەی خێریان بۆ زیاد دەکات نموونەیەکی هیناوەتەوە بە تۆویەك بوبە حەوت گوڵە گەنم هەر گوڵیك صەد تۆۆی تێدابوو ، ئەو گولە گەنمانەش کە هاوەڵەکەی یوسف لە خەویدا بینیبووی حەوت بوون ، ئەو ساڵانەش کشتوکاڵیان تێدا کرد حەوت بوون ، خێروچاکەداریش زیاد دەکرێت بە ئەندازەی حەوصەد ئەوەندە و زیاتریش ، لەم ئومەتەش حەفتا هەزار دەچنە بەهشتەوە بەبێ حیساب ٠

بێ گومان ئەم ژمارە خاسیەت و تایبەتمەندیەکی تێدایە لە جگە ئەم ژمارەیدا بەدیناکرێت ، حەوتیش مانای ژمارەی کۆکردۆتەوە گشتیەکەی و تایبەتیەکەی ، چونکە ژمارە جووت و تاکە ٠ جووتیش : یەکەم و دووەمە ٠ تاکیش : هەر ئاوەهایە ، ئەمە بوبە چوار پلە : جووتی یەکەم و ، دووەم ٠ تاکی یەکەم و ، دووەم ، ئەم پلانەش لە کەمتر لە ژمارە حەوتدا کۆنابێتەوە ، چونکە حەوت ژمارەیەکی تەواوە ئەم چوار پلەیە لە خۆدەگرێت ، مەبەستم جووت و تاکەکەو ، یەکەمەکان و دووەمەکانە ، مەبەستیشم بە تاکی یەکەم ، سێ یە ، بە دووەمیش پێنجە ، وە مەبەستیشم بە جووتی یەکەم دووە ، بە دووەمیش چوارە ، پزیشکان

---

١٤٩ ـ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٦١ ، ١٦٩) ، (٢ / ٢٠٧) ، (٤ / ٩٩) ، (٦ / ١٣) ، ومسلم (٢ / ٢١ ، ٢٢) عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة بن مسعود أن عائشة زوج النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قالت : لما ثقل رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ وذكرت الحديث وفيه : ((... هريقوا على من سبع قرب ...))

١٥٠ ـ صحيح : أخرجه البخاري (٢ / ٣٣ ، ٣٧) ، (٦ / ٩٦ ، ١٤٢ ، ١٥٦ ، ١٦٤ ، ١٦٥) ، ومسلم (٨ / ١٣١) عن مسرون عن ابن مسعود وفيه : ((إن رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم لما رأى من الناس إدباراً فقال : اللهم سبْعٌ كسبع يوسف ...)) ٠

گرنگیەکی گەورەیان بە حەوت داوە ، بەتایبەت دەربارانەکان ٠ (بقراط) دەڵێت : هەموو شتێك لەم جیهانەدا لە سەر حەوت بەش ئەندازە گیراوە ، ئەستێرەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، تەمەنەکانی خەڵك حەوتن ، یەکەم جار مندااڵ تا حەوت ، پاشان نەوجوانە تا چواردە ، پاشان هەرزەکارە ، پاشان الوە ، پاشان پیاوێکی کامڵە ، پاشان پیرە ، پاشان کەنەفتەو ڕۆڕپیرە تا کۆتایی تەمەن ،خوای پەروەردگاریش زانا تر بە حیکمەت و بەشەرع دانانی و ، قەدەری لە دیاریکردنی ئەم ژمارەیەدا ، ئایا لەبەر ئەو مانایەن یا هیدیکەیە ؟

سوودی ئەم ژمارەیە لەم خورمایە لەم شارەو لەم شوێنەدا بەتایبەت بەرامبەر بە ژەهرو جادوو ، بەجۆرێك مرۆڤ قەدەغە بکات لە تووشبوون ، لەو تایبەتمەندیانەیە کە ئەگەر پزیشکانێکی وەکو (بقراط) و (جالینوس)و پزیشکانی دیکە باسیان بکردایە ، پزیشکانی تر بە قبوڵبوون و ملکەچبوونەوە وەریان دەگرت ، ئەگەرچی ئەو پزیشکانە کارە پزیشکیەکانیان تەنها بەهۆی زۆر وریایی و تەخمین کردن بەهۆش و گومان بردنەوە پەی پێ دەبن ، بۆیە ئەو کەسەی کە گوفتارەکانی هەرهەمووی بێ دڵاودڵی و ، بە ئێگجاری و سەڵماندن و وەحیە ، زۆر شایستەترو گونجاوترە گوفتارەکانی بە قبوڵبوون و ملکەچیەوە وەرگیرێت و ، واز لە ڕەخنەگرتن بهێنرێت ، دەرمانەکانی ژەهر جاریەجار بە چۆنیەتی دەبێت و ، جاربەجاریش بە خاسیەت وەکو خاسیەتی زۆرێك لە بەردەکان و گەوهەرەکان و یاقوتەکان ٠ واللە أعلم ٠

بەشێك سەبارەت بە سوودی ئەم بەرمو کاریگەری لە سەر هەندێ لە ژەهرەکان

شیاوە ئەم بەرە بۆ لابردنی هەندێ لە ژەهرەکان سوودی هەبێ ، ئینجا فەرموودەکە دەبێتە گشتیەکی تایبەتکرلو ، شیاویشە بۆ الدانی هەموو ژەهرێك سوودی هەبێ ، لە بەر تایبەتمەندی ئەو شارەو ئەو خاکە تایبەتە ، بەاڵم لێرەدا شتێکی تر هەیە پێویستە ئامازەی پێ بدرێت ، ئەوەش ئەوەیە کە ئەو نەخۆشەی دەیەوێ سوود لە دەرمانێك وەرگرێ ، مەرجە

بەدڵ دەرمانەکەی قبوڵ بێ و بڕوای بە سوودو گاریگەری هەبێ ، ئەوجا سروشتی جەستەشی قبوڵی دەکات و ، دەیکات بە یارمەتیدەرێك بۆ لادانی نەخۆشی و عیلەتەکە ، تا ئەو ئاستەی زۆرێك لە چارەسەرەکان سوود بە نەخۆش دەگەیەنن ، ئەگەر بە بڕوایەکی تەواو و ، قبوڵبونێکی چاك و ، بە وەرگرتنێکی تەواوەوە بەکاری بێنێت ، خەڵکانیش شتانێکی سەرسوڕمێنیان لەو بارەوە بینیوە ، ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سروشتی نەخۆشەکە بەتوندی قبوڵی دەرمانەکە دەکات و ، زۆر پێی دڵخۆش دەبێ ، بۆیە هیزی جەستەشی دەبوژێتەوە ، سوڵتانی سروشتی جەستەشی بەهێز دەبێ و ، لە کۆتایدا بە سەر نەخۆشیەکەدا زاڵ دەبێ و ، دوری دەخاتەوە ، بە پێچەوانەشەوە زۆرێك لە دەرمانەکان بۆ ئەو نەخۆشی و عیلەتە بەسوودن ، بەڵام بارەپی خراپی کەسە نەخۆشەکە ، کەوا سروشتی دەرمانەکەی بە تەواوی قبوڵ نابێ ، وا دەکات کە ئەو دەرمانە هیچ سوودێك نەگەیەنێت .

لە گەڵ ئەوەشدا گەورەترین دەرمان و شیفابەخشەکان و ، لە هەموویان بە سوودتر بۆ دڵەکان و جەستەکان و دونیاو رۆژی دوایی قورئانە ، کە بۆ هەموو نەخۆشیەك شیفابەخشە ، بەڵام بۆ ئەو دڵانەی بڕوایان بە شیفابەخشین و سوودی قورئان نی یە ، تەنها نەخۆشیەکانیان زیاد دەکات ، کەچی بۆ نەخۆشی دڵان هیچ دەرمانێکی تری بە سوود نی یە جگە لە قورئان ، چونکە شیفابەخشی تەواوێتیی کە هەموو نەخۆشیەکان چاك دەکاتەوە ، تەندروستی بە تەواری دەپارێزێ و ، بەرامبەر بە هەر شتێکی زیانبەخشێکی بەوەیی دەپارێزێ بە پاراستنێکی تەواو ، بەڵام لە بەر ئەوەی زۆربەی دڵان ڕوویان لێ وەرگێڕاوەو ، بەڕوایەکی تەواویان پێ نی یە کە بەدڵنیایی و بەبێ گومان شیفابەخش بێت و ، بەکاری ناهێنن و ، لە جیاتی قورئان دەرمانی دیکە بەکاردەهێنن ، کە مرۆڤێکی تر وەکو خۆی پێکیهێناوەو دروستی کردووە ، بۆیە هەموو ئەمانە بوون بە ڕێگرێك بۆ ئەوەی شیفایان پێبەخشێت ، ئالێرەدا دیسانەوە ئاکامی ئەم کردەوانەیان زاڵ بوو و ڕوو وەرگێڕانیان لە قورئان توندتر بوو ، نەخۆشی و عیلەتە درێژخایەنەکانیش زیاتر دڵانیان نەخۆش خست و ، پزیشکان و نەخۆشانیش لە سەر چارەسەرەکانی مرۆڤی هاوڕەگەزی خۆیان و ، ئەوەی کە شێخەکانیان و

، ئەو كەسانەی كە بە گەورەیان دادەنێن و نێتیان بەرامبەریان چاكە راهاتن ، بۆیە كارەساتەكە گەورەتر بوو ، نەخۆشیەكانیش زیاتر جێگیربوون و ، چەندین نەخۆشی و عیلەتیش پەیدابوون ، كە نەیانتوانی چارەسەری بكەن ، وە چەند بەم دەرمانە دروستكراوانە چارەسەریان بكردایە نەخۆشیەكە زیاتر دەبوو ، باروحاڵیش دەیگووت :

ومن العجائبِ والعجائبُ جَمــة
قُربُ الشّفاءِ وما إليه وُصُولُ
كالعيش في البيداءِ يقتُلُها الظّمأُ
والماءُ فوقَ ظُهُورها محمُولُ

واتە :

لە شـــــتە سەرسوڕمێنەكان كە شـــتی ســـەرسوڕمێنیش زۆرە
شـــــیفا نزیك بێ و نەتوانرێ پێی بـــــگەیت
وەكو ئەوەی لە بیاباندا بێ و ئەوەندەی نەمابێ تینویەتی بیكوژێ
كەچی ئاوەكەش لە سەر پشتی ئەو هەڵگیرۆاوە

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە دوورخستنەوەی زیانی خۆراك و میوەكان و ، چاكردنیان بە جۆرێك زیانیان لابەرێت و ، سوودیان بەهێز بكات :

ثبت في الصحيحين من حديث عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ يأكل الرُّطَبَ بالقِثّاء[١٥١] .

واتە لە (عبدالله)ی كوڕی (جعفر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بینیم پێغەمبەری خوا ﷺ تڕۆزی بە خورمای تەڕی پێكەیووە دەخوات .

---

١٥١ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٠٢ ، ١٠٤) ومسلم (٦ / ١٢٢) .

خورماى تەرى پێگەيوو (الرُّطب) : گەرم و شێدارە لە دووەمدا ، گەدەى سارد بەهێز دەكات و ، بۆى گونجاوە ، جووتبوون زياد دەكات ، پەلام خێرا بۆگەن دەبێت ، تينوهينەرەو ، خوێن ليخن و لێڵ دەكات ، سەرئێشە دروست دەكات ، كونيلەى داخراو دروست دەكات ، ئازارى ميزڵدان دروست دەكات ، بۆ ددان زيانى هەيە ، ، بەڵام تۆزى ساردو شێدارە لە دووەمدا ، تينويەتى ناهێڵێت ، بە بۆنكردنى هێز دەبۆژێنێتەوە لە بەر ئەو بۆنەخۆشەى تێيدايە ، گەرميى گرگرتووى نێو گەدە دەكوژێنێتەوە ، ئەگەر تۆزەكەى ووشك بكرێتەوەو بكوترێت و تێكەڵ بە ئاو بكرێت و بگوشرێت بۆ دەرهێنانى ئاوەكەى و ، پاشان بخورێتەوە ، تينويەتى ناهێڵێت ، ميز زياد دەكات ، بۆ ئازارى ميزڵدان باشە ، ئەگەر بكوترێت و بە هێلەك پاك بكرێت و بە ددانداا بهێنرێت ، سپى دەكاتەوە ، ئەگەر بكوترێت و لە گەڵ (المَيْبَخَج)دا[١٥٢] برين پێچێكى لێ دروست بكرێت بۆ گەستنى سەگى هار بەسووده ٠

بەگشتى : خورما گەرمەو ، تۆزيش سارده ، بۆيە هەر دانەيەكيان بەسووده بۆ ئەويتر ، زۆرترين زيانى بەرامبەرى لادەدات ، بەرگريكردنى چۆنيەتى هەر دانەيەكيانە بە دژەكەى ، لابردنى توندوتيژى هەر دانەيەكيانە بە ئەويتر ، ئەمەش خۆى بۆ خۆى بنەڕەتى هەموو چارەسەريەكانەو ، بنەڕەتيشە بۆ پاراستنى تەندروستى ، بۆيە پەكارهێنانێكى بەو جۆرەو هاوشێوەكانيان لە خۆراك و دەرماندا پۆلێكى كاريگەرى دەبێ لە چاكردن و پاستكردنەوەو ، دوورخستنەوەى چۆنيەتيە زيانبەخشەكانى هەر دانەيەك بە بەرامبەرەكەى ، ئەوەش يارمەتيدەرێكى باشى پاراستنى تەندروستى و ، هێزو بە پيت بوونيەتى ، خاتوو (عائشة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : هەوڵياندا بەهەموو شتێك قەڵەوم بكەن ، قەڵەو نەبووم ، ئينجا بە تۆزى و خورماى تەرو پێگەيوو قەڵەويان كردم ، ئەوەبوو قەڵەو بووم ٠

---

١٥٢ _ المَيْبَخَج : عەجەمەكان ئەم ناوە بەكاردێنن ، كە بريتيە لە شەربەتى ترێ دەكوڵێنرێت تا دوو لە سەر سێى ئاوەكەى دەچێت و دەبێت بە ڕوبى ترێ و بە لاى عەرەبيشەوە بە (طلا) ناودەبرێت ، بروانە الجوهري ، الصحاح في اللغة ، مادة طلا ، ص ٤٢٩ ، وەرگێڕ ٠

بەگشتی : دوورخستنەوەی زیانی سارد بە گەرم و ، گەرم بە ساردو ، شێدار بە ووشک و ، ووشک بە شێدار و ، ڕاستکردنەوەی هەر دانەیەکیان بە ئەویتر لووتکەی هەموو جۆرە چارەسەرێکانەو ، لووتکەشە لە پاراستنی تەندروستیدا ، هاوتای ئەم جۆرە چارەسەرێشە جۆرە چارەسەرێکەی دیکە بوو کە پێشتر ئاماژەی پێدراو بریتی بوو لە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خۆچارەسەرکردن بە (السَّنا والسَّنوت) و (السَّنوت)یش : هەتگوێنێکە کەمێک لە خۆشاوی ڕۆنی تێدایە (السَّنا)ی پێ چاک دەکرێت و ڕاستی دەکاتەوەو نێوەنجێتیەکی دەداتێ ، کەوابوو صەلات و سەلام لە ئەو کەسەی نێردراوە بۆ ئاوەدانکردنەوەی دڵ و جەستەکان و ، بەرژەوەندیەکانی دونیاو ڕۆژی دوایی .

بەشێک : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پارێزکردندا :

دەرمان هەرهەمووی دوو شتە : پارێزکردن و پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام ئەگەر تێکەڵاوێکی زیانبەخش لە جەستەدا دروست بوو ، پێویستی بە دەرهاوێشتنێکی گونجاو دەبێت ، تەوەری پزیشکێتیش بەگشتی لە سەر ئەم سێ یاسایە دەخولێتەوە .

پارێزکردنیش دوو پارێزکردنە : پارێزکردنێک بەرامبەر بەو شتانەی نەخۆشیی دروست دەکەن ، پارێزکردنێکیش بەرامبەر بەوەی کە نەخۆشیەکە زیاد دەکات ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ باری کەسەکە خۆی ، کەوابوو یەکەمیان : پارێزکردنێکی تایبەتە بەوانەی کە تەندروست و لەش ساغن . دووەمیشیان : پارێزکردنێکە تایبەتە بەوانەی نەخۆشن . نەخۆش ئەگەر پارێزی کرد نەخۆشیەکەی دەوستێت و زیاد ناکات ، هێزیش کارا دەبێت بۆ دوورخستنەوەی . بنەڕەتیش لە پارێزکردندا گوفتاری خوای پەروەردگارە کە دەفەرمێت : ﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ [سورة المائدة: ٦] واتە : ﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ یان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ ﴾ یان کەسێکتان هاتەوە لە شوێنی

پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾ یان جووت لە (یان پێستتان بەر یەك كەوت) لە گەڵ خێزانەكانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً ﴾ وەئاوتان دەست نەكەوت ﴿ فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ ئەوە تەیەمم بكەن بە خۆڵێكی پاك[١٥٣] لێرەدا خوای تعالی مرۆڤی پاراستووە لە بەكارهێننی ئاو ، چونكە زیانی پێدەگەیەنێت .

وفي سنن ابن ماجة وغيره ، عن أُمِّ المنذر بن قيس الأنصارية ، قالت : دَخَلَ عليَّ رسول الله ﷺ ومعه عليّ ، وعليٌّ ناقهٌ من المرض ، ولنا دوالي مُعَلَّقة ، فقام رسولُ الله ﷺ يأكل منها ، وقام عليٌّ يأكل منها ، فطَفِقَ رسولُ الله ﷺ يقول لعليّ : إنك ناقهٌ حَتَّى كفَّ . قالت : وصنعت شعيراً وسلقاً ، فجئت به ، فقال النبيُّ ﷺ لعليّ : منْ هذا أصب ، فإنه أنفع لَكَ . وفي لفظ فقال : منْ هذا فَأصبْ فإنه أوفق لَك[١٥٤].

واتە لە (أُمِّ المنذر)ی كچی (قیس)ی ئەنصاریەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ با یاوەری (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دیدەنیان كردم و ، (علي)یش بەو نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوبۆوە ، ئێمەش هێشوگەلێكی خورمای هەڵواسراومان هەبوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاو دەستیكرد بە خواردنی و ، (علي)یش هەستاو لێی دەخوارد ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : تۆ بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بویتەوە ، تا وازی هێنا . (أم المنذر) دەفەرمێت : پاشان هەستام سلق و جۆم بۆ لێنان و ، بۆم هێنان ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ بەسوودترە . لە بێژەیەكی تریشدا فەرمووی : لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە .

---

١٥٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرخنەی تەفسیری قورئان .

١٥٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٢٤٤٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٩) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " أَيْضًا عَنْ صُهَيْبٍ ، قَالَ : قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ ، فَقَالَ ((ادْنُ فَكُلْ)) ، فَأَخَذْتُ تَمْرًا فَأَكَلْت ، فَقَالَ ((أَتَأْكُلُ تَمْرًا وَبِكَ رَمَدٌ ؟)) فَقُلْت : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْضَغُ مِنْ النَّاحِيَةِ الْأُخْرَى ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (١٥٥) .

واتە : لە (صهيب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : چوومە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و خاوکات نان و خورمای لە پێش دەستدا بوو لێی دەخوارد ، پێی فەرمووم : نزیك بەرەوە بخۆ ، منیش خورمایکم هەڵگرت و خواردم ، پێی فەرمووم : خورما دەخۆی و چاویشت دەیەشێ ؟ منیش گووتم : ئەی پێغەمبەری خوا من خواردنەکە بەلا چاك و ڕاستەکەم دەجوم ، پێغەمبەری خواش ﷺ زەردە خەنە گرتی .

وَفِي حَدِيثٍ مَحْفُوظٍ عَنْهُ ﷺ إنَّ اللَّهَ إذَا أَحَبَّ عَبْدًا حَمَاهُ مِنْ الدُّنْيَا كَمَا يَحْمِي أَحَدُكُمْ مَرِيضَهُ عَنْ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ .

وَفِي لَفْظٍ إنَّ اللَّهَ يَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ مِنْ الدُّنْيَا(١٥٦) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ئەگەر خوای تعالی بەندەیەکی خۆشویست لە دونیا دەپارێزی وەکو چۆن کەسێکتان نەخۆشەکەی لە خواردن و خواردنەوە دەپارێزێ .

لە بێژەیەکی تریشدا : خوای تعالی بەندە بڕوادارەکەی خۆی لە دونیا دەپارێزێت .

بەڵام ئەو فەرموودەیەی لە سەر زمانی خەڵك دەسوڕێتەوەو باس دەکرێت : ((الحَمِيةُ رأسُ الدواءِ ، والمَعِدةُ بيتُ الداءِ ، وعوِّدوا كلَّ جسمٍ ما أعتادَه)) واتە : ((پاریزکردن

---

١٥٥ ـ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٣٤٤٢) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٧٦) .

١٥٦ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٤٢٧) ، والترمذي (٢٠٣٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٥٩) .

سەرەكیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیە ، هەرجەستەیەكیش رابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری راهاتووە)) ، ئەم فەرموودە لە گوفتارەكانی (الحارث)ی كوڕی (كلَدَة)ی پزیشكی عەرەبەو ، بەرزكردنەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ شیاو نی یە و بە راست دانانرێت ، زیاد لە یەكێك لە فەرموودەناسان ئەمەیان گوتوە ، ویذكر عن النبي ﷺ : ((أنَّ المَعِدَةَ حوضُ البدن ، والعُروق إليها واردة ، فإذا صحَّت المَعِدَةُ صدرت العروقُ بالصحة ، وإذا سَقِمَت المَعِدَةُ ، صَدَرَت العروقُ بالسقم))[١٥٧] واتە : ئەم فەرموودەیەش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسكراوە : ((گەدە حەوزی جەستەیەو ، رەگەكانی بۆ هاتووە ، بۆیە ئەگەر گەدە تەندروست بێ ، رەگەكانیش ئەو تەندروستیە بڵاو دەكەنەوەو ، ئەگەر گەدە نەخۆشیش كەوت ، رەگەكان بڵاوی دەكەنەوە بە هەموو جەستەدا)) .

(الحارث) دەڵێت : لووتكەی پزیشكێتی پارێزكردنە ، پارێزكردنیش بەلایانەوە بۆ كەسی تەندروست _ لە ڕووی زیانەوە _ بە پلەی تێكچوونە بۆ نەخۆش و بۆ ئەوانەش بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، بەڵام پارێزكردن زۆرترین سوود بەو كەسانە دەبەخشێت كە بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، چونكە سروشتیی نەخۆشەكە هێشتا نەگەڕاوەتەوە بۆ هێزو دۆخی جارانی خۆی ، هێزی هەرسكردنیی لاوازە ، سروشتی نەخۆش قبوڵكارە ، ئەندامەكانیشی ئامادەیە ، بۆیە تێكدانی هۆكارێك دەبێت بۆ شكستهێنانی ، كەلە دەستپێكردنی نەخۆشیەكە قورستر دەبێت .

بزانە كە پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا بە قەدەغەكردنی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ كە بەو نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوبوڕوە بۆ ئەوەی لە هیشووە خورما هەڵوسراوەكە نەخوات ، چاكترین چارەسازی بوو ، چونكە میوە زیانبەخشە بەو كەسانەی بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، لە بەر ئەوەی بە خێرا لە گەدەدا دەگۆڕێن و ، سروشتی

١٥٧ _ إسناده ضعيف . ضعفه الألباني في الضعيفة (١٦٩٢) .

نەخۆشیش هێشتا لاوازەو توانای پاڵ پێوەنانی نی یە ، هێشتا هیزی نەگەڕاوەتەو ، سەرقاڵیشە بە دوورخستنەوەی ئاسەواری نەخۆشیەکەو ، لابردنی لە جەستەدا ٠

خورمای تەڕی تازە پێگەیوو (الرُّطَب) جۆرە قورسیەکی تێدایە بۆ گەدە ، بۆیە ئەگەر بیخوات سەرقاڵ دەبێت بە چارەسەرکردن و چاکردنیی و ئاوڕ لە ئاسەواری نەخۆشیەکەو لادانی نادات‌ەوە ، دەرەنجامیش یا پاشماوەی نەخۆشیەکە دەمێنێتەوە ، یا زیاد دەکات ٠

کاتێ سڵق و جۆکە خرایە پێش دەستی ئیمامی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا لەوە بخوات ، چونکە یەکێکە لە باشترین خۆراکەکان بۆ کەسێك بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوبێتەوە ، چونکە ئاوی جۆ چەند خاسیەتێکی وەکو فێنکردنەوەو خۆراك پێ بەخشین و ، نەرم و نیانکردن و ، بەهێزکردنی تێدایە کە بۆ کەسێك بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوبێتەوە زۆر بەسوودە ، بە تایبەت ئەگەر لە گەڵ سڵقدا کوڵێنرا ، بۆیە ئەم خۆراکە زۆر گونجاوە بۆ ئەو کەسانەی گەدەیان لاوازە ، هیچ تێکەڵەو پاشماوەیەکی ترسێنەریش دروست ناکات ٠

(زید)ی کوڕی (أسلم) دەڵێت : (عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ پارێزی بە نەخۆشێکی خۆی دەکرد ، تا ئەو ئاستەی نەخۆشەکە لە بەر زۆری پارێزکردن ناوکی دەمژی ٠

بەگشتی : پارێزکردن بە سوودترین دەرمانەکانە پیش تووشبوون بە نەخۆشی ، قەدەغەی دروستبوونی دەکات و ، ئەگەر دروستیش بوو ، زیادبوون و بڵاوبوونەوەی لە جەستەدا قەدەغە دەکات ٠

بەشێك :

پێوستە بزانرێت كە نەخۆش و نەو كەسەش بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بۆتەوەو كەسی تەندروستیش ، ئەگەر ئارەزووی خواردنی كردو ، سروشتیشی مەیلی بۆ چوو ، پیویستە شتێكی كەم بخوات بە ئەندازەیەك توانای هەرسكردنی هەبێت و ، بە خواردنی ئەوەش زیانی پێ نەگات ، بەڵكو پێوستە سوودیشی پێ گەیەنێت ، ئیتر لێرەدا سروشت و گەدە بە قبوڵ و شادومانبوونەوە خواردنەكان وەردەگرێت و ، هەڵدەستن بە چاكردن و چارەسازیكردنی ئەوەی ترسی زیانی لێدەكرێت ، پێدەچێ لەو دەرمانانەش چاكتربێ كە سروشی مرۆڤ حەزی پێ نەیەو ، لە خۆی دوور دەخاتەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ پازی بوو (صُهَيب) كە چاوی دەیەشا چەند دانەیەك خورما بخوات و ، دەشیزانی زیانی پێ ناگەیەنێت .

لەم بارەشەوە دەگێڕنەوە كەوا ئیمامی (علي) _ خوای لێ پازی بێت _ چاوی دەیەشاو ، چووە دیدەنی پێغەمبەری خوا ﷺ ، هاوكات پێغەمبەری خوا ﷺ لە پیش دەستیدا خورما هەبوو لێی دەخوارد ، فەرمووی : ئەی (علي) حەزی لێ دەكەی ؟ وە خورمایەكی بۆ فرێدا ، پاشان دانەیەكی تری بۆ فرێدا تا حەوت دانەی بۆ فرێدا ، پاشان فەرمووی : ئیتر بەسە ئەی (علي) .

وَمِنْ هَذَا مَا رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ عِكْرِمَةَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَادَ رَجُلًا ، فَقَالَ لَهُ : مَا تَشْتَهِي ؟ فَقَالَ أَشْتَهِي خُبْزَ بُرٍّ . وَفِي لَفْظٍ أَشْتَهِي كَعْكًا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْزُ بُرٍّ ، فَلْيَبْعَثْ إِلَى أَخِيهِ ، ثُمَّ قَالَ : إِذَا اشْتَهَى مَرِيضُ أَحَدِكُمْ شَيْئًا ، فَلْيُطْعِمْهُ[158]

---

١٥٨ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٤٣٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٣٠٤) .

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووە سەردانی نەخۆشێك ، پێی فەرموو : حەزت بە چی یە ؟ ئەویش گووتی : حەزم بە نانی گەنمە ، لە بێژەیەکی دیکەدا : حەزم بە کێکە ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : هەرکەس نانی گەنمی هەیە ، با بۆ براکەی بنێرێ ، پاشان فەرمووی : ئەگەر نەخۆشی کەسێکتان حەزی بە خواردنێك بوو ، با بیداتێ)) .

لەم فەرموودەیەدا نەێنیەکی پزیشکی ناسك بەدیدەکرێت ، بریتیە لەوەی کە ئەگەر نەخۆش لە کاتی برسێتیدا ئەو خواردنەی حەزی لێیەتی بخوات ، ئەگەرچی جۆرە زیانێکیشی تێدا بێت ، سوودێکی زۆرو زیانێکی کەمتری بۆ دەبێت ، بەڵام ئەگەر هەمان خواردن لە کاتیکدا بخوات حەزی پێ نەبێت ئەو سوودەی لێ نابینێت ئەگەرچی خواردنەکە لە خودی خۆشیدا بەسوود بێت ، چونکە ئەو نەخۆشەی بە پاستی حەزی بە خواردنەکەیە ، سروشتی پاستی ئەو حەزلێکردنە زیانی ئەو خواردنەی بۆ لادەبات ، بەڵام ئەگەر بە سروشتی ڕقی لە خواردنێکی بەسوودیش بێت ، ڕەنگە زیانێکی پێگەیەنێت .

بەگشی : خۆراکی خۆشی حەزلێکراو ، سروشتی مرۆڤ بە وردی ڕووی تێ دەکات و ، بە جوانترین شێوە هەرسی دەکات ، بەتایبەت لە کاتێکدا کە نەفس بە حەزلێکردنێکی پاست و ، بەهێزێکی تەندروستەوە ڕووی تێدەکات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاوئێشەدا بە نەرم ونیانی و لە سەرخۆیی و و وازهێنان لە جوڵانەوەو پاڕێزکردن لەوەی دەبێت بەهۆی وروژاندنی چاوئێشەکە :

پێشتر ئاماژەی پێدرا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ پاڕێزی بۆ (صُهیب) بەکارهێنا ، کاتێ نکۆلیی لێکرد خورماکە بخوات ، چونکە چاوئێشەی هەبوو ، هەروەها پاڕێزی بۆ (علي)

بەکارهێنا ، کاتێ قەدەغەی کرد خورما تەرەپێگەیووەکە بخوات ، بەهۆی چاو نێشەیەکەوە تووشی بوبو .

(أبونعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا دەڵێت : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر خێزانێکی تووشی چاونێشە بوایە نەدەچووە لای تا چاوی چاک دەبوویەوە.

چاونێشە (الرمد) : ئاوسانێکی گەرمە لە سپیایی چاودا پەیدا دەبێت ، هۆکاری بریتیە لە تێڕژانی یەکێک لە چوار تێکەڵاوەکە ، یا بایەکی گەرمە بڕی لە سەرو جەستەدا زیاد دەکات و ، بەشێکیشی دەچێتە ناوەڕۆکی چاو ، یا لێدانێک بەر چاو دەکەوێت و ، سروشتی لەش و دڵیش بڕێکی زۆری خوێنی بۆ دەنێرێت ، چونکە دەیەوێت بەهۆی ناردنی ئەو بڕە خوێنەوە چارەسەری بکات ، بۆیە ئەندامە لێدراوەکە دەئاوسێت .

بزانە وەکو ئەوەی چۆن لە زەویەوە بۆ بەرگە هەوا ، دوو هەڵم بەرز دەبێتەوە ، یەکێکیان : ووشکەو ، ئەویتریان : گەرمی شێدارەو ، بەهەردوکیانەوە هەورێکی کەڵەکەبوو دروست دەکەن ، قەدەغەی چاومان دەکەن و ناهێڵن دەرکی ئاسمان بکەین ، ئاوەهاش شتی بەو جۆرە لە قوڵایی گەدەوە بۆ کۆتایەکەی بەرز دەبێتەوە ، قەدەغەی بینینمان لێ دەکەن ، بەو هۆیەشەوە چەندین نەخۆشی دروست دەبێت ، ئەگەر سروشتی جەستە بەسەریدا زاڵ بوو و بەرەو لووت پاڵی پێوەنا ، هەڵامەت دروست دەکات ، ئەگەر بەرەو زمانە بچکۆلەوەو هەردوو کونە لووت پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی گەروەخرە دروست دەکات ، ئەگەر بەرەو لاکانی جەستە پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی (الشوصة) دروست دەکات ، ئەگەر بەرەو سنگ پاڵی پێوەنا ، کۆکەو هەڵامەت دروست دەکات ، ئەگەر چوو بۆ دڵ ، تێکچونی دڵ دروست دەکات ، ئەگەر بەرەو چاو پاڵی پێوەنا ، چاونێشە دروست دەکات ، ئەگەر دابەزیە ناوسك ، نەخۆشی هەوکردنی ئەندامی زاڵ دروست دەکەن (السَّيْلان) ، ئەگەر بەرەو بەشەکانی میشك پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی بیرچوونەوە دروست دەکات ، ئەگەر

بەهۆیەوە خوێنبەرەکانی مێشك شێدارو تەڕاوی بوون و ڕگەکانی لێ پڕبوون ، نەخۆشی خەوتنی توند دروست دەکات ، ئەو کات خەوتنەکە شێدار دەبێت و ، شەونخونیش (السهر) ووشك دەبێت · ئەگەر هەڵمەکە وپستی بۆ دەروەی سەر گوزەر بکات و ، توانای نەبوو ، سەرئێشەو شەونخونی دروست دەکات ، ئەگەر هەڵمەکە بۆ لایەکی سەر لێژبوویەوە ، بەدوایدا سەرئێشەی (الشقيقة) دروست دەبێت ، ئەگەر ناوەڕاست و سەرسەری داگیرکرد ، بەدوایدا نەخۆشی خۆربردن (داء البَيْضة) دروست دەبێت ، ئەگەر بەهۆیە پەردەی مێشك سارد بوو یا گەرم بوو یا شێداربوو و چەند بایەکی لێوە ووژا ، پژمین دروست دەکات ، ئەگەر بوبە هۆی وروژانی شێ بەڵغەمیەکەی نێو مێشك تا ئەو ئاستەی زاڵ بێت بەسەر گەرمە سروشتیەکەیدا ، بورانەوەو (السُكات)[١٥٩] دروست دەکات ، ئەگەر (المِرَّة السوداء)ی وروژان تا ئەو ئاستەی هەوای مێشك تاریك بکات ، نەخۆشی دودڵی دروست دەکات ، ئەگەر ڕژایە نێو ڕێڕەوکانی دەماڕەوە ، نەخۆشی فێی سروشتی دروست دەکات ، ئەگەر کۆبەندی دەماڕەکانی سەر شێدار بێت و بڕژێتە نێو ڕێڕەوەکانی ، نەخۆشی ئیفلیجی دروست دەکات ، بەڵام ئەگەر هەڵمەکە لە (المِرَّة الصفراء)ەوە بوو بە ئاستێك مێشك گەرم بکات ، نەخۆشی (البِرْسام) دروست دەکات ، ئەگەر سنگیشی لە گەڵدا بەشداربوو ، نەخۆشی (السَّرْسَامُ)[١٦٠] دروست ، کەوابوو باش تێبگە لەم بەشە ·

مەبەستیش ئەوەیە کە خەڵتەکانی جەستەو سەر دەجوڵێن و دەوروژێن لە بارى چاوئێشەدا ، جووتبوونی خێزانیش جوڵان و هەڵچونی زیاد دەکات ، چونکە جووتبون جوڵانێکی سەرتاپای جەستەو ووڕوح و سروشتە· بۆیە جەستە لەو باردا گەرم دەبێت

---

١٥٩ ـ السُكات : نەخۆشیەکە مەبەستم لە قسەو گوتە دەخات و بەردەوام دەبێت لە سەر بێدەنگی ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ ·

١٦٠ ـ السَّرْسَامُ : ئەستوربوونی ئاوسانێکە لە پەردەی مێشکدا پەیدا دەبێ و لەرزوبای بەردەوام لە نەخۆشیەکدا پەیدا دەکا ، هەروەها دیاردەی تریشی لێ پەیدا دەبێ بۆ نموونە خەو ڕزاندن و سەرسوڕمان و سەرلێشێواندن · بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ·

بەدڵنیایی ، نەفسیش جوڵانەکەی تووندتر دەکاتەوە بۆ گەشتن بە خۆشی جوتبوون و تەواوکردنی ، ڕوحیش دەجوڵێتەوە لە گەڵ جوڵانەوەکەی نەفس و جەستەدا ، چونکە یەکەم پەیوەندبوونی ڕوح بە جەستەوە لە دڵەوە دەست پێ دەکات و ، لەوێشەوە ڕوح دروست دەبێ و ، بەهەموو ئەندامەکانی جەستەدا بڵاودەبێتەوە . بەڵام مەبەست بە جوڵانەوەکەی سروشت ، بۆ ئەوەیە ئاوی نێرینەی پێویست بەپێی ئەندازەی پێویست بنێرێ .

بەگشتی : جووتبونی خێزان جوڵانەوەیەکی سەرتاپایی گشتیە ، هێزو ، سروشت و خەڵتەکان و ، ڕوح و نەفسی جەستە لە گەڵیدا دەجوڵێتەوە ، بۆیە هەموو جوڵانەوەیەك خەڵتەکان دەوروژێنێ و نەرم و تەنکیان دەکاتەوەو بە ئاسانی ڕەوانەی ئەندامە لاوازەکانی جەستەی دەکات ، چاویش لە باری نەخۆشی چاوئێشەدا لە هەمووی لاوازتر دەبێ ، جوڵانەوەی جووتبونیش لە هەمووی زیانتر دەبێ بۆی .

(بقراط) لە کتێبی (الفصول)دا دەڵێت : پێدەچێ سواربوونی کەشتی پەنجەڕادەکێشێت بۆ ئەوەی کە جوڵانەوە هەڵچون و وروژان بە جەستە دەبەخشێت . لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا چاوئیشە سوودو کەڵکی زۆری تێدایە ، چونکە پێویست بە پارێزکردن و دەرهاوێشتنی مادە زیانبەخشەکان دەکات ، هەروەها سەرو جەستە لە پاشماوەو مادەگەنیوەکان پاك و ڕوون دەکاتەوە ، هەروەها مرۆڤ دەبێ وازبێنێت لەوانەی زیان بە نەفس و جەستە دەگەیەنن وەکو تووڕەبوون و ، خەم و خەفەت و ، جوڵانەوە تووندوتیژەکان و ، کارە قورسەکان . لە (ئاثر)یکی سەلەفیدا هاتووە : با ڕقتان لە چاوئێشە نەبێت ، چونکە ڕەگەکانی کوێربوون دەبڕێت .

لەو هۆکارانەی بەکاردێت بۆ چارەسەرکردنی چاوئێشە پشوودان و نەرم و نیانی و خۆ ماندوو نەکردنە ، هەروەها وازهێنان لە دەست لێدانی چاو و خەریك بوون پێوەی ، چونکە ئەوانەی سەرەوە ئەگەر ئەنجام دران ئەوا دەبن بە هۆکارێکی کاریگەر بۆ تێڕژانی مادەیەك بۆ نێو چاو . هەندێ لە پێشینانی چاك فەرمویانە : نموونەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو

چاوه ، دەرمانی چاویش دەست لێ نەدانێتی · لە فەرموودەیەکی (مرفوع)دا باسکراوە : ((چارەسەری چاوێشە ئەوەیە کە ئاوی سارد بتکێنرێتە نێو چاو)) · ئەمەش بەسوودترین دەرمانەکانە بۆ چاوێشەی گەرم ، چونکە ئاوی سارد بەکاردەهێنرێت بۆ کوژاندنەوەی گەرمی چاوێشە ئەگەر گەرم بوو ·

وَلِهَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ ، لِامْرَأَتِهِ زَيْنَبَ وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنُهَا : لَوْ فَعَلْتِ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَ خَيْرًا لَكِ وَأَجْدَرَ أَنْ تُشْفِيَ ، تَنْضَحِينَ فِي عَيْنِكِ الْمَاءَ ، ثُمَّ تَقُولِينَ : أَذْهِبْ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي ، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُك ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا[١٦١] .

واتە : (عبدالله)ی کوڕی (مسعود) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بە (زینب)ی خێزانی فەرموو : ئەگەر کارێکت ئەنجام بدایە بەهاوشێوەی کارەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ چاکتر دەبو و شایستەتریش دەبوو بۆ چاکبونەوەت ، ئاو بتکینیتە چاوت و ، پاشان بڵێی : ئەی پەروەردگاری خەڵک ناڕحەتیەکان لابەرەو ، چاک بکەرەوە هەر تۆ چاک دەکەیتەوە ، هیچ چاکبونەوەیەکیش نی یە جگە لە چاکبوونەوەکەی تۆ ، چاکبونەوەیەک هیچ نەخۆشیەک تێنەپەڕێنێت · ئەمەش وەکو چەندەها جار ئاماژەمان پێداوە تایبەتە بە هەندێ وەڵامەوە ، تایبەتیشە بەهەندێ لە جۆرەکانی چاوێشەوە ، بۆیە پێویستە گوفتاری تایبەتی پێغەمبەری خوا ﷺ گشتاندن نەکرێت و ، گوفتاری گشتیشی تایبەت نەکرێت بە بەشێکی خەڵکەوە ، بەوەش هەڵەگەلیک و ، پێچەوانەگەلێکی راستی زۆر ڕوویدات · والله أعلم ·

---

١٦١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٣) ، وابن ماجة (٣٥٣٠) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٦٣٩) ·

بەشێك : سەبارەت بە سڕبوونی گورچیلە كە لە گەڵیدا جەستە رەق دەبێت :

ذَكَرَ أَبُو عُبَيْد فِي " غَرِيب الْحَدِيث " مِنْ حَدِيث أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ : أَنَّ قَوْمًا مَرُّوا بِشَجَرَةٍ فَأَكَلُوا مِنْهَا ، فَكَأَنَّمَا مَرَّتْ بِهِمْ رِيحٌ ، فَأَجْمَدَتْهُمْ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قَرِّسُوا الْمَاءَ فِي الشِّنَانِ ، وَصُبُّوا عَلَيْهِمْ فِيمَا بَيْنَ الْأَذَانَيْنِ .

واتە : لە (أَبِي عثمان النَّهْدِيِّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : كۆمەڵە خەڵكێك بەلای درختێكدا تێپەڕبوون و لێیان خوارد ، وەكو ئەوەی بایەك بە سەریاندا تێپەڕبوو ، ڕەقی كردن ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئاو لە كونەكاندا سارد بكەن و ، لە نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیاندا بیكەن بە سەریاندا .

(أبوعبيد) دەڵێت : فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((قَرِّسُوا)) : واتە : ساردی بكەن . خەڵكیش دەڵێن : ((قد قَرَسَ البرد)) واتە : سەرماكە زۆر بوو . ((الشِّنان)) : واتە : كوندەو جەوەندەی كۆن . باسی ئەمەشی كردووە چونكە ئاوەكە زیاتر سارد دەكات . ((بين الأذانين) واتە : نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیان . گوتەكانی تەواوبو .

هەندێ لە پزیشكان گووتویانە : ئەم چارەسەرە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ لە چاكترین چارەسەرەكانی ئەم نەخۆشیەیە ئەگەر لە وەڵاتێكی وەكو حیجازدا ڕووبدات ، كە وەڵاتێكی گەرمی ووشكە ، چونكە گەرمیی سروشتی لە ناوەڕۆكی دانیشتوانی ئەم وەڵاتەدا لاوازەو ، ئاوكردنیش بەسەریاندا لە كاتی باسكراودا كە ساردترین كاتەكانی ڕۆژە ، هۆكاریكی كارا دەبێت بۆ كۆكردنەوەی ئەو گەرمیە سروشتیەی كە بڵاوبۆوەتەوە لە جەستەیانداو هەموو هێزەكانیش هەڵدەگرێت و ، بەوەش هێزی پاڵنەر بەهێز دەبێت و ، لە لایەكانی جەستەوە

دێت و لـه سـكدا كۆدەبێتـەوە كـه شـوێنى تەخۆشـيەكەيەو ، بـه يارمـەتى هێزەكـانى تـر نەخۆشيەكە پاڵ بە نەخۆشيەكەوە دەنێت و ، بەئيزنى خواى تعالى دورى دەخاتـەوە ، ئەگـەر (جالينوس) يا (بقراط) يا كەسانى تر ، وەسقى ئەم دەرمانەيان بۆ ئـەم نەخۆشـيە بكردايـە ، پزيشكان ملكەچى دەبوون و ، لە تەواوى زانستى سەرسام دەبوون ٠

بەشێك : سەبارەت بە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چاكردنى ئەو خۆراكەدا كە مێشى تێدەمكەوێت و رێنمايەكانى سەبارەت بە دوورخستنەوەى زيانەكانى ژەرمكان بە دژمكانيان :

فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ : إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً ، وَفِي الْآخَرِ شِفَاءً[١٦٢].

واتە : لە (أبي هريرة)ەوە _ خواى لێ رازى بێت _ فەرموويـەتى : پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرمووى : ((ئەگەر مێش كەوتە قاپى يەكێكتانەوە ، لە شلەكەدا نقـومى بكـەن ، چـونكە لـە باڵێكيدا نەخۆشى هەيەو ، لەويتردا چارەسەر)) ٠

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَحَدُ جَنَاحَيْ الذُّبَابِ سَمٌّ ، وَالْآخَرُ شِفَاءٌ ، فَإِذَا وَقَعَ فِي الطَّعَامِ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإِنَّهُ يُقَدِّمُ السَّمَّ وَيُؤَخِّرُ الشِّفَاءَ[١٦٣].

واتە : لە (أبي سعيد الخُدْرِيّ) _ خواى لێ رازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((باڵێكى مێش ژەهرەو ، ئەويتريش چارەسەرە ، ئەگەر كەوتە نێو قاپى

---

١٦٢ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٨) ، والدارمي (٢٠٤٤) ، والبخاري (٤ / ١٥٨) ، (٧ / ١٨١) ، وابن ماجة (٣٥٠٥) كلهم عن طريق عتبة بن مسلم مولى بني تميم ، عن عبيد بن حنين ، عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ولم أجده في مسلم ، ولعله وهم من المصنف ٠

١٦٣ ـ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥٠٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٣٩) ٠

یەکێکتانەوە ، لە شلەکەدا نقومی بکەن بۆ دەفیێنانی چارەسەرەکەی ، چونکە مێش باڵە ژەهرینەکەی پێش دەخات و ئەو باڵەی چارەسەری تێدایە دوایدەخات)) ٠

ئەم فەرمودە دوو شتی تێدایە : فیقهی و پزیشکی :

بەڵام فیقهیەکە : بەڵگەیەکی زۆر ئاشکەرایە کە ئەگەر مێش لە نێو ئاودا یا هەر شلەیەکی تردا مرد ، پیسی ناکات ، ئەمەش گوفتاری جەماوەری زانایانە ، ناشزانراوە لە پێشیندا کەسێك هەبوبێت بەرهەڵستی ئەمەی کردبێت ، ڕووی کردنیشی بە بەڵگە ئەوەیە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا بە نقوم کردنی مێشەکە لە ئاوەکەدا ، زانراویشە بەو کارە مێشەکە دەدرێت ، بە تایبەت ئەگەر چیشتەکە گەرم بوو ، بۆیە ئەگەر پیسی بکردایە فەرمانی بە ڕشتنی چێشتەکە دەکرد ، لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بە چاکردنی چێشتەکە کرد بە نقوم کردنی مێشەکە ، پاشان حوکمەکە لەو سنورە تێپەڕێنراو هەموو ئەو جانەوەرانەشی گرتەوە کە نەفسێکی شلیان نی یە ، وەکو مێش هەنگوێن و زەردەواڵەو ، جاڵجاڵۆکە و ، هاوشێوەکانیان ، چونکە حوکم گشتی دەبێت بە گشتیبونی هۆکاری و ، ناشمێنێت بە نەمانی هۆکارەکەی ، لەبەر ئەوەی هۆکاری پیسبوون ئەو خوێنەیە کە لە جەستەی ئاژەڵی مردوودا دەوەستێت و ، جانەوەرانیش خوێنێکی شلیان نی یە ، بۆیە حوکم بە پیسبوونی ئەو شلەی مێشی تێدەکەوێت نامێنێت ، چونکە هۆکاری دروستبوونی پیسبوون کە خوێنەکەیە نەماوە ٠

پاشان ئەو کەسانەی کە حوکم بەوە ناکەن کە ئێسکی مردارەوەبوو پیس بێت دەڵێن : ئەگەر ئەمە جێگیر بێت بۆ ئاژەڵێکی تەواو کە هەموو جۆرە شێ و تەپی و ، پاشەڕۆو ، نەبونێکی ڕەقی تێدا بێت ، جێگیربوونی شایستەتر دەبێت بۆ ئێسکێك کە هیچ جۆرە شێ و تەپی و ، پاشەڕۆو ، خوێنێکی وەستاوی تێدا نەبێت ، ئەمەش لەوپەڕی بەهێزیدایە ، بۆیە شایستەترە کاری پێ بکرێت ٠

یەکەم کەسێکیش لە ئیسلامدا ئەم گوفتارەی لێوە بیسترابێت و ، فەرموبێتی : (ما لا نفس لە سائلة) واتە : (نەفسێکی شلی نەبێت) پێشەوا (إبراهيم النخَعيُّ) بوو ، لە ئەویشەوە هەموو زانایانی ئیسلام وەریانگرتووە ، ووشەی (النفس)یش لە زمانی عەرەبیدا واتە : خوێن ، بۆیە دەگوترێت : (نَفَست المرأة) واتە : کەوتە بێنوێژیەوە ، بەڵام ئەگەر گوترا (نُفِسَت) بضم النون ؛ واتە : منداڵی بوو .

بەڵام مانا پزیشکیەکەی : (أبو عُبَيْد) دەڵێت : مانای (امْقُلُوه) : واتە : نقومی بکەن با چارەسەرەکەی بێتەدەروە وەکو چۆن نەخۆشیەکەی دەرچوو ، لەم بارەشەوە لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (هما يَتَماقلان) واتە : ئەو دووانە خۆیان لە ئاوەکەدا نقوم کرد .

بزانە بەلایانەوە مێش هێزێکی ژەرینی تێدایە ئاوسان و ، خوروی کاتی کە بە مرۆڤەوە دەدات پەنجەی بۆ ڕادەکێشێت ، ئەمەش وەکو چەکێکە بۆ مێش ، ئەگەر کەوتە شتێکەوە بەجۆرێك زیانی پێگەیەنێت ، بە چەکەکەی خۆی دەپارێزێت ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ فەرمانیداوە ئەو ژەهرەی لە باڵێکیدایە چارەسەر بکرێت بەو دەرمانەی کە خوای تعالى خستویەتیە باڵەکەی ترەوەی ، هەموو مێشەکە لە ئاو و چێشتەکەدا نقوم دەکرێت و ، مادە ژەهرەکەو مادە بەسوودەکە بەرامبەر یەکتر دەبنەوەو ، زیانەکەی دوردەخاتەوە ، ئەمەش پزیشکێتیەکە پزیشکانی گەورەو پێشەواکانیان ڕێی پێ نابەن و نایدۆزنەوە ، بەڵکو لە ڕوناکی پێغەمبەرایەتی بەدەرە ، لە گەڵ ئەمەشدا پزیشکی زانای سەرکەوتوو ملکەچی ئەم چارەسەرە دەبێ و ، دانی پێدا دەنێ ئەو کەسەی هێناویەتی تەواوترین بونەوەرەو ، پشتگیری کراوە بە سروشێکی ئیلاهی بەدەرە لە هێزی مرۆڤایەتی .

زیاتر لە یەك پزیشك بەیادیان هێناوەتەوە کە شوێنی پێوەدانی زەردەواڵەو دووپشك ئەگەر مێشی پێدا بهێنرێت سوودێکی ئاشکەرای بۆ دەبێت و ، ئێشەکەی دەنیشێنێتەوە ، ئەوەش بۆ هیچی تر ناگەڕێتەوە تەنها بۆ ئەو ماددە نەبێت کە شیفای تیدایە ، ئەگەر بهێنرێت بەو

ئاوسانەدا كە لە برژانگى چاودا پەيدا دەبێت و بە (الشَّعْرَة) ناودەبرێت پاش برينى سەرى مێشەكە چاكى دەكاتەوە .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى زيپكەدا :

ذَكَرَ ابْنُ السَّنِّيِّ فِي كِتَابِهِ عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَدْ خَرَجَ فِي أُصْبُعِي بَثْرَةٌ ، فَقَالَ " عِنْدَكِ ذَرِيرَةٌ ؟ قُلْت : نَعَمْ . قَالَ " ضَعِيهَا عَلَيْهَا " وَقُولِي : اللَّهُمَّ مُصَغِّرَ الْكَبِيرِ ، وَمُكَبِّرَ الصَّغِيرِ ، صَغِّرْ مَا بِي[١٦٤] .

واتە : كەسانێك لە خێزانەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ دیدەنى كردم كە هاوكات زيپكەيەك لە پەنجەمدا دەرچووبو ، پێى فەرمووم : دەرمانى (ذريرة)ت لايە ؟ گوتم : بەڵێ . فەرمووى : بيخە بە سەرى و ، بڵێ : پەروەردگار ئەى بچوكارەوەى گەورەو ، گەورەكارى بچوك ، ئەوەى لە جەستەمدايە بچوكى بكەرەوە .

(الذَّرِيرَةُ) : دەرمانێكى هيندى كوتراوە لە قامیشى (الذَّرِيرة) دەردەهێنرێت ، گەرم و ووشكەو بەسوودە بۆ ئاوسانەكانى گەدەو جگەرو ئاوبەنگ (الأستسقاء)و ، دڵ بەهێز دەكات چونكە بۆن خۆشە . وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي بِذَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِلْحِلِّ وَالْإِحْرَامِ[١٦٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى: بەدەستەكانى خۆم بە (الذريرة) پێغەمبەرى خوام ﷺ بۆدڵخۆش كرد لە حەجى ماڵئاوايدا بۆ ئيحرام

---

١٦٤ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٣٧٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢١٠) .

١٦٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٠٠ ، ٢٤٤) ، والبخاري (٧ / ٢١١) ، ومسلم (٤ / ١٠) كلهم عن عروة والقاسم عن عائشة فذكرته .

بەستن و دوای ئیحرام شکاندنیش ٠ (البَتْرَة) : هەڵتۆقیویەکی بچوکە بەهۆی مادەیەکی گەرمەوە دروست دەبێ و سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێ ، جێگەیەك لە جەستەدا دەدزێ و لێی دێتە دەرەوە ، پێویستی بە شتێکە پێیگەیەنێت و دەریکاتە دەرەوە ، (الذَّريرة)ش یەکێکە لەو دەرمانانەی ئەو کارە بەجێ دێنێت ، چونکە سیفەتێکی بەرزی پێگەیاندن و دەماوێشتنی هەیە سەرەڕای بۆن خۆشیەکەی ، ئەگەرچی سیفەتێکی ساردکردنەوەشی تێدایە بۆ ئەو ئاگریەی لەو مادەدایە ، بۆیە دانەر کتێبی (القانون) دەڵێت : هیچ شتێك نی یە لە (الذَّريرة) چاکتربێ بۆ سوتاندنی ئاگر ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی گوڵ و (بدهن الورد) سرکەدا (الخل) تێکەڵ کرا ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی ئاوساو دومەڵەکان بە هەڵدرین و دەرهێنانی کێم و ئاوەکەی :

يُذكر عن علي أنه قال : دخلتُ مع رسول الله ﷺ على رجل يعودهُ بظهره ورم ، فقالوا : يا رسول الله بهذه مدَّة ٠ قال : بُطُّوا عنه ، قال عليٌّ فما بَرِحتُ حتى بُطَّتْ ، والنبيُّ ﷺ شاه(١٦٦)

واتە : لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ باسکراوە فەرموویەتی : ((بەیاوەری پێغەمبەری خوا ﷺ چوینە دیدەنی پیاوێك ، پێغەمبەری خوا ﷺ سەردانی دەکرد بە هۆی ئەو ئاوسانەوە کە لە پشتیدا بوو ، گوتیان : ئاوسانەکەی کێم و زیچکاوی هەیە ، ئەویش فەرمووی : هەڵیدرێن ، (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : جێگەکەم بەجێنەهێشت تا ئاوسانەکەی هەڵدڕا بۆ دەرهێنانی کێم و زیچکاوەکەی ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئامادەبوو.

ويُذكر عن أبي هريرة : أنَّ النبيَّ ﷺ أمر طبيباً أن يَبُطَّ بطن رجل أجْوى البطن ، فقيل : يا رسول الله هل ينفع الطبُّ ؟ قال : الذي أنزَلَ الداء ، أنزل الشِّفاء ، فيما شاء(١٦٧) .

---

١٦٦ ـ ضعيف - انظر مجمع الزوائد (٥ / ٩٩) ٠

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ باسکراوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایە پزیشکێك سکی پیاوێکی تووشبوو بە نەخۆشی ئاوبەنگ هەڵبڕێ ، گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا پزیشکێتی سوود دەگەیەنێت ؟ فەرمووی : ئەو زاتەی نەخۆشیەکەی دابەزاندووە ، چارەسەرەکەشی دابەزاندووە ، بەهەر شتێك ئارەزووی لێبێت ٠

ئاوسان (الورم) : مادەیەکە بە قەبارەی ئەندامەکە ، دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ زێدە مادەیەك دەڕژێتە نێو ئەو جێگەیە ، لە تێکڕای ڕەگەزەکانی نەخۆشیدا هەیە ، ئەو مادانەش ئاوسانەکە پەیدا دەکەن چوار تێکەڵاوەکەو ، ئاو و ، بان ، ئەگەر ئاوسانەکە کۆبوونەوە بە دومەڵ (خُراج) ناودەبرێت ، هەموو ئاوسانێکی گەرمی بەئازاریش دەرەنجامی سێ شت دەبێ : یا شیبوونەوەو نەمان ، یا کۆبوونەوەی کێم و زیچکاو ، یا دەگۆڕێت بۆ بارێکی ڕەقی ٠ بۆیە ئەگەر هێزی مرۆڤ بەهێزبوو ، مادەی ئاوسانەکە کۆنترۆڵ دەکات و شیدەکاتەوەو نایهێڵێت ، ئەمەش چاکترین بارەکانە ئەگەر باری ئاوسانەکەی پێدا تێپەڕبێت ، بەڵام ئەگەر هێزی لەوە کەمتر بوو ، مادەی ئاوسانەکە پێدەگەیەنێت و ، دەیکات بە کێمێکی سپی و ، جێگەیەکی بۆ دەکاتەوەو دەیڕژێنێتە دەرەوە ، ئەگەر هێزی مرۆڤەکە لەوەش کەمتربوو ئەوا مادەکە دەگۆڕێت بۆ کێمێکی تەواو پێنەگەیو ، بێتواناش دەبێ جێگەیەك لەو ئەندامەدا بکاتەوەو پاڵی پێوە بنێت بۆ دەرەوە ، لەم بارەدا ترسی گەنین لەو ئەندامەی لەشی مرۆڤ دەکرێت بەهۆی زۆر مانەوەی مادە کێماوە ڕەقەکە تیایدا ، بۆیە پێویستی بە یارمەتی پزیشکە بۆ هەڵدرینی جێگەکە ، یا هەر ڕێگەیەکی تر بۆ دەهێنانی ئەو مادە خراپبووە کە ئەندامەکەی خراپ کردووە ٠

هەڵدرینیش دوو سوودی تێدایە : یەکەمیان : دەهێنانی ئەو کێم و مادە خراپانەیە کە ئەندامەکەی لەش خراپ دەکات٠ دووەمیان : ڕێگریی لە کۆبونەوەی مادەی تر لەویدا بۆ ئاوەی هێزی تری پێ نەبەخشێت ٠

---

١٦٧ _ سنن تغريجه ٠

بەڵام سەبارەت بەو گوفتارەی کە فەرموویەتی : ((إنه أمر طبيباً أن يَبُطّ بطن رجل أجْوَى البطن)) واتە : ((فەرمانیدایە پزیشکێك سکی پیاوێکی تووشبوو بە نەخۆشی ئاوبەنگ هەڵدڕێ)) ، لێرەدا ووشەی (الجَوى) بۆ چەند مانایەك بەکاردێ لەوانە : ئەو ئاوە بۆگەنەیە کە لە سکدا کۆدەبێتەوە نەخۆشی ئاویەنگ دروست دەکات .

پزیشکان جیاوازیوون سەبارەت بە هەڵدڕین و دەرهێنانی ئەو ئاوەی تیایدا کۆبۆتەوە ، کۆمەڵێك لە پزیشکان ڕێگری لێ دەکەن چونکە مەترسیدارەو ، ساغ و سەلامەتیشی لێوە بەدوورە ، کۆمەڵێکی تریش شیاوێتیان پێداوەو ، دەڵێن : بەدەر لەوە هیچ چارەسەرێکی تری نی یە ، مەبەستیشیان بەو جۆرەیەتی کە بە (الزَّقيّ) ناودەبرێت ، چونکە وەکو پێشتریش ئامازەمان پێدا سێ جۆرە : تەپڵی و ، گۆشتی و ، (الزِّقي)ە ، کە بەڵای زۆربەی پزیشکانەوە خراپترین جۆرەکانە . پزیشکانی تریش گوتویانە خراپترین جۆریان گۆشتیە چونکە هەموو جەستە دادەپۆشێ .

لە کۆی چارەسەرەکانی جۆری (الزِّقي) دەرهێنانی ئاوەکەیە بە هەڵدرێن (البَزْل) ، ئەمەش وەکو خۆێن دەرهێنانی پیسە لە ڕەگەکانەوە ، بەڵام مەترسیدارە وەکو پێشتر ئامازەی پێدرا ، ئەگەر (صحيح)ی ئەم فەرموودەیە جێگیربوو ، ئەوا بەڵگەیەك دەبێت بۆ شیاوێتی هەڵدڕین و دەرهێنانی .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆراك پێدانی مرۆڤ بە ناسکترین و بەتامترین ئەو خۆراکانەی لە سەری ڕاهاتووە :

فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّهَا كَانَتْ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ مَنْ أَهْلِهَا، وَاجْتَمَعَ لِذَلِكَ النِّسَاءُ ، ثُمَّ تَفَرَّقْنَ إِلَى أَهْلِهِنَّ ، أَمَرَتْ بِبُرْمَةٍ مِنْ تَلْبِينَةٍ فَطُبِخَتْ ، وَصُنِعَتْ ثَرِيدًا ،

ثُمّ صُبّتْ التّلْبِينَةُ عَلَيْه ، ثُمّ قَالَتْ : كُلُوا مِنْهَا ، فَإِنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه ﷺ يَقُولُ ((التّلْبِينَةُ مَجَمّةٌ لِفُؤَادِ الْمَرِيضِ تَذْهَبُ بِبَعْضِ الْحُزْنِ))(١٦٨) .

واته : (عُرْوة) له خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : ئەگەر یەکێك له کەسوکاری بمردایە ، پاش ئەوەی ژنان کۆدەبونەوەو ، دەچونەوە ماڵی خۆیان ، فەرمانیدەدا مەنجەڵێك (تلبينة) لێدەنرا ، ئینجا تریدی دەکردو ، (تلبينة)ەکەی بەسەریدا دەکردو ، پاشان دەیفەرموو لێی بخۆن ، چونکە گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : (((التلبينة) ئاسوودەیی بە دڵی نەخۆش دەبەخشێ و هەندێ لە خەمەکان دەڕوێنێتەوە)) .

وَفِي " السّنَنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ أَيْضًا ، قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ عَلَيْكُمْ بِالْبَغِيضِ النّافِعِ التّلْبِين ، قَالَتْ : وكَانَ رَسُولُ اللّه ﷺ إِذَا اشْتَكَى أَحَدٌ مِنْ أَهْلِهِ لَمْ تَزَلْ الْبُرْمَةُ عَلَى النّارِ حَتّى يَنْتَهِيَ أَحَدُ طَرَفَيْهِ . يَعْنِي يَبْرَأُ أَوْ يَمُوتُ(١٦٩) .

واته : له خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((بێزلێکراوی بەسوود بەکارببێنن (التلبين))) ، خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەکێك لە کەسوکاری نەخۆش بوایە ئیتر بەردەوام مەنجەڵە (التلبين)ەکە بەسەر ئاگرەوە دەبوو تا بەلایەکا کۆتای دەهات . مەبەستی ئەوەیە یا چاك دەبێوە یا دەمرد .

---

١٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٩) ، ومسلم (٢٢١٦) .

١٦٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ٢٤٢) ، وابن ماجة (٣٤٤٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٥) .

وَعَنْهَا : كَانَ رَسُولُ اللَّه ﷺ إِذَا قِيلَ لَهُ إِنَّ فُلَانًا وَجِعٌ لَا يَطْعَمُ الطَّعَامَ ، قَالَ : عَلَيْكُمْ بِالتَّلْبِينَةِ فَحَسَّوهُ إِيَّاهَا ، وَيَقُولُ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا تَغْسِلُ بَطْنَ أَحَدِكُمْ كَمَا تَغْسِلُ إِحْدَاكُنَّ وَجْهَهَا مِنْ الْوَسَخِ(١٧٠) .

واتە : دیسان لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ئەگەر بە پێغەمبەری خوایان ﷺ بگوتبا فلاّن کەس نەخۆشەو خۆراك ناخوات ، دەیفەرموو ، (((التلبينة) بەکاربێنن با بیخواتەوە ، دەشیفەرموو : بەو زاتەی نەفسی منی بەدەستە نێو سکی یەکێکتان دەشواتەوە بە هاوشێوەی ئەوەی یەکێتان دەم و چاوی لە پیسی پشواتەوە ٠

(التلبين) : شۆربایەکی ناسکەو لە خەستی ماستاودایە ، هەر لە ئەویشەوە ناوەکەی داتاشراوە ، (الهَرَوِيُّ) دەفەرمێت : ناونراوە بە (التلبينة) لەبەر ئەوەی لە ماستاو دەچێت لە بواری سپێتی و ناسکی و خەستیەوە ، ئەم خۆراکە بەسوودە بۆ نەخۆش ، چونکە ناسکێکی پێگەیووە نەك چڕێکی نەکۆڵاو ، ئەگەر وێستی زانینی چاکێتی (التلبينة) دەکەی ، تەماشای چاکێتەکانی ئاوی جۆ بکە ، بەڵکو ئاوی جۆیە بۆ ئەوان ، چونکە (التلبينة) شۆربایەکی وەرگیراوە لە ئاردی جۆ بە کەپەکەوە ، جیاوازیش لە نێوان ئەم و ئاوی جۆدا ئەوەیە ئاوی جۆ لە جۆ لێدەنرێت بە ساغی ، کەچی (التلبينة) لە جۆ لێدەنرێت بە هاڕاوی ، ئەمەش بەسوودترە چونکە خاسیەتی جۆکە دێتەدەروە بە هاڕاوی ، پێشتریش ئامازەی پێدرا کە داب و نەرێت گاریگەری خۆی دەبێت بۆ سوود وەرگرتن لە دەرمان و خۆراکەکان ، چونکە نەرێتی عەرەب وابوو ئاویان لە جۆی هاڕاو وەردەگرت نەك بە ساغی ، ئەمەش خۆراکێکی زیاتر دەبەخشێت ، کاریگەریشی بەهێزترەو ، توانای پاککردنەوەشی گەورەترە ، بەڵام پزیشکانی شار ئاویان لە جۆی ساغ وەرگرتووە ، بۆ ئەوەی ناسك و نەرم ونیانتر بێ و ، قورسیش نەبێ بۆ سروشتی نەخۆش ، ئەمەش بەگوێرەی خووی دانیشتوانی شارو نەرم و

---

١٧٠ ـ إسناده ضعيف . أخرجه أحمد (٦ / ٣٢) ، ورواه البخاري (٥٤١٧) مرفوعاً بلفظ : ((التلبينة مُجمَّة لفؤاد المريض ، تُذْهب ببعض الحزن)) ٠ ورواه مسلم (٢٢١٦) ٠

نیانیانەو ، ئاوی جۆی هاڕاویش بۆ سروشتی ئەوان قورسە ، مەبەستیش ئەوەیە کە ئاوی جۆی لێنراو بە ساغی خێرا گوزەر دەکات و ، پاکردنەوەشی زۆر ئاشکەرایەو ، خۆراکێکی نەرم نیانیش بە جەستە دەبەخشێت و ئەگەر بە گەرمیش بخورێتەوە بەهێزتر پاك دەکاتەوەو ، خێراتریش گوزەر دەکات و ، گەرمی خۆڕسکیش زیاتر پەرەپێدەدات و ، سەرکەوتوتریش بەر ڕووی گەدە دەکەوێت ·

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((مجمة لفؤاد المريض)) واتە ئاسودەکارە بۆ دڵی نەخۆش و ، شادکارو خۆشی هێنەرە بۆی · فەرمایشتی : ((تذهب ببعض الحُزْن)) واتە : خەم بەرە ، ئەمەش _ والله أعلم _ لەبەر ئەوەیە خەم وخەفەت میزاج سارد دەکەنەوەو ، گەرمیی خۆڕسکیش لاواز دەکەن ، چونکە ئەو خوێن و ڕوحەی هەڵگری گەرمیەکەن مەیلی لای دڵ دەکەن ، کە جێگەی دروستبونیەتی ، ئەم شۆربایەش گەرمیە خۆڕسکیەکە بەهێزدەکات بە زیادکردنی مادەکەی ، بۆیە زۆربەی ئەو خەم و خەفەتەی توشی بووە لایدەبات ·

دەشگوترێت _ ئەمە نزیکترە لە قبوڵبونەوە _ هەندێ خەم و خەفەت لادەبات بە هۆی خاسیەتێکەوە کە تیایدایە لە ڕەگەزی خاسیەتی خۆراکە شادومانکارەکان ، چونکە هەندێ لە خۆراکەکان شادومانی و ئاسودەی بەدڵ دەبەخشن بە هۆی خاسیەتێکی تایبەتەوە · والله أعلم ·

دەشگوترێت : هێزەکانی کەسی خەمبار لاواز دەبێت ، چونکە ووشکیتی بەسەر ئەندامەکانی و ، بەسەر گەدەشیدا بەتایبەت زاڵ دەبێ ، بەهۆی کەمبونەوەی خۆراك تیایدا ، ئەم شۆربایەش تەڕو شێدارێ دەکاتەوەو ، بەهێزی دەکاتەوەو ، خۆراکێ پێ دەبەخشێتەوە ، هەمان ئەو شتانەش بە دڵی نەخۆش دەبەخشێت ، بەڵام نەخۆش بە زۆری خەڵتەی تاڵی و ترشی ، یا بەڵغەمی ، یا کێمی لە گەدەیدا کۆدەبێتەوە ، ئەم شۆربایەش گەدە پاك

دەکاتەوەو ، ئەو مادانەش شلّ دەکاتەوەو ، بەڕێیان دەخات و ، چۆنیەتیان چاك دەکاتەوەو ، تووندتیژیان دەشکێنێت ، هەموو ئەمانەش ئاسودەیی بە نەخۆش دەبەخشێت ، بە تایبەت بۆ ئەو کەسانەی بەخواردنی نانی جۆ ڕاهاتوون کەوا نەڕێتی دانیشتوانی مەدینە بوو ، زۆربەی بژێوی و خواردەمەنیان ئەوەبوو ، چونکە گەنم لای ئەوان دەگمەن بوو . واللە أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشدا بە خۆشکردنی نەفسیان و بەهێزکردنی دڵیان :

رَوَى ابْنُ مَاجَهْ " فِي سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ ، فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الْأَجَلِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا ، وَهُوَ يُطَيِّبُ نَفْسَ الْمَرِيضِ[171].

واتە : لە (أبي سَعيد الخُدْرِيّ) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر چوونە سەردانی نەخۆش ، ناڕەحەتیەکانی لە سەر بڕەوێننەوە بە هیوای تەمەن درێژی ، ئەوەش هیچ شتێك لە چارەنووسی خوای تعالی ناگەڕێنێتەوە ، بەڵام دڵی نەخۆشی پێ خۆش دەبێ)) .

جۆرێکی زۆر بەڕێز لە بەڕێزترین جۆرەکانی چارەسەری نەخۆش لەم فەرمودەیەدا بەدیدەکرێت ، کە بریتیە لە ڕێنیشاندان بۆ ئەو شتانەی دڵیی نەخۆشی پێ خۆش دەبێت و ، چاکترینیشیان گوفتاری خۆشە کە سروشتی نەخۆشی پێ بەهێز دەبێت و ، هێزی پێ دەبوژێتەوەو ، گەرمی خۆڕسکیشی پێ بڵاودەبێتەوە ، ئەمەش یارمەتی دورخستنەوەی نەخۆشیەکە دەدات ، یا کەمی دەکاتەوە ، کە بەرزترین مەبەستەکانی پزیشکە .

---

١٧١ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٢٤٣٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤٨) .

شادومان كردنى نەفسى نەخۆش و ، دڵخۆشكردنى و ، باسكردنى ئەوەى ئاسودەيى پێ دەبەخشێت ، كاريگەريەكى سەرسوڕمێنى لە چاكردنەوەى نەخۆشى و سوكردنەوەيدا هەيە ، چونكە خوێن و ڕوح و هێزەكانى پێ بەهێز دەبێ و ، يارمەتيدەرێكى چاكيش دەبێ بۆ دوورخستنەوەى زيانبەخشەكە ، خەڵكى زۆرێك لە نەخۆشەكان دەبينن هێزەكانى دەبوژێتەوە ، بەتايبەت بە سەردانيى ئەو كەسانەى كە نەخۆشەكان خۆشيان دەوێ و ، بە گەورەيان دادەنێن و ، ئەوانيش چاويان پێ دەكەوێ و ، سۆزو ميهرەبانى بۆ دەنوێنن و ، لە گەڵيدا دەدوێن ، ئەمەش يەكێكە لە سودەكانى سەردانى نەخۆش كە پەيوەندى بە ئەوانەوە هەيە ، چونكە لە بنچينەدا چوار جۆر سودى تێدايە : جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ نەخۆش ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ ئەو كەسەى سەردانى دەكات ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ كەسوكارى نەخۆش ، جۆرێكيش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەمەكى خەڵك .

پێشتر ئاماژەى پێدرا كە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ وابوو لە نەخۆشى دەپرسى سەبارەت بە نەخۆشيەكەى و ، چۆن هەستى پێ دەكات و ، لێشى دەپرسى سەبارەت بەو خۆراكەى حەزى لێيەتى ، دەستە موياركەكانيشى دەخستە سەر تەوێڵى و ، ڕەنگە دەستيشى بخستبايەتە نێوان هەردوو مەمكەكانى ، بۆشى دەپارايەوەو نزاى بۆ دەكردو ، دەرمانێكيشى بۆ وەسف دەكرد گونجاوى نەخۆشيەكەى بوايە ، پێدەچێ دەستنوێژيشى بگرتايەو لە ئاوى دەستنوێژەكەشى بەسەردا بكردايە ، لەوانەبوو بە نەخۆشيش بڵێ : ((لا بأس ، طَهُورٌ إنْ شاء الله))[١٧٢] واتە : دەيفەرموو : ((هێچى تێدا نى يە ، چاك دەبيتەوە إن شاء الله)) ، ئەمەش لوتكەى تەواوێتى سوزو ميهرەبانى و ، باشێتى چارەسەرو چارەسازيە .

---

١٧٢ ــ صحيح أخرجه البخاري (٤ / ٢٤٦) ، (٧ / ١٥٢ ، ١٥٣) ، (٩ / ١٦٩) وفي الأدب المفرد (٥١٤) ، (٥٢٦) والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٩) كلهم من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی جەستەکاندا بە پێدانی ئەو خۆراك و دەرمانانەی لە سەری ڕاهاتووە ، ئەك بەوەی لە سەری ڕانەهاتووە :

ئەمە بچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، بەسوودترین شتیشە تیایدا ، ئەکەر پزیشك هەڵەی تێدا بکات ، زیان بە نەخۆش دەگەیەنێ لەو شتەدا کە پێی وایە سوودی بۆ دەبێ ، هیچ کەسیش ئامادە نی یە لەم دەستوەرە لابدات و ، ئەو دەرمانانە بەکاربێنی کە لە کتێبە پزیشکیەکاندا هەیە ، جگە لە پزیشکێکی نەفام ، چونکە گونجاوێتی دەرمان و خۆراك بۆ جەستە بە گوێرەی ئامادەیی و قبوڵبوونێتی بۆ ئەو دەرمان و خۆراکە ، ئەمانەش دەشتەکی و وەرزێرو و کەسانی تری بەو هاوشێوانەن کەوا شەربەتی (لینوفر)و گوڵی ناسك و(الورد الطريّ) خواردنەوەی گەرم گاریگەری بۆ ئەمانە نابێ ، هیچ شتێك کار لە میزاجیان ناکات ، بەڵکو سەرجەم دەرمانەکانی دانیشتوانی شارو خەڵکانی خۆشگوزەران کاریان تێناکات ، تاقیکردنەوەش گەواهیدەرە ، هەرکەس تەماشای ئەو چارەسەرە پیغەمبەرایەتیانە بکات کە ئاماژەی پێدرا ، دەبینێ هەرهەمووی گونجاوی نەرێتی نەخۆش و زەویەکەیەتی ، گونجاوی ئەوەیە کە لە سەری پەروەردە بووە ، کەوابوو ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، کە پێویستە ڕەچاو بکرێت ، ئەمەش لە لایەن پزیشکە بەڕێزەکانەوە دانی پێدانراوە ، تا ئەو ئاستەی گەورەترین پزیشکی عەرەب (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة) ، کە وەکو (بقراط) بووە لە نێو قەومەکەی خۆیدا دەڵێت : پارێزکردن سەرەکیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیەو ، هەموو جەستەیەکیش ڕابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری ڕاهاتووە ، لە بێڕەیەکی دیکەشدا گوتوویەتی : وازهێنان لە خواردن و خۆ برسیکردن دەرمانە ، ئەمەش لە گەورەترین دەرمانەکانە بۆ چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشیانەی بە هۆی تێڕژانی یەکێك لە چوار تێکەڵاوەکانی خوێنی ، بەڵغەمی ، (صفراوي) ، (سوداوي)موە پەیدا دەبن

به جۆرێك له هەموو ئەو دەرمانانەی بەکار دەهێنرێن بۆ بەتاڵکردن و دەرهاوێشتنی ئەو چوار تێکەڵاوە چاکترە ، بەمەرجێك ترسی ئەوەی لێنەکرێت ئەو چوار تێکەڵاوە زیاتر تێڕژێت ، یا ترسی وروژانی تێکەڵاوەکانی لێ بکرێت ، یا تیژترو گرگرتوتری بکات ٠

گوفتاری (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة) : (المعدة بيت الداء) واتە گەدە شوینی نەخۆشیە ٠ گەدە : ئەندامێکی دەماریی نێو بۆشە ، لە شێوی کولەکەدایە ، لە سێ چین پێکهاتووە ، لە پارچەگەلێکی وردی دەماریی پێکهاتووە بە ڕێشاڵ ناودەبرێت ، گوشت چواردەوری داوە ، ڕێشاڵی چینێکیان بە درێژیە ، ئەویتریان بە پانیەو ، سێ یەمیش پێچاوپێچە ، دەمی گەدە زۆرترین دەماری پێوەیەو ، بنیشی زۆرترین گۆشتی پێوەیە ، ناوەوەی ڕێشووی هەیە ، کەوتۆتە ناوەڕاستی سکەوە ، کەمێك بەلای ڕاستدا مەیل دەکات ، ئا بەم شێوەیە لە لایەن خوای پەروەردگارەوە خوڵقێنراوە بۆ حیکمەتێکی ناسك و جوان ، گەدە مالّ و شوێنی نەخۆشیە ، شوێنی هەرسی یەکەم بوو ، تیایدا خۆراك پێدەکات و لێڕ دەبێتەوە بۆ جگەرو ڕیخوڵە ، پاشەڕۆشی لێ بەجێ دەمێنێت کە هێزی هەرسکردن نەیتوانیوە بەتەواوی هەرسی بکات ، یا بەهۆی زۆری خۆراکەوە ، یا بەهۆی گەندی خۆراکەکەوە ، یا بەهۆی خراپ ڕێکخستنی خۆراکەکانەوە ، یا بە هۆی تێکڕای ئەو هۆکارانەوە ، بەزۆری مرۆڤ توانای خۆ ڕزگارکردنی لە هەندێ لەوانە نابێت ، بۆیە گەدە دەبێ بە مالّ و شوێنی نەخۆشیەکان ، وەکو ئەوەی بەو گوفتارانەی هانی خەڵك بدات بۆ کەمکردنەوەی خۆراك و ، قەدەغەکردنی نەفس لە شوێنکەوتنی ئارەزوەکاندلو ، خۆپاراستن لە زێدە خۆراك و پاشەڕوی زیاد ٠

بەڵام (عادة) واتە : نەرێت ، ئەمیش وەکو سروشت وایە بۆ مرۆڤ ، بۆیە دەگوترێت : نەرێت خووی دووەمە ، کە هێزێکی گەورەیە لە لەشدا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر شتێك بەپێی چەند جەستەیەکی نەریت جیاواز بپێورێت ، دەبینرێت بۆ هەر دانەیەکیان جیاواز دەبێ ، ئەگەرچی جەستەکان گەنجاو و ڕێکەوتوش بن لە ڕووەکانی تردوە ، بۆ نموونە سێ جەستەی میزاج گەرم لە تەمەنی لاویدا ، یەکێکیان ڕاهێنراوە لە سەر خواردنی شتە گەرمەکان ،

دووەمیان ڕاهێنراوە لە سەر خواردنی شتە سارد‌ەکان ، سێ یەمیش ڕاهێنراوە لە خواردنی شتە ناوەند‌ەکان ، بۆیە یەکەم : ئەگەر هەتگوێن بخوات زیانی پێ ناگەیەنێت . دووەم : هەرکات بیخوات زیانی پێ دەگەیەنێ . سێ یەمیش : بە کەمی زیانی پێ دەگەیەنێ. کەوابوو نەرێت پایەیەکی گەورەیە لە پاراستنی تەندروستی و ، چارەسەری نەخۆشیەکاندا ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو جەستەیەکی چارەسەر دەکرد بەوەی ڕاهاتووە لە سەری لە بواری بەکارهێنانی خۆراک دەرمان و شتی تریشدا .

بەشێک : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەچارەسەرکردنی نەو ژەهرەدا کە تووشی بوو لە خەیبەر لە لایەن جولەکەکانەوە :

ذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ امْرَأَةً يَهُودِيَّةً أَهْدَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ شَاةً مَصْلِيَّةً بِخَيْبَرَ ، فَقَالَ : مَا هَذِهِ ؟ قَالَتْ هَدِيَّةٌ ، وَحَذِرَتْ أَنْ تَقُولَ مِنْ الصَّدَقَةِ ، فَلَا يَأْكُلُ مِنْهَا ، فَأَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَكَلَ الصَّحَابَةُ ، ثُمَّ قَالَ : أَمْسِكُوا ، ثُمَّ قَالَ لِلْمَرْأَةِ : هَلْ سَمَمْتِ هَذِهِ الشَّاةَ ؟ قَالَتْ : مَنْ أَخْبَرَكَ بِهَذَا ؟ قَالَ : هَذَا الْعَظْمُ لِسَاقِهَا ، وَهُوَ فِي يَدِهِ ؟ قَالَتْ : نَعَمْ . قَالَ : لِمَ ؟ قَالَتْ : أَرَدْتُ إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا أَنْ يَسْتَرِيحَ مِنْكَ النَّاسُ ، وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ ، قَالَ : فَاحْتَجَمَ النَّبِيُّ ﷺ ثَلَاثَةً عَلَى الْكَاهِلِ ، وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحْتَجِمُوا فَاحْتَجَمُوا ، فَمَاتَ بَعْضُهُمْ»(١٧٣).

واتە : (عبدالرحمن)ی کوڕی (کعب)ی کوڕی (مالك) فەرموویتی : ژنێکی جولەکە لە خەیبەر مەڕێکی برژاوی دایە پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : ئەمە چی یە ؟ ژنەکە گوتی : دیاریەو ، وریابوو لەوەی نەڵێت خێرو صەدەقەیە ، چونکە لێی ناخوات ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ لێی خواردو هاوەڵانیش لێیان خوارد ، پاشان فەرمووی : دەستەڵگرن ، پاشان بە ژنەکەی فەرموو : ئایا مەبەستت لە ژەهراوی کردووە ؟ ژنەکەش گوتی : کێ

---

١٧٣ ـ صحيح : أخرجه البخاري نحوه (٦ / ١٩٠) .

هـەواڵی ئەمـەی پێـدای ، پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : ئـەم ئێسـکەی لاقـی ، کـە بـە دەستیەوە بوو ؟ ژنەکە گوتی : بـەڵێ · پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : بۆچـی ؟ ژنەکە گوتی : ویستم ئەگـەر درۆزن بیت خەڵکی لە دەستت بحەوێنەوە ، ئەگـەر پێغەمبـەریش بیت ئەوا زیانت پێ ناگەیەنێ ، ئەو هاوەڵە بەڕێزە دەفەرمێت : پاشان پێغەمبـەری خـوا ﷺ سێ کەڵەشاخی گرت لە سەر شانی و ، فـەرمانی دایـە هاوەڵانیشی کەڵەشاخ بگـرن ، ئـەوانیش کەڵەشاخیان گرت ، پاشان هەندێکیان مردن ·

لە رێگەیەکی تـری فەرموودەکـەوە باسکراوە : کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە سـەر شـانی کەڵەشاخی گرت بەهۆی خواردنی گۆشتی مەڕەکەوە ، (أبوهند)ی خزمەتکاری (بـني بَياضَـةَ) لە پشتیوانان ، بە شاخ و چـەقۆی دەم پـان کەڵەشـاخی بـۆ گـرت ، دوای ئـەوە پێغەمبـەری خوا ﷺ سێ سالێ مایەوە تا ئەو ئێش و ئازارەی توش بوو کە بوبە هۆی مردنی ، دەیفـەرموو : تا ئێستا هەست بە ئازار دەکەم بە هـۆی ئـەو پاروانـەوە کـە لـە گۆشتی مەڕەکـەم خـوارد لـە ڕۆژی خەیبـەردا ، تـا ئـەوە بویـە هـۆی بڕینـی شاخوێنبەرم ، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـە شەهیدی مرد ، ئەمە گوفتاری (موسی)ی کوڕی (عقبة)یە ·

چارەسەری ژەهر بەو دەرمانانە دەکرێت کە خاسیەتی بـەتاڵکردن و دەرهاوێشـتنیان هەیـە ، بـەو دەرمانانـەی بەرهەڵسـتی کـاری ژەهـر دەکـەن و پـوکی دەکەنـەوەو نـایهێڵن ، یـا بـە چۆنیەتیەکانی ، یا بە خاسیەتەکانی · هەرکـەس ئـەو دەرمانانـەی نـەبوو ، بـا خێـرا ڕووبکاتـە بەتاڵکردن و دەرهاوێشتنی سەتاپایی و بەسوودترین شتیش لـەم بـوارەدا کەڵەشاخ گرتنـە ، بەتایبەت ئەگەر وەڵاتەکە گەرم بوو ، زەمەنیش گەرم بوو ، چونکە هێـزی ژەهـر دەچێتە نێو خوێنەوەو ، بەڕێگای ڕەگ و ڕێڕەوەکاندا بڵاودەبێتەوە تا بـە دڵ دەگـات ، کـە گەشتە ئـەوێ مردن ڕووبەدات ، خوێن ڕاڕەری گەیەنەری ژەهرە بـۆ دڵ و ئەندامـەکانی دیکـە ، بۆیـە ئەگـەر کەسـی ژەهـراوی یەکسـەر دەستپێشـخەری کـردو خوێنەگـەی دەرهێنـا ، ئـەو چـۆنیەتیە ژەهراویەی تێکەڵیی بووە لـە گەڵیـدا دەچێتە دەرەوە ، ئەگـەر بـەتاڵکردن و دەرهاوێشتنەکە

بەتەواویی بێت ، ئەوا چیتر ژەهەرەکە زیانی پێ ناگەیەنێ ، بەڵکو ژەهرەکە یا دەچێت و نامێنێت ، یا لاواز دەبێت و سروشتی مرۆڤی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، کاریگەری پوك دەکاتەوە یا زۆر لاوازی دەکات ٠

شەهیدبوونی بە ژەهرەکە :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ کەڵەشاخی گرت ، لە سەر شانی کەڵەشاخی گرت ، کە نزیکترین شوێنێکە لە دڵەوە بتوانرێت کەڵەشاخی تێدا بگیرێت ، ئەوەبوو مادە ژەهراویەکە لە گەڵ خوێندا هاتەدەرەوە بەڵام نەك بە تەواوی ، بەڵکو لە گەڵ لاوازبونی مادەکەدا کەچی شوێنەواری هەر مایەوە ، چونکە ویستی پەروەردگار ئەوەبو پلەکانی فەزڵی هەموو بۆ تەواو بکات ، بۆیە کە خوای تعالی ویستی ئەوەی هەبوو بە شەهیدبوون ڕێز لە پێغەمبەرەکەی خۆی ﷺ بنێت ، بۆیە کاریگەری شوێنەواری ژەهرەکە لە خوێنیدا دوبارە دەرکەوتەوە ، بۆ ئەوەی خوای تعالی کارێك بەدیبهێنێت کە هەر بەدی دێت ، وە نهێنی گوفتاری خوای تعالی بەرامبەر بە دوژمنەکانی لە جولەکە دەرکەوت کە دەفەرمێت :﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾ [البقرة : ٨٧]واتە : ﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ جا هەر کاتێ پێغەمبەرێکتان بۆ بهاتایە ﴿ بِمَا لا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ ﴾ بە جۆرێك کە ڕێکی ئارەزوتان نەبوایە ﴿ اسْتَكْبَرْتُمْ ﴾ لووت بەرزیوون و خۆتان بەگەورە گرتووە ﴿ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ ﴾ جا دەستەیەکتان (لە پێغەمبەران) بەدرۆ زانیوە ﴿ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾ وە دەستەیەکتان کوشتوون[١٧٤] ٠ لەم ئایەتەدا خوای پەروەردگار ووشەی (كَذَّبْتُمْ)ی بە شێوازی فرمانی ڕابردوو باسکردووە کە ئاشکرایە بێباوەڕان بەدرۆیان زانی و بەرەڵستیشیان کردو ، هەموو ئەوانەش ڕوویدا ، وە ووشەی ﴿ تَقْتُلُونَ ﴾یشی بە شێوازی فرمانی داهاتوو باسکردووە کە چاوەڕوانی ڕودانی کوشتنی بوون ، واللە أعلم ٠

---

١٧٤ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو جادووەدا کە جولەکەکان جادویان لێکرد :

دەستەیك نکۆڵی لەوە دەکەن کە جولەکەکان جادویان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کردبێ و ، دەڵێن : ئەمە بۆ ئەو شیاو نی یەو ، واگومان دەبەن کەموکوڕی وعەیبە ، بەڵام شتەکە ئاوەها نی یە وەکو بانگەشەی بۆ دەکەن ، بەڵکو لە پەگەزی ئەو نەخۆشی و ئێش و ئازارانەیە کە تووشی دەبوو ، نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکان ، توشبوونی بە جادوو بە هاوشێوەی تووشبونیەتی بە ژەهرەکە هیچ جیاوازیەکیان لە نیواندا نی یە .

وقد ثبت في الصحيحين عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ أَنَّهَا قَالَتْ : سُحِرَ رسول الله ﷺ حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِي نِسَاءَهُ ، وَلَمْ يَأْتِهِنَّ ، وَذَلِكَ أَشَدّ مَا يَكُونُ مِنْ السِّحْرِ[١٧٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)موە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جادووکرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ تا ئەو ڕاستەی وای بە خەیاڵدا دەهات چوتە لای خێزانەکانی و ، نەشچوبوە لایان ، ئەوەش تونترین جۆرەکانی جادووە .

پێشەوا (القاضي عياض) دەفەرمێت : جادوو نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکان ، شیاوە تووشی ببێت وەکو هەموو جۆرە نەخۆشیەکانی تر ، نکۆڵیی لێناکرێت و ، پێغەمبەرایەتیشی لەکەدار ناکات ، بەڵام سەبارەت بەوەی وای خەیاڵ دەکرد کە کارێك دەکات و نەشیکردبوو ، لەمەدا هیچ نیەت و نیازێکی دیکە تێکەڵ بە ڕاستگۆیەکەی نابێ ، چونکە لەم بارەوە بەڵگەو (الإجماع) جێگیرن لە سەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ سیفەتی پارێزراوی (العصمة) لەلایەن

---

١٧٥ ـ صحيح أخرجه البخاري (٤ / ١٢٣ ، ١٤٨) ، (٧ / ١٧٦ ، ١٧٧ ، ١٧٨) ، (٨ / ٢٢ ، ١٠٣) ، ومسلم (٧ / ١٤) .

خوای پەروەردگارەوە پێدراوە ، بەڵکو ئەمە بەشیاو دادەنرێت بۆ ئەوەی کە تووشی دەبێت لە بواری شتگەلێکی دونیایدا کە ئەمە هۆکاری ناردنی نی یە ، هیچ فەزڵێکیشی پێنەدراوە لەبەر دونیا ، بۆیە وەکو هەموو مرۆڤایەتی تووشی بەڵاو ناپەحەتیەکان دەبێت و، بە دوریش دانانرێت خەیاڵی شتێکی کردبێت کە حەقیقەتی نەبێت ، پاشانیش لابچێت وەکو جاران ٠

چارەسەرکردنی جادوو :

مەبەستیش : باسکردنی ڕێبازی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەم نەخۆشیەدا ، لەم بارەوە دوو جۆر چارەسەری لێوە باسکراوە :

یەکەمیان : _ کە لە هەمووی گرنگتر _ دەرهێنان و پوچکردنەوەی جادوەکەیە ، وەکو ئەوەی بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خوایە ﷺ باسکراوە کەوا لە پەروەردگاری خۆی پرسی و ، ڕێی پیشاندرا ٠ ئەوەبوو هەستاو جادووەکەی لەو بیرە دەرهێنا ، جادووەکەش لە شانەو هەندێ لە تاڵە موەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ دروست کرابوو ، کەلە سەرو ڕیشی کەوتبوونە خوارەوە ، لە کاتی داهێناندا ، هەمووی خستبوونە نێو پەردەیەکی تایبەتەوە کە بە سەر چرووزو هەڵاڵەکانی دارەخورمەیە ، کە دەریهێنان ، ئەو جادووەی کە تووشی بوبو نەماو لاچوو ، وەکو ئەوەی لە پێوەندێک ئازاد کرابێ ، کەوابوو ئەمە لە گرنگترین ئەو شتانەیە کە کەسی جادولێکراری پێ چارەسەر دەکرێت ، ئەمەش لە پلەدا وەکو لابردنی مادە پیسەکانە لەجەستە بە ڕێگای بەتاڵکردن و دەرهاوێشتن ٠

دووەم : دەرهاوێشتن لەو جێگەیەی کە زیانی جادووەکەی پێگەشتووە ، چونکە جادوو کاریگەری خۆی لە سروشتی مرۆڤ و ، هەڵچونی تێکەڵاوەکانی و ، شڵژانی میزاجی هەیە ، ئەگەر شوێنەواری لە ئەندامێکدا بەدەرکەوت و ، توانرا مادە گەندەکە لەو ئەندامەدا بە ڕێگای دەرهاوێشتن بکرێتە دەرەوە ، سوودی زۆر دەبەخشێت٠ (أبوعبید) لە کتێبی (غریب

الحديث)دا دەڵێت : له (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبي ليلى)وه دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێ جادووی لێکرا بە شاخێك سەری ڕووشێنراو کەڵەشاخی گرت .

زۆرێك لە کەسانی کەم زانست ئەمەیان بەلاوە ئالۆزیوەو ، دەڵێن : کەڵەشاخ و جادوو چ پەیوەندیەکیان پێکەوە هەیە ؟ پەیوەندی لە نێوان ئەم نەخۆشیەو ئەو دەرمانەدا چی یە ؟ ئەمانە ئەگەر پزیشکانێکی وەکو (أبقراط) ، یا (ابن سينا) ، یا کەسانی تر ئەو چارەسەریەیان داڕێژایە ، زۆر بەقبوڵبوون و ملکەچیەوە پێشوازیان لێدەکردو ، دەیانگووت : پزیشکانێك دایانڕێژاوە گومان لە زانست و فەزڵیاندا نی یە .

بزانە مادەی ئەو جادووەی کە تووشی پێغەمبەری خوابوو ﷺ گەشتە سەری ، گەشتە یەکێکی ئەو هێزانەی تیایدا بوو ، بە جۆرێك وای بە خەیاڵ دەهات شتێك دەکات بەڵام نەشیکردبوو ، ئەمەش ئەو کردارەیە کەوا جادوکار تەصروف بە سروشت و مادە خوێنێکەوە دەکات ، بەجۆرێك ئەو مادەیە بەسەر ناوەوەی پێشەوەی سەری پێغەمبەری خوادا زاڵ بوو ، میزاجی لە سروشتە بنەڕەتەکەی خۆی گۆڕی .

جادوو : پێکهاتووە لە کاریگەری ڕوحە خراپە زیانبەخشەکان و ، کاردانەوەی هیزە سروشتیەکانی مرۆڤ بەرامبەری ، ئەمەش بە جادووی (التمريحات) ناودەبرێت ، کە تونڈترین جۆرەکانی جادووە ، بە تایبەت بۆ ئەو جێگەیەی لەشی مرۆڤ کە جادووەکەی تێدایە ، بۆیە کەڵەشاخ گرتن لەم جێگەیەدا کە زیانی پێگەشتووە بە هۆی جادووەکەوە بە سووترین چارەسەرەکانە ئەگەر بە پێی ئەو یاسایەی کە پێویستە بەکارهێنرا .

(أبقراط) دەڵێت : ئەو شتانەی کە پێویستە بکرێتە دەروە ، پێویستە لەو جێگایانەدا دەربهێنرێت ، کە شیاوە بۆ ئەوەی شتەکانی بکرێتە دەرەوە .

كۆمەڵێكی خەڵكی تریش دەڵێن : كاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ تووشی ئەم نەخۆشیە بوو و ، وای بە خەیاڵدا دەهات شتێكی كردوەو نەشیكردبوو ، وای دەزانی ئەوە بەهۆی مادەیەكی خوێنیەوە تووشی بووە كە بەرەوە لای مێشكی چووەو ، بەسەر بەشی سكی پێشەوەی مێشكیدا زاڵ بووە ، میزلجی لە سەر باری سروشتی خۆی نەهێشتووە ، بۆ ئەم بارە بەكارهێنانی كەڵەشاخ لە گرنگترین دەرمانەكان و ، بەسوودترین چارەسەرەكان بوو ، ئەوەبوو كەڵەشاخی گرت ، بەڵام ئەمە پێش ئەوەبوو كە خوای تعالی سروشی بۆ دابەزێنێت و پێی راگەیەنێت ئەو باروحاڵەتە بەهۆی جادۆوە تووش بووە ، بۆیە كاتێ سرووشی بۆ دابەزاندو ، پێی راگەیاند جادووی لێكراوە ، دەستی لەوە هەڵگرت و چارەسەری حەقیقی بەكارهێنا كە بریتی بوو لە دەرهێنانی جادووەكەو پووچكردنەوەی ، ئەوەبوو لە پەروەردگاری خۆی پرسی و ، خوای پەروەردگاریش شوینەكەی پێشاندلو ، دەریهێنا ، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا وەكو ئەوەی لە پێوەندیێك ئازاد كرابێ ، لە پاستیدا جادووەكە لە جەستەو ، ئەندامە ئاشكەراو دیارەكانیدا بوو ، نەك لە ئەقڵی و دڵیدا ، بۆیە باوەڕی بەپاستێتی ئەو خەیاڵانەی خۆی نەبوو كەوا دەچێتە لای خێزانەكانیی ، بەڵكو دەیزانی تەنها خەیاڵەو حەقیقەت نی یە ، شتی وەكو ئەمەش زۆرجار لە ئەنجامی چەند نەخۆشیەكەوە پوودەدات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە دەرمانە ئیلاهیەكان بەسوودترین چارەسەریەكانی جادووە :

بەسوودترین چارەسەریەكانی جادوو دەرمانە ئیلاهیەكانە ، بەڵكو چارەسەری تایبەتی جادووە ، چونكە جادوو لە پاستیدا كاریگەری پووحە پیسە زیانبەخشەكانی دونیایە ، دورخستنەوەی ئەو كاریگەریانەش بە چارەسەرگەلێك دەبێت كە بەرهەڵستی بكات و بەرگریی بكات ، وەكو زیكرەكان و ، ئایەتەكانی قورئان و ، ئەو نزاو پاڕانەوانەی كە كارو كاریگەریەكانی پووچ دەكاتەوە ، چەندیش ئەو نزایانە بەهێزو توندتر بێت ، ئەمەندە

كارتێكردنى نوشتەكە بەهێزتر دەبێت ، نموونەى ئەمەش وەكو دوو سوپايە ، هەر دانەيەكيان چەك و كەرستەى خۆى پێيە ، پوو بە پووى يەكتر دەبنەوە ، هەريەكيكيان زاڵ بوو بەسەر ئەويتردا دەيشكێنێت و ، دەستەڵات و حوكم هى خۆى دەبێ ، كەواتە ئەگەر دڵ پڕ بێت لە خواو نقومى زيكرەكانى بێت ، بەردەوام ويردێكى هەمە پژدەى هەبێت لە پووكردنە پەروەردگارو ، نزاو دوعاكان و ، زيكرەكان و ، پەناگرتن بەخوا بە خوێندنى سورەتەكانى (الفلق) و (الناس)و هەموو پەناگرتنەكانى تر ، بە جۆرێك ئەو پەيمانەى لە گەڵ خواى خۆيدا داويەتى نەيشكێنێت و ، لەو كاتەدا دڵ و زمانى چونيەك بن ، هەموو ئەوانە دەبن بە هۆكارێكى كاريگەر بۆ تووش نەبوونيى بە جادوو ، گەورەترين چارەسەرەكانيش دەبن دواى تووشبوونى بە جادوو .

سەبارەت بە جادوبازانيش : لە پاستيدا جادوكەيان كاريگەرى تەواوى خۆى دەبێت لە سەر دڵە لاوازەكان و ، نەفسە بە ئارەزووەكان ، ئەوانەى دڵيان پەيوەستە بە شتە دونيايەكانەوە ، بۆيە بە زۆرى كار لە ژنان و ، منداڵان و ، نەفامان و ، دەشتەكيەكان و ، ئەوانەش كە لايەنى ئاينيان لاوازەو ، ئەوانەش كە پشت بەستنى تەواو و ، يەكتا پەرستيان نى يە و ، ئەوانەش كە ويردى پژدانەى وەكو نزاو ، پەناگرتنيان نى يە بەخواى تعالى.

بەگشتى سوڵتانى كاريگەريى بە سەر دڵە لاوازەكاندايە ، ئەوانەى هەواداريى خۆشيەكانى دونيان ، دەڵێن : كەسى جادولێكراو خۆى يارمەتيدەرە بۆ تووشبوون بە جادوو ، ئێمە تەماشاى دڵيى دەكەين كە پەيوەستە بە شتێكەوەو زۆر ئاوپى لێدەداتەوە . بۆيە دەست بەسەر دڵيدا دەگرين بەهۆى ئەو بێتاگايى و ئاوپدانەوەيەى كە بۆ شتە دونيايەكان هەيەتى ، پوحە پيسە زيانبەخشەكانيش لە پاستيدا زاڵ دەبن بە سەر دڵانێكدا ئامادەى قبوڵبوونى ئەو زاڵبونەيە ، چونكە هەواداى شتگەلێكى دونيايە كە گونجاوى ئەو پوحە پيسە زيانبەخشانەن و ، هيچ هێزێكى ئيلاهى تێدا نەماوەو ، هيچ كەرستەيەكيشى بەدەستەوە نى يە بتوانێ بەرامبەريان بجەنگێ ، بۆيە تەماشاى دەكا چۆڵەو هيچ كەرەستەيكى تيدا نى يەو ،

هەواداریشە بۆ ئەوەی گونجاوی خۆیەتی ، بۆیە دەستی بە سەردا دەگرێت و ، بە جادوو شتی تریش کاری خۆی تێدەکات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەرهاوێشتن و کردنە دەرەوەی مادەکاندا بە ڕشانەوە :

روى الترمذيُّ في جامعه عن مَعدان بن أبي طلحة ، عن أبي الدرداء : أنَّ النبي ﷺ قاءَ ، فتوضَّأ فلقيتُ ثَوْبان في مسجد دِمَشق ، فذكرتُ له ذلك ، فقال : صَدَقَ ، أنا صَبَبْتُ له وَضُوءَه[١٧٦] .

واتە : لە (مَعدان)ی کوڕی (أبي طلحة)ەوە ، لە (أبي الدرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ڕشایەوە ، دەستنوێژی گرتەوە ، (مَعدان) فەرمووی : لە مزگەوتی دیمەشقدا چاوم بە (ثَوْبان) کەوت و ، ئەمەم بۆ باسکرد ، فەرمووی : ڕاستی فەرموە ، من ئاوی دەستنوێژەکەم بە دەستیدا کرد .

ڕشانەوە : یەکێکە لە پێنج ڕێگەکانی دەرهاوێشتن ، کە بنەڕەتن بۆ دەرهاوێشتن و بریتین لە : ڕەوانکردن و ، ڕشانەوە و ، دەرهێنانی خوێن و ، چونە دەرەوەی هەڵم و ، ئارەق کردن ، کە سوونەتیان لە بارەوە هاتووە

سەبارەت بە ڕەوان کردن : پێشتر ئاماژەمان پێداوە لە فەرموودەی ((خيرُ ما تداويتم بم المَشيُّ)) هەروەها لە فەرموودەی (السُّنا)دا .

سەبارەت بە دەرهێنانی خوێن : پێشتر لە فەرموودەکانی کەڵەشاخ گرتندا باسمان کردووە.

---

١٧٦ ـ صحيح . أخرجه أحمد (٦ / ٤٤٣) ، والدارمي (١٧٣٥) ، وأبوداود (٢٣٨١) ، والترمذي (٨٧) ، وابن خزيمة (١٩٥٦) .

سەبارەت بە دەماوێشتنی هەڵمەکان : دوای ئەم بەشە باسی دەکەین إن شاء الله ٠

بەڵام دەرهاوێشتنی ماددە پیسەکانی جەستە بە ئارەق کردنەوە : بەزۆری بەبێ ئەوەی مەبەستی مرۆڤی لە گەڵدا بێت خۆی دێتە دەرەوە ، چونکە سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێت بۆ پووکاری دەرەوەو ، رێکەوتنی کونیلە کراوەکان دەکات و ، لێی دێتە دەرەوە ٠

ڕشانەوە دەرهاوێشتنێکە لە سەرەوەی گەدەوە ، حوقنەش دەرهاوێشتنێکە لە زێرەوەی گەدەوە ، دەرمانیش لە سەرەوەو زێرەوە دەکرێت ٠

ڕشانەوەش دوو جۆرە : جۆرێک بە زاڵبوون و هەڵچوون ، جۆرێکیش بە داوا کردن و خۆڕشانەوە ٠

شیاو نی یە ڕشانەوە ڕاگیرێت و بگێڕدرێتەوە ، مەگەر لە ڕادە بچێتە دەرەوەو ئەو مرۆڤە زۆر زۆر بڕشێەوەو ترسی لەناوچونی مرۆڤەکەی لێبکرێت ، ئەوکاتە دەوەستێنرێت بەو شتانەی توانای وەستاندنی ڕشانەوەکەی هەیە ٠

بەسوودترین ڕشانەوە لە کاتی پێویستیدایە ئەگەر کات و مەرجەکانی ڕەچاو بکرێت ٠

هۆکارەکانی ڕشانەوەش دەن :

یەکەمیان : زاڵبوونی (المِرَّة الصفراء) ، کە سەر گەدە دەکەوێت و ، داوای هاتنە دەرەوە دەکات ٠

دووەم : بەزاڵبوونی بەڵغەمێکی لینج کە لە گەدەدا جوڵاوەتەوەو ، داوای هاتنە دەرەوە دەکات ٠

سێیەم : پێدەچی بە هۆی لاوازبوونی خودی گەدەوە بێت ، بۆیە خواردنەکە هەرس ناکات و ، بۆ لای سەرەوەدا فڕێی دەدات ٠

چوارەم : پێدەچێ تێکەڵاوێکی گەندی تێکەڵ ببێت و بڕژێتە نێوی ، لەبەر ئەوە هەرسکردنی خراپ دەبێت و ، کاری لاواز دەبێ ٠

پێنجەم : خواردن و خواردنەوەی زۆر دەخورێت بە ئاستێك لە ئەندازەی بەرگەکرتنی گەدە دەچێتە دەرەوە ، توانای گرتنی نابێت و ، داوای پاڵ پێوەنان و فڕێدانی دەکات ٠

شەشەم : ئەو خواردن و خواردنەوانەی دەخورێت گونجاوی نابن و ، حەزی پێ نابێت ، بۆیە داوای پاڵ پێوەنان و فڕیدانی دەکات ٠

حەوتەم : هەندێ مادەی تێدا دروست دەبێت خواردنەکان بە چۆنیەتی و سروشتی هەڵدەچێنێت و ، فڕێی دەداتە دەرەوە ٠

هەشتەم : دڵ تێکهەڵهاتن ، کە هۆکاری دروستبوونی دڵ بەیەکدا هاتن و هێڵنج دانە ٠

نۆیەم : بەهۆی نەخۆشیە نەفسیەکانەوە ، وەکو خەم و خەفتی تووندو ، خەمباربوون ، کە هێزە سروشتیەکانی مرۆڤی پێوە خەریك دەبێت و ، گرنگی بە پوودانی ئەمانە دەدات و ئاوڕ لە چارەسازی جەستەو ، چاککردنی خۆراك و ، پێگەیاندنی و ، هەرسکردنی ناداتەوە ، بۆیە گەدەش فڕێی دەداتە دەرەوە ، پێدەچێ بەهۆی جوڵانەوەی تێکەڵاوەکانیشەوە بێت لەکاتی تێکچونی نەفسدا ، چونکە هەر یەکێکیان کاردانەوەی بەرامبەر بە ئەویتر دەبێت و ، کار لە چۆنیەتی دەکات ٠

دەیەم : سروشت دەگوازێتەوە ، بەوەی کەسێك یەکێکی دیکە دەبینێت دەڕشێتەوە ، ئەویش ڕشانەوەی بە سەردا زاڵ دەبێت بەبێ داواکردن و خۆ ڕشانەوە ، چونکە سروشتیش گوێزەرەوەیە ٠

پێشەوا (ابن القیم) دەفەرمێت : پزیشکێکی بەسەلیقە پێی ڕاگەیاندم و گووتی : کوڕ خوشکێکم هەبوو زۆر لێهاتوبوو لە چاو ڕشتندا ، بۆیە دانیشت و چاری بۆ خەڵك دەرشت ، بەڵام ئەگەر پیاوێك چاوێشەی هەبوایەو ببینیایەو بۆیی بڕشتایە ، دەسبەجێ خۆشی تووشی چاوێشە دەبوو ، ئەوەشی چەندین جار لێ دوبارە بوبوەوە ، بۆیە دەستی لێهەڵگرت و ازی هێنا ٠ منیش پێم گووت : هۆکاری وازهێنانت چ بوو ؟ پێی گوتم : گواستنەوەی سروشت ، چونکە گوێزەرەوەیەو نەخۆشیەکان دەگوێزێتەوە ، هەروەها هەمان پزیشك بۆی باسکردم و گوتی : یەکێکی تریش دەناسم ، ئەگەر دومەڵێکی بە جێگەیەکی مرۆڤەوە ببینیایە ، هەمان جێگەی جەستەی خۆی دەخوراند ، تا دومەڵێکی لێ دەدەهات ٠

دەڵێم _ (ابن القیم) _ هەموو ئەمانە دەبێ سروشتی بۆ ئامادە بێت ، بەدڵنیایی ئەو مادەیەش لەو جێگەیەدا وەستاوەو ناجوڵێتەوە ، بەڵام هۆیەك لە هۆکان دەیجوڵێنێت ، بۆیە ئەمانە هۆکارن بۆ جوڵاندنی مادەکە نەك هۆکاری دروستبونی بێ ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی ڕشانەوە لە وەڵاتە گەرمەکاندا بەسوودەو ، ڕەوانبونیش لە وەڵاتە ساردەکاندا :

لەبەر ئەوەی دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکان و ، زەمەنە گەرمەکان تێکەڵاویان تەنك و ناسك دەبێتەوەو ، ڕادەکێشرێت بۆ سەرەوە ، بۆیە ڕشانەوەی بۆ بەسوود دەبێت ، بەڵام لەبەر ئەوەی لە زەمەنە ساردەکان و وەڵاتەکاندا ساردەکاندا چڕەو ڕاکێشانی بەرەو سەرەوە قورسە ، بۆیە دەرهاوێشتنی خەڵتەکان بە ڕەوانکرن سوودی زۆری بۆ دەبێت ٠

لادانـى خەڵتـەكان و دوورخسـتنەوەيان بەڕاكێشـان و دەهاوێشـتن دەبێـت ، ڕاكێشـان لـە دوورتـرين ڕێگەكانـەوە دەبێـت و ، دەرهاوێشـنيش لـە نزيكترينـەوە ، جيـاوازى نێوانيشـيان ئەوەيە كە ئەگەر مادە لە كاردا بێت بۆ تێڕژان يا بۆ بەرزبونـەوە ئـەوا سـەقامگير نـى يـەو ، پێويستى بە ڕاكێشانە ، بۆيە ئەگەر مادەكە لە جەستەدا سيفەتى بەرزبوونـەوەى هـەبێت و لـە ژێرەوە بۆ سەروە بچێت ، ئەوا هەر لە ژێرەوە ڕادەكێشرێت و دەرەكرێتە دەرەوەى جەسـتە و ، ئەگەر سيفەتى تێڕژانيشى هەبێت و لە سەرەوەى جەستەوە بۆ خوارەوە بچێت ئەوا هـەر لـە سـەرەوەوە ڕادەكێشـرێت ، بـەڵام ئەگـەر سـەقامگيربوو لـە جێگەكەيـدا ، لـە ڕێگەيەكـەوە ڕادكێشرێت زرۆ نزيكيى بێت ، بۆيە هەركات مادەكە زيانى بـە ئەندامـەكانى سـەرەوە گەيانـد ، لـە ژێـرەوە ڕادەكێشـرێت ، هـەركاتيش زيـانى بـە ئەندامـەكانى ژێـرەوە گەيانـد ، لـە سـەروە ڕادەكێشـرێت ، هـەركاتيش سـەقامگيربوو ، لـە نـزيكترين جێگـەوە ڕادەكێشـرێت ، بۆيـە پێغەمبـەرى خـوا ﷺ جارێـك كەڵەشـاخى لـە سـەر شـانى گـرت و ، جـارێكيش لـە سـەرى و ، جارێكيش لەسەر پێى ، چونكە مادە خوێنيە زيانبەخشەكەى ڕادەكێشا لە نزيكترين شوێنەوە . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە سوودەكانى ڕشانەوە :

ڕشانەوە گەدە پاك دەكاتەوەو بەهێزى دەكات ، چاو تيژ دەكات ، قورسى سەر ناهێڵێـت ، بەسوودە بۆ برينەكانى گورچيلەو ، ميزڵدان و ، نەخۆشيە درێژخايەنـەكان : وەكـو گـوليى و ، ئاوبەنگ و ، ئيفليجى و ، لەرزين ، هەروەها بۆ زەردووى (اليرقان) بەسوودە .

پێويستە كەسى تەندروست لە مانگێكدا دووجارى يەك لە دواى يەك ڕشانەوە بـەكار بێنێـت ، بەبێ پاراستنى كاتى دياريكراو ، بۆ ئەوەى دووەم فرياى كەموكورتيەكانى يەكەم بكـەوێت و چـاكى بكاتـەوەو ، ئـەو پاشـەڕۆيانەش بكاتـە دەرەوە كـە بـەهۆى ئـەوەوە تێـڕژاون ، زۆر بەكارهێنانيشى زيان بە گەدە دەگەيەنێت ، واى لێدەكات گونجاو بێت بۆ زێدە پاشماوەكـان ،

زیان بـه ددان و چـاو گـویّ دەگەیـەنێت ، ڕەنگـە هەنـدێ لـە خوێنبـەرەکانیش بقلیشـێنێت ، پێویستە ئەو کەسانەی ئاوسانێکیان لە گەروودا هەیە ، سنگیان لاوازە ، یا ملیـان باریکـە ، یـا ئامادەی خوێن فرێدانن ، ، خۆیان لە ڕشانەوە بەدوور بگرن ٠

بەڵام ئەو کارەی زۆرێك لە خەڵك ئەنجامی دەدەن و بـە چارەسـازیەکی خـراپیش دانـراوە ، هەڵدەستن بـە پرکردنـی ورگیـان لـە خواردەمـەنی و ، پاشـان فرێـی دەدەنـە دەرەوە ، ئەمـە چەندین بەڵای تێدایە وەکو : پیربوون پێش دەخات ، ئەو کەسە نووش بـە چـەندین نەخۆشـی دەکات ، ڕشانەوە دەکات بە نەرێتێکی بەردەوامی ، ڕشـانەوە لـە گـەڵ ووشـکێتی جەسـتەو ، لاوازی هەناودا ، سك لاوازو نەرم دەکـات ، یـا هـە نـەبێ لاوازبـوونی ئـەو کەسـەی دەڕشـێتەوە مەترسیدارە ٠

باشترین کاتەکانی و چۆنیەتی ئەنجامدانی :

باشترین کاتەکانیشی هاوین و بەهارە بەبێ زستان و پایز ، پێویسـتە لـەکاتی ڕشانەوەشـدا چاوەکانی ببەستێتەوە ، سکی ببەستێت ، کاتێ تەواویش دەبێت دەم و چاوی بە ئاوی سارد بشوات و ئینجا شەربەتی سێو (شراب التفاح)بخواتەوە لە گەڵ کەمێك لە(المُصْـطكَي)و[177] ، ئاوی گوڵیش (ماء الورد) سودێکی ئاشکەرای پێدەگەیەنێت ٠

---

١٧٧ ـ المصطكي : دەخنێکی هەمیشە سەوزەو ، بەرێکی سوری تاڵی هەیە ، ئەم دەخنە بچوکە لە ناچەکانی دەریای ناوەڕاستدا دەڕوێت ، بنێشتێکی تایبەتی لێ دەردەهێنرێت ، لە ساڵێکدا سێ جار دەردەهێنرێت وانە سێ بەرهەم دەدات : بەرهەمی یەکەم مەیلی سپێتی دەکات و خۆشترین و چاکترین جۆریەتی ، بەرهەمی دووەم زەردێکی بێگەردو خەوشەو ، بەرهەمی کۆتاش خۆڵەمێشیە ، بڕوانە : ٠
http://www.tbeeb.net

ڕشانەوە لە سەرەوەی گەدەوە دەکرێتە دەرەوەو ، لە زێرەوە ڕادەکێشرێت ، ڕوانبونیش بە پێچەوانەوەیە ٠ (أبقراط) دەڵێت : پێویستە لە هاویندا دەرهاوێشتن لە سەرەوە بکرێت بە ئەندازەیەکی زیاتر لە بەکارهێنانی دەرمان بۆ دەرهاوێشتن ، لە زستانیشدا دەرهاوێشتن لە زێرەوە بکرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕێنمایی کردندا بۆ چارەسەر وەرگرتن لە بەسەلیقەترین پزیشکەوە :

ذَكَرَ مَالِكٌ فِي " مُوَطَّئِهِ " : عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ ، أَنَّ رَجُلًا فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَصَابَهُ جُرْحٌ ، فَاحْتَقَنَ الْجُرْحُ الدَّمَ ، وَأَنَّ الرَّجُلَ دَعَا رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي أَنْمَارٍ ، فَنَظَرَا إِلَيْهِ فَزَعَمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لَهُمَا : " أَيُّكُمَا أَطَبُّ ؟ فَقَالَ أَوَ فِي الطِّبِّ خَيْرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَقَالَ أَنْزَلَ الدَّوَاءَ الَّذِي أَنْزَلَ الدَّاءَ ٠

واتە :ئیمامی (مالك) لە (موطأ)ەکەیدا : لە (زید)ی کوڕی (أسلم)ەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا پیاوێك لە زەمانی پێغەمبەری خوادا ﷺ تووشی برینێك بوو ، برینەکە خوێنی تیدا ٠ پیاوەکە بانگی دوو پیاوی لە هۆزی (بني أنمار) کردو ، تەماشای برینەکەیان بۆ کردو واشیان ڕاگەیاند کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ، پێی فەرموون : کامتان پزیشکترە ؟ ئەوانیش گوتیان : ئایا پزیشکیتی خەیری تێدایە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، فەرمووی : ئەو کەسەی نەخۆشیەکەی دابەزاندووە دەرمانەکەشی دابەزاندووە ٠

لەم فەرموودەیدا ڕوون دەبێتەوە کە بۆ هەموو زانست و پیشەسازیەك پیویستە داوای یارمەتی لە بەسەلیقەترین کەسی ئەم بوارە بکرێت و ، ئەگەر نەبوو پاشان لە کەسێکی بەسەلیقەی تر ، چونکە کەسی بەسەلیقە لە پێکانەوە نزیکە ٠

هەر بەو شێوەش پێویستە ئەو کەسەی داوای فەتوایەک دەکات سەبارەت بەو شتەی تووشی بووە ، داوای یارمەتی لە زاناترین کەس بکات ، ئەگەر نەبوو لە زانایەکی تر ، چونکە زاناترین کەس لە پێکانەوە نزیکترە بە بەراوردی کەسێکی تری خواری خۆی .

هەر بەو شێوەش ئەو کەسەی قیبلەی لێ نادیار بووە ، هەڵدەستێت بە لاسایکردنەوەی زاناترین کەس کە چاوی پێ دەکەوێ ، هەر لە سەر ئەم شتە خوای تعالی بەندەکانی خوڵقاندووە ، هەروەها کەسی موسافیر لە دەشت و دەریادا پشت بەوە دەستێت کە دڵی پێی شادومان دەبێت و ، دڵنیاش دەبێت سەبارەت بە چاکترین یەکێک لە دوو بەڵگەکەو ڕاستریانیان ، بۆ دەچێت و ، پشتی پێ دەبەستێت ، چونکە شەریعەت و فیترەت و ئەقڵ لە سەر ئەمە ڕێکەوتون .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((أنزل الدواء الذي أنزل الداء)) فەرمایشتی تری بەو هاوشێوە لە زۆر فەرموودەی دیکەدا باسکراوە وەکو ئەوەی کە (هِلال)ی کوڕی (یساف) _ خوای لێ ڕازی بێت _فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووە سەردانی نەخۆشێک و ، فەرمووی : بنێرن بە شوێن پزیشکێکدا ، کەسێکیش گووتی : تۆی وادەڵێی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فەرمووی : بەڵێ ، خوای _ عزَّوجلَّ _ هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت دەرمانێکیشی بۆ دابەزاندووە .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ دَاءٍ إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً[178].

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خوای تعالی هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت شیفاکەشی دابەزاندووە .

---

١٧٨ _ سبق تخريجه .

خەڵکیش جیاوازبوون سەبارەت بە مانای (أنزل الداء والدواء) ، دەستەیەک دەڵێن : کە فەرموویەتی : (أنزل) واتە : داییەزاند ، واتە : تەنها بەندەکانی لێ ئاگادارکردۆتەوەو ، هیچی تر ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی داوە بە دابەزینی گشتی بۆ هەموو نەخۆشی و دەرمانیک و ، زۆربەی خەڵکیش ئەوە نازانن ، بۆیە فەرموویەتی : ((ئەو کەسەی زانی زانی و ، ئەو کەسەش نەیزانی نەیزانی)) .

دەستەیەکیش دەڵێن : (إنزالهما) : واتە : خولقاندن و لە سەر زەوی دانانی ، وەکو ئەوەی لە فەرموودەکەی دیکەدا هاتووە : ((إنَّ الله لم يَضَعْ داءً إلا وَضَعَ له دواءً)) واتە : خوای تعالی هەر نەخۆشیەکی دانابێت مەگەر دەرمانێکیشی بۆ داناوە ، ئەگەرچی ئەم گوفتارە لە قبوڵبوونەوە نزیکترە ، بەڵام ووشەی (إنزال) واتە : دابەزاندن ، لە ووشەی (الخلق) واتە : خولقاندن و ، لە ووشەی (الوضع)یش واتە : دانان تایبەترە ، بۆیە پێویستە تایبەتێتی ووشەی (إنزال) لانەبرێت بەبێ بەڵگە .

دەستەیەکیش دەڵێن : خوای تعالی هەردوکیانی دابەزاندووە ، کە لە رێگەی پەرێگەلێکەوە چارەسازیی خەڵکیان پێ سپێردراوە لە ڕووی نەخۆشی و دەرمان و هیتریشەوە ، چونکە پەریەکان کاروباری ئەم جیهانەیان پێ سپێردراوە ، هەروەها کاروباری جۆربی مرۆڤیشیان پێ سپێردراوە ، لە کاتی کەوتنی بە سکی دایکەوە تا کاتی مردن ، بۆیە دابەزاندنی نەخۆشی و دەرمانیش لە رێگەی پەریەکانەوە بووە ، ئەمەش لە هەردوو ڕووەکەی تر لە قبوڵبونەوە نزیکترە . دەستەیەکیش گوتویانە : سەرتاپای نەخۆشیەکان و دەرمانەکان لە رێگەی بارانەوە بووە لە ئاسمانەوە کە هەموو شتێکی لێ دروست دەبێت وەکو خۆراک و ، دەرمان و ، نەخۆشیەکان و ئامرازەکانی تێکڕای ئەوانەو ، هۆکارەکان و تەواوکاریەکانیان ، هەروەها کانزا بەرزەکان کە لە چیاکانەوە بەدەست دێت و ، ڕووبارو دەریاکان و میوەکان ، هەموو

ئەمانە دەچنە چوارچێوەی بێژەکەوە بەڕێگەی (التغليب)و[179] بەکارهێنانی کارێك (فعل)یەك لە جیاتی بە کارهێنانی دوو کار (فعلين) ، ئەمەش لە زمانی عەرەبیدا زۆر بەکارهاتووە ، بەڵکو لە زمانەکانی تریشدا بەکاردێت ، بۆنموونە ئەم شاعیرە دەڵێت :

عَلَفتُها تِبْناً وماءً بارداً حتَّى غَدَتْ هَمَّالَةً عَيْناها

واتە

بە کا و ئاوی سارد ئاژەڵەدا تا چاوەکانی دەستی کرد بە فرمێسك ڕژان

لێرەدا دەبینی ئالیك و ئاژووەدان بۆ کایە ، بەڵام بۆ ئاو دەبێ بگوترێت ئاودان ، بەڵام شاعیر ووشەی ئاژووەدانی بەکارهێناوە بۆ کا و بۆ ئاویش ، بۆ ئەوەی بە ڕێگەی (التغليب) تەنها کارێك (فعل) بەکاربێنێ لە جیاتی دوو کار (فعل) چونکە دڵنیایە ئەو کەسەی گوێبیستی دێرە شیعرەکە دەبێت خۆی بە باشی لە ماناکەی تێدەگات .

وقول الآخر :

وَرَأَيْتُ زَوْجَكَ قَدْ غَدَا مُتَقَلِّداً سَيْفاً وَرُمْحَا

واتە : مێردەکەتم بینی چوو شمشێرێك و ڕمێکی کردبوو شان

---

١٧٩ ـ التغليب : لە بواری زمانەوانیدا هەڵبژاردنی ووشەیەکە بەسەر ووشەیەکی دیکەدا بە هەرجێ پەیوەندیەك لە نێوانیاندا هەبێت وەکو (الأبوين ، العمرين ، المشرقين ، الوالدين) لێرەدا دەبینی لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأبوين) هەڵبژێردراوە بۆ دایك و باب ئەگەرچی لە بنچینەدا ووشەکە مانای دوو باب دەگەیەنێ بەڵام عەرەب کە قسە دەکەن و دەڵێن (الأبوين) مەبەستیان دوو باب نی یە چونکە هیچ کەسێك دوو بابی نی یە بەڵکو مەبەستیان دایك و بابە هەوەها بۆ ووشەکانی تریش ، لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە بەڵێ باران هۆکاری دروستبوونی خۆراك و دەرمان و شتەکانی ترینە ، بەڵام هەموو مادەیەك بە هۆی بارانەوە دروست نابێت ، بەڵکو دەبینی کانزاکان لە ئەنجامی هۆکاری دیکەوە پەیدا دەبن ، بەڵام گرنگ ئەوەیە هەموو مادەکان لە دەرەنجامی شتێکەوە پەیدا دەبن ، بۆیە دەبینی لە زمانی عەرەبیدا تەنها بەك کار (فعل) بەکاردەهێنێ لە حیاتی هەموو شتەکان ، بۆیە دەبینی گوتوویەتی باران دەبارێت و خۆراك و دەرمان و نەخۆشی و کانزاو ..... دروست دەبێت . وەرگێڕ .

لەم دێڕەدا : شمشێر لە شان دەکرێت و ئاشکەرایە ڕەمیش هەڵدەگیرێت ٠

وقول الآخر :

إذا مـــــــتا الغَانياتُ بـــرَزْنَ يَوْمـــــاً وَزَجَجْنَ الحَواجِـــبَ والعُيونـــــا

واتە :

هەر ڕۆژێك ئافرەتە جوانەکان دەرکەوتنو بڕۆو چـــــاویان باریـــك کردبێوە

لەم دێڕەشدا : برۆ باریك دەکرێتەوەو چاو دەڕێژرێت ٠

ئەمـەش چـاکترین شـتێکە لـەم بـارەوە گـوترابێ و لـە هـەموو ڕووەکـانی تـریش بەهێزترە.واللە أعلم.

ئەمـەش لـە تـەواوێتی حیکمـەت و دانـایی و تـەواوێتی پـەروەردگارێتی خـوای تعالاوەیـە ، چونکە وەکو چۆن بەندەکانی بە نەخۆشیەکان تووش کردووە ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـەو دەرمانانەی بۆی فەراهام کردوون ، وەکو چۆن تاقیان دەکاتەوە بە تاوان ، ئاوەهاش یارمـەتی داون بـە تەویـە کـردن و ، ئـەو چـاکانەی کـردەوە خراپـەکان دەسـڕنەوەو ، ئـەو بـەڵاو کارەساتانەی تاوانەکان لادەبن ، وەکو چۆن تووشی ڕوحـە پیسـە زیانبەخشـەکانی کـردوون ، ئاوەهاش یارمەتی داون بە سەربازگەلیك لە ڕوحە پاکەکان ، کە بـریتین لـە پـەریـەکان ، وەکـو چۆن تاقیان دەکاتەوە بە هـەولو ئـارەزوو ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـۆ دەسـتکەوتنیان بـەو شتە شەرعیە خۆشە پاکانەی بۆی فەراهام کردون ، بۆیە تەماشا دەکەین خوای تعـالی تووشـی شـتیکی نـەکردوون مەگـەر شـتێکی تـری داونـەتێ بـۆ خـۆ ڕزگـارکردن لـەو بەڵایـەو ، دوورخستنەوەی ، بـەڵام لـە گـەڵ ئەمەشدا جیاوازیـان لـە نێواندا دەمێنێتـەوە سـەبارەت بـە زانینی ئەو شتەو ، زانینی دەستکەوتنی و چۆنیەتی پێکەشتنی ٠ وباللە المستعان.

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێبژاردنی ئەو کەسەدا کە چارەسەری خەڵك دەکات و نەفامە بە بواری پزیشکێتی :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ ، وَالنَّسَائِيّ ، وَابْنُ مَاجَهْ ، مِنْ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((مَنْ تَطَبَّبَ وَلَمْ يُعْلَمْ مِنْهُ الطِّبُّ قَبْلَ ذَلِكَ فَهُوَ ضَامِنٌ))[١٨٠] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس خۆی بە پزیشك دابنێت و نەزانرابێت پێشتر پزیشکێتی کردووە ، خۆی دەستەبەرەو پێی دەبژێردرێت .

ئەم فەرمودە پەیوەندی بەسێ شتەوە هەیە : زمانەوانی ، فیقهی ، پزیشکی .

سەبارەت بە زمانەوانیەکەی : ووشەی (الطِّب) لە زمانی عەرەبیدا ، بۆ چەند مانایەك بەکارهاتووە . لەوانە چاکردن دەگوترێت : (طبَبتُه) ئەگەر چاکم کردەوە . دەشگوترێت : (له طِبٌّ بالأمور) * واتە : نەرم ونیانی و سیاسەتی بە کاروبارەکان هەیە . شاعیر دەڵێت :

وإذا تغـــيَّرَ مـــن تَمـــيمٍ أمْرُهـــا كُنتَ الطَّبيب لَهـــا بـــرأيٍ ثـــاقـــبِ

واتە :

ئەگەر کاروبار لە هۆزی (بني تميم) گۆڕا تـۆ بەڕایەکی بەجێی کاریگەر ســـیاسەتیان بکە

لە ماناکانیش دیسان (الحِذق)ە واتە : بە سەلیقە . (الجوهري) فەرموویەتی : هەر کەسێکی لێهاتووی بەسەلیقە بەلای عەرەبەوە پزیشکە ، (أبوعبيد) دەڵێت : بنچینەی ووشەی (الطِّب) واتە : لێهاتووی و بەسەلیقەیی لە شتەکاندا . بۆیە بە پیاو دەگوترێت (طب و طبيب) ئەگەر زۆر لێهاتوو بەسەلیقەبوو تیایدا ، ئەگەرچی لە بوارێکی دیکەشدا بێت .

---

١٨٠ ـ إسناده حسن . أخرجه أبوداود (٤٥٨٦) ، وابن ماجة (٣٤٦٦) ، وانظر الصحيحة (٦٣٥) .

كەسانى تريش گوتويانە : (رجل طبيبٌ) واتە : ليّهاتوو بەسەليقە ، بە پزيشك ناوبراوە لەبەر ليّهاتووى و زرنگى . (علقمة) دەلّيّت :

فإنْ تَسْأَلُوني بِالنِّسَاءِ فَإِنَّني ... خَبِيرٌ بِأَدْوَاءِ النِّسَاءِ طَبِيبُ
إذا شابَ رأسُ المرءِ أو قلَّ مالُه ... فليسَ لهُ من وُدِّهنَّ نصيبُ

واتە :

ئەگەر سەبارەت بە ژنان لێم پرسن ... من شارەزام بە نەخۆشيەكانى ژنان و پزيشكم تيايدا
ئەگەر پياو سەرى سپى بوو يا مالّى كەم ... لە خۆشەويستى ئەوان هيچ بەشێكى نامێ

وقال عنترةُ :

إنْ تُغْدِفِي دُوني القِنَاعَ فإنَّني ... طَبٌّ بأَخْذِ الفارسِ المُسْتَلْئِمِ

واتە : ئەگەر رووپۆشەكەت شل بكەيتەوەو ، دەم و چاوت لەمن داپۆشيت و بتەوێت وازم لێ بێنيت ، بزانە من شارەزلو ليّهاتووم بە بردنى ئەو سوارەى قەلّغانى جەنگەكەى پۆشيوە .

هەروەها لە ماناكانى (العادة)يە واتە : نەريت ، بۆيە ليّرەدا دەگوترێت : (ليس ذلك بطبيٍّ) واتە : ئەوە نەرێتى من نى يە ، (فَرْوَةُ)ى كورِى (مُسَيْك) دەلّيّت :

فما إنْ طِبُّنا جُبْنٌ ولَكِن ... مَنايَانا وَدَوْلَةُ آخَرِينا

واتە : نەرێتمان و كارمان ترس نەبووە بەلّكو مردنى خۆمان و ئاڵوگۆڕى كەسانى تريوو.

(أحمد)ى كورِى (الحسين المتنبي) شاعيريش دەلّيّت :

وما النَّبهُ طِبِّي فيهمُ غَيرَ أنَّني ... بَغيضٌ إليَّ الجَاهِلُ المُتَعَاقِلُ .

واتە :

لوتبەرزى نەرێتى من نبە سەبارەت بەوان ... بەڵام بێزراوە بەلامەوە كەسێكى نەفامى خۆ بە ئاقلّ زان

هەروەها لە ماناکانی (السِّحر)ە واتە : جادوو بۆیە دەگوترێت : (رجل مطبوب) واتە : پیاوێکی جادوو لێکراوە ، لە فەرموودەیەکی (صحیح)دا خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بۆمان دەگێڕێتەوە کەوا کاتێ جولەکەکان جادوویان لە پێغەمبەری خوا کرد ﷺ، دوو پەری دانیشتن یەکێکیان لای سەری و ئەویتریان لای پێی ، یەکێکیان گووتی : ئەم پیاوە چێیەتی ؟ ئەویتریان گووتی : (مطبوب) واتە : جادووی لێکراوە . گووتی : (مَن طَبَّه) ؟ واتە : کێ جادووی لێکردووە ؟ گووتی : فلان کەسی جولەکە .

(أبوعبید) دەڵێت : لە ڕاستیدا بەکەسی جادولێکراو گوتویانە : (مطبوباً) چونکە ووشەکەیان بۆ مەبەستی دوونیازی بەکارهێناوە ، بۆ نموونە عەرەبەکان بە کەسی گەزاستراویان گووتووە : (سليم) چونکە گەشبین بوونە بە ساغ و سەڵامەتی ئەو کەسە ، هەروەها بە دەشتی بیابانی بێ ئاوی فەوتینەریان گووتوە : (مفازة) واتە : سەرکەوتن بۆ گەشبینی دەربڕین بە سەرکەوتن و ڕزگاربوون لە تیاچوون لە نێو ئەو بیابانەدا . هەروەها بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکانیش دەڵێن : (الطِّب) * (ابن أبي الأسلت) دەڵێت :

أَلَا مَنْ مُبْلِغٌ حَسَّانَ عَنِّي ... أَسِحْرٌ كَانَ طِبُّكَ أَمْ جُنُونٌ

واتە :

ئاگادارین کێ قسەکانم بە حەسان دەگەیەنێ ... پزیشکیت جادوو بوو یا شێتی

وَأَمَّا قَوْلُ الْحَمَاسِيِّ :

فَإِنْ كُنْتَ مَطْبُوبًا فَلَا زِلْتَ هَكَذَا ... وَإِنْ كُنْتَ مَسْحُورًا فَلَا بَرِئَ السِّحْرُ

واتە :

ئەگەر ئەوەی تووشم بووە بە هۆی تۆو خۆشەویستی تۆوە بووە ، داواکارم خوای تعالی بەردەوامی بکات و ، نامەوێ لابچێت ، ئەگەر جادوو بێت یا نەخۆشی بێت .

لەم دێرە شیعرەدا شاعیر ووشەی (مطبوب)ی بۆ جادوو بەکارهێناوە ووشەی (مسحور)یشی بۆ نەخۆشی بەکارهێناوە .

(الجوهري) دەڵێت : بە نەخۆش دەگوترێت : (مسحور) .

(الطَب) ، بفتح الطاء ، واتە: زانایە بە کارویار ، هەروەها (الطبيب)یش واتە : پزیشك ، دیسان پێی دەگوترێت : (الطَب) ، (الطِب) ، بکسر الطاء ، واتە کاری پزیشکێتی ، (الطُب) ، بضم الطاء ، ناوی شوێنێکە قَالَهُ ابْنُ السِّيْدِ وَأَنْشَدَ

فَقُلْتُ هَلْ انْهَلْتُمْ بِطُبِّ رِكَابِكُمْ ... بِجَانِزَةِ الْمَاءِ الَّتِي طَابَ طِينُهَا

واتە :

گووتم ئایا یەکەم جار ووشترەکانتان لە (طُبَّ) ئاودا ... بەو ئاوپێدانەی کە خاکەکەی چاکە

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَنْ تَطَبَّبَ)) بەڵام نەیفەرموە ((مَنْ طَبَّ)) چونکە ئەو ووشانەی دەکەونە سەر کێشی (التَّفعل) پەنجە ڕادەکێشن بۆ ئەوەی خاوەنەکەی خۆی دەنوێنێ بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو کارەو خۆی تێهەڵدەقورتێنێ و ڕایدەپەڕێنێ بە قورسی و ناڕەحەتی ئەگەر لەو بوارەشدا لێهاتوو نەبێ و پیاوی ئەو بوارەش نەبێ ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی بەو هاوشێوانە زۆرن وەکو (تَحَلَّمَ) واتە : میهرەبانی دەنوێنێ ، (تَشَجَعَ) واتە : غیرەتی نواند ، (تصبَّر) واتە : ئارامگرتن دەنوێنێ ، چەندین ووشەی دیکەی بەو هاوشێوانەش ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا (تكلّف)یان واتە : خۆنواندن بۆ ئەنجامدانی شتێك ئەگەر لێهاتووش نەبێ لە سەر ئەو کێشە داناوە ، شاعیرێك دەڵێت :

وقيسَ عَيلانَ ومَن تَقَيَّسا واتە : خێڵی (قَيس عَيلان)و ئەوانەی خۆیان کردووە بە (قيس).

بەڵام سەبارەت بە لایەنی شەرعی : پزیشکی نەفام زامنەو و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، چونکە ئەگەر هەوڵی فێربوون و کارکردنی بە زانستی پزیشکیدا و ، پێشکەوتنی بە خۆوە نەبینی لە بواری تێگەشتن و فێربوونیدا ، ئەوا بەو نەفامیەی خۆیەوە هێرش دەبات و نەفسەکان تیادەچێنێت و ، بەهەڵەشەیەوە خۆی دەخاتە مەترسی ئەنجامدانی ئەو کارەوە کە پێشتر ئەنجامی نەدابوو ، بەوەش نەخۆش تووش دەکات ، بۆیە زامنی و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، ئەمەش (إجماع) واتە کۆڕایی زانایانی خاوەن زانستە .

پێشەوا (الخطابي) دەفەرمێت : جیاوازیەک بەدیناکەم کەوا ئەو کەسەی کاری چارەسەرکردن دەکات ئەگەر سەرپێچی کردبو لە سنوور چووە دەرەوەو ، زیانی بە نەخۆش گەیاند زامنەو لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، ئەو کەسەش کە زانستێک یا کارێک ئەنجام دەدات بەبێ زانینێکی تەواو سەرپێچیکارەو لە سنوور چۆتە دەرەوە ، ئەگەر لە ئەنجامی ئەو کارەوە کە دەیکات زیانێک بۆ نەخۆش دروست بوو زامنی (الدية)ەکەی[181] دەکات و ، (القَودُ)ی[182] لە سەر لادەچێت ، چونکە بە زۆرداری ئەو کارەی ئەنجام نەداوە بەبێ مولّەت وەرگرتن لە نەخۆشەکە ، (الدية)ی تاوانکردنی ئەو کەسەی خۆی کردووە بە پزیشک دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری لە بابەوە بە پێی گوفتاری هەرهەموو زانایان .

---

١٨١ ــ الدية : ئەو پارەو مالّەیە کە پێویست دەبێ لە سەر کەسی تاوانبار بە هۆی تاوانەکەیەوەو ، دەدرێت بەو کەسەی تاوانەکەی دەرهەق کراوە یا بە خاون و کەسوکاری . بروانە : پوختەی فیقهی شەریعەت . مامۆستا طارق همەوەندی . وەرگێڕ .

١٨٢ ــ القَودُ : واتە کوشتنی تاوانبار لە جیاتی ئەو کەسەی کوشتویەتی ، بڕوانە : علم أصول الفقه ، الدكتور عبدالكريم زيدان ، وەرگێڕ .

دەڵێم _ (ابن القيم) _ بەشەکان پێنجن :

یەکەمیان : پزیشکێکی بەسەلیقە هەقی داوە بە کارو پیشەکەو دەستیشی تاوانی نەکردووە ، بەڵام لە دەرەنجامی کارەکەیەوە کە لە لایەن شەرعەوە ڕێ پێدراوەو ، هەستاوە بە چارەسەرکردنی کەسێك و بووە بەهۆی زیان پێگەیاندنی ئەندامێکی ، یاخود نەفسی لەناوبردووە ، یا زیانی بە سیفەتێکی ئەو کەسە گەیاندووە ، ئەمە زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نی یە بە ڕێکەوتنی زانایان (بالإتفاق) ، چونکە ئەو زیان پێگەیاندنە دەرەنجامی کارێکی ڕێ پێدراوە لە لایەن شەرعەوە ، وەکو ئەو کەسەی کە خەتەنەی منداڵێکی کردو ، تەمەنی منداڵەکە گونجاوی خەتەنەکردنەکەیەو ، هەقی داوە بە کارووپیشەکە ، بەڵام زیانی گەیاندووە بە ئەندامەکە یا بە منداڵەکە ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، هەروەها ئەگەر هەر جێگەیەکی جەستەی مرۆڤێکی عاقڵی بڕاند بۆ هەر هۆیەك بێت ، لە کاتی خوێداو بە شێوەی پێویست بەڵام زیانی پێگەیاند ، زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بۆیە زیان پێگەیاندنی مرۆڤ لە ئەنجامی هەموو کارێکی ڕێ پێدراوی شەرعیەوە کە بە ئەنقەست و دەستدرێژی نەکرابێ ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، وەکو (الحد) بە ڕێکەوتنی هەموو زانایان ، وە (القصاص)یش بە بەڵای جەماوەری زانایانەوە (الجمهور) ، ئەمە بە پێچەوانەی پێشەوا (أبي حنيفة)وەیە ، چونکە ئەم پێشەوایە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ داناوە ، هەروەها تەبێ کردن و ئەدەبدان (التعزير) ، هەستانی پیاو بە لێدانی خێزانی ، مامۆستا بە لێدانی منداڵی خوێندکار ، ئەو کەسەی وەڵاخێك بە کرێ دەگرێ هەموو ئەمانە زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بە پێچەوانەی پێشەوایان (أبوحنيفة) و (الشافعي)وە کە زامنی و لێپرسینەوەیان بۆ داناوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) لێدانی وەڵاخی جیاکردۆتەوە ، بۆیە بەگشتی یاسای بەشەکە لە یەك دەنگی و جیاوازی زانایاندا بەم جۆرەیە : زیان گەیاندن بە مرۆڤ بەهۆی ئەنجامدانی تاوانێکەوە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەکرێت ، بەڵام ئەگەر زیانی بە مرۆڤێك گەیاند لە دەرەنجامی بەجێهێنانی پێویستیەکەوە بۆ کەسەکە ، ئەوا زامنی ناکرێت بە ڕێکەوتنی زانایان ، ئەوەشی دەکەوێتە نێوانەوە جیاوازی تێدایە ٠ (أبوحنيفة) زامنی بە پێویست داناوە بە

رەهایی ، (أحمد) و (مالك) زامنیان پوچکردۆتەوە ، پێشەوا (الشافعي) جیاوازی دەکات لە نێوان ئەندازەدانراو (المقدَّر) کە زامنی بۆ پوچکردۆتەوەو ، نەندازەدانەراو (غير المقدر)دا کە زامنی بۆ داناوە . چونکە پێشەوا (أبوحنيفة) وای تەماشا کردووە کە کاتێك مۆڵەتیان داوە بە ئەنجامدانی کارەکە لە پاستیدا مەرجی ئەوەشیان داناوە کەوا ساغ و سەلامەت بن ، بەڵام پێشەوایان (أحمد) و (مالك) وایان تەماشا کردووە کە کاتێك مۆڵەتیان داوە کارەکەیان بۆ ئەنجام بدرێ ، ئیتر خۆی بۆ خۆی زامنی نەهێڵاوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) تەماشای کردووە کەوا ئەو شتانەی ئەندازەو ژمارەیەکی بۆ دانراوە توانای کەمکردنەوەی نیە ، چونکە لە پلەی دەقدایە ، ئەوەش کە ئەندازەو ژمارەیەکی بۆ دانەنراوە وەکو _ تەمبێ کردن و ئەدەبدان (التعزيرات والتأديبات) شێوازێکی (إجتهادي) هەیەو لێرەدا ئەگەر زیانی پێگەیەنرا ، زامن دەکرێت ، چونکە بۆچۆنی دەستدرێژی لێدەکرێ .

بەشی دووەم : کەسێکی خۆ بە پزیشك کاری نەفام دەستی کرد بە چارەسەرکردنی کەسێك و ، زیانی پێ گەیاند ، لێرەدا ئەگەر کەسی تاوان لێکراو زانیبێتی پزیشکەکە نەفامەو ، لە گەڵ ئەوەشدا مۆڵتی دابێ ، ئەوا زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نابێ ، ئەم شێوە پێچەوانەی فەرموودەکەی پێشوو نیە ، چونکە میانەو(السياق) بەهێزی گوفتاری ناوەڕۆکی فەرموودەکە باسی ئەوە دەکات کەوا فریوی دابێ و گومانی وای بۆ دروست کردبێ کە پزیشکەو ، پزیشکیش نەبێ ، بەڵام ئەگەر نەخۆش وای گومان بەردبێ کە پزیشکەو ، مۆڵەتی پێدابێ چارەسەری بکات لەبەر ئەوەی وای زانیوە دەزانێ ، لێرەدا پزیشکەکە زامنەو لێپرسینەوەی لێدەکرێت لە بەر ئەو تاوانەی بەدەستەکانی ئەنجامی داوە ، هەروەها ئەگەر پزیشکەکە وەسفی دەرمانێکی کرد بۆ ئەوەی نەخۆش بەکاری بێنێت ، نەخۆشیش وای زانیوە لە ڕوانگەی زانینی تەواوەوە بۆی وەسف کردووە بەڵام زیانی پێ گەیاند ، ئەوا پزیشکەکە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەکرێت ، لە فەرموودەکەدا وا دەردەکەوێت یا ناشکەرایە.

بەشی سێیەم : پزیشکێکی لێهاتوو ، مۆڵەتی درا ، هەقی دڵوە بەکاروپیشەکە ، بەڵام دەستی هەڵەی کردو ، سنوری بەزاند بۆ ئەندامێکی ساغ و زیانی پێگەیاند ، وەکو : کەسێکی خەتەنەکار دەستی گەشتە سەرە خرپەکەی ئەندامی نێرینەو زیانی پێگەیاند ، زامنی ولێپرسینەوەی هەیە ، چونکە تاوانێکی هەڵەیە ، پاشان ئەگەر ئەو پارەو ماڵەی بەهۆی زامن کردنی تاوانە هەڵەکەیەوە لێی دەستێنرێت سێ یەك و زیاتر بوو ، دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری ، ئەگەر خەزم وکەسوکار نەبوو ئایا (الدية)ەکە لە ماڵەکەی خۆی دەدرێت ، یا لە (بيت المال)ی موسڵمانان ؟ دوو گوفتاری تێدایە : بریتین لە دوو (ريواية)ی ئیمامی (أحمد) ، گوتراوە : ئەگەر پزیشکەکە لە (أهل الذمة)[183] بوو ، ئەوا دەبێ لە پارەو ماڵی خۆی بیدات ، ئەگەر موسڵمانیش بوو ، ئەو دوو (الرواية)تەی تێدایە ، لە کاتێکدا ئەگەر (بيت المال) نەبوو ، یا (بيت المال) لە توانایدا نەبوو ، ئایا (الدية)کە لادەچێت ، یا پیویستە کەسی تاوانبار لە ماڵی خۆی بیدات ، دوو ڕووی تێدایە بەناوبانگترینیان : لاچون و نەمانیەتی.

بەشی چوارەم : پزیشکی بەسەلیقەی لێهاتوو لە پیشەکەیدا ، (إجتهاد)ی کردو دەرمانێکی بۆ نەخۆش وەسف کرد ، بەڵام لە (إجتهاد)ەکەیدا هەڵەی کردو ، بۆیە هۆی کوشتنی نەخۆشەکە ، ئەمە لە ڕوانگەی دوو (الرواية)ەوە لێکدەدرێتەوە یەکەمیان : (الدية)ی کوژراوەکە لە (بيت المال) دەدرێ ، دووەم : دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری پزیشکەکە ، ئیمامی (أحمد) لە کتێبی (خطأ الإمام والحاكم)دا بڕیاری لە سەر ئەم دووانە داوە .

---

١٨٣ _ أهل الذمة : ئەو هاوەڵانەی بڕیاردەرە خاون کتێبانەن کە سەرانە دەدەن بە پێشەوای موسڵمانان بەرامبەر بە پاراستنی سەرو ماڵیان ، بۆیە پێشەواش دڵنیایان دەکات کەوا لە ئاسایشدا دەبن لە لایەن موسڵمانانەوە ، وەدەوڵتی ئیسلام پارێزگاری لە خوێن و ئابڕو ماڵیان دەکات ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق همەوەندی . وەرگێڕ .

بەشی پێنجەم : پزیشکێکی لێهاتوو ، هەقی بە کارو پیشەکەی داوە ، بەڵام زیادە گۆشتێکی لە جەستەی پیاوێك یا منداڵێك ، یا شێتێك بڕی بەبێ مووڵەتی خۆی ، یا بەبێ مووڵەتی بەخێوکاری ، یا خەتەنەی منداڵێکی کرد بە بێ مووڵەتی بەخیوکاری و بو بە هۆی زیان پێگەیاندنی ، هاوەڵانمان گوتویانە ، زامنی و لێپرسینەوەی لێدەکرێت ، پێدەچێ بە پەهایش زامنی نەکرێت ، چونکە ئەو پزیشکە چاکەکارەو ، چاکەکاریش تۆڵەی لێ وەرناگیرێتەوە ٠ لە لایەکی تریشەوە ئەگەر تاوانبار بێ و دەستدرێژی کردبێ ، مووڵەتدانی بەخێوکار زامنیەکەی لە سەر لانابات ، ئەگەر دەستدرێژیشی نەکردبێ ، ئەوا هیچ ڕوویەك بەدیناکرێت بۆ زامنکردنی ٠

ئەگەر گوتت : ئەو بە دەستدرێژیکار دادەنرێ لەکاتی مووڵەت نەدانیداو ، بە دەستدرێژیکاریش دانانرێت ئەگەر مووڵەتی درا ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ دەستدرێژیکردن و نەکردنی لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ کردارەکەی خودی خۆی ، بۆیە مۆڵەتدان و مۆڵەتنەدان هیچ کاریگەریەکی نابێ ٠ ئەمەش جێی تێڕوانینی زیاترە ٠

بەشێك :

لە فەرمووەکەی پێشوودا ووشەی (الطبيب) واتە پزیشك ئەو کەسەیە کە چارەسەر دەکات بە وەسفی و بە گوفتاری و ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الطّبائعي)یشی پێ دەگوترێت و ، هەروەها ووشەی پزیشك کەسانی چاوڕێژیش دەگرێتەوە کە بە میلەکەیان چاوان دەڕێژن و ، بڕینسازانیش دەگرێتەوە کە بە نەشتەرو مەڵهەمەکانیان چارەسەری دەکەن و ، خەتەنەکاریش دەگرێتەوە کە بە موسەکەی خەتەنە دەکات و ، خوێن گرێش دەگرێتەوە کە بە نەشتەرەکەی خوێن دەگرێت و ، کەڵەشاخ گرێش دەگرێتەوە کە بە پیاڵەی خوێن گرتن و نەشتەرەکەی کەڵەشاخ دەگرێت و ، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە بەستەرو پێچەکەکانیان ئێسکی شکاو دەگرنەوەو ، کەسی داخکاریش دەگرێتەوە کە بە ئامێری داخکردنەکەی و

بەئاگر داخ دەکات و ، ئەو کەسەش دەگرێتەوە کە گۆزەکەی (بقربته) چارەسەری نەخۆش دەکات لە ژێرەوە ٠

بە یەکسانی ئەگەر چارەسەری ئاژەڵێک بکات ، یا چارەسەری مرۆڤێک بکات ، ناوی پزیشك لە ڕووی زمانیەوە بۆ هەموو ئەمانە بەکاردێت ، خەڵکیش کە ووشەی پزیشکی تایبەت کردووە بەهەندێ لە جۆرەکانی پزیشکەوە نەرێتێکی نوێ یە ، وەکو چۆن خەڵکی زاراوەی (الدابة)یان لە زمانی عەرەبیدا تایبەت کردووە بە ئاژەڵەوە ئەگەرچی مانای ووشەکە زۆر لەوە فراوانترە ٠

بەشێك سەبارەت بەو شتانەی کە دەبێ پزیشکی بە سەلیقە ڕەچاوی بکات :

پزیشکی لێهاتوو ، ئەو پزیشکەیە کە لە بواری چارەسەردا بیست شت لەبەر چاو دەگرێت:

یەکەمیان : تەماشاکردنی جۆری نەخۆشیەکە بۆ ئەوەی بزانرێت چ نەخۆشیەکە ٠

دووەم : تەماشاکردنی هۆی نەخۆشیەکە واتە لە چیەوە ڕوویداوە ، ئەو هۆکارە کارایەی بووە بەهۆی دروستبوونی چیە٠

سێ یەم : هێزی نەخۆش و ، ئایا توانای بەرگری نەخۆشیەکەی هەیە ، یا هێزی لە نەخۆشیەکە لاوازترە ؟ ئەگەر توانای بەرگری نەخۆشەکەی هەبوو ، بەسەریدا زاڵ بوو ، لە گەڵ نەخۆشیەکەدا بەجێی دێڵێ و ، دەرمان بەکارناهێنێت ٠

چوارەم : میزاجی سروشتی جەستە چی یە ؟

پێنجەم : میزاجی دروستبووی نوێ بە پێچەوانەی ڕێڕەوی سروشتی ٠

شەشەم : تەمەنی نەخۆش ٠

حەوتەم : کاتی نیستا لە وەرزەکانی ساڵداو ئەوی پێی گونجاوە ٠

هەشتەم : نەرێتی کە پێی ڕاهاتووە ٠

نۆیەم : نیشتمانی نەخۆش و خاکەکەی ٠

دەیەم : باری هەوا لە کاتی نەخۆش کەوتندا ٠

یازدەیەم : تەماشاکردنی دەرمانی گونجاوی دژ بەو نەخۆشیە ٠

دوازدەیەم : تەماشاکردنی هێزی دەرمان و پلەکەی ، هاوکێشی لە نێوان دەرمان و هێزی نەخۆش ٠

سیازدەیەم : دەبێ هەموو مەبەستی پزیشک بۆ لابردنی نەخۆشیەکە نەبێت بەتەنها ، بەڵکو دەبێ هۆشی خۆی بەکار بێنێت بۆ لابردنی نەخۆشیەکە بەجۆرێك دڵنیا بێت لەوەی نابێ بە هۆی دروستبوونی نەخۆشیەکی قورستر ، بۆیە هەرکات لایبردو دڵنیانەبوو لەوەی کە نابێ بەهۆی پوودانی نەخۆشیەکی قورستر ، نەخۆشیەکە لە سەر باری خۆی دەهێڵێتەوەو ، هێزی خۆی ئاڕاستە دەکات بۆ ئاسان کردن وهێمن کردنەوەی نەخۆشیەکەو ئەمەش پێوستەو ئەرکی سەرشانە ، وەکو نەخۆشی دەمە ڕگەکان ، چونکە هەرکات بە برین و وەستاندن چارەسەرکرا ، ترسی پوودانی نەخۆشی لەوە قورستری لێدەکرێت ٠

چواردەیەم : چارەسەر بکرێ بە ئاسانترین و ئاسانتر ، بۆیە لە چارەسەرکردن بە خۆراك واز ناهێنێ و بچێت بۆ دەرمان مەگەر لە کاتی دەست نەکەوتنیدا ، دەرمانی ئاوێتە بەکارناهێنێت مەگەر لەکاتی دەست نەکەوتنی دەرمانی سادەدا ، بۆیە لە لێهاتووی پزیشکە ئەگەر چارەسەری خۆراکی لە جیاتی دەرمان بەکار بێنێت و ، دەرمانی سادە لە جیاتی دەرمانی ئاوێتە بەکاربێنێت ٠

پازدەیەم : تەماشای نەخۆشیەکە بکات ، ئایا لە توانادایە چارەسەر بکرێت یا نەء ؟ ئەگەر نەتوانرا چارەسەر بکرێت ، ڕێزی پیشەو کارەکەی دەپارێزێت و ، تەماعکاری هانی نادات بۆ هەستان بە چارەسەرکردنێك هیچ سوودێکی نەبێت ٠ ئەگەر لە توانادا بوو چارەسەر بکرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لەتوانادایە لابرێت بەتەواوی یا نەء ؟ ئەگەر

بۆی دەرکەوت لە توانادا نی یە بە تەواوی لابرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لە توانادایە سووک بکرێتەوە یا هەرنەبێ کەم بکرێتەوە ؟ ئەگەر نەتوانرا کەم بکرێتەوە ، تەماشای کرد ئەو پەڕی توانا لە وەستاندن و نەهێشتنی فراوان بونیدایە ۰ ئەو کاتە مەبەستی چارەسەرەکەی بۆ ئەو شتە ئاڕاستە دەکات و ، یارمەتی بەهێزبوونی کەسی نەخۆش و ، لاوازبوونی مادەیی نەخۆشیەکە دەدات ۰

شازدەیەم : دەستکاری تێکەڵاوەکە نەکات و هەڵنەسێت بە دەرهاوێشتنی پێش پێگەیاندنی ، بەڵکو مەبەستی خۆی ئاراستە دەکات بۆ پێگەیاندنی ماددەکە ، ئەگەر پێگەیی ، ئینجا دەست دەکات بە دەرهاوێشتنی ۰

حەڤدەیەم : دەبێ لە بواری نەخۆشیەکانی دڵ و ڕوح و دەرمانەکانیدا شارەزابێ ، ئەوەش بنچینەیەکی گەورەیە بۆ چارەسەرکردنی جەستە ، چونکە کاردانەوەی جەستەو سروشتی بەرامبەر بە نەفس و دڵ کارێکی ئاشکەرایەو ، پزیشکیش ئەگەر شارەزابوو بە نەخۆشیەکانی دڵ و چارەسەرەکانیان ، ئەوجا دەبێ بە پزیشکێکی تەواو ، ئەو کەسەش شارەزایی بەوە نەبێ ، ئەگەرچی لێهاتووش بێ لە چارەسەرکردنی سروشت و بارەکانی جەستەدا نیوە پزیشکە ، هەر پزیشکێکیش تیماری نەخۆش نەکات بە پشکنینی دڵی نەخۆش و چاکردنی و ، بەهێزکرنی ڕوحی و هێزەکانی بە خەیروچاکەداری و ، ئەنجامدانی کردەوەی خەیرو ، چاکەکردن بەرامبەر بە خەڵک و ، ڕووکردنە خواو ڕۆژی دوایی ، ئەوە پزیشک نی یە ، بەڵکو خۆ بە پزیشکارێکی بێتوانایە ۰ گەورەترین چارەسەریەکانی نەخۆشیش ئەنجامدانی کردەوەی خێرو ، چاکەکردن بەرامبەر خەڵک و ، زیکرو ، نزاو پاڕانەوەو ، لاڤەلاڤ و ، تەوبەکردنە ، ئەم کردەوانە کاریگەریەکی بەهێزی لە دورخستنەوەی نەخۆشیدا هەیە ، بەدەستهێنانی شیفاش بەو کردەوانە گەورەترو کاریگەرترە بەبەراوردی دەرمانە سروشتیەکان ، بەڵام ئەمە دەکەوێتە سەر ئامادەیی نەفسی نەخۆش و قبوڵکردنی و بیروباوەڕی بەوانەو سودی ۰

هەژدەیەم : ئاسان کردن و ئارامکردنەوەی نەفسی نەخۆش و ، بەسۆزو نەرمی مامەڵە لەگەڵ کردنی ، بەهاوشێوەی مامەڵەکردنی منداڵ ٠

نۆزدەیەم : جۆرەکانی دەرمانە سروشتی و ئیلاهیەکان بەکار بێنێت ، چارەسەرکردن بە خەیاڵکردن (التخییل) بەکاربێنێت ، چونکە پزیشکە لێهاتووەکان لە بواری بەکارهێنانی خەیاڵکردن (التخییل) کردەوەگەلێکی سەرسوڕهێنیان هەیە کە دەرمانەکان ناگەن بە ئاستی ، بۆیە پزیشکی لێهاتوو لە هەموو یارمەتیدەرێك سوود وەردەگرێت بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکە ٠

بیستەم : باشترین دەستەڵاتی کاری پزیشکە ، کەوا چارەسەرو و چارەسازیەکەی لە سەر شەش پایە دامەزرێنێت : پاراستنی تەندروستیە هەبووەکە ، گەڕانەوەی تەندروستیە وونبووەکە بە گوێرەی تولنا ، لابردنی نەخۆشیەکە یا کەمکردنەوەی بەگوێرەی تولنا ، ئەگەر دوو خراپە (مفسدة) هەبوو هەڵسێت بەلابردنی گەورەترینیان ، لە کیسدانی بچوکترین بەرژەوەندی (مصلحة) لە پێناو بەدەستهێنانی گەورەترینیاندا ، لە سەر ئەم شەش بنچینە چارەسەرەکان دەخولێنەوە ، بۆیە هەر پزیشکێك ئەمە پیشەی نەبێت کە بۆی بگەڕێتەوە ، ئەوە پزیشك نی یە ٠ واللە أعلم ٭

بەشێك سەبارەت بەوەی کە دەبێ پزیشك
رەچاوی باروحاڵی نەخۆش بکات :

لەبەر ئەوەی نەخۆش چوار باری هەیە : دەستپێکردن ، بەرزبوونەوە ، کۆتایی و ، نەمان بۆیە پێوستە پزیشك چاودێری هەر بارێك لە بارەکانی نەخۆشیەکە بکات بەوەی بۆی دەشێت و گونجاویەتی ، بۆ هەر بارێکیش ئەوە بەکاربێنێت کە پێویستە تیایدا بەکاربێت ٠ بۆیە لە خاڵی دەستپێکردنی نەخۆشیەکەدا، ئەگەر تەماشای کرد سروشت پێویستی بە جوڵاندنی

پاشماوه خراپەکانەو پێویستە دەرهاوێشتنی بۆ بکرێت ، لەبەر ئەوەی ماددە خراپەکان پێگەیووە ئیتر دەست بەوە دەکات ، ئەگەر جولاندنی پاشماوە خراپەکانی لە دەست چوو لە خاڵی دەستپێکردنی نەخۆشیەکدا لەبەر هەر کۆسپێك قەدەغەی بکات ، یا لەبەر لاوازی هێزی نەخۆش و بەرگەنەگرتنی بۆ کاری دەرهاوێشتن ، یا بەهۆی ساردی وەرزەوە ، یا لەبەر کەمتەرخەمیەك ڕوبداوە ، پێویستە وریا بێت ئەو پەڕی وەریایی کە کاری دەرهاوێشتنەکەی بۆ نەکات لە خاڵی بەرزبوونەوەی نەخۆشیەکدا ، چونکە ئەگەر ئەنجامی دا ، سەروشت ڕادەمێنێ و خۆێ خەرێك دەکات بە دەرمانەکەوەو ، واز لە چارەسازی نەخۆشیەکەو بەرگریکردنی دێنێ بە یەکجاری ، نموونەشی وەکو نموونەی : کەسێکە دەچێتە لای سوارچاکێك کە سەرقاڵی جێگەکانی دوژمنە ، خەریکی دەکات بە کارێکی ترەوە · چونکە لەم بارەدا پێویستە یارمەتی سروشت بدات بۆ پاراستنی هێز چەند لە توانادا بوو ·

ئەگەر نەخۆشیەکە کۆتایی هات و وەستاو هێور بوویەوە ، دەست بە دەرهاوێشتنی و ، ڕیشەکێش کردنی هۆکارەکانی دەکات ، ئەگەر گەشتە خاڵی نەمان ، ئەوانەی سەرەوەی زیاتر بۆ شایستە دەبێ · نموونەی ئەمەش وەکو نموونەی دوژمنێکە هێزی تەواو بێت و ، چەکیشی پێ نەمابێت ، فەوتاندنی ئاسان دەبێت ، ئەگەر پشتی هەڵکردو دەستی بە هەڵهاتن کرد ، فەوتاندنی ئاسانترە ، چونکە تووندی و لێهاتوویی لە سەرەتادایە ، هەروەها باری دەرهاوێشتن و ، فراوانیی هێزی ، دەرمان و نەخۆشیش بەو شێوەیە ·

بەشێك سەبارەت بەوەی کە پزیشك بە سەلیقە لە ئاسانترینەوە چارەسازی دەکات:

پزیشکی لێهاتوو هەرکاتێك بتوانێت چارەسازیی بە ئاسنترین بکات ، دەبێ وازی لێ نەهێنێت و بچێتە سەر قورسترین چارەسازیی ، بەڵکو پلە بە پلە لە لاوازترینەوە دەچێتە سەر بەهێزترین ، بەڵام ئەگەر ترسا لەوەی لە ئەنجامی بەکارهێنانی دەرمانی لاوازەوە هێزی

نەخۆشەکە لەناو بچێت ، ئەوا یەکسەر دەرمانی بەهێز بەکاردێنێ ، لە چارەسەرکردنیشدا لە سەر یەک بار ناوەستێ و تەنها یەک چارەسەر بەکاربێنێ ، چونکە سروشتی نەخۆشیەکە لە سەر دەرمانەکە ڕادێت و ، تواناى بەرگەگرتنى دەرمانەکەى بۆ پەیدا بێت و نەخۆشیەکەش هەر بمێنێتەوە ، دەرمانە بەهێزەکانیش لە وەرزە بەهێزەکاندا بەکار ناهێنێت ، پێشتریش ئامازەمان پێدا کە تاوەکو توانای چارەسەرکردنی بە خۆراك هەبێ، دەرمان بەکار ناهێنێ ، ئەگەر ئالۆزیەکیشی لا دروست بو و نەیزانی نەخۆشیەکە گەرمە یاخود ساردە ، دەست بە چارەسەرکردن ناکات تاوەکو بۆی ڕوون دەبێتەوە ، هەرکات ترسی لە دەرەنجامی نەخۆشیەکە هەبوو ئەگەر دەرمانێکی بۆ بەکارهێنا ، ئەوا دەرمانەکەى بۆ تاقی ناکاتەوە ، هیچیشی تێدا نی یە ئەگەر دەرمانەکەى تاقیکردەوە لە بارێکدا ئەگەر هیچ ترسێکی نەبوو لەوەى شوینەوارێکی خراپ دروست بکات .

ئەگەر چەند نەخۆشیەکیش کۆبوونەوە ، دەست بە چارەسەرکردنی ئەوە دەکات کە یەکێك لەم خەسڵەتانەى تێدایە :

یەکەمیان : چاکبونەوەى ئەویتر لە سەر چاکبونەوەى ئەم وەستابێ وەکو ئاوسان و برین ، لێرەدا دەست بە چارەسەرى ئاوسانەکە دەکات .

دووەم : دانەیەکیان هۆکارى دروستبوونی ئەویتر بێ وەکو (السُّدة) و (الحمى العفنة)[184] ، لێرەدا دەست دەکات بە لابردنی (السُّدة)کە چونکە هۆکارى دروستبونی تاکەیە .

سێ یەم : دانەیەکیان لەویتر گرنگتربێ ، وەکو نەخۆشیەکی توندو نەخۆشیەکی درێژخایەن ، لێرەدا دەست دەکات بە چارەسەرکردنی نەخۆشیە تونەکەو ، لە گەڵ ئەوەشدا ئەویتر فەرامۆش ناکات ، ئەگەر نەخۆشیەك و نەخۆشیەکی کات بەکات کۆبونەوە ، دەست

---

١٨٤ ــ السُّدة : ناوێکە بۆ هەر شتێك لە نێو جەستەدا ڕێ لە هاتوچۆى شتێکى تر بگرێ .

الحمى العَفَنة : تایەکە بەمۆى بەکێك لە چوار تێکەڵاوەکەوە دروست دەبێ کە (الصفراء والسوداء)و خوێنى و بەڵغەمى ، بڕوانە : مەلا محمودى گەڵاڵەیى ، قاموسى ڕستە .

دەکات بە چارەسەرکردنی نەخۆشیەکە ، مەگەر نەخۆشیە کات بە کاتەکە (العَرض) بەهێزترێ وەکو (القُولنج)[185] ، لێرەدا دەست دەکات بە نیشتنەوەی ئازارەکەو ، پاشان (السَّدة)کە چارەسەر دەکا . ئەگەر تواناشی هەبوو لە جێگەی چارەسەرکردن بە دەرهاوێشتنی مادەکان ، جۆری چارەسەری دیکەی وەکو برسێتی و پۆژوو یا نووستن بەکارببێنێ باشترەو ، با کرداری دەهاوێشتن ئەنجام نەدات ، ئەگەر ویستی پاراستنی هەر تەندروستیەکی بوو ، با بە هاوشێوەکان و وێکچووەکان ببیارێزێت ، ئەگەر ویستی گواستنەوەشی هەبوو بۆ باریکی چاکتر لە خۆی بە دڵ دەیگواستێتەوە .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خۆپاراستن لەو نەخۆشیانەی دەتنرێتەوە بە سروشتی و ڕێنمایی کردنی کەسانی تەندروست بە خۆدورخستنەوە لەو کەسانەی تووشیبوونە:

ثَبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، أَنَّهُ كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ ((ارْجِعْ فَقَدْ بَايَعْنَاكَ))[186] .

واتە : لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : شاندەکەی هۆزی (ثقیف) پیاوێکی گوولی تێدابوو ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ هەوالی بۆ ناد : ((بگەڕێرەوە پیەمانمان لە گەڵ بەستووی)) .

---

١٨٥ _ القُولنج : نەخۆشیەکە لە ڕیخۆڵەدا پەیدا دەبێ و پیسایی و با بە ئەستەك لە کۆم دێتە دەرەوەو هۆکەشی دەگەڕێتەوە بۆ هەوکردنی کۆڵۆن ، بروانە : فەرهەنگی دەریا . وەرگێڕ .

١٨٦ _ صحيح : رواه مسلم (٤ / ١٧٥٢) بلفظ : ((إنا بايعناك فارجع)) واتە : بە بێژەی : ((ئێمە پەیمانمان لە گەڵ بەستووی بگەڕێرەوە)) .

وَرَوَى الْبُخَارِيُّ فِي " صَحِيحِهِ " تَعْلِيقًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((فِرَّ مِنْ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرّ مِنْ الْأَسَدِ))[١٨٧] .

واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((لە کەسی گول هەڵبێ وەکو چۆن لە شێر هەڵدێی)) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : ((لَا تُدِيمُوا النَّظَرَ إلَى الْمَجْذُومِينَ))[١٨٨] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بە بەردەوامی تەماشای کەسی گول مەکەن)) .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((لَا يُورِدَنّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحّ))[١٨٩] .

واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خاوەن ووشترێ نەخۆش با ووشترەکانی نەباتە سەرئاوی خاون ووشترێ ساغ)) .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ: كَلِّمْ الْمَجْذُومَ وَبَيْنَكَ وَبَيْنَهُ قِيدَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ[١٩٠] .

---

١٨٧ _ صحيح . أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٢) .

١٨٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢٠٧٢) ، وابن ماجة (٣٥٤٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٠٦٤) .

١٨٩ _ صحيح . أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) .

واته: له پێغەمبەری خواوە ﷺ باسکراوە : لە گەلّ کەسی گولدا بدووی یا دووری نێوان تۆ و ئەو نزیکەی رمێك یاخود دور رم بێت .

نەخۆشی گولیی چی یە ؟

نەخۆشی گولیی : نەخۆشیەکی خراپە بەهۆی باکتریونەوەی (المِرَّة السوداء)ەوە لە هەموو جەستەدا رووەدات و ، میزاجی تەندامەکانی جەستەو رووخسارو شێوازیان خراپ دەکات ، پێدەچێ لە کۆتادا پەیوەندی ئەو تەندامانە تێك بچێت تا دەرزێن و دەکەون ، لە زمانی عەرەبیدا بە (داء الأسد)یش ناوبراوە، سەبارەت بەم ناوەش پزیشکان بە سێ بۆچون لێکیان داوەتەوە یەکەمیان : چونکە بە زۆری تووشی شێر دەبێ ، دووەم : چونکە ئەم نەخۆشیە رووی کەسی تووشبوو مۆرو مۆن دەکات و دەیچوێنێت بە شێوەو شێوازی شێر ، سێ یەم : کەسی تووشبوو بەم نەخۆشیە راوی ئەوانە دەکات کە نزیکی دەبنەوەو دەیانکوژێت وەکو شێر .

ئەم نەخۆشیە بەلای پزیشکانەوە نەخۆشیەکی تەنراوەی ئەم بۆ ئەوە ، ئەو کەسەی نزیکی کەسی گوول و تووشبوو بە نەخۆشی سیل دەبێتەوە هەر بە بۆنیان تووشی نەخۆشیەکەیان دەبێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر تەولو بەزەی هاتنەوەی بە ئومەتەکەیداو ، بۆ بەجێهێنانی ئامۆژگاری کردنی تەولو ، قەدەغەی ئومەتەکەی خۆی کردووە بە نزیك نەبوونەوە لەو هۆکارانەی نەخۆشی بۆ جەستەو دڵیان دەگوێزێتەوە ، گومانی تێدا نی یە جەستەش لە ئەوپەڕی ئامادەباشی شارلوەدایە بۆ قبوڵکردنی نەخۆشیەکە ، رەنگە سروشتی

---

١٩٠ ـ حسن صحيح : اخرجه عبدالله بن احمد (١ / ٧٨) عن الحسين بن علي عن أبيه عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : ((لا تديموا النظر المجذومين ، وإذا كلمتموهم فليكن بينكم وبينهم قيد رمح)) واته : ((بە بەردەوامی تەماشای کەسی گول مەکەن و ، ئەگەر لە گەڵیشیاندا دووان یا دووری نێوان تێوەو نەوان بە ئەندازەی رمێك بێت)) .

جەستە ئامادەی کاردانەوەی تەولو بێت بۆ وەرگرتن لە جەستەی ئەو کەسانەوە کە نزیکی دەبنەوەو تێکەڵی دەبن ، چونکە جەستە تووشبووەکان گوێزەرەوەن ، لەوانەیە ترس و خەیاڵی مرۆڤ لە گەورەترینی هۆکارەکان بن بۆ تووش بوون بەم نەخۆشیە ، چونکە خەیاڵ کارایەو زاڵە بەسەر هێزەکان و خووەکانی مرۆڤدا ، لەوانەیە بۆنی کەسی تووشبوو بگات بە کەسی تەندروست و نەخۆشیەکەی بۆ بگوێزێتەوە ، ئەمەش لە چەندین نەخۆشیدا بینراوەو ، بۆنیش یەکێکە لە هۆکارەکانی تەنینەوەی نەخۆشی ، لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا دەبێ جەستە ئامادەبێ بۆ قبوڵبوونی ئەو نەخۆشیە ، وَقَدْ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ ﷺ امْرَأَةً ، فَلَمَّا أَرَادَ الدُّخُولَ بِهَا ، وَجَدَ بِكَشْحِهَا بَيَاضًا ، فَقَالَ : ((الْحَقِي بِأَهْلِكِ))[١٩١] .

واتە: باسکراوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ژنێکی خواست ، کە ویستی بچێتە لای سپیایەکی لە کەلەکەیدا بەدیکرد ، ئەوەبوو فەرمووی : بچۆرەوە ماڵی بابت .

کۆمەڵێک وایانزانیوە ئەم فەرموودانە بەرپەرچ دراوەتەوە بە کۆمەڵێک فەرموودەی دیکە ، کەوا پوچیان دەکاتەوەو دژایەتیان دەکات لەو فەرموودانە : مَا رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ، مِنْ حَدِيثِ عبدالله بن عمر أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ مَجْذُومٍ ، فَأَدْخَلَهَا مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ ، وَقَالَ : ((كُلْ بِسْمِ اللَّهِ ، ثِقَةً بِاللَّهِ ، وَتَوَكُّلًا عَلَيْهِ))[١٩٢] ، وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کەسێکی گوڵی گرت و ، خستیە نێو لەگەنەکەوە لە گەڵ خۆیدا و ، فەرمووی : بخۆ بەناوی خوا : متمانە بەخواو ، پشت پێ بەستنی .

---

١٩١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٤٩٣) .

١٩٢ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٥) ، والترمذي (١٨١٨) ، وضعفه الألباني .

وَبِمَا ثَبَتَ فِي " الصَّحِيحِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ[١٩٣] .

واته : له (ابي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : تەنینەوەی نەخۆشی نی یە ، شووم و پەشبینی نی یە .

ئیمە دەڵێین _ (ابن القيم) _ سپاست بۆ خوا هیچ دژ بەیەك بوونێك لە نێوان فەرموودە (صحيح)ەکانی پێغەمبەری خوادا ﷺ بەدیناکرێت ، ئەگەر دژ بە یەك بوونێکیش بەدیکرا ، ئەوا پێدەچێ یەکێك لە فەرموودەکان گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ نەبێ و ، ئەو کەسانەی فەرموودەکەیان گێڕاوەتەوە هەڵەیان تێدا کردبێ ، ئەگەرچی کەسێکی باوەڕپێکراوی سەرڕاستیش بێت ، چونکە کەسی باوەڕپێکراو هەڵە دەکات ، یاخود یەکێك لە فەرموودەکان (ناسخ)و(١٩٤) ئەویتری پێش خۆی لادەبات ئەگەر قبوڵی (نسخ) بکات ، یاخود دژ بە یەك بوونەکە تەنها لە تێگەشتنی بیسەردایە ، نەك لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوادا ﷺ بۆیە دەبێ یەکێك لەو سیانەی پێشەوە هەبێ تاوەکو دژ بە یەك بوونەکە ڕووبدات .

بەڵام دوو فەرموودەی (صحيح)ی ناشکەرای دژ بە یەك لە هەموو ڕوویەکەوە ، یەکێکیشیان ئەویتر (نسخ) نەکاتەوە ، هەرگیز شتی وانەبووە ، بەڵکو پەنا دەگرین بە خوا لە گوفتاری پێغەمبەری خوادا ﷺ ئەم شتانە هەبێت ، چونکە لە زاری ئەوەوە بەدەر لە هەق هیچی تر نەگوتراوە ، بەڵکو لە ڕاستیدا بەڵاکە کەمتەرخەمیە :

١ _ لە تێگەشتنی ئەو فەرموودانەدا کە هاتووە .

٢ _ توانا نەبوون لە جیاکردنەوەی فەرموودە (صحيح)ەکان و (ضعيف)ەکاندا .

---

١٩٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) عن الحسن عن أبي هريرة . وأخرجه البخاري (٧ / ١٧٥ ، ١٨٠) ، ومسلم (٧ / ٣٣) عن أنس . والحديث مروي عن كثير من الصحابة .

١٩٤ _ المنسوخ : له زمانی عەرەبیدا له (نَسَخَ الشيءُ)ەوە هاتووە بە واتای : هەڵگرتن و لابردن ، بۆیە ووشەی (المنسوخ) لە زمانی عەرەبیدا واتای لابراو هەڵگیراو دەبەخشێت .

٣ _ تێنەگەشتنی تەواو لە مەبەستی پاستی پێغەمبەری خوا ﷺ

٤ _ هەڵگرتنی فەرموودەکە بۆ کارپێکردن لە بوارگەلێکدا بە پێچەوانەی مەبەستی پێغەمبەری خواوە ﷺ. هەموو ئەمانە هۆکاربوون بۆ دروستبوونی جیاوازی و خراپی . وباللە التوفیق .

(ابن قتیبة) لە کتێبی (اختلاف الحدیث)دا _ لە زاری ئەو کەسانەی دوژمنی فەرموودەو فەرموودەناسانن _ دەڵێت : دوو فەرموودەی دژ بە یەکتان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاوەتەوە کە فەرموویەتی : ((لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ)) واتە : نە تەنینەوە هەیە و ، نە شومی و ڕەشبینی. پێشی گوترا : گەرووپی و خوروپی لە لیچی ووشتردا پەیدا دەبێ و ، ئینجا ووشترەکان گەرووپان تێدەکەوێت ، فەرمووی : ئەی چ شتێك نەخۆشیەکەی تەنیەوە بۆ یەکەم ؟[١٩٥] . پاشان لە فەرموودەیەکی تردا گێڕاوتانەتەوە : با هیچ کەس ووشترە نەخۆشەکانی نەباتە سەر ئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، لە کەسی گوول هەڵێ بەهاوشێوەی هەڵهاتنت لە شێر ، وە پیاوێکی گول هات بۆ گفتێدانی بەڵام گفتەکەی بۆ ناردو ، فەرمانی پیدا بگەڕێتەوەو ، مۆڵەتی نەدا ، وە فەرموویەتی : شوومی لە ژن و ماڵ و وەڵاخدایە[١٩٦] . گوتیان : هەموو ئەمانە جیاوازن و یەکێکیان لەویتر ناچێت .

(أبومحمد) دەڵێت : ئێمە دەڵێین : لەمەدا هیچ جیاوازیەك نی یەو ، مانای هەر فەرموودەیەکیان کات و شوێنی خۆی هەیە ، ئەگەر لە کات و شوێنی خۆیدا دانرا جیاوازیەکە لادەچێت .

---

١٩٥ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٧٥٢٩) .

١٩٦ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٨) ، ومسلم (٢٢٢٥) .

تەنینەوە دوو رەگەزە :

یەکەمیان : تەنینەوەی گوولی ، چونکە بۆنی کەسی گوول تووند دەبێت تا ئەو کەسانەش تووش دەکات کە زۆر لە گەڵیدا دادەنشن و قسەی لە گەڵدا دەکەن ، هەروەها بە جووتبوونی کەسی گوول لە گەڵ خێزانەکەیدا زیانی پێدەگەیەنێت و ، لەوانەشە تووشی گوولی بێت ، هەروەها منداڵەکانیشی لە گەورەبوونی تەمەندا تووشی دەبن ، هەروەها تووشبووان بە نەخۆشیەکانی سیل و گەرووی ، چونکە پزیشکان فەرمان دەکەن بە دانەنیشتن لە گەڵ تووشبووان بە سیل و گوولیدا ، لەمەشدا مەبەستیان مانای تەنینەوە نی یە ، بەڵکو مەبەستیان گورینی بۆنیانەو ، ئەو کەسانەش بە زۆری بونیان دەکەن تووشی هەمان نەخۆشی دەبن ، پزیشکان دوورترین کەسن لە ڕەشبینی و شوومەوە ، گەرووی و خوروی لە ووشتردا پەیدا دەبێ _ کە گەرووەکی شێداری تەڕە _ ئەوەش تێکەڵی ووشترە تووشبۆوەکە دەبێت یا دەیخوڕێنێت ، یا دەچێتە شوێنی یخدانی ووشترەکانەوە ئاوی گەرووەکەی پێ دەگات و تووش دەبێت ، ئەمە ئەو مانایەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با هیچ کەس ووشتری تووشبوو نەباتە سەرئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، چونکە بە باشی نەزانیوە نەخۆش تێکەڵ بە ساغ بێت نەوەکو ئاوو خوروەکەی پێ بگات و تووشی بکات .

دەفەرمێت : بەڵام ڕەگەزەکەی دیکەی تەنینەوە ، وەکو بڵاوبونەوەی نەخۆشی چاوەقوڵەیە لە وەڵاتێکداو ، کەسانی تەندروستیش لەو وەڵاتە دەچنە دەرەوە لە ترسی تەنینەوەدا ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((إذا وقَعَ ببلد وأنتُم به ، فلا تخرُجوا منْه ، وإذا كان ببلد ، فلا تدخُلُوه)) فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((إذا وقع ببلد وأنتم به ، فلا تخرجوا منهُ)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوەو ئێوەی لێبوو ، لێی دەرمەچن)) لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : ئێوە واگومان دەبن کە بە هەڵهاتنتان لە چارەنووسی خوا لە خوا ڕزگارتان دەبێ . فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : ((وإذا كان ببلد ، فلا تدخلوه)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوە ، مەچنە نێوی)) لێرەدا

پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : بە مانەوەتان لەو جێگەی کە تاعونی تێدا نی یە دڵتان زیاتر دەحەوێتەوەو ، گوزەرانتان خۆشتر دەبێ . لەم بوارەدا ژن یا مناڵ بە شووم ناسراوەن ، کە پیاو تووشی ناخۆشیەك یاخود بەڵایەك دەبێ ، دەڵێ : ژن و مناڵەکە شومیەکەی بۆ تەنیمەوەو لێیدام ، ئەمە ئەو تەنینەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەیەوە فەرموویەتی : تەنینەوە نی یە .

کزمەڵێکی دیکەش دەڵێن : بەڵکو فەرماندان بە خۆدورخستنەوە لە کەسی گوول و مەڵهاتن بۆ (الاستحباب)و هەڵبژاردن و ، ڕێنمویی کردنە ، . بەڵام بۆ لە گەڵیدا خواردن ، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی ئەنجامدا بۆ بەدەرخستنی شێاوێتی و ، حەرام نەبوونی .

کزمەڵێکی دیکەش دەڵێن : ئەم پەیامەی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا بۆ بەشێکی خەڵکە نەك بۆ هەمووی . بۆیە تەماشا دەکرێت پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هەر یەکیان پەیامێکی فەرووە بە باروحاڵیان شایستە بێت ، چونکە هەندێکی خەڵك ئیمانی بەهێزەو ، پشت بەستنی بەهێزە بە ئاستێك تەنینەوەی نەخۆشیەکە لە خۆی دور دەخاتەوە ، وەکو چۆن هێزی سروشت هێزی نەخۆشیەکە دوورەدەخاتەوەو پوچی دەکاتەوە ، کەچی هەندێ خەڵکی تر ئەو هێزەی تێدا نی یە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم پەیامەی خۆی ئاڕاستەی ئەم جۆرە خەڵکە کردووە بۆ ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەردوو بارەکەشی پێکەوە ئەنجامداوە ، بۆ ئەوەی ئومەتەکەی چاوی لێکەن و پەیڕەویی بکەن ، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لە ئومەتەکەیدا بەهێزن ڕێگەی پشت بەستن و هێزو متمانەی تەواو بە خوا هەڵبژێرن و ، ئەوەشیان کە لاوازە ڕێگەی ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی بەکاربێنن و ، هەردوو ڕێگەکەش (صحیح)و تەواون :

یەکەمیان : بۆ باوەڕدارانی بەهێز .

ئەویتریشیان : بۆ باوەڕدارانی لاواز .

لێرەشدا هەر کۆمەڵێکیان بەڵگەیەکی بەدەستەوە دەبێ و پێشەنگێشی دەبێ ئەو کارەی ئەنجام دابێ بە گوێرەی باروحاڵیان و ئەوەی بۆیان شایستەیە ، ئەمەش بەهاوشێوەی هەستانی پێغەمبەری خوایە ﷺ بە داخکردن و ، ستایشی ئەو کەسەشی کردووە کە وازی لێدەهێنێت ، چونکە وای داناوە ئەو کەسەی وازی لێدەهێنێت پشت بەستنێکی تەواوی بەخوای تعالی هەیە ، هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ وازی لە شوومی و ڕەشبینی هێناوەو ، هاوشێوەی ئەمەش لە شەرعدا زۆرە ، ئەمەش ڕێگەیەکی ئاسك و زۆر چاکە بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ هەقی خۆی بدەنێ ، بەتایبەت ئەو کەسانەی توانای لێکدانەوەی نەفسی خۆیانیان پێدراوە ، بەمەش ئەو دڵ بە یەك بوونەی هەستی پێ دەکات لە سوونەتی (صحيح)دا نامێنێت و لادەچێت .

کۆمەڵێکی تریش وای بۆ دەچن کە فەرمان کردن بە هەڵهاتن و ، خۆ دوورخستنەوە بۆ شتێکی سروشتیە ، کە بریتیە لە گواستنەوەی نەخۆشیەکە بۆ کەسی تەندروست بە دەست پێوەدان و تێکەڵبوون و بۆن کردن ، ئەم بارەش بە دووبارەکردنەوەی تێکەڵبوون و دەست پێوەدان دەبێ ، پێغەمبەری خواش ﷺ کە هەستا بە خواردن لە گەڵ کەسێکی گوولدا بۆ بەرژەوەندیەکی پەسەندکراوبوو ، هیچی تێدا نی یەو ، بە یەك جارو یەك ساتیش تەنیەوەی نەخۆشی دروست نابێت ، بەڵام قەدەغەی کردووە بۆ ئەوەی نەبێت بە هۆکارێك بۆ بڵاوبونەوەی نەخۆشی و فەوتاندن ، هەروەها بۆ پاراستنی تەندروستی ، بە تێکەڵبونێکیش تێکەڵیان بوو لەبەر پێویستی و بەرژەوەندیەك ، بۆیە هیچ دژ بە یەك بوونێك لە نێوان هەردو شتەکەدا بەدیناکرێت .

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : پێدەچێ ئەو کەسە گوولەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵیدا خۆراکی خواردبێ نەخۆشیەکەی شتێکی کەم بێ و تەنیەوە دروست نەکات ، کەسانی گوولیش هەموویان وەکو یەك نین و ، ئەو تەنیەوەش لێیانەوە دروست دەبێ هەمووی وەکو یەك نی یە ، بەڵکو تێکەڵبوونی کەسانێکیان زیانی نی یەو ، تەنیەوە دروست ناکات ، ئەو

كەسە گوولەش توشى شتێكى كەمى گوولى بوبو ، پاشان وەستاو لەسەر بارەكەى بەردەوام بوو ، گولیەكەش نەتەنیەوە بۆ سەراپای لەشى ، بۆیە بە شایستەتر نەخۆشیەكەى ناتەنێتەوە بۆ كەسانى تر .

كۆمەڵێكى تریش دەڵێن : خەڵكانى تاقى نەفامى بڕوایان وابوو كە تەنیەوەى نەخۆشیە پەتاكان بە خودێكى سروشتى دەبێت ، بەبێ ئەوەى بیگەڕێننەوە بۆ خواى تعالى ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەو باوەڕەى پوچكردنەوەو ، لە گەڵ كەسە گوولەكەدا خۆراكى خواردو ، بۆى ڕوون كردنەوە كە خواى تعالایە نەخۆش دەخات و چاكیش دەكاتەوە ، قەدەغەى نزیكبوونەوەى خەڵكیشى لێكردن بۆ ئەوەى بۆیان ڕوون بكاتەوە كە خودى نزیكبوونەوە یەكێكە لەو هۆكارانەى لە لایەن خواى پەروەردگارەوە دانراوە بۆ دروستبوونى نەخۆشیەكە ، كاتێكیش پێغەمبەرى خوا ﷺقەدەغەى دەكات لە ڕاستیدا هەڵدەستێت بە جێكركردنى ئەو هۆكارانەى نەخۆشى دروست دەكەن ، كردوەكەى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئاشكەرای دەكات كە نەخۆشیەكان سەربەخۆیان وەرنەگرتووە لە كاركردندا ، بەڵكو هەموو شتێك خواى تعالایە ، ویستى هەبێت هیز لە نەخۆشیەكە وەردەگرێتەوەو چیتر كاریگەرى نابێت و ، ویستیشى هەبێت هیزەكەى دەهێڵێتەوەو كاریگەرى دروست دەكات .

كۆمەڵێكى تریش دەڵێن : بەڵكو فەرموودەكان (ناسخ و منسوخ)ى تێدایە ، تەماشاى مێژووەكەى دەكرێت ، ئەگەر زانرا فەرموودەیەكیان دواكەوتوترە ، حوكم دەدرێت كە (ناسخ)ە ، ئەگەر بەو جۆرەش نەبوو ، تیایدا دەوەستین .

كۆمەڵێكى تریش دەڵێن : هەندێ لەو فەرموودانە جێگیرەو ، هەندێكیشیان جێگیر نین ، بۆیە سەبارەت بە فەرموودەى : ((لا عدوى)) دەڵێت : یەكەم جار هاوەڵى بەڕێز (أبوهريرة) دەیگێڕایەوە ، پاشان لەو بارەوە گومانى بۆ دروست بوو وازى لێهێنا ، دیسان سەبارەت بەو فەرموودە ڕاوێژیان پێكردو ، گوتیان : گوێبیستت بوین دەتگێڕایەوە ، بەڵام قایل نەبوو بیگێڕێتەوە .

(أبوسلمة) دەڵێت : ئیتر نازانم ، (أبوهريرة) بیری چوو ، یاخود یەکێك لە فەرموودەکان ئەویتری (نسخ) کردەوە ؟

بەڵام فەرموودەکەی (جابر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((أَنَّ النبيَّ ﷺ أخذ بيدِ مجذوم ، فأدخلها معه في القصعة)) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کەسێکی گوولی گرت و ، لە گەڵ خۆیدا دەستی خستە نێو لەگەنەکەوە)) ، فەرموودەیەکی (صحيح) نیەو ، بۆ بەرزترین پلەشی ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی فەرموودەیەکی (غريب)ەو ، نە بە (صحيح)ی دانراوەو نە بە (حسن)یشی داناوە ٠ (شعبة) دەڵێت : خۆتان بپارێزن لەو فەرموودە (غريب)انە ٠ ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی : لە چوارچێوەی کردەوەکانی (عمر)ەوە (ریوایە)ت کراوە ، ئەمەش جێگیرترە ، ئەمەیە باری ئەم دوو فەرموودەیەی کە بەرهەڵستی فەرموودەکانی قەدەغەکردنی پێ دەکرێت :

یەکێکیان : (أبوهريرة) پەشیمان بۆتەوە لە گێڕانەوەیدا نکۆڵیی لێ کردووە ٠

دووەمیشیان : بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ریوایە)ت نەکراوە ، لە کتێبی (المفتاح)دا بە تیروتەسەلی سەبارەت بەم مەسەلە دواوین ، وبالله التوفيق ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێیازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قەدەغەکردنی خۆچارەسەرکردن بە حرامکراوەکان :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً ، فَتَدَاوَوْا ، وَلَا تَدَاوَوْا بِالْمُحَرَّمِ))[١٩٧] واتە : لە (أبي الدَّرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ

١٩٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٤) ، وضعفه الألباني ٠

فەرمووی : ((خوای تعالی نەخۆشی و دەرمانەکەشی دابەزاندووەو ، بۆ هەر نەخۆشیەکیش دەرمانێکی داناوە ، بەوە چارەسەر بکەن و ، بە شتی حەرام چارەسەر مەکەن)) .

وَذَكَرَ الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ : إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ[198]

واتە : ئیمامی (البخاري) لە (صحيح)ەکەیدا لە (ابن مسعود)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ دەگێڕێتەوە ، فەموویەتی : خوای تعالی شیفای ئێوەی لە شتە حەرام کراوەکاندا دانەناوە .

وَفِي " السُّنَنِ " : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : ((نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ الدَّوَاءِالْخَبِيثِ))[199]

واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : ((پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ چارەسەرکردنی کردووە بە دەرمانە پیسەکانی وەکو مەی و ژەهر)) .

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ الْخَمْرِ ، فَنَهَاهُ ، أَوْ كَرِهَ أَنْ يَصْنَعَهَا ، فَقَالَ : إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ))[200]

واتە : لە (طارق)ی کوڕی (سُوَيْدٍ الجُعْفي)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ : کەوا سەبارەت بە مەی لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسیبوو ، ئەویش قەدەغەی کردبوو ، یاخود بەباشی

---

١٩٨ _ ذكره البخاري تعليقاً (١٠ / ٦٨) في الطب باب شراء الحلواء والعسل

١٩٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٠٥ ، ٤٤٦ ، ٤٧٨) وأبوداود (٣٨٧٠) ، وابن ماجة (٣٤٥٩) ، والترمذي (٢٠٤٥) كلهم من طريق يونس بن أبي إسحاق عن محاهد عن أبي هريرة فذكره.

٢٠٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٣١١ ، ٣١٧ ، ٣٩٩) ، والدارمي (٢١٠١) ، ومسلم (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٧٣) ، والترمذي (٢٠٤٦) كلهم من طريق سماك بن حرب عن علقمة بن وائل عن أبيه فذكره

نەزانى دروستى بكات ، (طارق)يش پێى فەرمووى : لە پاستيدا بۆ دەرمان دروستى دەكەم ، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى : ((دڵنيابە ئەوە دەرمان نى يە بەڵكو نەخۆشيە)) .

وَفِي " السُّنَنِ " أَنَّهُ ﷺ سُئِلَ عَنْ الْخَمْرِ يُجْعَلُ فِي الدَّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إِنَّهَا دَاءٌ وَلَيْسَتْ بِالدَّوَاءِ))[٢٠١] رواه أبوداود ، والترمذي .

واتە : لە پێغەمبەرى خوايان ﷺ پرسى سەبارەت بەوەى مەى وەكو دەرمان بەكاربێت ، ئەويش فەرمووى : ((ئەوە نەخۆشيە نەك دەرمان)) .

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْحَضْرَمِيِّ قَالَ : قُلْت : يَا رَسُولَ اللَّهِ إنَّ بِأَرْضِنَا أَعْنَابًا نَعْتَصِرُهَا فَنَشْرَبُ مِنْهَا ، قَالَ : " لَا " فَرَاجَعْته قُلْتُ : إنَّا نَسْتَشْفِي لِلْمَرِيضِ قَالَ : ((إنَّ ذَلِكَ لَيْسَ بِشِفَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ))[٢٠٢].

واتە : لە (طارق)ى كوڕى (سُوَيْدِ الحَضْرَمِيِّ)وە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : گووتم : ئەى پێغەمبەرى خوا زەويەكانى ئێمە تڕێگەلێكى لێيە دەيگووشين بۆ (مەى)و لێى دەخۆينەوە ، فەرمووى : نەخێر ، (طارق) فەرموويەتى : جارێكى تر وەڵامم بۆ نارد‌ەوەو گوتم : ئەوە بۆ چارەسەرى نەخۆشى بەكاردێنين فەرمووى : ((ئەوە چارەسەر نى يە بەڵكو نەخۆشيە))

وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ أَنَّ طَبِيبًا ذَكَرَ ضِفْدَعًا فِي دَوَاءٍ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا[٢٠٣] واتە لە (سنن)ى ئيمامى (النسائي)دا هاتووە كەوا پزيشكێك لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا ﷺ لە دەرمانێكدا باسى بۆقى كرد ، بەڵام پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كرد بۆق بكوژێت .

---

٢٠١ _ هو السابق .

٢٠٢ _ هو السابق ، وليس هذا لفظ مسلم .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((نَدَاوَى بِالْخَمْرِ ، فَلَا شِفَاءُ اللَّهُ))[٢٠٤]

واتـه : لـه پێغەمبـەری خـواوە ﷺ باسکراوە کـەوا فەرموویـەتی : ((هەرکـەس بـە مـەی چارەسـەر دەکات ، خوای تعالی شیفای نەدات)) .

خۆچارەسەرکردن بە شتە حەرامەکان قیزەونە لـە ڕووی شـەرع و لـە ڕووی ئەقڵیشـەوە ، لە ڕووی شەرعـەوە ئـەو فەرموودانە بوو کە لە سەرەوە باسکران . بـەڵام لـە ڕووی ئەقڵـەوە : خوای تعالی ئەو شتانەی حەرام کردووە لەبەر پیسێتیان ، بەڵام شتە چاکەکانی لـەم ئومەتـە حەرام نەکردووە وەکو سزایەك ، بەهاوشێوەی ئەو حەرامکردنـەی کـە سـەپاندی بـە سـەر (بني إسرائيل)دا کە دەفەرمێت ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾[سورة النساء:١٦٠] واتـە ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا ﴾ بـەهۆی ستەم کردنـەوە لـە لایـەن جولەکەکانەوە ﴿ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ ﴾ حەراممان کرد لێیان ﴿ طَيِّبَاتٍ ﴾ چەند خۆراکێکی پـاك و خاوێن ﴿ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ کە حەڵاڵ کرابوو بۆیان[٢٠٥]، بەڵکو چەند شتێکی لـەم ئومەتـە حـەرام کردووە چونکە خودی ئەو شتانە پیسن و ، حەرامیشی کردووە وەکو پارێزێك بـۆ بەندەکان و ، پاراستنیان لە خواردنی ، بۆیە لەم بارەوە بەشیاو دانانرێت وەکو چارەسەری نەخۆشیی بەکارببێت ، چونکە ئەگەرچی ڕۆڵیی هەبێت لە لادانی نەخۆشیدا ، بەڵام پاشان نەخۆشـیەکی گەورەتر لە دڵدا دروست دەکات بـەهۆی ئـەو پیسـیەوە کـە تیایدایـە ، بۆیـە ئـەو کەسـەی چارەسەر بـە شتە حەرامـەکان دەکـات ، هەوڵیـداوە بـە نەخۆشخستنی دڵـیی چارەسـەری نەخۆشی جەستەی بکات.

---

٢٠٣ ـ صحيح . أخرجه أحمد (٣ / ٤٥٣ ، ٤٩٩) ، وعبد بن حميد (٣١٣) ، والدارمي (٢٠٠٤) ، وأبوداود (٣٨٧١ ، ٥٢٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢١٠) كلهم من طريق ابن أبي ذئب ، عن سعيد بن خالد ، وعن سعيد بن المسيب بن عبدالرحمن بن عثمان فذكره .

٢٠٤ ـ إسناده صحيح : انظر الصحيحة (٢٨٨١) .

٢٠٥ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

هەروەها لە بەر ئەوەی ئەو شتانە حەرامە ، بۆیە پێویستە مرۆڤ خۆی لێ لابدات و خۆی لێ بەدوور بگرێت ، بە هەر رێگەیەك بێت ، بەڵام ئەگەر وەکو دەرمان بەکارهێنرا ، ئەوە هانی مرۆڤ دەدات ئەو شتانەی بەلاوە پەسەندبێ و زیاتر بەکاری بێنێ ، ئەمەش دژ بە مەبەستی شەرعە ، لەلایەکی تریشەوە ئەو شتانە نەخۆشین وەکو ئەوەی شەرع بڕیاری لە سەر داوە ، بۆیە نابێ وەکو دەرمان بەکاربێت ٠

هەروەها شتە حەرامەکان سیفەتی بەدی و پیسی بە ڕوح و سروشتی مرۆڤ دەبەخشن ، چونکە جەستە کاردانەوەی خۆی دەبێت بەرامبەر بە چۆنیەتی دەرمانەکە ، بۆیە ئەگەر چۆنیەتی دەرمانەکە پیس بێت ، ئەوا پیسی بە سروشتی مرۆڤ دەبەخشێت ، کەواتە ئەگەر خودی دەرمانەکە پیس بوو ئیتر دەبێ چۆن بێ ؟ ، بۆیە خوای تعالی خۆراك و خواردنەوەو جلی پیسی لە بەندەکانی حەرام کردووە ، چونکە ڕوخسارو سیفەتی پیسی بە نەفس دەبەخشن ٠

هەروەها ڕێگەدان بە بەکارهێنانی ئەو شتە حەرامانە بۆ خۆچارەسەرکردن ، مەبەستیەکە زیاتر دەکات ، چونکە ئەگەر نەفس هەواداری بوو ، ئەوا دواتریش بۆ هەواو ئارەزووش بەکاری دەهێنێ ، بەتایبەت ئەگەر نەفسی مرۆڤ بزانی بۆی بەسوودەو ، نەخۆشیەکانی لادەبار شیفای بۆ دەهێنێ ، ئەوا دەبێ بە خۆشەویسترین شت بەلایەوە ، لێرەدا شەرع دەرگاکانی بەهانەی هەموو داخستووە بۆ ئەوەی بە هیچ شێوەیەك بەکار نەهێنرێت ، گومانی تێدا نیە ئەگەر لە لایەکەوە دەرگاکانی بەهانە دابخات بۆ بەکارنەهێنانی و ، لە لایەکی تریشەوە دەرگاکانی بەهانە بکاتەوە بۆ بەکارهێنانی وەکو دەرمان جیاوازی و دژ بە یەك بوون دروست دەکات و ئەمەش لە شەرعەوە دوورە ٠

هەروەها لەم دەرمانە حرامکراوانەدا نەخۆشی گەلێکی ئەوتۆی تێدایە ، کە زۆر زیاترە لەوەی کە خەڵك واگومان دەبات شیفای هەندێ نەخۆشی تێدا هەبێ ، بۆیە لە مەی و شەرابی

دايكى پيسەكاندا كە خواى تعالى بەهيچ شێوەيەك شيفاى نەخستۆتە نێو ئەم خواردنەوەيەوە ، بەلاى پزيشكان و ، زۆرێك لە شەرع زانان و قسەناسانەوە ، چەندين نەخۆشى بەهێز بۆ سەر مێشك دروست دەكات كە سەنتەرى ئەقڵە ٠

(أبقراط) لە مياندى گوفتارەكانيدا لە سەر نەخۆشيە تونديەكان دەڵێت : زيانى مەى بۆ سەر تونديتيژە ، چونكە بەخێرا بۆى بەرز دەبێتەوە ، لە گەڵ بەرزبونەودا خەڵتەكانى لەشيش بەرزدەبنەوەو لە شوێنە بەرزەكانى جەستەدا دەوەستن و ، زيان بە هۆشى مرۆڤ دەگەيەنن ٠

دانەرى (الكامل) دەڵێت : زيان گەياندن بە مێشك و دەمارەكان لە خاسيەتە گرنگەكانى مەى و شەرابە ٠

بەڵام دەرمانە حەرامكراوەكانى ديكە دوو جۆرن :

يەكەميان : بەلاى دڵەوە قيزەونەو ، سروشتى مرۆڤيش يارمەتيدەرى نابێت ، بۆ دوورخستنەوەى نەخۆشيەكە وەكو ژەهرەكان و ، گۆشتى مارو شتە پيس و پۆخڵەكانى ديكە ، بۆيە وەكو بارێكى قورس بە سەر سروشتى مرۆڤەوە دەمێنێتەوەو دەبێ بە نەخۆشى نەك دەرمان ٠

دووەم : بەلاى دڵەوە قيزەون نى يە وەكو ئەو خواردنەوانەى كە دايكە سك پڕەكان بەكاريدەهێنن بۆ نموونە ، ئەمە زيانى لە سوودو كەڵكى زۆرترە ، ئەقڵيش بڕيارى حەرامبوونى دەدات و ، لێرەدا ئەقڵ و فيترەتى مرۆڤ جووتى شەرع دەبن ٠

لێرەدا نهێنيەكى ووردو ناسك بەديدەكرێت سەبارەت بەوەى كە حرامكراوەكان بۆ چارەسەر بەكار نامێنرێت ، مەرجى شيفا وەرگرتن لە هەر دەرمانێك ئەوەيە بە ئەوپەڕى قبوڵبوونەوە وەربگيرێت ، باوەر هەبێت بە سوودو كەڵكى و ، خواى تعالى پيرۆزى شيفاى

پێدلوه ، چونکه شتی بەسوود پیرۆزی تێدایەو ، بە سوودترین شتیش پیرۆزترینیانە ، بۆیە دەگوترێت پیاوی پیرۆز لە هەر کوێ بێت ئەو پیاوەیە کە لە هەر شوێنێك دابەزی سوودی لێ ببینرێت ، زانراویشە ئەگەر موسڵمان باوەڕی بە حەرامێتی شتێك هەبوو ئەوا ئەو باوەڕەی دەبێ بە ڕێگرێك لە نێوان خودی خۆی و لە نێوان پیرۆزی و سوودی شتەکە ، وە لە نێوان چاکێتی گومان پێبردن و ، وەرگرتنی ئەو شتە بە ئەوپەڕی قبوڵبوونەوە ، بەڵکو هەرچەند بەندە باوەڕی بەمێزتر بێ ، ئەمەندەی تر حەزی پێ ناببێت و بیرویاوەڕی بەرامبەر بەو شتە خراپ دەبێ و ، خووشی ئەمەندەی تر ئەو شتەی بەلاوە قیزەون دەبێ ، بۆیە ئەگەر لەم بارەدا بەکاری بێنێت دەبێ بە نەخۆشی نەك دەرمان ، مەگەر مرۆڤ باوەڕی پیستێتی بەرامبەر بەو شتە نەمێنێت و ، خراپی گومان بردنی بگۆڕێت بۆ خۆشەویستی ، ئەمەش دژیە ئیمانە ، چونکە خودی شتەکە حەرام و قیزەونە ، بۆیە مرۆڤی باوەڕدار بەردەوام لە ڕووی نەخۆشیەوە تەماشای دەکات . واللە أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەو نەسپێیەی لە سەردا پەیدا دەبێ و لابردنی :

فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ، قَالَ : كَانَ بِي أَذًى مِنْ رَأْسِي ، فَحُمِلْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي ، فَقَالَ : ((مَا كُنْت أَرَى الْجَهْدَ قَدْ بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى)) ، وَفِي رِوَايَةٍ : فَأَمَرَهُ أَنْ يَحْلِقَ رَأْسَهُ ، وَأَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةٍ ، أَوْ يُهْدِيَ شَاةً ، أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ[٢٠٦] .

واتە : لە (كَعْبِ)ی کوڕی (عُجْرَة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ئازارێك لە سەرمدا بوو ، هەڵگیرام بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەسپێش هەڵدەوەریە دەم و

---

٢٠٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٤٢ ، ٢٤٣) ، والبخاري (٣ / ١٣) ، (٦ / ٣٣) ، ومسلم (٤ / ٢١ ، ٢٢) ، وابن ماجة (٣٠٧٩) ، والترمذي (٢٩٧٣) ، كلهم عن طريق عبدالله بن معقل فذكره عن كعب بن عُجرة .

چاومدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((وای بۆ نەدەچووم شەکت و ماندووبوونت بگات بەم ئاستەی کە دەیبینم)) ، لە (ریوایە)تێکی دیکەشدا : فەرمانیدایە سەری بتاشێ و ، سێ (صاع)ی دانەوێلە بکات خۆراکی شەش کەس ، یاخود مەڕێك ببەخشێت ، یاخود سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بێت ٠

ئەسپێ لە سەرو جەستەدا بەهۆی دوو شتەوە پەیدا دەبێ : دەرەوەی جەستەو ناوەوەی جەستە ، بەڵام ئەوەی لە دەرەوەی جەستەدا پەیدا دەبێ هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پیسی و پۆخڵیەی لە سەر جەستە کۆدەبێتەوە ، دووەمیش : بەهۆی خەڵتەیەکی پیسی بۆگەنەوە کە سروشتی مرۆڤ پاڵی پێوە دەنێت بۆ نێوان پیست و گۆشت و ، پاشان لە کونیلەکانەوە دەردەچێت ، لە ڕووی پێستیشدا بە شێوەیەکی زیاتر بەهۆی شێی خوێنەوە بۆگەن دەبێ ، ئەمەش ئەسپێ دروست دەکات ، ئەم دیاردەیە بەزۆری پاش نەخۆشی زۆر دەبێ و ، بەهۆی پیسیشەوە ، لە سەری منداڵاندا بە شێوەیەکی فراوانتر دەبینرێ چونکە زۆرتر ئەو هۆکارانە بەکاردەهێنن کە ئەسپێ دروست دەکەن ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری منداڵەکانی (جعفر)ی تاشی ٠

گەورەترین چارەسەریشی سەرتاشینە ، بۆ ئەوەی کونیلەی شێکان بکرێنەوەو ، شێ پیسەکان بچنە دەرەوەو ، بەوەش مادەی خەڵتەکە لاواز دەبێ ، پاشانیش پێویستە هەموو سەر لەو دەرمانانە بگیرێت کە ئەسپێ دەکوژن و ، دروستبوونی قەدەغە دەکەن ٠

سەرتاشینیش سێ جۆرە :

یەکەمیان : بۆ خواپەرستی و هۆکارێکی نزیکبوونەوە لە خوای پەروەردگار ٠

دووەم : بیدعەو هاوەڵ پەیدلکردن ٠

سێ یەم : پێویستی و دەرمان ٠

کەواتە یەکەم : سەرتاشینە لە کاتی یەکێك لە خواپەرستیەکانی حەج یاخود عەمرەدا.

دووەم : سەرتاشین بۆ کەسانێکی تری جگە لە خوای پەروەردگار ، وەکو سەرتاشینی موریدەکان بۆ شێخەکانیان ، بۆیە کەسانێکیان دەڵێن : من سەرم تاشیوە بۆ فلّان کەس و ، تۆش تاشیوتە بۆ فلّان کەس ، ئەمە لە پلەی ئەوەدایە کە بڵێت : سوژدەم بۆ فلّان کەس برد ، چونکە سەرتاشین ملکەچی و بەندایەتی و زەبوونی دەنوێنێ ، بۆیە لە تەواوکاریەکانی حەجە ، تا ئەو ئاستەی بەلای ئیمامی (الشافعي)وە پایەیەکە لە پایەکانی حەج کە تەواو نابێت تەنها بەو نەبێ ، مرۆڤ کە پێشەسەری لە پێش دەستی خواکەیدا دادەنێ ، وەکو ملکەچیەک بۆ گەورەیی و ، زەبوونیەک بۆ شکۆمەندی ، لە بەرزترین جۆرەکانی پەرستنە ، بۆیە ئەگەر عەرەبەکان ویستی زەبونکردنی دیل و بەردانیان هەبوایە ، سەریان دەتاشی و بەریان دەدا ، پاشان شێخەکانی گومڕایی و پێش بڕکێ کارانی پەروەردگارێتی ئەوانەی بنچینەی شێخێتیان لە سەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنە ، هاتن و ویستیان موریدەکانیان پەرستنیان بۆ بکەن و ، بۆیان ڕازاندنەوە کە سەرتاشینیان بۆ بکەن ، وەکو چۆن بۆیان ڕازاندنەوە سژودیان بۆ بەرن ، بەڵام بەناوێکی ترەوە ناویان دەهێناو ، دەیانگووت : تەنها سەر دانانێکە لە پێش دەستی شێخدا ، سوێند بەخوا سوژدەبردنیش بۆ پەروەردگار هەر تەنها بریتیە لە سەردانان لە پێش دەستیدا ، پاشان ئەو شێخانە بۆیان ڕازاندنەوە کە نەزریان بۆ بکەن و ، تەوبەو پەشیمانیان بۆ دەربڕن و ، بەناوی ئەوانەوە سوێند بخۆن ، هەموو ئەمانەش خودی بە پەرستراوکردن و خودی کردنیانە بە خولوەند بەدەر لە خوای پەروەردگار ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۝ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾[آل عمران : ٧٩ _ ٨٠] واتە : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ ﴾ نایێ بۆ هیچ ئادەمی یەک ﴿ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ﴾ کە خوا نامەو شەرعەت و پێغەمبەرێتی دابێتێ ﴿ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ ﴾ پاشان بە خەڵکی بڵێت ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِي ﴾ ببن بە بەندەی من ﴿ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ لە جیاتی خوا ﴿ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ ﴾ بەڵکو (پێیان دەڵێت) خواپەرست بن ﴿ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ

الْكِتَابَ ﴾ چونکه ئێوه دەرسی نامەی ئاسمانی دەڵێنەوە ﴿ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴾ وە ئێوە خۆشتان دەیخوێنن · ﴿ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ ﴾ وە خوا فەرمانتان پێ نادات ﴿ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ ﴾ کە فریشتەو پێغەمبەران بکەن ﴿ أَرْبَابًا ﴾ بە پەرستراوی خۆتان ﴿ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ ﴾ چۆن فەرمانتان پێ دەدات بێ بڕوابن (کافرین) ﴿ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ دوای ئەوەی کە ئێوە بڕوادارببوون ؟!(٢٠٧).

پایەبەرزترین بەندایەتی دەربڕینیش بەندایەتی دەربڕینی نوێژە ، کە شێخ و وێچوان و زۆرداران لە نێوان خۆیاندا هەستاون بە دابەشکردنی ، شێخەکان پایەبەرزترین شتی نوێژیان بردووە کە سڕدەە ، کەسانی وێچوانیش بە زانایان رکوعیان بردووەو ، هەرکات یەکتریان چاوپێکەوت رکوع بۆ یەکتر دەبن ، وەکو چۆن رکوع بۆ خوای تعالی دەبەن ، زۆردارانیش هەستانی نوێژیان بردووە ، بۆیە ئازادان و کوێلەکان بەسەریانەوە دەوەستن وەکو بەندایەتی دەربڕینێك و ئەوانیش دانیشتوون ، پێغەمبەری خوا ﷺ بەوردی قەدەغەی ئەو سێ پەفتارەی سەرەوەی کردووە ، بۆیە بەکارهێنانی سەرپێچیەکی ئاشکرای پێغەمبەری پەحمەت و بەزەیە ، قەدەغەی کردووە سڕدە بۆ جگە لەخوای پەروەردگار ببرێت و فەرموویەتی : ((لا ينبغي لأحد أن يسجُدَ لأحدٍ))(٢٠٨) واتە پێویستە هیچ کەس سڕدەد بۆ کەسێکی تر نەبات · نکوڵیشی لە هاوەڵی بەڕێز (مُعاذ) کرد کاتێ سڕدەدی بۆ بردو فەرمووی : (مُهْ)(٢٠٩) واتە : دەست بکێشەرەوەو واز لەو کردارە بێنە · حەرامبوونی ئەمەش لە ئایەتەکەیدا زۆر بەدڵنیایی زانراوە ، ئەو کەسانەش بۆ کەسانی تری جگە لە خوای تعالای بە شیاو دادەنێن ، لە ڕاستیدا دەیانەوەی پێش برکێی خواو پێغەمبەرەکەی پێبکەن ، چونکە سڕدەبردن پایەدارترین پلەکانی بەندایەتی نواندە ، بۆیە ئەگەر ئەم کەسە هاوەڵ پەداکارە سڕدەبردن بۆ مرۆڤ بە

٢٠٧ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٢٠٨ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (١٩٩٨) ·

٢٠٩ ــ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٢٧) عن أبي ظبيان عن معاذ بن جبل فذكره ، وأخرجه أحمد (٥ / ٢٢٨) عن أبي ظبيان يحدث عن رجل من الأنصار عن معاذ بن جبل فذكره نحوه ·

شیاو دابنێت ، ئەوا بەندایەتی نواندنی بۆ جگە لە خوای پەروەردگاری بە شیاو داناوە ، وقد صَحَّ أنه قيل له : الرَّجلُ يَلقَى أخاه أيَنْحَني له ؟ قال : لا . قيل : أيَلْتَزِمُه ويُقَبِّلُهُ ؟ قال : لا . قيل : أيُصافِحَه ؟ قال : نعم[٢١٠] واتە : بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خوا ﷺ (ريوايە)ت کراوە کەوا پرسیاری لێکرا : پیاو چاوی بە براکەی دەکەوێت ئایا بۆی بچەمێتەوە ؟ فەرمووی : نەخێر . گووترا : لە ئامێزی بگرێت و ماچی بکات ؟ فەرمووی : نەخێر . گووترا : ئایا تەوقەی لـــە گەڵ بکات ؟ فەرمووی : بەڵێ .

هەروەها . چەمانەوە لە کاتی سڵاوکردندا سڕوودو کڕنووشە ، خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ وادْخُلُوا البابَ سُجَّدًا ﴾[البقرة : ٥٨] واتە : وە لە دەرگاوە بچنە ژوورەوە بە ملکەچی (بە کرنووشەوە)(٢١١)، ئەگینا لە تواناداا نی یە بچینە ژوورەوە بۆ لای باج وەرگران ، هەروەها بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خوا ﷺ هاتووە کەوا قەدەغەی کردووە ئەگەر کەسێك هاتە ژوورەوە دانیشتوان هەستن ، بە هاوشێوەی ئەو بەگەورە دانانەی کە خەڵکانی عەجەم بەرامبەر بە یەکتر دەری دەبڕن ، تا گەشتە ئەو ئاستەی لە نوێژیشدا قەدەغەی کردن و ، فەرمانی پێکردن ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی کرد ئەوانیش بە دانیشتنەوە نوێژ بکەن ، ئەمە لە کاتێکدایە کە تەندروستن و هیچ بەهانەیەکیان نی یە ، بۆ ئەوەی بە سەر سەریەوە نەوەستن و ئەو دانیشتبێت ، هەرچەند هەستانەکەشیان بۆ خوایە ، ئەی هەستانی بە گەورەدانان و بەندایەتی بۆ کەسانی تری جگە لە خوای پەروەردگار دەبێ چۆن بێ ؟

مەبەستیش ئەوەیە : کە نەفسە نەفامە گومڕاکان بەندایەتی کردنیان بۆ خوای پـەروەردگار لابردو و ، ئەو بەدیهێنراوە هاوەڵانەیان لە گەڵدا داناون کە بە گەورەیان دادەنێن ، بۆیە سڕوودیان بۆ غەیری خوای تعالی بردو ، ڕکوعیان بۆ بردو ، وەستان لە پێش دەستیدا بە

---

٢١٠ ـ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٧٢٩) ، وأحمد (٣ / ١٩٨) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢١٩٥) .

٢١١ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پرخنەی تەفسیری قورئان .

هاوشێوەی وەستانیان لە نوێژدا ، سوێندیان پێ خواردن و ، تەزریان بۆ کردن و ، سەریان بۆ تاشین و ، سەربڕینیان بۆ کردن و ، بە دەوری شتگەلێکی تری جگە لە ماڵەکەی خوادا سووڕانەوە و ، بە گەورەیان دانان و خۆشەویستن و ، ترس و ، پاڕانەوە و ، ملکەچیان بۆ نواندن، وەکو چۆن پەروەردگار بە گەورە دەگیرێت ، بەڵکو زیاتریش ، بەدیهێنراوە پەرستراوەکانیان لە گەڵ خوای تعالادا یەکسان کرد ، ئەمانەن کە دژ بە بانگەوازی پێغەمبەران ، ئەمانەن کە هاوتا بۆ خوا دادەنێن و ، لە ئاگریشدا لە گەڵ خواوەندەکانیاندا مشتومڕ دەکەن ﴿ تَاللهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ إِذ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ العَالَمِين ﴾ [الشعراء : ٩٨] ﴿ تَاللهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ سوێند بەخوا ئێمە لە گومڕایەکی ئاشکەرادا بووین ﴿ إِذ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ العَالَمِين ﴾ کاتێک ئێوەمان دەبردە ڕێزی پەروەردگاری جیهانیانەوە[٢١٢] ، ئەمانەن کە خوای تعالی دەربارەیان دەفەرمێت ﴿ ومِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أَندَاداً يُحِبُّونهمْ كَحُبِ اللهِ ، والذينَ آمنوا أَشَدُّ حُبّاً للهِ ﴾ [البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ ومِنَ النَّاسِ مَن ﴾ وە کەسانی واهەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أَندَاداً ﴾ کە هاوبەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن ﴿ يُحِبُّونهمْ ﴾ خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِ اللهِ ﴾ وەك خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ والذينَ آمنوا أَشَدُّ حُبّاً للهِ ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێ[٢١٣] ، هەموو ئەمانە شیرك و هاوەڵ پەیدا کردنن و ، خوای پەروەردگاریش لەو کەسانە خۆش نابێت کە هاوەڵی بۆ پەیدا دەکەن ، ئەم باسەمان تۆژینەوەیەك بوو لە میانەی باسی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە سەرتاشین ، پێدەچێ لەوەش گرنگتربێ کە مەبەستی سەرەکی باسەکەمان بوو . والله أعلم.

---

٢١٢ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢١٣ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەشی دووەم

چەند بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردندا بە دەرمانە ڕوحیە خواوەندیە تاکەکان و ، ئاوێتەیەك لەو و ، لە دەرمانە سروشتیەکان :

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاو لێدراودا :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((الْعَيْنُ حَقٌّ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٤].

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاو پیسی ڕاستە ئەگەر شتێکیش هەبوایە پێشی چارەنووس بکەوتایە ، چاوی پێش دەکەوت)) .

وَفِي " صَحِيحِهِ " أَيْضًا عَنْ أَنَسٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْحُمَةِ ، وَالْعَيْنِ وَالنَّمْلَةِ[٢١٥].

---

٢١٤ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٨) .

٢١٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٨ ، ١١٩ ، ١٢٧) ، ومسلم (٧ / ١٨) ، وابن ماجة (٣٥١٦) ، والترمذي (٢٠٥٦) ، كلهم عن عاصم بن سليمان الأحول عن يوسف بن عبدالله عن أنس فذكره ، إلا أن الترمذي قال : عن عاصم عن عبدالله بن الحارس عن أنس فذكره

واته : له (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نوشتە بکرێت لە چاو پیسی و گەستنی گیانداری ژەهراوی و برینی پیست .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، ((الْعَيْنُ حَقّ))[٢١٦].

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاوپیسی ڕاستە)) .

وَفِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ قَالَتْ : كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ فَيَتَوَضَّأُ ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ الْمَعِينُ[٢١٧].

واته : له (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : فەرمان بە چاوپیس دەکرا دەستنوێژی دەشت و ، ئینجا بەو ئاوە کەسی بەچاوەوەبوو خۆی دەشت .

فِي الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : أَمَرَنِي النَّبِيّ ﷺ أَوْ أَمَرَ أَنْ نَسْتَرْقِيَ مِنْ الْعَيْنِ[٢١٨].

واته : له (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردم یا فەرمانیدا نوشتە بکەین لە چاوی پیس .

وَذَكَرَ التِّرْمِذِيّ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ عَامِرٍ ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ الزُّرَقِيّ ، أَنَّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ قَالَتْ ، يَا رَسُولَ اللَّهِ إنَّ بَنِي جَعْفَرٍ تُصِيبُهُمْ

---

٢١٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٩) ، البخاري (٧ / ١٧١ ، ٢١٤) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وأبوداود (٣٨٧٩) كلهم من طريق عبدالرزاق بن همام ، قال : حدثنا معمر ، عن همام بن منبه ، فذكره عن أبي هريرة مرفوعاً .

٢١٧ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٠) عن الأسود عن عائشة فذكرته .

٢١٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٣ ، ١٣٨) ، البخاري (٧ / ١٧١) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وابن ماجة (٣٥١٢) كلهم عن معمد بن خالد عن عبدالله بن شداد فذكره عن عائشة .

الْعَيْنُ ، أَفَأَسْتَرْقِي لَهُمْ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ فَلَوْ كَانَ شَيْءٌ يَسْبِقُ الْقَضَاءَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٩] قَالَ التِّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ .

واتە : (أسماء)ى كچى (عُمَيْس) خواى لێ ڕازى بێت _ فەرمووى : ئەى پێغەمبەرى خوا كوڕەكانى (جعفر) دەبن بە چاوى پيسەوە ، نوشتەيان بۆ بكەم ؟ فەرمووى : ((بەڵێ ئەگەر شتێك پێشى چارەنووس بكەوتايە چاو پێشى دەكەوت)) .

وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ ، قَالَ : رَأَى عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ سَهْلَ بْنَ حُنَيْفٍ يَغْتَسِلُ ، فَقَالَ : وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ وَلَا جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ ، قَالَ : فَلُبِطَ سَهْلٌ ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَامِرًا ، فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ ، وَقَالَ : ((عَلَامَ يَقْتُلُ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ ؟ أَلَا بَرَّكْتَ ؟ اغْتَسِلْ لَهُ)) فَغَسَلَ لَهُ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ ، وَدَاخِلَةَ إِزَارِهِ فِي قَدَحٍ ، ثُمَّ صَبَّ عَلَيْهِ ، فَرَاحَ مَعَ النَّاسِ.
وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ أَيْضًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، هَذَا الْحَدِيثَ ، وَقَالَ فِيهِ : إِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ ، تَوَضَّأْ لَهُ ، فَتَوَضَّأَ لَهُ[٢٢٠]

واتە : ئيمامى (مالك) _ بەڕەحمەتى خوا بێت _ ، لە (ابن شهاب)ەوە ، لە (أبي أمامة)ى كوڕى (سَهل)ى كوڕى (حُنَيف)ەوە دەگێڕێتەوە ، فەرموويەتى : (عامر)ى كوڕى (ربيعة) تەماشاى كرد (سَهْل)ى كوڕى (حُنَيف) خۆى دەشوا ، ئەوەبوو گوتى : سوێند بەخوا نە وەكو ئەمڕۆم بينيوە و نە كچى شونەكردووى نێو پەردەش ئاوەهايە ، (أبي أمامة) دەڵێت : (سَهل) تێكچوو داى بەزمويدا ، پێغەمبەرى خوا ﷺ تەشريفى هێنايە لاى (عامر)و

---

٢١٩ _ صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٩) ، من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر ، عن أيوب ، عن عمرو بن دينار عن عروة بن عامر ، عن عبيد بن رفاعة فذكر الحديث عن أسماء . وطريق سفيان المذكور أخرجه الحميدي (٣٣٠) وأحمد في مسنده (٦ /٤٣٨) ، وابن ماجة في سننه (٣٥١٠) ، والترمذي (٢٠٥٩) .

٢٢٠ _ إسناده صحيح : أخرجه مالك في الموطأ (٢ / ٩٣٨) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٢٠) .

، زۆر لێی تووڕەبوو ، ئینجا فەرمووی : ((بۆ کەسێکتان براکەی دەکوژێت ؟ بۆ نزای فڕو بەرەکەتت بۆ نەکرد ؟ خۆتی بۆ بشۆ ، ئەوەبوو (عامر) دەم و چاوی و دەستەکانی و مەچەکی و ئەژنۆکانی و ، سەرەوەی پەنجەکانی پێی و ، کەنارو لێواری (الإزار) ەکەی[٢٢١] لە ناوەوە لە پەرداخێکدا شت و ، پاشان ڕشێنرا بە سەر (سَهل)دا ، ئەوەبوو هەستاو لە گەڵ خەڵکەکەدا ڕۆشت .

هەروەها ئیمامی (مالك) ئەم فەرمووودەە لە (محمد)ی کوڕی (أبي أمامة)ی (سَهل)ەوە کە لە بابیەوە دەگێڕێتەوەو تیایدا دەڵێت : چاوپیسی ڕاستە ، دەستنوێژی بۆ بشۆ ، ئەوەبوو دەستنوێژی بۆ شت.

وَذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ ابْنِ طَاوُوسٍ ، عَنْ أَبِيهِ مَرْفُوعًا ، الْعَيْنُ حَقٌّ ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ ، وَإِذَا اسْتُغْسِلَ أَحَدُكُمْ ، فَلْيَغْتَسِلْ - ووصله صحيح[٢٢٢].

واتە : (عبدالرزاق) ، لە (مَعْمَر)ەوە ، لە (طاووس)ەوە ، لە بابیەوە بە (مرفوع)ی دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : چاوپیسی ڕاستە ، ئەگەر شتێکیش پێش چارەنووس بکەوتایە ، چاوی پێش دەکەوت ، ئەگەر خەڵکتان بە چاوەوە کردو داوای خۆشتنتان لێکرا خۆتان بشۆن.

پێشەوا (الزُّهري) فەرموویەتی : چاوپیس فەرمانی پێ دەکرێت قاپێك ئاو بێنێت و ، ئینجا دەستەکانی دەکاتە نێو قاپەکەوەو ، ئاوەکە لە زاری وەردەدات و دەریدەهێنێتە نێو قاپەکەوەو ، پاشان بەدەستی چەپی ئاو لە قاپەکە هەڵدەگرێت و ، دەیڕژێنێ بەسەر ئەژنۆی ڕاستیداو ئاوەکەی دەکاتەوە نێو قاپەکەو ، ئینجا کەنارو لێواری (الإزار)ەکەی لە ناوەوە

---

٢٢١ ــ الإزار : دەربێ ، پۆشاکێکە نیوەی خوارەوەی لەشی مرۆڤ پێ دادەپۆشرێت . وەرگێڕ .

٢٢٢ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في السلسلة الصحيحة (١٢٥١) .

دەشوات و ، قاپەکە ناخاتە سەر زەوی ، پاشان لە پشتەوە بە یەک جار دەرشێنرێت بەسەر کەسی بە چاوەوە بوودا ، بەفەرمانی خوا سەرفەراز دەبێ ٠

بەچاووەبونیش دوو بەچاوەوە بوونە : بەچاوەوەبونێکی مرۆڤی و ، بە چاوەوەبونێکی جنۆکەی ٠ فَقَدْ صَحَّ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى فِي بَيْتِهَا جَارِيَةً فِي وَجْهِهَا سَفْعَةٌ ، فَقَالَ: اسْتَرْقُوا لَهَا ، فَإِنَّ بِهَا النَّظْرَةَ[٢٢٤] .

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ دەگێڕنەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ کەنیزەکێکی لە ماڵەکەیدا بینی دەم و چاوی زەردەهەڵگەڕابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : نوشتەی بە سەردا بخوێنن ، جنۆکە تێی ڕوانیوە ٠

(الحسين)ی کوڕی (مسعود الفرَّاء) دەڵێت : کە فەرموویەتی (سَفْعَة) واتـە : تێڕوانین ، مەبەستی لە جنۆکەوە بووە ، دەگوترێت : لە تێڕوانینی جنۆکەوە تووشی بـە چاوەوە بونێـک بووە کە لە تێپەڕبوونی نوکە ڕم تێژترە ٠

وَيُذْكَرُ عَنْ جَابِرٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنَّ الْعَيْنَ لَتُدْخِلُ الرَّجُلَ الْقَبْرَ ، وَالْجَمَلَ الْقِدْرَ))[٢٢٥] واتـە لـە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دڵنیـابن چاوپیسی پیاو دەخاتە نێو گۆڕەوە ، ووشترێش دەخاتە نێو مەنجەڵەوە)) ٠

وعن أبي سَعِيد _ رضي الله عنه _ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَعَوَّذُ مِنْ الْجَانِّ ، وَمِنْ عَيْنِ الْإِنْسَانِ[٢٢٦] .

واتە : لە (أبي سعيد)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای دەگرت بەخوا لە جنۆکەو ، لە چاوپیسی مرۆڤ ٠

---

٢٢٣ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٧١ ، ١٧٢) ، ومسلم (٢١٩٧) ٠

٢٢٤ _ إسناده حسن : أخرجه أبونعيم في الحلية (٧ / ٩٠) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٢٤٩) ٠

٢٢٥ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥١١) ، والترمذي (٢٠٥٨) ، والنسائي (٨ / ٢٧١) عن الحريري عن أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره وزاد فيه ٠٠ ((فلما نزلت المعوذتان أخذ بهما وترك ما سوى ذلك)) ٠

كۆمەڵێك كە بەشیان لە گوێگرتن و ئەقڵ پێنەدراوە ، چاوپیسی و بەچاوەوەبون پووچ دەکەنەوەو ، دەڵێن : ئەوانە هەمووی خەیاڵەو لە پاستیەوە بەدوورە ، بەڵام ئەمانە نەفامترینی خەڵکن بە بیستن و ئەقڵ ، پەردەکانی سەر چاو و دڵیشیان لە هەمووی ئەستورترە ، لە هەموو کەسیش بەدخووترن ، دورترین کەسیشن بە ناسینی ڕوح و نەفسەکان و ، سیفات و کردارو کاریگەریان ، ئاقڵ و ژیرانی ئومەتان بە جیاوازی ئاین و بیروباوەڕیانەوە ، بواری چاوپیسی و بەچاوەوە بوون ڕەت ناکەونەوەو ، نکۆڵیی لێ ناکەن ، ئەگەرچی جیاوازن سەبارەت بە هۆکاری لایەنی کاریگەری چاوپیسی ٠

كۆمەڵێك دەڵێن : نەفسی کەسی چاوپیس ئەگەر لە گەڵ چۆنیەتیەکی پیسدا ڕاهات ، لە چاوەکانیەوە هێزێکی ژەهرین دێتە دەرەوەو دەگات بە کەسی بە چاوەوەبوو ، زیانی پێدەگەیەنێت ٠ گوتیان : نکۆڵیی لەمە ناکرێت ، وەکو چۆن ناتوانرێت نکۆڵیی لە هاتنە دەرەوەی هێزێکی ژەهرین لە جۆرە مارێکەوە بکرێت کە دەگات بە مرۆڤ و ، دەیفەوتێنێت ، ئەمەش لە جۆرە مارێکەوە ڕوودەدات کە هەرکات تەنها بە چاوەکانی تەماشای مرۆڤ بکات ، یەکسەر ئەو مرۆڤە دەفەوتێت ، کاری چاوپیسیش ئاوەهایە ٠

كۆمەڵێکی تریش دەڵێن : بەدوور دانانرێت لە چاوی هەندێ مرۆڤەوە چەند نەژادو گەوهەرێکی ناسك و ڕوونی نەبینراو(جواهر لطیفة غیر مرئیة) بێتە دەرەوەو ، بگات بە کەسی بە چاوەوەبوو ، بچێتە نێو کونیلەکانی جەستیەوەو ، زیانی پێ بگەیەنێت ٠

كۆمەڵێکی تریش گوتویانە : خوای تعالی نەرێتی وابووە بە پێی ویستی خۆی زیان دروست دەکات ، کەوا هەر بە ڕوو بە ڕووبونەوەی چاوی پیس بە کەسێك زیانی پێ دەگەیەنێت ، بەبێ ئەوەی هێزێك یاخود هۆیەك یاخود کاریگەریەك هەبێت ، ئەمە ڕێبازەوەی نکۆڵیکارانی هۆکارو هێزو کاریگەریەکانن لە جیهاندا ، ئەمانە دەرگای هۆکارو کاریگەریان لە خۆیان داخستوەو ، دژیە تێکڕای ئاقڵ و ژیران وەستانەوە ٠

بەرپەرچدانەوەی ئەو کەسانەی کە تکۆڵیی لە بە چاوەوەبوون دەکەن :

گومانی تێدا نی یە خوای تعالی لە جەستەو ڕوحەکاندا هێزو دیاردەگەلێکی جیاوازی خوڵقاندووەو ، چەندین خاسیەت و چۆنیەتی جۆراوجۆری بە زۆریان بەخشیوە ، مرۆڤی ئاقڵ و ژیر هەرگیز ناتوانێت تکۆڵیی لە کاریگەری ڕوحەکان لە جەستەدا بکات ، چونکە شتێکی بینراوی هەست پێکراوە ، تۆ دەم و چاو دەبینی چۆن سوور سوور دەبێتەوە کاتێ کەسێك تەماشای دەکات کە شەرمی لێبکات ، زەرد زەردیش هەڵدەگەڕێت کاتی تەماشای کەسێك دەکات لێی دەترسێت ، خەڵکانیش کەسانێکیان بینیوە تەنها بە تەماشاکردنیی ، نەخۆش دەکەوێت و هێزی لاواز دەبێ ، هەموو ئەمانە کاریگەری ڕوحەکانە ، بەڵام بەهۆی زۆر پەیوەندبوونی بە چاوەوە ئەو کارە دەدرێتە پاڵ چاو ، بەڵام چاو بکەر نی یە ، بەڵکو کاریگەری ڕوحەکانەو ، ڕوحەکانیش جیاوازن لە دیاردەو سروشت و چۆنیەتی و خاسیەتەکانیاندا ، ڕوحی ئێرەیی بەر (حسود) زیانێکی ئاشکەرا بە کەسی ئێرەیی براوی بەرامبەر دەگەیەنێت ، خوای تعالاش فەرمانی داوە بە پێغەمبەرەکەی پەنا بەخوا بگرێت لە شەڕی کەسی ئێرەیی بەر ، بۆیە کاریگەریەکانی کەسی ئێرەی بەری چاوچنۆك لە کەسی ئێرەیی براوی بەرامبەردا زۆر ئاشکەرایەو هیچ کەس توانای تکۆڵیکردنی ئەو کارەی نی یە ، مەگەر کەسێك لە حەقیقەتی مرۆڤایەتی بەدەرێت ، ئەمەش بنەڕەتی بەچاوەوەبونە ، چونکە نەفسی کەسی ئێرەیی بەری چاوچنۆك لە گەڵ چۆنیەتیەکی پیسدا ڕادێت و ، بەرامبەر بە کەسی ئێرەی براو دەبێتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە پیسەوە کاری تێدەکات ، نموونەی ئەمە وەکو نموونەی مارە ، چونکە ژەمرەکە وزەیەکی متی بەهێزە تیایدا ، ئەگەر چاوی بە دوژمنەکەی کەوت ، هێزێکی تورەبونی لێوە دەردەچێت و ، ڕادێت بە چۆنیەتیەکی پیسی زیانبەخش و کاری خۆی دەکات ، پێدەچێ جار بە جار چۆنیەتیەکەی ئەمەندە بەهێز بێت کاریگەری هەبێت لە کەوتنی مندااڵی کۆرپەڵەی سکی دایکداو ، جار بە جاریش لە کوێرکردنی چاودا کاریگەری دەبێ ، کما قال النبيُّ ﷺ في الأبْتَر ، وذي الطُّفْتَيْن منَ الحَيَّات : إنَّهما

يَلْتَمِسَانِ الْبَصَرَ ، ويُسقطان الحَبَلَ[٢٢٦] واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـەبارەت بـە مـاری کوڵەوەبـاب و ، بازگ فەرموویـەتی : ئـەو دوانـە چـاو کوێر دەکـەن و ، منـدالْ لـە بـاری دایـك دەبەن .

هەشیانە : بە تەنها بینین کار لە مرۆڤ دەکات بەبێ هیچ پەیوەندبوونێکی بەو کەسەوە ، بەهۆی زۆر پیسی ئەو نەفسەو ، چۆنیەتیە پیسە کاریگەریەکانی ، کاریگەریش لە سەر پەیوەندبوونی جەستەیی نەوەستاوە ، وەکو ئەوەی کەسانێکی کەم زانست و زانین بە سروشت و شەریعەت وای بۆ دەچن ، بەڵکو کاریگەری جار بە جار بە پەیوەند بوونە ، جار بە جار بە ڕوو بە ڕووبونەوەیە ، جار بە جار بە بینینە ، جار بە جار بە ئاڕاستەبوونەوەی ڕوحە بەرەو لای ئەو کەسەی کاری تێدەکات ، جار بە جار بە نزاو نوشتەو پەناگرتنەکانە ، جار بە جار بە خەیاڵ و ئەندێشەیە ، بۆیە کاری نەفسی چاوپیس بەتەنها لەسەر بینین نەوەستاوە ، بەڵکو پێدەچێ کەسی چاوپیس کوێر بێت ، کە شتی بۆ وەسف کرا ، نەفسە پیسەکەی کاری تێدەکات ، ئەگەرچی نەشی بینیبێت ، زۆرێك لە چاوپیسان کار لە خەڵك دەکەن بە وەسف و بەبێ بینین ، وەکو ئەوەی خوای تعالی بە پێغەمبەرەکەی فەرمووە : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ [القلم : ٥١] واتە : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بەڕاستی نزیك بوو بێ بڕواکان ﴿ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ ﴾ هەڵت خلیسکێنن بە چاو (ی پیس)یان ﴿ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ لە کاتێکدا کە قورئان دەبیستن[٢٢٧]، ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (١) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ (٢) وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ (٣) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ (٤) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (٥) ﴾ [سورة الفلق] واتە : ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ ئەی محمد ﷺ بڵێ : پەنا دەگرم بە دروستکاری بوونەوەر (بەرەبەیان) ﴿ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴾ لە زیانی ئەوەی کە

---

٢٢٦ ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٦٢٠) ، وأحمد (٢ / ٩ ، ١٢١) (٣ / ٤٥٢) ، والبخاري (٤ / ١٥٤) ، ومسلم (٧ / ٣٨) ، وأبوداود (٥٢٥٢) ، وابن ماجة (٣٥٣٥) ، والترمذي (١٤٨٣) كلهم عن ابن شهاب الزهري عن سالم عن ابن عمر فذكره مرفوعاً .

٢٢٧ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

دروستى كردووه ﴿ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴾ وه له زيانى تاريكى كاتێك كه دابێ ﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾ وه له زيانى فووكەران (جادووكەران) به گرێ ياندا ﴿ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ وه له زيانى بەخيل و حەسود كاتێك كه حەسودى ببات[٢٢٨] بۆيە ليرەدا ئاشكەرا دەبێت كه هەموو كەسێكى چاوپيس ئێرەى بەرێكى چاوچنۆكەو ، هەموو ئێرەى بەرێكى چاوچنۆكيش چاوپيس نى يە ٠

بەڵام لەبەر ئەوەى كەسانى ئێرەى بەرى چاوچنۆك گشتيترن بە بەراوردى كەسى چاوپيس ، بۆيە پەناگرتن لە كەسى ئێرەى بەر پەناگرتنە لە چاوپيس ، بە گشتى كارەكەشيان تيرگەليكە لە نەفسى كەسى ئێرەى بەرى چاوچنۆكەوە بەرەو لاى كەسى ئێرەى براو و بە چاوەوە بوو دەچێت ، جار بە جار دەيانپێكێت و جار بە جارىش بە هەڵەدا دەچێت ، بۆيە ئەگەر رێكەوتى كەسێك بۆوە كە هيچ پارێزەرێكى بە سەرەوە نەبێت و ئاشكەرا بێت ، كارى تێ دەكات ، بە دڵنيايى ، بەڵام ئەگەر لە بارى ئاگادارىوون و ئامادەبوون بۆ جەنگدا رێكەوتى كردو تەماشاى كرد هيچ رێڕەوێك نى يە بۆ تێپەڕبوونى تيرەكانى ، كارى تێ ناكات و ، پێدەچێ تيرەكانيشى بۆ بگەڕێنێتەوە ، ئەمەش وەكو تيرهاوێشتنى هەستى (الحسّي) وايە ، چونكە ئەمە لە لايەن نەفس و رۆحەكانەوەيەو ، تيرهاوێشتنى هەستيش لە لايەن جەستەو خێوەكانەوەيە ٠ بنەڕەتيشى بريتيە لە بەدڵبوون و سەرسامبوونى چاوپيس بە شتەكە ، پاشان نەفسە پيسەكەى شوێنى دەكەوێ و ، ئينجا بە تێڕوانينێك بۆ كەسى ئێرەى براوى بەرامبەر ژەهرەكەى جێبەجێ دەكات ، ڕەنگە پياو خودى خۆشى بە چاوەوە بكات ، لەوانەيە كەسى چاوپيس بەيێ ويستى خۆى ، بەڵكو بە سروشت و خۆڕسكى خەڵك بە چاوەوە بكات ، ئەمەش خراپترين جۆرى مرۆڤايەتيە ، هاوەڵانمان _ (ابن القيم) _ لە زانايان و جگە لەوانيش فەرموويانە : ئەو كەسەى بەوە ناسراو بێت ، پێشەوا دەستبەسەرى دەكات و ، بڕێوى بۆ دەرێنەوە تاوەكو مردن ، ڕاستيش ئەمەيە بەدڵنيايى ٠

---

٢٢٨ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەركردنی كەسی بە چاوەوەبوو بە نوشتەو پەناگرتنەكان

مەبەستیش : چارەسەری پێغەمبەرایەتیە بۆ ئەم نەخۆشیە ، ئەوەش چەند جۆرێكە ، وقد روى أبوداود في سننه عن سهل بن حُنيفٍ ، قال : مرَرْنا بِسَيْلٍ ، فدخلتُ ، فاغتسلتُ فيه ، فخرجتُ محموماً ، فنُمِيَ ذلك إلى رسول الله ﷺ ، فقال : ((مُرُوا أبا ثابتٍ يَتَعَوَّذ)) · قال : فقلتُ : يا سيدي والرُّقى صالحة ؟ فقال : ((لا رُقيةَ إلا في نَفْسٍ ، أو حُمَةٍ ، أو لَدْغَةٍ))[٢٢٩] .

واتە : لە (سَهل)ی كوڕی (حُنیفٍ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەلای سێلاوێكدا تێپەڕبووین ، منیش چومە نێوی و ، خۆم شت ، كە هاتمە دەرەوە (تا) گرتبومی ، هەواڵم گەینرایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوەبوو فەرمووی : ((فەرمان بدەن با (أبا ثابت) نووشتە بكات)) (سَهل) فەرمووی : گەورەم ئایا نووشتە چاكە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوە چاكتر نابێت كە نوشتە بۆ چاوپیسی و ، (تا)و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداركان بكرێت)) ·

ووشەی (النفس)ی نێو فەرموودەكە ، واتە : چاو ، دەگوترێت : (أصابت فلاناً نفسٌ) واتە : فلان كەس بە چاوەوە بوو · (النافس) واتە : چاوپیس · ووشەی (اللَّدغة)ی نێو فەرموودەكە واتە : پێوەدانی دوپشك و بەو هاوشێوانە · لەو پەناگرتن و نووشتانەی لە توانادایە ئەنجام بدرێت : خوێندنی (المعوذتين)و ، سورەتی (الفاتحة)و ، ئایتی (الكرسي)و ، هەروەها زیكرو پەناگرتن و نوشتەكانی پێغەمبەرە ﷺ: وەكو : ((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق)) · واتە : پەنا دەگرم بە خوای پەروەردگار لە خراپەی

٢٢٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٨٥٤) ·

دروستكراوەكانى ٠ ((أعيذكما بكلمات الله التامة من كل شيطان و هامة و من كل عن لامة)) ٠ واتە : پەناتان دەدەم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى لە شەيتان و هەر گيانلەبرێكى زيان بەخشى خاوەن ژەهرو و لە چاوپيسێكى لۆمەكراو ٠

((أعوذُ بكلمات الله التَّامَّات التي لا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ ولا فاجرٌ ، مِن شَرِّ ما خلق وذرأ وبرأ ، ومِن شَرِّ ما ينزلُ من السماء ، ومِن شَرِّ ما يَعرُجُ فيها ، ومِن شَرِّ ما ذرأ في الأرض ، ومِن شَرِّ ما يخرُج منها ، ومِن شَرِّ فِتَنِ الليلِ والنهار ، ومِن شَرِّ طَوَارق الليلِ ، إلا طارقاً يَطرُق بخير يا رحمن)).

واتە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى كە چاكەكارو خراپەكار ناتوانن ببيەزێنن ، لە خراپەى ئەوەى دروستى كردووەو ، بەديهناون و هێناونەتيە بوون ، وە لە خراپەى ئەوەى لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و ، خراپەى ئەوەى بۆى بەرز دەبێتەوەو ، لە خراپەى ئەوەى لە زەويدا چێندراوەو ، ئەوەى لە زەويەوە بەدەردێت ، وە لە فيتنەو ئاشوبەى شەو و رۆژ ، وە لە هەموو لێدەرێكى دەرگا بە شەو ، مەگەر لێدەرێك بێ بە خێر لێى بدات ئەى خواى بە بەزەيى ٠

((أعوذ بكلمات الله التامة من غضبه وعقابه، ومن شر عباده، ومن همزات الشياطين وأن يحضرون)) ٠ واتە : پەنادەگرم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى لە تووڕەبوونى و سزادانى ، وە لە خراپەى بەندەكانى ، وە لە دوولێ و گومان دروستكردنى شەيتان و ئامادەبونى ٠

((اللهم إني أعوذ بوجهك الكريم ، وكلماتك التامات من شر ما أنت آخذ بناصيته ، اللهم أنت تكشف المغرم والمأثم ، اللهم لا يهزم جندك ، ولا يخلف وعدك ، سبحانك وبحمدك)).

واتە : پەروەردگارا من پەنادەگرم بە ڕووی پيرۆزو ، ووشە تەواوەكانت لە خراپەى هەموو شتێك تۆ خاوەنيت و تەسڕوفى پێوە دەكەيت ، پەروەردگارا تۆ لابەرى گوناهەكانى تاوان و ياخيبونى ، پەروەردگارا سەربازانت شكست ناهێنن ، پەيمانت ناشكێنرێت ، پاك و بێگەردى و ستايش بۆ تۆيە ٠

((أَعُوذُ بوجه الله العظيمِ الذي لا شيءَ أعظمُ منه ، وبكلماته التامَّات التي لا يُجاوزُهن بَرٌّ ولا فاجرٌ ، وأسماءِ الله الحُسْنَى ، ما علمتُ منها وما لم أعلم ، مِن شرِّ ما خلق وذرأ وبرأ ، ومن شرِّ كُلِّ ذي شرّ لا أُطيق شرَّه ، ومِن شرِّ كُلِّ ذي شرّ أنتَ آخذٌ بناصيته ، إنَّ ربِّي على صراط مستقيم)).

واتە : پەنادەگرم بە ڕووی گەورەی خوای پەروەردگار کە شتێکی تر لەو گەورەتر نی یە ، وە بەووشە تەواوەکانی کە هەموو کەسێکی چاك و خراپ لێی تێپەڕ نابن ، وە بەناوە پیرۆزەکانی ، ئەوەی دەیزانم و ئەوەی نایزانم ، لە خراپەی ئەوەی خولقاندویەتی و دروستی کردووەو هێناویەتیە بوون ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە توانای بەرگەکرتنی خراپەکانیم نی یە ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە تۆ خاوەنیت و تەسڕوڤی پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە .

((اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ، وَلا حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ، أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ، إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)).

واتە : پەروەردگارا تۆ پەروەردگاری منی و هیچ خوایەکی تر نی یە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەستووەو ، تۆ پەروەردگاری عەرشی مەزنی ، هەرچی خوای تعالی بیەوێت دەبێ و ، هەرچیش نەیەوێت نابێت ، هیچ گۆڕان و توانایەکیش نی یە مەگەر لە لایەن خوای پەروەردگارەوە ، بە زانینی دەوری هەموو شتێکی داوە ، پەروەردگارا من پەنات پێدەگرم لە خراپەی نەفسی خۆم و ، لە خراپەی هەموو شتێك کە تۆ خاوەنیت و تەسڕوڤی پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە .

((تحصَّنتُ بالله الذي لا إله إلا هُوَ ، إلهي وإله كُلِّ شيء ، واعتصمتُ بربي وربِّ كُلِّ شيء ، وتوكلتُ على الحيِّ الذي لا يموتُ ، واستَدْفَعتُ الشرَّ بلاحَوْلَ ولا قُوَّةَ إلا بالله ، حسبيَ اللهُ ونِعْمَ الوكيلُ ، حسبيَ الربُّ مِن العباد ، حسبيَ الخَالقُ من المخلوق ، حسبيَ الرازقُ مِنَ المرزوق ، حسبيَ الذي هو حسبي ، حسبيَ الذي بيده ملكوتُ كُلِّ شيءٍ ، وهو يُجيرُ ولا يُجَارُ عليه ، حسبيَ الله وكَفَى ، سَمِعَ الله لمنْ دعا ، ليس وراء اللهِ مرمَى ، حسبيَ الله لا إله إلا هُوَ ، عليه توكلتُ ، وهُوَ ربُّ العرشِ العظيم)).

واته : قەڵابەندیم بە خوای تعالی کردووە کە هیچ خوایەکی تر نیە بەهەق جگە لەو ، خواوەندی من و خواوەندی هەموو شتێك ، وە پەنادەگرم بە پەروەردگارم و پەروەردگاری هەموو شتێك ، وە پشتم بە ست بە زیندوویەك کە هەرگیز نامرێت ، وە بە گوتنی هیچ گۆڕان و توانایەك نیە مەگەر بە خواوە خراپە لە خۆم دوردەخەمەوە ، هەر خوام بەسە کە پشت پێ بەستراوێکی چاکە ، خوام بەسە بەبێ بەندەکان ، خوڵقێنەرم بەسە بەبێ خوڵقێنراوەکان ، ڕۆزیدەرم بەسە بەبێ ڕوزی دراوەکان ، بەسمە ئەوەی کە بەسمە ، بەسمە ئەو زاتەی کە فەرمانڕەوایی هەموو شتێکی بەدەستەو ، وە پەنای هەموو کەس دەدات و کەس لەو پەنا نادرێت ، هەر خوام بەسەو هیچی تر ، خوا گوێبیستی ئەوانەیە کە نزا دەکەن ، پاش پەروەردگار هیچی تر نی یە بکرێت بە مەبەست ، بەسمە ئەو خوایەی کە هیچ خوایەکی تر نی یە بەهەق جگە لەو ، پشتم پێ بەستوەو ، پەروەردگاری عەرشی مەزنە .

وە هەرکەس ئەم نزاو دوعاو پەناگرتنانە تاقیکاتەوە ، ئەندازەی سوودو کەڵك و ، زۆر پیویستبوونی بۆ دەردەکەوێت ، قەدەغەی ئەوە دەکات کە کاریگەری چاوپیس بە مرۆڤ بگات ، پاش گەشتنیشی بە مرۆڤ هەڵدەستێت بە دورخستنەوەی ئاسەواری ، بە گوێرەی بەهێزی باوەڕبوونی بێژەرەکەی و ، بەهێزبوونی نەفسی و ، ئامادەبوونی و ، بەهێزی پشت بەستنی و جێگیری دڵیی ، چونکە ئاشکەرایە کاریگەری و هێزی چەك بەو کەسەیە کە دەیهاوێژێت .

بەشێك : سەبارەت بەو شتانەی بەچاوەوە بوونی پێ دوردەخرێتەوە :

ئەگەر کەسی چاوپیس ترسا چاوی زیان بە کەسی بەرامبەری بگەیەنێت ، با زیانی چاوی دورخاتەوە بە گوتنی : (اللَّهُمَّ بَارِكْ عليه) واتە : پەروەردگارا فرووبەرەکەت بڕشێنە بەسەریدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (عامر)ی کوڕی (ربيعة)ی فەرموو کاتێك کە (سَهْل)ی کوڕی (حُنيف)ی کرد بە چاوەوە : (ألا برکت) واتە : ئەی بۆ نەتگوت : پەروەردگارا فرووبەرەکەت بڕشێنە بەسەریدا .

هەروەها لەو نزایانەش کە چاوپیسی پێ دور دەخرێتەوە گوتنی : (ما شاء الله لا قُوَّة إلا بالله) واتە : هەرچی خوای تعالی بیەوێ هەر ئەوە دەبێ و هەموو توانایەکیش هەر بەدەست خوای پەروەردگارە .

هەروەها دەتوانرێت نوشتەکەی (جبريل) _ عليه السلام _ بەکار بهێنرێت کە ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەکەیدا دەیگێڕێتەوەو دەفەرمێت : عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ أَنَّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – أَتَى النَّبِيَّ ﷺ قَالَ يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، فَقَالَ جِبْرِيلُ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ[٢٣٠].

واتە : لە (أبي سعيد الخُدْرِيِّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (جبريل) _ عليه السلام _ هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی محمد نازارت هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ((بەڵێ)) ، ئەوەبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فەرمووی : بەناوی

---

٢٣٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨ ، ٥٦ ، ٥٨ ، ٧٥) ، وعبد بن حميد (٨٨) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وابن ماجة (٣٥٢٣) ، والترمذي (٩٧٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٠٥) ، كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره .

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، لە هەموو شتێك ئازارت بدات ، لە خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێکی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوە نوشتەت بۆ دەخوێنم ٠

کۆمەڵێك لە پێشین وای بۆ دەچن ئایەتی قورئانی بۆ بنوسرێت و بکرێتە نێو ئاوەوە ، بیخواتەوە ٠ (مجاهد) دەڵێت : هیچی تێدا نی یە قورئان بنوسرێت و ، لە ئاودا بیشواتەوە ، نەخۆشەکە بیخواتەوە ، هەرەوەها لە (أبي قِلابَة)شەوە هەمان شت باسکراوە ، دیسان باسکراوە کە (ابن عباس) _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرمانیدا چەند ئایەتێك لە قورئان بۆ ژنێك کە منالبوونی ئاستەم وگران بووبو بنوسرێت و ، پاشان لە نێو ئاودا بیشۆنەوەو بیخواتەوە ٠ (أیوب) دەڵێت : (أبا قِلابة)م بینی چەند ئایەتێکی قورئانی نووسی و پاشان لە نێو ئاودا شتی و دای بە پیاوێك بیخواتەوە کە ئازارێکی هەبوو ٠

بەشێك : سەبارەت فەرمان دان بە چاوپیس بە شتنی بن هەنگل و هەموو شوێنە پێچەکانی جەستەی وڵاکانی و ناوەوەی (الإزار)ەکەی :

هەموو ئەوانەی سەرەوە بە دوو گوفتار لێك دراونەتەوە : یەکەمیان : مەبەست بەوانەی سەرەوە ئەندامەکانی زاوزێیە ٠ دووەمیان : لای ڕاستی (الإزار)ەکەیەتی لە ناوەوە کە یەکسەر بەر جەستە دەکەوێت ، پاشان لە کاتێکدا کەسی بە چاوەوە بوو بێ ئاگایێ دەڕشێنرێت بە سەریدا ، ئەمەش شتێکە چارەسەری پزیشکانی پێ نەگەشتووە ، وە ئەو کەسەی کە نکۆلیی لێدەکات ، یاخود گاڵتەی پێ دەکات ، یاخود لێی بە گومانە ، یا تەنها تاقیدەکاتەوەو لەو بڕوایەدا نی یە سوودی بۆ هەبێت ، هەموو ئەم جۆرە کەسانە سوودی لێ نابینن ٠

حیکمەت و دانایی خۆشتن :

باشە ئەگەر لە سروشتدا چەند خاسیەتێك هەبێ و ، هەرگیز لە لایەن پزیشكانەوە هۆكانی نەزانرێت و ، بەلایانەوە لە ئەندازەی سروشت بەدەرەو بە خاسیەت كار دەكات ، ئیتر بۆ كەسە گومڕاو نەفامەكانیان نكۆڵیی لە خاسیەتە شەرعیەكان بكەن ، لە گەڵ ئەوەی كە چارەسەركردن بەم خۆشتنە ئەقڵ و ژیریی تەندروست شایەتی بۆ دەدەن و ، دانی پێدا دەنێن ، ئەوەتا (تریاق)ی[٢٣١] ژەهری مار لە گۆشتەكەیدایەو ، چارەسەری نەفس تووڕە ، بە هێورکردنەوەی تووڕەبونەكەیەتی و ، دامركاندنەوەی گرمیەكەیەتی بەوەی كە دەستت لە سەری دانێی و دەستی پیاهێنی ، نمونەی ئەمەش وەكو نمونەی پیاوێكە مەشخەڵێكی ئاگری بەدەستەوە بێ و ، بیەوێت بۆ تۆی فڕێ بدات و ، هەر بە دەستی پیاوەكەوە ئاوت بە سەردا ڕشاند تا كوژایەوە ، بۆیە فەرمان درایە چاوپیس بڵێت : (اللّٰهُمَّ بارِكْ عَلَيْه) بۆ ئەوەی بە نزاو دوعا ئەو چۆنیەتیە خراپ و پیسە دورخاتەوەو كاریگەری لە سەر بەرامبەرەكەی نەبێ كە لە ڕاستیدا چاكەشە بۆ كەسی بەرامبەر ، چونكە دەرمانی شت بە دژەكەی دەبێ · وە لە بەر ئەوەی كە ئەم چۆنیەتیە خراپ و پیسە لە جێگە نەرم و تەنكەكانی جەستەدا بەدەردەكەوێت ، چونكە دەیەوێت تێپەڕبێ و ، لە جێگە پێچەكانی جەستەو ، ناوەوەی (الإزار) نەرمترو تەنكتر نادۆزێتەوە ، بەتایبەت ئەگەر مەبەست بە هەموو ئەوانە ئەندامەكانی زاوزێ بێت ، ئەوا لە هەمووی ناسكترو تەنكترەو لە هەموشی ئامادەترە بۆ تێپەڕبوون ، بۆیە ئەگەر بە ئاو بیشوات ، كارو كاریگەری پوچ دەبێتەوە ، لە لایەكی تریشەوە ڕوحە شەیتانیەكان پسپۆڕن بەم جێگانەی جەستەوە ·

مەبەست : ئەوەیە كە شتنی بە ئاو ئاگریەكەی دادەمركێنێتەوەو ، ئەو ژەهریەشی ناهێڵێت ·

---

٢٣١ ــ تریاق : دەرمانێكی ئاوێنەیەو ، (ماغنیس) دایهێناوەو ، پاشان (أندروماخیس)ی دێرین بە زیادكردنی گۆشتی مار بۆ دەرمانەكە نەوای كردووەو ، بە شێوەیەكی میكانیكی ناهێڵێت ژەهر لە گەدەو ڕیخۆڵەوە هەڵمژرێت ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزابادي ، وەرگێڕ ·

هەروەها شتێکی تریشی تێدایە : بریتیە لە گەیاندنی ئاسەواری شتن بۆ دڵ لە تەنکترین جێگەکانی جەستەوە ، کە بەبەراوردی جێگەکانی تر لە هەمووی خێراتر ئەو ئاسەوارە تێدەپەڕێنێت و ، ئەو ئاگریی و ژەهریە دەکوژێنێتەوەو ، کەسی بە چاوەوە بوو چاک دەبێتەوە ، نموونەی ئەمە وەکو نموونەی جانەوەرە ژەهراویەکانن ، ئەگەر بکوژرێن دوای ئەوەی هەڵدەستن بە پێوەدانی کەسێک ، کاریگەری پێوەدانەکە کەم دەبێتەوەو ، هەست بە حەوانەوە دەکات ، چونکە جانەوەرەکە هەر خۆی یارمەتیدەری زیادکردنی ئازارەکەشە دوای پێوەدان و ، ئەو زیادە ئازارە یارمەتیدەرەش دەگەیەنێت بە کەسی پێوەدراو ، بۆیە ئەگەر بکوژرێت ، ئازارەکە کەم دەبێتەوە ، ئەمە لە زۆر کەسی پێوەدراوەوە بینراوە ، هەروەها ئەوە جێگەی دڵخۆشبونی کەسی پێوەدراوەو ، سارێژێژبوونی دڵیەتی بە کوشتنی دوژمنەکەی ، ئەوجا سروشتی کەسی پێوەدراو بەهێز دەبێ و ، دوریدەخاتەوە .

بەگشتی . خۆشتنی کەسی چاوپیس هۆکارێکی کاریگرە بۆ لادانی ئەو بارەی لێوە بەدەردێت ، بەسوودترین دەبێ ئەگەر نەفسی ڕاهاتبێت لە گەڵ ئەو بارە چاوپیسیەدا .

ئەگەر گوترا : هۆکاری شتنی ئەو شوێنانەی کەسی چاوپیس زانرا ، ئەی هۆکاری ڕشاندنی ئاوەکەی بە سەر کەسی بە چاوەوەبودا چی یە ؟

دەگوترێت : ئەو ئاوەی کە ئاگریی کەسی چاوپیسی پێ کوژێنرایەوەو ، ئەو بارە چاوپیسیە خراپەی لە سەر پوچکرایەوە ، بە هەمان شێوە ئەو ئاگریەی کە تووشی کەسی بەچاوەوەبوو بوە دەکوژێنێتەوە ، ئاسەوار لە سەر شوێنی کارتێکراوی کەسی بە چاوەوەبوو لادەبات ، پاش پەیوەندبوونی ئاوەکە لە گەڵ جەستەی کەسی کارتێکەری چاوپیسدا ، ئەو ئاوەی کە ئاسنی پێ دەکوژێنرێتەوە بەشدارە لە پێکهاتنی چەندین دەرمانی سروشتیدالو پزیشکان باسیان کردووە ، ئەوە ئاوەی کە ئاگریی کەسی چاوپیسی کوژاندەوە ، نکۆلیی ناکرێت کە بەشدار بێت لە دەرمانێکدا شیاوی ئەم نەخۆشیە بێت .

بەگشتی · پزیشکێتی پزیشکان و چارەسەریەکانیان بە بەراوردی پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی ، وەکو پزیشکێتی سۆفیە نەزانەکانە بە بەراوردی پزیشکێتی ئەوان ، بەڵکو کەمتریش ، چونکە جیاوازی نێوان ئەوان و پێغەمبەران گەورەیە و ، گەورەتریشە لەو جیاوازیەی لە نێوان ئەوان و سۆفیەکاندا هەیە ، بە ئاستێك مرۆڤ ئەندازەکەی نەزانیوە ، ئەو پەیمانە برایەتیەشمان بۆ ڕوون بۆتەوە کە لە نێوان شەرع و دانایدایە ، کە هیچ کامیشیان دژیە بەویتر نی یە ، خوای پەروەردگاریش بە ویستی خۆی ڕێنموویی هەرکەسێك دەکات بۆ ڕێگەی ڕاست و ، هەموو دەرگاکانیش دەکاتەوە بەرامبەر بەوانەی بەردەوام لە دەرگای سەرکەوتن دەدەن ، نیعمەتی فراوان و تەواو ، بەڵکەی بەهێزی پێیە بۆ بەندەکانی ·

بەشێك : سەبارەت بە داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەی مەترسی بە چاوەدبونی لێدەکرێت بەهەر شتێك لێی دورخاتەوە :

دیسان لەو چارەسەریانەی بەکاردێت بۆ خۆپاراستن ، داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەیە کە مەترسی بەچاوەدبوونی لێدەکرێت و ، بە هەرشتێك لایبەرێت ، پێشەوا (البغوي) لە کتێبی (شرح السنة)دا فەرمەوویەتی : (عثمان) _ خوای لێ ڕازی بێت _ منداڵێکی جوانی بەدیکرد ، ئەویش فەرمووی : (سَمُّوا نُونَتَه ، لئلا تُصيبه العَين) واتە : چاڵە بچوکەکەی چەناکەی ڕەش بکەن بۆ ئەوەی بەچاوەدە نەبێ ·

هەروەها پێشەوا (الخطابي) لە کتێبی (غريب الحديث)دا فەرموویەتی : (عثمان) _ خوای لێ ڕازی بێت _ منداڵێکی بینی تووشی بەچاوەدبوون دەبێ ، فەرمووی : (سمّوا نونته) ، (أبوعمرو) دەڵێت: سەبارەت بەو فەرمایشتەی (عثمان) لە (أحمد)ی کوڕی (يحى)م پرسی ، گوتی : مەبەستی بە ووشەی (النونة) واتە : ئەو چاڵە بچوکەی لە چەناکەدایە · (التدسيم) واتە : ڕەشکردن · بە گشتی مەبەستی ئەوەبوو چاڵە بچوکەکەی چەناکەی ڕەش بکەن بۆ ئەوەی بە چاوەدە نەبێت · هەروەها فەرمووی : لەم بارەوە خاتوو (

عائشة) _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : أن رسول الله ﷺ خطب ذاتَ يومٍ ، وعلى رأسه عمامةٌ دَسْماء[٢٣٢] واته : ڕۆژێك پێغەمبەرى خوا ﷺ ووتارى دەخوێندەوەو مێزەرێكى چەورو ڕەشى بەسەرەوە بوو ، واتە : بەڵگەى دەهێنایەوە لە سەر ووشەى (الدَسْماء) ، ئالێرەشەوە شاعیرێك گوفتارەكەى وەرگرتووە كە دەڵێت :

مَا كَانَ أَحْوَجَ ذا الكَمَالِ إلى ... عَيبٍ يُوَقِّيهِ مِنَ العَيْنِ

واتە :

خاوەن سیفاتى تەواو پێویستى بە ... كەموكوڕیارێك نەبوو لە چاو بیپارێزێت

بەشێك : سەبارەت بەو نوشتانەى چاوپیسى دەگێڕنەوە :

لەو نوشتانەى چاوپیسى دەگێڕێتەوە ئەوەیە كە لە (أبي عبدالله السَّاجي)وە باس دەكرێت ، كەوا لە سەفەرێكیدا بە سەر ووشترێكى جوانەوە بوو ، كە بۆ حەج یاخود بۆ غەزا دەچوو ، لە نێو ڕەفیقەكانیشیدا پیاوێكى چاوپیس هەبوو ، كە ئەماشاى شتێكى دەكرد كەم جار نەیدەفەوتاند ، بە (أبي عبدالله)یان گووت : ووشترەكەت لە چاو پیسەكە بپارێزە ، گوتى : هیچ ڕێگەیەكى نى یە بە ووشترەكەم بگات ، گوفتارەكانى (أبي عبدالله) گەینرایە چاوپیسەكە ، ئەوەبوو چاوپیسەكە لە كاتێكدا ئامادەنەبوونى (أبي عبدالله)ى بەهەل زانى ، هاتە لاى كۆپانى ووشترەكەو ، تەماشایەكى ووشترەكەى كرد ، یەكسەر ووشترەكەو تێكچوو و كەوت ، (أبي عبدالله) هاتەوە ، هەواڵیان پێدا كە چاوپیسەكە چاوى لە ووشترەكەى داوەو ، ئەوەتا دەیبینى كەوتووە ، گوتى : شوێنى ئەو پیاوەم پیشان بدەن . پیشان درا ، ئەوەبوو

---

٢٣٢ _ لم أجده من حديث عائشة . وأخرج أحمد (١ / ٢٣٣ ، ٢٨٩) ، والبخاري (٢ / ١٤) (٤ / ٢٤٨) ، (٥ / ٤٣) والترمذي في الشمائل (١١٨) كلهم عن عبدالرحمن بن سليمان بن حنظلة بن الغسيل قال : سمعت عكرمة عن ابن عباس قال : خرج رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ ، في مرضه الذي مات فيه بملحفة ، قد عصب بعصابة دسماء . . . والرواية المذكورة إنما هي رواية أحمد (١ / ٢٣٣) عن ابن عباس .

بەسەریەوە وەستاو ، گوتی : بسم الله ، حَبْسٌ حابسٌ ، وحَجَرٌ یابِسٌ ، وشهابٌ قابس ، ردَّت عین العائن علیه ، وعلی أحبِّ الناس إلیه ، ﴿ فارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (٤) ﴾ [الملك : ٣ _ ٤] واتە : گرتنێك گرتوبەك ، بەردە ووشكێك ، گرویزوسكی ئاگرە وەرگیراوێك ، چاوپیسی نەو كەسە بگەڕێتەوە بۆ خۆی و ، بۆ خۆشەویسترین كەس بەلایەوە ، ئینجا نەو ئایەتانەی سەرەوەی خوێندە ، واتە : ﴿ فَارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ چاو بگێڕەوە وورد بەرەوە بزانە ﴿ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴾ ئایا هیچ ناتەواییەك دەبینیت . ﴿ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ دوبارە چاو بگێڕە ﴿ كَرَّتَيْنِ ﴾ یەك لە دوای یەك ﴿ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا ﴾ چاوت بە ڕیسوایی و نائومێدی دەگەڕێتەوە بۆ لای خۆت ﴿ وَهُوَ حَسِيرٌ ﴾ وە نەو (چاوەت) ماندووە تاقەتی چووە [٢٣٣] نەوەبوو گلێنەی چاوپیسەكە هاتە دەرەوەو ، ووشترەكەش بە ساغی هەستا[٢٣٤].

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ بە نووشتە ئیلاهیەكان چارەسەری گشتی بۆ هەموو ئازارەكان دەكرد :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " : مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((مَنْ اشْتَكَى مِنْكُمْ شَيْئًا ، أَوْ اشْتَكَاهُ أَخٌ لَهُ فَلْيَقُلْ: رَبُّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ ، تَقَدَّسَ اسْمُك ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ ، فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي

---

٢٣٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٣٤ _ لە فەتوای ژمارە (١٩٦٣٥)دا ، (اللجنة الدائمة)ی تایبەت بەرانایانی وەڵاتی سعودیەو بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارێك كە سەبارەت بەم مەسەلەیە ئاراستەیان كرابوو فەرموویانە : ئەم گوفتارانە جێگیر نەبووە لە پێغەمبەری خواوە _ صلى الله عليه وسلم _ و نە لە هاوەڵە بەڕێزەكانیشەوە ، بەڵامانەوە هیچ بنەڕەتێكی نی یە و ، ووشەكانیشی نامۆیەو ، چارەسەری چاوپیسی و بە چاوەوەبونیش بە ئایەتەكانی قورئان و نوشتەو نزاو دوعاكانی پێغەمبەری خوا دەبێت _ صلى الله عليه وسلم _ ، وەرگێڕ .

الْأَرْضِ ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ ، أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِك ، وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هَذَا الْوَجَعِ ، فَيَبْرَأُ بِإِذْنِ اللَّهِ)[٢٣٥]

واته : له (أبي الدّرداء)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : گوبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : ((هەرکەس لە نێوە ناژارێکی هەبوو ، یاخود براکەی ناژارێکی بۆ دەربڕی با بڵێت : پەروەردگارمان ئەو خوایەیە کە لە ئاسمانداید ، ناوە جوانەکانت بە پاک و پیرۆز رادەگرین ، فەرمانت لە زەوی و ئاسماندا بەردەوامەو جێبەجێ دەکرێت وەکو ئەوەی بەزەی و ڕەحمەتت لە ئاسماندا فەراهام کردووە ، ئاواش بەزەی و ڕەحمەتت لە سەر زەویدا زیادو فەراهام بکە ، لە تاوانی گەورەی بە ئەنقەستمان و لە تاوانە بچوکەکانمان خۆش بە ، تۆ پەروەردگاری پاکان و چاکەکانی ، ئەوانەی وازیان لە تاوان و سەرپێچی هێناوە ، ڕەحمەت و بەزەیەکی خۆت و ، شیفایەك لە شیفاکانی خۆت بە سەر ئەم ناژارەدا دابەزێنە ، ئێتر بە ئیزنی خوای تعالی چاك دەبێتەوە)) .

صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، أَنَّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – أَتَى النَّبِيَّ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ _ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، قَالَ جِبْرِيلُ ﷺ بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ[٢٣٦] .

واته : له (أبي سعيد الخُدْرِيّ)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : (جبريل) _ عليه السلام _ هاته خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی محمد ناژارت هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ((بەڵێ)) ، ئەوەبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فەرمووی : بەناوی

---

٢٣٥ _ ضعيف : أخرجه ابوداود (٣٨٩٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٨) كلاهما عن محمد بن كعب عن فضالة بن عبيد عن أبي الدرداء فذكره ، وأخرجه النسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٧) عن محمد بن كعب عن أبي الدرداء نحوه ولم يذكر فيه فضالة بن عبيد.

٢٣٦ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٦) .

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، لە هەموو شتێك ئازارت بدات ، لە خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێکی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوە نوشتەت بۆ دەخوێنم ·

ئەگەر گوترا چ دەڵێن دەربارەی ئەو فەرموودەیەی کە ئیمامی (أَبُو دَاوُدَ) دەیگێڕێتەوە : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ)) ؟ واتە : ((نوشتەکردن تەنیا بۆ مەگەر بۆ دورخستنەوەی بەچاوەوەبوون یاخود جانەوەرە ژەهرداوەکان)) ·

بۆ وەڵامەکەی دەڵێین : ئەو فەرموودەیە قەدەغەی شیاوێتی نووشتەکردن ناکات بۆ بوارەکانی دیکە ، چونکە مەبەست بە فەرموودەکە ئەوەیە کە : نوشتەکردن شایستەترو بەکەڵك ترە کە بۆ چاوپیسی و پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداوەکان بکرێت بەبەراوردی بوارەکانی تر · میانەو شێوازی فەرموودەکە بەڵگەی سەر ئەم شتەن ، چونکە (سَهْل)ی کوڕی (حُنيف) کاتێ کە بەچاوەوەبوو فەرمووی : (أَوَ فِي الرُّقى خير ؟ فقال : لا رُقية إلا في نَفْسٍ أو حُمَةٍ) واتە : فەرمووی : گەورەم ئایا نووشتە چاکە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوە چاکتر نابێت کە نوشتە بۆ چاوپیسی و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداوەکان بکرێت)) · هەروەها تێکڕای فەرموودەکانی نوشتە گشتی و تایبەتەکانَ پەنجە بۆ ئەوە ڕادەکێشن

وَقَدْ رَوَى أَبُو دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ _ : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ ، أَوْ حُمَةٍ ، أَوْ دَمٍ يَرْقَأُ))[٢٣٧].

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لەوە چاکتر نابێت نوشتە بۆ بە چاوەوەبوون ، یا پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداوەکان ، یا بۆ وەستانەوەی خوێن بەڕیونی لووت بکرێت)) ·

---

٢٣٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٣٨) ·

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْهُ أَيْضًا : رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْعَيْنِ ، وَالْحُمَةِ ، وَالنَّمْلَةِ[٢٣٨].

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نوشتە بکرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداوەکان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاکانی مرۆڤدا دروست دەبن .

بەشێك : سەبارەت بەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ چارەسەر و نووشتەی بۆ کەسی پێوەدراو دەکرد بە خوێندنی سورەتی (الفاتحة) :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : انْطَلَقَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فِي سُفْرَةٍ سَافَرُوهَا حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ ، فَاسْتَضَافُوهُمْ ، فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمْ ، فَلُدِغَ سَيِّدُ ذَلِكَ الْحَيِّ ، فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَوْ أَتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ الرَّهْطَ الَّذِينَ نَزَلُوا لَعَلَّهُمْ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ ، فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا : يَا أَيُّهَا الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لُدِغَ ، وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ ، فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ مِنْ شَيْءٍ ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ ، نَعَمْ وَاَللَّهِ إِنِّي لَأَرْقِي ، وَلَكِنْ اسْتَضَفْنَاكُمْ ، فَلَمْ تُضَيِّفُونَا ، فَمَا أَنَا بِرَاقٍ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جُعْلًا ، فَصَالَحُوهُمْ عَلَى قَطِيعٍ مِنْ الْغَنَمِ ، فَانْطَلَقَ يَتْفُلُ عَلَيْهِ ، وَيَقْرَأُ : ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ، فَكَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ ، فَانْطَلَقَ يَمْشِي وَمَا بِهِ قَلَبَةٌ ، قَالَ : فَأَوْفَوْهُمْ جُعْلَهُمْ الَّذِي صَالَحُوهُمْ عَلَيْهِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ اقْتَسِمُوا، فَقَالَ الَّذِي رَقَى : لَا تَفْعَلُوا حَتَّى نَأْتِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَنَذْكُرَ لَهُ

٢٣٨ _ تقدم تخريجه .

الّذي كَانَ ، فَنَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا ، فَقَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللّه ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ : ((وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ ؟)) ثُمّ قَالَ : ((قَدْ أَصَبْتُمْ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ سَهْمًا))[٢٣٩].

واتە : لە (أبي سعيد الخُدري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : چەند کەسێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەفەرێکدا بەڕێکەوتن تا لای خێڵەکانی عەرەبدا دابەزین ، داوای میوانداریان لێکردن ، بەڵام بە میوان وەریان نەگرتن ، گەورەی خێڵەکە پێوەی درا ، بە هەموو شتێك هەوڵیان بۆدا هیچ شتێك سوودی بۆ نەبوو ، کەسانێکیان گوتیان : ئەگەر بچونایەتە لای ئەو چەند کەسەی لاتان دابەزیون بەشکو لای کەسێکیان شتێك هەبێت ، ئەوەبوو چونە لایان و گوتیان : ئەی ئەی کۆمەڵە خەڵکە گەورەکەمان پێوەی دراوەو ، بەهەموو شتێك هەوڵمان بۆ داوە بەڵام بێسوود بوو ، ئایا بەلای یەکێتانەوە شتێك دەست دەکەوێ ؟ کەسێکیان فەرمووی: بەڵێ سوێند بەخوا من نوشتە دەکەم ، بەڵام داوای میواندایمان لێکردن و ، بە میوان وەرتان نەگرتین ، بۆیە دڵنیاین نوشتەی بۆ ناکەم تا کرێیەکمان بۆ دانەنێن ، ئەوەبوو لە سەر ڕانێك مەڕ لە گەڵیاندا ڕێکەوتن ، بۆیە کەسێکیان ڕاپەڕی و تفی بە شوێنی پێوەدانەکەدا دەکردو ، ﴿ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ دەخوێند ، تا وای لێهات وەکو ئەوەی لە پێوەندێك ئازاد کرابێ ، ئەوەبوو دەستی بە ڕۆشتن کردو هیچ نەخۆشیەکی نەمابوو ، گوتی : ئەو کرێیەی لەسەر ڕێکەوتن بیاندەنێ ، کەسانێك لە هاوەڵان فەرموویان با دابەشی بکەین ، بەڵام ئەو هاوەڵەی نوشتەکەی کرد فەرمووی : ئەو کارە نەکەن تاوەکو دەچینەوە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەوەی ڕوویدا بۆی دەگێڕینەوەو ، تەماشا دەکەین چ فەرمانێکمان پێ دەکات ، پاشان هاتنەوە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەیان

---

٢٣٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢ ، ٤٤) ، والبخاري (٣ / ١٢١) (٧ / ١٧٠ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٩ ، ٢٠) ، وأبوداود (٣٤١٨ ، ٣٩٠٠) ، والترمذي (٢٠٦٤) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٨) (١٠٢٩) كلهم من طريق أبي بشر جعفر بن إياس ، عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكره .

بۆ گێڕایەوەو ئەویش فەرمووی ((چۆن زانیوتە سورەتی (الفاتحة) نوشتەیە)) پاشان فەرمووی : ((پێکاوتانە بچن دابەشی بکەن و بەشکیش بۆ من دابنێن)) .

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ عَلِيٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ))[٢٤٠] .

واتە : ئیمامی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خێرترین و چاکترین دەرمان قورئانە)) .

ئاشکەرایە هەندێ گوفتار خاسیەت و سوودو کەڵکی تاقیکراوەی هەیە ، ئەی گوفتاری خوای تعالی دەبێ چۆن بێ ؟ ، کە فەرزێی داوە بەسەر هەموو گوفتارێکدا ، وەکو ئەوەی فەرزێی خۆی داوە بەسەر هەموو خوڵقێنراوەکانیدا ، بۆیە گوفتارەکانی شیفادەری تەواوە ، هۆکاری تەواوە بۆ دوورخستنەوە لە هەڵەو تاوان ، نوور ڕوناکی ڕێنمایکارە ، بەزەیی و ڕەحمەتی گشتیە ، کە ئەگەر دابەزێنرایە سەر چیایەک دەشکێت و شەق دەبات لە بەرگەورەیی و شکۆمەندی ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ [الإسراء : ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی کە شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران ﴿ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ بەڵام (هاتنی ئەم قورئانە) بۆ ستەمکاران هیچ زیاد ناکات بێجگە لەو خەسارەت مەندی(٢٤١) ، واتای ئایەتەکە ئەوە دەبەخشێت کە لە ڕەگەزی ئەم قورئانەی دابەزاندووە بۆ شیفابەخشین ، نەک هەندێ لە قورئانەکە شیفابەخش بن بەڵکو هەموی شیفابەخشە . ئەمە ڕاستریتی دوو بۆچونە لەم بارەوە ، ئەمەش بە هاوشێوەی گوفتاریەتی لە ئایەتێکی تردا کە دەفەرمێت : ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الذِينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مِنهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً ﴾ [الفتح : ٢٩] واتە : ﴿ وَعَدَ اللَّهُ ﴾ خوا بەڵێنی داوە ﴿ الذِينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مِنهُم ﴾ بەوانەیان کە

---

٢٤٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٥٧١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٨٥) .

٢٤١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە ﴿ مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً ﴾ بە لێبوردن و پاداشتی گەورە (کە بەهشتە)[٢٤٢] ، هەمووشیان لەوانەن کە باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە . ئەی سورەتی (الفاتحة) دەبێ چۆن بێ ؟ ، کە ئەلە قورئان و ، ئەلە تەورات و ، ئەلە ئینجیلیشدا بەهاوشێوەی دانەبەزیوە ، کە مانای هەموو کتێبەکانی خوا لە خۆدەگرێت .

باسی بنەڕەتی ناوەکانی پەروەردگارو کۆکەرەوەی لە خۆدەگرێت ، وەکو : (الله) ، (الرَّب) ، (الرَّحمن) . جێگیرکردنی دەرەنجام و پاڵنەی زیندوبونەوە لە خۆدەگرێت .

باسی هەردوو جۆرەکەی یەکتاپەرستی : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و ، یەکتاپەرستنی ئولوهیەتی تێدایە.

باسی پێویست بوون بە خوای تعالاوە دەکات ، سەبارەت بە داواکردنی یارمەتی و داواکردنی ڕێنموویی و ، تایبەتکردنی خوای پەروەردگار بەوەوە .

باسی چاکترین و بەسودترین و پێویستیترین جۆرەکانی نزاو دوعای تێدایە ، کە پێویستترین شتن بۆ بەندەکانی خواو ، بریتیە لە ڕێنموویی کردن بۆ ڕێگای ڕاست ، کە لە چوارچێوەی تەواو ناسینی خوای تعالی و یەکتاپەرستی و پەرستنیدا خۆی دەنوێنێ ، بە ئەنجامدانی ئەوەی فەرمانی پێکردووەو ، خۆبەدورگرتن لەوەی قەدەغەی کردووەو ، بەردەوام بوون لە سەری تاوەکو مردن .

باسی هەموو جۆرە بەدیهێنراوەکانی خوای تعالای تێدایە کە دابەش بوونە بۆ جۆرێك : نیعمەتی خۆی بەسەردا ڕشتووون وەکو ناسینی هەق و ، کارپێکردنی و ، خۆشویستنی و ، فەزڵدانی بە سەر هەموو شتێکی تردا ، جۆرێکیش : خەشمیان لێگیراوە چونکە پاش

---

٢٤٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

ئەوەی هەقیان ناسی وازیان لێهێنا ، وە جۆرێکی گومڕاش : بە هۆی نەناسینی خوای پەروەردگاری هەقەوە ٠

باسی جێگیرکردنی قەدەرو چارەنوس و ، شەرع و ، ناو و ، سیفات و ، زیندوبونەوەو ، (النبوات)و ، پاکردنەوەی نەفس و ، چاکردنی دڵانی تێدایە ٠

باسی دادپەروەری و چاکەکاری و ، وەڵامدانەوەی ئەهلی بیدەعەو پوچێتی تێدایە ، وەکو ئەوەی لە کتێبە گەورەکەماندا (مدارج السالکین) باسمان کردووە ٠

بۆیە ئەگەر سورەتێك ئەمە باروحاڵی بێ ، بەڕاستی زۆر شایستیە بکرێت بە هۆکارێك بۆ وەرگرتنی شیفاو ، نوشتەیەك بێت بۆ کەسی پێوەدراو ٠

بە گشتی ٠ لەبەر ئەوەی سورەتی (الفاتحة) بەتەنها بەندایەتیکردن و ، ستایشکردنی خوای تعالای تێدایە ، هەروەها هەموو دەستەڵات پێدانێك و ، داوای یارمەتی و ، پشت پێ بەستن و ، داواکردنی هەموو نیعمەتێك لە خوای تعالی لە خۆ دەگرێت ، کە بەڕاستی ڕێنمویی کارە بۆ دەستخستنی هەموو نیعمەتێك و ، لادانی هەموو سزایەك ، بۆیە بوە بە گەورەترین دەرمانە شیفابەخشەکان ٠

گوتراوە : جێگەی نوشتەکە لەم سورەتدا بریتیە لە ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ [الفاتحة : ٤] واتە: ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ ﴾ (خوایە) تەنها تۆ دەپەرستین ﴿ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ وە تەنها لە تۆ داوای یارمەتی دەکەین[٢٤٣] ، بێگومان ئەم دوو ووشەیە بەهێزترین بەشەکانی ئەم دەرمانەن ، چونکە هەموو ئەمانە لە خۆ دەگرێت : دەستەڵات پێدان ، پشت بەستن ، پەنابردن ، داوای یارمەتیکردن ، پێویست بوون و داواکردن ، کۆکردنەوە لە نێوان گەورەترین مەبەستەکاندا : کە بریتیە لە بەتەنها پەرستنی خوای تعالاو ، بەڕێزترین وەسیلەکانیشدا کە

٢٤٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەی تەفسیری قورئان ٠

داواى يارمەتى كردنە بە تەنها لە خواى تعالى ، بۆ بەجێهێنانى پەرستنى تەواوى خۆى ، كە لە هیچ جێگەیەكى دیكەدا ئەم شتانە كۆ نەبۆتەوە . پێشەوا (ابن القيم) فەرمووپەتى : لە مەككە بووم كاتێكم بە سەردا تێپەڕبوو نەخۆش كەوتم و ، پزیشك و دەرمانم دەست نەكەوت ، بۆیە خۆمم بەم سورەتە چارەسەر دەكرد ، دەچوم چەند قومێكم لە ئاوى زەمزەم دەهێناو ، چەند جارێك ئەم سوورەتەم بەسەردا دەخوێندو ، پاشان دەمخواردەوە ، ئەوەبوو بوبە هۆى چاكبونەوەى تەواوم ، پاشان پشتم پێ دەبەست بۆ چارەسەركردنى هەر ئازارێكى تریش كە تووشم دەبوو ، بەوەش ئەوپەرى سوودەم لێوەردەگرت .

بەشێك : سەبارەت بەوەى كارێگەرى نوشتەكرن بە سورەتى (الفاتحة) و جگە لەویش نهێنیەكى سەرسوڕمێنى تێدایە لە چارەسەركردنى ژەهرداركاندا :

لەم بارەوە كارێگەرى نووشتەكردن بە سورەتى (الفاتحة)و جگە لەویش نهێنیەكى سەرسوڕمێنى تێدایە سەبارەت بە چارەسەركردنى پێوەدانى ژەهرداركان ، چونكە ژەهرداركان چۆنیەتیە پیسە ژەهرەكانیان بەكاردەهێنن وەكو چەكێك بۆ خۆپاراستن كاتێ كە هەڵدەستن بە گەزتن و پێوەدان ، بەو كارەش هەڵناسن تاوەكو تورە نەبن ، ئەگەر تورەبوون ، ژەهرەكانیان هەڵدەچن و ، بە ئامێرەكانیان فڕێ دەدەن ، خوای پەروەردگاریش بۆ هەموو نەخۆشیەك دەرمانێكى داناوە ، بۆ هەموو شتێك دژێكى داناوە ، نەفسى ئەو كەسەى نووشتەكە دەكات كار لە نەفسى ئەو كەسە دەكات كە نووشتەكەى بۆ دەكرێت ، لە نێوان هەردوو نەفسەكەدا كارو كارتێكراوبوون دروست دەبێ ، وەكو ئەوەى لە نێوان نەخۆشى و دەرماندا دروست دەبێ ، بۆیە نەفس و هێزى ئەو كەسە نووشتەكە زیاتر بە سەر نەخۆشیەكەدا زاڵ دەكات و ، بە ئیزنى خواى پەروەردگار لایدەبات . لێرەوە پوون دەبێتەوە كە تەوەرەى كارێگەرى دەرمان و نەخۆشیەكان لە سەر كارو كاتێكراوبوون وەستاوە ، چونكە بەهاوشێوەى ئەوەى كە لە نێوان نەخۆشى سروشتى و دەرمانە سرۆشتیەكاندا پوودەدات ، ئاوەهاش لە نێوان نەخۆشى ڕوحى و دەرمانە ڕوحیەكاندا ، وە

ڕوحانی و ، سروشتیەکاندا ڕوودەدات ، فوکردن و تفکردنیش هۆکاریکن پشت بە شێ و هەواکەیان دەبەسترێت ، لە گەڵ ئەو نەفسەی نوشتەکە دەکات و ، لە گەڵ زیکرو نزاکردندا بەکاردێن بۆ لادانی نەخۆشیەکە ، چونکە نوشتە لە دڵ و دەمی ئەو کەسەوە دەردەچێت کە نوشتەکە دەکات ، بۆیە ئەگەر شتێك لە تف و هەواو نەفەسی ناوەکی ئەو کەسەی لە گەڵدا بێ گاریگەری تەواوی دەبێ و، کارو تێپەڕبونێکی بەهێزیشی دەبێ ، بە جووتکردنی نووشتەو تف و هەواکە دەرمانێکی کاریگەری بەهێز پەیدا دەبێ کە دەچوێنرێت بەو دەرمانانەی کە بە ئاوێتەکردن بەدەست دێن.

بەگشتی . نەفسی نوشتەکار بەرامبەر بە نەفسە خراپ و پیسەکان دەوەستێتەوە ، ئەم شتەش زیاترو کاریگەرتر دەبێ بە گوێرەی نەفسی نووشتەکار خۆی ، وە بە یارمەتی خوێندنی نوشتەکەو فوکردن ئەو ئاسەوارە لادەبات ، بۆیە هەرچەند نەفسی نوشتەکار بەهێزتر بێت ئەمەندە نووشتەکە تەواوتر دەبێ ، نوشتەکاریش کە یارمەتی لە فوکردنی خۆی وەردەگرێت بە هاوشێوەی ئەو نەفسە پیسانەیە کە یارمەتی لە گەزتن و پێوەدانی خۆیان وەردەگرن .

فووکردن نهێنیەکی تریشی تێدایە ، چونکە هۆکارێکە ڕوحە چاك و پیسەکانیش بەکاری دەهێنن و یارمەتی لێوەردەگرن ، بۆیە جادوگەرانیش بەکاریدەهێنن وەکو هەر خەڵکێکی باوەڕدار کە بەکاریدێنن .

خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ ومِنْ شَرِّ النَّفاثاتِ في العُقَدِ ﴾ [الفلق : ٤] واتە : وە لە زیانی فووکەران (جادووکەران) بە گرێ یاندا [٢٤٤]، چونکە نەفس لە گەڵ بارێکی تووڕەبوون و جەنگاندا ڕادێت و ، نەفەسی وەکو تیرێکی خۆی دەنێرێت و ، بە فوو تەف کۆمەکی دەکات کە کەمێك لێکیی لە گەڵدایە ، ئیتر بەیاوەری بارێکی کاریگەریش کاری خۆی ئەنجام دەدات ،

---

٢٤٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

جادوکەران یارمەتی لە فووکردن وەردەگرن بە ئاشکرا ، ئەگەرچی هیچ پەیوەندیەکیشی بە جەستەی کەسی جادولێکراوەوە نەبێ ، بەڵکو فوو لە گرێکان دەکات و گرێ یان دەدات ، بە جادوو قسە دەکات و ، ئەو کارە بە کەسی جادولێکراو دەکات بە یارمەتی ڕوحە پیسەکانی خوارەوە ، ڕوحە پاک و چاکەکەش بە خوێندنی نوشتە بەرامبەری دەوەستێت و دوری دەخاتەوە ، لەم بارەشدا یارمەتی لە فووکردنی خۆی وەردەگرێت ، هەرکامیان بەهێزتر بوون حوکم بۆ ئەو دەبێت · ڕوو بە ڕووبونەوەی هەندێ لە ڕووحەکان بەرامبەر بە هەندێکی تریان و ، جەنگکردنیان و ئەو کەرستانەی کە بەکاری دێنن ، لە ڕەگەزی ڕوو بە ڕووبونەوەی جەستەکان و ، جەنگکردنیانە و ئەو کەرستانەی کە بەکاری دێنن ، چونکە بنەڕەت لە هێزی جەنگین و ڕوو بە ڕووبونەوەی ڕوح و جەستەکاندا ئەو سەبازو کەرەستانەیە کە بەکار دەهێنرێن ، بەڵام هەندێ کەس بیروهۆشی وای لێکردووە هەست بە کاریگەری ڕوحەکان و کارو کاتێکرابوونیان نەکات ، چونکە لە لایەن بیروهۆشی خۆیەوە دەستی بەسەردا گیراوە ، خۆی لە جیهانی ڕوحەکان و ، حوکم و ، کردەوەکانیان بەدورگرتووە ·

مەبەستیش ئەوەیە کە : ئەگەر ڕوح بەهێز بوو و لە گەڵ ماناکانی سورەتی (الفاتحة)دا ڕاهات و ، کۆمەکی لە فووکردن و تفی خۆی وەرگرت ، ئەوا ڕوو بە ڕووی ئەو ئاسەوارە دەبێتەوە کە بە هۆی نەفسە پیسەکانەوە تووشی بووەو ، لایدەبات و دوریدەخاتەوە · والله أعلم ·

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی پێوەدانی دووپشك بە نوشتە :

رَوَى ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي " مُسْنَدِه " ، مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللّه بْنِ مَسْعُودٍ ، قَالَ : بَيْنَا رَسُولُ اللّه ﷺ يُصَلِّي ، إِذْ سَجَدَ فَلَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ فِي أُصْبُعِه ، فَانْصَرَفَ رَسُولُ اللّه ﷺ وَقَالَ : " ((لَعَنَ

اللّهُ الْعَقْرَبَ مَا تَدَعُ نَبِيًا وَلَا غَيْرَهُ))[٢٤٥] ، قَالَ : ثُمّ دعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَمِلْحٌ ، فَجَعَلَ يَضَعُ مَوْضِعَ اللّدْغَةِ فِي الْمَاءِ وَالْمِلْحِ ، وَيَقْرَأُ ﴿ قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوّذَتَيْنِ ، حَتّى سَكَنَتْ.

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەکرد ، کە چووە سوجدە دووپشکێك دای بە پەنجەیەوە ، پێغەمبەری خوا ﷺ سڵاوی نوێژەکەی دایەوەو فەرمووی : ((نەفرینی خوا لە دووپشك بێت کە نە لە پێغەمبەرێك و نە لە کەسێکی تریش واز دێنێ)) ، (عبدالله) فەرمووی : پاشان بانگی کرد قاپێکی بۆ بێنن ئاو خوێی تێدا بێت ، ئەوەبوو شوێنی پێوەدانەکەی دەخستە نێو ئاو و خوێکەو ، ﴿ قل هو الله أحد ﴾ و (المعوذتين) دەخوێند ، تاوەکو ئازارەکەی نیشتەوە .

ئەو سوودانەی لە سورەتی (الإخلاص) دایە بۆ چارەسەرکردنی کەسی پێوەدراو :

چارەسەری نێو ئەم فەرموودەیە بە دەرمانێکی ئاوێتە کراوە لە دوو شت : سروشتی و خوایی ، چونکە سورەتی (الإخلاص) یەکتاپەرستی زانستی باوەڕیی (التوحيد العلمي الأعتقادي) لە خۆ دەگرێت . جێگیرکردنی تەنهایی بۆ خوای تێدایە ، کە پێویستە هەموو هاوبەشێکی لێ دوورخەیتەوە .

جێگرکردنی (الصمدية)ی تێدایە ، واتە سیفاتەکانی لە هەموو ڕوویەکەوە ئەوپەڕی بڵندن لە تەواوێتیدا ، بە ئاستێك هەموو بونەوەر ڕووی تێدەکەن بۆ جێبەجێکردنی پێویستیەکانیان ، لە ئاسمان و لە زەمین .

---

٢٤٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٠٥) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٨) .

نەفیکردنی باب و کوڕو ، هاوتا و هاوشان و ، لق و منداڵ و هاوڕێنەو ، هاوچەشنی تێدایە.
چونکە هەموو ئەوانە تەنها تایبەتن بە پەروەردگارەوەو بەم شێوە ئەم سورەتە لە جێی سێ یەکی قورئانە ٠

ناوی (الصمد) شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی دەبەخشێت ٠ نەفیکردنی (الكُفْء) نەفیکردنی هاوشێوەو هاوشان دەبەخشێت ٠ ووشەی (الأحد)یش نەفیکردنی هەموو هاوبەشێکە بۆ خوای پەروەردگار ، ئەم سێ بنەڕەتانەش کۆکەرەوەی یەکتاپەرستنە ٠

ئەو سوودانەی لە (المعوذتين) دایە بۆ چارەسەرکردنی کەسی پێوەدراو :

(المعوذتين) پەناگرتنە لە هەموو شەڕو خراپەو نەویستراوێك بەگشتی ، چونکە کە مرۆڤ پەنا بەخوا دەگرێت لە خراپەو شەڕی هەموو ئەوانەی کە خوای تعالی دروستی کردوون ، ئەوا بەتێکڕا هەموو خراپەو شەڕێك دەگرێتەوە ، بە یەکسانی ئەگەر لە جەستەدا بن یاخود لە ڕوحەکاندا ٠

هەروەها پەناگرتنی تێدایە لەو خراپانەی لە شەودا ڕوودەدەن و ، نیشانەشی ئاوابونی مانگە ، کە بریتیە لە پەناگرتن بەخوا لە خراپەی هەموو ئەو ڕوحە پیسانەی تیایدا بڵاو دەبنەوە ، کە پێشتر ڕوناکی ڕۆژ ڕوناکی مانگ قەدەغەی بڵاوبونەوەی لێ دەکردن ، بەڵام بە ئاوابونی ڕۆژو مانگ و داهاتنی تاریکی ، ئەو ڕوحە خراپە زیانبەخشانە بڵاوبونەوەو دەستیان بە خراپی کرد ٠

پەناگرتن لە شەڕی فوکەران بە گرێکانیاندا واتە پەناگرتنە لە شەڕو خراپەی جادوکران و جادوکانیان ٠ پەناگرتنیش لە شەڕوخراپەی کەسانی ئێرەیی بەر ، واتە پەناگرتنە بەخوا لەو نەفسە پیسە زیانبەخشانەی کە بە ئێرەیی و چاوچنۆکی و تێڕوانینیان خراپە دروست دەکەن .

سـورەتى دووەمـيش واتـه سـورەتى (النـاس) پەناگرتنـه بـەخوا لـه شـەرپوخراپەى شـەيتانەكانى مرۆڤ و جنۆكـه ، بەراسـتى هـەردوو سـورەتەكە هـەموو پـەناگرتنێكيان بـەخوا كۆكردۆتـەوە ، لـه هـەموو شـەرپو خراپەيـەك ، پلەيـەكى گەورەشـيان هەيـه بـۆ خۆپـارێزيى و قەلابەندى لـه شـەرپوخراپه پـێش ئـەوەى رووبـدەن ، ولهذا أوصـى النبيُّ ﷺ عُقبـةَ بـن عـامر بقراءتهما عَقِبَ كُلِّ صلاةٍ[٢٤٦]، ذكره الترمذي في جامعه • واتـه : بۆيـه پێغەمبـەرى خـوا ﷺ (عُقبة)ى كورى (عامر)ى راسپارد پاش هەموو نوێژێك (المعوذتين) بخوێنێت •

نهێنيەكى گەورە لەمەدا بەديدەكرێت بـۆ دورخسـتنەوەى شـەرپو خراپـه لـه نوێژێكـەوە بـۆ نوێـژێكى تـر • پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : هـەرگيز پـەناگرتنان (المتعـوذون) نەينتوانيوە بە شـتێكى تـرى هاوشـێوەى (المعـوذتين) پـەنا بـەخوا بگـرن • باسـكراوە كـەوا پێغەمبەرى خوا ﷺبە دوازدە گرێ جادوى لێكراو ، (جبريـل) _ عليـه السـلام _ (المعـوذتين)ى بۆ دابەزاندو ، ئەويش كـه ئايـەتێكى دەخوێنـد گرێيـەك دەكرايـەوە ، تـاوەكو هـەر دوازدە گرێكە كرانەوەو ، ئەوەبوو هەستا وەكو ئەوەى لە پێوەندێك رزگار كرابێ •

سوود لە خوێندايە بۆ چارەسەركردنى پێوەدان :

بەڵام بۆ چارە سەرى سروشتى ، ماددەى خـوێ بـۆ لابردنـى زۆرێـك لـه ژەهرەكـان سـوودى هەيـه ، بەتايبـەت پێـوەدانى دووپشـك ، دانـەرى كتـێبى (القـانون) دەڵێـت : لـه گـەڵ تـاوى كەتاندا (بزر الكتّـان) بـۆ پێـوەدانى دووپشـك بـەكاردێت ، هـەروەها كەسـانى تـريش هـەمان شتيان باس كردووە • خوێش هێزێكى ڕاكێشانى تێدايە ژەهر ڕادەكێشێت و شـى دەكاتـەوە ، لەبـەر ئـەوەى گـەزتن و پێـوەدانى دووپشـك هێزێكـى ئـاگرينى تێدايـەو پێويسـتى بـه

---

٢٤٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٥٥ ، ٢٠١) ، وأبوداود (١٥٢٣) ، والترمذي (٢٩٠٣) ، والنسائي (٣ / ٦٨) ، وابن خزيمة (٧٥٥) ، كلهم عن علي بن رباح عن عقبة بن عامر قال : ((أمرني رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ أن أقرأ المعوذات دبر كل صلاة)) •

ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێت بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ هەستا بە كۆكردنەوە لە نێوان ئاو بۆ ساردكەرەوەی گەرتن و پێوەدانەكەو ، خوێدا كە هێزێكی ڕاكێشان و دەرهێنانی هەیە ، ئەمەش تەواوترین و ئاسانترین شێوەكانی چارەسەرە ، ئاگادارکردنەوەی نێمەشە كەوا چارەسەری ئەم نەخۆشیە بە ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێ . والله أعلم .

قَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَقِيتُ مِنْ عَقْرَبٍ لَدَغَتْنِي الْبَارِحَةَ ، فَقَالَ :((أَمَا لَوْ قُلْتَ حِينَ أَمْسَيْتَ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ تَضُرَّكَ))[٢٤٧] .

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا چ ئازارێكم پێگەشت بەهۆی دووپشكێكەوە كە ئەمشەو پێوەیدام ، ئەویش فەرمووی : ((ئەگەر سەر لە ئێوارە بتگوتایە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەكانی خوای تعالى لە زیانی ئەو شتانەی دروستی كردووە ، ئەوا زیانی پێ نەدەگەیاندی)) .

بزانە كە دەرمانە سروشتیە خوایەكان بەسوودە بۆ نەخۆشیەكان پاش ڕودانی ، وە قەدەغەی ڕووداندنیشی دەكات ، ئەگەر ڕووشبدات بە ڕووداندێكی زیانبەخش ڕووندات ، ئەگەرچی بە ئازاریش بێت . لە ڕاستیدا دەرمانە سروشتیەكان بەسوود دەبێ پاش ڕووداندنی نەخۆشیەكە . بەڵام پەناگرتنەكان و زیكرەكان ، یاخود قەدەغەی ڕووداندنی هۆكاری نەخۆشیەكان دەكات ، یان ناهێڵێت كاریگەریەكی تەواوی هەبێت ، ئەوەش بە گوێرەی

---

٢٤٧ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٩٠) ، وأحمد (٢ / ٣٧٥) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، وابن ماجة (٣٥١٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٨٧) ، (٥٨٨) ، (٥٨٩) ، (٥٩١) ، (٥٩٢) كلهم عن أبي صالح عن أبي هريرة فذكره .

تەواوى و بەهێزى و لاوازى پەناگرتنەكەيە ، نوشتەو پەناگرتنەكان بۆ پاراستنى تەندروستى و لابردنى نەخۆشى بەكاردەهێنرێت ، بۆ يەكەم : كە پاراستنى تەندروستيە پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : فِي الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ نَفَثَ فِي كَفَّيْهِ : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ . ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ ، وَمَا بَلَغَتْ يَدُهُ مِنْ جَسَدِهِ[٢٤٨] واتە : خاتوو (عائشة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر بچوايەتە سەر نوێنەكەى فووى بە هەردوو دەستيدا دەكردو : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾و (الْمُعَوِّذَتَيْنِ)ى تێدا دەخوێندو ، پاشان دەهێنا بە دەم و چاوى و ، ئەوەى دەستى پێگەشتايە لە جەستەى .

وَكَمَا فِي حَدِيثِ عُوذَةِ أَبِي الدَّرْدَاءِ الْمَرْفُوعِ : اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، وَقَدْ تَقَدَّمَ وَفِيهِ : مَنْ قَالَهَا أَوَّلَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُمْسِيَ ، وَمَنْ قَالَهَا آخِرَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُصْبِحَ[٢٤٩] .

واتە : (أبي الدرداء) _ خواى لێ ڕازى بێت _ بەم شێوە پەناى بە خوا دەگرت : پەروەردگارا تۆ پەروەردگارى منى هيچ خوايەكى تر نى يە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەست و تۆ پەروەردگارى عەرشى مەزنى ، ئەمەشى تێدايە : هەركەس سەرەتاى ڕۆژ بيخوێنێت هيچ بەڵايەكى تووش نابێت تاوەكو ئێوارەو ، هەركەس لە كۆتاى ڕۆژدا خوێندى هيچ بەڵايەكى تووش نابێ تاوەكو ڕۆژ دەكاتەوە .

---

٢٤٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١١٦ ، ١٥٤) ، وعبد بن حميد (١٤٨٤) ، والبخاري (٦ / ٢٣٣) ، (٨ / ٨٧) ، (٧ / ١٧٢) ، وأبوداود (٥٠٥٦) ، وابن ماجة (٣٨٧٥) ، والترمذي (٣٤٠٢) ، وفي الشمائل (٢٥٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٨٨) كلهم عن ابن شعاب عن عروة عن عائشة فذكرته

٢٤٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني في عمل اليوم والليلة (٢٠ ، ٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٣٨٢) .

وكَمَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " : ((مَنْ قَرَأَ الْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ : كَفَتَاهُ))[٢٥٠].

واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : ((هەركەس دوو ئايەتەكەى كۆتايى سورەتى (البقرة) له شەودا بخوێنێ : بەسيەتى)) .

وكَمَا فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ((مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا فَقَالَ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِهِ ذَلِكَ))[٢٥١].

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((هەركەس له شوێنێكدا دابەزى و پاشان گوتى : پەنا دەگرم به رۆشتەواوەكانى خواى تعالى له شەڕى هەموو شتێ كە دروستى كردووە ، هيچ شتێ زيانى پێناگەيەنێت تا لەو شوێنە كۆچ دەكات)) .

وكَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي السَّفَرِ يَقُولُ بِاللَّيْلِ : ((يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللَّهُ ، أَعُوذُ بِاَللَّهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ ، وَشَرِّ مَا يَدُبُّ عَلَيْكِ ، أَعُوذُ بِاَللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدَ ، وَمِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ ، وَمِنْ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ))[٢٥٢].

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە سەفەردا بەشەو دەيفەرموو : ئەى زەمين پەروەردگارم و پەروەردگارت خوايە ، پەنادەگرم بە خوا لە شەروخراپەت و شەروخراپەى ئەوەى تێتدايەو ،

---

٢٥٠ ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٤٥٢) ، وأحمد (٤ / ١٢١) ، والبخاري (٥ / ١٠٧) ، (٦ / ٢٤٢) ، ومسلم (٢ / ١٩٨) وابن ماجة (١٣٦٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٢٠) ، وفي فضائل القرآن (٢٩) ، (٤٥) ، وابن خزيمة (١١٤١) ، كلهم عن طريق إبراهيم عن عبدالرحمن بن يزيد عن علقمة عن أبي مسعود فذكره .

٢٥١ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٧٧) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٧ ، ٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، والترمذي (٣٤٣٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٦٠) كلهم عن سعد بن أبي وقاص قال : سمعت خولة بنت حكيم فذكرته مرفوعاً

٢٥٢ ـ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٢ / ١٢٣) وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٥٦٠) .

لـه شـه‌روخراپه‌ی ئـه‌وه‌ی به‌سـه‌ردا ده‌چـێت ، پـه‌ناده‌گرم بـه‌خوا لـه شـێرو ڕه‌ش ، لـه مـارو دووپشك و ، له نیشته‌نی وه‌ڵات و ، له باوه‌ك و ئه‌وه‌ی لێی که‌وتۆته‌وه ٠

بـه‌ڵام دووه‌م : کـه لابردنـی نه‌خۆشـیه ، وه‌کـو هـه‌موو ئـه‌و نوشـتانه‌یه کـه بـه سـوره‌تی (الفاتحة) ده‌کرێت ، یاخود وه‌کو نووشته‌ی پێوه‌دانی دووپشك ٠

به‌شێك : سه‌باره‌ت به ڕێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له نوشته‌کردندا بۆ برینه‌کانی پێستی ناسراو به (النملة) :

قَدْ تَقَدَّمَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ الَّذِي فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ أَنَّهُ ﷺ رَخَّصَ فِي الرُّقْيَةِ مِنَ الْحُمَةِ وَالْعَيْنِ وَالنَّمْلَةِ[٢٥٣] .

واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فه‌رموویـه‌تی : پێغه‌مبـه‌ری خـوا ﷺ مۆڵـه‌تی داوه نوشـته بکرێـت بـۆ به‌چـاوه‌وه‌بوون و ، پێـوه‌دانی جانـه‌وه‌ره ژه‌هرداره‌کـان و ، ئـه‌و بـرین و زامانه‌ی له لاکانی مرۆڤدا دروست ده‌بن ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ عَنْ الشِّفَاءِ بِنْتِ عَبْدِ اللَّهِ ، قالت : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ ، فَقَالَ : ((أَلَا تُعَلِّمِينَ هَذِهِ رُقْيَةَ النَّمْلَةِ كَمَا عَلَّمْتِيهَا الْكِتَابَةَ))[٢٥٤] ٠

واته : له (الشِّفاء)ی کچی (عبدالله)هوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فه‌رموویـه‌تی : مـن لـه خزمه‌تی (حَفصَة)دا بـووم کـه پێغه‌مبـه‌ری خـوا ﷺ دیـده‌نی کـردم و فـه‌رمووی : ((ئـه‌وه‌بۆ ئه‌مه فێری نوشته‌ی برینی پیست ناکه‌ی وه‌کو ئه‌وه‌ی فێری نووسینت کرد)) ٠

---

٢٥٣ _ تقدم تخريجه ٠

٢٥٤ _ إسناده صحيح ؛ أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٦ / ٣٧٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٧٨٠) ٠

(النَّملة) : برینێکه له پیستی لاکانی مرۆڤدا دروست دەبێت ، نەخۆشیەکی ناسراوەو ، ناونراوە بە (النَّملة) ، چونکە کەسی تووش بوو وامەست دەکات کە میرولەیەک بەسەر پێستیدا ڕێ دەکات و گازی لێدەگرێت ، سێ جۆری هەیە ، (ابن قتیبة)و کەسانی تریش دەڵێن : مەجوسەکان وایان ڕادەگەیاند کە ئەگەر کوڕی پیاو لە خوشکیەوە خەت بە دەوری میرولەدا بکێشێت ، کەسی تووش بوو چاک دەبێتەوە . ئالێرەشەوە شاعیر گوفتاری شیعرەکەی وەرگرتووە

وَلَا عَيْبَ فِينَا غَيْرَ عُرْفِ لِمَعْشَرٍ كِرَامٍ وَأَنَّا لَا نَخُطُّ عَلَى النَّمْلِ

واتە :

هیچ عەیبێکمان نی یە جگە لەوەی وچەی کۆمەڵێکی

وجاخ زادەین و ئێمە مەجوس نین تا خەت بە دەوری مێرولەدا بکێشین

(الخلّال) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : (الشِّفاء)ی کچی (عبدالله) لە تاقی نەفامیدا نووشتەی دەخوێند بۆ بڕینی پیستی لاکانی مرۆڤ ، کاتێ کۆچی کرد بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ و پیشتریش لە مەککە گفتی پێ دابوو ، پێی فەرموو : ئەی پێغەمبەری خوا من لە تاقی نەفامیدا نووشتەم دەکرد بۆ بڕینەکانی پێست و ، دەمەوێ بیخەمەڕووت ، ئەوەبوو بۆی خوێندەوەو فەرمووی : بِسْمِ اللَّهِ ضَلَّتْ حَتَّى تَعُودَ مِنْ أَفْوَاهِهَا ، وَلَا تَضُرَّ أَحَدًا ، اللَّهُمَّ اكْشِفْ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، قَالَ : تَرْقِي بِهَا عَلَى عُودٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ ، وَتَقْصِدُ مَكَانًا نَظِيفًا ، وَتَدُلُّكُهُ عَلَى حَجَرٍ بِخَلِّ خَمْرٍ حَاذِقٍ ، وَتَطْلِيهِ عَلَى النَّمْلَةِ واتە : بەناوی خوا بوەستێت تا لە دەمەکانی دەگەڕێتەوە ، پەروەردگارا نەخۆشیەکە لابەرە ئەی پەروەردگاری خەڵک ، دەڵێ : حەوت جار نوشتەکەی بەسەر داڕێکدا دەخوێندو ، لە جێگەیەکی خاوێندا دایدەناو ، پاشان لە گەڵ سرکەی شەرابێکی پاکدا دەیهێنایە سەر بەردێکدا تا وورد دەبوو ، پاشان بڕینەکەی تێدەگرت . لە فەرموودەکشەوە ڕوون دەبێتەوە کە : شیاوە ژن فێری نوسین بکرێت .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتەکردندا بۆ مار :

پیشتر ئاماژەی پێدرا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : لەوە چاکتر نابێ نوشتە بکرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهرداوەکان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاکانی مرۆڤدا دروست دەبن .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ : رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ[٢٥٥] .

واتە لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نووشتە بۆ گەزتن و پێوەدانی مارو دووپشك بکرێت .

هەروەها لە پێشەوا (الزهري)وە دەگێڕنەوە ، فەرموویەتی : مارێك کەسانێکی لە هاوڵانی پێغەمبەری خوا ﷺگەزت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئایا کەسێك هەیە نووشتە بکات ؟ فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا (آل حزم) نووشتەی ماریان دەکرد ، بەڵام کە قەدەغەی نووشتەت کرد وازیان لێهێنا ، فەرمووی (عُمارة)ی کوڕی (حزم)م بۆ بانگ بکەن ئەوەبوو بانگیان کردو ، ئەویش نووشتەکانی خستەڕووی پێغەمبەری خوا ﷺو ، بۆیە فەرمووی : هیچی تێدا نی یەو مۆڵەتی داو نووشتەی بۆ کردن .

---

٢٥٥ _ أخرجه ابن ماجة في سننه (٣٥١٧) عن طريق أبي الأحوص عن مغيرة عن ابراهيم عن الأسود فذكره عن عائشة .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتکردندا بۆ زام و برینەکان :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اشْتَكَى الْإِنْسَانُ أَوْ كَانَتْ بِهِ قَرْحَةٌ أَوْ جُرْحٌ ، قَالَ بِأُصْبُعِهِ : هَكَذَا وَوَضَعَ سُفْيَانُ سَبَّابَتَهُ بِالْأَرْضِ ، ثُمَّ رَفَعَهَا وَقَالَ : ((بِسْمِ اللَّهِ تُرْبَةُ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا ، يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا))[٢٥٦].

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر مرۆڤێك ئازاری بوایە یاخود زامێك یا برنێکی پێوەبوایە ، بە پەنجەی ئاماژەی دەکرد : (سُفیان) پەنجەی شایتومانی خستەسەر زەویەکەو ، پاشان بەرزی کردەوەو فەرمووی : بەناوی خوا خاکی زەویەکەمان لە گەڵ لیکی خۆمان ، ببێت بە شیفای نەخۆشەکەمان بە فەرمانی خوا .

ئەمە لە چارەسەرە ئاسانە بەسودە ئاوێتەکانە ، بریتیە لە چارەسەرێکی نەرم و نیان کە زام و برینە شێدارەکانی پێ چارەسەر دەکرێت ، بەتایبەت لە کاتی نەبوونی دەرمانی دیکەدا ، چونکە لە هەموو زەویەکدا فەراهامە ، بەڕاستی زانراوە کە سروشتی خاکی پوخت ساردو ووشکەو ، ووشکەڕەوەی شێی برین و زامەکانیشە ، ئەو برین و زامانەی کە ناهێلێت سروشت بە باشی کاری خۆی بکات و ، بەخێرایی ساڕێژ بنەوە ، بەتایبەت لە وەڵامە

---

٢٥٦ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٢) ، وأحمد (٦ / ٩٣) ، والبخاري (٧ / ١٧٢) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وأبوداود (٣٨٩٥) ، وابن ماجة (٣٥٢١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٣) كلهم عن عمرة عن عائشة فذكرته . مانای فەرموودەکەش ئەوەیە کە : هەندێ لە لیکی خۆی بە پەنجەی شابتومان هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخانە سەر خاکەکە تا شتێکی پێوە دەلکێت و ، جێکە بریندارەکەی پێ دەسڕێت و هاوکاتی سڕینەکەش ئەم ڕیکرە دەخوێنێت .

گەرمەکان و ، خاوەن میزاجە گەرمەکاندا · برین و زامەکانیش بەزۆری میزاجێکی خراپی گەرم بۆ مرۆڤ دروست دەکات ، لەم بارەدا گەرمی وەڵات و میزاج و برین و زام کۆدەبنەوەو ، سروشتی خاکی پوختیش ساردو وشکەو لە هەموو دەرمانە تاکە ساردەکانی تریش ساردترە ، بۆیە ساردی خاکەکە پوو بە پووی گەرمی نەخۆشیەکە دەبێتەوە ، بەتایبەت ئەگەر خاکەکە شۆردرابێت و ووشك کرابێتەوە ، هەروەها برین و زامەکان زۆرێك لە کێماو شێی پیس دروست دەکات و ، خاکیش ووشکیان دەکاتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە ووشکردنەوە کە تیایدایە ئەو شێ و کێماوە پیسانە لادەبات ، کە ڕێگیری لە چاکبوونەوەی برینەکە دەکات و ، بەوەش میزاجی ئەندامە نەخۆشەکە ڕاست دەبێتەوەو ، هەرکات میزاجی ئەندامە نەخۆشەکە ڕاست بویەوە ، هێزە چارەسازەکانیشی ڕاست دەبێتەوەو ، بە فەرمانی خوای تعالی نەخۆشیەکە لادەبات ·

مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : کەوا کەسی نووشتەکار بە پەنجەی شایتومانی لێکی خۆی هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخاتە سەر زەویەکەو ، هەندێ خاکی پێوە دەلکێت و ، برینەکەی پێ دەسڕێت و ، هاوکاتی سڕینەکەش ئەو زیکرە دوخوێنێت ، چونکە فڕوبەرەکەتی زیکری خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها پێسپاردنی باروحاڵی خۆیە بە خوای تعالی ، پشت بەستنیشە بەو زاتە ، بۆیە هەردوو چارەسەرەکە دەچنە پاڵ یەکترو ، کاریگەریەکەیان بەهێزتر دەبێ ·

ئایا مەبەست بە فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (تُرْبَةُ أَرْضِنَا) وانە : خاکی زەویەکەمان ، تایبەتە بە خاکی مەدینەی پیرۆزەوە یا هەموو خاکێك دەگرێتەوە ؟ دوو بیروبۆچونی تێدایە ، بێ گومان هەندێ خاك چەند خاسیەتێکی تێدایە بەو خاسیەتەیەوە بەسوود دەبێت بۆ نەخۆشیگەلێکی زۆرو ، چەندین نەخۆشی پیسیشی پێ چارەسەر دەکرێت ·

(جالينوس) دەڵێت : لە ئیسکەندەریە چاوم بە کەسانێکی زۆری جگەر نەخۆش و ، نەخۆشانی ئاوبەنگ کەوت ، قوڕی میسر بەکاردێنن ، لاق و ، ڕان و ، باڵ و ، پشت و ، پەراسووەکانی خۆیانیان تێدەگرت و ، سودێکی زۆریان لێدەبینی . دەڵێت : بەم جۆرە لەوانەیە ئەم تێهەڵسوینە بەسوود بێت بۆ زۆرێك لە ئاوسانە بۆگەن و نەرم و شلەکان ، دەڵێت : من کاسانێك دەناسم هەموو جەستەیان شل و خاو بۆتەوە ، لەبەر دەرهاوێشتنی خوێنێکی زۆر لە ژێرەوە ، سودێکی زۆریان لەم قوڕە بینیوە ، کەسانێکی تریش نەخۆشیگەلێکی درێژخایەنیان پێ چارەسەرکرد کە بە تووندی جێگیربوبو لە هەندێ ئەندامەکانیاندا ، ئەوەبوو چاکبونەوەو نەخۆشیەکەیان بە یەکجاری لاچوو .

دانەری کتێبی (المسيحيّ) دەڵێت : هێزی قوڕی هێنراو لە (کنوس)ەوە کە بەدورگەی (المصطكي) ناودەبرێت هێزێکە کە لادەبات و دەشوانەوە ، گوشتی برینەکان دوبارە دەڕوێنتەوەو ، سارێژیان دەکاتەوە . گوتەکانی تەواوبوو .

بۆیە ئەگەر ئەم سوودانە لەو خاکانەدا هەبێت ، دەبێ پاکترین خاکی سەر زەمین و فرەبەرەکەترینیان چۆن بێ کە مەبەستی پێوزە ، بە تایبەت کە تێکەڵیش بوو بە لیکی پێغەمبەری خوا ﷺ. پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەکەی لە گەڵ ناوی پەروەردگاریدا جووت کردو ، ئەم کارەشی بە خوای تعالی سپارد ، وەکو پێشتریش ئاماژەی پێدرا کە بەهێزی و کاریگەریی نووشتە بەگوێرەی باری ئەو کەسەیە کە نووشتەکە دەکات ، هەروەها ئاستی کارتێکراوبونی کەسی نووشتە بۆ کراوە بە نووشتەکەی ، ئەمەش هیچ پزیشکێکی موسڵمانی بەڕێز نکۆڵیی لێناکات ، ئەگەر یەکێك لەم وەسفانە لەناوچون ، با هەرچی ئارەزوو دەکات بیڵێت .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئازاردا بە نووشتەکردن :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي العَاصِ ، أَنَّهُ شَكَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَجَعًا يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ))[٢٥٧] .

واتە : (عثمان)ی کوڕی (أبي العاص) ، سکاڵای ئازارێکی بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺکەوا لە جەستەیدا هەستی پێدەکات لەوکاتەوەی موسڵمان بووە ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەستت دابنێ لە سەر ئەو شوێنەی ئازاری هەیە لە جەستەت و بڵێ : بەناوی خوا سێ جارو ، حەوت جاریش بڵێ : پەنادەگرم بە شکۆمەندی و توانای خوای تعالی لە شڕو خراپەی ئەو ئازارەی هەستی پێدەکەم و خۆمی لێ پەنادەدەم)).

لەم چارەسەردا ئاستێکی بەرزی وەکو زیکری خواو ، سپاردنی باروحاڵ بە خوای پەروەردگارو ، پەناگرتن بە شکۆمەندی و توانای خوای تعالی لە شەڕو خراپەی ئازاری تێدایە کە ئازارەکە دورخاتەوە ، دوبارەش دەکرێتەوە بۆ ئەوەی کاریگەرترو چاکتر بێت ، بەهاوشێوەی دوبارەکردنەوەی دەرمان بۆ کردنەوە دەرەوەی مادە خراپەکە ، لە حەوتیشدا خاسیەتێك هەیە کە لە هیدیکەدا نی یە .

---

٢٥٧ ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٨٥) ، وأحمد (٤ / ٢١) ، وعبد بن حميد (٣٨٢) ، ومسلم (٧ / ٢٠) ، وأبوداود (٣٨٩١) ، وابن ماجة (٣٥٢٢) ، والترمذي (٢٠٨٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٩٩٩) ، (١٠٠١) ، كلهم من طريق نافع بن جبير عن عثمان بن أبي العاص فذكره .

وَفِي الصَّحِيحَيْنِ " : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُعَوِّذُ بَعْضَ أَهْلِهِ ، يَمْسَحُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ، وَيَقُولُ : ((اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ أَذْهِبْ الْبَاسَ ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي ، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُك ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا))[٢٥٨] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەی بۆ کەسانێك لە کەس و کاری خۆی دەکردو ، دەستی پاستی دەهێنا بە شوێنی ئازارەکەداو ، دەیفەرموو : ((ئەی پەروەردگاری ئادەمیزاد ئەم ئازارە لابەرە ، شیفابدە تۆ شیفابەخشی ، شیفا نیە جگە لە شیفای تۆ ، شیفایەك نەخۆشی جێ نەهێڵێت)) .

لەم نووشتەیدا لە خوای تعالی پاڕاونەتەوە بە شێوەی تەواوی بێ کەموکوڕی پەروەردگارێتی و ، شێوەی تەواوی بەزەیی و پەحمەتی بە شیفادان و ، بەپاستی تەنها هەر خۆی شیفابەخشەو ، بەپاستی هیچ شیفایەك نی یە جگە لە شیفای ئەو زاتە ، بۆیە نووشتەکە پاڕانەوەیەك لە خۆدەگرێت بە تەواوی یەکتاپەرستی و چاکەو پەروەردگارێتی خوا باڵادەست.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی خەماربوون بۆ گەرمی بەڵاو کارەسات :

قال تعالى : وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (١٥٥) الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (١٥٦) أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ (١٥٧) ﴿ البقرة : ١٥٥ ـ ١٥٧] واتە : ﴿ وَبَشِّرِ ﴾ جا موژدە بدە ﴿ الصَّابِرِينَ ﴾ بەخۆڕاگران ﴿ الَّذِينَ ﴾ ئەوانەی ﴿ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ ﴾ کە لە گەڵ دووچاری سەختیەك بوون ﴿ قَالُوا ﴾ دەڵێن ﴿ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا

---

٢٥٨ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٤ ، ٤٥ ، ١٠٩ ، ١١٤ ، ١٢٦ ، ١٢٧ ، ١٣١ ، ٢٧٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٧ ، ١٧١ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٥ ، ١٦) ، وابن ماجة (١٦١٩) ، (٣٥٢٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠١٠) ، (١٠١١) (١٠١٣) ، (١٠١٤) ، (١٠١٦) ، (١٠٩٦) كلهم عن مسروق عن عائشة فذكرته .

إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴾ ئێمە هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە ﴿ أُولَئِكَ ﴾ ئا ئەوانە ﴿ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ﴾ دروودو بەزەیی بەسەر ئەواندا دەبارێ لە لایەن پەروەردگاریانەوە ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾ وئەوانە ئەو کەسانەن کە هیدایەتیان وەرگرتووە[٢٥٩] .

وَفِي " الْمُسْنَدِ " عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَا مِنْ أَحَدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ : إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ، اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا ، إِلَّا أَجَارَهُ اللَّهُ فِي مُصِيبَتِهِ ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا))[٢٦٠] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەسێك تووشی کارەساتێك بێت و بڵێت : (ئێمە هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە) ، خوایە پاداشتم بدەرەوە لەسەر ئەو کارەساتەی تووشم بووەو چاکتر لەوەی لێت سەندووم پێم ببەخشە ، بەدڵنیایی خوای تعالی پاداشتی دەداتەوەو چاکتری پێ دەبەخشێت)) .

ئەم گوفتارانە چاکترین جۆرەکانی چارەسەرەو ، بەسوودترین شتێکیشە بۆی لە دونیاو ڕۆژی دوایدا ، چونکە دوو بنەڕەتی گەورە لەخۆدەگرێت ، ئەگەر بەندە لە زانینیان دڵنیابوو ، ئەوا دڵخۆش دەبێت و بیری لای کارەساتەکی نامێنێت :

یەکەمیان : بەندەو خێزان و سەروەت و سامانی مولکی خوای پەروەردگارە بە حەقیقەت ، بە ئەمانەت لای داناوە ، بۆیە ئەگەر لێی سەندەوە ، وەکو ئەوە وایە قەرزدەرێك مالەکەی لە قەرزار وەرگرێتەوە ، هەروەها تابڵۆقەدراوە بە دوو نەبوون : نەبونێکی پێش و ، نەبونێکی

---

٢٥٩ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٦٠ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٧) ، وابن ماجة (١٥٩٨) ، والترمذي (٣٥١١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٧٠) ، (١٠٧٢) كلهم عن أم سلمة عن أبي سلمة فذكره . وأخرجه أحمد (٦ / ٣٠٩) ، ومسلم (٣ / ٣٧ ، ٣٨) عن ابن سبيعة عن أم سلمة فذكرته ، وليس فيه أبوسلمة .

پاش ، سەروەت و سامانی بەندەش خۆشیەکی کاتی هەیە بۆ ماوەیەکی کەم ، هەروەها بەندە خودی خۆی ئەو مالّ و سامانەی لە نەبونەوە بەدینەهێناوە ، بۆ ئەوەی ببێت بە مولّکی خۆی بە حەقیقەت ، هەروەها خودی خۆشی تواناى پاراستنی ماڵەکەی نی یە لەو باڵایانەی تووشی دەبێ پاش بوونی ، مانەوەی مالّ و سامانەکەش لەسەر ئەم نەوەستاوەتەوە ، بۆیە بەندە هیچ کاریگەریەکی بەسەر ئەو سامانەوە نی یەو ، بەحەقیقەتیش مولّکی ئەو نی یە ، هەروەها تەصرۆفی پێوە دەکات وەکو تەصرۆفی بەندەیەکی فەرمان پێکراو و قەدەغەکراو ، نەك وەکو تەصرۆفی ئەوەی خۆی خاوەنی بێت ، بۆیە شیاو نی یە تەصرۆفی تێدا بکات مەگەر گونجاوی فەرمانی خاوەنە حەقیقەکەی بێت .

دووەم : دەرەنجامی بەندەو گەڕانەوەی تەنها بۆ لای پەروەردگارە حەقەکەیەتی و ، دەبێ دونیاش بەجێبهێڵێت و ، بەتاکی وەکو ئەوەی یەکەمجار خوڵقاندی بەبێ کەسوکارو خێزان و خێڵ و سەروەت و سامان بگەڕێتەوە بۆ لای پەروەردگاری ، بەڵکو تەنها چاکەو خراپەکەی دەبات ، بۆیە ئەگەر ئەمە سەرەتای بەندەو کۆتایەکەی بێت ، ئیتر چۆن دڵخۆش بێت بە بوون ، یا خەمبار بێت بۆ نەبوون ، بۆیە بیرکردنەوەی بەندە لە سەرەتای بوون و دەرەنجام و کۆتایی خودی خۆی لە گەورەترین چارەسەریەکانی ئەم نەخۆشیەیە ، لە چارەسەریەکانی تریشی ئەوەیە کە بەبێ دڵداودڵی بزانێت ئەوەی تووشی بووە بەدڵنیایی لێی بەهەڵەدا نەدەچوو ، ئەوەش لێی بەهەڵەدا چووە هەرگیز تووشی نەدەبوو.

قال تعالى : مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ على اللهِ يَسِيرٌ . لِكَيْ لا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿ الحديد : ٢٢ – ٢٣ ﴾ واته : ﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ ﴾ هیچ زیان و بەڵایەك ڕووی نەداوە ﴿ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ ﴾ نە لە زەوی و نە لە خودی خۆتاندا ﴿ إِلا فِي كِتَابٍ ﴾ ئیلا لە (لوح المحفوظ)دا نوسراوە ﴿ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَ ﴾ پێش ئەوەی بەدی بهێنین ﴿ إِنَّ ذَلِكَ على اللهِ يَسِيرٌ ﴾ بێ گومان ئەوە بۆ خوا زۆر ئاسانە ﴿ لِكَيْ لا تَأْسَوْا ﴾ تا خەفەت

نەخۆن ﴿ عَلَى مَا فَاتَكُمْ ﴾ بۆ ئەوەی لە دەستان چووە ﴿ وَلَا تَفْرَحُوا ﴾ وە دڵخۆش و غەرانەبن ﴿ بِمَا آتَاكُمْ ﴾ بەوەی کە پێی داون ﴿ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ وە خوا هیچ خۆبەزل زانێکی شانازی کەری خۆش ناوێ[٢٦١].

هەروەها لە چارەسەریەکانی ترپشی ئەوەیە کە تێڕوانێتە ئەو شتەی تیایدا تووش بووە ، ئیتر دەزانێت پەروەردگاری هاوشێوەی ئەو شتەی لە دونیادا بۆ هێناوەتەوە ، یا لەو چاکتر ، ئەگەر بەئارام بێ و ڕازی بێ ئەوا خوای تعالی شتگەلێکی بۆ پاشەکەوت کردووە زۆر گەورەتر لەو شتانەی کە بەهۆی ئەو کارەساتەوە لەدەستی داوە بەچەندەها جار ، ئەگەر ویستیشی هەبێ زۆر لەوە گەورەتری دەکات .

خۆ دڵدانەوە بە تەماشاکردنی کەسانی دیکەی تووشبوو وە باسکردنی چەند چیرۆکێك لەو بارەوە:

لە چارەسەرەکانی دیکەشی ئەوەیە کە ئاگری کارەسات لە دڵیدا بکوژێنێتەوە بە ساردی خۆ دڵدانەوە بە خەڵکانی تری تووشبوو بە کارەسات و ، بزانێت هەر خۆی بە تەنها تووشی کارەسات نەبووە ، با بزانێت هەموو شیوێك (بنوسعد)ی تێدایە ، با تەماشای لای ڕاستی بکات ، ئایا لە دەردەسەری زیاتر دەبینێت ؟ ئینجا با بەر بەلای چەپیدا بکاتەوە ، ئایا لە پەژارە زیاتر دەبینێت ؟ ، بەڕاستی ئەگەر هەموو دونیا بگەڕێت جگە لە گرفتار نابینێت ، کە یا خۆشەویستێکی لە دەست داوە ، یاخود خراپەیەکی نەویستراوی تووش بووە ، بەڕاستی شەڕوخراپەکانی دونیا وەکو خەونێکە یا سێبەرێکی لاچووە ، ئەگەر کەمێك پێکەنێنێت ، زۆر دەگرێنێت ، ئەگەر ڕۆژێك دڵ شادومان بکات ، سااڵێك دڵ خەمبارو پەژارەدار دەکات ، ئەگەر کەمێك خۆشی بەخش بێ ، ماوەیەکی درێژیش ڕێگری لێدەکات ، ئەگەر ماڵێکیش پڕ خێر

---

٢٦١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

كات پاشان پر لـه فەرمێسكى دەكات ، ئەگەر ڕۆژێ بەشتێك شادومانى بكات ، بـەدڵنيايى ڕۆژێكى شەپوخراپەشى بۆ شاردۆتەوە ٠

(ابن مسعود) _ خـواى لـێ ڕازى بێت _ فەموويـەتى : هـەر دڵخۆشبوونێك پەژارەيـەكى هەيەو ، هەر ساڵێكيش پر كرابێت لە دڵخۆشبوون پاشان پڕكراوە لە پەژارە ٠

ابن سيرين فەرموويەتى: هەر پێكەنينێك كرابێت ، دڵنيابن بەدوايدا گريان هەبووە ٠

(هند)ى كچى (النعمان)[٢٦٢] دەڵێت : ئێمە شكۆمەنترينى خەڵكان بووين و لە هەموشى زياتر مولكمان هەبوو ، پاشان هێشتا ڕۆژ ئاوا نـەبوبو ئێمـە بـوين بـە كـەمترينى خـەڵك ، مـاڵى خـواى پـەروەردگارە كـە خێـرى فراوانـى بـە هـەر ماڵێـك بەخشـى ، پاشـان بـەدڵنيايى لـە فرمێسكيش پڕى دەكات ٠

پياوێك داواى لە (هند) كرد باسێكى باروحاڵى خۆى بۆ بكات : ئـەويش گـووتى : ڕۆژمـان كردەوەو ، هيچ كەسێك نـەما لـە عـەرەب بـەهيواى بەخشـين نـەبوبێ لـە ئێمـە ، كـە شـەومان بەسەردا هات هيچ كەسێك نەما لە عەرەب بزەيى بە ئێمەدا نەيەتـەوە ٠

---

٢٦٢ _ (هند)ى كچى (النعمان)ى كورى (المنذر)ە ، كە لە لايەن كيسراى پادشاى فارسەوە بابى بە پادشاى (الحيرة) دانرابوو ، كچێكى وجاخزادەى ، زمان پاراو بوو ، لە ماڵى پادشابەنيدا گەورە بوبو ، كيسراى پادشاى فارس لە (النعمان)ى بابى تووڕەبوو ، لە پادشابەتى (الحيرة) دەرهێناو لاى خۆى حستبە زيندانەوە ناوەكر مرد ، پاش مردنى بابى ڕەبەنگەرى هەڵبژاردبو لە كەنيسەيەكى نێوان (الحيرة) و (الكوفة)دا مايەوە ، (حالد)ى كوڕى (وليد) پاش ڕزگاركردنى (الحيرة) دىدەنى كردبو ، بانگى كرد بۆ نيسلام ، بەڵام بەهۆى گەورەبوونى تەمەنيەوە داواى لێبوردنى كرد ، بەڵام (حالد) ڕێزى لێ گرت و فەرماندا يارەمەتى و پۆشاكيشى بدەنێ ، پاش تەمەنێكى درێژو كوێرەوونى چاوەكانى هەر لەو كەنيسەدا مرد ٠ بروانە : الشيخ محمد هادى اليوسفي الغروي ، موسوعة التاريخ الإسلامي ٠ وەرگێڕ٠

ڕۆژێك (حُرقَةُ) كچی (النُعمان) كه خوشكی (هند)ه گریا ، كه له كاتی پادشایەتی و شكۆمەندایاندا بوون ، پێی گوترا : چ دەتگرێنێت ، نەوەكا كەسێك ئازاری دابێتی ؟ گوتی : نەخێر ، بەڵام خۆشگوزارانیەكی فراوان له كەسوكارمدا دەبینم ، كه ماڵێك له خۆشی پڕ دەبێ ، دڵنیابن پاشان له خەمباریش پڕ دەبێ ٠

(إسحاق)ی كوڕی (طلحة) دەڵێت : ڕۆژێك چوومه دیدەنی (هند)و ، پێم گووت ، خێروخۆشی پادشایانت چۆن بینی ؟ ئەویش گووتی : ئەوەی ئێمه ئەمڕۆ تیایداین زۆر چاكترە لەوەی كه دوێنی تیایدا بووین ، ئێمه له كتێبدا بینیومانه كەوا كەسوكاری هەر ماڵێك ئەگەر له خێرێكی بەرفراواندا بژین ، بەدڵنیایی بەدوایدا فرمێسك دەڕژێن ، زەمنیش ئەگەر ڕۆژێكی بەدەرخستبێ بۆ كۆمەڵێك حەزیان پێ بێت ، بەدڵنیایی ڕۆژێكی تریشی بۆ هەڵگرتوون حەزیان پێ نەبێت ٠ پاشان گوتی :

فَبَيْنَا نَسُوسُ النَّاسَ وَالْأَمْرُ أَمْرُنَا
إِذَا نَحْنُ فِيهِمْ سُوقَةٌ نَتَنَصَّفُ
فَأُفٍّ لِدُنْيَا لَا يَدُومُ نَعِيمُهَا
تَقَلُّبُ تَارَاتٍ بِنَا وتَصَرُّفُ

واته :

له كاتێكدا ڕابەرایەتی خەڵكمان دەكردوو فەرمان فەرمانی ئێمه بوو
لە پڕدا بۆین به خەڵكێكی ئاسایی خزمەتكار
ئاخ بۆ دونیایەك خۆشیەكانی بەردەوام نابێت
كه چەندەها جار وەرچەرخان و ئەم دیو ئەو دیومان پێ دەكات
هەروەها له چارەسەریەكانی دیكەی خەمابریوون بۆ ئەو كارەساتانەی تووشمان دەبێت ئەویە : مرۆڤ دەبێ بزانێت بێ ئارامی و شپرزەبوون ناگەڕێنێتەوە ، بەڵكو بێ

ئـارامی و شـپرزەبونەکەی زیـاد دەکـات ، کـە لـە حەقیقەتـدا لـە ئـەنجامی زیـادبوونی نەخۆشیەکەوە ڕوودەدات.

لە چارەسەریەکانی تریشی : پێویستە ئەوە بزانێت کە پاداشتەکانی ئارامگرتن و ڕازیبـوون بە چارەنووسی خوای تعالی ، بریتیە لە بەخشینی تاوان و بـەزەی و ڕەحمـەت و هیدایەتـدان ، کە خوای تعالی بۆ ئەو کەسانەی داناوە ، کە ئارام دەگرن و (إنا لله وإنا إليه راجعون) دەڵێن ، بۆیە ئەگەر ئەو پاداشتانە لە دەست بدات و لـە کیسـی بچێت ، ئـەوا لـە حەقیقەتـدا زۆر لـە خودی کارەساتەکە گەورەترە ٠

لـە چارەسـەریەکانی دیکەشـی : پێویسـتە بزانێـت بـێ ئـارامی جێگـەی شـادومانبوونی دوژمنەکانیەتی بەو بەڵاو گرفتداریەی تووشی بووە ، مایـەی بێـزاری هاوڕێیانیـەتی ، خواکـەی تووڕە دەکات ، شەیتانەکەی دڵخۆش دەکات ، مایەی بەفێڕچونی پادەشـتەکانیەتی ، نەفسـی لاواز دەکـات ، ئەگـەر ئـارامگربوو بـەو بـارەو قایـل بـوو تیربـارانی شـەیتانەکەی دەکـات و ، بەنائومێدی دەیگەڕێنێتەوە ، پەروەردگاری لە خۆی ڕازی دەکات ، هاوڕێیانی دڵخۆش دەکـات ، دوژمنـانی بێـزار دەکـات ، پـەژارەی دڵـی براکـانی هەڵـدەگرێت و دڵنـەوایان دەکـات ، پـێش ئەوەی ئەوان دڵنەوایی بکەن ، ئائەمە بەغیرەتیی و شێوەی تەواوی بێ کـەم و کـوڕی مرۆڤـە ، نەك لێدانی ڕوومەت و ، دڕاندنی پۆشاك و ، نزاکردن بە واوەیلاو ماڵ وێران بـوون و ، بیزابـوون لە چارەنووسراو ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت ئەو بەلەزەتی و خۆشیەی پـاش ئـارامگرتن و قایل بوون دەستی دەکەوێت ، چەندەهاو چەندەها جار گەورەترە لەوەی دەسـتی دەکـەوت ئەگەر ئەو شتەی بۆ بمایەتەوە کە تیایدا تووشـی کارەسـات بـووە ، تـەنها ئـەو (بیـت الحمد)ەشی بەسە کە لە بەهەشتدا بۆی دروست دەکرێت ، لە پاداشـتی سـوپاس و سـتایش کردنـی پەروەردگاری و گوتنی (إنا لله وإنا إليه راجعـون)دا ، بـا تیڕوانێـت : کـام لـەم دوو کارەسـاتە

گەورەترە ؟ ئەو كارەساتەی تووشی بووە ، یاخود كارەساتی لە دەستدانی (بیت الحمد) لە بەهەشتی نەبڕاوەدا ؟

وفی الترمذی مرفوعاً : (يَوَدُّ ناسٌ يَوْمَ القيامة أنَّ جُلُودَهُم كانت تُقْرَضُ بالمقارِيض في الدُّنيا لما يَرَوْنَ من ثوابِ أهلِ البلاءِ)[٢٦٣] .

واتە : پێشەوا (الترمذي) دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە ڕۆژی قیامەتدا كەسانێك خۆزگە دەخوازن كەوا لە دونیادا پیستیان بە مەقەست ببڕدرایە بەهۆی ئەو پاداشتەوە كە دەیبینن بۆ تووشبوونی كارەساتەكان دانراوە)) .

كەسانێك لە پێشین گوتوویانە : ئەگەر كارەساتەكانی دونیا نەبوایە بە مایەپوچی بۆ قیامەت دەگەڕاینەوە .

لە چارەسەریەكانی دیكەشی : دڵی كەسی كارەستبار خۆش بكرێت ، بە ئومێدی ئەوەی كە خوای تعالی لە جێی ئەوەی پێ دەداتەوەو بۆی دبڕێتەوە ، چونكە هەموو شتێك جێگرەوەی هەیە مەگەر خوای پەروەردگار ، كە جێگرەوەی نی یەو هاوشێوە نی یە ، وەكو ئەوەی گوتراوە

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إذَا ضَيَّعْتَهُ عِوَضٌ
وَمَا مِنَ اللهِ إنْ ضَيَّعْتَهُ عِوَضُ

واتە :

هەموو شتێك ئەگەر لە دەستت چوو جێگرەوەی دەبێ
بەڵام ئەگەر خوات لە دەست چوو جێگرەوەی نابێ

---

٢٦٣ ـ حسن : أخرجه الترمذي (٢٤٠٢) عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً . وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٨ / ٧٧) ، وانظر المشكاة (١٥٧٠) ، والترغيب (٤ / ١٤٦) .

له چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە مرۆڤ بزانێت بەشی لە کارەساتەکە بە گوێرەی ئەوەیە کە خۆی بۆ خۆی دروست دەکات ، بۆیە هەرکەس رازیی بوو ، خوای تعالاش لێی رازی دەبێ و ، هەرکەسیش بێزار بێ و رق دەربڕێت ، ئەوا رقی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە ، لێرەوە ئاشکەرا دەبێ کە بەشی مرۆڤ لە کارەساتەکە بە گوێرەی رەفتاری خۆیەتی ، کەوابوو چاکترین یاخود خراپترین بەش بە ویستی خۆت هەڵبژێرە ، بۆیە ئەگەر رق و کوفری بۆ کارەساتەکە دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تیاچواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر شێوەن و نوزەنوزو کەمتەرخەمی دەربڕی بە وازلێهێنانی (واجب)ێك ، یا کردەوەیەکی حەرام ، ئەوا لە دیوان کەمتەرخەمبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر گلەیی و گازندەو بێ ئارامی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تێشکاو فریوخواردواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر ڕەخنەی لە خوای تعالی گرت و ، هەستا بە پلار تێگرتنی دانایی و حیکمەتەکەی ، ئەوا لە دەرگای زەندیقیەتی داوە (واتە کەسێکی بێ ئاینەو خۆی بە ئایندار دەنوێنێ) یا چۆتە نێوی ، بەڵام ئەگەر ئارامگرتن و خۆگری بۆ خوای تعالی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی بە ئارامبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر بەخوا رازی ، ئەوا لە دیوانی رازیبواندا دەنوسرێت ، وەئەگەر سپاس و ستایشی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی سوپاستگوزاراندا دەنوسرێت و ، لە ژێر ئاڵای ستایشکاراندا دەبێت ، وە ئەگەر خۆشەویستی و ئارەزووی دیدارکردنی پەروەردگاری دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی خۆشەویستکارە دڵسۆزەکاندا دەنوسرێت .

وفي مسند أحمد والترمذي ، من حديث محمود بن لبيد يرفعه : أن رسول الله ﷺ قال: ((إنَّ اللهَ إذا أحبَ قوماً ابتلاهُم ، فمَن رَضِيَ فلهُ الرِّضى ، ومَن سَخِطَ فلهُ السُّخطُ)) زاد أحمد : ((ومن جزع فلهُ الجزع))[٢٦٤]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر خوای تعالی کۆمەڵێکی خۆشویست تاقیان دەکاتە ، هەرکەس رازی بوو ئەوا رازیبوونی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووەو ، هەرکەسیش

٢٦٤ ـ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٢٣٩٨) ، وأحمد (٥ / ٤٢٧) ، وانظر الصحيحة (١٤٦) .

رقی لێبێتەوە ئەوا رق لێبونەوەی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) پێشەوا (أحمد)یش ئەم زیادەیەی خستۆتە سەر ((وە هەر کەسیش بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی دەربڕێت ئەوا بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : ئەگەر لە شیوەن و نوزەنوزدا مرۆڤ بگاتە ئەوپەڕی ، لە کۆتادا هەر دەبێ قایل بێ بە ئارامگرتنێکی ناچاری ، بەڵام ئەم بارە نەستایشکراوەو نە پادشتیشی دەبێت ، کەسانێك لە دانایان دەڵێن : کەسانی ژیر لە یەکەم ڕۆژی کارەساتەکەدا ئەوە ئەنجام دەدات کە نەفام پاش چەند ڕۆژێك ئەنجامی دەدات ، وە هەرکەس ئارامی نەگرت وەکو ئارامگرتنی کەسانی جوامێر ، ئەوا ناچار دەبی وەکو ئازەڵ ئارام بگرێت ٠

وفي الصحيح مرفوعاً : ((الصَّبرُ عند الصَّدْمَةِ الأُولى))[٢٦٥] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووبەتی : ((ئارامگرتن لە سەرەتای کارەساتەکەوەیە)) ٠

(الأشعث)ی کوڕی (قیس) دەڵێت :

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە چاکترین دەرمان بۆ ئەو ، ڕازیبوونە ، بەوەی پەروەردگاری پێی ڕازیەو هەزی پێیەتی کە بەندەکەی لەم بارەدا ئەنجامی بدات ، چونکە یەکێك لە خاسیەتەکانی خۆشەویست سازیاربوونە لە گەڵ خۆشەویستەکەیدا ، بۆیە هەرکەس بانگەشەی خۆشویستنی یەکێك بکات و ، پاشان ڕقی بێتەوە لەوەی خۆشەویستەکەی هەزی پێیەتی ، وە هەزی بەوەبێ کە خۆشەویستەکەی ڕقی لێیەتی ، ئەوا شایەتی لە سەر نەفسی خۆی دەدات کە درۆی کردووەو ، لە دڵی خۆشەویستەکەشیدا ڕق و کینە بەرامبەر بە خودی خۆی دروست دەکات ٠

(أبو الدرداء) فەرموویەتی : خوای پەروەردگار ئەگەر فەرمانیدا بە حوکمێك ، هەزی بەوەیە پێی ڕازی بن٠

---

٢٦٥ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٣٨) ، ومسلم (٩٢٦) ٠

(عِمران)ی کوڕی (حصین) له نەخۆشیەکەیدا دەیفەرموو : خۆشەویترین شت بەلامەوە ئەوەیە کە خۆشەویسترین شتە بەلای ئەوەوە ، هەروەها (أبوالعالیة)ش هەمان شتی دەفەرموو ٠

ئەمەش دەرمان و چارەسەرێکە کار ناکات مەگەر لەگەڵ خۆشەویستاندا ، بۆیە هەموو کەسێك لە توانایدا نیە وەکو چارەسەر بە کاری بێنێت ٠

لە چارەسەرێکانی دیکەشی : با تەماشاکات بزانێت کامیان کێشدارترو قورسترو بەردەوامترە ، لەزەت و خۆشی وەرگرتن لە ئەو کارەساتەی تووشی بووە ، یا لەزەت و خۆشی پاداشتی خوای تعالی ، ئەگەر پای پەسەندی بۆ دەرکەوت ، باسوپاسی خوای تعالی بکات کە سەری خستووە ، بەڵام ئەگەر پای پەسەندنەکراوی بەلاوە باشتربوو ، با بزانێت ئەو کارەساتەی لە ئەقڵ و دڵ و ئایینەکەیدایە زۆر گەورەترە لەو کارەستە دونیایەی کە تووشی بووە٠

لە چارەسەرێکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت ئەوەی تووشی ئەو کارەساتەی کردووە داودەرترینی هەموو داودەرانەو ، میهرەبانترینی هەموو میهرەبانانە ، وە خوای تعالاش تووشی ئەو کارەساتەی نەکردووە بۆ ئەوەی بیفەوتێنێت ، یاخود بەو کارەساتە سزای بدات ، یاخود هێرشی بەرێتەسەر ، بەڵکو لە ڕاستیدا دەیەوێ بەو کارەساتە پلەی ئارامگرتن و ڕازیبون و باوەڕی تاقیکاتەوەو ، گوێبیستی پاڕانەوەو ناڵانەوەی بێت و ، ببینێ خۆی فرێداوەتە بەر دەرگاکەی و ، هانای بۆ جەنابی بردووە بە دڵشکاوی لە پێش دەستیدا ، چیرۆکی سکاڵاکانی بۆ بەرز کردۆتەوە ٠

(شیخ عبدالقادر) فەرموویەتی : کوڕم کارەسات نەهاتووە بۆ فەوتانت ، بەڵکوهاتووە بۆ تاقیکردنەوەی پلەی ئارامگرتن و باوەڕت ، کوڕم قەدەرو چارەنووس جانەوەرێکی درندەیەو (سَبُعٌ) ، جانەوەری درندەش دردارەوەبوو ناخوات ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە کارەسات (کیر)ی[٢٦٦] واتە موشەدەمەی بەندەیە کە بەهۆیەوە ئاگری کوڕەکە خۆش دەکات بۆ توانەوەی کانزاکە ، بۆیە دەڕەنجام یا زێڕێکی سوری دەست دەکەوێت ، یا هەمووی خراپ دەبێت و هیچ دەستکەوت نابێ ، شاعیریش دەڵێت :

سَبَكْنَاهُ ونَحْسِبُهُ لُجَيناً فَأَبْدَى الكِيرُ عَنْ خَبَثِ الحَدِيدِ

واتە :

تواندمانەوە وامانزانی زێڕە بەڵام موشەدەمەکە پیسی ئاسنی بەدەرخست

ئەگەر ئەم موشەدەمەو دەستکەوتەکەی سودی بۆ نەبێت ، با بزانێت گەورەترین موشەدەمەی ڕۆژی دوای لە پێش دەستدایە ، بۆیە ئەگەر بۆی دەرکەوت کە بەکارهێنانی موشەدەمەی دونیاو دەستکەوتەکەی بۆی چاکترە بەبەراوردی ئەو موشەدەمەو دەستکەوتەکەی · ناچاریشە یەکێک لە موشەدەکان هەڵبژێرێت ، با ڕێزو قەدری ئەو نیعمەتە بزانێت کە خوای تعالی پێی بەخشیوەو مۆڵەتی داوە کە موشەدەمەی دونیا بەکاربێنێت ·

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە ئەگەر بەڵاو کارەساتی دونیا نەبوایە ، بەندە تووشی چەندەها نەخۆشی فیزو لوت بەرزی و شانازی و دڵڕقی و خۆبەگەورەزانین و زۆرداریەکی ئەوتۆ دەبوو ، کە دەبووە هۆکاری تیاچوونی ئێستاو دوایی ، بۆیە خوای پەروەردگار بە ڕەحمەت و بەزەیی خۆی جار بە جار تووشی چەندەها جۆری دەرمانە کارەساتەکانی دەکات و، دەڕەنجامیش دەبێتە پاڕێزەر لەو نەخۆشیانەی سەرەوەو ، تەندروستی و چاکێتی بەندایەتی دەپارێزێت و ، ماددە خراپە بۆگەنە فەوتێنەرەکانی بۆ دەکاتە دەرەوە · پاك و بێگەردی بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بەڵاو کارەساتەکانی بەکاردێنێت

---

٢٦٦ ـ کیر : واتە موشەدەمە کە ئامێرێکە لە پێست دروست دەکرێ و ئاسنگەر بەکاری دێنی بۆ گەشاندەوەو خۆشکردنی ئاگری کورەکەی ، وەرگێڕ ·

بۆ بەزەیی پێدا هاتنەوەی بەندەکانی و ، کەسانێکیش بە نیعمەتەکانی خۆی تاقی دەکاتەوە ، وەکو شاعیر دەڵێت :

قَدْ يُنْعِمُ اللهُ بِالبَلوَى وإنْ عَظُمَتْ
وَيَبْتَلِيَ اللهُ بَعْضَ القَومِ بالنِّعَمِ

واتە :

پێدەچێ خوا بە کارەساتەکانی خۆی ئەگەرچی گەورەش بێت نیعمەت بڕشێنێت بە سەر بەندەکەیدا
بەنیعمەت بەخشینیشی بۆ هەندێ لە بەندەکانی تاقیان بکاتەوە

ئەگەر خوای پەروەردگار بەندەکانی خۆی بە دەرمانەکانی بەڵاوکارەسات چارەسەر نەکردایە ، سەرکەش دەبوون و سنووریان دەبەزاند ، ستەمیان دەکرد ، لە خۆیان بایی دەبوون ، خوای پەروەردگاریش ئەگەر ویستی چاکەی بە بەندەکەی هەبێت ، دەرمانەکانی بەڵاو کارەسات و تاقیکردنەوەی دەداتێ بە گوێرەی باروحاڵی ، تا نەخۆشیە فەوتێنەرەکانی بۆ دوردخاتەوە ، تاوەکو ئەگەر بژاردکاری و خاوێنکردن و پاکردنەوەی بۆ بەندەکەی کرد ، شایستەی دەکات بە بەرزترین پلەکانی دونیا ، کە بەندایەتی بۆ کردنیەتی و ، شایستەشی دەکات بۆ بەرزترین پاداشتەکانی ڕۆژی دوای ، کە بریتیە لە بینین و نزیکبونەوە لە خوای پەروەردگار .

لە چارەسەرێکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە تاڵیەکانی دونیا شیرینیەکانی ڕۆژی دوایە ، خوای تعالی ئا بەو شێوە دەیگۆڕێت ، شیرینیەکانی دونیاش تاڵیەکانی ڕۆژی دوایە ، بەندەش ئەگەر بەرگەی تاڵیە کۆتای هاتووەکانی دونیا بگرێت ، لە پێناو بەدەستهێنانی شیرینیە بەردەوامەکانی ڕۆژی دوایدا ، خێرێکی چاکتری دەستگیر دەبێ ، بە بەراوردی ئەوەی ئەگەر بە پێچەوانەوە کاریکات . ئەگەر ئەمەشت نەزانی ، ئەوا تەماشای فەرمایشتی

پێغەمبەری خوا بکە کە دەفەرمێت : ((حُفَّتِ الجَنَّةُ بالمَكَارِهِ ، وحُفَّتِ النَّارُ بالشَّهَواتِ))[٢٦٧] واتە : ((بەهەشت بە ناخوشی و ناڕەحەتیەکان دەور دراوەو ، دۆزەخیش بە هەواو ئارەزووەکان دەور دراوە)) .

لەم جێگەیەدا ئەقڵ و ژیری خەڵك جیاواز بوون و ، حەقیقەتی پیاوانیش بەدەرکەوتن ، زۆربەیان پەسەندێتی شیرینی بڕاوەیان دابەسەر شیرینی بەردەوامدا کە لەناو ناچێت ، بەرگەی تاڵیی ساتێك ناگرێت لە پێناو شیرینی هەتا هەتایدا ، بەرگەی کەساسی ساتێك ناگرێت لە پێناو سەربەرزیەکی هەتا هەتایدا ، بەرگەی مەینەتی ساتێك ناگرێت لە پێناو خۆشی هەتا هەتایدا ، چونکە بەلایەوە شتی ئامادە شایەت و گەواهیدەری خۆشی و ناخۆشیەو ، شتی چاوەڕوانکراویش نادیارە ، باوەڕیش لاوازەو ، سوڵتانی هەواو ئارەزوو فەرمانڕەواییەو ، هەموو ئەمانە هۆکاری پاڵنەری مرۆڤن بۆ پەسەندێتی هەنووکەو ، قبوڵنەبونی ڕۆژی دوایی ، ئەمە باری تێڕوانینە بۆ باروحاڵی دیاری خەڵك و ، سەرەتاکانیان ، بەڵام تێڕوانینی بەجێ کە پەردەکانی پەسەندێتی هەنووکە تێپەڕێنێت ، بۆ ئەو دەرەنجام و مەبەستانەی کە هەندێکی تر بیری لێدەکەنەوەو هەوڵی بۆ دەدەن بۆ بەدەستهێنانی ڕۆژی دوای ، ئەمە شتیکی ترە .

بۆیە باشگی نەفسی خۆت بکە بۆ ئەو خۆشیە نەبڕاوەو نیعمەت و سەرکەوتنە گەورەیەی کە خوای پەروەردگار داینناوە بۆ ئەو وەلی و بەندە خۆشەویستانەی کە گوێڕاڵی دەکەن ، هەروەها تەماشای ئەو شەرمەزاری و سزاو ئەفسوسە بەردەوامانە بکە کە داینناوە بۆ کەسانی

---

٢٦٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٥٤) ، (٢٨٤) ، وعبد بن حميد (١٣١١) ، ومسلم (٨ / ١٤٢) ، والترمذي (٢٥٥٩) عن حماد بن سلمة عن ثابت وحميد عن أنس فذكره مرفوعاً ، واخرجه أحمد (٣ / ١٥٣) ، والدارمي (٢٨٤٦) مثله ليس فيه حميد . وأخرجه أحمد (٢ / ٣٨٠) عن أبي هريرة مثله ، وأخرجه أحمد (٢ / ٢٦٠) ، والبخاري (٢ / ١٨٧) ، ومسلم (٨ / ١٤٣) عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة مرفوعاً : ((حجبت النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره)) .

مايەپوچ و هەل له كيس خۆدەر ، پاشان هەر بەشێكيان كە بۆ خۆتى بەشايستە دەزانى هەڵبژێرە ، هەموو كەسێكيش له سەر سروشت و رێبازى خۆى كاردەكات ، هەموو كەسێكيش بەپرۆشە بۆ ئەوەى گونجاوبەتى و ، شايستەيە بۆى ، ئەم چارەسەرە بەدرێژ دامەنێ ، چونكە زۆر پێويسبوونى بۆ پزيشك و نەخۆش واى لێكردين بەدرێژى باسى بكەين . وبالله التوفيق .

بەشيك : سەبارەت بە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى نارەحەتى و خەم و خەفەت و دڵتەنگى و ناخۆشيدا :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ : ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ ، وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمُ))[٢٦٨] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆى وبابيشى رازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە كاتى ناڕەحەتيدا دەيفەرموو : ((هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە خواى مەزنى ميهرەبان ، هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە پەروەردگارى عەرشى گەورە ، هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە پەروەردگارى حەوت ئاسمانەكەو ، پەروەردگارى زەمين و پەروەردگارى عەرشى بەڕێز)) .

وَفِي " جَامِعِ التِّرْمِذِيِّ " عَنْ أَنَسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، قَالَ : ((يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ))[٢٦٩] .

---

٢٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ١٢٢) ، ومسلم (٢٧٣٠) .

٢٦٩ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٢٢) ، وصححه الألباني رحمه الله .

واته له (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ڕووداوێکی کاریگەری تووش بوایە دەیفەرموو: ((ئەی خوای زیندوو ئەی خوای هەڵسوڕێنەری بوونەوەر هاناو هاوار بۆ بەزەیی و ڕەحمەتی تۆ دەبەم)) .

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَهَمَّهُ الْأَمْرُ ، رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَماءِ فَقَالَ : ((سُبْحَانَ اللّهِ الْعَظِيمِ)) ، وَإِذَا اجْتَهَدَ فِي الدّعَاءِ قَالَ : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ))[٢٧٠] .

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر شتێك خەمباری بکردایە ، چاوەکانی بۆ ئاسمان بەرز دەکردەوەو دەیفەرموو : ((پاك و بێگەردی بۆ خوای گەورە)) ، ئەگەر بە پەرۆشیشەوە نزای بکردایە دەیفەرموو : ((ئەی خوای زیندوو ئەی خوای هەڵسوڕێنەری بوونەوەر)) .

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصّدِّيقِ ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ : ((دَعَوَاتُ الْمَكْرُوبِ : اللّهُمّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلّهُ ، لَا إِلَهَ إِلّا أَنْتَ))[٢٧١] .

واته : له (أبي بكرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((نزاکانی کەسی ناڕەحەت : پەروەردگارا هیوای بەزەیت دەکەم و ، بە ئەندازەی چاوتروکانێك مەمدرە دەست خۆم و ، هەموو کاروبارم چاك بکە ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە تۆ)) .

---

٢٧٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٤٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٥٦) .

٢٧١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٥٠٩٠) ، وصححه الألباني رحمه الله .

وَفِيهَا أَيْضًا عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ : قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَلَا أُعَلِّمُكِ كَلِمَاتٍ تَقُولِينَ عِنْدَ الْكَرْبِ أَوْ فِي الْكَرْبِ : ((اللَّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا))[٢٧٢] وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّهَا تُقَالُ سَبْعَ مَرَّاتٍ .

واتە : (أسماء)ی کچی (عُمَيس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم ئەوەبڵێ چەند ووشەیەکت فێرنەکەم لە کاتی ناڕەحەتیدا یا لە ناڕەحەتیدا بیڵێی : ((خوا پەروەردگارمە و هیچ شتێك ناکەم بە هاوەڵی)) ، لە (ڕیوایە)تێکی دیکەدا هاتووە کە حەوت جار دەگوترێت .

وفِي مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((مَا أَصَابَ عَبْدًا هَمٌّ وَلَا حُزْنٌ فَقَالَ : اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُك ، ابْنُ عَبْدِك ، ابْنُ أَمَتِك ، نَاصِيَتِي بِيَدِك ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُك ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُك ، أَسْأَلُك بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَك سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَك ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِك ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِك ، أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَك ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ رَبِيعَ قَلْبِي ، وَنُورَ صَدْرِي ، وَجَلَاءَ حُزْنِي ، وَذَهَابَ هَمِّي ، إِلَّا أَذْهَبَ اللَّهُ حُزْنَهُ وَهَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا))[٢٧٣] .

واتە : لە (ابن مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکات بەندەی خوا تووشی هەر خەم و خەفتێك بوو و بڵێت : پەروەردگارا من بەندەی تۆم ، کوڕی بەندەیەکی تۆم ، کوڕی کەنیزەکێکی تۆم ، ناوچاوان و کارویارم بەدەستی تۆیە ، حوکمت بەسەرمدا بەردەوامە و ، بڕیارت بە سەرمدا جێبەجێ و بەدادە ، داوات لێ دەکەم بەهەموو ناوێك کە هەتەو خۆتت پێ ناوناوە ، یا لە کتێبەکەتدا ناردوتەتە خوارەوە ، یا فێری یەکێك لە دروستکراوەکانی خۆتت کردووە ، یا لە عیلمی غەیبی خۆتدا

---

٢٧٢ _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (١٥٢٥) ، وابن ماجة (٣٨٨٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٦٢٣) .

٢٧٣ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٩٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١٩) .

هەڵت گرتووەو خۆت دەیزانی ، کە قورئان بکەیتە بەهاری دڵم و نورو ڕوناکی سنگم و ڕەوێنەرەوەی دڵ تەنگیم و ، لابەری خەم و خەفەتم ، ئەوا خوای تعالی خەم و خەفەتی لادەبات و ، جێگەکەی دەگرێتەوە بە خۆشی و شادومانی)) .

وَفِي التِّرْمِذِيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا رَبَّهُ وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ : لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنْ الظَّالِمِينَ ، لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اُسْتُجِيبَ لَهُ))[٢٧٤]

وَفِي رِوَايَةٍ ((إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا مَكْرُوبٌ إِلَّا فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ : كَلِمَةُ أَخِي يُونُسَ)).

واتە : لە (سەعد)ی کوڕی (وقاص)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((نزاکەی (ذي النون) پێغەمبەر کە لە سکی نەهەنگەکەدا بوو پێی لە خوای تعالی پارایەوە : ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنْ الظَّالِمِينَ ﴾ [الأنبياء : ٨٧] واتە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ﴾ (ئەی خوا) بەڕاستی هیچ پەرستراوێك نی یە جگە لە تۆ ﴿ سُبْحَانَكَ ﴾ پاك و بێگەردی بۆ تۆیە ﴿ إِنِّي كُنْتُ ﴾ بێگومان من ﴿ مِنْ الظَّالِمِينَ ﴾ لە ستەمکاران بووم[٢٧٥] هیچ پیاوێکی موسڵمان نی یە بۆ هەر شتێك بەم نزایە لە خوا بپارێتەوە مەگەر خوای تعالی وەڵامی داوەتەوە)) .

لە (ڕیوایە)تێکی دیکەشدا : ((من گوفتارێك دەزانم هیچ خەفتبارێك نی یەو بیڵێت مەگەر خوای تعالی خەم و خەفتەکەی دەڕوێنێتەوەو لایدەبات : گوفارەکەی (یونس) پێغەمبەری برام)) .

---

٢٧٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٠) ، وصححه الألباني رحمه الله .

٢٧٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِي ، قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الْمَسْجِدَ ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ : أَبُو أُمَامَةَ ، فَقَالَ : يَا أَبَا أُمَامَةَ مَالِي أَرَاكَ فِي الْمَسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّلَاةِ ؟ " فَقَالَ : هُمُومٌ لَزِمَتْنِي ، وَدُيُونٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، فَقَالَ : ((أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلَامًا إذَا أَنْتَ قُلْتَهُ أَذْهَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَمَّكَ وَقَضَى دَيْنَكَ ؟)) " قَالَ : قُلْتُ : بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : ((قُلْ إذَا أَصْبَحْتَ وَإِذَا أَمْسَيْتَ : اللَّهُمَّ إنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ)) ، قَالَ : فَفَعَلْتُ ذَلِكَ ، فَأَذْهَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَمِّي ، وَقَضَى عَنِّي دَيْنِي[٢٧٦] .

واتە : لە (أبي سعيد الخُدري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ڕۆژێك پێغەمبەری خوا ﷺ چووە مزگەوتەوە ، لە پردا چاوی بە پیاوێك لە پشتیوانان کەوت بە (أبوأُمامة) ناسرابوو ، فەرمووی : ئەی (أبوأُمامة) بۆ بەدەر لە کاتی نوێژ لە مزگەوتدا دەتبینم ؟ ئەویش فەرمووی : خەمگەلێك دایگرتووم و ، قەرزارێگەلێکیش ئەی پێغەمبەری خوا ، فەرمووی : ((بۆ گوفتارێکت فێر نەکەم ئەگەر بیڵێی خوای تعالی خەم و خەفتت دەرپێنێتەوە ، قەزاریەکانیشت بۆ دەداتەوە ؟)) (أبوأُمامة) فەرمووی : گوتم : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر بەیانی و ئێوارەت کردەوە بڵێ : ((پەروەردگارا ، پەنات پێ دەگرم لە دڵتەنگی و خەم و خەفەت ، پەنات پێ دەگرم لە بێدەسەڵاتی و تەمبەڵی ، پەنات پێ دەگرم لە دەست قوچاوی و ترسنۆکی ، پەنات پێ دەگرم لە زاڵبونی قەرزو دۆڕانی پیاوانی موسڵمان)) ، (أبوأُمامة) فەرمووی : ئەوەم جێبەجێ کرد ، ئەوەبوو خوای تعالی خەم وخەفتی ڕواندمەوەو ، قەرزەکەشی بۆ دامەوە .

٢٧٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥٥٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٦٩) .

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ لَزِمَ الِاسْتِغْفَارَ ، جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا ، وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا ، وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ))[٢٧٧] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس بەردەوام بێ لە سەر داواکردنی لێخۆش بوون لە خوای تعالی ، لە هەموو خەم و خەفتێك ڕزگاری دەکات ، لە هەموو ناڕەحەتی و تەنگانەیەك ڕێگەی کردنە دەرەوەی بۆ دادەنێت و ، لە شوێنێکیشەوە ڕۆزی دەدەات کە بە خەیاڵیدا نەهاتبیت)) .

وَفِي " الْمُسْنَدِ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، فَزِعَ إِلَى الصَّلَاةِ ، وَقَدْ قَالَ تَعَالَى : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾[٢٧٨] واتە لە (المسند)دا هاتووە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ڕووداوێك دڵتەنگی بکردایە ، هانای دەبردەبەر نوێژکردن ، خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ واتە : ﴿ پەنا بەرنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەشتن بە مەبەست) ﴾[٢٧٩] .

وَفِي السُّنَنِ : ((عَلَيْكُمْ بِالْجِهَادِ ، فَإِنَّهُ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ، يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ النُّفُوسِ الْهَمَّ وَالْغَمَّ))[٢٨٠] واتە : لە (السنن)دا هاتووە : ((تێکۆشن لە پێناوی خوادا ، چونکە دەرگایەکە لە دەرگاکانی بەهەشت ، خوای تعالی خەم و خەفتی سەر دڵی بەندەکانی پێ دەڕوێنێتەوە)).

---

٢٧٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥١٨) ، وأحمد (٢٢٣٤) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٧٠٥).

٢٧٨ _ حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٣٨٨) ، وأبوداود (١٣١٩) كلاهما عن عبدالعزيز بن أخي حذيفة عن حذيفة فذكره ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٠٣) .

٢٧٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٨٠ _ إسناده صحيح . أخرجه أحمد (٥ / ٣١٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٩٤١) .

وَيُذْكَرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ((مَنْ كَثُرَتْ هُمُومُهُ وَغُمُومُهُ ، فَلْيُكْثِرْ مِنْ قَوْلِ : لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ))[٢٨١]

وَثَبَتَ فِي " الصَّحِيحَيْنِ : أَنَّهَا كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ[٢٨٢] .

وفي الترمذي : أنها باب من أبواب الجنة[٢٨٣] .

له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و بابیشی رازی بێت _ فەرموویەتی : ((هەرکەس حەم و خەفتی زۆربوو ، یا ئەم گوفتارە زۆری بڵێت : (هیچ هێزو پەناو توانایەك نی یە تەنها بەخوا نەبێت) .

له (الصحيحين)یشدا هاتووە : بەڕاستی سامانێکە لە سامانەکانی بەهەشت .

له (الترمذي)دا هاتووە : دەرگایەکە لە دەرگاکانی بەهەشت .

ئەم دەرمانانە پانزە جۆری دەرمان لە خۆ دەگرێت ، ئەگەر توانایان نەبوو خەم و خەفت و دڵتەنگی مرۆڤ لابەرن ، ئەوا نەخۆشی ئەو کەسانە پەگی داکوتاوەو ، هۆکارەکانیشی چەسپیون ، بۆیە پێویستە دەرهاوێشتنێکی تەواویان بۆ بکرێت .

یەکەم : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی .

دووەم : یەکتاپەرستی ئولوهیەت .

سێ یەم : یەکتاپەرستی ڕانستی باوەڕی (التوحيد العلمي الإعتقاديّ) .

چوارەم : بەدورگرتنی خوای پەروەردگار لە ستەم کردن بەرامبەر بە بەندەکەی ، یا هەستێ بە سزادان ، بەبێ ئەوەی بەندەکەی هیچ کردەوەیەکی خراپی ئەنجام دابێت ، کە شایستە بێت بە سزادان .

---

٢٨١ _ إسناده ضعيف ، ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٩١) بلفظ ، (من أنعم الله عليه نعمة) .

٢٨٢ _ صحيح ، أخرجه البخاري (٤ / ٦٩) ، (٥ / ١٦٩) ، (٨ / ١٠١ ، ١٠٨ ، ١٥٥) ، (٩ / ١٤٤) ، ومسلم (٨ / ٧٣ ، ٧٤) كلاهما عن أبي عثمان النهدي عن أبي موسى فذكره.

٢٨٣ _ إسناده صحيح ، أخرجه الترمذي (٣٥٧٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٨٣٤) .

پێنجەم : دانانپێدانانی بەندە بەوەدا کە خودی خۆی ستەمکارە .

شەشەم : پاڕانەوە (توسل) لە خوای پەروەردگار بەخۆشەویسترین شتەکان ، کە ناوو سیفاتەکانێتی ، لە هەموشیان زیاتر کە ماناکانی ناو و سیفات کۆبکاتەوە : (الحيُّ القَيُّوم)ە ، واتە زیندووی ڕاگری بونەوەر .

حەوتەم : بەتەنها لە خوای تعالی داوای یارمەتیدان بکرێت .

هەشتەم : دانانپێدانانی بەندە کەوا خوای تعالی بەتەنها جێی هیواکردن و پاڕانەوەکردنە.

نۆیەم : بەجێهێنانی پشت پێ بەستنی و ، کارپێ سپاردنی و ، دان پێدانانی بەند کەوا نێوچاوان و کاروباری بەدەستی پەروەردگارەو ، بەویستی خۆی تەصرۆفیان پێوە دەکات و ، حوکمەکانی بەسەردا جێبەجێ دەکات و ، دانپەروەرانە بڕیارەکانێ بە سەردا دەدات .

دەیەم : لە گوڵستانی قورئاندا دڵیی بحەوێتەوەو ، دڵیی تیایدا ئاسودە بێت ، بە هاوشێوەی ئاسودەبوونی گیانلەبەران لە بەماردا ، لە تاریکی گومان و دودڵیی هەواوناڕەزودا خۆی پێ ڕووناك بکاتەوە ، خۆئاسوودەکردن بە قورئان لە جیاتی هەموو ئەوانەی لە دەست دەچێت ، خۆدڵدانەوە بە قورئان بەرامبەر بە هەموو بەڵاو کارەساتێك کە تووشی دەبێت ، قورئان بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکانی سنگی بەکار بێنێت ، ئەوا دڵتەنگی دەڕوێنێتەوەو ، بۆ خەم و خەفەتەکانی شیفابەخش دەبێت .

یازدەهەم : داوای لێخۆشبوون .

دوازدەهەم : پەشیمان بوونەوەو تەوبەکردن .

سیازدەهەم : تێکۆشان لە پێناوی خوادا .

چواردەهەم : نوێژ .

پازدەهەم : نکۆلێکردن لە هێزو پەناو توانا و ، سپاردنیان بە دەستی ئەو زاتەی ئەوانەی بەدەستە.

بەشێك : سەبارەت بە لایەنی كاریگەری ئەم دەرمانانە لەم نەخۆشیانەدا :

خوای تعالی نەوەی ئادەم و ئەندامەكانی لەشی خولقاندووە ، بۆ هەموو ئەندامێك شێوەیەكی تەواوی بێ كەم و كوڕیی داناوە ، كە ئەگەر ووبنیكات هەست بە ئازار دەكات ، هەروەها بۆ دڵیش كە سەروەری ئەندامەكانە شێوەیەكی تەواوی بێ كەم و كوڕی داناوە ، ئەگەر لە دەستی بدات ، نەخۆشی و ئازارەكانی وەكو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەكانی ئامادە دەبێت .

ئەگەر چاوەكان هێزی بینینیان نەمێت و ، گوێكانیش هێزی بیستنیان نەمێنێت و ، زمانیش هێزی قسەكردنی نەمێنێت كە بۆی خولقێندراوە ، شێوەی تەواوی بێ كەم وكوڕی خۆیان لە دەست دەدەن .

دڵیش : خولقێنراوە بۆ ناسینی بەدیهێنەوی ، خۆشویستنی ، بەتەنها پەرستنی ، شادومان بوون بەخوا ، دڵخۆشبوون بە خۆشویستنی ، ڕازیبوون بەخوا ، پشت پێ بەستنی ، خۆشویستن لە پێناویدا ، ڕق لێبوونەوە لە پێناویدا ، خۆشەویستی لەبەر خواو دژایەتی لەبەر خوا ، بەردەوام زیكركردنی ، بەلایەوە لە هەموو شتێك خۆشەویستر بێت ، لە هەموو شتێك زیاتر جێگای ئومێدی بێت ، لە دڵیدا لە هەموو شتێك شكۆمەندتر بێت ، نیعمەت و شادومانی و لەزەت و ، بەڵكو بەلایەوە ژیانیش بەبێ ئەو زاتە مانایەكی نەبێت ، هەموو ئەمانە وەكو خۆراك و تەندروستی و ژیانن بۆ دڵ ، بەنەبونیان خەم و خەفەت و دڵتەنگی لە هەموو لایەكەوە ڕووی تێ دەكات و ، بەسەریەوە دەمێنێتەوە .

گەورەترین نەخۆشیەكانی دڵیش : هاوەڵ پەیداكردن و تاوان و بێ ئاگایی و بەسووك تەماشاكردنی ئەوەیە كە پەروەردگار خۆشی دەوێن و پێی ڕازیە ، وازهێنان لە گەڕاندنەوەو

سپاردنی کارەکانە بە خوای تعالی ، کەمی پشت بەستنە بەخوای تعالی ، متمانەکردنە بە جگە لە خوای تعالی ، بێزاربوونە لە چارەنووسی ، بەگومانبوونە لە پەیمان و هەڕەشەکانی ٠

بە تێڕوانینت لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بۆت دەردەکەوێت ئەم شتانەو هاوشێوەکانیان هۆکاری دروستبوونی ئەو نەخۆشیانەن و هیچ هۆکارێکی تری نی یە ، تەنها دەرمانی دڵیش کە هیچ دەرمانێکی تری نی یە ، چارەسەرە پێغەمبەرایەتیەکانە کە چەندین شتی دژ بەو نەخۆشیانەی تێدایە ، چونکە نەخۆشی بە دژەکانی لادەدرێت و ، تەندروستیش بە هاوشێوەکانی دەپارێزرێت ، بۆیە تەندروستیی بەم شتە پێغەمبەرایەتیانە دەپارێزرێت و ، نەخۆشیەکانیشی بە دژەکانیان چارەسەر دەکرێت ٠

یەکتاپەرستی : دەروازەکانی خەیرو شادومانی و چێژوەرگرتن و دڵخۆشی و ئاسودەیی بۆ بەندەی خوا دەکاتەوە ، تەویەو پەشیمانیش دەرهاوێشتنێکە بۆ ئەو تێکەڵاو و مادە خراپانەی کە هۆکارن بۆ نەخۆش کەوتنی بەندە ، هەروەها لە تێکچوونیش دەپارێزێت و ، دەروازەی شەڕوخراپەشی لێ دادەخات ، بۆیە دەروازەکانی خەیرو خۆشی بە یەکتاپەرستی دەکرێتەوە ، دەروازەکانی شەڕیش بە تەویەو پەشیمانی دادەخرێت ٠

کەسانێك لە پزیشکانی پێشین گوتویانە : هەرکەس خوازیاری تەندروستی جەستەیە ، با خواردن و خواردنەوەکانی کەم بکاتەوە ، هەرکەسیش تەندروستی دڵیی دەوێ ، با واز لە تاوانەکان بێنێت ٠

(ثابت)ی کوڕی (قُرَّة) دەڵێت : حەوانەوەی جەستە لە کەم خواردندایە ، حەوانەوەی ڕوحیش لە کەمی تاوان کردندایە ، حەوانەوەی زمانیش لە کەم قسەکردندایە ٠

تاوانیش بۆ دڵ ، وەکو ژەهرەکانە ، کە ئەگەر نەیفەوتێنێت ئەوا بەدڵنیایی لاوازی دەکات ، کە هێزیشی لاواز بوو ، چیتر ناتوانێت بەرامبەر بە نەخۆشیەکان بەرهەڵستی بکات ، پزیشکی دڵان (عبدالله)ی کوڕی (مبارك) دەفەرمێت :

رَأيتُ الذنُوبَ تُميتُ القُلوبَ وقدْ يُورِثُ الذُّل إدمانُهـــا
الذُّنوبِ حـــــياةُ القُلوبِ وخَيرٌ لِنَفسكَ عَصْيانُهـــا

واتە :

تـــاوانم بینی دڵ دەمـــرێنێت سەرشۆڕیش بەردەوامەتی پێ دەبەخشێت
وازهێنان لە تاوان ژیانەوەی دڵە بۆ خۆت چاکـــــــترە سەرپێچی بکەیت

هەواو ئارەزوو بە گەورەترین نەخۆشیەکانی دڵ دادەنرێت و ، سەرپێچیکردنی ئەو هەواو ئارەزوانەش بە گەورەترین چارەسەرەکانی دڵ دانراوە ، لە بنەڕەتدا نەفس بە نەفامی و ستەمکاری خولقێنراوە ، بۆیە بەهۆی ئەو نەفامیەوە وادەزانێت ئەگەر شوێنی هەواو ئارەزووەکانی نەفسی خۆی بکەوێت ئەوە دەبێتە چارەسەر ، بەڵام لە ڕاستیدا دەیفەوتێنێت و پەکی دەخات ، وە لەبەر ئەوەی کەسێکی ستەمکاریشە هیچ شتێکی لە پزیشکی ئامۆژگاریکارەوە قبوڵ نابێ ، بەڵکو نەخۆشی دەخاتە جێگەی دەرمانەوەو پشتی پێ دەبەستێت و ، دەرمانیش دەخاتە جێگەی نەخۆشیەوەو خۆی لێ بەدوور دەگرێت ، لێرەدا کە نەخۆشی پەسەند دەکات و ، خۆی لە دەرمانەکان بەدوردەگرێت ، جۆرها دەردو نەخۆشی ڕووی تێدەکات ، بە جۆرێك پزیشکان ماندوو دەکات و ، شیفاش ئاستەم دەکات ، کارەساتی گەورەش ئەویە کە هەموو ئەوانە بە چارەنووسەوە دەبەستێتەوە ، بۆیە بەزمانی حاڵ خۆی بەبێ تاوان دادەنێت و ، بەبەردەوامی سەرزەنشتی پەروەردگاری دەکات ، سەرزەنشتەکەش بەهێز دەکات تاوەکو بە زمانی ئاشکەرای دەکات .

ئەگەر نەخۆش بەم بارە گەشت ، چاوەڕێی چاکبونەوەی لێناکرێت مەگەر خوای تعالی ڕەحمەت و بەزەیی خۆی بەو کەسە بگەیەنێت و ، بە ژیانێکی نوێ بیژێنێتەوە ، ڕێگەیەکی باش و ستایشکراویشی پیشان بدات ، بۆیە فەرمودەکەی (ابن عباس) _ خوای لە خۆی وپابیشی ڕازی بێت _ سەبارەت بە نزای کاتی کارەسات جۆرەکانی یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی لە خۆدەگرت و ، خوای تعالاش بە گەورەو میهرەبان وەسف دەکات ، ئەم دوو سیفەتەش شێوەی تەواوی بێ کەم وکوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و بەتوانایی و ، چاکەکردن و لێبوردن بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن ٠

خوای تعالی بە شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕیی پەروەردگارێتی بۆ جیهانەکانی سەرو و خوارو وەسف دەکات ٠

باسی عەرشیش دەکات کە سەربانی هەموو بەدیهێنراوانەو لە هەمووشیان گەورەترە ٠

شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی پەروەردگارێتی خوای تعالی یەکتاپەرستن پێویست دەکات و ، دەبێ هەموو جۆرەکانی پەرستن و خۆشەویستی و هیواو خواست و ڕێزو گوێڕایەڵیی بەتەنها بۆ ئەو زاتە بکرێت ٠

گەورەیی بەڕەمایی خوای پەروەردگاریش واپێویست دەکات هەموو شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕی بۆ جێگیر بکرێت و ، هەموو کەم و کوڕی و چواندنێکی لێ بەدور بگیرێت.

میهرەبانی خوای تعالاش شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و چاکەکردنی بەرامبەر بە بەدیهێنراوانی خۆی بەدەردەخات ٠

کە دڵ ئەوڵەی سەرەوە بزانێت ، ئەوا خۆشویستن و ڕێزگرتن و یەکتاپەرستی بۆ خوای تعالی جێبەجێ دەکات و ، بەوەش مرۆڤ دڵخۆشی و شادومانی و چێژی دەست دەکەوێت بە ئاستێك ئازاری کارەسات و خەم و خەفتی لێ دوردەخاتەوە ، تۆ تەماشا دەکەیت نەخۆش

ئەگەر ئەو هەواڵنەی پێ بگات کە دڵخۆشی بکات و ، نەفسی بەهێز بکات ، چۆن سروشتی جەستەی بەهێز دەبێ و نەخۆشیە هەستیەکانی خەم و خەفت لادەبات ، کەوابوو دڵ بە ئاسایی چاك دەبێتەوە .

پاشان ئەگەر بەراوردێکی نێوان تەنگانەکانی کارەسات و فراوانی ئەو وەسفانەی نێو نزاو دوعاکانی کارەسات بکەیت ، دەبینی زۆر زۆر گونجاوە بۆ ئەوەی دەرووی تەنگانەکان بکاتەوە ، دڵیش لەو دەروازەیەوە گوزەر بکات بۆ بەهاری دڵخۆشی و شادومانی ، ئەمەش لەو کەسانەدا زیاتر بەدیدەکرێت ، کە پوناکی ئەو نزایانەی تێدا هەڵهاتووەو ، دڵیشی لە ئیش پێکردنی ڕاستیەکانیدا دەست بەکاربووە .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ ، بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ)) هۆیەکی گونجاوە بۆ دورخستنەوەی ئەم نەخۆشیە ، چونکە سیفەتی (حَيٌّ) واتە : زیندوو کە شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی لە خۆدەگرێت و ، پێوەی پەیوەندە .

هەروەها سیفەتی (القَيُّوم) واتە : هەڵسوڕێنەری بوونەوەر ، ئەمە هەموو سیفاتە کردارییەکان لە خۆدەگرێت ، بۆیە گەورەترین ناوی خوا کە ئەگەر نزای پێ بکرێت قبوڵ دەکرێت و ، داوای پێ بکرێت پێت دەدەرێت بڕیتیە لە : ((يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ))ە .

سیفەتی زیندوویی تەواوی بێ کەم و کوڕی خوای تعالاش ، دژیە هەموو نەخۆشی و ئازارەکانە ، بۆیە کاتێك ژیانی خەڵکی بەهشت تەواو بوو و کەم و کوڕیی تێدا نەما چیتر تووشی خەم و خەفەت و دڵتەنگی و بەڵاکان نابن ، بەڵام سیفەتی کەم و کوڕ بوونی ژیان زیان بە کردەوەکان دەگەیەنێت و ، دژیە (القَيُّومِيَّة)ە .

بوونی سیفەتی (القَيُّومِيَّة)تی خوای تعالاش ، ڕەتگرانەوەی شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی سیفەتی ژیان و زیندوبوونیە ، چونکە زاتێك کە بە ڕەها زیندوو بێ و ، ژیانیشی تەواو بێ

، ئەوا هەموو سیفاتەکانی تەواوێتی لە خۆدەگرێت ، (القَیوم)یش هیچ کردەوەیەکی شیاوی بەلاوە ناستەم نابێت ٠

هاوتای ئەمەی سەرەوەش پارانەوەی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە خواکەی بە پەروەردگارێتیکردنی بۆ (جبریل) و (میکائیل) و (إسرافیل) بۆ ئەوەی ڕێنموویی بکات بۆ ئەو هەقەی خەڵکی تیایدا جیاوازن و ، لەسەر ئەو هەقە دامەزراوی بکات ، چونکە ژیانی دڵ بە ڕێنموویی وەرگرتنە ٠

خوای تعالاش ژیانی بەم سێ فریشتەیە سپاردووە ، سروش ، کە ژیانی دڵە بە (جبریل)ی سپاردووە ٠

باران ، کە ژیانی جەستەی مرۆڤ و ئاژەڵانە بە (میکائیل)ی سپاردووە ٠

فووکردن بە بووقدا ، کە هۆی ژیانی جیهان و گەڕانەوەی ڕووحەکانە بۆ جەستەکان بە (إسرافیل)ی سپاردووە ٠

کەوابوو پارانەوە بە پەروەردگارێتی خوای تعالی بۆ ڕوحی ئەو فریشتە گەورانەی کە ژیانیان پێ سپێردراوە ، کاریگەریەکی ئیجابی دەبێ بۆ ئەوەی داواکاریەکان بەدەستبهێنری ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە : ناوی ((الحَيّ القَيّومُ)) کاریگەریەکی ئیجابی تایبەتی هەیە بۆ ئەوەی داواکاریەکان وەڵام بدرێتەوەو ، کارەساتەکان لابەرێت ٠

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ أَبِي حَاتِمٍ " مَرْفُوعًا : اسْمُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ : ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ [الْبَقَرَةُ ١٦٣] ، وَفَاتِحَةُ آلِ عِمْرَانَ ﴿ الم اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾ قَالَ التِّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ صَحِيحٌ[٢٨٤] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : گەورەترین ناوەکانی خوای تعالی لەم دوو سورەتەدایە ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ واتە ﴿ وَإِلَهُكُمْ ﴾ پەرستراوی نێوە ﴿ إِلَهٌ وَاحِدٌ ﴾ پەرستراوێکی تاك و تەنهایە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾ هیچ پەرستراوێکی ڕاست نی یە تەنها ئەو نەبێت ﴿ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ کە بەخشندەی میهرەبانە ، هەروەها ئایەتی یەکەمی سورەتی (آل عمران) ﴿ الم اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾ واتە : ﴿ الم ﴾ تەنها خوا ماناکەی دەزانێت بە (ئەلیف ، لام ، میم) دەخوێندرێتەوە بۆ ماناکەی سەیری سەرەتای سورەتی (البقرة) بکە ﴿ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا ﴾ خوا ئەو خوایەیە کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نی یە جگە لە خوا ﴿ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾ زیندووی ڕاگری بونەوەرە[٢٨٥]

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ ابْنِ حِبّانَ " أَيْضًا : مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ أَنّ رَجُلًا دَعَا ، فَقَالَ : اللَّهُمّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنّ لَكَ الْحَمْدَ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْمَنّانُ ، بَدِيعُ السّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ، يَا حَيّ يَا قَيّومُ ، فَقَالَ النّبِيّ ﷺ : ((لَقَدْ دَعَا اللَّهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ الّذِي إذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى))[٢٨٦] .

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك نزای کردو ، فەرمووی : پەروەردگارا من داوات لێدەکەم بەوەی کە ستایش بۆ تۆیە ، هیچ پەرستراوێك نی

---

٢٨٤ _حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٤٦١) ، وعبد بن حميد (١٥٧٦) ، والدارمي (٣٣٩٢) ، وأبوداود (١٤٩٦) ، وابن ماجة (٣٨٥٥) ، والترمذي (٣٤٧٨) كلهم من طريق عبيدالله بن أبي زياد عن شهر بن حوشب عن أسماء بنت يزيد فذكرته مرفوعاً .

٢٨٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، بوختەی تەفسیری قورئان .

٢٨٦ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٤٩٥) ، وصححه الألباني .

یه به هەق جگه له تۆی بەخشندەی منەتکاری ، داهێنەری ئاسمانەکان و زەری ، ئەی خاوەن ڕێزو شکۆمەندی ، ئەی زیندووی ڕاگری بونەوەر ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە خوا پارایەوە بەناوە گەورەکانیی کە ئەگەر نزای پێ بکرێت قبوڵ دەکرێت و ، داواشی پێ بکرێت پێی دەدرێت)) .

بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بە پەرۆشەوە نزای بکردایە دەیفەرموو : ((یا حيُّ یا قَيُّوم).

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ)) واتە : پەروەردگارا هیوای بەزەیت دەکەم و ، بە ئەندازەی چاوتروکانێك مەمدە دەست خۆم و ، هەموو کارویارم چاك بکە ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە تۆ)) ، لەم نزایەدا هیوای بەزەی لە زاتێك داوادەکرێت کە هەموو خەیرێکی بەدەستەو ، بەتەنها پشتی پێ دەبەستێت و ، مرۆڤ هەموو کاروبارەکانی خۆی پێ دەسپێرێت و ، لێی دەپارێتەوە بۆ ئەوەی هەموو کاروبارەکانی چاك بکات و ، بە ئەندازەی چاوترکانێك نەیداتە دەستی خۆی و ، لێی دەپارێتەوە بە یەکتاپەرستیی ، چونکە لە دوورخستنەوەی نەخۆشیدا پۆلێکی کاریگەری بەهێز دەبینێت . هەروەها فەرمایشتیشی : ((اللهُ ربِّي لا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً)) هەمان کاریگەریەکانی سەرەوەی تێدایە .

بەڵام فەرموودەکەی (ابن مسعود)_ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وابْنُ عَبْدِكَ ..)) چەندین زانستی ئیلاهی و ، نهێنی بەندایەتی تێدایە کە لە کتێبێکدا جێی نابێتەوە ، چونکە مرۆڤ لێرەدا دان بە بەندایەتی خۆی و باوان و دایانیدا دەنێت ، کە نێوچاوان و هەموو کاروبارەکانی بەدەستی ئەو زاتەیەو چۆنی حەز لێبێت تەصروفی پێوە دەکات ، بەندەش توانای هیچ سودو زیان و ، مردن و ژیان و ، زیندوبونەوەیەکی بۆ خۆی نی یە ، بەڵکو دیلی ژیر دەستی پەروەردگارو ، کەساسی ژێر سولْتان و زاڵبونێتی.

وه فەرمایشتی : ((ماضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قضاؤكَ)) واتە : حوکمت بەسەرمدا بەردەوامەو ، بڕیارت بە سەرمدا دادپەروەرانەیە ، دوو بنچینەی گەورە لە خۆدەگرێت کە تەوەرەی یەکتاپەرستی لە سەر دەخولێتەوە .

یەکەمیان : جێگیرکردنی چارەنووس ، وە حوکمەکانی خوای تعالی بەسەر بەندەکانیدا جێبەجێ کراوەو بەردەوامە ، مرۆڤ ناتوانێت لێی جیابێتەوەو ، هیچ ڕێگەیەکیشی بەدەستەوە نی یە بۆ دورخستنەوەی .

دووەم : خوای تعالی لەم حوکمانەدا دادپەروەرەو ، هیچ ستەمێك لە بەندەکەی ناکات ، بەڵکو تیایدا لە چوارچێوەی دادپەروەری و چاکەکردن ناچێتە دەرەوە ، چونکە ستەم کردن هۆکارەکانی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ستەمکار یا پێویستی بە شتێکە ، یاخود نەفامە ، یاخود نەزان و کێلە ، بەڵام هەرگیز گونجاو نیە ئەوە لە زاتێك بوەشێتەوە کە بە هەموو شتیك زانایەو ، پێویستی بەهیچ شتێك نی یەو ، هەموو شتێك پێویستی پێیەتی و ، دادپەروەرترین دادوەرانەو ، بچوکترین گەردیلە لە قەدەرو چارەنووسەکانی ناتوانێت لە لە حیکمەت و دانایی و ستایشکردنی بچنە دەرەوە ، وەکو چۆن لە تواناو ویستیی ناچنەدەرەوە ، بۆیە حیکمەت و دانایی پەیڕەوکراوە لە گەڵ تواناو ویستیدا ، ئەوەبوو (هود) پێغەمبەر _ صلى الله على نبينا وعليه وسلم _ کاتێ قەومەکەی بە بتەکانیان دەیترسێنن دەڵێت :

﴿ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ * إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾[هود: ٥٤ –٥٦] ، واتە : ﴿ أُشْهِدُ اللَّهَ ﴾ خوا دەکەم بە شایەت ﴿ وَاشْهَدُوا ﴾ و ئێوەش شایەت بن ﴿ أَنِّي بَرِيءٌ ﴾ کە بەڕاستی من بەری و دوورم ﴿ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴾ لەوەی کە ئێوە دەیکەن بە هاوبەش بۆ خوا ﴿ مِنْ دُونِهِ ﴾ جگە لە خوا ﴿ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ﴾ جا هەموتان پیلانم لێ بگێڕن ﴿ ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ ﴾ لە پاشان مۆڵەتیشم مەدەن (ولیّم مەوەستن)

﴿ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ ﴾ بەڕاستی من پشتم بەخوا بەستووە ﴿ رَبِّي وَرَبُّكُمْ ﴾ کە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەشە ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ ﴾ هیچ گیان لەبەرێك نی یە ﴿ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾ مەگەر خوا دەسەڵات دراوە بەسەریدا (بگری مووی پێشی سەرێتی) ﴿ إِنَّ رَبِّي ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم ﴿ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ لەسەر ڕێگەیەکی ڕاستە[٢٨٧] واتە لە گەڵ ئەوەدا کە خوای تعالی دەستەڵاتی خۆی داوە بەسەر هەموو شتێکدا بە وپستی خۆی تەصرۆفیان پێوە دەکات ، بەڵام لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستیشەو بە دادپەروەری و دانایی و ، چاکەکردن و ڕەحمەت و بەزەیی نەبێت تەصرۆفیان پێوە ناکات . بۆیە فەرمایشتی : ((ماضٍ فِيَّ حُكْمُكَ)) واتە : حوکمەت بە سەردەمدا بەردەوامە ، سازیارو ڕێککەوتووی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾ واتە : هیچ گیانلەبەرێك نی یە مەگەر خوای تعالی دەستەڵات دراوە بەسەریدا ، هەروەها فەرمایشتی : ((عَدلٌ فِيَّ قضاؤكَ)) واتە : بڕیارت بەسەرمدا دادپەروەرانەیە ، سازیارو ڕێککەوتوی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ واتە : بەڕاستی پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیکی ڕاستە . پاشان لە پەروەردگاری دەپارێتەوە بەو ناوانەی کە خۆی پێ ناوناوە ، ئەوەی بەندەکان دەیزانن و ئەوەشی کە نەیانزانیوە . لەوانەش : هەندێك لەو ناوانەی لە عیلمی غەیبی خۆیدا هەڵگرتووەو ، پیشانی هیچ پەریەکی نزیك ، یاخود پێغەمبەرێکی نەداوە ، ئەم وەسیلەیە گشتیترین وەسیلەیەو ، لە هەموشیان بەڵای خواوە خۆشەویسترەو ، لە هەموشیان نزیکترە بۆ دەستکەوتنی داواکراو .

پاشان داوای لێکرد قورئان بکات بە بەهاری دڵی ، چونکە بەڕاستی قورئان بەهاری دڵانە ، وە بیکات بە شیفای خەم و خەفەتەکانی ، بۆیە دەچێتە جێگەی ئەو دەرمانەی کە نەخۆشیەکان ڕیشەکێش دەکات و ، تەندروستی بۆ جەستە دەگەڕێنێتەوە ، داواشی لێکرد خەم و خەفەتەکانی پێ لابەرێت وەکو چۆن ژەنگ و پیسی مشت و ماڵ دەکرێت ، بۆیە ئەگەر

---

٢٨٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەی تەفسیری قورئان .

نەخۆش بەڕاستگۆیی ئەم دەرمانە بەکارببێنێت ئەوا نەخۆشیەکەی لادەبات و ، شیفایەکی تەواوی بۆ دەستەبەر دەکات و ، تەندروستیشی بۆ دەگەڕێنێتەوە . واللە الموفق .

بەڵام نزاکەی (ذي النون) . شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی یەکتاپەرستی و پاک و بێگەردی خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها بەندەی خوا دان بە ستەم و تاوانی خۆیدا دەنێت و ، بەوەش دەبێت بە گەورەترین دەرمانەکانی کارەسات و خەم و خەفەت لابردن و ، چاکترین وەسیلەکانیش دەبێ بۆ ئەوەی خوای تعالی پێویستیەکان جێبەجێ بکات ، چونکە یەکتاپەرستی و پاک و بێگەردی هەموو تەواویەك بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن و ، هەموو کەم و کوڕیەکی و عەیب و چواندنێکی لێ بەدور دەگرن . دان نانی بەندەش بە ستەمدا لە ڕاستیدا ڕەنگدانەوەی باوەڕی تەواوێتی بە شەرع و پاداشت و سزا ، بۆیە ئەمە وای لێدەکات خۆی بشکێنێتەوەو بۆ لای خوا بگەڕێتەوە ، واز لە هەڵوتانەکانی بهێنێت ، دان بە بەندایەتی خۆیدا بنێت ، پێویستێتی خۆی بۆ خوای تعالی ئاشکەرا بکات . لێرەدا چوار شت بەکارهاتووە بۆ پاڕانەوە : یەکتاپەرستی ، پاك و بێگەردی ، بەندایەتی ، دان پێدانان .

بەڵام فەرمودەکەی (أبي أمامة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللهُمَّ إنِّي أعوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ والحَزَنِ ...)) ، لە هەشت شتدا پەنا بەخوا دەگرێت ، هەر دوانێکیان پێکەوەبەندێکی جووتن ، ئەوەتا دڵتەنگی و خەم دوو بران ، بێدەستەڵاتی و تەمبەڵی دوو بران ، ترسنۆکی و دەست قوچاوی دوو بران ، زاڵبونی قەرزو دۆڕانی پیاوان دوو بران ، چونکە شتی نەویستراوی بە ئازار کە بە دڵ گەشت ، پێدەچێ هۆکارەکەی شتێکی ڕابردوو بێت ، بۆیە مرۆڤ دڵتەنگ دەکات ، یاخود شتێکە چاوەڕوان دەکرێت لە ئایندەدا ڕوویدات ، بۆیە مرۆڤ خەمی دەخوات .

کە مرۆڤ لە بەرژەوەندیەکانی دوادەکەوێت و لە دەستی دەچێت ، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە یا بۆ بێ توانایی کە بە بێدەستەڵاتی ناودەبرێت ، یاخود دەگەڕێتەوە بۆ وەبەردان و نائومێدی کەبە تەمبەڵی ناودەبرێت .

كه مرۆڤ خێرو سودو كەڵك له خودى خۆى و هاوڕگەزى قەدەغە دەكات ، يا بەجەستەى ئەو سودە قەدەغەدەكات ، كه به ترسنۆكى ناودەبرێت ، ياخود بە مالّ و سامانى ، كه بە دەست قوچاوى ناودەبرێت ٠ وە كه خەڵكى بەسەردا زاڵ دەبێت يا بەهەقە ، كه زاڵبونى قەرزە ، يا به ناهەق و پوچيە كه بەدۆڕانى پياوان ناودەبرێت ، بۆيە لەم فەرموودەيەدا پەنا به خوا گيراوە له هەموو شەڕو خراپەكارىەك ٠

بەڵام كاريگەرى ئيستغفارو داواى لێخۆشبوون لە دورخستنەوەى خەم و دڵتەنگى و تەنگانەدا ، لەبەر ئەوەيە كه هەموو ڕێيازو ئاقلّ و ژيرانى ئومەتێك دەزانن كه سەرپێچى و خراپەكارى خەم و خەفت و ، ترس و دڵتەنگى و ، سنگ تەنگى و ، نەخۆشيەكانى دلّ پەيدا دەكات ، ئيتر هەركات ئارەزووەكانيان لەو خراپەو سەرپێچيانە تێربو و ، لێى بێزاربوون ، دوبارە ئەو سەرپێچى و خراپەكاريە ئەنجامى دەدەنەوە بۆ دورخستنەوەى ئەو خەم و خەفەتەى دايگرتوون ، وەكو ئەوەى شێخى گومڕابووان دەڵێت :

وَكَأْسٍ شَرِبتُ على لَذَّةٍ وَأُخْرَى تَدَاوَيْتُ مِنْهَا بِهَا

واتە :

كاسێكى شەرابم خواردەوە بۆ خۆشى و خۆشم لێ چارەسەر كرد بەخواردنەوەى كاسێكى تر

بۆيە ئەگەر ئەمە ئاسەوارى تاوان و گوناهەكان بێت له سەر دلّ ، ئەوا هيچ دەرمانێكى نى يە بەدەر له تەوبەو پەشيمانى و داواى لێخۆشبوون ٠

بەڵام نوێژ ٠ دەروازەيەكى گەورەيە بۆ شادومانبوون و بەهێزبوون و ، كرانەوەو ئاسودەبوونى دڵان ، هەروەها دلّ و ڕوح بە خواى تعالى دەگات ، لێى نزيك دەبێتەوەو چێژ لە يادو زيكركردنى وەردەگرێت ، بە ڕازونيازكردنى دڵخۆش دەبێت ، لە پێش دەستيدا دەوەستێت ، هەموو جەستەو هێزو ئەندامەكانى لە پەرستنيدا بەكاردەهێنێت و ، هەموو ئەندامێك بەشى خۆى دەداتىّ ، واز لە خەڵك و تێكەڵبون و گفتوگۆكردنيان دەهێنێت و ،

هێزەکانی دڵیی و ئەندامەکانی بە خوای پەروەردگارەوە پەیوەست دەبێت و ، لە دەستی دوژمنی دەحەوێتەوە ، هەموو ئەمانە کە لە کاتی نوێژدا مرۆڤ پەیوەی دەکات دەبێت بە گەورەترین دەرمانەکان و دڵخۆشکارەکان خۆراکەکان کە بەتەنها گونجاوی دڵە تەندروستەکانە · بەڵام دڵە نەخۆشەکان ، بەهاوشێوەی جەستەکانە کە بەدەر لە خۆراکی چاك هیچی تر سودی بۆ نابێت ·

بۆیە نوێژ یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ ئەوەی بەرژەوەندیەکانی دونیاو پڕۆژی دوای پێ بەدەست بهێنرێت و ، خراپەکانی دونیاو پڕۆژی دوای پێ دوربخرێتەوە ، تاوان قەدەغە دەکات ، نەخۆشیەکانی دڵ دوردەخاتەوە ، نەخۆشیەکانی جەستە لادەبات ، دڵ ڕوناك دەکاتەوە ، ڕووی مرۆڤ سپی دەکات ، ئەندامەکانی لەش و نەفس چالاك دەکات ، پڕۆژی فراوان دەکات ، ستەم دوردەخاتەوە ، ستەملێکراو سەردەخات ، تێکەڵاوەکانی ئارەزوو هەڵسان دادەمرکێنێتەوە ، نیعمەت دەپارێزێ ، ڕق و قین دوردەخاتەوە ، ڕەحمەت و بەزەیی دادەبەزێنێت ، خەم وخەفەت لادەبات ، بۆ ڕۆژێك لە ئازارەکانی سك بەسوودە ·

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا نَائِمٌ أَشْكُو مِنْ وَجَعٍ بَطْنِي ، فَقَالَ لِي : ((يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَشَكَمَتْ دَرْدٌ ؟)) قَالَ : قُلْتُ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ : ((قُمْ فَصَلِّ ، فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شِفَاءً))[٢٨٨]

وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ مَوْقُوفًا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَنَّهُ هُوَ الَّذِي قَالَ ذَلِكَ لِمُجَاهِدٍ وَهُوَ أَشْبَهُ وَمَعْنَى هَذِهِ اللَّفْظَةِ بِالْفَارِسِيِّ أَيُوجِعُكَ بَطْنُكَ ؟ واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ منی بەدیکرد کە نووستبووم و هاوارم لە ئازاری سکم دەکرد ، ئەوەبوو بە زمانی فارسی پێی فەرموو ((أَشَكَمَتْ دَرْدٌ)) واتە سکت ئازای

٢٨٨ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٠ ، ٣٠٤) ، وابن ماجة (٣٤٥٨) كلاهما عن مجاهد عن أبي هريرة فذكره .

هەیە ، (أبوهُریرة) دەفەرمێت : گوتم : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ، ئەویش فەرمووی : ((هەستە نوێژ بکە ، چونکە نوێژ شیفای تێدایە)).

ئەگەر سنگی پزیشکی زەندیقی بێ باوەڕ بەم چارەسەرە نەکرایەوە ، ئەوا بەشێوازی پزیشکی لە گەڵیدا قسەدەکرێت و ، پێی دەگوترێت : نوێژ وەرزشی نەفس و جەستەشە پێکەوە ، چونکە چەندین جۆلانەوەو باری جیاواز لە خۆدەگرێت وەکو هەڵسان و ، ڕکوع و ، سجودو ، دانیشتن لە سەر سمت و ، گواستنەوەکان لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر کە لە گەڵیدا زۆربەی جومگەکان دەجوڵێنەوەو ، هەروەها زۆربەی ئەندامە ناوەکیەکانی وەکو گەدەو ، ڕیخۆڵەو ، ئەندامی هەناسەدان و ، هیترێش دەجوڵێنەوە ، بۆیە نکۆڵیی ناکرێت کە ئەم جۆلانەوانە ڕۆڵێکی کاریگەر ببینێت لە بەهێزکردن و شیکردنەوەی مادەکاندا ، بەتایبەت بەهۆی هێزی نەفس و کرانەوەو ئاسودەبونی لە نوێژدا ، ئەوجا سروشتی جەستەش بەهێز دەبێت و ، نەخۆشیەکە دوردەخرێتەوە .

بەڵام نەخۆشی زەندیقێتی بێ باوەڕیی و ڕوو وەرگێڕان لەو پەیامەی کە پێغەمبەران هێناویانەو ، لە جیاتیدا باوەڕنەبوون بەخوا هەڵبژێردرێت ، ئەوا هیچ دەرمانێکی نی یە بەدەر لە ئاگرێکی بڵێسەدار ، کە کەس ناچێتە نێوی مەگەر خراپترینی خەڵک ، بەتایبەت ئەو کەسانەی کە بڕوایان نی یە و پشت هەڵدەکەن لە ئایینی ڕاستی ئیسلام .

بەڵام کاریگەری تێکۆشان لە پێناوی خوادا (الجهاد) بۆ دورخستنەوەی خەم و خەفەت ، کارێکە مرۆڤ بە ویژدانی خۆی دەیزانێت ، چونکە نەفس هەرکات هێرشەکانی پووچ و ناهەق و داگیرکردنەکانی پشت گوێ خست ، خەم و خەفەت و ، کارەسات و ترسەکانی زیاتر دەبێ ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ بۆ خوا بەرامبەر بەوانە تێکۆشا ، ئەوا خوای تعالی ئەو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەی بۆ دەگۆڕێت بە شادومانیی و چالاکی و هێز ، وەکو ئەوەی خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ

مُؤْمِنِينَ (١٤) ويُذْهِبُ غَيظَ قُلُوبِهِم ﴾[التوبة :١٤ _ ١٥] واتـه : ﴿ قَـاتِلُوهُمْ ﴾ (بـاوەڕداران) بيـانكوژن ﴿ يُعَـذِّبْهُمُ اللَّـهُ بِأَيْـدِيكُمْ ﴾ خـوا بەدەسـتى ئێـوە سـزايان دەدات ﴿ ويُخْـزِهِمْ ﴾ وريسوايان دەكات ﴿ ويَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾ وە سەرتان دەخات بەسەرياندا ﴿ ويَشْفِ صُدُورَ قَـوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴾ وە (خوا) سينەو دڵى كۆمەڵى بڕوادار خۆش دەكات ﴿ ويُـذْهِبُ غَـيظَ قُلُوبِهِم ﴾ و ڕق و خەشمى دڵەكانيان دادەمركێنێ و ناهێڵێ[٢٨٩]، بۆيە هيچ شتێك نـى يـە بـە ئەنـدازەى تێكۆشان پەرێشانى دڵ و خەم و خەفەتى لابەرێت . والله المستعان .

بـەڵام كاريگـەرى (لاحـول ولا قـوة إلا بـالله) لـە دورخسـتنەوەى ئـەم نەخۆشـيەدا ، دەگەڕێتەوە بۆ شێوەى تەواوى بێ كەم و كوڕى سپاردنى كارويـار بەدەسـتى خـواى تعـالى ، نكۆڵيكردنە لە هەر هێزو توانايەك مەگـەر لەلايـەن پـەروەردگارەوە بەدەسـت هـاتبێ ، وە لـەو بارەوە لە توانادا نى يە ناكۆكى لە گـەڵ خـوادا بكرێت ، بۆيـە بـە گشـتى هـەموو گۆڕانێك لـە بارێكەوە بۆ بارێكى تر لە جيهانى سـەرمومو خـوارەوەدا تـەنها بـە يارمـەتى خـواى تعالايـەو ، هێزى خواى تعالاش لەسـەر ئەو گۆڕانەيە ، هەموو ئەوانەش بە دەسـتى خوايـە بەتـەنها ، هـيچ شتێك ناتوانێت لە ئاستى ئەم ووشەيەدا هەستێتەوە .

لـە هەنـدێ (آثـار)دا هـاتووە : هـيچ پەريـەك لـە ئاسمانـەوە دانابـەزێت و ، بۆشـى بـەرز نابێتـەوە مەگـەر بـە (لاحـول ولا قـوة إلا بـالله) ، كاريگەريـەكى گەورەشـى هەيـە لـە دورخستنەوەى شەيتاندا . والله المستعان.

٢٨٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

بەشێك : سەبارەت بەڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ترس و ، خەوزڕاندا :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامِعه " عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ : شَكَى خَالِدٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّه مَا أَنَامُ اللَّيْلَ مِنْ الْأَرَقِ ، فَقَالَ النَّبِيّ ﷺ: ((إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَقُلْ : ((اللَّهُمَّ رَبّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظَلَّتْ ، وَرَبّ الْأَرَضِينَ ، وَمَا أَقَلَّتْ ، وَرَبّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ ، كُنْ لِي جَارًا مِنْ شَرّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعًا أَنْ يَفْرُطَ عَلَيّ أَحَدٌ مِنْهُمْ ، أَوْ يَبْغِيَ عَلَيّ ، عَزّ جَارُك ، وَجَلّ ثَنَاؤُك ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُك))[٢٩٠] .

واتە : لە (بُرَيْدَةَ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (خالد) سکاڵای بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا من بەشەوان خەوم دەزڕێ و ناخەوم ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر چوویتە سەر نوێنەکەت بڵێ : خوایە ئەی پەروەردگاری حەوت ئاسمانەکەو ئەوەی سێبەری بۆ دەکات ، ئەی پەروەردگاری چینەکانی زەوی و ئەوەی هەڵیگرتووە ، ئەی پەروەردگاری شەیتانەکان و ئەوەی گومڕایان کردون ، خوایە پشتیوانم بە بەرامبەر بە شەڕو خراپەی هەموو بەدیهێنراوانت ئەوەکا یەکێکیان دستدرێژیم بکەنەسەر ، یاخود ستەمم لێبکەن ، ئەوەی تۆ پەنای بدەیت بەهێزو زاڵ دەبێ ، ستایشکردنت پیرۆزو دیارە ، هیچ پەرستراوێکی تر نی یە بەهەق جگە لە تۆ)) .

وَفِيهِ أَيْضًا : عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدّه أَنّ رَسُولَ اللَّه ﷺ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنْ الْفَزَعِ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّه التَّامَّة مِنْ غَضَبِهِ ، وَعِقَابِهِ ، وَشَرّ عِبَادِهِ ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ،

---

٢٩٠ ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٠٨) .

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ، قَالَ : وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو يُعَلِّمُهُنَّ مَنْ عَقَلَ مِنْ بَنِيهِ . وَمَنْ لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهُ ، فَأَعْلَقَهُ عَلَيْهِ ، [٢٩١]

واتە : لە (عَمْرو)ی کوڕی (شُعَيْب)ەوە ، لە باپیرییەوە ، لە باپیرییەوە دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فێری دەکردن لە کاتی ترسدا بڵێن : پەنادەگرم بە ووشە تەواوەکانی خوا لە توڕەبوونی و ، لە سزای و ، شەڕو خراپەی بەندەکانی و ، لە خەتەرەو پاڵنەرو وەسوەسەی شەیتانەکان و ، وەپەنات پێ دەگرم لەوەی شەیتانەکان لام نامادەبن و سەرم لێ بشێوێنن ، (عَمرو) دەفەرمێت : (عبدالله)ی کوڕی (عَمْرو) منداڵەکانی خۆی ئەوانەی گەورەو زیر دەبوون ئەم نزایەی فێر دەکردن و ، بۆ ئەوانەش کە منداڵ بوایەن هێشتا زیر نەبوبون دەینوسی و ، پێیاندا هەڵیدەواسی.

کەوابوو سازیاربوونی ئەم پەناگرتنە بۆ چارەسەرکردنی ئەم نەخۆشیە پوونەو شاراوە نی یە .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئاگرکەوتنەوەو کوژانەوەیدا

يُذْكَرُ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((إِذَا رَأَيْتُمُ الْحَرِيقَ فَكَبِّرُوا ، فَإِنَّ التَّكْبِيرَ يُطْفِئُهُ))[٢٩٢]

واتە : (عَمْرو)ی کوڕی (شُعَيب) لە باپیرییەوە لە باپیرییەوە دەگێڕێتەوەو فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکات ئاگرکەوتنەوەتان بەدیکرد (الله أكبر) بکەن ، چونکە (الله أكبر) دەیکوژێنێتەوە)) .

---

٢٩١ ـ حسن دون قوله ((وكان عبدالله ....)) : أخرجه أحمد (٢ / ١٨١) ، وأبوداود (٣٨٩٣) ، والترمذي (٣٥٢٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٦٥) ، (٧٦٦) كلهم عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده فذكره .

٢٩٢ ـ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني (٢٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع .

لەبەر ئەوەی ئاگر هۆکاری سەرەکی ئاگرکەوتنەوەیەو ، ئاگریش ئەو ماددەیەیە کە شەیتانی لێ خولقێنراوەو ، خراپەیەکی گشتی ئەوتۆی تێدایە کە گونجاوی شەیتانە وەکو ماددەکەو ووەکو کردارێش ، بۆیە شەیتان یارمەتیدەری کەوتنەوەیەتی ، ئاگریش بە سروشت دلوای بەرزبونەوەو خراپەکاری دەکات ، ئەم دوو شتەش پێیازی شەیتانەو ، بانگەوازی بۆ دەکات و ، بەو دوو شتەش نەوەی ئادەم دەفەوتێنێت ، هەریەك لە ئاگرو شەیتان دلوای بەرزبونەوەو خراپەکاری لە سەر زەویدا دەکەن ، بەڵام شکۆمەندی و گەورەیی و مەزنی پەروەردگار شەیتان و کردارەکانی دادەمرکێنێتەوەو لایان دەبات ٠

لەبەر ئەمە (الله أكبر) گوتن کاریگەری بەتینی هەیە لە ئاگر کوژانەوەدا ، چونکە هیچ شتێك توانای وەستانی نی یە لە بەردەم گەورەیی و مەزنی خوای پەروەردگاردا ، بۆیە ئەگەر موسڵمان (الله أكبر)ی گووت ، ئەو (الله أكبر) گووتنە ئاگرەکە دادەمرکێنێتەوەو شەیتانیش دادەمرکێنێتەوە کە لێی خولقێنراوە ، ئینجا ئاگرەکەش دەکوژێتەوە ، ئێمە _ (ابن القيم) _ و کەسانی تری جگە لە ئێمەش ئەمەمان تاقیکردۆتەوەو ، بینیومانە ئاوەهایە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا :

نێوەندێتی و تەندروستی و مانەوەی جەستە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەڕایی و شتێیەی کە لە جەستەدایەو بەرگریی پلەکانی گەرمی دەکات ، تەڕایی وشکێ مادەی تەندروستیە ، گەرمیش ئەو مادەیە پێ دەگەیەنێت و ، پاشماوەکانی دوردەخاتەوەو ، چاکیان دەکات و ، نەم و نیانیان دەکات ، ئەگینا جەستە خراپ دەبوو توانای هەستانی نەدەبوو ٠ هەروەها تەڕایی و شکێ خۆراکی گەرمیە ، ئەگەر تەڕایی وشکێ نەبوایە ، گەرمی جەستەی دەسوتان و ووشکی دەکردو خراپی دەکرد ، هەڵسوڕاندنی کاروباری هەر دانەیەکیان لەسەر ئەویتر وەستاوە ،

مانەوەو جێگیری و دروستی جەستە لە سەر هەدوکیان پێکەوە دەوەستێت ، هەر یەکێکیان مادەیە بۆ ئەویتر ، بۆیە گەرمی مادەی تەڕیی و شێ یە کە دەبیارێزێت و ، لە خراپی و گۆڕان بۆ باری ناشیاو قەدەغەی دەکات ، تەڕای و شێش مادەن بۆ گەرمی کە خۆراکی دەداتێ و هەڵیدەگرێت ، هەرکات یەکێکیان بەسەر ئەویتردا زیادبوو ، بە گوێرەی ئەو زیادبوونە میزاجی جەستە دەست بەلادان و شێوان دەکات ، گەرمی بە بەردەوامی تەڕای و شێ شیدەکاتەوە ، بۆیە جەستە پێویستی بە شتی تر هەیە تاوەکو جێگەی ئەوانە بگرێتەوە کە گەرمی شیکردۆتەوەو ، ئەو شتانەش بریتیە لە خۆراك و خواردنەوە ، بەڵام ئەگەر خۆراك و خواردنەوە زیاد بوو لە ئەندازەی ئەوەی کە شی بوبۆوە ، ئەوا چیتر گەرمی توانای شیکردنەوەی پاشماوەکانی نابێت ، بۆیە ئەو پاشماوانە دەگۆڕێت بۆ مادەگەلێکی خراپی زیانبەخش ، باری جەستە تێك دەدات و ، خراپی دەکات ، بۆیە چەندین نەخۆشی لە جەستەدا پەیدا دەبێ بەگوێرەی هەمە چەشنەیی مادەکان و ، قبوڵکردنی ئەندامەکانی جەستەو ئامادەبونیان ، هەموو ئەمانەش لە گوفتاری خوای پەروەردگارەوە وەرگیراوە کە دەفەرمێت : ﴿ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ﴾[الأعراف : ٣١] واتە : بخۆن و بخۆنەوە (لەوەی کە حەڵاڵە بۆتان) و زیادە ڕەوی مەکەن[٢٩٣]، لێرەدا خوای تعالی ڕێنمای بەندەکانی دەکات بۆ خواردن و خواردنەوە بە ئەندازەیك جەستەی پێ ڕاوەستێت و بمێنێت و جێگەی ئەو خۆراکانە بگرێتەوە کە پێشتر شیبونەتەوە ، بە ئەندازەیەك بێت جەستە سودی لێ ببینێت لە چەندایەتی و چۆنیەتیدا ، بەڵام هەرکات ئەو سنورەی بەزاند ئەوا زێدەڕۆیە ، بۆیە هەریەك لە نەخواردن و نەخواردنەوە ، یاخود زێدەڕۆیی کردن تیایندا وەکو یەك تەندروستی باش دەشێوێنن .

پاراستنی تەندروستی لەو دوو ووشە ئیلاهیەی سەرەوەدان ، گومانی تێدا نی یە کە جەستە بەردەوام لە شیکردنەوەی مادە خۆراکیەکان و لە جێ دانانەوەی ئەو مادە خۆراکیە

٢٩٣ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

شیکراوانەدا کار دەکات ، هەرچەند ئەو شیکردنەوەیە زیاد بێت ، ئەوا گەرمی جەستەش لاواز دەبێت ، لە بەر ئەوەی کە ماددەی گەرمیەکە لاوازو کەم دەبێتەوە ، چونکە زۆریی شیبوونەوە لە جەستەدا تەڕایی و شێ لەناو دەبات و ، ئەو شێ و تەڕایەش مادەی گرمیە وەکو پێشتر ئاماژەی پێدرا ، بۆیە ئەگەر گەرمی لاواز بوو ، هەرسیش لاواز دەبێ ، بەو شێوە بەردەوام دەبێ تاوەکو شێ و تەڕایی نامێنێت و ، گەرمیش دەگۆڕێتەوە بە گشتی ، بۆیە مرۆڤیش ئەو تەمەنە تەواو دەکات کە خوای تعالی بۆی نوسیوە پێی بگات . بۆیە مەبەستی مرۆڤ لە چارەسەرکردنا تەنها پاراستنی جەستەیە تاوەکو دەگاتە ئەم بارە ، نەک لە پێناو پاراستنی گەرمی و شێ و تەڕای جەستە لەبارێکی ئەوتۆدا کە بتوانێت گەنجێتی و تەندروستی و هێزی مرۆڤ بە بەردەوامی بپارێزێت ، چونکە ئەو شێوە تەواویە لە دونیادا بۆ هیچ کەس بەدینەهاتووە ، لە ڕاستیدا مەبەستی پزیشک تەنها پاراستنی شێ و تەڕای جەستەیە بەرامبەر بە خراپبونیی وەکو بۆگەن بوون و شتی تر ، گەرمیش دەپارێزێت بەرامبەر بەو شتانەی لاوازی دەکەن ، ڕێکیان دەخات و دەیانخاتە یەک کێشەوە لە کردارێکی چارەسازیدا کە جەستەی مرۆڤی پێ ڕاگیراو بێت ، وەکو چۆن ئاسمانەکان و زەمین و هەموو بەدیهێنراوانی تر بەڕێکی و کێشێکی چون یەک و دادپەروەری ڕاگیراون .

هەرکەس تێڕوانێتە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ چاکترین ڕێبازی دەستگیر دەبێ ، کە لە تواناداید تەندروستیەکی تەواوی پێ بپارێزرێت ، ئەو پاراستنە لە سەر چارەسازیەکی ڕێک و پێک وەستاوە لە خواردن و خواردنەوەدا ، لە پۆشاک و ماڵدا ، لە هەواو نوستندا ، لە بەخەبەڕبوون و جوڵانەوەدا ، لە سەرەوتن و ژن هێناندا ، لە دەرهاوێشتن و ڕاگیراندا ، ئەگەر هەموو ئەوانەی سەرەوە لە بارێکی گونجاوی لەباردا بەپێی جەستەو نیشتمان و تەمەن و نەرێت دەستگیربوو ، ئەوا نزیکە تەندروستی بەردەوام بێت ، یاخود بارەکە بەسەر مرۆڤدا زاڵ دەبێ و بەرەو لای تەواوبونی تەمەن دەچێت .

تەندروستى و هێزو توانا ، بەڕێزترین نیعمەتەکانی خوایە بۆ بەندەکەی ، زۆرترین بەخششەکانێتی ، دەوڵەمەندترین حەڵاتەکانێتی ، بەڵکو تەندروستی و هێزو توانا بەڕێزترین نیعمەتەکانە بەگشتی ، بۆیە هەرکەسێ ئەندازەیەک لە سەرکەوتنی پێدرابێت شایانێتی چاودێری بکات و بپارێزێت و پارێزگاری لێ بکات بەرامبەر بەو شتانەی دژی ئەو تەندروستیەن .

وَقَدْ رَوَى الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنْ النَّاسِ : الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ))[٢٩٤] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو نیعمەت هەن کە زۆرێك لە خەڵك هەڵخەڵەتاو خەسارۆمەندن تیایدا : تەندروستی و دەست بەتاڵی)) .

وَفِي التِّرْمِذِيّ وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مِحْصَنٍ الْأَنْصَارِيّ ، قَالَ : قَالَ ﷺ : ((مَنْ أَصْبَحَ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ ، آمِنًا فِي سِرْبِهِ ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ ، فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا))[٢٩٥] .

واتە : لە (عُبَيْدالله)ی کوڕی (محصَن الأنصاري)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك جەستەی تەندروست بوو ، نەفس و دڵیی ئارام و ئاسودەبوو ، خۆراکی ئەو ڕۆژەی هەبوو ، وەکو ئەوە وایە هەموو دونیای بۆ کۆکرابێتەوە)) .

---

٢٩٤ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٨ ، ٣٤٤) ، والدارمي (٢٧١٠) ، والبخاري (٨ / ١٠٩) ، وابن ماجة (٤١٧٠) ، والترمذي (٢٣٠٤) ، كلهم من طريق عبدالله بن سعيد بن أبي هند أنه سمع أباه عن ابن عباس فذكره مرفوعاً .

٢٩٥ ـ حسن : أخرجه الحميدي (٤٣٩) ، والبخاري في الأدب المفرد (٣٠٠) ، وابن ماجة (٤١٤١) ، والترمذي (٢٣٤٦) كلهم من طريق سلمة بن عبيدالله عن أبيه فذكره

وَفِي التِّرْمِذِيِّ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((أَوَّلُ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّعِيمِ ، أَنْ يُقَالَ لَهُ : أَلَمْ نُصِحَّ لَكَ جِسْمَكَ ، وَنَرْوِكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ))[٢٩٦].

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە رۆژی قیامەتدا یەکەم شتێك کە لە بەندەی خوای دەپرسن ، سەبارەت بە نیعمەتەکان ، ئەوەیە کە پێی دەگوترێت : ئایا جەستەمان بۆ تەندروست نەکردی و ، ئاوی ساردمان دایتێ))

ئالێرەدا کەسانێك لە پێشین سەبارەت بەم گوفتارەی خوای تعالى : ﴿ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ [التَّكَاثُر ٨] گوتوویانە : ووشەی (النعيم)ی نێو ئەم ئایەتە واتای تەندروستی چاك دەگەیەنێت .

وَفِي مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ : ((يَا عَبَّاسُ ، يَا عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ سَلِ اللَّهَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ))[٢٩٧].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ بە (عباس)ی مامی فەرمو : ((ئەی (عباس) ، ئەی مامی پێغەمبەری خوا داوای تەندروستی چاك لە خوای تعالى بکە لە دونیاو ڕۆژی دوایدا)) .

وَفِيهِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((سَلُوا اللَّهَ الْيَقِينَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْرًا مِنَ الْعَافِيَةِ))[٢٩٨].

واتە : لە (أبي بكر الصّديق)وە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرمو : ((داوای دڵنیابوون و تەندروستی بکەن لە پەروەردگار ، چونکە هیچ کەسێك پاش دڵنیابوون لە تەندروستی چاکتری پێ نەدراوە)) .

---

٢٩٦ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٥٥) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٦٧٤) .

٢٩٧ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٩) ، وأحمد (١٧٨٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٥٢٣) .

٢٩٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٢) .

لێرەدا نێوان دنیابوون و تەندروستی ئاین و دونیای کۆکردۆتەوە ، چاکبوونی بەندەی خوا لە دونیاو ڕۆژی دواید تەواو نابێ مەگەر بە دنیابوون و تەندروستی ، چونکە دنیابوون سزاکانی ڕۆژی دوای لێ دوردەخاتەوەو تەندروستیش نەخۆشیە دونیا زیانبەخشەکانی دل و جەستەی لادەبات .

وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : ((سَلُوا اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ يَقِينٍ خَيْرًا مِنْ مُعَافَاةٍ))[٢٩٩]

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە خوای تعالی داوای لێبوردن و تەندروستی و چاکبوون بکەن ، چونکە هیچ کەسێک پاش دنیابوون لە تەندروستی چاکتری پێ نەدراوە)) .

ئەم فەرموودەیە داوای سێ شت لە خوای تعالی دەکات ، چۆنکە پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : (سلوا الله العفو) واتە : بۆ لادانی شەڕو خراپەی ڕابردوتان لە خوای تعالی داوای لێبوردن بکەن ، (العافية) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن کاتی نێستاتان تەندروست و بێوەی بکات ، (المعافاة) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن بۆ ئایندەتان چاکبوون و پاراستن فەراهام بکات ، کەوابوو ئەم سیانە داوای تەندروستی و بێوەبی و چاکبون دەبەخشن .

وَفِي التِّرْمِذِيِّ مَرْفُوعًا : مَا سُئِلَ اللَّهُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ الْعَافِيَةِ[٣٠٠] .

واتە : پێشەوا (التِّرمِذِي) دەگێڕێتەوە : کەوا هیچ شتێک لە خوای تعالی داوا نەکراوە کە بەلایەوە لە تەندروستی خۆشەویستر بێت .

---

٢٩٩ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٣٣٨٧) .

٣٠٠ ــ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٧٢٠) .

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى : عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ، قُلْت : يَا رَسُولَ اللَّهِ لَأَنْ أُعَافَى فَأَشْكُرَ حَبّ إِلَيّ مِنْ أَنْ أُبْتَلَى فَأَصْبِر ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((وَرَسُولُ اللَّهِ يُحِبّ مَعَكَ الْعَافِيَةَ)) [٣٠١] .

واته : (أبي الدّرداء) _ خواى لىّ رازى بێت _ دەڵێت : گوتم : ئەى پێغەمبەرى خوا حەزدەكەم تەندروست بم و سوپاسى خوا بكەم نەك بە نەخۆشى تاقى بكرێمەوەو ئارام بگرم ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((پێغەمبەرى خواش لە گەلّ تۆدا حەزى بە تەندروستيە)) .

لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆى وبابيشى رازى بێت _ دەگێڕەنەوە كەوا دەشتەكيەك چووە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و پێى گووت : پاش پێنج نوێژە فەرزەكە چ لە خواى تعالى داوا بكەم ؟ ئەويش فەرمووى : ((لە خوا تعالى داواى تەندروستى چاك بكە)) ، دەشتەكيەكە دووبارە لێى پرسيەوە ، لە سىّ يەم جاردا بە دەشتەكيەكى فەرموو : ((لە خواى تعالى داواى تەندروستى چاك بكە لە دونياو رۆژى دوايدا)) .

ئەمە باروحالّى تەندروستى چاكە ، بۆيە چەند شتێك لە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ دەخەينە ڕوو سەبارەت بە چاودێريكردنى تەندروستى ، ئەو كەسەى تەماشاى بكات بۆى دەردەكەوێت كە تەواوترين رێبازە بەگشتى ، بەهۆيەوە پاراستنێكى تەواوى تەندروستى جەستەو دلّى دەستگير دەبىّ و ، ژيانێكى نوێى دونياو دوا ڕۆژيش ، والله المستعان ، وعليه التكلان ، ولا حول ولا قوة إلا بالله .

---

٣٠١ _ موضوع : انظر ضعيف الجامع (٦١٢٠) .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە بواری خواردن و خواردنەوەدا :

بەڵام بۆ خواردن و خواردنەوە ، نەرێتی پێغەمبەری خوا ﷺ وانەبووە نەفسی خۆی لەسەر جۆرێك لە خواردەمەنی ڕاگرێت و ، دەستی لێ هەڵنەگرێت بۆ خواردەمەنیەکی تر ، چونکە ئەم کارە زیانێکی زۆر بە سروشتی مرۆڤ دەگەیەنێت ، پێدەچێ مرۆڤ جار بە جار ئەوەی بەلاوە ناستەم بێت و خواردنی نیکەی دەست نەکەوێت ، بەڵام ئەگەر شتی تر نەخوات ، لاواز دەبێ یاخود تیادەچێت ، ئەگەر جۆرێکی نیکەشی خواردو ، سروشتی جەستەی قبوڵیی نەبوو ، دیسان زیانی پێ دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لە سەر یەك جۆر خواردن ، ئەگەرچی چاکترین خواردەمەنیەکانیش بێ مەترسیەکی زیان بەخشی تێدایە ، بۆیە پێویستە ئەو خواردەمەنیانە بخوات کە باوە بەلای خەڵکی شارەکەیەوە ، وەکو گۆشت و ، میوەو ، نان و ، خورماو ، شتی تریش کە لە بەشی رێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسمان کردوە سەبارەت بە خواردەمەنیەکان ، بیخوێنەرەوە .

ئەگەر پێویستی بکردایە کەوا تین و کاریگەری یەکێك لە خواردەمەنیەکان کزو لاواز بکرایە ، یا پێویستی بە ڕێکخستن هەبوایە ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە پێی توانا ئەو کارەی بە دزەکەی ئەنجام دەدا ، وەکو ڕێکخستنی گەرمی خورمای ڕوتابی تازە پێگەیو بە کاڵەك ، چونکە کاڵەك ڕادەی شیرینی کەمەو خورماش زۆر شیرینە ئەگەر پێکەوە خوران شیرینی یەکتر ڕێك دەخەن ، ئەگەر ئەوەشی دەست نەکەوتایە ، بەپێی پێویست و دڵتێچون ، ئەو خۆراکەی دەخورد بەبێ زێدەڕۆیی ، ئەوکاتە سروشتی جەستەش زیانی پێ نەدەگەشت .

ئەگەر دڵیشی لێ تێکەڵهاتایە نەیدەخواردو ، لە سەر بێ ئارەزووبوون نەیدەکرد بە کۆڵیەوە ، ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە بۆ پاراستی تەندروستی ، هەرکات مرۆڤ شتێکی خواردو نەفسی قیزی لێ دەبۆوەو ، حەزی پێ نەبوو ، بۆ جەستەی زیانی لە کەڵکی زۆرتر دەبێ . قال أبوهُريرة : ما عاب رسولُ الله ﷺ طعاماً قَطُّ ، إن اشتهاه أكله ، وإلا تركه ، ولم يأكلْ منه[٣٠٢] واتە : (أبي هُريرة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : هەرگیز پێغەمبەری خوا ﷺ خواردنی عەیبدار نەدەکرد ، ئەگەر حەزی لێکردایە دەیخوارد ، بە پێچەوانەشەوە وازی لێدەهێناو ، نەیدەخوارد .

ولمَّا قُدِّمَ إليه الضَّبُّ المشويُّ لم يأكلْ منه ، فقيل له : أهو حرامٌ ؟ قال : لا ، ولكنْ لم يكن بأرضِ قَوْمي ، فأجِدُني أعافُه[٣٠٣] .

واتە : کاتێ گۆشتی بزن مژەیەکی بڕژاویان خستە پێش دەستی لێی نەخوارد ، پێی گوترا : بزن مژەك حەرامە ؟ فەرمووی : نەخێر ، بەڵام لە خاکی قەومەکەی منداا نەبووە ، بۆیە دەبینی حەزم لێ نی یە . لێرەدا تەماشا دەکەیت پێغەمبەری خوا ﷺ چاودێری داب ونەرێت و حەزی خۆشی کردووە ، چونکە لە خاکەکەی خۆیدا لە سەر خواردنی ڕانەهاتبوو ، نەفسیشی حەزی پێ نەبوو ، بۆیە نەیخوارد ، بەڵام قەدەغەی خواردنی نەکرد بۆ ئەو کەسانەی حەزیان لێبوو ، وە داب ونەرێتیشیان خواردنی بوو .

پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی بە گۆشت بوو ، لە هەمووشی بەلایەوە خۆشتر قۆڵەکان و ، بەشی پێشەوەی مەڕ بوو ، هەر بۆیە ئەم بەشەی بۆ ژەهراوی کرا . وفي الصحيحين : أُتِيَ

---

٣٠٢ _ صحيح = أخرجه أحمد (٢ / ٤٧٤ ، ٤٧٩ ، ٤٨١) ، والبخاري (٤ / ٢٣٠) ، (٧ / ٩٦) ، ومسلم (٦ / ١٣٣ ، ١٣٤) ، وأبوداود (٣٧٦٣) ، وابن ماجة (٣٢٥٩) ، والترمذي (٢٠٣١) كلهم عن سليمان الأعمش عن أبي حازم عن أبي هريرة فذكره . وقد وهم المصنف إذ جعله عن أنس .

٣٠٣ _ متفق عليه = أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٧) ، ومسلم (٢٠٦٤) .

رسولُ الله ﷺ بلحم ، فرُفِعَ إليه الذراع ، وكانت تُعجبُه[٣٠٤] واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو قۆڵەكانی خرایە پێش دەست ، كە حەزی لێ بوو .

وَذَكَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ وَغَيْرُهُ عَنْ ضِبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ ، أَنَّهَا ذَبَحَتْ فِي بَيْتِهَا شَاةً ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ ((أَطْعِمِينَا مِنْ شَاتِكُمْ)) ، فَقَالَتْ لِلرَّسُولِ : مَا بَقِيَ عِنْدَنَا إِلَّا الرَّقَبَةُ ، وَإِنِّي لَأَسْتَحْيِي أَنْ أُرْسِلَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فَرَجَعَ الرَّسُولُ فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ : ارْجِعْ إِلَيْهَا فَقُلْ لَهَا : ((أَرْسِلِي بِهَا ، فَإِنَّهَا هَادِيَةُ الشَّاةِ وَأَقْرَبُ إِلَى الْخَيْرِ ، وَأَبْعَدُهَا مِنَ الْأَذَى))[٣٠٥] .

واته : (ضباعة)ی كچی (الزّبير) _ خوای لێ رازی بێت _ له ماڵەكەی خۆیدا مەڕێكی سەربڕی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ كەسێكی نارد بۆ لای كەوا ((له گۆشتی مەڕەكەتان بەشمان بدە)) ، (ضباعة)ش پێی گووت : جگە له ملەكەی هیچی ترمان نەماوەو ، منیش شەرم دەكەم بۆ پێغەمبەری خوای ﷺ بنێرم ، كەسە نێراوەكەش گەڕایەوەو هەواڵەكەی بە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاگەیاند ، ئەوەبوو بە كەسە نێراوەكەی فەرموو : بگەڕێرەوە بۆ لای و پێی بڵێ : ((بینێرە بۆمان ، چونكە بەشی پێشەوەی مەڕەو له خەیریشەوە نزیكترەو ، له هەموشی زیاتر له پشقل و ڕیخ و پاشماوەوە بەدوورە)) . گرمانی تێدا نی یە كە سوكترین گۆشتی مەڕ گۆشتی مل و ، گۆشتی قۆڵ و باسكە ، كە زۆر بۆ سەر گەدە سووكەو ، خێراتریش هەرس دەكرێت ، ئەمەش خۆی بۆ خۆی چاودێریكردنی خۆراكە كە سێ خاسیەت له خۆیدا كۆدەكاتەوە :

یەكەم : سودو كەڵكی زۆر بێ وكار له هێزەكانی جەستە بكات .

دووەم : له سەر گەدە سووك بێ و ، هیچ قورسیەكی له سەر نەبێ .

---

٣٠٤ _ صحيح : تقدم تخريجه .

٣٠٥ _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٣٦٠) ، عن الأعرج عن ضباعة بنت الزبير فذكرته .

سێ یەم : بەخێرا هەرس بوونی ، ئەمەش چاکترین خاسیەتی خواردەمەنی باشە ، بۆیە خواردنی کەمێکی ئەمە لە زۆرێکی خواردنی تر باشترو بەسودترە ،

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی بە حەڵواو هەنگوێن بوو ، ئەم سیانە مەبەستم : گۆشت و حەڵواو هەنگوێنە چاکترینی خواردەمەنیەکانەو ، لە هەمووشی زیاتر بۆ جەستەو جگەرو ئەندامەکان بەسوودە ، خواردنی ئەمانە سودێکی گەورەی لە پاراستنی تەندروستی و هێزدا هەیە ، هیچ کەسیش نی یە خۆی لێ دوربخاتەوە مەگەر کەسێکی نەخۆش و دەردداوی.

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ نانی بە پێخۆرەوە دەخوارد ئەگەر دەستی کەوتایە ، ئەوەبوو جار بە جار بە گۆشتەوە دەیخواردو دەیفەرموو : هُوَ سَيِّدُ طعامِ أهل الدنيا والآخرة[٣٠٦] واتە : سەرداری خواردنەکانی خەڵکانی دونیاو پۆژی دوایە ، جار بە جاریش بە کاڵەکەوە دەیخواردو ، جار بە جاریش بە خورماوە ، ئەوەبوو خورمایەکی خستە سەر پارچەیەک نانی جۆو ، فەرمووی : ((هذا إدام هذه))[٣٠٧] واتە فەرمووی : ئەمە پێخۆری ئەمەیە ، ئەم شتە چارەسازیەکی چاکی خواردەمەنی تێدایە ، چونکە نانی جۆ ساردو ووشکەو ، خورماش گەرمی تەپی شێدارە بەپێی ڕاستینی دوو گوفتار لەم بارەوە ، بۆیە خواردنی لە گەڵ نانی جۆدا چاکترین چارەسازیە ، بەتایبەت بۆ ئەوانەی ئەوە نرێتیانە و تیاپاندا باوە ، وەکو خەڵکی مەدینە ، جار بە جاریش بە سرکەوە دەیخواردو ، دەیفەرموو : نِعْمَ الإِدَامُ الخَلُّ[٣٠٨] واتە : چاکترین پێخۆر سرکەیە ، لێرەدا ئەم گوفتارەی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەو سرکەیە ستایشکردن و پیاهەڵدانێکە بە گوێرەی پێویستیەکانی باردۆخی ئامادە ، ئەگینا مەبەستی ئەوە نەبوو چاکێتی بدات بەسەر خۆراکەکانی دیکەدا

---

٣٠٦ ـ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٣٢٧) .

٣٠٧ ـ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٢٥٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٠٨) .

٣٠٨ ـ صحيح : أخرجه الدارمي (٢٠٥٥) ، ومسلم (٦ / ١٢٥) ، وابن ماجة (٣٣١٦) ، والترمذي (١٨٤٠) ، وفي الشمائل (١٥١) كلهم عن عروة فذكره .

، وەكو ئەوەی نەفامەكان لێی تێدەگەن ، هۆی فەرموودەكەش ئەوەبوو كە پۆژێك چووە ژورەوە بۆ لای خێزانی ، نانی خستە پێش دەستی ، ئەویش فەرمووی : ئایا هیچ پێخۆرێكتان هەیە ؟ فەرموویان : بەدەر لە سركە هیچی تریان نی یە . ئەویش فەرمووی : چاكترین پێخۆر سركەیە .

مەبەست ئەوەیە : خواردنی نان بە پێخۆرەوە لە هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام ئەگەر لە سەر دانەیەكیان خۆی سنوربەند بكات ، ئەوا كاریگەریەكانی بە پێچەوانەوە دەبێ ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأُدمُ) واتە پێخۆر ، بە (أُدم)یش ناوبراوە . چونكە نان چاك دەكات و ، وای لێدەكات بۆ پاراستنی تەندروستی لەبار بێت . لەم بارەشەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ رێگە دەدات كەسی خوازیێنیكار تەماشای كچ بكات بكات دەفەرمێت : (إنه أحرى أنْ يُؤدَمَ بَينَهما) واتە : لە رێكەوتن و پێهاتن و قایل بوونەوە نزیكترە ، چونكە مێرد دەچێتە نێو مەسەلەكەوە بەچاوكراوەیی ، بۆیە پەشیمان نابێتەوە .

پێغەمبەری خوا ﷺ لە میوەی شارەكەی خۆی دەخوارد كاتی دەهاتەبەرو ، خۆی لێ نەدەپاراست ، ئەمەش دیسان لە گەورەترین هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، چونكە خوای تعالی بە حیكمەت و دانای خۆی ، لە هەموو شارێكدا ئەو میوانەی فەراهام كردووە ، كە لە كاتی خۆیدا دانیشتوانیی سودی لێ ببینن ، بەوەش تەندروستی چاك بەدەست دەهێنن و ، ئیتر پێویستیان بە رۆژێك لە دەرمانەكان نابێت ، ئەو كەسانەی كە لە ترسی نەخۆش كەوتندا خۆپارێزی لە میوەی شارەكەی خۆیان دەكەن ، لە راستیدا لە هەموو كەس زیاتر جەستەیان نەخۆشترەو ، لە هەمووشیان زیاتر لە تەندروستی و هێزەوە بەدورن . ئەو ئەندازە تەپی و شێیەی لە میوەدا هەیە زیانی نیە ، چونكە گەرمی وەرزو زەمین و ، گەرمی گەدە پێی دەگەیەنێت و ، شەپو خراپەی دوور دەخاتەوە ، بە مەرجێ ئەو كەسە زێدەڕۆیی لە خواردنیدا نەكردبێ و ، سروشتی جەستەشی لێ بار نەكردبێ بە ئەندازەیەكی زیاتر لە توانا بەدەر ، خۆراكیشی پێ خراپ نەكردبێ پێش هەرسكردنی ، خراپیشی نەكردبێ بەوەی ئاوی بەسەردا

خواردنیێوە ، یاخود خۆراکی خواردنیێ پاش خواردنی میوەکە ، چونکە نەخۆشی (القولنج) واتە نەخۆشی ڕیخۆڵەکان لەو کاتەدا پەیدا دەبێ ، بۆیە هەرکەس ئەندازەی پێویستی لێ خواردبێ لە کاتی پێویستدا بە شێوەی پێویستی گونجاو ، دەبێتە دەرمانێکی بەسوود ٠

بەشێک : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شێوازی دانیشتندا بۆ خۆراک خواردن :

صحَّ عنه ﷺ أنه قال: ((لا آكُلُ مُتَّكِئًا))[٣٠٩] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بە پاڵدانەوەوە خۆراک ناخۆم)) ، وقال : إنما أجلِسُ كما يَجْلِسُ العبدُ ، وآكُلُ كما يأكُلُ العبدُ[٣١٠] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : لە ڕاستیدا دادەنیشم وەکو دانیشتنی بەندەو ، دەشخۆم وەکو خواردنی بەندە ٠

وروى ابن ماجة في سننه أنه نَهى أن يأكلَ الرجلُ وهو منبطحٌ على وجهه[٣١١] واتە : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەکەیدا دەگێڕێتەوە ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردوە پیاو بە ڕاکشانەوە لە سەر سک خواردن بخوات ٠ ووشەی (الأتكاءُ)ی نێو فەرمودەی یەکەم بە دانیشتنی چوارمشقی لێکدراوەتەوە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر شتێکدا لێکدراوەتەوە ، کە پشت پێوەدانی شتێکە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر لادا لێکدراوەتەوە ٠ هەر سێ شێوەکەش هەر پاڵدانەوەیە ، بەڵام شێوەی پاڵدانەوە بەسەر لادا زیان بە خواردن دەگەیەنێت ، چونکە قەدەغەی خواردن دەکات بە شێوەی ڕێڕەوی سروشتی خۆیدا تێپەڕ بێت و ، ڕێی لێدەگرێت بەخێرای بۆ نێو گەدە گوزەر بکات ، پاڵپەستۆشی دەخاتە سەرو ، بۆ کردنەوەش پتەو تۆکمە نابێت ، هەروەها لار دەبێتەوەو بەڕێکی ناوەستێت ، بۆیە بە ئاسانی خواردنی

---

٣٠٩ ـ صحيح . أخرجه البخاري (٧ / ٩٣) عن علي بن الأقمر قال : سمعت أبا جحيفة فذكره مرفوعاً ٠

٣١٠ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في الزهد (٥ ، ٦) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٤) ٠

٣١١ ـ صحيح . أخرجه أبوداود (٣٧٧٤) ، وابن ماجة (٣٣٧٠) عن الزهري عن سالم عن ابن عمر فذكره

پێ ناگات ٠ بەڵام دوو جۆرەکەی تر : لە شێوازەکانی دانیشتنی زۆردارانە کە دڕ بە بەندایەتی مرۆڤە بۆ خوای تعالی ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: دەخۆم وەکو خواردنی بەندە ، بەهەڵتروشکانەوە (الإقعاء) خۆراکی دەخوارد ، هەروەها باسکراوە بۆ کاتی خۆراک خواردن لە سەر سمتەکانی و ئەژنۆکانی دادەنیشت و سکی پێی چەپی دەخستە سەر پشتی پێی ڕاستی _ بە هاوشێوەی دانیشتنی نوێژ _ وەکو خاکێتیەک بۆ پەروەردگاری _ عزَّوجلَّ _ و ئەدەبێکیش لە پێش دەستیداو ، وەکو ڕێزێکیش بۆ خۆراکەکەو ئەو کەسەش کە لە گەڵیدا دەیخوارد ، ئەم شێوە دانیشتنە بەسوودترین و چاکترین شێوەکانی دانیشتنە ، چونکە هەموو ئەندامەکان لە سەر باری سروشتی خۆیان دەبن کە خوای تعالی خوڵقاندوویەتی لە گەڵ ئەو شێوە ئەدەبییەی لە سەری دروستی کردون ، خۆراکی مرۆڤیش بەسوودتر دەبێ ئەگەر ئەندامەکانی لە سەر باری سروشتی خۆیان بن لە کاتی خواردندا ، ئەمە بەدینایەت مەگەر لە کاتی ڕێك وەستاندا ، خراپترین دانیشتنەکانی خواردنیش ئەوەیە کە لە سەر لا پاڵدەیتەوە ، چونکە وەکو پێشتر باسکرا کە سوورێنجگ و ، ئەندامەکان قووتدانیش لەم شێوەدا تەسك دەبنەوە ، گەدەش لە سەر باری سروشتی خۆی نامێنێت ، چونکە پەستانەکە دەکەوێتە سەر ئەو لایەی لە سەر زەویەکەیەو ، بەرەو لای پەردەی جیاکەرەوەی نێوان ئەندامەکانی خواردن و ، ئەندامەکانی هەناسەداندا ٠

ئەگەر مەبەست بە ووشەی (الاتکاء) پاڵدانەوە بێت لە سەر پشتی و ڕاخەری نەرم ونۆڵ کە لە ژێر کەسی دانیشتودایە ، ئەوا مانای فەرموودەکە ئەوە دەبێت : من ئەگەر خۆراکم خوارد دانانیشم و پاڵم دابێتەوە سەر پشتی و ڕاخەر ، بەهاوشێوەی کرداری زۆرداران و ، ئەو کەسانەی دەیانەوێ زۆر بخۆن ، بەڵکو ئەندازەیەك دەخۆم پێویستیم تێریکات وەکو خواردنی بەندەکان ولێم زیاد نەبێت ٠

بەشێك سەبارەت بە خواردن بە سێ پە نجەكە

پێغەمبەری خوا ﷺ بەسێ پەنجەی خۆراکی دەخوارد ، ئەمە بەسودترین جۆرەکانی خواردنە ، چونکە ئەو کەسەی خواردن بە پەنجەیەك یا دوو پەنجە دەخوات چێژی لێوەناگرێت و ، بەلایەوە خۆش و تەندروست و بەکەڵك نابێت ، تێریشی ناکات مەگەر پاش ماوەیەکی درێژ ، ئەندامەکانی خۆراك و گەدەش لە هەر پارویەکی خوراو خۆشی و چێژ وەرناگرن و ، بە گوێنەدانەوە وەریدەگرن ، بەهاوشێوەی پیاوێك هەقەکەی بە تۆوێك یا دوو تۆو یا بەو هاوشێوانە وەریگرێت ، بۆیە چێژی لێوەرناگرێت و ، پێشی دڵخۆش نابێ ، بەڵام خواردن بە بەر لەپ و پێنج پەنجە وادەکات خۆراك لە سەر ئەندامەکانی مرۆڤ و ، گەدەی کەڵەکەبن ، پاشانیش پێدەچی ئەندامەکانی بەو هۆیەوە دابخرێن و بمرێت ، بەڵام بەزۆری ئەندامەکان ناچاری پاڵ پێوەنانی ئەو خۆراکە زۆرانە دەکرێت و ، گەدەش ناچارە تەحەمولیی بکات ، دوای ئەوەش هیچ چێژو خۆشی و سودێکی لێ نابینیت ، بۆیە بەسودترین شێوازی خواردنەکان شێوازی خواردنەکەیەتی ﷺ ، هەروەها خواردنی ئەو کەسەشە کە پەپوەی دەکات و بەسێ پەنجەکەی دەخوات .

بەشێك

هەرکەس تەماشای خواردنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بکات ، دەبینێ هەرگیز نێوان ماست و ماسی کۆنەکردۆتەوە و بەیەکەوە بیانخوات ، هەروەها نێوان ماست و خۆراکێکی ترشی کۆنەکردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی میزاج گەرم ، یاخود سارد ، یاخود لینجی کۆنەکردۆتەوە ، یاخود نێوان دوو خۆراکی کۆنەکردۆتەوە سك بگرن ، یاخود تووشی سکچونی بکەن ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی چڕ ، یاخود نەرم وشلی کۆ نەکردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی کۆنەکردۆتەوە بگۆڕێن بۆ یەك تێکەڵاو ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی جیاوازیشی کۆنەکردۆتەوە وەکو ئەوەی دانەیەکیان سك بگرێت و ئەویتریان تووشی

سك چونى بكات ، ياخود دانەيەكيان خێرا هەرس بكرێت و ئەويتريان خاوو لەسەرخۆ ، ياخود دانەيەكيان ببرژێنرێت و ئەويتريان بكوڵێندرێت ، ياخود دانەيەكيان پاراو نەرم وشل و تازەو ئەويتريان ووشكراوە ، ياخود نێوان ماست و هێلكە ، ياخود گۆشت و ماسنى كۆنەكردۆتەوە ، هەروەها خۆراكى نەدەخوارد لە كاتى زۆر گەرمابونيدا ، ياخود چێشتێكى نەدەخوارد شەو مابێتەوەو سبەينێ بۆى گەرم بكرێتەوە ، ياخود جۆرە خواردەمەنيە بۆگەن و سوێرەكانى وەكو ، (كوامخ)و[٣١٢] ترشيات و ، سوێرەمەنيەكانى نەدەخوارد . هەموو ئەم جۆرانە زيانبەخشن و مرۆڤ لە نێوەنجێتى و تەندروستى چاك دەبەنە دەرەوە.

پێغەمبەرى خوا ﷺ زيانى هەندێ لە خواردەمەنيەكانى بەهەندێكى ترى خواردەمەنى چاك دەكرد ، ئەگەر رێگەى چارەسەرى هەبوايە ، بۆ نموونە گەرمى ئەم خواردنەى بە ساردى ئەو خواردنە چارەسەر دەكرد ، ياخود وشكێتى ئەم خواردنەى بە تەرێتى ئەو خواردنە چارەسەر دەكرد ، وەكو ئەوەى خەيارو خورماى رۆتابى تازەپێگەيو بەيەكەوە دەخواردو ، هەروەها خورماى لە گەڵ (الْحَيْسُ)دا[٣١٣] دەخوارد ، هەروەها خورماى بۆ دەكرايە نێو ئاو و دەيخواردەوە بۆ ئەوەى (كێموس)ى خواردەمەنيە تووندو بەتينەكانى پێ نەرم و نيان و چاك بكاتەوە ، هەروەها فەرمانى بە خواردنى شێوان دەكرد ، ئەگەر بە چنگێك خورماش بێت و ، دەيفەرموو: ((تَرْكُ العَشاءِ مَهرَمَةٌ)) ، ذكره الترمذيُّ في جامعه ، وابن ماجة في سننه[٣١٤] واتە : ((وازهێنان لە خواردنى شێوان لاوازى و پيرى دروست دەكات)) .

---

٣١٢ ـ كوامخ : واتە پێخۆر ، ياخود ترشيات و زەڵاتەو شتى وا كە ئيشتيهاى خواردن بكاتەوە ، بروانە : المعجم الوسيط ، وەرگێڕ .

٣١٣ ـ الحَيْسُ : خورماو كەشك و ڕۆن تێكەڵ بەيەك دەكرێن و دەكوترێن و دەشێلدرێن و دەكرێت بە فاوت ، بروانە : فاموسى پستە ، وەرگێڕ .

٣١٤ ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترمذي (٣١٥) .

پێشەوا (أبـونُعيم) دەگێڕێتـەوە کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ قەدەغـەی دەکـرد مرۆڤـ تێربخوات و یەکسـەر بخـەوێت ، هـەروەها باسـکراوە کـەوا دڵ ڕەقـی دروست دەکـات ، بۆیـە پزیشکان چەند ئامۆژگاریەکیان خستۆتەڕوو بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ تەندروستیان بپارێزن : کەوا پێویستە دوای شێوان چـەند هـەنگاوێك ڕێ بکـات ئەگـەر صـەد هـەنگاویش بـێ ، دوای خواردن یەکسەر نەخـەوێت ، چـونکە زۆر زیانبەخشـە ، پزیشـکە موسـڵمانەکانیش گوتوبانـە : یاخود پاش خواردن نوێژ بکات بۆ ئەوەی خۆراکەکـە لـە بنـی گـەدەدا جـێگیر بـێ و ، هـەرس کردنی ئاسان بێ و ، بەوەش چاك دەبێ ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بەسـەر خواردنەکەیدا نەدەخواردەوە بۆ ئـەوەی خراپـی نـەکات ، بەتایبەت ئەگـەر ئاوەکە گـەرم بێ یاخود سارد بـێ ، چونکە زۆر خراپە ٠ شاعیرێك دەڵێت:

نەکەی لە کاتی خواردنێکی گەرم یا سارد	یا چونە گەرماوەوە ئاو بخۆیتـــــــــــەوە
ئەگەر بەڕاستی خۆت لەوە دوورخەیتەوە	هەتا لە ژیاندا بی لە نەخۆشی ناوەکی مەترسە

ئاو خواردنەوە لە پـاش وەرزش کـردن و ، مانـدوبوون ، جـوونە بـوونی خێـزان و ، پـێش و پـاش خـواردن و ، پـاش خـواردنی میـوە بـەباش دانـەنراوە ، ئەگـەرچی خواردنـەوەی پاشـی هەنـدێکیان ئاسـانترە بەبـەراوردی هەنـدێکی تریـان ، هـەروەها ئـاو خواردنـەوە لـە پـاش گـەرماوکردن و ، کـاتی خەبەریونـەوە لـە نووسـتن بـەباش دانـەنراوەو ، هـەموو ئەمانـە دژیـە پاراستنی تەندروستین ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەکاندا

ڕێبـازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە خواردنەوەکانـدا ، بەتـەواوترین ڕێبازەکـان دادەنرێـت بـۆ پاراستنی تەندروستی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خـوا ﷺ هـەنگوێنی تێکـەڵکراوی بـە ئـاوی سـارد

دەخواردەوە ، ئەمەش رێبازێکی تەواوە بۆ پاراستنی تەندروستی کە بەدەر لە پزیشکە بەڕێزەکان کەسی دیکە پەی پێ نابات ، چونکە خواردنەوەو لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەلّغەم ناهێلّێت و ، ڕێشوەکانی گەدە دەشواتەوە ، لێنجیەکانی لادەبات و ، پاشەڕۆکانی دوردەخاتەوە ، بەشێوەیەکی مام ناوەند گەرمی دەکات و ، کونیلە داخراوەکانی دەکاتەوە ، هەمان کرداریش بە جگەرو گورچیلەو میزلّدان دەکات ، بۆ گەدە لە هەموو شیرینیەکانی تر کە دەچنە نێوی بەسوودترە ، بەلّام بەشێوەیەکی کاتی (العَرَض) زیان بە تووشبوانی نەخۆشی (الصفراء) دەگەیەنێت ، لەبەر تیژێتی هەردوکیان ، کە پێدەچێ بیوروژێنێت ، بەلّام دەتوانرێت بە سرکە (الخل) زیانی ئەوەیان لێ دور بخرێتەوەو ، بەوەش سودێکی زۆری لێدەبینن ، خواردنەوەشی زۆر بەسودترە بەبەراوردی زۆرێک لەو خواردنەوەکانی تر کە لە شەکر دروست دەکرێن ، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەی بە خواردنەوە شەکریەکان ڕانەهاتوون و ، سروشتی جەستەشیان هۆگری نەبووەو ، ئەگەر بیخواتەوە وەکو هەنگوێن بۆی لەبار نابێت و ، لێشیەوە نزیک نی یە ، داوەریش لێرەدا نەرێتە ، کە زۆرێک لە بنچینەکان دەڕۆخێنێت و ، زۆرێکیش دروست دەکاتەوە ·

بەلّام خواردنەوەیەک کە هەردوو وەسفی شیرنی و ساردی لە خۆیدا کۆبکاتەوە ، لە هەموو شتێک بەسوودتر دەبێ بۆ جەستەو ، لە گەورەترین هۆیەکانی پاراستنی تەندروستیش دەبێ ، ڕوح و هێزەکان و جگەرو دڵیش شەیدای ئەم جۆرە خواردنەوەو ، بەدەستهێنانین ، ئەگەر ئەو دوو وەسفەی سەرەوەی تێدا بوو ، ئەوا خۆراکی چاک بە جەستە دەدەات و ، خواردنیش بە ئاسانی بۆ نێو ئەندامەکان گوزەر دەکات و ، بەو پەڕی تەواویشەوە پێیان دەگات ·

ئاوی سارد تەڕەو گەرمی دادەمرکێنێتەوە ، تەڕی و شێ بنەڕەتیەکانی جەستە دەپارێزێت ، جێگەی ئەوانەش دەگرێتەوە کە لێی شی بونەتەوە ، خواردەمەنی نەرم و نیان و ناسک وتەنک دەکات و بە ئاسانی بۆ ڕەگەکان گوزەریان پێ دەکات ·

پزیشکان بەدوو گوفتار جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بەوەی کە ئایا ئاو خۆراک دەبەخشێتە جەستە ؟ کۆمەڵێك لەسەر ئەو رایەن کە خۆراک دەبەخشێتە جەستە بە پێی ئەو گەشەو زیادەو هێزەی کە دەیبینن بە هۆی ئاوەوە لە جەستەدا دروست دەبێ ، بە تایبەت لەکاتێکدا ئەگەر جەستە زۆر پێویستی پێی بێت ٠

گوتیان : لە نێوان ئاژەڵ و ڕووەکداو لە چەند ڕوویەکەوە چەند ئەندازەیەکی هاوبەش هەیە لەوانە : گەشەکردن و خۆراك وەرگرتن و نێوەندجێتی ، لە ڕوەکدا هێزێکی هەستی هەیە کە گونجاوێتی ، بۆیە خۆراکی ڕووەك بە ئاوە ، کەوابوو نکۆڵیی ناکرێت ئاژەڵیش جۆرە خواردنێك لە ئاوەوە وەربگرێت و ، ئاویش بەشێك بێت لە خواردنە تەواوەکەی ٠

گوتیان : ئێمە نکۆڵی لەوە ناکەین کە هێزی گەشەکردن لە خۆراکدا بێت ، بەڵکو ئەوە بەڕاست نازانین کە ئاو بەهیچ شێوەیەك هێزی خۆراك پێدان و گەشەکردنی نەبێت ٠ گوتیان : هەروەها خواردنیش لە ڕاستیدا هێزی خۆراك بەخشینی بەهۆی ئەو ئاوەوەیە کە تیایدایە ، چونکە بەبێ ئاو خۆراك بەخشین و گەشەکردن ڕووندادات ٠ گوتیان : ئاو مادەی ژیانی ئاژەڵ و ڕووەکەو ، بێ گومان ئەوەی نزیکە لە مادەی شتەوە ، خۆراك وەرگرتن و گەشەکردنی لێوە بەدەست دێت ، باشە ئەگەر خودی ئاو مادەی بنەڕەتی شتەکە بێ دەبێ چۆن بێ ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وجعَلْنا مِنَ الماءِ كُلَّ شَيءٍ حَيٍّ﴾[الأنبياء : ٣٠] واتە : ﴿ وجعَلْنا بِنَ الماءِ ﴾ وەفەراهامان هێنا لە ئاو ﴿ كُلَّ شَيءٍ حَيٍّ ﴾ هەموو شتێکی زیندوو ([٣١٥]) ، کەوابوو چۆن نکۆڵیی بەدەسهێنانی خۆراك وەرگرتن و گەشەکردن لە شتێکەوە بکەین کە مادەی ژیانە بەگشتی ؟

گوتیان : کەسی تینومان بینیوە ئەگەر ئاوی سارد بخواتەوە ، هێزو چالاکی و جوڵانەوەی بۆ دەگەڕێتەوە ، بەڕامبەر بە بێ خۆراکیش بە ئارم دەبێ ، تا ئەو ئاستەی کە سوود لە

---

[٣١٥] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

ئەندازەی کەمیشی وەردەگرێت ، کەچی کەسی تێنوی دیکەمان بینیوە کە پێشتر تێر ئاوە نەبووە ، هیچ سوودێکی لە ئەندازەیەکی زۆری خواردن وەرنەگرتووەو ، هیچ هێزو گەشەو خۆراك وەرگرتنێکیشی لێ وەرنەگرتووە ، وە ئێمە نکۆڵیی لەوە ناکەین کە ئاوە خۆراکەکە بۆ ئەندامەکانی جەستە دەگوێزێتەوەو ، کاری خۆراك بەخشینیش بەبێ ئاو تەواو نابێت ، بەڵکو ئەوە بەڕاست نازانین کە کەسانێك هێزی خۆراك بەخشین و گەشەکردن لە ئاو بەدور دەگرن ، هێندەی نەماوە بەلامانەوە گوفتاریان بچێتە چوارچێوەی نکۆڵیی کردنی کاروبارە ویجدانیەکانەوە ٠

کۆمەڵێکی تریش نکۆڵیی لەوە دەکەن کە لە ئاوەوە خۆراك و گەشەکردن بەدەست بێت ، بەڵگەشیان چەند شتێکە پوختەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئاو بەتەنها بەس نی یەو ، جێگەی خۆراك ناگرێتەوەو ، گەشەی ئەندامەکانی پێ زیاد نابێت و ، جێگەی ئەوە ناگرێتەوە کە گەرمی شیی کردۆتەوەو ، چەند شتێکی تریش کە پسپۆڕانی خۆراك نکۆڵیان لێ نەکردووە ، ئەوان خۆراك بەخشینی ئاو بە گوێرەی گەوهەرو ناوەڕۆکی و ، بە گوێرەی نەرم و ناسکیەکەی لێك دەدەنەوە ٠ بەڵام خۆراك بەخشینی هەر شتێك بە گوێرەی خۆیەتی ، بۆ نموونە بینراوە هەوای شێداری ساردی نەرم ونیانی خۆش سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی هەیە بە گوێرەی خۆی ، بۆنی خۆش جۆرێك لە سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی تێدایە ، کەوابوو سیفەتی خۆراك بەخشینی ئاو ئاشکەرایە ٠

مەبەست ئەوەیە : ئەگەر سارد بێت و ، شتێکی شیرینکاری وەکو هەنگوێن و شەربەتی مێوەژ ، یاخود خورما یاخود شەکری تێکەڵ کرا ، بەسودترین ئەو شتانە دەبێ کە دەچنە جەستەوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت ، بۆیە خۆشەویسترین خواردنەوەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ ساردی شیرین بوو ٠ بەڵام ئاوی شلەتێنی نە ساردو نەگەرم باکردن و سك هەڵاوسان دروست دەکات و ، بە پێچەوانەی ئەوانەی سەرەوەوە کار دەکات ٠

لەبەر ئەوەی خواردنەوەی ئاوێك كە مابێتەوە لەو ئاوەی كە كاتی دەرهێنانی دەخورێتەوە بە سوودترە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ كاتێ چووە باخەكەی (أبي الهيثم)ی كوڕی (التيهان) ەوە فەرمووی : ئایا ئاوێكتان هەیە لە كونەدا مابێتەوە ؟ ئەوەبوو بۆی هێناو ، ئەویش لێی خواردەوە ، ئیمامی (البخاري) دەیگێڕێتەوە بە بێژەی : ((إن كان عندك ماءٌ بات في شَنّه وإلاّ كَرَعْنا))[٣١٦] واتە : ((ئەگەر ئاوت هەیەو لە كونەدا ماوەتەوە بۆمانی بێنە ئەگینا دەم دەخەینە نێو ئاوەكەو دەیخۆینەوە _ بەبێ بەكارهێنانی دەست _)) ، ئاوی سارد وەكو هەویری هەڵهاتوو وایە ، بەڵام ئەو ئاوەی لە كاتی دەرهێنانیدا دەخورێتەوە وەكو هەوێری هەڵنەهاتووە ، هەروەها ئاو ئەگەر بمێنێتەوە خۆڵ و خاكەكەی نێوی دەنیشێتەوەو لێی جیادەبێتەوە ، باسكراوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بۆ دەهێنرا ، بەڵام ئەو ئاوەی هەڵدەبژارد كە مابۆوە . وقالت عائشة : كان رسول الله ﷺ يُستقى له الماء العذب من بئر السقيا[٣١٧] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی سازگاری لە بیری (السُقیا)وە بۆ دەهێنرا .

ئەو ئاوەی لە كونەی شرۆ كۆندایە ، زۆر بەلەزەترە بەبەراوردی ئەو ئاوەی كە لە قاپی گڵینەو بەردو شتی ترداید ، بەتایبەت ئەگەر لە پێست دروستكرابێ خۆشترە، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ داوای ئاوێكی كرد لە كونەدا مابێتەوە بەتایبەت بەبێ شتی دیكەی دروستكراو لە گڵ وهیتر ، ئەو ئاوەش كە دەخرێتە نێو كونەو ، شتی دیكەی دروستكراو لە پێست خاسیەتێكی ناسكی هەیە ، بەهۆی ئەو كونیلە كراوانەوە كە ئاوەكە دەپاڵێوێت ، بۆیە ئەگەر ئاوێك لە قاپێكی گڵینەدا بێت و توانای پاڵاوتنی هەبێ زۆر بەلەزەتر وساردترین دەبێ لەو ئاوەی كە لە نێو قاپێكی گڵینەدا بێت و توانای پاڵاوتنی نەبێ ، بۆیە _ صلاة وسلام _ لە

---

[٣١٦] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٨ ، ٣٤٣ ، ٢٤٤ ، ٣٥٥) ، والدارمي (٢١٢٩) ، والبخاري (٧ / ١٤٢ ، ١٤٤) ، وأبوداود (٣٧٢٤) ، وابن ماجة (٣٤٣٢) كلهم عن سعيد بن الحارث عن جابر بن عبدالله فذكره .

[٣١٧] _ حسن : أحمد (٦ / ١٠٠ ، ١٠٨) ، وأبوداود (٣٧٣٥) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته .

بئر السقيا : بیرێك بوو لە دەوروبەری شوێنی (الحرّة)ی نزیك بە شاری مەدینەی پیرۆز ، بڕوانە: أخلاق النبي لأبي الشيخ الأصبهاني .

سەر تەواوترینی بونەوەرو ، بەڕێزترینیان ، خاوەنی چاکترین ڕێباز لە هەموو شتێکدا ، ئەو پێغەمبەرەی کە ڕێگەی ڕاستی بە ئومەتەکەی پیشان داوە ، بۆ چاکترین کاروبارەکان و بەسودترینیان لە دڵ و جەستەو ، دونیاو ڕۆژی دواییاندا .

قالت عائشةُ : كان أحبُّ الشرابِ إلى رسول الله ﷺ الحُلوَ البارِدَ[٣١٨] واتە: خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشترین خواردنەوەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ شیرینی سارد بوو .

لێرەدا دەگونجێ مەبەستی ئاوی سازگار بێت ، وەکو ئاوی کانی و بیرە شیرینەکان ، چونکە ئاوی سازگاری بۆ دەهێنرا . دەشگونجێ مەبەستی ئاوێکی تێکەڵکراوی هەنگوێن بێ ، یاخود ئەو ئاوە بێت کە خورماو تڕێی تێدا خوسێندراوە . لەوانەشە بگوترێت : هەمووی دەگرێتەوە ، ئەمەش ئاشکەراترو دیارترە .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودە (صحيح)دەکەدا : ((ئەگەر ئاوت هەیەو لە کونەدا ماوەتەوە بۆمانی بێنە ئەگینا دەم دەخەینە نێو ئاوەکەو دەیخۆینەوە)) ، بەڵگەیە لە سەر شیاوێتی خواردنەوە بەدەم بەبێ بەکارهێنانی دەستەکان لە حەوزو ئاوکۆو بەو هاوشێوانە ، ئەمەش لەبەر ئەوەبووە ، والله أعلم ، کە کانیەک بووە جێگەکەی واکەوتووە کە پێویستی بەوە کردووە بەدەم ئاوی لێ بخورێتەوە ، یاخود پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی فەرمووە بۆ ڕوونکردنەوەی شیاوێتی ئەم جۆرە خواردنەوەیە ، چونکە هەندێ کەس حەزی بەم شێوە خواردنەوەیە نی یەو ، پزیشکانیش هێندەی نەماوە حەرامی بکەن و ، دەڵێن : زیان بە گەدە دەگەیەنێت ، رُوِيَ فِي حَدِيثٍ لَا أَدْرِي مَا حَالُهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَشْرَبَ عَلَى بُطُونِنَا ، وَهُوَ الْكَرْعُ ، وَنَهَانَا أَنْ نَغْتَرِفَ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ وَقَالَ : ((لَا يَلَغْ

[٣١٨] ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٧) ، وأحمد (٦ / ٣٨ ، ٤٠) ، والترمذي (١٨٩٥) ، وفي الشمائل (٢٠٤) ، كلهم من طريق الزهري عن عروة عن عائشة فذكرته .

أَحَدُكُمْ كَمَا يَلَغُ الْكَلْبُ وَلَا يَشْرَبْ بِاللَّيْلِ مِنْ إِنَاءٍ حَتَّى يَخْتَبِرَهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مُخَمَّرًا))([٣١٩]) واته : له (ابن عُمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردین لە سەر سکمان ئاو بخۆین ، واتە مرۆڤ لە سەر سك ڕاکشێت و یەکسەر دەم بخاتە نێو ئاوەکەو لێی بخواتەوە بەبێ بەکارهێنانی دەستەکانی ، هەروەها قەدەغەی کردین بەیەك دەست ئاو هەلگرین و فەرمووی : ((با هیچ کەستان زمانی نەباتە نێو ئاوەکەو لێی بخواتەوە وەکو سگ ، بەشەویش لەقاپێك ئاو نەخواتەوە تاوەکو تاقی دەکاتەوە مەگەر داپۆشراو بێ)).

فەرموودەکەی پێشووی ئیمامی (البخاري) لەم فەرموودە (صحيح)تره ، ئەگەر (صحيح)یش بێت ، هیچ دژبە یەك بوونێکیان لە نێواندا نی یە ، چونکە پێدەچێ لەو کاتەدا لە تواناندا نەبێ ئاوەکە بەدەست بخورێتەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئەگینا بەدەم ئاو دەخۆینەوە ، لە ڕاستیدا خواردنەوە بەدەم زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ئەگەر لە سەر سکی ڕاکشاو ئاوی خواردەوە ، وەکو ئەو کەسەی ئاو لە ڕوبارو جۆگەلەکان دەخواتەوە ، بەڵام ئەگەر بەڕێکی ڕاوەستاو ئاوی لە حەوزێکی بەرزو بەو هاوشێوانە خواردەوە ، ئەوا هیچ جیاوازیەکی نی یە ئاوەکە بەدەستی یاخود بەدەمی بخواتەوە .

بەشێك سەبارەت بە ڕوونکردنەوەی ئەو جیاوازیەی کە لە ئاراداید ەدەربارەی ئاو خواردنەوە بە ڕاوەستانەوە

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەبوو کە بە دانیشتنەوە ئاوی دەخواردەوە ، ئەمە ڕێبازی ڕاهاتووی بوو ، بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (رواية)ت کراوە کەوا قەدەغەی ئاو خواردنەوەی کردوە بە پێ وە ، هەروەها بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (رواية)ت کراوە کەوا فەرمانی داوە بەو کەسەی بە ڕاوەستانەوە ئاوی خۆاردەوە ، خۆی

[٣١٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٤٦) .

برشێنێتەوە ، هەروەها بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ريوايە)ت كراوە كە بە راوەستانەوە ئاوی خواردۆتەوە .

كۆمەڵێك دەڵێن : ئەمە قەدەغەكردنەكەی (نسخ) كردۆتەوە ، كۆمەڵێكی دیكەش دەڵێن : ئەمە ڕوونی دەكاتەوە كە قەدەغەكردنەكە بۆ حەرام كردن نەبووە ، بەڵكو بۆ ڕێنیشاندان و واز لێهێنانە لە پێناو ئەنجامدانی كاری شایستەتر ، كۆمەڵێكیش دەڵێن : بە هیچ شێوەیەك دژایەتیان لە نێواندا نی یە ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتی پێویستیدا بە راوەستانەوە ئاوی خواردۆتەوە ، ئەوەبوو چووە لای بیری زەمزەم و ، كەسانێكیش ئاویان لێ دەردەهێنا ، داوای ئاوی كردو ئەوانیش سەتڵەكەیان پێداو ، بەپێوە ئاوەكەی خواردەوە ، بەڵام ئەمە جێگەیەك بوو ئەوەی پێویست بوو .

ئاو خواردنەوە بە راوەستاوە چەندین بەڵای تێدایە لەوانە : تێر ئاوبوونی تەواوی پێ بەدەست نایەت ، لە گەدەشدا جێگیر نابێ تاوەكو جگەر بەسەر ئەندامەكاندا دابەشی دەكات ، بەخێرای و بەتیژی دادەبەزێتە نێو گەدە ، بۆیە ترسی ئەوەی لێدەكرێت گەرمیەكەی دابەزێنێت و ، بیشێوێنێت و ، بەخێرای گوزەر بكات بۆ خوارەوەی جەستە بەبێ شێنەیی و لە سەرخۆ ، هەموو ئەمانە زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، بەڵام ئەگەر زۆر بە كەمی یاخود لەبەر پێویستی ئەو كارەی ئەنجامدا ، زیانی پێ ناگەیەنێت .

بەشێك سەبارەت بە سێ جار هەناسەدان لە كاتی خواردنەوەدا :

وفي صحيح مسلم من حديث أنس بن مالك ، قال : كان رسول الله ﷺ يَتَنَفَّسُ في الشَّراب ثلاثاً ، ويقولُ : ((إنه أَرْوَى وأَمْرَأُ وأَبْرَأُ))[٣٢]

[٣٢] ـ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١١١ ، ١١٢) من طريق أبي عصام عن أنس فذكره .

وتە : لە (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتی خواردنەوەدا سێ جار هەناسەی دەدلو دەیفەرموو : ((ئاوا چاكتر تینویەتی دەشكێنێ و ، بێوەی تر هو ، بە ئاسانتریش دەچێتە نێو گەدەوە)) .

ووشەی (الشراب) لە زمانی دانەری شەرح و هەڵگرانی شەرعدا بریتیە لە : ئاو ، وە ماناى (يَتَنَفَّسُ في الشراب) وتە پەردلخەكەی لە زاری موبارەكی لادەدلو ، لە دەرەوەیدا هەناسەی دەدلو ، پاشان دەگەڕایەوە بۆ خواردنەوە ، وەكو ئەوەی بە ئاشكەرا لە فەرموودەیەكی تردا باسكراوە : إذا شَرِبَ أَحَدُكُم فلا يَتَنَفَّسْ في القَدَحِ ، ولكن لِيُبِنِ الإناء عن فيه[٣٢١] وتە : هەركات كەسێكتان ئاوی خواردەوە با لە نێو پەردلخەكدا هەناسە نەدات ، بەڵكو با پەردلخەكە لە زاری دوربخاتەوە .

چەندین دانایی و ، چەندین سوود ، لەم شێوە خواردنەوەدا بەدیدەكرێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەمووی كورت كردۆتەوە بەفەرمایشتی : (إنه أروَى وأمرأ وأبرأ) ، لێرەدا ووشەی (أروى) وتە : وتە بە ئاستێكی بەرزی بە سوود و بەهێز تینویەتی دەشكێنێت ، (وأبرأ) وتە : شیفا ، مەبەستی ئەوەبوو كە شیفابەخشە بۆ تینویەتی بەهێز ، چونكە جار لە دوای جار دەچێتە نێو گەدەی گرگرتۆوەو ، ئەگەر بەجاری یەكەم هێور نەبوبێتەوە ئەوا جاری دووەم هێوری دەكاتەوەو ، ئەگەر بەجاری دووەمیش هێور نەبوبێتەوە ئەوا جاری سێ یەم و ، بەو شێوەیە ئاوەكو دەحەوێتەوە ، هەروەها بێوەی تر بۆ گەرمی گەدە ، چاكتریش پارێزگاری لەو گەرمیە دەكات و دەیهێڵێتەوە بەبەراوردی ئەوەی كە ئەگەر بەیەك جارو بەیەك خواردنەوە ئاوە ساردەكە هێرشی بۆ بەرێت . هەروەها بە یەك خواردنەوە ، ناتوانیت تینویەتی بشكێنێت چونكە تەنها ساتێكی كەم رێكەوتی گەرمی تینویەتیەكەی دەكات ، پاشان لێی

---

[٣٢١] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٢٦) ، بلفظ : (إذا شرب أحدكم ...) .

دوردەکەوێتەوەو ، هێشتا تووندوتیژی تینویەتیەکە نەشکاوە ، ئەگەر بشکێتیش بە تەواوی نابێت بە پێچەوانەی ئاوخواردنەوەوە بە هێواشی و کەم کەم .

هەروەها دەرەنجامی بێوەی تر‌ەو ، لە بەڵاو کارەساتیشەوە بەدورتر‌ە بەبەراوردی فەموو ئەوانەی بەیەك جار دەخورێنەوە ، چونکە بەیەکجار خواردنەوە ترسی ئەوەی لێدەکرێت بەهۆی ساردی و زۆری بڕەکەیەوە گەرمی سروشتی جەستە بکوژێنێتەوە ، یاخود لاوازی بکات و بەوەش میزاجی گەدەو جگەر خراپ دەکات و ، دەبێتە هۆی دروستبوونی نەخۆشی ، بەتایبەت لە نێو دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکانی وەکو حیجازو یەمەن و بەو هاوشێوانە ، یاخود لە وەرزە گەرمەکانی وەکو هاویندا ، خواردنەوەی ئاو بەیەك جار زۆر ترسناکە بۆیان ، چونکە گەرمی سروشتی ناوەکی دانیشتوانی لاوازە ، وە لەو وەرزە گەرمەشدا .

ووشەی (وأمْرَأ) واتە : خۆراك و خواردنەوە بۆ جەستەی قوت چوو ، واتە : چووە نێو جەستەی و بە ئاسانی و بەچێژو سوودەوە تێکەڵی بوو . خوای تعالی دەفەرمێت ﴿ فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَّرِيئاً ﴾[النساء : ٤] واتە : (فكلوه) بیخۆن (هَنِيئاً) ئاکام و دەرەنجامی خۆشی بێت (مريئاً) خۆش و بەلەزەت بێ لە چەشتنیدا(٣٢٢) . دەشگوترێت مانای ئەوەیە : لە سورێنچکەوە بەخێرای سەریەروەخوار دەبێتەوە ، چونکە بەسەریەوە ئاسان و سووکە ، بە پێچەوانەی زۆرێکی تر ، کە لە سورێنچکەوە بە ئاسانی ناچنە خوارەوە .

لە بەڵاکانی دیکەی خواردنەوە بەیەکجار ، ترسی ئەوەی لێدەکرێت ئاوەکە لە قورگیدا گیر بێت ، بەوەی رێڕەوی خواردنەوەکە دابخرێت ، لەبەر زۆری ئەو بڕە ئاوەی بۆ هاتووە ، بەوەش هەناسەدانی بە ئاستەم و گران بۆ دەدرێت و دەرەنجامی خراپی هەیە ، بەڵام ئەگەر وردە وردە هەناسەی داو ، پاشان بخواتەوە ، لەو بەڵایە رزگاری دەبێ .

---

٣٢٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

له سودەكانى : ئەو كەسەى ئاوەكە دەخواتەوە، لە گەلّ يەكەم خواردنەوەدا شىّ دوكەلّيە گەرمەكەى سەر دلّ و جگەرى بەرز دەبێتەوە ، لەبەر ئەو ئاوە ساردەى بۆ هاتووەو ، بەوەش سروشت ئەو شێيە لەخۆى دورى دەخاتەوە ، بەڵام ئەگەر ئاوەكە بەيەك جار بخواتەوە ، ئەوا دابەزينى ئاوە ساردەكەو ، بەرزبونەوەى شێكان هاوكاتى يەك دەبن و ، پاڵە پەستۆ دەخەنە سەر يەكترو خۆيان چارەسەر دەكەن ، بەوەش ئەو كەسە ئاوڵە قورگ گيران و هەناسەنەدانى تووش دەبىّ ، لەبەر ئەوە خۆشى لە ئاوەكە نابينێت و ، بە ئاسانى بۆى ناچێتە خوارەوەو ، تێر ئاويش نابێت .

وَقَدْ رَوَى عَبْدُ اللّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ ، وَالْبَيْهَقِيّ ، وَغَيْرُهُمَا عَنْ النّبِيّ ﷺ إذَا ((شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَمُصّ الْمَاءَ مَصًّا ، وَلَا يَعُبّ عَبًّا ، فَإِنّهُ مِنْ الْكُبَادِ))([٣٢٣]).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووبەتى : ((هەركات كەسێكتان ئاوى خواردەوە با بەهێواشى و نەرم و نيانى بيخواتەوە ، بينى پێوە نەنێت و بەيەكجار هەڵى قورێنێت ، چونكە ئەمە ئازارى جگەر دروست دەكات)) . ووشەى (الكُباد)ى نێو فەرمودەكە واتە ئازارى جگەر ، چونكە هەر بە تاقيكردنەوە زانراوە كە دابەزينى ئاو بەجارێك بۆ سەر جگەر ئازارى پێ دەگەيەنێت و گەرمبەكەى لاواز دەكات ، هۆكارى ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو دژايەتيەى لە نێوان گەرمى جگەرو ، لە نێوان بڕو چۆنيەتى ئەو ئاوە ساردەدا هەيە كە دادەبەزێتە سەرى . بەڵام ئەگەر وردە وردەو لە سەرخۆ بۆى دابەزيايە ، دژايەتى گەرمى جگەرى نەدەكردو ، لاوازيشى نەدەكرد ، نموونەى ئەمەش وەكو نموونەى ئاو بەسەراكردنى مەنجەڵە لەكاتى كوڵانيدا ، بەڵام ئەگەر كەم كەم ئاوى بەسەردا كرا زيانى بۆ نابێت .

---

[٣٢٣] _ ضعيف - ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٦١) ، (٥٦٢) ، (٥٦٣) ، وانظر الضعيفة (٩٤٠) ، (٢٣٢٣) ، (٢٥٧٦) .

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامِعه " عَنْهُ ﷺ ((لَا تَشْرَبُوا نَفَسًا وَاحِدًا كَشُرْبِ الْبَعِيرِ ، وَلَكِنْ اشْرَبُوا مَثْنَى وَثُلَاثَ ، وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ فَرَغْتُمْ))[٣٢٤] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((بەیەک نەفەس ئاو مەخۆنەوە وەکو خواردنەوەی ووشتر ، بەڵکو بەدوو جارو بەسێ جار بیخۆنەوە ، (بسم الله) بڵێن ئەگەر دەستان بە ئاو خواردنەوە کردو ، کە تەواویش بوون (الحمد لله) بڵێن .

(بسم الله) گووتن لە سەرەتای خواردن و خواردنەوەدا ، (الحمد لله) گووتنیش لە پاشیدا کاریگەریەکی سەرسوڕهێنی هەیە بۆ سود وەرگرتن و چێژ وەرگرتن لەو خواردن و خواردنەوەویەو ، دورخستنەوەی زیانەکانی .

ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : ئەگەر خواردن چوار شت کۆبکاتەوە ، ئەوا تەواوەو بێ کەم و کوڕیە : ئەگەر (بسم الله) لە سەرەتایدا گوترا ، (الحمد لله)ی لە کۆتادا گوترا ، دەستی لە سەر زۆر بوو ، خواردنێکی حەڵاڵیش بوو .

بەشێك سەبارەت بە دا پۆشینی قاپ :

وَقَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِه " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّه ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّه ﷺ يَقُولُ : ((غَطُّوا الْإِنَاءَ ، وَأَوْكُوا السِّقَاءَ ، فَإِنَّ فِي السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لَا يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلَّا وَقَعَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الدَّاءِ))[٣٢٥] .

---

[٣٢٤] ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٨٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٢٣٣) .

[٣٢٥] ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٥٥) ، وعبد بن حميد (١١٤٠) ، ومسلم (٦ / ١٠٧) كلهم من طريق القعقاع بن حكيم عن جابر فذكره مرفوعاً .

واتـه : لـه (جـابر)ى كـوڕى (عبـدالله)وه _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : گوێبيسـتى پێغەمبـەرى خـوا بـووم ﷺ دەيفـەرموو : ((قاپـەكان داپۆشـەكان و ، دەمـى كوندەكان ببەستن ، چونكە لە سااڵدا شەوێك هەيە نەخۆشى تێدا دادەبەزێ ، ئەگـەر بەسـەر هەر قاپێكدا تێپـەڕبێت و دانەپۆشـرابێت ، يـاخود بەسـەر هـەر كوندەيكدا تێپـەڕبێت و دەمـى نەبسترابێت ئەوا ئەو نەخۆشيە دادەبەزێتە نێوى)) .

ئەمەش يەكێكە لەو شتانەى كە زانستى پزيشكانى پێ نەگەشتووە ، بەڵام ژيرانى خەڵك بـە تاقيكردنەوە زانيويانە . (الليث)ى كوڕى (سعد) كـە يەكێكـە لـەو كەسـانەى فەرموودەكـە دەگێڕنەوە فەرموويەتى : بێگانەكانى لاى ئێمە لـە مـانگى كـانونى يەكەمـدا خۆيـان لـە شـەوى ئەو سااڵ دەپارێزن .

بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خـواوە ﷺ باسـكراوە كـەوا فەرمانيـداوە بـە داپۆشـينى قاپەكان ئەگەر بە دارچيلكەيەكيش بێت . دارچيلكە خستنە سەر قاپيش چەند حيكمەت و داناييەكى تێدايە ، لەوانە ئەوەيە كە داپۆشينى قاپەكـەى بيرناچێت ، بـەڵكو گرنگـى پـێ دەدا ئەگـەر بـە دارچـيلكەيەكيش بێـت ، لـە دانايـەكانى ديكـەش : ئەوەيـە كـە ڕەنگـە جانەوەرێك بيەوێت بكەوێتە نێوى ، بەڵام بەسەر دارچيلكەكەدا دەڕوات و ، دەبێتە پردێـك و ناهێڵێت بكەوێتە نێوى .

بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ باسكراوە كەوا فەرمانيـداوە لـە كـاتى داپۆشـينى قاپەكانـدا بگوترێـت (بسم الله) ، چـونكە (بسـم الله) گـوتن لـەكاتى داپۆشـينى قاپەكانـدا شەيتانى لێ دور دەخاتەوە ، هەروەها داپۆشينى قاپەكان هۆكارێكە بۆ ئەوەى جانـەوەرى لـێ دوربخرێتـەوە ، بۆيـە پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فـەرمانى داوە بـە (بسـم الله) گـوتن لـەم دوو جێگەيەدا لەبەر ئەو دوو هۆكارە .

وروى البخاري في صحيحه من حديث ابن عباس ، أنَّ رسولَ الله ﷺ نهى عن الشُّرب مِنْ في السِّقاء([٢٢٦]) .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە ئاو لە دەمی کوندەوە بخوڕێتەوە .

لەمەشدا چەند ئادابێك بەدیدەکرێت : دوبارەبونەوەی نەفەسی کەسی ئاوخۆر لە سەر دەمی کوندەکە چەوری و بۆنێکی ناخۆشی پێ دەگەیەنێت و ، مرۆڤ قیزی لێ دێتەوە .

هەروەها : پێدەچێ ئاری کوندەکە زاڵ بێ بەسەریدا بەڕادەیەکی زۆر بچێتە سکیەوە ، زیانی پێگەیەنێت . پێدەچێ جانەوەرێکی تێدا بێ و ئەو هەستی پێ نەکات و ، زیانی پێگەیەنێت . لەوانەیە ئاوەکە خاك و خۆڵ و شتی دیکەی تێدا بێ و نەیبینێت لە کاتی خواردنەوەدا ، بچێتە سکیەوە . لە لایەکی تریشەوە لە گەڵ ئاو خواردنەوەدا هەوا دەچێتە سکەوە ، بەوەش تەسك دەبێتەوە بۆ وەرگرتنی ئاو ، یا فشاری دەخاتە سەر ، یا زیانی پێدەگەیەنێت ، هەروەها بۆ چەندین حیکمەت و دانایی تریش .

ئەگەر گوترا : ئەی چ دەکەن بەوەی کە ئیمامی (الترمذي) لە (جامع)ەکەیدا دەگێڕێتەوە : أنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا بِإِدَاوَةٍ يَوْمَ أُحُدٍ ، فَقَالَ : ((اخْنُثْ فَمَ الإِدَاوَةِ)) . ثُمَّ شَرِبَ مِنْ فِيهَا([٢٢٧]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی ئوحدا بانگی کرد جەوەندە ئاوەکەی بۆ بێنن ، ئەوەبوو فەرمووی : ((دەمی جەوەندەکە بنوشتێنەوە)) . پاشان لە دەمەکەیەوە ئاوی خواردەوە . ئێمەش دەڵێین تەنها گوفتارەکەی ئیمامی (الترمذي)مان بەسە کە دەفەرمێت : (هذا حديثٌ ليس إسناده بصحيح ، وعبدالله بن عمر العُمريُّ يُضعَّفُ

---

[٢٢٦] _ صحيح _ أخرجه البخاري (٧ / ١٤٥) من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

[٢٢٧] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٩٧) .

من قبل حفظه ، ولا أدرى سمع من عيسى ، أولا . أنتهى ، يريد عيسى بن عبدالله الذي رواه عنه ، عن رجل من الأنصار).

بەشێك سەبارەت بە ئاو خواردنەوە لەو جێگەوە كە پەرداخەكە شكاوەو ڕوونكردنەوەی خراپەكانی

وفي سنن أبي داود من حديث أبي سعيد الخُدريِّ ، قال : نهى رسولُ الله ﷺ عن الشُّرب من ثُلْمَةِ القَدَحِ ، وأن ينفُخَ في الشَّراب([٣٢٨])

واتە : لە (أبي سعيد الخُدريِّ)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە لە جێگە شكاوەكەی لێواری پەداخەوە ئاو بخورێتەوەو ، فوو لە خواردنەوە بكرێت .

ئەمە لەو ئادابانەیە كە بەرژەوەندی كەسی ئاوخۆری پێ تەواو و ڕێك وپێك دەبێ ، چونكە خواردنەوە لە جێگەی شكاوی لێواری پەرداخەوە چەندین خراپەی تێدایە :

یەكەم : هەر خاك و خۆڵ و شتێك بەسەر ڕووی ئاوەكەوە بێ لە جێگە شكاوەكەدا كۆدەبێتەوە ، بە پێچەوانەی لا دروستەكە .

دووەم : پێدەچێ سەر لە مرۆڤ بشێوێنێت و ، نەتوانێت بە چاكی ئاو لە جێگە شكاوەكەوە بخواتەوە .

سێ یەم : پێسی و چەوری لە جێگە شكاوەكەدا كۆدەبێتەوەو ، شتنیشی پێ ناگات ، بەڵام لا دروستەكە باشتر شتنی پێ دەگات .

---

[٣٢٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٧٢٢) ، وانظر الصحيحة (٣٨٨) .

چوارەم : شکاوی لە پەرداخدا جێگەی عەیبەو ، خراپترین جێگەیەتی ، بۆیە پێویستە مرۆڤ خۆی لێ دوورخاتەوەو ، لا ڕاستەکە بەکار بێنێت ، چونکە خراپیی هەموو شتێك خێری تێدا نی یە ، کەسانێك لە پێشینی چاك پیاویەکی بەدیکرد شتێکی خراپی دەکرێ ، پێی فەرموو : ئەو کارە مەکە ، ئەی نەتزانیوە خوای تعالی فڕو بەرەکەتی لە هەموو شتێکی خراپ لابردووە ٠

پێنجەم : ڕەنگە جێگە شکاویەکەی لێواری پەرداخەکە تیژ بێ و دەسی مرۆڤ بڕیندار بکات ، لەبەر ئەم هۆکارانەو چەندینی تریش ، پێویستە مرۆڤ خۆی لە جێگەی شکاوی پەرداخەوە بەدور بگرێت ٠

بەڵام فووکردن لە خواردنەوە ٠ وا دەکات دەمی کەسی فووکار بۆنێکی ناخۆش بە خواردنەوەکە بگەیەنێت و چیتر قیزی لێ بکرێتەوە ، بەتایبەت ئەگەر کەسی فووکار بۆنی دەمی گۆڕابێت ٠ بەگشتی : نەفەسی کەسی فووکار تێکەڵ بە خواردنەوەکە دەبێ ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەکردنی هەناسەدان لە نێو قاپداو فووکردن لە خواردنەوەی کۆکردۆتەوە لە فەرموودەیەکدا کە ئیمامی (الترمذي) دەیگێڕێتەوە ، عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : نهى رسول الله ﷺ أن يُتنفَّسَ في الإناء ، أو يُنْفَخَ فيه([329]) واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە هەناسە لە نێو قاپدا بدرێت ، یاخود فووی تێ بکرێت ٠

---

[329] _ صحيح : أخرجه الحميدى (٥٢٥) ، وأحمد (١ / ٢٢٠ ، ٣٠٩ ، ٣٥٧) ، والدارمي (٢١٤٠) ، وأبوداود (٣٧٢٨) ، وابن ماجة (٣٢٨٨) ، (٣٤٢٨) ، (٣٤٢٩) ، (٣٤٣٠) ، والترمذي (١٨٨٨) كلهم من طريق عكرمة عن ابن عباس ٠

ئەگەر گوترا : ئەی چ بە فەرمووەکەی (أنس) دەکەن کە لە (الصحيحين)دا هاتووە : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا(٣٣٠) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە قاپەکە سێ جار هەناسەی دەدا ٠

دەگوترێت : بە قبولّ و ملکەچیەوە ڕوو بە ڕووی دەبینەوە ، هیچ دژیە یەک بونێك لە نێوان ئەم فەرموودەو فەموودەکەی یەکەمدا نی یە ، ماناشی ئەوەیە لە خواردنەوەکەی سێ جار هەناسەی دەدا بە دوورخستنەوەی قاپەکە لە زاری و هەناسەدان لە دەرەوەیداو دیسان جارێکی تر دەستی بە خواردنەوەکەی دەکرد ، بەڵام باسی قاپ دەکات چونکە ئامێری خواردنەوەکەیە ، ئەمەش بە هاوشێوەی ئەم فەرمووە (صحيح)یە : أَنَّ إبراهيم ابن رسول الله ﷺ مات في النَّدي(٣٣١) واتە : (إبراهيم)ی کوڕی پێغەمبەری خوا ﷺ لە زەمەنی مەمك خواردندا مرد ٠ واتە لە زەمەنی شیرخواردندا ٠

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەی ماست بە تەنهاو جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاو و سوودەکانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ جار بە جار ماستی پوختی دەخواردەوە ، جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاوکرابوو ٠ خواردنەوەی ماستی پوخت و بە ئاو تێکەڵ کراو لەو وەڵامانەدا سودێکی یەکجار گەورەی هەیە لە پاراستنی تەندروستی و ، تەرکردنی جەستەو ، داشتنی (رَي) جگەردا ، بەتایبەت ماستی ئەو ئاژەڵانەی کە لەسەر ڕووەکەکانی (الشيح)و ، (القَيْصوم)و

---

٣٣٠ ـ صحيح ؛ تقدم تخريجه ٠

٣٣١ ـ صحيح . رواه مسلم (٤ / ١٨٠٨) حديث (٢٣٦١) وقوله ((مات في الثدي)) أي في زمن إلتقام الثدي ، وهو مدة الرضاعة ٠

، (الخُزَامَى)و([٣٣٢]) ئەو هاوشێوانە دەڵەوەڕێن ، ماستی ئەو ئاژەڵانە خواردنێکە لە خواردنەکان ، خواردنەوەیەکە لە خواردنەوەکان ، دەرمانێکە لە دەرمانەکان

وفي جامع الترمذي عنه ﷺ قال : ((إذا أكل أحدكم طعاما فَلْيَقُلْ : اللَّهُمَّ بارِكْ لنا فيه ، و أطْعِمنا خيراً منه ، و من سُقي لبناً فليقل : اللَّهُمَّ بارِك لنا فيه ، و زِدْنا منه ، فإنه ليس شيء يُجْزِئُ منَ الطعام و الشرابِ إلا اللبنُ))([٣٣٣]) قال الترمذي : هذا حديث حسن *

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووێەتی : ئەگەر کەسێکتان خواردنێکی خوارد با بڵێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەم خواردنەش چاکترمان بدەرێ ، وە هەرکەسێك ماستاوی درایە ، با بڵێت : پەروەردگارا فرە بەرەکەتمان بۆ بخەرە نێوی و ، لەمەشمان بۆ زیاد بکە ، چونکە هیچ شتێك جێگەی خواردن و خواردنەوە ناگرێتەوە مەگەر ماستاو *

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەی (النبيذ) پێش نەوەی تیژ بێ و بگۆڕدرێت بۆ ماددەیەکی سەرخۆشکار

وَثَبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " أَنَّهُ ﷺ كَانَ يُنْبَذُ لَهُ أَوَّلَ اللَّيْلِ ، وَيَشْرَبُهُ إذَا أَصْبَحَ يَوْمَهُ ذَلِكَ ، وَاللَّيْلَةَ الَّتِي تَجِيءُ ، وَالْغَدَ ، وَاللَّيْلَةَ الْأُخْرَى ، وَالْغَدَ إلَى الْعَصْرِ ، فَإِنْ بَقِيَ مِنْهُ شَيْءٌ سَقَاهُ الْخَادِمَ ، أَوْ أَمَرَ بِهِ فَصُبَّ([٣٣٤]) .

---

[٣٣٢] ـ الخزامى : ڕووەکێکی یەك ساڵەیەو لە بەهاردا دەڕوێت ، لقەکانی نزیکەی (٤٠) سم درێژ دەبێ ، گەڵاکانی گەشاوەیە ، شێراوکە ، لاکێشەیە ، لێوار گرنجە ، خۆڵەمێشی مەیلەو سەوزە ، بەدرێژی (٦ سم) و پانی (٢سم) ، گوڵەکان لە کۆتایی لقەکاندا دێنەدەرو ، ڕەنگێکی بەنەوشەیان هەیە ، ئەم ڕووەکە لە خاکە لمیەکاندا دەڕوێت ، لە دەشتەکاندا پاش باران بارین بە خێرایی دەردەچێت و ، بەشە گوڵەکەی بەکاردەبرێت.

[٣٣٣] ـ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٤٥١) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٠٤٥) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەرەتای شەوەوە خواردنەوەی (النَبیذ)ی بۆ دروست دەکرا ، کە رۆژی لێ دەبویەوە لێی دەخواردەوە ، ئەو شەوەش کە دەهات ، سبەینێ و ، شەوەکەی تریش ، رۆژی سێ یەمیش تاوەکو عەسر ، ئەگەر شتێکی لێ بمایەتەوە بە خزمەتکارەکەی دەدا ، یا فەرمانی دەدا بڕژێنرێت .

خواردنەوەی (النَبیذ) : خورمای تێدەکرا بۆ شیرین کردنی ، کە بەشدار دەبێ لە خواردن و خواردنەوەدا ، بۆ زیادبوونی هێزو ، پاراستنی تەندروستی زۆر بەسوودە ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ دوای سێ رۆژ نەیدەخواردەوە لە ترسی گۆڕانیدا بۆ مادەیەکی سەرخۆشکار .

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازی جل و بەرگدا :

رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەواوترین و بێ کەم وکوڕیترین رێباز بوو ، کە بەسوودترین پۆشاکی بۆ جەستەی بەکاردەهێنا ، بە جۆرێك زۆر سوك بێ لە بەریدا ، لە هەمووشی ئاسانتر بێ بۆ پۆشین و داکەنین ، زۆربەی پۆشاکەکانی عەباو (الإزار) بوو _ پۆشاکێك نیوەی خوارەوەی جەستە داپۆشێ _ ، کە بۆ جەستە لە هەموو شتێکی تر سووکترە ، کراسیشی (القمیص) دەپۆشی و ، لە هەموو پۆشاکەکانی تر بەلایەوە خۆشەویستر بوو .

رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پۆشینیدا ئەوەبوو کە بەسوودترین پۆشاکی بۆ جەستەی هەڵدەبژارد ، بۆیە سەرقۆڵەکانی درێژ نەدەکردەوەو ، فراوانی دەکرد ، بەڵکو سەرقۆڵەکانی تاوەکو مەچەکی بوو لە دەستی تێنەدەپەڕی ، بۆ ئەوەی قورسی و ناڕەحەتی لە سەر

---

[٣٢٤] _ صحيح . أخرجه أحمد (١ / ٢٢٤) ، ومسلم (٦ / ١٠١ ، ١٠٢) ، وأبوداود (٣٧١٣) ، وابن ماجة (٣٣٩٩) ، والنسائي (٨ / ٣٣٢ ، ٣٣٣) كلهم عن يحيى بن عبيد بن أبي عمر عن ابن عباس فذكره .

دروست نەبێ و، نەوەکا نەهێڵێت بەئاسانی بجوڵێتەوەو دەستی بەم لاو ئەو لادا بەرێت ، لەم ئاستەش سەرقۆڵەکانی زیاتر کورت نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەون بۆ گەرماو سەرما ٠

داوینی کراس و (الإزار)ەکەی تا نیوەی قاچی بوو لە پاژنەی تێنەدەپەڕی ، بۆ ئەوەی ئازاری نەدات و بەلایەوە گران نەبێت و ، بیکات بە کەسێکی پێوەندکراو ، لە ماسولکەکانی پێیشی کورتری نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەوێت و گەرماو سەرما ئازاری پێ نەگەیەنن.

مێزەرەکەی گەورە نەبوو بە هەڵگرتنی ئازار بەسەری بگەیەنێت ، یاخود لاوازی بکات و تووشی نەخۆشی بکات ، وەکو باری ئەو کەسانەی کە مێزەری گەورەیان بەسەرەوەیە ، بچوکیش نەبوو بەڕادەیەك نەتوانێت سەر بپارێزێت بەرامبەر بە گەرماو سەرما بەڵکو نێوەندی ئەو دوانە بوو ، دەیخستە ژێر چەناکەیەوە ، چەندین سوودیش لەمەدا بەدیدەکرێت : لەوانە مل لە گەرماو سەرما دەپارێزێت ، بەم جۆرە مێزەرەکە چاکتر جێگیر دەبێ ، بەتایبەت لە کاتی سواربوونی ئەسپ و ووشترو ، هێرش بردن و کشانەوەدا ، کەسانێکی زۆریش لە جیاتی چەناکە قولاب بەکار دەهێنن ، بەڵام جیاوازیەکی زۆریان لە نێواندایە لەهەردوو لایەنی سوودو جوانیشەوە ، ئەگەر تۆ تەماشای ئەم پۆشاکە بکەیت دەبینی لە پۆشاکەکانی تر بەسوودترەو ، لە هەموویشیان چاکترە بۆ پاراستنی تەندروستی ، لە هەموو پۆشاکێکی تریش بەدورترە لە تێچوون و گیرگرفت و ناڕەحەتیەوە بۆ سەر جەستە ٠

لە سەفەردا بەبەردەوامی ، یاخود لە زۆربەی بارەکانیدا سۆڵی (خُف) لە پێ دەکرد ، چونکە پێیەکانیش پێویستیان بە شتێکە لە گەرماو سەرما بیانپارێزێت ، جار بە جار لە ماڵەوەشدا لە پێی دەکردن ٠

خۆشەویستترین پەنگەکان بەلایەوە سپی و ، (البُردة)[٣٣٥] بوو ، کە بریتی بوو لە (البُردة)یەکی نەخشێنراو.

لە ڕێبازیدا ئەوە نەبوو پۆشاکی سوورو ، ڕەش و ، ڕەنگکراو ، بپۆشێت .

بەڵام ئەو (الحُلّة)[٣٣٦] سورەی کە پۆشیەی ، بریتی بوو لە عەبایەکی (الرداء) یەمەنی کە نەخشێنرابوو بە ڕەش و سوورو سپی ، یەهاوشێوەی (الحُلّة) سەوزەکە ، ئەوەبوو ئەوەو ئەمەشی دەپۆشی ، پێشتریش ئەوەمان یەکلاکردەوەو ، بۆچونی ئەو کەسانەشمان بەهەڵە دانا کە وای بۆ دەچون سووری تێری پۆشیوە .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازیی شوێنی نیشتەجێ بوونیدا :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ دڵنیابوو لەوەی کە ڕێ دەکات و ، دونیاش قۆناغێکی موسافیرە کە تیایدا دادەبەزێ بە ئەندازەی درێژی تەمەنی و ، پاشان دەگوازێتەوە بۆ دونیایەکی تر ، بۆیە لە ڕێبازی خۆی و هاوەڵانی و شوێنکەوتوانیاندا نەبوو گرنگی بەماڵ و خانوو بدەن و دروستی بکەن و ، بەرزی بکەنەوەو ، بیرازێننەوەو ، فراوانی بکەنەوە ، بەڵکو چاکترین خانووی پشوی موسافیر ئەوەیە لە گەرماو سەرما بیپارێزێت ، لە چاوی خەڵك بەری گرێت ، قەدەغەی چونە ژورەوەی جانەوەران بکات ، ترسی دارۆخانی نەکرێت لەبەر زۆر قورسی ، هەروەها جانەوەران هێلانەی تێدا نەکەن ، لەبەر زۆر فراوانبوونی ، هەوای زیانبەخشیش جارێك لە باکورو جارێك لە باشورو جارێك لە پێش و جارێك لە پاشەوە تیایدا هاتوچۆ نەکات ،

---

[٣٣٥] _ البُردة : پۆشاکێکە مرۆڤ بە دەوری جەستەیدا دەیسوڕێنێتەوەو خۆی پێ دەپێچێتەوە ، بروانە : تهذيب اللسن للطبري ، ج١ ، ص ١٤٣ ، وەرگێڕ .

[٣٣٦] _ الحُلّة : دوو پارچە پۆشاکە لەبەك کوتاڵ دروست دەکرێت بەزۆری بریتیە لە دەرپێیەك (إزار)و کراسێك یا عەبایەك (الرداء) ، وەرگێڕ .

له بەر زۆر بەرزی ، ژێر زەمینیش نەبێ بەجۆرێك زیان بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، زۆریش لە سەر زەمینەوە بەرز نەبێ ، بەڵکو نێوەندی ئەو دوانە بێ ، ئەمە باشترین سیفاتی ماڵ و خانوە ، کە کەمترین گەرمی و ساردی بەردەکەوێت ، تەنگیش نابێ لە سەر دانیشتوانی ، بەجۆرێك تیایدا گیربن ، لێشی زیاد نەبێ و کەسی تێدا نەژێ و ببێتە شوێنێك جانەوەران دڵدەبات ، شوێنیکیشی نەبێ بە بۆنی ناخۆشی ئازار بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، بەڵکو بۆنی ماڵێی خۆشترین بۆن بوو ، چونکە حەزی بەبۆنی خۆش بوو ، بەردەوام بەلایەوە بوو ، بۆنی جەستەشی خۆشترین بۆن بوو ، ئارەقەی خۆشترین بۆن بوو ، بێگومان ئەم جۆرە ماڵە نێوەنجێترین ماڵ و بەسودترینیانە و بۆ جەستەش زۆر گونجاوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت.

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چاردسازیی کاروباری نووستن و بەئاگابوندا :

هەرکەس تەماشای نووستن و بەئاگابوونی پێغەمبەری خوا ﷺ بکات دەبینێ چاکترین نووستنەو ، زۆر بەسودیشە بۆ جەستەو ئەندامەکان و هێزەکان ، چونکە سەرەتایی شەو دەنووست و ، سەرەتای نیوەی دووەمی شەو بەئاگا دەهاتەوە ، هەڵدەستا سیواکی دەکردو ، دەستنوێژی دەگرت و چەند خوای تعالی بۆی بنوسیبا نوێژی دەکرد ، بەم جۆرە جەستەو ئەندامەکان و هێزەکان بەشی خۆیان لە نووستن و حەوانەوە وەردەگرت و ، بەشی خۆشیان لە ئەشقی دەروونی وەردەگرت لە گەڵ پادشتێکی تەواودا ، ئەمەش ئەوپەڕی چاکیتی دڵ و جەستەو ، دونیاو دواڕۆژیشە . پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووستن ئەندازەی زیاد لە پێویستی وەرنەدەگرت ، قەدەغەی نەفسی خۆشی نەدەکرد لە ئەندازەی پێویستی نووستن ، بەتەواوترین شێوەکان ئەوەی ئەنجام دەدا ، بۆیە ئەگەر پێویستی بەنووستن بوایە بەلای ڕاستیدا ڕادەکشا ، زیکری پەروەردگاری دەکرد تا چاوەکانی دەچووە خەو ، بە جۆرێك سکی لە خۆراك پڕ نەبوایە ، لە سەر زەوی نەدەنوست ، نوێنی بەرزی نەبوو ، بەڵکو نوێنەکەی لە

پێست و ناواخنەکەی ڕێشاڵی دارەخورما بوو ، سەری دەخستە سەر سەرین و ، جار بە جاریش دەستی دەخستە ژێر گۆنای ٠

ئێمەش بەشێك سەبارەت بە نووستنی بەسوودو نووستنی زیانبەخش باس دەکەین و دەڵێین : نووستن بارێکی جەستەیە کە بەدوایدا گەرمی غەریزی و هێزەکان بەرەو ناوەڕۆکی جەستە ڕۆدەچن بۆ پشودان ، ئەمەش دوو جۆرە : سروشتی و ، ناسروشتی :

سروشتی : خۆگرتنەوەی هێزە نەفسانیەکانە لە ئەنجامدانی کردەوەکانیان ، کە بریتیە لە هێزەکانی هەست و جوڵانەوە خۆویستەکان ، هەرکات ئەم هێزانە خۆیان لە جوڵاندنی جەستە گرتەوە خاوی و سستبونەوەی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، بەوەش ئەو تەپی و شێیانەی کە لە کاتی جوڵانەوەو بەئاگابوندا شی دەبونەوەو جیادەبونەوە لە مێشکدا کۆدەبنەوە ، میشکیش وەکو زانراوە شوێنی دروستبوونی هەموو هێزو جوڵانەوەکانی جەستەیە ، بۆیە کاتێ ئەو تەپی و شێیانەی تێدا کۆدەبێتەوە ، سڕدەبێت و بەوەش خاوی و سستبونی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، نووستنی سروشتی پوی تێدەکات ٠

نووستنی ناسروشتی : هۆکاری نووستنی ناسروشتی دەگەڕێتەوە بۆ ڕوداوێکی کاتی یاخود نەخۆشیەك ، وەکو ئەوەی کە شێ و تەڕاتیەکی زۆر مێشك داگیر دەکات ، بە ئاستێك بەئاگابوون لە توانایدا نابێ بڵاوەیان پێ بکات و شییان بکاتەوە ، یاخود شێیەکی تەپی زۆری بۆ بەرز دەبێتەوە وەکو ئەوەی لەکاتی تێڕبووندا ڕوودەدات ، ئەوەش مێشك قورس دەکات و ، خاوی و سستی بەسەردا زاڵ دەکات و ، دوای ئەوە مێشك سڕ دەبێ و ، هێزە نەفسانیەکان خۆیان لە کردەوەکردن دەگرنەوەو ، نووستن ڕوودەدات ٠

نووستن دوو سوودی بەڕێزی هەیە :

یەکەمیان : سرەوتنی ئەندامەکانی جەستەو حەوانەوەیان لەو هیلاکی و ماندوبونەی توشیان دەبێ ، بەوەش هەستەکان لە ناڕەحەتیەکانی بەئاگابوون دەحەوێنێتەوەو ، شەکەتی و کەشەنگیان لێ دووردەخاتەوە ٠

دووەم : هەرسکردنی خۆراك و ، پێگەیاندنی تێکەڵاوەکان ، چونکە لە کاتی نووستندا گەرمی غەریزی ڕۆدەچێ بەرەو ناوەڕۆکی جەستە ، ئەوەش یارمەتیدەرێکی باشی ئەو کردارانەیە ، بۆیە کەسی نوستوو ڕوکەش و ڕواڵەتی دەرەوەی جەستەی سارد دەبێ و پێویستی بە داپۆشەری زیاد دەبێ ٠

بەسودترین نووستن : ئەوەیە مرۆڤ بەلای ڕاستیدا بنوێ ، بەم شێوە خۆراك بەباشی لە گەدەدا جێگیر دەبێ ، چونکە گەدە کەمێك بەرەو لای چەپ لاربۆتەوە ، پاشان پێویستە مرۆڤ شێوازی نووستنەکەی بگۆڕێت و کەمێك بەلای چەپیدا بنوێ بۆ ئەوەی هەرسکردنەکە خێرا بێتەوە ، چونکە گەدە لە جگەر دوردەکەوێتەوە ، قوناغی کۆتاش نوستنەکەی بەلای ڕاستدا جێگیر دەکات ، بۆ ئەوەی خۆراك بەخێرای لە گەدە بێتە خوارەوە ، بە جۆرێك نوستنی بەلای ڕاستیدا سەرەتای نوستنەکەی و کۆتاکەشی بێت ، زۆر نوستنی مرۆڤ بەلای چەپدا زیان بە دڵ دەگەیەنێت بەهۆی لابونەوەی ئەندامەکان بەلایداو ، بەوەش مادەکانی تێ دەڕژێت ٠

خراپترین نوستنەکان نوستنی سەر پشتە ، بەڵام زیانی نی یە بۆ حەوانەوەو بەبێ نوستن بەسەریدا ڕاکشێت ، لەوەش خراپتر نوستنە بە پاڵکەوتن لەسەر ڕوو ، وفي المسند وسنن ابن ماجة ، عن أبي أُمامة قال : مرَّ النبيُّ ﷺ على رجُلٍ في المسجد منبطح على وجهه ، فضرَبه برجله ، وقال : قُمْ أو أقعد فإنَّهَا نومةٌ جهَنَّمِيَّةٌ([٣٣٧])

---

[٣٣٧] ـ أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٨١٦) ٠

واته : له (أبي أُمامة)وه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەلای پیاوێکدا تێپەڕبوو لە مزگەوتدا بەسەر ڕوویدا ڕاکشابوو ، ئەوەبوو بە پێیەکانی لێیداو فەرمووی : هەستە یاخود دانیشە چونکە نوستنێکی دۆزەخیە ٠

(أبقراطُ) لە کتێبی (التَّقدِمة)دا دەڵێت : بەڵام نووستنی نەخۆش لە سەر سکی بەبێ ئەوەی پێشتر لە کاتی تەندروستیدا نەرێتی ئەو جۆرە نووستنە بێت ، نیشانەی تێکچونی ئەقڵەو ، نیشانەی ئەوەیە کە ئازار لە لاکانی سکیدا هەیە ، ڕاهێکارانی کتێبەکەی گوتویانە : چونکە پێچەوانەی نەرێتی چاکی کردو شتێوەیەکی خراپی بەکارهێنا ، بەبێ ئەوەی هیچ هۆیەکی ئاشکەرا یاخود شاراوە هەبێ ٠

نووستنی ڕێك و پێك وا لە هیزە سروشتیەکان دەکات کردەوەکانیان بەچاکی ئەنجام بدەن ، هێزە نەفسانیەکان دەحەوێنێتەوە ، گەوهەری هەڵگریان زۆر دەکات ، تا ئەو ئاستەی ڕەنگە ئەو خاوبونەوەو سست بونەوەیەی لە کاتی نووستندا بەسەریدا زاڵ دەبێ ڕێگریی لە شیبونەوەی ڕوحەکان بکات ٠ نووستنی زۆڕ خراپەو نەخۆشیە تەڕاتیەکان و بەڵاو مەینەتی دروست دەکات ، ڕەنگی مرۆڤ دەگۆڕێت و خراپی دەکات ، هەوکردن و ئاوسانی سپڵ دروست دەکات ، دەمار خاوەکاتەوە ، تەمبەڵی دروست دەکات ، شەهوەت و ئارەزوو لاواز دەکات ، بەدەر لە نووستنی کاتی قرچەی گەرمای هاوینان ، لە هەمووشی خراپتر نووستنی سەرەتای ڕۆژە ، لەوەش خراپتر نووستنی دوای عەسرە ، پێشەوا (عبدالله)ی کوڕی (عباس) _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ کوڕێکی خۆی بەدیکرد بەیانیخەو دەکات ، ئەوەبوو پێی فەرموو : هەستە ، ئایا لە کاتێکدا دەنوێی ڕۆزیەکانی تێدا دابەش دەکرێت ؟

گوتراوە : نووستنی ڕۆژ سێ جۆرە ڕەوشتی (خُلق) ، سوتاوی (حُرق) ، گێلی (حُمق) ٠ ڕەوشتی (خُلق) : نوستنی قرچەی گەرمای نێوەڕۆیە ، کە ڕەوشتی پێغەمبەری خوابوو ﷺ ٠ سوتاوی (الحُرق) : نووستنی چێشتەنگاوە ، کە کارویاری دونیاو ڕۆژی دوای پشت

گوێ دەخات ، گێلی (الحُمق) نوستنی کاتی عەسرە ، کەسانێك لە پێشین گوتویانە : هەرکەس دوای عەسر نوست و ، ئەقڵی لێ سەندرایەوە ، با لە خۆی زیاتر سەرزەنشتی هیچ کەسی تر نەکات ، شاعیر دەڵێت :

ألا إنَّ نَوْمـــاتِ الضُّحى تُورِثُ الفَتَى خبالاً ونَوْمـــــاتِ العُصَيْرِ جُنُونُ

واتە :

ئاگاداریە نووستنی چێشتەنگاو بۆ لاو خراپەو نوستنی عەسرانەش شێتیە

نوستنی بەیانیان قەدەغەی پۆزی دەکات ، چونکە کاتێکە بەدیهێنراوانی پەروەردگار بەدوای پۆزی خۆیاندا دەگەڕێن ، کە کاتی دابەشکردنی پۆزیەکانە ، بۆیە نووستنی ئەو کاتە بێبەشبوونە مەگەر لەبەر ڕووداوێکی کاتی یاخود زەرورەتێك ، زیانێکی زۆریش بە جەستە دەگەیەنێت ، چونکە جەستە خاو دەکاتەوەو ، پاشەڕۆکانیش خراپ دەکات ، کە پێوستە بە مەشق کردن شیی بکرێنەوە ، بۆیە لەش تێکشکان و شەکەتی و لاوازی ڕووی تێ دەکات ، ئەگەر پێش پیسیکردن و جوڵانەوەو وەرزش کردن و سەرقاڵکردنی گەدە بە شتێکەوە بێت ، ئەوا نەخۆشیەکی سەختەو چەندین جۆری نەخۆشی دروست دەکات .

نووستنی بەر هەتاو نەخۆشی شاراوە دەوروژێنێت ، وە نوستنی مرۆڤ بەجۆرێك نیوەی لەبەر هەتاو بێ و ، نیوەکەی دیکەشی لە سێبەردا بێ خراپە ، وَقَدْ رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلُّ ، فَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ ، فَلْيَقُمْ))[٣٢٨] واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر کەسێکتان لە دەرەوەبوون و لەبەر سێبەرێکدا دانیشتبوو سێبەرەکەش هاتەوەیەك و کەم بۆوە تا هەندێ لە جەستەی کەوتە بەر هەتاو و هێندەکەی دیکەشی لە سێبەردا بوو ، با هەستێت و شوێنەکەی بگۆڕێت کە هەرهەمووی سێبەر بێ یاخود هەرهەمووی هەتاو بێ)) .

---

[٣٢٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٨٢١) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٨٣٧) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ بُرَيْدَةَ بْنِ الْحَصِيبِ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى أَنْ يَقْعُدَ الرَّجُلُ بَيْنَ الظِّلِّ وَالشَّمْسِ(٣٣٩) .

واتە : لە (بُرَيدة)ى كوڕى (الحَصيب)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە پیاو لە نێوان سێبەرو هەتاودا دانیشێت . ئەمە ئاگادارکردنەوەمانە بە نەنوستن لەو نێوانەدا .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ : ((إذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ، ثُمَّ قُلْ : اللَّهُمَّ إنِّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إلَيْك ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إلَيْك ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إلَيْك ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إلَيْك ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إلَيْك ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْك إلَّا إلَيْك ، آمَنْتُ بِكِتَابِك الَّذِي أَنْزَلْت ، وَبِنَبِيِّك الَّذِي أَرْسَلْت ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ كَلَامِك ، فَإِنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِك ، مُتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ))(٣٤٠).

واتە : لە (البَرَاء)ى كوڕى (عَازِب)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((هەرکات ویستت بچیتە سەر نوێنەکەت دەستنوێژ بگرە وەکو چۆن بۆ نوێژکردن دەستنوێژ دەگری ، پاشان بەلای ڕاستتدا ڕاکشێ و ، بڵێ : پەروەردگارا من نەفسی خۆمم دایە دەستی تۆ ، ڕووم کردە تۆ ، پشتم بەست بەتۆ ، پشت و پەنام دا بە تۆ ، بە ئومێدی بەزەیی تۆ و ترسان لە تۆ ، هیچ حەشارگەو شوێنی ڕزگاربوونێك نی یە مەگەر بۆ لای تۆ ، بڕوام هێنا بەو کتێبەت کە داتبەزاندووە ، بەو پێغەمبەرەی کە ناردوتە ، با ئەمانە دوامەمین گوفتارەکانی بێت ، ئەگەر لەو شەوەتدا بمریت لەسەر فیترەت و سروشتی پاك دەمریت .

---

٣٣٩ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٢) عن ابن بريدة عن بريدة فذكره .

٣٤٠ _ صحيح . أخرجه البخاري (١ / ٧١) ، (٨ / ٨٤) ، ومسلم (٨ / ٧٧) كلاهما عن سعد بن عبيدة عن البراء فذكره .

وَفِي " صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ " عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ – يَعْنِي سُنَّتَهَا – اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ([٢٤١]).

واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر دوو ڕکاتە سوونەتەکەی نوێژی بەیانی بکردایە بەلای ڕاستیدا ڕادەکشا ٠

گوتراوە : دانایی نووستن بەلای ڕاستدا ، بۆ ئەوەیە کەسی نووستو نوقمی نووستنەکە نەبێ ، چونکە دڵ بەلای چەپدا لار بۆتەوە ، ئەگەر مرۆڤ بەلای ڕاستیدا نووست ، دڵ داوای جێگە ئارامگەکەی خۆی دەکات کە لای چەپە ، ئەم باروحاڵە قەدەغەی جێگیربوونی کەسی نووستوو دەکات و ، ناهێڵێت نووستنەکەی قوڕس بێ ، بە پێچەوانەی هێمن بوونەوەی دڵ لە نووستندا ، کە کاتێ بە لای چەپدا دەنوێ ، چونکە ئارامگەی خۆیەتی ، بەوەش لە حەوانەوەو پشوویەکی تەواودا دەبێ و ، مرۆڤیش نقومی نووستن دەبێ و ، قوڕس دەبێ و ، ئیتر بەرژەوەندیەکانی دونیاو ڕۆژی لە دەست دەچێت ٠

سوودەکانی ڕاکردنی پێش نووستن :

لەبەر ئەوەی نووستن لە پایەی مردندایەو ، بۆ مردنەو لەبەر ئەمەشە کە خوای تعالی نانوێت و ، خەڵکانی بەهەشتیش تیایدا نانوون ، بۆیە کەسی نووستوو پێویستی بە کەسانی تر پاسەوانیی بکەن و ، بیپارێزن لەو بەڵاو کارەساتانەی تووشی دەبن و ، پاسەوانی جەستەشی بکات لەو بەڵایانەی کە بەشەو ڕووی تێدەکەن و ، بە تەنها پەروەردگاری و بەدیهێنەری ئەو کارەی گرتۆتە ئەستۆ ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ کەسی نووستووی فێرکردووە ، کەوا ووشەکانی کارویار سپاردن بەخوای تعالی و ، پەنابردن بەخوای تعالی و ، ئومێدو ترس (الرغبة والرهبة) بڵێن ، بۆ ئەوەی بە تەواوی پاراستن و ، پاسەوانی خوای

[٢٤١] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ١٦١) ، (٢ / ٦٩) عن عروة عن عائشة ٠

پەروەردگار بۆ نەفس و جەستەی پێ ئامادەبکات ، لە گەڵ ئەوەشدا ڕێنمایی کردوون بۆ ئەوەی باوەڕ بیری خۆیان بخەنەوەو ، لە سەر ئەوە بنوون ، گوتنی ئەو باوەڕەش بکەن بە کۆتا قسەکانیان ، چونکە لەوانەیە خوای تعالی لە نووستنەکەیاندا بیانمرێنێت ، ئەگەر باوەڕ کۆتا قسەکانیان بێ دەچنە بەهەشتەوە ، کەوابوو ئەم ڕێبازەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەرژەوەندیەکانی دڵ و جەستەو ڕوح لە کاتی نووستن و بەئاگابون و ، دونیاو دواڕۆژیشدا لە خۆدەگرێت ، بۆیە _ الصلاة و السلام _ لە سەر ئەو کەسە بێت کە بوبە هۆی ئەوەی ئومەتەکەی هەموو خێرێکیان دەستگیر بێت .

فەرمایشتی : (أسلمتُ نفْسي إليكَ) ، واتە : نەفسی خۆمم سپاردۆتە دەستی تۆ ، بەهاوشێوەی کویلەیەک کە نەفسی خۆی دەسپێرێتە دەستی خاوەن و گەورەکەی .

فەرمایشتی : (وَجَّهْتَ وَجهي إليك) ، واتە : بەتەواوی ڕووم کردۆتە پەروەردگارم و ، بەدڵسۆزیەوە مەبەست و ویستی خۆمم ڕوو تێکردووە ، دان بە بە ملکەچی و سەرشۆڕی و خۆبەدەستەوەدانمدا دەنێم ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فَإِنْ حَاجُوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾[آل عمران : ٢٠] واتە : ﴿ فَإِنْ حَاجُوكَ ﴾ ئینجا ئەگەر (خاوەن نامەکان) دەمەقاڵی یان لە گەڵ کردیت ﴿ فَقُلْ ﴾ (ئەی محمد ﷺ تۆش بڵێ) ﴿ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ ﴾ ڕووی خۆمم سپارد بەخوا (مەکەچی ئەوم) ﴿ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾ لە گەڵ ئەوانەی پەیڕەوەی من دەکەن(٢٤٢) . لێرەدا کە باسی ڕوو دەکات لەبەر ئەوەیە کە بەڕێزترین ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤەو ، کۆجێی هەموو هەستەکانیشە ، هەروەها مانای ڕووتێکردن و مەبەستبوونی کردەوەکانی تێدایە ، بە بەڵگەی ئەم دێڕە شیعرە :

---

٢٤٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەی تەفسیری قورئان .

أســـــــــتَغْفِرُ اللهَ ذَنباً لَســـــــــــتُ مُحْصِـــــــــيَهُ
رَبَّ العِـــــــبادِ إلَيْهِ الوَجْـــــــــهُ والعَمَـــــــلُ

واته :

داواى لێخۆشبوون له پەروەردگار دەكەم سەبارەت به تاوانگەلێك كه نەمژماردووه
پەروەردگارى بەندەكان كه كردەوەو ڕووتێكردن تەنها بۆ لاى ئەوه

فەرمایشتی : (فَوَّضتُ أمري إليكَ) ـ واتـه : هـەموو كاروبارەكـانم گەڕاندۆتـەوه بـۆ خـواى تعـالى ، ئەمـه وا لـه مرۆڤـ دەكـات كـه دڵنیـابونێكى تـەواوى بـۆ دروسـت بـێ و ، هێمنـى و هێوربونەوه ڕوو له دڵى بكات و ، ڕازى بێت بەوەى خواى تعـالى بـۆى هەڵیدەبـژێرێت و بڕیـارى له سەر دەدات ، لەوانەى كه خوشى دەوێ و پێى ڕازیه ، كاروبار گەڕاندنـەوه بـۆ خـواى تعـالى بەڕێزترین پایەكانى بەندایەتیەو ، هیچ زەدەیەكى تێدا نى یه ، ئەمـه لـه پایـه تایبەتەكانـه بـه پێچەوانەى بیروڕاى ئەو كەسانەوه كه بۆچونێكى پێچەوانەى ئەمەیان هەیه

فەرمایشتی : (ألجأت ظهري إليك) ـ واته : زۆر به بەهێز پشتم بەخواى تعالى بەستووەو ، متمانـەم پێكـردوەو ، لێـى دڵنیـام ، چـونكه ئـەو كەسـەى دیـوارێكى قـایم و جـێگیر دەكاتـه پاڵپشتى خۆى ، چیتر له كەوتن ناترسێت ٠

لەبەر ئەوەى دڵ دوو هێزى تێدایه : هێزى داواكردن ، كه بریتیه لـه ئومێـدبوون ، وه هێـزى هەڵهاتن ، كه بریتیه له ترس ، بەندەش داواى بەرژەوەندیەكانى دەكـات و ، لـه زیانكارەكـانى هەڵـدێت ، بۆیـه هـەردوو شـتەكەى لـه كاروبـارى خـۆ سـپاردن بـەخواى تعـالى و ڕووتێكردنیـدا كۆكردتەوه ، دەڵێت : به ئومێدى بەزەى تۆ و له ترسى تۆدا ٠

پاشان ستایشى پەروەردگارى دەكات ، بـەوەى بەنـده هـیچ پـەناو حەشـارگەیەكى نـى یـه مەگەر ئەو زاته ، هیچ شوێنێكى ڕزگاربوونیشى لەو زاته نى یه " مەگەر خودى پەناى ئەو زاتـه ، چونكه بەنده له پەناى ئەو زاتەدا خۆى حەشار دەدات ، بۆ ئـەوەى نەفسـى لـه خـودى ئـەو

زاته رزگار بكات ، وەكو ئەوەى لە فەرموودەكەى دیكەدا بە ئاشكەرا هاتووە : أَعوذُ بِرِضَاكَ مِن سَخَطِكَ ، وبِمُعَافَاتِكَ من عُقُوبَتِكَ ، وأعوذُ بِكَ مِنْكَ[٣٤٣] واتە : پەروەردگارا پەنا دەگرم بە رەزابونت لە خەشم و تورەبونت ، پەنادەگرم بە لێبوردەیت لە سزادانت ، وە پەنادەگرم بە تۆ لە تۆ . هەر خوای تعالایە پەنای بەندەكەى دەدا ، وە لەو مەترسى و زیانەى كە بە ویست و چارەنوسى خۆیەتى " رزگارى دەكات ، بۆیە بەڵا لە خواوەیە ، یارمەتیدانیش هەر لە خواوەیە ، هەر لە خۆشى داواى رزگاربوون لە خودى خۆى دەكرێت ، بۆ رزگاربوون پەنا بۆ خودى خۆى دەبرێت ، چونكە هەر خۆیەتى كە دەكرێتە پاڵپشت بۆ رزگاربوون لەو بەڵاو خەشم و تورەبونەى لە لایەن خودى خۆیەوە دروست دەبێ ، وە پەنای پێ دەگیرێت لەوانەى لە لایەن خۆیەوە دروست دەبێ ، چونكە پەروەردگارى هەموو شتێك هەر خۆیەتى و ، هیچ شتێكیش بەبێ ویستى ئەو نابێت ، خواى تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلا كَاشِفَ لَهُ إِلا هُوَ ﴾[الأنعام : ١٧] واتە : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ ﴾ وە ئەگەر خوا دووچارى بەڵاو زیانى كردیت ﴿ فَلا كَاشِفَ لَهُ إِلا هُوَ ﴾ ئەوە جگە ئەو (خوا) كەس نى یە بتوانێ لاییات[٣٤٤] ، هەروەها دەفەمێت : ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾[الأحزاب : ١٧] واتە : ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ ﴾ بڵێ كێ یە ئەو كەسەى ئێوە لە خوا دەپارێزێ ﴿ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾ ئەگەر خوا زیان و خراپە یا بەزەیى و رەحەتى بۆ ئێوە بوێ[٣٤٥] .

پاشان نزاكە تەواو دەكات بە دان پێدانان بە قورئان و پێغەمبەرەكەى كە هۆكارى رزگاربوون و ، سەركەوتنى دونیاو دواڕۆژیشە ، ئەمەبوو رێبازى پێغەمبەرى خوا بوو ﷺ لە نووستنیدا .

---

٣٤٣ _ أخرجه مسلم (٤٨٦) .

٣٤٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان .

٣٤٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان .

لَوْ لَمْ يَقُلْ إِنِّي رَسُـــــولٌ لَكا نَ شَـــــــاهِدٌ فِي هَـــــذْيِهِ يَنْطِقُا

واته :

ئەگەر نەشیگوتبا من پێغەمبەرم ئەوا بە رێبازەکانی شایەتی ئەوەی دەدلو دەریدەبڕی

بەشێك سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابوندا

بەڵام بۆ رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابونیدا ، ئەوەبوو بەیانیان لە گەڵ قوقاندنی کەڵەشێردا خەبەری دەبۆوە ، سپاست و ستایشی خوای تعالای دەکردوو (الله أكبر)ی دەکردو ، (لا إله إلا الله) دەکردو دلوای لێ دەکردو ، پاشان سیواکی دەکردو ، ئینجا دەستنوێژی دەگرت و ، لە پێش دەستی پەروەردگاریدا دەوەستا بۆ نوێژکردن ، بە گوتەکانی ڕازونیازی (مناجاة) لە گەڵ پەروەردگاریدا دەکرد ، ستایش و پیاهەڵدانی دەکرد ، داخوازی لێ دەکرد ، بەئومێدی بەزەیی پەروەردگاری بوو ، لێی دەترسا ، کەوابوو چ پاراستنێکی تەندروستی دڵ و جەستەو ، ڕوح و هێزەکان و ، نیعمەتەکانی دونیاو دواڕۆژ لەمە چاکتربێ و لە سەرووی ئەم ڕێبازەوە بێ .

بەشێك سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەرزش کردندا

بەڵام بۆ چارەسازیی جوڵانەوەو سەرەوتن ، کە بریتیە لە وەرزش ، بەشێکی لێ باس دەکەین ، لە میانەی ئەوەدا بۆت ئاشکرا دەبێ کە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بوارەدا گونجاوی تەواوترین جۆرکانیی و باشترین و ڕاستربنیانە ، بۆیە دەڵێین :

زانراوە جەستە بۆ ئەوەی بمێنێتەوە پێویستی بە خواردن و خواردنەوەیە ، خۆراکیش بەگشتی نابێتە بەشێك لە جەستە ، بەڵکو پاش هەرس کردن پێویستە بەشێکی هەر

بمێنێتەوە ، بە تێپەڕبوونی زەمەن ئەگەر ئەو خۆراکە زۆربوو ، ئەوا بەشێکی کۆدەبێتەوەو هێندو چۆنیەتی پەیدادەکات ، بە هێندە زۆرەکەی زیان دەگەیەنێت ، لەبەر ئەوەی کونیلە دادەخات و جەستە قورس دەکات و ، بەمەش نەخۆشیەکانی گیرفان و قەبزبوون زووبەدات ، ئەگەر دەرهاوێشتنیشی بۆ بکرێت ، ئەوا جەستە زیانی پێ دەگات بەهۆی ئەو دەرمانانەوە کە لەم بوارەدا بەکاردێن ، چونکە زۆربەی ژەهرییە ، هەروەها بەشێك لە شتە چاکە سوودارەکانیش دەکاتە دەرەوە ، بەچۆنیەتیەکەشی زیان دەگەیەنێت ، بەوەی بەخودی خۆی گەرم دەکات ، یاخود بە گەنین ، یاخود بەخودی خۆی سارد دەکات ، یاخود گەرمی غەریزی لاواز دەکات و ئیتر لە پێگەیاندنی ئەو مادانەدا بەشدار نابێ ٠

ئەو کونیلە داخراوانەی بەهۆی پاشەڕۆوە پەیدا دەبن بەدڵنیایی زیانبەخشە ، واز لەو پاشەڕۆیانە بهێنرێت یاخود دەرهاوێشتنی بۆ بکرێت ، جوڵانەوەش بەهێزترین هۆیەکانی ڕێگرتنە لە دروستبوونی ، چونکە ئەندامەکان گەرم دەکات ، پاشەڕۆکانی دەتوێنێتەوەو بەڕێیان دەخات و ، چیتر بەتێپەڕبوونی زەمەن کۆنابنەوەو ، بەوەش سووکی و چابوکی و چالاکی بۆ جەستە دەگەڕێتەوە ، وای لێدەکات خواردن قبوڵ بکات ، جومگەکان پتەو دەکات ، ژێ و دەمارو بەستەرەکان بەهێز دەکات ، هەموو نەخۆشیە مادیەکان و زۆربەی نەخۆشیە میزاجیەکان ناهێڵێت " ئەگەر لە کاتی خۆیدا بە ئەندازەیەکی مام ناوەند بەکارهات و ، ئەو چارەسازیەکانی دیکەش ڕاست و دروست بوون ٠

کاتی وەرزش کردن پاش لێژبونەوەی خۆراکەو ، پاش ئەوەی خۆراك بەتەواوی هەرس دەبێت ، وەرزش کردنی مامناوەند ، ئەو وەرزشکردنەیە کە پێستی تێدا سوور بێتەوە ، جەستە کەمێك شێدار بێت ، بەڵام ئەو وەرزشەی کە ئارەقەیەکی زۆری لە گەڵدا دەکرێ " ئەوە لە ڕادەبەدەرە ، هەر ئەندامێکیش وەرزش پێکردنی زۆربوو بەهێز دەبێ " بەتایبەت لە سەر جۆری ئەو وەرزشە ، بەڵکو هەموو هێزێك ئاوەهایە ، بۆیە هەرکەس زۆر لەبەر بکات توانای لەبەرکردنی زانستەکانی بەهێز دەبێ ، هەرکەس زۆر بیری خستەکار بۆ چارەسەری

گیروگرفتەکان ئەوا توانای بیرکردنەوەی بەهێز دەبێ ، هەموو ئەندامێکیش وەرزشێکی هەیە بەخۆیەوە تایبەتەکراوە ، بۆیە سنگ خوێندنی هەیە ، با سەرەتا بەچاو بیخوێنێتەوە پاشان کەم کەم بەرزیبێتەوە بۆ خوێندنەوە بە دەنگی بەرز ، وەرزشی بیستن بە بیستنی دەنگەکانە ، قسەکردن پلە بە پلە ، لە سوکەوە بچێت بۆ قورستر ، هەروەها وەرزشی زمان لە قسەکردنداید ، هەروەها وەرزشی چاو ، هەروەها وەرزشی ڕێکردن پلە بە پلەو کەم کەم .

بەڵام سواری ئەسپ و ، تیرهاوێشتن و ، زۆرانبازی ، پێشبڕکێ کردن لە سەر پێ ، وەرزشێکە بۆ هەموو جەستە ، کە ڕیشەکێشەری هەموو نەخۆشیە درێژخایەنەکانە ، وەکو گولیی و ئاوبەنگ و (القولنج) .

وەرزشی نەفس بە فێربوون و ئەدەب وەرگرتن و ، دڵخۆشی و شادومانی و ، ئارامگرتن و خۆڕاگری و ، ئازایەتی و سنگ فراوانی و میهرەبانی و ، ئەنجامدانی کردەوەی خەیرو ، بەو هاوشێوانەیە کە نەفسی پێ ڕادێت و هۆگر دەبێ ، بەڵام گەورەترین وەرزشەکانی : ئارامگرتن و خۆشەویستی و ، ئازایەتی و چاکەکردن وجوامێریە ، بە هۆی ئەم وەرزشانەوە بەردەوام ڕادێت و هۆگردەبێ " تا ئەو سیفاتانەی تێدا دەبێ بە شێوازێکی قایم و ، خوونەرێتێکی جێگیر .

ئەگەر لەم بارەوە دیقەتی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بدەیت ، بۆت دەردەکەوێت کە تەواوترین ڕێبازەو تەندروستی و هێزەکان دەپارێزێت و ، بۆ پەیداکردنی بژێوی و پاداشتەکانی ڕۆژی دوایش بە سوودە .

گومانی تێدا نی یە کە خودی نوێژ هۆکارێکی بەهێزە بۆ پاراستنی تەندروستی جەستەو ، توانەوەی تێکەڵاو پاشەڕۆکانی مرۆڤ و، سودێکی زۆری پێ دەگەیەنێت سەرەڕای ئەوەی کە تەندروستی ئیمان و باوەڕ دەپارێزێت و ، هۆکاری کامەرانیشە لە دونیاو ڕۆژی دوایدا ، هەروەها شەونوێژ بەسوودترین هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستیە ، لە هەموو شتێکیش

زیاتر قەدەغەی نەخۆشیە درێژخایەنەکان دەکات ، لە هەموو شتێکیش زیاتر جەستەو خوێن و ڕوح و دڵ چالاک دەکاتەوە كَمَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ ، يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ ، فَارْقُدْ ، فَإِنْ هُوَ اسْتَيْقَظَ ، فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ ، انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ثَانِيَةٌ ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا ، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ ، وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ))[٢٤٦]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((شەیتان سێ گرێ دەبەستێتە پشتی سەری هەرکەسێکتانەوە ئەگەر نووست ، هەر گرێیەك قایم دەکات و لێی دڵنیا دەبێ بە گوونی : هێشتا شەو درێژە ، بنوو ، ئەگەر ئەو کەسە بەئاگاهاتەوەو ، ناوی خوای هێنا گرێیەکیان دەکرێتەوە ، ئەگەر دەستنوێژی گرت ، گرێی دووەم دەکرێتەوە ، ئەگەر نوێژی کرد ئەوا هەموو گرێکان دەکرێنەوە ، بەیانیش چالاک و دەروون ئاسودە دەبێ ، ئەگەر ئەوە ئەنجام نەدات بەیانی پەست و خەمبار دەبێت و سەرزەنشتی خۆی دەکات ٠

ڕۆژووگرتنی شەرعی لە هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستی و وەرزشی جەستەیی و نەفسی یە ، کە فیترەتی دروست " نکۆڵیی لێ ناکات ٠

بەڵام تێکۆشان لە پێناوی خواداو ئەو جوانەوە گشتیانەی کە تیایدایە " لە گەورەترین هۆیەکانی پاراستنی هێزو ، پاراستنی تەندروستی و ، تۆکمەیی دڵ و جەستەو ، دەرهاوێشتنی پاشەڕۆکانێتی ، هەروەها خەم و خەفەت و دڵتەنگی لادەبات ، کارێکی بەسوودە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە دەیزانن کە تیایدا بەشدار دەبن ، هەروەها حەج و ، بەجێهێنانی ڕێ وڕەسمەکانی و ، پێشبڕکێ کردنی ئەسپ سواری و ، ڕم هاوێشتن و ، ڕێکردن بۆ بەجێهێنانی پێویستیەکان و ، بۆ دیدەنی برایان و ، بەجێهێنانی مافەکانیان و ، سەردانی

---

[٢٤٦] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٩ ، ٢٢) ، ومسلم (٧٧٦) ٠

نەخۆشەكانيان و ، بەرێكردنى مردووەكانيان و ، رێكردن بۆ مزگەوت بۆ بەجێهێنانى نوێژە فەرزەكان و نوێژى هەينى و ، جولّانەوەكانى دەستنوێژگرتن و خۆشتن و ، هتد..

ئەمە كەمترين ئەو شتانەيە كە هەر وەرزشێكى دياريكراو تيايدا بەشدار دەبێ لە پاراستنى تەندروستى و ، دەرهاوێشتنى پاشەرۆكاندا ، بەڵام ئەوەى شەرع لەم بوارەدا بە شياوى دانـاوە " بۆ ئەوەى مرۆڤ پێى بگات بە خێرى دونياو ڕۆژى دواى و ، دورخستنەوەى شەڕو خراپەكانى ، شتێكى تره .

لێرەدا بۆت دەردەكەوێت كە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە بوارى پزيشكێتى جەستەو دلّ و ، پاراستنى تەندروستى و ، دورخستنەوەى نەخۆشيەكانيدا " بە سەر هەموو ڕێبازەكانى دیكەوەيە ، لەمە زياتر ناخەيەنە ڕوو " بۆ ئەو كەسانەى بەڕاستى ئەقلّ و ژيريان ئامادەيە . وبالله التوفيق .

بەشێك : سەبارەت بە جووتبونى خێزان و ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لەم بارەوە :

سەبارەت بە جووتبونى خێزان ، ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لەم بارەوە تەواوترين وبێ كەم و كورپترين ڕێبازەكانە ، تەندروستى پێ دەپارێزرێت ، بەلەزەتى و شادوبانى نەفسى پێ تەواو دەبێ ، ئەو مەبەستانەى لە پێناويدا دانراوە پێى بەدەست دەهێنرێن ، چونكە جووتبونى خێزان لە بنەڕەتدا بۆ سێ شت دانراوە كە بريتين لە مەبەستەكانى :

يەكەم : پاراستنى وەچەو ، بەردەوامبوونى جۆر " تا تەواوبونى ئەو ژيارەيەى كە خواى تعالى نوسيويەتى لەم جيهانەدا دەركەوێت .

دووەم : دەرهێنانى ئەو ئاوەى كە ڕاگيركردن و تێزانى زيان بە هەموو جەستە دەگەيەنێت

سێ یەم : بەجێهێنانی حەزوئارەزوو ، دەستکەوتنی لەزەت و ، ڕابواردن بە نیعمەتەوە ، لە بەهشتدا تەنها ئەم خاڵە کارایەو سودی لێ دەبینرێت ، چونکە لەوێ وچە خستنەوە نی یە ، هیچ ئاو تێزانێکیش نی یە تا بە ئاو دابەزین بکرێتە دەرەوە ٠

جووتبوون لەو هۆیانەیە کە تەندروستی دەپارێزێت :

بەڕێزانی پزیشکان : وا دەبینن کە جووتبوون یەکێکە لە هۆیەکانی پاراستنی تەندروستی ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئاگرو هەوا بەسەر گەوهەری تۆماوی نێرینەدا زاڵە ، میزاجی گەرمی تەپە ، چونکە لە خۆێنی پاك و پوختە ، کە خۆراکی ئەندامە بنەڕەتیەکانە ، لێرەدا کە فەزڵی تۆماوی نێرینەت بۆ ڕوون بوبەوە ، دەبێ بزانیت کە پێویستە دەرنەهێنرێت " مەگەر بۆ ئەوەی وەچەی پێ بە دەست بهێنرێت ، یا بۆ دەرهێنانی ئاوی تێزراو کزبۆوە ، چونکە ئەو تۆماوە ئەگەر تێزان و کۆبونەوەی بەردەوام بێ ، چەندین نەخۆشی خراپ دروست دەکات ، وەکو : وەسواس و شێتی و پەرکەم و ، هتد٠٠

لەوانەیە زۆر جار بەکارهێنانی جووتبوون زۆرێك لەو نەخۆشیانە چارەسەر بکات ، چونکە ئەگەر ماوەیەکی درێژ تۆماوەکە ڕاگیرێت ، خراپ دەبێ و دەگۆڕێت بۆ چۆنیەتیەکی ژەهرین ، کە دەبێت بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ وەکو ئامازەمان پێدا ، بۆیە ئەگەر زۆر بوو " ئەوا سروشتی مرۆڤ بە لە خەودا ئاو هاتنەوە (الأحتلام) دەیکاتە دەرەوە " بەبێ جووت بوون ٠

کەسانێکی پێشین گوتویانە : پێویستە مرۆڤ لە نەفسی خۆیەوە پەیمان بدات " کە سێ شت بە ئەنجام بگەیەنێت : واز لە ڕێکردن نەهێنێت ، بۆ ئەوەی ئەگەر ڕۆژێك پێویستی پێ بێت بتوانێت ئەنجامی بدات ، واز لە خواردن نەهێنێت ، چونکە ڕێخۆڵەکانی تەسك دەبنەوە ، واز لە جووتبوون نەهێنێت ، چونکە ئەگەر بیر دەرنەدرێت ولە قوڕو لیتە پاك نەکرێتەوە ، ئاوەکەی نامێنێت ٠

(محمد)ى كوڕى (زكريا) دەڵێت : هەركەس ماوەيەكى درێژ واز لە جووتبوون بهێنێت ، هێزى دەمارەكانى لاواز دەبێ و ، ڕێڕەوكانى دەگیرێت و ، ئەندامى زاوزێشى كرژدەبێتەوە . دەڵێت : كەسانێكم بینى وازیان لە جووتبوون هێنا وەكو جۆرێك لە بەتەنگ دونیاوە نەهاتن ، ئەوەبوو جەستەیان سارد بۆوە ، جوڵانەوەیان سەخت و ناڕەحەت بوو ، دڵتەنگى وبێزارىەك ڕووى تێكردن بەبێ هیچ هۆیەك ، ئارەزوو شەهوەت و هەرسكردنیشیان كەم بۆوە . قسەكانى تەواو بوو .

لە سوودەكانى : چاو دانواندن ، نەفس پارێزى ، توانای دلوێن پاكى و دورگەوتنەوە لە حەرام و ، هەموو ئەوانە لە خێزانى خۆیدا ئەنجام بدات ، بەو هۆیەوە مرۆڤ سوود بە نەفسى خۆى دەبەخشێت " لە دونیاو ڕۆژى دوایداو ، سوودیش بە ژن دەگەیەنێت ، بۆیە پێغەمبەرى خوا _ صلى الله عليه وسلم _ بایەخى پێ دەداو خۆشى دەویست و ، دەیفەرمود : ((حُبِّبَ إِلَيَّ مِن دُنْيَاكُمُ : النِّسَاءُ والطِّيبُ))[٣٤٧] واتە : ((لە دونیاكەى ئێوەدا دوو شتم بەلاوە خۆشەویست كراوە : ژنان و بۆنى خۆش)) .

لە كتێبى (الزهد)ى ئیمامى (أحمد)دا زیادەیەكى ناسك لەم فەرموودەیەدا هاتووە ، بریتیە لە : ئارام دەگرم بەرامبەر بە خواردن وخوارنەوەو ، ئارام ناگرم بەرامبەر بە ژنان .

هانى ئومەتەكەشى داوە بۆ زەواج كردن و، دەیفەرمود : ((تَزَوَّجُوا ، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ))[٣٤٨] واتە : ((زەواج بكەن ، چونكە من شانازى بە زۆرى ژمارەتانەوە دەكەم بەرامبەر بە ئومەتانى دیكە)) .

پێشەوا (ابن عباس) _ خواى لە خۆى وبابیشى ڕازى بێت _ فەرموویەتى : خێردارترین و چاكترین كەسى ئەم ئومەتە ئەو كەسەیە كە زۆرترین ژنى هەبێت .

---

[٣٤٧] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣١٢٤) .

[٣٤٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، وانظر الصحيحة (١٧٨٢) .

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ ((إِنِّي أَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ ، وَأَنَامُ وَأَقُومُ ، وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي))[٣٤٩].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی‌یەتی : ((من ژن دەخوازم ، دەنووم و هەڵیشدەستم بۆ شەو نوێژ ، ڕۆژوو دەگرم و دەشیشکێنم ، هەرکەس پشت لە سوونەتی من هەڵ بکات ، لە ئومەتی من نی یە)) .

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ: ((يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْفَظُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ ، فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ))[٣٥٠].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی کۆمەڵی لاوان ، هەرکەس لە ئێوە توانای هەبوو با ژن بێنێت ، چونکە چاکترین هۆکاری چاو دانواندن و داوێن پارێزی یە ، هەرکەسیش ناتوانێت ، با ڕۆژوو بگرێت ، چونکە بۆی دەبێ بە قەڵغان)) .

وَلَمَّا تَزَوَّجَ جَابِرٌ ثَيِّبًا قَالَ لَهُ : ((هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ))[٣٥١] .

واتە : کاتێ (جابر) _ خوای لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ بێوەژنێکی خواست پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو : ((ئەی نەدکرا کچێك بێت گەمەت لە گەڵ بکردایەو ، گەمەی لە گەڵ بکردیتایە)) .

---

٣٤٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٢) ، ومسلم (٤ / ١٢٩) عن أنس .

٣٥٠ _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٣٤) ، (٧ / ٣) ، ومسلم (٤ / ١٢٨) كلاهما عن حديث علقمة عن ابن مسعود .

٣٥١ _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٨١) ، ومسلم (٢ / ١٥٦) ، (٤ / ١٧٦) كلاهما من حديث وهب بن كيسان عن جابر بن عبدالله .

وَرَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " : مِنْ حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ أَرَادَ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ طَاهِرًا مُطَهَّرًا ، فَلْيَتَزَوَّجْ الْحَرَائِرَ))([352]).

واتە : لە (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركەس دەیەوێت بە پاکی و ڕزگاربوون لە تاوانەکانی داوێن پیسی بگەڕێتەوە بۆ لای خوای تعالی ، با ژنە ئازادەکان بخوازێت)) .

وَفِي " سُنَنِهِ " أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ ، قَالَ : ((لَمْ نَرَ لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلَ النِّكَاحِ))([353]).

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هیچ چارەسەرێکی تر بەچاك دانانێین بۆ دوو خۆشەویست بەدەر لە زەواج کردن)) .

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((الدُّنْيَا مَتَاعٌ ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ))([354]).

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دونیا خێرو خۆشیە ، چاکترین خێروخۆشی دونیاش ژنی چاکە)) .

---

[352] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٨٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤١٧) .

[353] _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٨٤٧) عن طاووس عن ابن عباس فذكره مرفوعاً . وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٢٠٠) وانظر الصحيحة (٦٢٤) .

[354] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ١٦٨) ، وعبد بن حميد (٣٢٧) ، ومسلم (٤ / ١٧٨) ، وابن ماجة (١٨٥٥) ، والنسائي (٦ / ٦٩) كلهم عن أبي عبدالرحمن الحبلي عن عبدالله بن عمر فذكره مرفوعاً .

پێغەمبەری خوا ﷺ ئومەتەکەی هاندەدا بۆ خواستنی کچی جوانی چاك و ، ئاین پەروەر ، وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ ؟ قَالَ : ((الَّتِي تَسُرُّهُ إِذَا نَظَرَ ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ))[٣٥٥] .

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ رازی بێت _ فەموویەتی : لە پێغەمبەری خوایان پرسی ﷺ چ جۆرێکی ژنان خێردارو چاکن ؟ فەرمووی : ((ئەو ژنەیە کە تەماشای بکەیت دڵخۆش بیت ، گوێڕایەڵت بێ ئەگەر فەرمانت پێکرد ، سەرپێچیت نەکات لەوەی حەزت پێ نی یە لە نەفس و مالّتدا)) .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا ، وَلِحَسَبِهَا ، وَلِجَمَالِهَا ، وَلِدِينِهَا ، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ))[٣٥٦] .

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ چوار مەبەست ژن دەخوازرێت لەبەر مالّ و سامانەکەی ، یاخود لەبەر بنەماڵەکەی ، یاخود لەبەر جوانیەکەی ، یاخود لەبەر ئاینەکەی ، بۆیە تۆ براوە بە خواستنی ژنی ئایندارى خواناس تا دەستت پڕ بەرەکەت بێ)) .

پێغەمبەری هانی ئومەتەکەی دەدا بۆ خواستنی ئەو ژنانەی منداڵیان دەبێ و ، حەزی بە خواستنی ئەو ژنانە نەبوو کە منداڵیان نابێ ، كَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ ، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : إِنِّي أَصَبْتُ امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ ، وَإِنَّهَا لَا تَلِدُ ،

---

[٣٥٥] _ إسناده صحيح : أخرجه النسائي (٦ / ٦٨) ، وصححه الألباني .

[٣٥٦] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٥ ، ١١٦) ، ومسلم (١٤٦٦) .

أَفَأَتَزَوَّجُهَا ؟ قَالَ ((لَا)) ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ ، فَنَهَاهُ ، ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ ، فَقَالَ : ((تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ ، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ))[٣٥٧] .

واته : له (مَعْقَل)ى كورِى (يَسَار)ەوە _ خواى لىّ رازى بێت _ فەرموويەتى : پياوێك هاته خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمووى : من ژنێكى رەسەنى وجاخ زادەى جوانم دەستكەوتووە ، بەڵام منداڵى نابىّ ، ئايا بيخوازم ؟ فەرمووى ((نەخێر)) پاشان بۆ جارى دووەم هاتەوە خزمەتى ، بەڵام قەدەغەى كرد ، پاشان بۆ جارى سىّ يەم هاتەوە خزمەتى و ئەويش فەرمووى : ((ژنى رووخۆشى خۆش رەفتارى بەسك و زا بخوازن ، چونكە من شانازى بە ژمارە زۆريتانەوە دەكەم)) .

وَفِي التِّرْمِذِيِّ عَنْهُ مَرْفُوعًا : ((أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ : النِّكَاحُ ، وَالسِّوَاكُ ، وَالتَّعَطُّرُ ، وَالْحِنَّاءُ))[٣٥٨] رُوِيَ فِي " الْجَامِعِ " بِالنُّونِ وَالْيَاءِ وَسَمِعْت أَبَا الْحَجَّاجِ الْحَافِظَ يَقُولُ الصَّوَابُ أَنَّهُ الْخِتَانُ وَسَقَطَتْ النُّونُ مِنْ الْحَاشِيَةِ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْمَحَامِلِيِّ عَنْ شَيْخِ أَبِي عِيسَى التِّرْمِذِيِّ .

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((چوار شت له سونەتى پێغەمبەرانن : ژن هێنان ، سواك كردن ، خۆ بۆنخۆش كردن ، خەنەكردن)) .

ئەو شتانەى كە پێويستە پێش جووتبوون ئەنجام بدرێت " يارى و گەمەكردن و ، ماچ كردن و ، مژينى زمانى ژنە ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ يارى و گەمەى لە گەڵ خێزانەكانى دەكردو ، ماچى دەكردن .

وروى أبوداود في سننه : أنه ﷺ كان يُقَبِّلُ عائشةَ ، ويمصُّ لِسانَها[٣٥٩] .

---

٣٥٧ _ حسن صحيح : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، والنسائي (٦ / ٦٥) كلاهما عن معاوية بن قرة عن معقل بن يسار فذكره .

٣٥٨ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٠٨٠) ، وضعفه الألباني رحمه الله .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ ماچی (عائشة)ی دەکرد ، زمانی دەمژی .

ويُذكر عن جابر بن عبدالله قال : : نَهَى رسولُ الله ﷺ عن المُواقعةِ قبلَ المُلاعَبَةِ([٣٦٠]).

واته : (جابر)ی کوڕی (عبدالله) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی جووتبونی خێزانی کردوە پێش دەستبازی و گەمەکردن .

جار بە جار پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ هەموو خێزانەکانیدا جووت دەبوو پاشان یەک جار خۆی دەشت (الغُسل) ، جار بە جاریش لای هەموو خێزانێکی خۆی دەشت

فَرَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ([٣٦١]) واته : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەسەر هەموو خێزانەکانیدا دەگەڕاو یەک جار خۆی دەشت .

وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ ، فَاغْتَسَلَ عِنْدَ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ غُسْلًا ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ اغْتَسَلْتَ غُسْلًا وَاحِدًا ، فَقَالَ : ((هَذَا أَزْكَى وَأَطْهَرُ وَأَطْيَبُ))([٣٦٢]).

واته : لە (أبي رافع)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەوێکدا بەسەر هەموو خێزانەکانیدا گەڕا ، لای هەر ژنێکیان خۆی دەشت ، منیش گووتم ئەی

---

[٣٦٠] _ ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ١٢٣ ، ٢٣٤) ، وأبوداود (٢٣٨٦) وابن خزيمة (٢٠٠٣) كلهم عن مصدع أبي يحيى عن عائشة فذكرته .

[٣٦١] _ موضوع : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٥٦) وأشار إليه بالوضع ، وانظر الضعيفة (٤٣٢) .

[٣٦١] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٢٥) ، ومسلم (١ / ١٧١) من طريق شعبة عن هشام بن زيد عن أنس فذكره .

[٣٦٢] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢١٩) ، وحسنه الألباني في صحيح أبي داود (٢٠٣) .

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەك جار خۆت شتبا چاكتر دەبوو ، ئەویش فەرمووی : ((ئەمە پاكیزەترو خاوێنترو چاكترە)) .

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو كەسەی كە دەیەوێ جارێكی تر بگەڕێتەوە بۆ جووتبوون پێش ئەوەی كە خۆی بشوا ، لە نێوان هەردوو جووتبونەكەدا دەستنوێژ بگرێت .

كَمَا رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ))([٣٦٣]) .

واتە : لە (أبي سعيد الخُدري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركات كەسێكتان چووە لای خێزانی و ، پاشان ویستی جارێكی تر بگەڕێتەوە با دەستنوێژ بگرێت)) .

خۆشتن و دەستنوێژگرتن پاش جووتبوون هۆكارێكی گەورەیە بۆ گەڕانەوەی چالاكی و ، شادومانبوونی نەفس و ، جێنشینكردنەوەی هەندێ لەوانەی بەهۆی جووتبونەوە شیی بونەوە ، لە گەڵ تەواو پاكبونەوەو ، كۆبونەوەی گەرمی غەریزی لە نێو جەستەدا پاش ئەوەی بەهۆی جووتبونەوە بڵاوبوبۆوەو ، بەدەستهێنانی ئەو پاكێتیەی خوای تعالی حەزی پێیەتی و ، ڕقی لە پێچەوانەكەیەتی ، هەموو ئەمانە لە چاكترین چارەسازیەكانی جووتبونن ، هۆكارێكی چاكیشن بۆ پاراستنی تەندروستی و ئەو هێزانەی تیایدان .

بەشێك سەبارەت بە چاكترین كاتەكانی جووتبوون و فەزڵ و شێوەكانی

بەسوودترین جوتبوون : ئەوەیە كە لە دوای هەرسبوونی خۆراك و ، مام ناوەندبوونی جەستە لە گەرمی و ساردی و ، ووشكێتی و شێدارێتی و ، چۆڵ بوون و پڕبونیدا ئەنجام

[٣٦٣] _ صحيح : أخرجه مسلم (١ / ١٧١) عن عاصم الأحول عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً .

بدرێت ، زیانێشی ئاسانترو کەمترە لە کاتی پڕبوونی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی چۆڵ بوونیدا ، هەروەها زیانی کەمترە لەکاتی زۆربونی شێدا بەبەراوردی زیانی لەکاتی ووشکێتی جەستەدا ، وە زیانی کەمترە لە کاتی گەرمێتی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی ساردبونیدا ، لە ڕاستیدا پێویستە مرۆڤ جووتبوون ئەنجام بدات لە کاتی تووندبوونی شەهوەت وئارەزوو و ، بڵاوبونەوەی تەواوی بەهەموو جەستەدا " بەبێ ئەوەی زۆر لە خۆی بکات ، یاخود بیر لە وێنەیەك بکاتەوە ، یاخود تەماشایەکی یەك لە دوای یەك بکات.

پێویستە مرۆڤ بەزۆر شەهەوەت و ئارەزوو بۆ خۆی پەیدا نەکات و ، زۆر لەنەفسی نەکات ، بەڵکو پێویستە لەو کاتەدا پەلەی ئەنجامدانی جووتبوون بکات " کە تۆماوی نێرینەی دەوروژێت و ، ئارەزووی دێتە هەژان ، بەڵام با لە جووتبونی ژنی پیر پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبوونی ئەو منداڵانەی کە جووتبونی ناکرێت و ، شەهەوەت و ئارەزوویان نی یە پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبونی ژنانی نەخۆش و ، ناشیرین و ، بێزراو پارێز بکات ، چونکە جووتبونی ئەمانە هێزەکانی جەستە لاواز دەکەن و ، جووتبونیش لاواز دەکات بە خاسیەت ، ئەو پزیشکانەش بەهەڵەداچوونە کە دەڵێن : جووتبونی ژنانی بێوەژن بەسوودترەو ، زیاتریش تەندروستی دەپارێزێت بەبەراوردی جووتبونی کچان ، ئەمە بیروڕایەکی بۆگەنەو ، بەڵم پێدەچێ هەندێکی دیکەی پزیشکان ئاگاداری خەڵکیان کردبێتەوە لە بۆگەنێتی کارە ، هەروەها پێچەوانەی بیروڕای ئاقڵ و ژیرانی خەڵك و ، ئەو ڕیوایەیە کە سروشت و شەریعەت لە سەری ڕێکەوتوون .

جووتبونی کچ چەندین خاسیەتی تێدایە ، کە لە ژنانی بێوەژندا بەدیناکرێت ، وەکو تەواو پەیوەست بوون و هۆگربوونی کچ لە گەڵ ئەو کەسەدا کە جووتی دەبێ ، کچ دڵی لە خۆشەویستی ئەو کەسە پڕ دەبێ و ، مەیل و هەواداریشی لە نێوان ئەو و پیاوێکی تردا دابەش نابێ . ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (جابر)ی فەرمود : ئەی نەدەکرا کچێك بخوازیت ، خوای تعالی شێوەیەکی تەواوی بێ کەم کوڕیی بۆ ژنانی خەڵکی بەهەشت لە (

الحُور العين) داناوه ، ئەوەیە كە دەستی هیچ كەسێكیان لێ نەكەوتووە پێش ئەو پیاوانەی لە بەهەشتدا بۆیان دانراون ٠

وَقَالَتْ عَائِشَةُ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتَ بِشَجَرَةٍ قَدْ أُرْتِعَ فِيهَا ، وَشَجَرَةٍ لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا ، فَفِي أَيِّهِمَا كُنْت تُرْتِعُ بَعِيرَك ؟ قَالَ : ((فِي الَّتِي لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا))([٣٦٤]).

واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لێ رازی بێت _ بە پێغەمبەری خوای ﷺ فەرموو : ئەگەر بەلای دەرەختێكدا تێپەڕبووی ووشترێ لێ لەوەڕابێت و ، بەلای درەختێكی تردا تێپەڕبووی لێی نەلەوەڕێنرابێت ، لە كام دانەیەندا ووشترەكەت دەلەوەڕێنیت ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوەیاندا كە لێی نەلەوەڕێنراوە)) ٠ مەبەستی ئەوەبوو لە خۆی زیاتر كچی تری نەخواستووە ٠

جووتبوونی ژنی خۆشەویست لاوازی جەستە كەم دەكاتەوە " لەگەڵ دەرهاوێشتنی تۆماوێكی زۆردا ، بەڵام جووتبوونی ژنی بێزراو جەستە شیی دەكاتەوە ، هێزەكان لاواز دەكات و دەرهاوێشتنی تۆماویش كەم دەكاتەوە ، جووتبوونی ژنی بێنوێژیش حەرامە لە هەردوو لایەنی خووی مرۆڤ و شەرعیشەوە ، چونكە زۆر زیانبەخشەو ، تێكڕای پزیشكانیش خەڵكیان لە نزیك نەكەوتنەوەی ئەو ژنانە ئاگادار كردۆتەوە ٠

چاكترین شێوەكانی جووتبوون ئەوەیە كە پیاو بەسەردا ژندا بەرزبێتەوە ، پاش دەستبازی و ماچ كردن ڕایخات و بڵاوی كاتەوە ، لەبەر ئەمەیە ژن بە ڕاخەر ناونراوە ، وەكو ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الولَدُ للفراش))([٣٦٥]) واتە : ((منداڵ بۆ پیاوە)) چونكە خاوەنی ڕاخەرەكەیە ، ئەمەش ئەوپەڕی سەرپەرشتیارێتی و چاودێرێتی پیاوانە

---

[٣٦٤] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٦) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته ٠

[٣٦٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٥ / ٢٧٨) ، ومسلم (١٤٥٧) ٠

بەسەر ژنانەوە ، وەكو ئەوەى خواى تعالى دەفەرمێت : ﴿ الرِّجالُ قَوَّامُونَ على النِّسَاء ﴾[النساء : ٣٤] واتە : پیاوان سەپەرشتیارن (كاربەدەستن) بەسەر ئافرەتانەوە ([٣٦٦]) هەروەها شاعیر دەڵێت :

إذا رُمْتُهَا كـــانَتْ فِراشـــاً يُقِلُّني ... وَعِـــنْدَ فَـــراغي خَـــادِمٌ يَتَمَلَّق

واتە :

ئەگەر ئارەزووم لێبێ ڕاخەرێکەو هەڵم دەگرێ ... كاتێ تەواوبونیشم خزمەتكاریكەو مەرایم بۆ دەكا

هەروەها خواى تعالى دەفەرمێت : ﴿ هُنَّ لِباسٌ لَكُمْ وأَنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾[البقرة : ١٨٧] واتە : ﴿ هُنَّ لِباسٌ لَكُ ﴾ ئەوان بۆ ئێوە پۆشاكن ﴿ وأَنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾ وە ئێوەش بۆ ئەوان پۆشاكن([٣٦٧]) ، وە تەواوترین و بێ كەم و كوڕیترین پۆشاك هەر بەم باروحاڵە دەبێ ، چونكە ڕاخەرى پیاو لەم بارەدا كە خێزانەكەیەتى پۆشاكە بۆى ، هەروەها داپۆشەرى ژن لەم بارەدا كە مێردەكەیەتى پۆشاكە بۆى ، ئەم شێوە جووتبونە بەڕێزە لەم ئایەتەوە وەرگیراوە . ئەمە جوانترین شێوەى خواستنە (الأستعارة) لە زمانى عەرەبیدا كە هەیەك لە ژن و پیاوى كردۆتە پۆشاكى ئەویتر .

هەروەها ڕوویەكى تریشى تێدایە : بەوەى جار بە جار ژنەكە وەردەگرێت بە سەریدا ، بەوەش وەكو پۆشاكى لێدێت بۆى ، شاعیر دەڵێت :

إذا مـــــا الضَّجِيعُ ثَنَى جِيدَهـــا ... تَثَنَّتْ فكـــانتْ عَلَيْهِ لِبَاســـــاً

واتە :

ئەگەر ڕاكشاو لایەكى بەسەردا چەمانەوە ... لاردەبێتەوەو دەبێ بە پۆشاك بەسەریەوە

---

[٣٦٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان .

[٣٦٧] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان .

خراپترین شێوەکانی جووتبوون : ئەوەیە ژنەکە بە سەر پیاوەکدا بەرزبێتەوەو ، لە سەر پشت لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بێت ، ئەمە پێچەوانەی ئەو شێوە سروشتیەیە کە خوای تعالی هەریەک لە پیاو و ژنی لەسەر خوڵقاندووە ، بەڵکو کە جۆری نێرو مێی لە سەر خوڵقاندووە بەرەهایی ، ئەم شێوە چەندین خرابی لە خۆدەگرێت ، لەوانە تۆماوی نێرینە بە نارەحەت دەدەچێ ، لەوانەیە هەندێ لەو تۆماوە لە ئەندامی نێرینەدا بمێنێتەوەوبەوەش بۆکەن دەبێ و خراپ دەبێ و ، زیان بە پیاو دەگەیەنێت .

هەروەها : پێدەچێ هەندێ لە تەپڵی و شێی ئەندامی زاوزێی ژن بچێتە نێو ئەندامی نێرینەی پیاوەکەوە .

هەروەها : منداڵدانی ژن لەم شێوەیەدا ناتوانێت ئاوەکە بگرێتە خۆی و تیایدا کۆبێتەوەو ، پەیوەست بێت پێوەی بۆ خوڵقاندنی منداڵ .

هەروەها : لە ڕاستیدا لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشەوە ژن کارلێکراوە ، بۆیە ئەگەر بەسەر پیاودا بەرز بێتەوە وەکو بکەری لێدێت و ، ئەمەش پێچەوانەی پێویستیەکانی خوو و شەرعیشە .

ئەوەبوو کۆمەڵی (أهل الكتاب) تەنها لە سەر یەک شێواز لە گەڵ خێزانەکانیاندا جووت دەبوون ئەویش ڕاکشانی ژنەکە بوو لە سەر پشت و ، دەیانگووت : ئەمە بۆ ژن ئاسانترە .

بەڵام (قریش) و کۆمەڵی پشتیوانان بەهەموو شێوازێك لە گەڵ خێزانەکانیاندا جووت دەبوون ، ئەوەبوو جولەکەکان عەیبداریان دەکردن ، بۆیە خوای تعالی ئەم ئایەتەی دابەزاند : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] واتە : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ﴾ ژنەکانتان کێڵگەی خۆتانن ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ جا تۆو بوەشێننە ناو کێڵگەکەتانەوە ﴿ أَنَّى

شِئْتُمْ ﴾ بەهەر شێوەیەك دەتانەوێ (لە شوێنی تایبەتی خۆی کە پێشەوەیە نەك دواوە[٣٦٨] .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ : كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ : إذَا أَتَى الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ مِنْ دُبُرِهَا فِي قُبُلِهَا ، كَانَ الْوَلَدُ أَحْوَلَ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾﴿ البقرة: ٢٢٣ ﴾ وَفِي لَفْظٍ لِمُسْلِمٍ : إنْ شَاءَ مُجَبِّيَةً ، وَإِنْ شَاءَ غَيْرَ مُجَبِّيَةٍ ، غَيْرَ أَنَّ ذَلِكَ فِي صِمَامٍ وَاحِدٍ[٣٦٩] .

ولتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : جولەکەکان دەیانگووت: ئەگەر پیاو لە ڕووی دواوە لە شوێنی منداڵەوە لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بێ ، منداڵەکەیان خێل دەبێ ، بۆیە خوای تعالى ئەم ئایەتەی دابەزاند : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لە بێژەیەکی ئیمامی (مسلم)دا هاتووە : ئەگەر ئارەزووی لێبوو با پاڵکەوێت لە سەر ڕووی و ، ئەگەر ئارەزووشی لێبوو با بە شێوازی جگە لە پاڵکەوتن بە سەر ڕوودا ، بەڵام لە یەك شوێنەوە ، کە شوێنی کێڵان و منداڵ بوونە .

بەڵام لە کۆمەوە: هەرگیز لە سەر زمانی هیچ پێغەمبەرێك ڕێی پێنەدراوە ، ئەو کەسانەش کە ڕێپێدانی جووتبونی ژن لە کۆمەوە بۆ هەندێ پێشینی چاك دەگەڕێننەوە ، قسەی هەڵەیان داوەتە پاڵیان .

وفي سنن أبي داود عن أبي هريرة ، قال : قال رسول الله ﷺ ((ملعونٌ مَن أتى المرأةَ في دُبُرِها))[٣٧]

---

[٣٦٨] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٣٦٩] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ١٤٣) ، ومسلم (١٤٣٥) .

[٣٧] _ حسن : أخرجه أبوداود (٦٢ / ٢) عن الحارث بن مخلد عن أبي هريرة فذكره .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەفرین لێکراوە ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانەکەی)) .

وفي لفظ لأحمد وابن ماجة : ((لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ جامَعَ امرأتَه في دُبُرِها))[٣٧١].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی تەماشای پیاوێك ناكات لە كۆمەوە لە گەڵ خێزانەكەیدا جووت بوبێت)) .

وفي لفظ للترمذي وأحمد : ((من أتى حائضاً ، أو امرأةً في دُبُرِها ، أو كاهناً فَصَدَّقَهُ ، فقد كَفَرَ بما أُنْزِلَ على محمد ﷺ))[٣٧٢].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەركەس بچێتە لای ژنێكی بێنوێژ ، یاخود لە كۆمەوە بچێتە لای ژنێك ، یا بچێتە لای جادوگەرێك و باوەڕی پێ بكات ، ئەوا كوفری كردوە بەوەی بۆ محمد ﷺدابەزیوە)) .

لە بێژەیەكی تری پێشەوا (البيهقي)دا هاتووە : هەركەس لە كۆمەوە بچێتە لای پیاوێك یاخود ژنێك كوفری كردوە .

وفي مصنف وكيع : حدّثني زمعةُ بنُ صالح عن ابن طاووس عن أبيه عن عمرو بن دينارٍ عن عبدِاللهِ بنِ يزيدَ قال : قالَ عمرُ بنُ الخطابِ _ رضي الله عنه _ ، قالَ رسولُ الله ﷺ ((إنّ اللهَ لا يستحي من الحق لا تأتوا النّساءَ في أعجازهنَ)) ، وقال مرّة : ((في أدبارهنَ))[٣٧٣] .

---

[٣٧١] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٩٢٤) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (١٥٦٠) .

[٣٧٢] _ إسناده صحيح . أخرجه الترمذي (١٣٥) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٦) .

[٣٧٣] _ إسناده صحيح . صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) .

واته له (مصنَّف وكيع)دا هاتووه : (زمْعة)ى كوڕى (صالح) بـوّى باسـكردم ، لـه (ابـن طاووس)ەوه ، له بابيەوه ، له (عمرو)ى كوڕى (دينار)ەوه ، له (عبدالله)ى كـوڕى (يَزيـد)ەوه فـەرمووى : (عمـر)ى كـوڕى (خطـاب) _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فـەرمووى : ((خـواى تعالى لـه گـوتنى هـەق شـەرمەزار نـابێ ، لـه دواوه مەچنه لاى ژنان)) ، جارێكيشيان فەرمووى : ((له كۆمەوه)) .

وفي الترمذي : عن علي بن طَلَق ، قال : قال رسول الله ﷺ: ((لا تـأتوا النِّسَـاءَ في أعجـازِهِنَّ ، فإن الله لا يستحي من الحقِّ))(٣٧٤).

واتـه : لـه (علـي) كـوڕى (طَلَـق)ەوه _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((له دواوه مەچنه لاى ژنان ، خواى تعالى له گوتنى هـەق شەرمەزار نابێ)) .

وفي ((الكامل)) لأبن عديَ من حديثه عن المحامليَ عن سعيد بن يحيـى الأمـويّ قـال حدّثنا محمّدُ بنُ حمزةَ عن زيدِ بنِ رفيعٍ عن أبي عبيدةَ عن عبدِالله بنِ مسعودٍ يرفعهُ : ((لا تأتُوا النّسـاءَ في أعجازهنّ))(٣٧٥)

واته له (الكامل)ى (أبن عدى)دا هاتووه : لـه (المحـاملي)وه ، لـه (سـعيد)ى كـوڕى (يحيى الأموي)وه ، گوتوبەتى : (محمد)ى كوڕى (حمزة) ، له (زيد)ى كوڕى (رَفيـع)ەوه بۆى باسكردين ، له (أبي عُبيدة)وه ، لـه (عبـدالله)ى كـوڕى (مسـعود)ەوه فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((له دواوه مەچنه لاى ژنان)) .

---

٣٧٤ _ إسناده صحيح . أخرجه الترمذي (١١٦٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٤٢٨) .

٣٧٥ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٧) .

له (الحسن)ی کوڕی (علي الجوهريّ)وه ، له (أبي نر)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس لە کۆمەوە بچێتە لای پیاو یاخود ژن ، کوفری کردوە)) .

وروى إسماعيلُ بنُ عيّاشٍ عن سهيلِ بنِ أبي صالحٍ عن محمدِ بنِ المنكدرِ عن جابرٍ يرفعه : ((استحيُوا من الله فإنّ اللهَ لا يستحي من الحقّ لا تأتُوا النّساءَ في حُشُوشهنّ))[٣٧٦] ، ورواه الدّارقطنيّ من هذهِ الطّريقِ ولفظهُ : ((إن الله لا يستحي من الحقّ لا يحلّ مأتاكَ النّساءَ في حشوشهنّ[٣٧٧])

واتە لە (إسماعيل)ی کوڕی (عيّاش)ەوە ، لە (سُهيل)ی کوڕی (أبي صالح)ەوە ، لە (محمد)ی کوڕی (المنكدر)ەوە ، لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە خوا شەرم بکەن ، خوای تعالی بەرامبەر بە گووتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە مەچنە لای ژنان)).

لە هەمان ڕێگەشەوە پێشەوا (الدارقُطنيُّ) ئەو فەرموودە دەگێڕێتەوەو بێژەکەشی ئەمەیە ((خوای تعالی بەرامبەر بە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، حەڵاڵ نی یە لە کۆمەوە بچێتە لای ژنان)) .

---

[٣٧٦] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (٩٣٤) .

[٣٧٧] ___ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٧) .

وقال البغوي : حدّثنا هدبةُ حدّثنا همّامٌ قال : سئل قتادةُ عن الّذي يأتي امرأتهُ في دبرها ؟ فقال حدّثني عمرو بنُ شعيبٍ عن أبيهِ عن جدّهِ أنّ رسول الله ﷺ قال : ((تلكَ اللّوطيّةُ الصّغرى))[٣٧٨] .

واته پێشەوا (البغويُّ) فەرموویەتی : (هُدْبَة) بۆی باسکردین ، (هشام) بۆی باسکردین و ، فەرمووی : لە (قتادة)یان پرسی سەبارەت بەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانی ، ئەویش فەرمووی : (عمرو)ی کوڕی (شُعَيب) ، لە باپیرەوە ، لە باپیرەوە بۆی باسکردم ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەوە (لوط)یەتێکی بچوکە)) .

وقال أحمد في مسنده : حدَّثنا عبدالرحمن ، قال : حدَّثنا همَّام ، أُخبرنا عن قتادة ، عن عمرو بن شُعيب ، عن أبيه ، عن جده ، فذكره[٣٧٩]

وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس : أنزلت هذه الآية : ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] في أُناسٍ من الأنصار ، أتوا رسولَ الله ﷺ، فسألوه ، فقال : ((ائتها على كُلِّ حال إذا كان في الفَرْج))[٣٨٠].

واته : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی ویابیشی رازی بێت _ فەرموویەتی : ئەم ئایەتە ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] سەبارەت بە کەسانێك لە پشتیوانان دابەزی ، هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، لێیان پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((بەهەموو شێوازێك بچۆ لای ئەگەر تەنها لە ئەندامی زاوزێ وە بوو)) .

وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس ، قال : جاء عمرُ بنُ الخطاب إلى رسول الله ﷺ فقال : يا رسول الله : هلكت . فقال : ((وما الذي أهلكَكَ ؟)) قال : حَوَّلْتُ رَحْلي البارِحَةَ ، قال : فلم يَرُدَّ

---

[٣٧٨] _ إسناده صحيح . صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٢٤٢٨) .

[٣٧٩] _ صحيح . أخرجه أحمد (٢ / ١٨٢ ، ٢١٠) كلاهما عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده .

[٣٨٠] _ إسناده صحيح . أخرجه احمد (١ / ٢٦٨) .

عليه شيئاً ، فأوحى الله إلى رسوله : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] أقْبِلْ وأدْبِرْ ، واتَّقِ الحَيْضَةَ والدُّبُر(٣٨١).

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆی وبابیشی رازی بێت _ فەرموویەتی : (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ رازی بێت _ هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا : تیاچووم ، ئەویش فەرمووی : ((چ بوبە هۆی تیاچونت ؟)) فەرمووی : دوێنێ زینەکەم گواستەوە (واتە بە شێوازێکی تر چۆتە لای خێزانەکەی) ، (ابن عباس) فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەهیچ شتێك وەڵامی نەدایەوە ، بەڵام پاشان خوای تعالى ئەم ئایەتی بۆ ناردە خوارەوە : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لە پێش و پاشەوە بچۆرە لای خێزانەکەت ، بەڵام خۆت لە بێنوێژی و کۆم بپارێزە .

وفي الترمذي : عن ابن عباس مرفوعاً : لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ أتى رَجلاً أو امرأةً في الدُّبُرِ(٣٨٢).

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و بابیشی رازی بێت _ فەرموویەتی : خوای تعالى تەماشای پیاوێك ناکات لە کۆمەوە چوبێتە لای پیاوێك یاخود ژنێك .

وروينا من حديث أبي علي الحسن بن الحسين بن دُومَا ، عن البَراءُ بن عازب يرفعه : ((كفر بالله العظيم عشرة من هذه الأمة : القاتلُ ، والسَّاحرُ ، والدَّيُّوثُ ، وناكحُ المرأةِ في دُبُرِها ، ومانعُ الزكاةِ ، ومَن وَجَدَ سَعَة ومات ولم يَحُجَّ ، وشاربُ الخَمْرِ ، والسَّاعي في الفتنِ ، وبائعُ السِّلاحِ من أهلِ الحربِ ، ومَن نكحَ ذاتَ مَحْرمٍ منه))(٣٨٣).

---

٣٨١ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٨٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٣٨١) .

٣٨٢ _ حديث حسن : أخرجه الترمذي (١١٦٥) ، عن كريب عن ابن عباس فذكره مرفوعاً .

٣٨٣ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في الضعيفة (٢٠٠٥) .

واته : (البَراء)ى كوڕى (عازب) _ خواى لێ ڕازى بێت _له فەرموودەيەكدا كە بەرزى دەكاتەوە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((دە كەسى ئەم ئومەتە كوفريان بە خواى گەورە كردووە : بكوژ ، جادوگەر ، گەواد ، ئەو كەسەى لە كۆمەوە دەچێتە لاى خێزانى ، مەى خۆرەوە ، زەكات نەدەر ، ئەو كەسەى دەوڵەمەندیش بوو مردو حەجى نەكرد ، ئەو كەسەى لە كاتى فينەو ئاشوبدا هەوڵ دەدات خراپە بڵاوبكاتەوە ، فرۆشيارى چەك بۆ ئەو كەسانەى لە جەنگدان ، ئەو كەسەى كەسێكى نامەحرەم دەخوازێت)) .

(عبدالله)ى كوڕى (وهب) دەڵێت : (عبدالله)ى كوڕى (لَهيعة) ، لە (مِشرَح)ى كوڕى (هاعان)ەوە ، لە (عقبة)ى كوڕى (عامر)ەوە بۆى باسكردين ، كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((نەفرين لێكراوە ئەو كەسەى لە كۆمەوە دەچێتە لاى ژنان)) .

لە (مسند)ى (الحارث)ى كوڕى (أبي أسامة)دا هاتووە : (أبي هريرة)و ، (ابن عباس) فەرموويان : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێش مردنى ووتارێكى بۆ خوێندينەوە ، كە كۆتا ووتارەكانى بوو تا گەيشتە لاى پەروەردگارى _ عزَّ وجلَّ _ و تيايدا فەرمووى : ((هەركەس لە كۆمەوە بچێتە لاى ژنێك ياخود پياوێك ياخود منداڵێك ، ڕۆژى قيامەت كۆدەكرێتەوەو ، بۆنى لە لاكى بۆنكردو بۆگەنترەو زيان بەخەڵك دەگەيەنێت تا دەچێتە ئاگرەوە ، خواى تعالى كردەوەكانى پووچ دەكاتەوەو ، تەوبەو پەشيمانى قبوڵ ناكات ، دەخرێتە نێو سندوقێكى ئاگرينەوەو ، بە بسمارى ئاگرين لێى توند دەكرێت ، (أبوهريرة) فەرموويەتى : ئەمە لە بارێكدا ئەگەر تەوبەى نەكردبو پەشيمان نەبۆوە .

پێشەوا (أبو نعيم الأصبهاني) بۆى باسكردوين كە (خزيمة)ى كوڕى (ثابت) لە فەرموودەيەكدا كە بەرزى دەكاتەوە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((خواى تعالى لە گوتنى هەق شەرمەزار نابێ ، لە كۆمەوە لە گەڵ ژناندا جووت مەبن)) .

وقال الشافعيّ : أخبرني عمّي محمّد بنُ عليّ بنِ شافعٍ · قال أخبرني عبدُالله بنُ عليّ بنِ السّائبِ عن عمرو بنِ أحيحةَ بنِ الجلاحِ عن خزيمةَ بنِ ثابتٍ أنّ رجلاً سأل النّبيّ ﷺ عن أتيانِ النّساءِ في أدبارهنّ فقال : ((حلالٌ)) فلما ولّى دعاهُ فقالَ : ((كيفَ قُلت في أيّ الخربتينِ أو في أيّ الخرزتينِ أو في أيّ الخصفتينِ أمن دُبُرها في قُبُلها ؟ فنعم ، أم من دُبُرها في دُبُرها فلا ، إنّ اللهَ لا يستحي من الحقّ ، لا تأتوا النّساءَ في أدبارهنّ))([٣٨٤]) ·

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : مامم (محمد)ی کوڕی (علي) کوڕی (شافع) پێی ڕاگەیاندم و ، فەرمووی : (عبدالله)ی کوڕی (علي) کوڕی (السائب) ، لە (عمرو)ی کوڕی (أحيحة)ی کوڕی (الجلاح)ەوە ، لە (خزيمة)ی کوڕی (ثابت)ەوە پێی ڕاگەیاندم ، کەوا پیاوێك سەبارەت بە جووتبونی ژن لە دواوە لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((حەڵاڵە)) ، کە پیاوەکە پشتی پشتی هەڵکردو چوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ جارێکی تر بانگی کردەوەو فەرمووی: ((چۆنت گووت ، لە کام قوڵایەوە ، لە کام کونەوە ، لە کام چاڵایەوە ، ئەگەر لە دواوە بێ بۆ ئەندامی زاڵێی ، بەڵێ · بەڵام ئەگەر لە دواوە بێ بۆ کۆم ، نەخێر ، خوای تعالی لە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە مەچنە لای ژنان)) ·

(الربيع) دەڵێت : بە پێشەوا (الشافعي)یان گووت : ئەی تۆ چ دەڵێی ؟ فەرمووی : مامم متمانەپێکراوە (ثقة) ، (عبدالله)ی کوڕی (علي) متمانەپێکراوەو ، بەخێر باسی (الأنصاري)کەشی کردووە ، مەبەستی (عمرو)ی کوڕی (الجلاح) بوو ، (خزيمة)ش لەو کەسانەیە کە گومان لە باوەڕپێکراوی ناکرێت ، بەڵام من ڕێ بەو کارە نادەم ، بەڵکو یاساغ و قەدەغەی دەکەم ·

دەڵێم _ ابن القيم _ ئالێرەوە خەڵکی بە هەڵەدا چوون و گوفتاری کەسانی پێشین و پێشەوایانیان بەهەڵە لێکداوەتەوە کە ڕێپێدراوێتی ئەو کارە لە پێغەمبەری خوا ﷺ

[٣٨٤] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) ·

دەگێڕنەوە ، چونکە لە پاستیدا ڕێی داوە کە دواوەی ژن وەکو ڕێگەك بەکاربهێنرێت بۆ جووت بوون لە ئەندامی زاوزێ وە ، بەم جۆرە مەبەستی ئەوە نەبوو لە دواوە لە گەڵ ژندا جووت بێ بۆ کۆم ، بەڵکو مەبەستی ئەوەبوو پیاو لە دواوە لە گەڵ ژندا جووت بێ بۆ ئەندامی زاوزێ ، هەروەها بیسەری فەرموودەکەش بە هەڵەدا چووەو (من) واتە : (لە)ی نێو فەرموودەکەی بە (فِي) واتە : بۆ نێو لێکدانەوەو نەیزانیوە جیاوازیان لە نێواندا هەیە ، کەوابوو ئەمەیە کە پێشین و پێشەوایان ڕێیان پێداوە ، بەڵام کەسانی تر گوفتارەکانی ئەوانیان بە هەڵەیەکی ناشیرین لێکدانەوەتەوە .

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾﴿ البقرة : ٢٢٢ ﴾ واتە : ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ بچنە لایان ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾ لەو شوێنەوە کە خوا فەرمانی پێداون (٣٨٥)، (مجاهد) فەرموویەتی : سەبارەت بەو ئایەتە لە (ابن عباس)م پرسی ، ئەویش فەرمووی : لەو شوێنەوە کە فەرمانت پێکراوە لێ دورکەوێتەوە ، مەبەستی شوێنی بێنوێژی بوو . (علي) کوڕی (أبي طلحة) لە (ابن عباس)موە باس دەکات کەوا (ابن عباس) فەرمووی : مەبەستی ئەندامی زاوزێ یەو ، سنووریش مەبەزێنن بۆ شوێنێکی تر .

ئەم ئایەتە بەڵگەیە بۆ حەرامکردنی جووتبونی ژنان لە کۆمەوە لەبەر دوو هۆکار ، یەکەمیان : ڕێی داوە بە جووتبونی ژنان لە شوێنی کێڵانەوە ، کە شوێنی منداڵ بوونە نەك لە کۆمەوە کە شوێنی پیسی و ئازارە . خوای تعالی کە دەفەرمێت : ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾[البقرة : ٢٢٢] مەبەستی شوێنی کێڵانە واتە ئەندامی زاوزێی ژنان ، هەروەها ئایەتەکە دەفەرمێت ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لێرەدا شێوازی جووتبونی ژنان لە دواوە بەڵام بۆ ئەندامی زاوزێ لەم ئایەتەوە دەستکەوت بووە ، چونکە فەرموویەتی : ﴿ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾ واتە : لە هەر کوێ وە ئارەزوتان لێ بوو لە پێشەوە یاخود لە پاشەوە . (ابن عباس

---

٣٨٥ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

) _ خواى له خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ سەبارەت بە گوفتارى خواى تعالى ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ فەرموويەتى : مەبەستى : ئەندامى زاوزێ يە ٠

ئەگەر خواى تعالى جووتبونى ژنانى لە ئەندامى زاوزێ وە لەبەر زيانێكى كاتى حەرام كردبێت ، وەكو بێنوێژى ، كەوابو بارى حەرامێتى كۆم تونددترە ، چونكە شوێنى پيسى و ئازارى بەردەوامە ، سەرەڕاى خراپەى تر وەكو وەچە بڕين ، لێرەدا ئەمە حەرام كراوە ، بۆ ئەوەى نەبێتە بەهانەو دەرگاى خراپەى دیكەش نەكاتەوە بۆ تاوانى گەورەتر ، وەكو ئەوەى ئەم ڕەفتارە لە دواشەوە لە گەڵ منداڵان ئەنجام بدرێ ٠

هەروەها : ژن مانى جووتبونى بەسەر مێردەكەيەوە هەيە ، جووتبونيشى لە كۆمەوە هەقى دەفەوتێنێت و ، حەزو ئارەزووى بەجێ ناهێنێت و ، مەبەستەكانى پێ بەدەست نايەت ٠

هەروەها : كۆم ئامادە نەكراوە بۆ ئەم كارەو ، بۆ ئەوەش نەخولقێنراوە ، بەڵكو لە ڕاستيدا ئەندامى زاوزێ بۆ ئەوە ئامادەكراوە ، بۆيە ئەو كەسانەى وازى لێ دەهێنن و كۆم بەكاردێنن لە حيكمەت و دانايى و شەرعى خوا چونەتە دەرەوە بەگشتى ٠

هەروەها : ئەو كارە زيانبەخشە بۆ پياو ، بۆيە ئاقڵ و ژيرانى پزيشكان لە فەيلەسوف و كەسانى تريش قەدەغەو ياساغيان كردوە ، چونكە ئەندامى زاوزێى ژنان خاسيەتى ڕاكێشانى ئاوى تێزاو و حەوانەوە پێدانى پياوى هەيە ، جووتبونيش لە كۆمەوە يارمەتيدەرى ڕاكێشانى هەموو ئاوەكە نابێت و ، هەموو ئاوە تێزاوەكەى پياو دەرناهێنێت ، چونكە پێچەوانەى كارى سروشتيە ٠

هەروەها : لە ڕوويەكى دیكەشەوە زيانبەخشە ، چونكە ئەنجامدانى ئەو ڕەفتارە لە كۆمەوە پێويستى بە جم و جۆڵى ماندوكار هەيە ، لەبەر ئەوەى پێچەوانەكارى سروشتيە ٠

هەروەها : جێگەی پیسی و باوگژەی ناوسکەو ، پیاویش بەرووی ڕوو بە ڕووی دەبێتەوەو ، تێکەڵی دەبێ ٠

هەروەها : زۆر بۆ ژن زیانبەخشە ، چونکە شتێکەو لە خووی سروشتی مرۆڤەوە نامۆو بەدورە ، ڕقی لێیەتی و چارەی ناوێت ٠

هەروەها : خەم و خەفەت و ، ڕق لێبونەوە بۆ هەردو کەسی بکەرو کارلێکراو دروست دەکات ٠

هەروەها : ڕووی مرۆڤ ڕەش دەکات و ، سنگی تاریك دەکات و ، نوورو ڕوناکی دڵی دەکوژێنێتەوەو ، ساماناکی و پەستیەك ڕووی دادەپۆشێت " هەرکەسێك کەمترین زانستی ڕووناسی بزانێت " ئەوەی پێوە بەدیدەکات ٠

هەروەها : دورکەوتنەوەو ڕق لێبونەوەیەکی تونڈو ، لە یەك دابڕان لە نێوان بکەرو کارلێکراودا دروست دەکات٠

هەروەها : باروحاڵی بکەرو کارلێکراو بەجۆرێکی وا خراپ دەکات کە دوای ئەوە هێندەی نامێنێ چیتر هێزای چاك بونەوەی لێنەکرێت ، مەگەر بە تەوبەو پەشیمان بونەوەیەکی وا کە بڕیار بدات چیتر ئەو کارە ئەنجام نەدات ٠

هەروەها : هەموو خوو ڕەوشتێکی چاك و باش لە سەر هەردوکیان لادەبات و ، دژی ئەو ڕەوشتەیان لەبەر دەکات و ، هەموو دۆستایەتی و پەیوەندیەکی دڵسۆزانەی نێوانیان لادەبات و ، تۆوی کینەهەڵگرتن و نەفرین کردنی یەکتریان لە نێواندا دەچێنێ ٠

هەروەها : لە گەورەترین هۆکارەکانی نەمانی نیعمەت و ، دابەزینی خەشم و قین و تورەبونە ، چونکە نەفەرین و نەویستراوێتی پەروەردگاریان بۆ دروست دەکات و ، ڕوو لە بکەری ئەو ڕەفتارە وەردەگێڕێت و ، بەچاوی سۆزەوە تەماشای ناکات ، بۆیە کەسی بکەر پاش هەموو ئەمانە بەهێزای چ خێرێکەو ، لە چ شەڕێکیش دڵنیابێت ، بۆیە زیانی بەندەیەك کە نەفرین و خەشم و ڕقی خوای تووش بوبێ دەبێ چۆن بێ ، کە ڕووی لێ وەردەگێڕاوەو ، بەچاوی سۆزیشەوە تەماشای ناکات ٠

هەروەها : شەرم و بەخۆدلچونەوە بەگشتی نامێنێت ، شەرمیش ژیانی دڵەو ، ئەگەر شەرم لە دڵدا نەمێنێت ، کردەوە ناشیرینەکان بە چاك دادەنێت و ، کردەوە جوانەکانیش بە خراپ دادەنێت ، ئەو کاتە مرۆڤ خراپەی لە دڵدا قایم و جێگیرتر دەبێ ٠

هەروەها : ئەو خوو رەوشتانە دەگۆڕێت کە خوای تعالی بۆ مرۆڤی داناوە ، مرۆڤ لە خوو رەوشتی خۆی دەردەهێنێت بۆ خوو رەوشتێکی تر کە خوای تعالی بۆ هیچ گیانلەبەرێکی دانەناوە ، کە خوویەکی هەڵاوەگەڕاوەیەو ، خووش ئەگەر هەڵگێڕدرایەوە ، دڵ و ، کردەوەو ، ڕێبازیش هەڵدەگێڕدرێتەوەو ، ئەوجا هەموو کردەوەو شێوازێکی خراپ بەچاك دادەنێت و ، بەوەش باروحاڵ و کردەوەو گوفتاری بەبێ ویستی خۆی خراپ دەکات ٠

هەروەها : بێ ئابڕوویی و بێ شەرمی و زاتکردنێك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ٠

هەروەها : شوورەیی و سووکی و بێ ڕێزی و هیچ و پوچیەك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ٠

هەروەها : پۆشاکی ڕق و کینە و نەویستراوی و ، هەروەها لاقرتی و تانوت لێدان و ، ڕیسوابوون و بەسوك تەماشاکردنی خەڵکی لەبەر دەکات ، بە بچوك تەماشای دەکەن " بە ئاستێك ئەوە بەچاو دەبینرێت ٠ بۆیە _ صلاة و سلام _ لەسەر ئەو کەسەی بێ ، کە خۆشی و کامەرانی دونیاو ڕۆژی دوای تەنها بە شوێنکەوتنی ڕێبازەکەیەتی و ، تیاچونی دونیاو ڕۆژی دوای ، بە سەرپێچی کردنی ڕێبازەکەیەتی و ئەوەی کە هێناویەتی ٠

بەشێك : جووتبوونە زیانبەخشەکانیش : دوو جۆرە ، زیانەبەخش لە ڕووی شەرعەوە ، زیانبەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە :

ئەوەی زیانەخشە لە ڕووی شەرعەوە : حەرامەکانە ، ئەمە چەندین پلەیەو هەندێکیان لە هەندێکی دیکەیان توندترە . حەرام کراوی کاتیشی (العارض) سوکترو ئاسانترە لە حەرامکراوی بەردەوامێتی (اللازم) ، وەکو حەرامبوونی جووتبوون لە کاتی ئیحرام بەستندا ، حەرامبوونی جووتبوون لە کاتی ڕۆژوودا ، حەرامبوونی جووتبوون لە کاتی ئیعتکافدا ، حرامبونی ژنی (الظِّهار)[٣٨٦] لێکراو تا کەفارەت دەدات ، وە حرامێتی جووتبوونی ژن لە کاتی بێنوێژیداو ، بەو هاوشێوانە ، بۆیە سنوورێك بۆ ئەم جۆرە جووتبونە نی یە .

بەڵام حەرامبوونی بەردەوام (اللازم) : دوو جۆرە : جۆرێك هیچ ڕێگەیەك بۆ حەڵالبوونی نی یە : وەکو ژنانی مەحرەم ، دایك و خۆشك وهتد ... ، ئەم جۆرە جووتبونە کوشتن پێویست دەکات ، وەکو سنوورێك بۆ ئەو تاوانە ، بەڵای کۆمەڵێك لە زانایانەوە وەکو پێشەوا (أحمد)ی (حنبل)و کەسانی دیکەش ، فەرموودەیەکی (مرفوع)ی (ثابت)یش لەم بارەوە هەیە[٣٨٧] .

---

[٣٨٦] ـ الظِّهار : ئەگەر پیاو بە ژنەکەی بڵێت : تۆ وەکو پشتی دایکم وای ؛ یاخود وەکو پشتی خوشکم وای ؛ ئەوە (الظِّهار)ی لە ژنەکەی کردوە ، شەرعیش ئەمەی حەرام کردوە تاوەکو پیاوەکە کەفارەت دەدات ، یاخود تا ماوەی (الظِّهار)ەکە تەواو دەبێ ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوندی . وەرگێڕ .

[٣٨٧] ـ یشیر إلى حديث البَراءِ قالَ : لَقِيتُ خَالِي وَمَعَهُ الرَّايَةُ ، فَقُلْتُ : أَيْنَ تُرِيدُ ؟ قَالَ : أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ ـ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ـ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ مِنْ بَعْدِهِ أَنْ أَضْرِبَ عُنُقَهُ أَوْ أَقْتُلَهُ . رواه النسائي (١٣٣٣) واللفظ له ، ورواه أبوداود (٤٤٥٦) ، والترمذي (١٣٦٢) ولته : (البَراء) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ فەرموویەتی : چاوم بە خاڵم

دووەم : ئەوەی لە توانادایە حەڵاڵ بکرێت ، وەکو ئەجنەبی ، بۆیە ئەگەر مێردار بێت ، لە جوتبونیدا دوو هەق هەیە : هەقێك بۆ خواو ، هەقێك بۆ مێرد . ئەگەر زۆرلێکراو بێ ، سێ هەقی تێدایە ، ئەگەر کەس و کاری هەبێ و بەو هۆیەوە عەیبدارو لەکەدارین ئەوا چوار هەقی تێدایە ، ئەگەر ژنێکی مەحرەمی بێت ، ئەوا پێنج هەقی تێدا دەبێت . زیانی ئەم جۆرە بە گوێرەی پلەکانێتی لە حەرامیدا .

بەڵام زیانەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە ، دیسان دوو جۆرە : جۆرێك زیانبەخشە بە چۆنیەتیەکەی وەکو ئەوەی پێشتر باسکراو ، جۆرێکیش زیانبەخشە بە زۆرکردنی ، ئەم جۆرە هێز دەڕۆخێنێت ، زیان بە دەمار دەگەیەنێت ، لەرزین دروست دەکات ، ئیفلیجی ، کرژبوون ، لاوازبوونی چاو و تێکڕای هێزەکان ، گەرمی غەریزی دەکوژێنێتەوە ، ڕێرەوەکان فراوان دەکاتەوە ، وای لێدەکات ئامادە بێت بۆ پاشەڕۆ زیانبەخشەکان.

بەسوودترین کاتەکانی جوتبوون : پاش هەرسبوونی خۆراکە لە گەدەدا ، لە زەمەنێکی مام ناوەندا ، نەك لە سەر برسێتی ، چونکە گەرمی غەریزی دەکوژێنێتەوە ، نەك لەسەر تێربونیش ، چونکە نەخۆشیگەلێکی توند دروست دەکات ، هەروەها نە لەسەر ماندووبوون ، نە لە دوای گەرماوکردن ، نە لە دوای دەرهاوێشتن ، نەلە دوای هەست بە جوڵانێکی دەروونیش وەکو خەم و خەفت و دڵتەنگی و شادومانبونێکی بەهێز .

چاکترین کاتیشی پاش چواریەك یاخود سێ یەکی شەوە ، چونکە لەو کاتەدا ڕێکەوتی هەرسبوونی خۆراك دەبێ ، پاشان خۆی دەشوات و دەنوێت یاخود دەستنوێژ دەگرێت و

کەوت و ئاڵاکەی بەدەستەوە بوو ، گووتم : بۆ کوێ دەچی ؟ فەرمووی : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ ناردومی بۆ لای پیاوێك باوەژنەکەی خۆی خواستووە پاش مردنی بابی بۆ ئەوەی لە ملی بدەم یاخود ببکوژم .

دەنوێت ، بەوەش هێزەکانی بۆ دەگەڕێتەوە ، با لە پاشیشیدا وەرزش و جوڵانەوەیەکی زۆر نەکات ، چونکە زۆر زیانبەخشە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری عیشقدا :

ئەمە نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بە پێچەوانەی هەموو نەخۆشیەکانی تردەوەیە لە خودی خۆی و هۆکارەکانی و چارەسەریدا ، ئەم نەخۆشیە ئەگەر قایم بوو و پتەو تۆکمەبوو ، ئیتر چارەسەری بەلای پزیشکانەوە قورس دەبێ و ، نەخۆشیش ماندوو دەکات ، لە ڕاستیدا خوای تعالی لە قورئانەکەیدا باسی خەڵك دەکات کە عیشقی دوو کۆمەڵ دەبن : ژنان و ، دڵ لێچونی لاوی موو لێدەرنەهاتوو ، باسی ژنەکەی (عزیز)ی میسر دەکات سەبارەت بە (یوسف) ، هەروەها باسی قەومەکەی (لوط) دەکات ، خوای تعالی هەواڵی ئەوانمان پێ ڕادەگەیەنێت کاتێ کە پەریەکان هاتنە لای (لوط)و دەفەرمێت : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (٦٨) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (٦٩) قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ(٧١) . لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ(٧٢) ﴾ [الحجر : ٦٧ _ ٧٢] واتە : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ جا خەڵکی (نێریازی) شارەکە هاتن (بەرەو ماڵی (لوط)و) مژدەیان بە یەکتری دەدا ﴿ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي ﴾ (لوط) ووتی دڵنیابن ئەمانە میوانی منن ﴿ فَلَا تَفْضَحُونِ ﴾ دەی ئابڕوم مەبەن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴾ و لە خوا بترسن و شەرمەزارو ڕیسوام مەکەن ﴿ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ ووتیان ئێمە پێمان نەووتیت نابێ بەرگری لە کەس بکەیت (نابێ کەس توخنت کەوێ) ﴿ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ﴾ (لوط) فەرمووی ئافرەتانە کچانی منن (مارەیان کەن) ﴿ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴾ ئەگەر ئێوە (ئەو کارە) ئەنجام دەدەن ﴿ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ ﴾ سوێند بە تەمەن و

ژیانی تۆ (ئەی محمد ﷺ) بەڕاستی ئەوانە ﴿ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾ لە سەر خۆشی خۆیاندا سەرگەردانن (٣٨٨)•

بەڵام کەسانێك ئەو ڕێزو سەنگینیە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺدانانێن کە شایستەیەتی و واڕادەگەیەنن کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ تووشبووە لە بارەی (زینب)ی کچی (جحش)ەوە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ(زینب)ی بینیوەو فەرموویەتی : (سُبحانَ مُقَلِّبَ القُلوب) واتە : پاك و بێگەردی بۆ خوای مەڵپێنەرو ئەم دیوو ئەودیوکاری دڵان و ، دڵی لێ سەندوە ، کەچی بە (زید)ی کوڕی (حارثة)ی دەفەرموو : لای خۆت ڕایگرەو بیهێڵەرەوە ، تا خوای تعالی ئەم ئایەتەی بۆ دابەزاند : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾﴿ الأحزاب : ٣٧ ﴾ واتە : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ ﴾ (بیربکەرەوە) کاتێ دەدووت بە کەسێ (زید)ی کوڕی (حارثة) کە خوا بەهرەی بەسەردا ڕشتبوو تۆیش چاکەت لە گەڵدا کردبوو (بە ئازادکردنی و پەروەردەکردنی) ﴿ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ ﴾ خێزانت (زینب) لای خۆت ڕاگرەو بیهێڵەوە ﴿ وَاتَّقِ اللَّهَ ﴾ وە لە خوا بترسە ﴿ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ ﴾ لە دڵی خۆتدا شتێك دەشاریتەوە کە خوا ئاشکەرای دەکات ﴿ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾ وە لە (قسەی) خەڵك دەترسی لە کاتێکدا خوا شیاوترە کە لێی بترسی(٣٨٩) ، کەسانی بانگەشەکارانی ئەو گوفتارانە واگومان دەبەن ئەو ئایەتانە سەبارەت بە خۆشەویستیە ، بۆیە کەسانێکیان کتێبێکی داناوە سەبارەت بە خۆشەویستی ، تیایدا باس لە خۆشەویستی پێغەمبەران دەکات و ، باسی ئەم ڕووداوەش دەکات ، بەڕاستی ئەم کەسە بەرامبەر بە قورئان و بەرامبەر بە پێغەمبەران نەفامە ، چونکە هەستاوە بە لێکدانەوەی ئایەتەکان بە پێچەوانەی مەبەستی ڕاستەقینەی خوای پەروەردگار ، شتگەلێکیشی داوەتە

---

٣٨٨ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، بوختەی تەفسیری قورئان •

٣٨٩ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، بوختەی تەفسیری قورئان •

پالّ پێغەمبەری خوا ﷺکە خوای تعالی بەدوری خستۆتەوە لێی ، چونکە (زینب)ی کچی (جحش) خێزانی (زید)ی کوڕی (حارثة) بوو ، پێغەمبەری خواش ﷺ (زید)ی کردبووە کوڕی خۆی (تبنّي) ، ئەوەبوو بە (زید)ی کوڕی (محمد) ناودەبرا ، (زینب)یش لوتبەرزی و خۆبەرزکردنەوەی بەسەر (زید)دا دەنواند ، بۆیە ڕاوێژی بە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد سەبارەت بەوەی کە (زینب) تەڵاق بدات ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی دەفەرموو : خێزانەکەت لای خۆت ڕاگرەو بیهێڵەرەوەو لە خوا بترسە ، ئەوەشی لە دڵی خۆیدا شاردەوە کەوا ئەگەر (زید) تەڵاقی بدات " بۆی خۆی دەیخوازێت ، لەوەش دەترسا خەڵکی پێی بڵێن ژنی کوڕەکەی خۆی خواستووە ، چونکە (زید) بە کوڕی (محمد) ناودەبرا ، ئا ئەمە بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە دڵی خۆیدا شاردبوویەوەی ، ئەوەش ئەو ترسەبوو لە خەڵک کە بەسەریهات ، بۆیە خوای تعالی ئەم ئایەتەی دابەزاندو تیایدا باسی ئەو بەهرەو نیعمەتانە دەکات کە پێی بەخشیوە " نەک سەرزەنشتی بکات ، وە پێشی ڕاگەیاند کە نابێ لە قسەی خەڵکی بترسێت " سەبارەت بەو شتانەی خوای تعالی بۆی حەڵاڵ کردووی ، چونکە خوای تعالی شایستەترە ترست لێبێ ، دەست هەڵنەگرێت لەوەی بۆی حەڵاڵ کردوی " لەبەر قسەی خەڵک ، پاشان پێی ڕاگەیاند کەوا (زینب)ی لێ ماڕە دەکات دوای ئەوەی کە (زید) پێویستی پێ نەماو و تەڵاقیدا ، بۆ ئەوەی ئومەتەکەی شوێنی کەون و پەیڕەوی بکەن لەوەداو ، پیاو ژنی بەکوڕکراوی خۆی بخوازێت " نەک ژنی کوڕەکەی خۆی کە لە پشتێتی ، بۆیە خوای تعالی لە ئایەتی حەرامکردندا دەفەرمێت : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ واتە : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمْ ﴾ وە (حەرامە بۆتان) هاوسەری کوڕەکانتان (بووک) ﴿ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ ئەوانەی کە لە پشتی خۆتانن[٣٩] ، هەروەها خوای تعالی لەم سورەتەدا دەفەرمێت ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ ﴾[سورة الأحزاب:٤٠] واتە : محمد ﷺ باوکی هیچ یەک لە پیاوەکانتان نی یە ، لە سەرەتای سورەتەکەشدا دەفەرمێت : ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾[الأحزاب : ٤] واتە ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

---

[٣٩] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

﴾ وه خوا بەکورِکراوەکانتانی نەکردۆتە کورِتان ﴿ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾ ئەوە قسەی سەر زارەکی تانە[٣٩١]، کەوابوو تێڕوانە لەم بەرگریکردنە لە پێغەمبەری خوا ﷺ و ، دورخستنەوەی تانەی تانەداران لەو زاتە پاکە · وبالله التوفيق ٠

بەڵێ · پێغەمبەری خوا ﷺ خێزانەکانی خۆشدەویست و ، لە هەموشیان بەلایەوە خۆشەویستر (عائشة) بوو ، خۆشەویستی هیچ کەسێکیش بەلایەوە نەدەگەشتە خۆشەویستی (عائشة) جگە لە خۆشەویستی خوای پەروەردگاری ، بەڵکو بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : ((لو كنتُ مُتَّخِذاً من أهلِ الأرضِ خليلاً لاتَّخَذْتُ أبابكر خليلا)) ، وفي لفظ : وإنَّ صاحِبَكُم خَليلُ الرحمن[٣٩٢] واتە : ((ئەگەر من لە خەڵکی سەر زەمین خۆشەویستێکم هەڵبژاردایە (أبوبكر)م بە خۆشەویستی خۆم دەکرد)) ، لە بێژەیەکی تریشدا هاتووە : بەڕاستی هاوڕێکەتان خۆشەویستی ڕەحمانە ·

بەشێك :

لە ڕاستیدا دڵانێك گیرۆدەی خۆشویستنی وێنەو ڕوخسار دەبن ، کە لە خۆشەویستی خوای تعالی بۆش و بەتاڵ بن ، ئەوانەی ڕووی لێوەردەگێڕن و ، بە شتی تر جێگەی پڕ دەکەنەوە ، چونکە ئەگەر دڵ پڕبوو لە خۆشەویستی خوا تامەزرۆی چاوپێکەوتنی بوو ، ئەوا نەخۆشی خۆشویستنی وینەو ڕوخساری لێ دوردەخاتەوە ، بۆیە خوای تعالی سەبارەت بە (یوسف) پێغەمبەر دەفەرمێت : ﴿ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ [يوسف : ٢٤] واتە : ﴿ كَذَٰلِكَ ﴾ ئا بەو جۆرە (بەڵگەمان نیشانی یوسف دا) ﴿ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ﴾ بۆ ئەوەی خراپەو داوێن پیسی لێ دوربخەینەوە ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (یوسف) لە بەندە پاك و هەڵبژاردەکانی

---

[٣٩١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٣٩٢] _ متفق عليه · أخرجه البخاري (٧ / ١٥) ، ومسلم (٢٣٨٣) ·

ئێمەیە([393]) ، لەم ئایەتەدا پوون دەبێتەوە کە دڵسۆزی و هەڵبژێردراوی هۆکارێك بوون بۆ دورخستنەوەی خۆشەویستی و ، ئەو خەراپەو کردەوە ناجۆرانەی کە بەروبوم و ئەنجامین لە (یوسف) پێغەمبەر _ علیه السلام _ ، بۆیە وازلێهێنانی هۆکار وازلێهێنانی مایەی هۆکەشە ، کەسانێکی پێشین گوتویانە : خۆشەویستی جوانانەوەی دڵێکی بۆش و بەتاڵە ، واتە لە خۆشەویستەکەی زیاتر هیچی دیکەی تێدا نی یە · خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا ﴾[القصص : ١٠] واتە : جا دڵی دایکی موسا خاڵی بوو (لە هەموو شتێك جگە لە منداڵەکەی) ([394]) واتە : خاڵی بوو لە هەموو شتێك جگە لە موسی چونکە لەپادەبەدەر خۆشیدەویست و ، دڵیشی زۆر پێوەی پەیوەندبوو ·

خۆشەویستیش لە دوو شت پێکهاتووە : بەچاك زانینی خۆشویستراو و ، سووربوون لە سەر پێگەشتنی ، بۆیە هەرکات دانەیەکیان نەما خۆشەویستیەکەش نامێنێت ، نەخۆشی خۆشویستن زۆرێك لە ئاقڵ و ژیرانی ماندووکردو ، کەسانێکیشیان تیایدا دواون ، بەڵام قسەکانیان وازی لێدەهێنرێت بۆ شتی ڕاستر ·

دەڵێین _ ابن القیم _ حیکمەت و دانایی خوای تعالی لە دروستکراوان و کاروباریدا جێگیربووە لەسەر بنچینەی سازان و پێکهاتن لە نێوان هاوشێوەکاندا ، هەموو شتێکیش بۆ لای گونجاوی خۆی و بۆلای پێکەوەهەڵگراوی خۆی ڕاکێش دەبێ و ، ڕووی تێ دەکات " وەکو خوویەکی سروشتی ، وە لە جیاوازو لەیەك نەچووی خۆی هەڵدێت ، تا ئەو ئاستەی خۆی لێ دور دەخاتەوە " وەکو خۆیەکی سروشتی ·

بۆیە نهێنی تێکەڵبوون و پەیوەندی کردن بەیەکەوە لە جیهانی بەرزو خواروشدا ، لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : گونجاوی و پێکاهاتن و وەکیەکبوون ·

---

[393] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[394] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

نهێنی جیاوازی و جیابوونەوەش ، لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : نەگوجاوی و پێکنەهاتن و وەکیەکنەبوون ٠

کەوابوو لە سەر ئەم بنچینانە بەدیهاتن و کاروبار بەڕێوەدەچێت ، بۆیە هاوچەشنی هەواداری هاوچەشنی خۆیەتی و ، دەگەڕێتەوە بۆ لای ، دژیش لە دژەکەی هەڵدێت و ، خۆی لێ دوردەخاتەوە ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾[الأعراف : ١٨٩] واتە : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ ﴾(خوا) ئەو زاتەیە کە ئێوەی دروست کردوە ﴿ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ﴾ لە یەك کەس (کە ئادەمە) ﴿ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ هەر لە خۆی هاوسەری بەدیهێنا ﴿ لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾ تا لای بحەسێتەوە (ئارام بگرێ)([٢٩٥]) ، لێرەدا خوای تعالی هۆی حەسانەوەو ئارامگرتنی پیاوی لای خێزانەکەی گەڕاندۆتەوە بۆ ئەوەی کە لە جۆرو چەشن و گەوهەری خۆیەتی ، بۆیە حەسانەوەی پیاو لای خێزانەکەی _ کە بریتیە لە خۆشەویستی _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە چەشنی خۆیەتی ، ئەمە بەڵگەیە کە هۆی حەسانەوە بە جوانی وێنەو ڕوخسار نی یە ، هەروەها بە مەبەست و ویست و ، خوڵقاندن و ڕێنمویش نی یە ، ئەگەرچی هەموو ئەوانە لە هۆکارەکانی حەسانەوەو خۆشەویستین ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الأرواحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ ، فما تعارفَ منها ائتلفَ ، وما تناكرَ منها اختَلَفَ)).

واتە : ((ڕوحەکان سەربازی ڕاهێنراون ، ئەوانەیان هاوڕەوشت و هاوبین پێکەوە دەگونجێن و ، ئەوانەشیان سروشت و بیرویاوەڕیان جیاوازە لە یەك دوور دەکەونەوە)) ٠

وَفِي " مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ " وَغَيْرِهِ فِي سَبَبِ هَذَا الْحَدِيثِ : أَنَّ امْرَأَةً بِمَكَّةَ كَانَتْ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَجَاءَتْ إِلَى الْمَدِينَةِ ، فَنَزَلَتْ عَلَى امْرَأَةٍ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ

---

[٢٩٥] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

مُجَدِّدَةٌ الْحَدِيثَ[٣٩٦] واتـه : لـه (مسند)ى ئيمامى (أحمد)و هيتريشدا هـۆى گوتنى ئـەم فەرموودەيە هاتووە كەوا : ژنێك لە مەككە خەڵكى پێدەكەنان ، ئەوەبوو چووە مەدينـەو ، لـە مااڵى ژنێك دابەزى كە ئەميش دەسان خەڵكى پێدەكەنان ، بۆيە پێغەمبەرى خـوا ﷺ فـەرمووى : ڕوحەكان سەربازى ڕاهێنراون ... فەرموودەكە .

شـەريعەتى خـواى تعـالى جێگير بـووە لەسـەر ئـەوەى كـە حـوكمى شـتێك وەكـو حـوكمى هاوشـێوەكەيەتى ، شەرعەكەشـى دابـەش ناكرێتـە سـەر دوو لێكچـودلو هەريـەكيان حـوكمى تايبەتى هەبێت ، هەروەها شەرعەكەشى كۆناكرێتەوە لە نێوان دوو هـاوبژداو هـەردوكيان يـەك حوكميان هەبێت ، هەركەس بۆچونێكى تـرى لەمـە جيـاوازترى هـەبێ ، ئـەوا دەگەڕێتـەوە بـۆ ئەوەى كە زانينى بەڕامبەر بە شەريعەتى خواى تعالى كەمە ، ياخود كەمتەرخەمە بەڕامبەر بـە زانينى لەيەكچوون و جياوازى ، ياخود شتگەليك دەداتـە پـاڵ شـەريعەت كـە فـەرمانى خـواى تعالاى لەسـەر نى يە ، بەڵكو لە بيروڕاى هەندێ پياوانە . بە دانايى و دابـەروەرى پـەروەردگار بـەديهێنان و شـەريعەتەكى دەركـەوت ، بـە دادەپـەروەرى و كێشـى ووردى پـەروەردگار بەديهێنان و شەريعەتەكەى چەسپاو ڕاست بۆوە ، كە بريتيە لە يەكسانكردن و ڕێككردنەوە لـە نێوان دوو لەيەكچوو ، وە جياكردنەوە لە نێوان دوو جياوازدا .

ئەمـەش كـە لـە دونيـادا چەسـپاوە ، لـە ڕۆژى قيامەتيشدا هـەر ئاوەهايـە . خـواى تعـالى دەفەرمێت : ﴿ احْشُرُوا الَّـذِينَ ظَلَمُـوا وَأَزْوَاجَهُـمْ وَمَـا كَـانُوا يَعْبُـدُونَ. مِـنْ دُونِ اللهِ فَاهْـدُوهُمْ إِلَـى صِـرَاطِ الْجَحِـيمِ ﴾ [الصافات : ٢٢] واتـه ﴿ احْشُـرُوا الَّـذِينَ ظَلَمُـوا وَأَزْوَاجَهُـمْ ﴾ (خـوا بـه فريشتەكان دەفـەرموێ) ئەوانـەى ستەميان كرد كۆيان بكەنـەوە لـە گـەڵ هـاوڕێ كانيـان (هاوبێنەكانيان) ﴿ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُو ﴾ لە گەڵ ئەوانەى دەيانپەرستن ﴿ مِنْ دُونِ اللهِ ﴾ جگە لـە

---

[٣٩٦] _ صحيح : اخرجه أحمد (٢ / ٢٩٥ ، ٢٥٢٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٩٠١) ، ومسلم (٨ / ٤١) كلهم من حديث أبي صالح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً .

خوا ﴿ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ ئەنجا رێگای دۆزەخیان نیشان دەن ([397]) ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ ڕازی بێت _ و پاش ئەویش پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) _ بەڕەحمەتی خوا بێت _ دەربارەی گوفتاری خوای تعالی ﴿ وَأَزْوَاجَهُمْ ﴾ فەرموویانە : واتە : هاوڕێنەو لێکچوەکان .

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وإذا النُّفوسُ زُوِّجَتْ ﴾[التكوير : ٧] واتە: ساتێك کە هەر خاوەن کارێك جووتکرایەوە لە گەڵ هاوڕێنەو لێکچووی خۆیدا ، وەکو جووتکردنی دوو کەسی خۆشەویست لەبەر خوای تعالی لە بەهەشتدا ، جووتکردنی دوو خۆشەویستی ملکەچی شەیتان لە دۆزەخدا ، چونکە هەر کەسێك لە گەڵ ئەو کەسەدایە کە خۆشی دەوێ ، بیەوێ یاخود نەیەوێ ، وفي مستدرك الحاكم وغيره عن النبي ﷺ: ((لا يُحِبُّ المَرءُ قَوْماً إلا حُشِرَ مَعَهُم))([398]) واتە : پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس قەومێکی خوشویست بەدڵنیایی لە گەڵیاندا کۆدەکرێتەوە)) .

خۆشەویستی چەند جۆرێکەو چاکترین و بەڕێزترینیان : خۆشەویستیە لە بەر خواو بۆ خوا ، لێرەدا پێویستە مرۆڤ ئەوانەی خۆشبوێت کە خوای تعالی خۆشی دەوێن و ، هەروەها پێویستە مرۆڤ خواو پێغەمبەرەکەشی خۆشبوێت .

دیسان : خۆشویستنی رێکەوتن لەسەر رێگەیەك ، یا ئاینێك ، یا ڕێباوەڕێك ، یا ڕێبازێك ، یا خزمایەتیەك ، یا پیشەسازیەك ، یا هەر مەبەستێکی تر .

دیسان : خۆشەویستیەك بۆ دەستکەوتنی بەرژەوەندی و سوودێك لە کەسی خۆشویستراو ، یا لە پلەو پایەکەی ، یا لە مالّ و سامانەکەی ، یاخود لە فێرکردن و ڕێنمایەکەی ، یا بۆ

---

[397] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[398] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٥ ، ١٦٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٣٠٣٧) .

بەدەستهێنانی خۆشی و ئارەزوویەك ، ئەمانە خۆشەویستی کاتین و نامێنن بە نەمانی ئەو هۆکارانەی دروستی کردوون ، دڵنیابە ئەو کەسەی بۆ کارێك خۆشی دەوێی ، پشتت تێ دەکات و دوردەکەوێتەوە کاتێ کارەکە تەواوبێ ٠

بەڵام خۆشویستنی هاوشێوەیی و گونجاوی کە لە نێوان دوو خۆشەویستدا هەیە ، خۆشویستنێکی بەردەوامەو لەناوناچێت " مەگەر کۆسپ و تەگەرەیەك لایبات ، خۆشەویستی عیشق لەم جۆرەیە ، چونکە پەسەندکردنێکی ڕوحانی و ، تێکەڵبونێکی نەفسانیەو ، ئەو گومان و دودڵیی و لاوازی و بێهێزی و دامێزراوی و سەرقاڵی و پەشێویەی لە خۆشویستنی عیشقدا دا تووشی مرۆڤ دەبێ لە جۆرەکانی دیکەی خۆشویستنەکاندا تووشی نابێت ٠

بۆ عیشق چار بە چار لە یەك لاوەیە :

ئەگەر گووترا : ئەگەر هۆکاری عیشق ئەو پەیوەندی و پەیوەستبوون و لەیەکچوونە ڕوحانیە بێت کە باستان کرد ، کەوابوو بۆ بەردەوام نابێ لەنێوان هەردوو لادا ، بەڵکو بەزۆری تەماشا دەکەیت تەنها لە لایەن ئەو کەسەوەیە کە تووشی عیشق بووە ، بۆیە ئەگەر هۆکاری عیشق ئەو پەیوەندیە نەفسانیەو ئەو تێکەڵبوونە ڕوحانیە بوایە ، ئەوا خۆشەویستیەکەی نێوانیان هاوبەش و لە هەردوو لاوە دەبوو ٠

وەڵام بۆ ئەمە : ئەوەیە کە هۆکار جار بە جار مایەو ئەنجامەکەی دوادەکەوێت لەبەر نەبوونی مەرجێك ، یاخود بوونی کۆسپ و تەگەرەیەك ، دواکەوتنی خوشویستنیش لە لایەنی بەرامبەرەوە دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لەم سێ هۆکارانە :

یەکەم : زەدەیەك (علة) لە خۆشویستنەکەدا ، وە خۆشویستنێکی کاتیەو خۆبی نی یە ، وە مەرج نیە مرۆڤ لە خۆشویستنی کاتیدا هاوبەشی هەبێ ، بەڵکو پێدەچێ دورکەوتنە هەبێ لەلایەن کەسی خۆشویسترلوەوە ٠

دووەم : كۆسپێك لە خودى كەسى عاشقدایە ، كە قەدەغەی كەسی خۆشویستراوی بەرامبەر دەكات خۆشی بوێت ، ئەو كۆسپە یا لە خوو و رەوشتیدایە ، یا لە جەستەو دیمەن و شێوەیدایە ، یا لە رێبازیدایە ، یا لە كردەوەیدایە هتد..

سێیەم : كۆسپێك لە كەسی خۆشویستراودایەو ناهێڵێت هاوبەشی كەسی عاشق بێت لە خۆشەویستیەكەیدا ، ئەگەر ئەو كۆسپە نەبوایە وەكو ئەو خۆشی دەویست ، بۆیە ئەگەر ئەو كۆسپانە نەمێنێت و ، خۆشەویستیەكەش خۆیی بوو ، ئەوا بەدڵنیایی لە هەردوو لایەنەوە دەبێت .

ئەگەر كۆسپی خۆبەگەورەدانان و ئێرەیی و ، سەرگەورەیی و دوشمنایەتی لە دڵیی بێباوەڕاندا نەبوایە ، بەدڵنیایی پێغەمبەرانیان لە خودی خۆیان و كەس وكارو سەرەوەت سامانیش خۆشتر دەویست ، بۆیە كاتێ ئەو كۆسپە لە دڵی دەست و پێوەندەكانیاندا نەبوو ، بەلایانەوە خۆشەویستی پێغەمبەرانیان لە سەروی خۆشویستنی نەفس و كەسوكارو سەروەتیشەوە بوو .

بەشێك سەبارەت بەوەی كە چارەسەری عیشق بەوە دەكرێت كە عاشق خۆشەویستەكەی بخوازێت

مەبەستیش ئەوەیە : لەبەر ئەوەی عیشق نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان ، بۆیە قبوڵی چارەسەركردن دەكات و ، چەند جۆرێك چارەسەریشی هەیە ، كەوابوو ئەگەر كەسی عاشق هیچ رێگەیەكی بەدەستەوە نەبێت بەدەر لە دەستكەوتنی خۆشویستەكەی لە هەردوو لایەنی شەرع و چارەنوسیشەوە ، ئەوە _ دەستكەوتنی خۆشەویستەكەی _ چارەسەری دەبێ ، كما ثبت في الصحيحين من حديث ابن مسعود _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ ((يا معشرَ الشَّباب مَن استطاع منكم الباءةَ فليتزوَّج ، ومَن لم يستطعْ فعليه بالصَّوم ، فإنَّه له

وجاءَ)([399]) واته : له (ابن مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی کۆمەڵی لاوان ، هەرکەس لە ئێوە توانای هەیە با ژن بهێنێت ، چونکە چاکترین هۆکاری چاو دانوانین و داوێن پارێزی یە ، هەرکەسیش توانای نی یە ، با ڕۆژوو بگرێت ، چونکە بۆی دەبێتە قەڵغان)) · لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دوو چارەسەری بە عاشق پیشاندا : بنەڕەتی _ ماڕەکردنی خۆشەویست _ ، لەبری _ ڕۆژوو گرتن _ · فەرمانیشی پێکرد بنەڕەتیەکە بەکارببێنێت ، کە چارەسەریەکە بۆ ئەم نەخۆشیە دانراوە ، بۆیە پێویستە وازی لێنەهێنرێت بۆ چارەسەرێکی تر ، ئەگەر هەر ڕێگەیەك هەبوو بۆ بەکارهێنانی ·

وروى ابن ماجة في سننه عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، عن النبي ﷺ أنه قال : ((لَمْ نَرَ للمتحابَّين مثلَ النكاح))([400]) ·

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و باپیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هیچ چارەسەرێکی تر بەچاك دانانێین بۆ دوو خۆشەویست بەدەر لە زەواج کردن)) · ئەمە ئەو مانایەیە کە خوای تعالى ئاماژەی پێداوە _ پاش ئەوەی ژنانی حەڵاڵ کردووە ، ئازادو کەنیزەك ، لە کاتی پێویستیدا _ بە گوفتاری ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾[النساء : ٢٨] واته : ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ ﴾ خوا دەیەوێت ﴿ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ﴾ کە ئەرکتان لە سەر سووك بکات ﴿ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾ چونکە ئادەمی بە لاواز دروست کراوە([401]) لەم شوێنەدا خوای تعالى باسی سووککردنەوە دەکات ، وە هەوالّ دان بە لاوازی مرۆڤ لە ئایەتەکەدا پەنجە ڕادەکێشێت بۆ لاوازی بەرگەنەگرتنی بەرامبەر بەم شەهوەت و ئارەزووە ، وە خوای تعالى ئەوەی بۆ سووککردونەتەوە بە حەڵاڵکردنی ژنان

---

[399] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[400] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[401] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

دوو یا سێ یا چوار ، رێگەشی داوە بچێتە لای بەندەو کەنیزەکەکانی خۆی ، پاشان رێگەشی پێدا ئەگەر پێویست بوو کەنیزەك بخوازێت وەکو چارەسەریەك بۆ ئەم شەهوەت و ئارەزووەو ، بۆ سووکردنەوەی ئەم خووە لاوازەو ، وەکو بەزەیی پیداهاتنەوەش .

بەشێك :

ئەگەر هیچ رێگەیەکیش بەدینەکرا بۆ ئەوەی کەسی عاشق بە خۆشەویستەکەی شادبێتەوە وەکو چارەنووس یاخود وەکو شەرع ، یاخود لێی قەدەغەکرابێت لەهەردوو لاوە ، ئەوا نەخۆشیەکی بێ دەرمانەو ، گرنگترین چارەسەرەکانیشی ، بریتیە لەوەی نەفسی خۆی ئاگادارکاتەوە بەوەی هیوای لێ ببڕێت ، چونکە نەفس هەرکات بێئومێد بوو لە شتێك ، دەحەوێتەوەو ، چیتر ئاوڕی لێ ناداتەوە ، بەڵام ئەگەر لە گەڵ ئائومێدیشدا عیشقەکەی هەر بەردەوام بوو ، ئەوا خوو و رەوشتی ئەو کەسە تووشی چەوتڕەویەکی توند بووە ، بۆیە پێویستە بیگۆڕێت بە چارەسەرێکی تر ، کە بریتیە لە چارەسەرکردنی ئەقڵی خۆی ، چونکە دەبێ بزانێ پەیوەسبوونی دڵ بەشتێکەوە کە هێوای دەستکەوتنی ناکرێت جۆرێکە لە شێتی و ، خاوەنەکەشی وەکو کەسێکە عاشقی خۆر بێ و ، ڕوحیی حەزی بەوەبێ کە بۆلای بڵندبێتەوەو ، لە گەڵیدا لە سەر خولگەکەی بسوڕێتەوە ، ئەم کەسە بەلای تێکڕای ئاقڵ و ژیرانەوە شێتەو ، لە کۆمەڵی ئەواندا حیسابی بۆ کراوە .

ئەگەر پێگەشتنیشی نەگونجاوبێ وەکو شەرع نەك چارەنووس ، چارەسەرەکەی بریتیە لەوەی دەبێ وەکو نەگونجاویی چارەنووسیی تەماشای بکات ، چونکە شتێك کە خوای تعالی مۆڵەتی نەدابێ ، چارەسەرکردنی مرۆڤ و ڕزگاربوونی تەنها لێ دورکەوتنەوەیەتی ، کەوابوو با نەفسی خۆی ئاگادار بکاتەوە ، کەوا نەبووەو قەدەغەکراوەو ، هیچ رێگەیەکی پێگەشتنی نی یەو ، وەکو تێکڕای مەحاڵەکانی دیکەیە ، وە ئەگەر نەفسی ئازاوەگێڕی هەر لێی دورنەکەوتەوە ، با وازی لێ بێنێت لەبەر یەکێك لەم دوو شتانە ، یەکەم : یا لە ترساندا ، وە یا لە دەستدانی خۆشەویستێکی دیکە کە زۆر بەلایەوە خۆشەویستەو ، بەسودترەو ،

خێردارتریشه ، چێژو پێ شادومانبوونیشی بەردەوامترە ، چونکە کەسی ئاقڵ و ژیر هەرکات بەراوردی کرد لە نێوان دەستکەوتنی خۆشەویستێکی خێرا نەماو بە لەدەستدانی خۆشەویستێك لەو گەورەترو ، بەردەوامترو ، بەسودترو ، بەچێژترو بە پێچەوانەشەوە ، یەکسەر جیاوازی هەردوکیانی بۆ دەردەکەوێت ، بۆیە هەرگیز چێژی بەردەوام کە هیچ مەترسیەکی تێدا نی یە مەگۆڕەوە بە چێژی ساتێك ، کە پاشان بۆ ئازار دەگۆڕێت ، حەقیقەتەکەشی تەنها خەونی کەسێکی نووستووە ، یا ئەندێشەیەکەو جێگیر نابێ ، بۆیە چێژ دەچێت و ، ئەنجام دەمێنێت ، شەهوەت و ئارەزووش نامێنێن و ، بەدبەختی دەمێنێت ·

دووەم : پوودانی خراپەیەکی نەویستراو کە زۆر بەلایەوە قورستر دەبێ بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستە ، ، یاخود هەردوو شتەکەی بۆ کۆدەبێتەوە ، مەبەستم _ ابن القیم _ : لەدەستدانی شتێکی خۆشەویستر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، وە پوودانی بەڵایەکی هەز پێ نەبووی زۆر ئەستەم تر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، بۆیە ئەگەر دڵنیابوو کە بەدەستکەوتنی ئەم خۆشەویستە ئەو دوو شتەی تووش دەبێ ، بەلایەوە ئاسان دەبێ وازی لێ بهێنێت ، واش دەبینێت کە ئارامگرتنی بەرامبەر بە لەدەستدانی خۆشەویستەکەی ئاسانترە بەبەراوردی تووشبوونی بەو دوو شتەی سەرەوە ، چونکە ئەقل و ئاین و ، جوامێری و پیاوەتیەکەی ، فەرمانی پێدەکات بەرگەی زیانی کەم بگرێت _ کە خێرا دەشگۆڕێت بۆ چێژو خۆشی و شادومانی _ لە پێناو دوورخستنەوەی ئەو دوو زیانە گەورەیەدا · بەڵام نەفامیەکەی ، ئارەزووەکەی ، ستەمکاریەکەی ، هەڵەشەیەکەی ، سووکیەکەی فەرمانی پێدەدات بە پەسەندێتی ئەم خۆشەویستە بەپەلەیە ، وە بەو کەم و کوڕیەوە کە تیایدایە ، وە لە گەڵ ئەوەی کە بەسەریدا دەهێنێت · پارێزراویش ئەو کەسەیە کە خوای تعالی دەیپارێزێت ·

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەی قبوڵ نەبوو ، گوێدێرێشی نەکرد بۆ ئەم چارەسەرە ، با تەماشای ئەو خراپە خێراو دەست وبردانە بکات کە شەهوەت و ئارەزوو بەسەریدا دێنێت و ،

ئەو بەرژەوەندیانەی کە لێی قەدەغە دەکات ، چونکە لە هەموو شتێك زیاتر خراپەکانی دونیا بۆ مرۆڤ ئامادەکات و ، گەورەترین هۆکاریشە بۆ پەکخستنی بەرژەوەندیەکانی ، چونکە ناهێڵێت بەندە بەتەواوی هۆش و هەست و ژیری بەکاربێنێت کە کاری پێ ڕادەپەڕێنێت و ، بەرژەوەندیەکانی پێ ڕاست دەکاتەوە ٠

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەشی قبوڵ نەبوو ، با خراپی هەر گوتەو کردارو شتێکی تری خۆشەویستەکەی بیرخۆی بێنێتەوەو ، ئەوانەش کە وای لێدەکات خۆی لێ بەدوربگرێت ، چونکە ئەگەر بەدوایدا بگەڕێت و تەماشای بکات ، دەبینێت چەندەها ئەوەندەی ئەو خوو ڕەوشتە چاك و باشانەیە کە وای لێکردووە خۆشی بوێت ، سەبارەت بەوەش لێی شارلاوەیە با لە دراوسێکانی بپرسێت ، چونکە وەکو چۆن خوو ڕەوشتی چاك وباش هۆکاری خۆشەویستی و ویستنە ، ئاوەهاش ناتەواوی و کەم وکوڕی هۆکاری ڕق لێبونەوەو دوورپونەوەیە ، با بەراوردێکی نێوان هەردوو شتەکە بکات و ، ئەوەی خۆشبوێت کە پێش دەکەوێت و نزیکترین دەروازەشە بۆ ئەو ، با لەو کەسانە نەبێت کە ڕەنگێکی جوانیی بەسەر جەستەیەکی بەڵەکی گوڵەوە فریوی دابێت ، با چاوەکانی جوانی دیمەن تێپەڕێنێت بۆ خراپی کردەوە ، با لە پردی جوانی دیمەن بپرێتەوە بۆ ئەو خراپانەی کە دڵ هەواڵی پێداوە ٠

ئەگەر تێکڕای ئەم دەرمانانە بێتولنابوون لە چارەسەرکردنیدا ، هیچ ڕێگەیەکی تری نابێت جگە لەوەی پەنا بۆ ئەو زاتە بەرێت کە وەڵامی کەسی ناچارو بێدەرەتان دەداتەوە ، با خۆی فرێداتە پێش دەستی و لەبەر دەرگاکەیدا ، پەنای بۆ بەرێت ، لێی بپارێتەوە ، بەکەساسی ، بە زەبوونی ، بە ملکەچی ، هەرکاتێك ئەوەی بۆ ڕەخسا ، ئەوا لە دەروازەی سەرکەوتنی دلوە ، با ئێتر پاك بێ و دەستهەڵگرێت و خۆی لە گوتەو کرداری نەگونجاو و نەشیاو بپاریزێت و ، شیعری دڵداری بۆ یادکردنەوەی خۆشەویست نەڵێت و ، لە نێو خەڵکیدا ناوی نەزڕێنێت و ، تووشی زیانی نەکات ، چونکە دەبێ بە ستەمکارێکی شەڕفرۆش ٠

با فريونەخوات بەو فەرموودە (موضوع)ی کە دراوەتە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ کەوا (سُوید)ی کوڕی (سعید) هەستاوە بە گێڕانەوەی ، لە (علیّ) کوڕی (مُسهِر)ەوە ، لە (أبي يحيى)ی کوڕی (القَتَّات)ەوە ، لە (مجاهد)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها (أبي مسهر) هەستاوە بە گێڕانەوەی ، لە (هشام)ی کوڕی (عروة)وە ، لە بابیەوە ، لە (عائشة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، لە پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها (الزُّبير)ی کوڕی (بَكَّار) هەستاوە بە گێڕانەوەی ، لە (عبدالملك)ی کوڕی (عبدالعزيز)ی کوڕی (الماجِشُون)ەوە ، لە (عبدالعزيز)ی کوڕی (أبي حازم)ەوە ، لە (ابن أبي نجيح)ەوە ، لە (مجاهد)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَنْ عَشِقَ ، فعَفَّ ، فماتَ فهو شهيدٌ وفي رواية : مَنْ عَشِقَ وكتم وعفَّ وصبرَ ، غفر اللهُ لَهُ ، وأدخلهُ الجنةَ)) واتە : ((هەرکەس خۆشەویستی بکات و ، لە کردارو گوفتاری نەشیاو خۆی گرتەوە ، ئەگەر بمرێت بەشەهید لەقەڵەم دەدرێت ، لە (ریوایە)تێکی تریشدا : هەرکەس خۆشەویستی کردو نهێنی پاراست و لە کرداری نەشیاو خۆی پاراست و ئارامی گرت ، خوای تعالی لێ دەبورێت و ، دەیخاتە بەهەشتەوە)) . ئەم فەرموودەیە بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ریوایە)ت نەکراوەو ، ناگونجێت لە فەرمایشتەکانی ئەو بێت ، چونکە شەهیدبون پلەیەکی بەرزە لای خوای پەروەردگار ، جووتکراوە لە گەڵ پلەی (الصديقية)دا[٤٠٢]، کردەوەو باروحاڵی هەیە ، کە مەرجن بۆ دەستکەوتنی ، دوو جۆرە : گشتی و تایبەت .

تایبەت : شەهیدبوونە لە پێناوی خوادا .

---

[٤٠٢] _ الصديقيّة : بەرزترین پلەکانی ڕاسگۆیەو بریتیە لە شێوەی تەواوی بێکەموکوڕی گوێدێری و ملکەچی بۆ پێغەمبەر لە گەڵ شێوەی نەواوی بێکەموکوڕی دڵسۆزی بۆ پەیامنێر ، بڕوانە : التفسير القيم لأبن القيم ، وەرگێڕ .

گشتی : پێنجن و له فەرموودەیەکی (صحیح)دا باسکراون و عیشق یەکێکیان نی یە ٠ عیشق هاویەش پەیداکردنە لە خۆشەویستیدا (شرك المحبة)([٤٠٢]) ، دڵ خاڵی دەبێ لە خوای تعالی ، دەیکا بە هی یەکێکی دیکە ، بۆیە خۆشویستنی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی پلەی شەهادەتی پێ بەدەست بهێنرێت ، ئەمە شتێکی مەحاڵە ، چونکە عیشق بە جۆرێك دڵ تێك دەدات کە لە هەموو تێکدانێکی تر خراپترە ، بەڵکو مەی و شەرابی ڕوحەو سەرخۆشی دەکات ، لە یادکردنەوەو خۆشویستنی خوای تعالی و، چێژ وەرگرتن لە ڕازونیازی و(المناجاة) ، پێ شادومانبوونی دوری دەخاتەوە ، وادەکات دڵ بەندایەتی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی بکات ، چونکە دڵی عاشق بەندایەتی خۆشەویستەکەی دەکات ، بەڵکو عیشق ناوکرۆکی بەندایەتیە ، شیوەی تەواوی بێکەموکوڕی سەرشۆڕی و ، خۆشویستن و ، ملکەچی و بەگەورەدانانە ، باشە ئەو دڵەی بەندایەتی بۆ یەکێکی دیکەی جگە لە پەروەردگار دەکات ، چۆن پلەی بەڕێزانی یەکتاپەرستان و دانان زانانو ، وەلی یە تایبەتیەکانی خوای پێ بەدەست بهێنرێت ، بۆیە ئەگەر (إسناد)ی ئەم فەرموودە وەکو ڕۆژ بوایە ، تەنها هەڵەو خەیاڵ و ئەندێشە دەبوو ، هەرگیز لە هیچ فەرموودەیەکی (صحیح)دا ووشەی عیشق لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیر نەبووە ٠

پاشان عیشق حەرام و ، حەڵاڵی هەیە ، کەوابوو مرۆڤ نابێ گومانی وابەرێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ حوکم بەسەر هەموو عاشقێکدا دەدا بەشەهیدبوون ئەگەر نهێنی پاراست

---

[٤٠٢] _ هاوەڵ پەیداکردنی خۆشەویستی (شرك المحبة) : واتە لە گەڵ خوای پەروەردگاردا یەکێکی تری خۆشویێت وەکو خۆشویستنی بۆ خوای تعالی یا لەو تونتروتیژتر ، ئەمە هەوڵ پەیداکردنی گەورەیە ، خوای تعالی لەم بارەوە دەفەرمێت : [وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾[البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ ﴾ وە کەسانی وا هەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا ﴾ کە هاوبەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن﴿ يُحِبُّونَهُمْ ﴾خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِّ اللَّهِ ﴾ وەکو خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر حەزیان خۆش دەوێت

_ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ، بڕوانە . الإعلام بتوضيح بوقص الإسلام ، وەرگێڕ ٠

و له كرداری نەشیاو خۆی پاراست و ئارامی گرت ، بۆیە نابێ بیرویاوەڕت وابێ کە هەرکەس ژنێکی خۆشویست ، یاخود عیشقی لاوە مرد دەرنەهاتووەکان بوو ، یاخود عاشقی ژنانی داوێن پیس بوو ، بەو عیشقە پلەی شەهادەتی دەستگیر دەبێ ، چونکە پێچەوانەی زانراوە بەڵگەنەویستەکانی ئاینە ٠

لەبەر ئەوەی عیشق نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکان و خوای تعالی دەرمانی بۆ داناوە لە هەردوو لایەنی شەرعی و چارەنوسیشەوە ، بۆیە خۆچارەسەرکردن لە نەخۆشی عیشق یا(واجب)ە ئەگەر عیشقەکە حەرام بێت ، وەیاخود (مُسْتَحَب)ە واتە سوونەتە ٠

ئەگەر تەماشایەکی ئەو نەخۆشی و بەڵایانە بکەیت کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ حوکمی بەسەر تووشبوانیدا داوە بە شەهیدی ، دەبینیت لەو نەخۆشیانەیە کە چارەسەری نی یە وەکو تووشبوانی چاوەقوڵەو ، نەخۆشیەکانی سك و ، شێتی و ، سووتاوی ، خنکاوی و ، مردنی ژن بەسەر منداڵەوە ، چونکە بەڵگەلێکە لە لایەن خوای پەروەردگارەوەو بەندە هیچ دەستێکی لە بونیدا نی یەو ، چارەسەری نی یە ، هۆکارەکانی دروستبونیشی حەرام نی یە ، وەناشبێت بەهۆی تێکدانی دڵ و ، پەرستنی شتی دیکەی جگە لە خوای تعالی ، وەکو ئەوەی عیشق دروستی دەکات ٠ ئەگەر هەموو ئەمانەی سەرەوەی بەلاوە بەس نەبوو بۆ پۆچ کردنەوەی ئەم فەرموودەو گەڕانەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ با چاوليكەری زانایانی فەرموودەناس بکات ، ئەوانەی شارەزان بە فەرموودەو زەدەکانی (علله) ، ئەوجا بۆی ئاشکەرا دەبێ کە هەرگیز پێشەوایەك نەبووە شایەتی بۆ (صحیح)بوون ، یاخود (حسن) بوونی ئەم فەرموودەیە بدات ، چونکە زانایان سەرزەنشت و نکۆڵیان لە (سُوید) کردووە سەبارەت بە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەو ، لەبەر ئەمەش بە دروستکردنی بەڵای گەورەو مەزن تاوانباریان کردووە ، تا ئەو ئاستەی هەندیکیان غزاکردنی ئەم پیاوەیان بەحەڵاڵ داناوە " لەبەر ئەم فەرموودەیە ٠ پێشەوا (أبو أحمد)ی کوڕی (عَدِيٍّ) لە (الكامل)دا فەرمویەتی : ئەم فەرموودەیە یەکێکە لەوانەی سەرزەنشت و نکۆڵی لە (سُوید) کراوە بە گێڕانەوەی ،

هەروەها پێشەوا (البيهقي)یش فەرمووبەتی : ئەم فەرموودە لەوانەیە کە سەرزەنشت و نکۆلیی لە (سوید) دەکرێت بە گێڕانەوەی ، هەروەها (أبوطاهر) لە (الذخيرة)دا هەمان شتی باسکردووە ، پێشەوا (الحاكم)یش لە (تاريخ نيسابور)دا ئەم فەرموودە باس دەکات و دەفەرمێت : من لەم فەرموودەیە سەرم سوڕدەمێنێ ، چونکە لە کەسێکی تڕەوە باس نەکراوە جگە لە (سُوید) ، کە کەسێکی باوەڕپێکراوە ، پێشەوا (أبوالفرج)ی کوڕی (الجوزي) لە کتێبی (الموضوعات)دا باسی کردووە ، (أبو الأزرق) یەکەم جارلە (سُوید)ەوە بەرزی دەکردەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڵام لەو بارەوە سەرزەنشت کرا ، بۆیە ناوی پێغەمبەری خوای ﷺ لابردو چیتر لە (ابن عباس) _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ تێپەڕ نەدەبوو .

لەو کارەساتانەی تەحەمووڵ ناکرێت ئەوەیە کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بە فەرموودەی (هشام)ی کوڕی (عروة) ، لە بابیەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ. ئەوەی کەمترین شارەزای لە فەرموودەو زەدەکانیدا هەبێ ، هەرکیز ئەمە تەحەمووڵ ناکات ، هەروەها ناگونجێت لە فەرموودەکانی (الماجشُون) بێت ، لە (ابن أبي حازم)ەوە ، لە (أبي نَجيح)ەوە ، لە (مجاهد)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها (موقوف)یشی لە سەر (ابن عباس) _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ پێویستی بە تێڕوانینە ، خەڵکی (سُوید)ی کوڕی (سعيد)یان بە بەڵاو کارەساتی گەورە تاوانبار کردووە ، هەروەها (يحيى)ی کوڕی (مَعين) سەرزەنشتی (سُوید) دەکات و دەفەرمێت : کەسێکی نامەردی درۆزنە ، ئەکەر ئەسپێك و ڕمێکم بوایە غەزام دەکرد ، پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) دەفەرمێت : (متروك الحديث) ، پێشەوا (النسائي) دەفەرمێت : (ليس بثقة) ، پێشەوا (البخاري) فەرموویەتی : کوێربوو کەسانی تر فەرموودەی تڕیان پێ دەگوتەوە هی خۆی نەبوو ، پێشەوا (ابن حبان) فەرموویەتی : قەرموودەی (المعضل)ی لە کەسانی باوەڕپێکراوەوە باس دەکرد ، بۆیە پێویستە فەرموودەکانی پشت گوێ بخرێت .

چاكترين ئەو گوفتارانەش كە دەربارەى (سُويد) گوتراوە گوفتارى (أبوحاتم الرازي)ە ، فەرموويەتى : (إنه صدوق كثير التدليس) ، هەروەها گوفتارەكەى پێشەوا (الدَّارَقُطنيّ) ە كە فەرموويەتى : كەسێكى باوەرپێكراوە بەڵام كە بەتەمەن بوو پێدەچێ فەرموودەى يان بۆ باسكردايە هەندێ (النكارة)ى تێدا بوايە ، كەچى ڕێى پێ دەدا . تەواوبوو .

وە پێشەوا (مسلم)يان هەڵدەستا بە (تخريج)كردنى فەموودەكانى (سويد)و ، ئەوەش حاڵ وبارى بوو ، بەڵام ئيمامى (مسلم) ئەو فەرموودانەى لێوە دەگێڕايەوە كە كەسانى تر (متابعة)يان كردبێ و ، تەنهاش نەبوبێتەوە لە گێڕانەوەيدا ، وە فەرموودەيەكى (منكر)و (شاذ)يش نەبێت بە پێچەوانەى ئەم فەرموودەيە . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە پاراستنى تەندروستيدا بە خۆبۆنخۆشكردن :

بۆنى خۆش خۆراكى ڕوحەو ، ڕوحيش ئەوەيە كە هەموو هێزەكانى لەسەر سوار دەكرێت ، هێزەكانيش بە بۆنى خۆش زياد دەكەن ، زۆريش بەسوودە بۆ مێشك و دڵ و ، هەموو ئەندامەوەكيەكانى تر ، دڵ شادومان دەكات ، خۆشى بە نەفس دەدات و ، ڕوح فراوان دەكات و ، ستريش شتە بۆ ڕوح و ، لە هەموو شتێكيش بۆى لە بارترەو ، لە نێوان ئەو و ڕوحدا ئيوەندێكى نزيك هەيە ، لەبەر هەموو ئەو هۆيانەى سەرەوە بۆنى خۆش يەكێك بوو لە دوو خۆشەويستەكەى دونيا بەلاى پێغەمبەرى خواوە ﷺ

وفي صحيح البخاري : أنه ﷺ كان لا يَرُدُّ الطِّيبَ[1].

واتە : بەڕاستى پێغەمبەرى خوا ﷺ بۆنى خۆشى نەدەگەڕاندەوە .

---

[1] ـ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٥) ، (٧ / ٢١١) عن عروة بن ثابت عن ثمامة عن أنس فذكره

وفي صحيح مسلم عنه ﷺ : ((من عُرضَ عليه رَيْحانٌ ، فلا يَرُدَّهُ فإنه طَيِّبُ الرِّيح ، خَفِيفُ المَحْمَلِ))[٤٠٥].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس ڕەیحانەی درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە چونکە بۆنی خۆشەو ، هەڵگرتنیشی سووکە)) .

وفي سنن أبي داود والنسائي ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ: ((مَنْ عُرِضَ عليه طِيبٌ ، فلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفِيفُ المَحْمِلِ طَيِّبُ الرَّائحة))[٤٠٦] .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس بۆنی خۆش درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە ، چونکە هەڵگرتنی سووکەو بۆنیشی خۆشە)) .

وفي مسند البزّار : عن النَبيِّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ الله طَيِّبٌ يُحِبُّ الطِّيبَ ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ ، جَوَّادٌ يُحِبُّ الْجُودَ ، فَنَظِّفُوا أفنَاءكُم و ساحاتكُم ، وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُود يجمعُونَ الأُكُبّ في دورهم))[٤٠٧].

واتە لە (مسند)ی (البَّزار)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : خوای تعالى چاکەو حەزی بە بۆنی خۆشە ، پاکەو پاکی خۆش دەوێ ، میهرەبانەو میهرەبانی خۆش دەوێ ، بەخشندەیەو بەخشندەی خۆش دەوێ ، حەوشەو گۆڕەپانەکانتان پاك بکەنەوەو ، خۆتان بە جولەکەکان مەچوێنن کە خۆڵ و خاشاکەکەیان لە ڕێگەکانیاندا کۆدەکەنەوە .

---

[٤٠٥] _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره .

[٤٠٦] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤١٧٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٣٩٣) .

[٤٠٧] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٨٠٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (١٦١٦) .

(ابن أبي شيبة) دەگێڕێتەوە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ جۆرێك لە بۆنی خۆشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش دەکرد ٠

وَصَحَّ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ : ((إِنَّ لِلَّهِ حَقًّا عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ ، وَإِنْ كَانَ لَهُ طِيبٌ أَنْ يَمَسَّ مِنْه))[٤٠٨].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی مافی بەسەر هەموو موسڵمانێکەوە هەیە کەوا لە هەر حەوت ڕۆژدا خۆی بشوات و ، ئەگەر بۆنی خۆشیشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش بکات)) ٠

بۆنی خۆش چەندین خاسیەتی تێدایە ، لەوانە پەریەکان خۆشیان دەوێ ، شەیتانەکان لێی دوردەکەونەوە ، چونکە خۆشترین شت بەلایانەوە بۆنی ناخۆشی بەدرپنە ، ڕوحە چاکەکان بۆنی خۆشیان خۆش دەوێ و ، ڕوحە پیسەکانیش بۆنە ناخۆشەکانیان بەلاوە خۆشە ، بۆیە هەموو ڕوحێك هەواداری گونجاوی خۆیەتی ، ئافرەتانی ناپاك بۆ پیاوانی ناپاك ، پیاوە پیسەکان بۆ ئافرەتە پیسەکان ، ئافرەتە پاکەکان بۆ پیاوە پاکەکان ، وە پیاوە پاکەکان بۆ ئافرەتە پاکەکان ، هەرچەند ئەم گوفتارە بۆ پیاوان و ئافرەتانە ، بەڵام کردەوەو گوفتارەکان و ، خواردن و خواردنەوەکان و ، پۆشاك و بۆنەکانیش دەگرێتەوە ، یا بە گشتیتی گوفتار (عموم لفظه) ، یا بەگشتیتی ماناکەی ٠

---

٤٠٨ ـ صحيح - أخرجه البخاري (٢ / ٣) ، ومسلم (٣ / ٣) كلاهما عن عمرو بن سليم عن أبي سعيد الخدري ٠

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستی چاودا :

روى أبوداود في سننه : عن عبدالرحمن بن النُّعمان بن معبد بن هَوْذَةَ الأنصاري ، عن أبيه ، عن جده _ رضي الله عنه _ ، أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ أمَرَ بِالإثمِدِ المُروَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وقال : ((لِيتَّقِهِ الصَّائِم))[٤٠٩].

واتە : لە (عبدالرحمن)ی کوڕی (النُّعمان)ی کوڕی (معبد)ی کوڕی (هَوْذَةَ الأنصاري)وە ، لە بابیەوە _ لە باپیریەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بەبەکارهێنانی کلی بۆنخۆشکراو بە میسك لە کاتی نووستنداو فەرمووی : ((با ڕۆژوان خۆی لێ بپارێزێت)) .

هەروەها پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)مکەیداو کەسانی تریش لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ کلدانێکی هەبوو چاوی پێ دەڕشت ، سێ جار بۆ هەر چاوێك .

وفي الترمذي : عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان رسول الله ﷺ إذا اكتحل يجعلُ في اليمنَى ثلاثاً ، يبتدىء بها ، ويختم بها ، وفي اليُسْرى ثنتين[٤١٠] .

---

[٤٠٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٢٣٧٧) ، وضعفه الألباني في الإرواء (٩٣٦) .

[٤١٠] _ صحيح . أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٣) ، وابن ماجة (٣٤٩٩) ، والترمذي (١٧٥٧) ، (٢٠٤٨) ، وفي الشمائل (٤٩) ، (٥٠) كلهم عن طريق عباد بن منصور عن عكرمة عن ابن عباس .

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر چاوی بڕەشتایە سێ جار کلی دەکردە چاوی ڕاستی ، لەوەوە دەستی پێ دەکردو ، لەویشەوە کڕتایی پێ دەهێنا ، دوو جاریش بۆ چاوی چەپی ۰

وقد روى أبوداود عنه ﷺ: ((مَنْ اكْتَحَلَ فلْيُوتِرْ))[411].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس چاوی ڕەشت با تاك بێڕێژێت)) ۰

باشە ئایا بەتاك ڕەشتن بۆ هەردوو چاوە ، سێ جار بۆ چاوی ڕاست و ، دوو جار بۆ چاوی چەپ ، وە چاوی ڕاست شایستەتر بێ بە دەست پێکردن و پێشخستن ، یاخود بەتاك ڕەشتنەکە بۆ هەر چاوێکە ، سێ جار بۆ چاوی ڕاست و ، سێ جاریش بۆ چاوی چەپ ، ئەمە دوو گوفتاری ئیمامی (أحمد)و کەسانی دیکەیە۰

کل تەندروستی چاو دەپارێزێت ، ئەو نورو ڕوناکییەی کە هۆکاری بینینە بەهێزی دەکات ، پاکیان دەکاتەوە ، مادە خراپەکان نەرم و نیان دەکاتەوەو دەیانکاتە دەرەوە ، هەندێ جۆری کل جوانیەك دەبەخشێتە چاو ، کاتی نووستن سوودو چاکەکانی زیاتر دەبن ، چونکە ئەگەر کل بەکارهێنراو ، پاشان سرەوتن و لە جوڵەکەوتنی زیانبەخشی بەدواوەبوو ، سروشتیش کاری خۆی کرد ، ئەوا سودێکی زیاتر بەچاو دەبەخشێت ، کلی (الإثمد)یش لەو بارەوە خاسیەتێکی تایبەتی تێدایە ۰

وفي سنن ابن ماجة عن سالم ، عن أبيه يرفعه : ((عليكُمْ بالإثْمِد ، فإنَّه يَجْلُو البَصَر ، ويُنْبِتُ الشَّعَرَ))[412]

واته : لە (سالم)ەوە ، لە بابیەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((کلی (بالإثْمِد) بەکاربێنن ، چونکە بینین بەهێز چاك دەکات و ، موری برژانگ دەدەچێنێت)) ۰

---

[411] _ إسناده ضعيف - أخرجه أبوداود (٣٥) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٠٢٨) ۰

[412] _ إسناده صحيح - أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٦) ۰

وفي ((كتاب أبي نعيم)) : ((فإنّهُ منبتةُ للشّعرِ مذهبةٌ للقذى مصفاةُ للبصر))[٤١٣].

واته له كتێبه‌كه‌ى (أبي نُعيم)يشدا به‌م شێوه‌ هاتووه : ((ده‌رهێنه‌رى مووه ، لابه‌رى رِيِزقه ، پاكه‌ره‌وه‌ى چاوه)).

وفي سنن ابن ماجة أيضاً : عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ يرفعه : ((خيرُ أكْحالِكم الإثْمِد ، يجلُو البَصَرَ ، ويُنبت الشَّعرَ))[٤١٤] واته : (ابن عباس) _ خوا له خۆى وبابيشى رازى بێت _ له فه‌رموده‌يه‌كدا كه به‌رزى ده‌كاته‌وه بۆ پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ فه‌رموويه‌تى : ((خێرترين چاوپشتنانان به كلى (الإثْمِد)ه ، چونكه چاو به‌هێز ده‌كات و ، مووى برژانگ ده‌ده‌چێنێ)) .

[٤١٣] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٢١٠٦) .

[٤١٤] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٣٠٥) .

بەشی سێ یەم

بەشێك : لە باسكردنی ئەو دەرمان و خۆراكە تاكانەدا كە لە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەشتووەو رێزكراوە بە پێی پیتە هیجائیەكان :

پیتی هەمزە (أ) :

إثْمد : بەردێكی كلی رەشە ، لە (أصبهان)ەوە دەهێنرێت و ، لە هەموو جۆرەكانی دیكەی چاكترە ، هەروەها لە رۆژئاواشەوە دەهێنرێت ، چاكترینیشی ئەوەیە كە زوو وورد دەبێ و ، وورد‌ەكەشی تروسكەدارە ، ناوەكەشی نەرمولوسەو هیچ پیسیەكی تێدا نی یە .

میزاجی ساردی ووشكەو بۆ چاو بەسوودەو بەهێزی دەكات ، دەمارەكانی بەهێزو پتەو دەكات ، تەندروستی دەپارێزێت ، گۆشتی زیادی نێو برینەكان نامێلێت و سارێژی دەكاتەوە ، پیسیەكانی پاك دەكاتەوە ، بەهێزی دەكات ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێنی ئاویی پووندا (العسل المائي الرقيق) بكرێتە چاو سەرئێشە نامێلێت ، ئەگەر كوتراو تێكەڵ بەهەندێ بەزی نەرم و تازە (الشحوم الطرية) كراو ، شوێنی سووتاوی تێهەڵسوێنرێت ، چینە ووشكەكەی بەسەرەوە دروست نابێت پاش سارێژبوونەوەی برینەكە ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو بڵق و تڵۆقانەی بەهۆیەوە دروست دەبێت ، باشترین كڵەكانی چاوە بەتایبەت بۆ مرۆڤە بەتەمەنەكان و ، ئەوانەی چاویان لاواز بووە ئەگەر كەمێك (المسك)ی تێكەڵ بكرێت .

أُتْرُجّ ([415]): ثبتَ في الصحيح عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأُتْرُجَّةِ ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ))([416]).

واتە لە فەرمودەیەکی (صحیح)دا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی:((نموونەی ئەو بڕوادارەی قورئان دەخوێنێت ، وەکو نموونەی (أُتْرُج)ە، تامی خۆشەو ، بۆنیشی خۆشە)).

(أُتْرُج) سوودێکی زۆری تێدایە ، لە چوار شت پێکهاتووە ، تۆپکڵ ، ناوگەرە ، ترشی ، تۆو ، هەر دانەیەکیان میزاجێکی تایبەتی هەیە ، بۆیە تۆپکڵەکەی گەرمی ووشکە ، ناوگەرەی گەرمی تەڕە ، ترشیەکەی ساردی ووشکە ، تۆوەکەی گەرمی ووشکە .

لە سوودەکانی تۆپکڵەکەی : ئەگەر لە نێو پۆشاکدا دابنرێت ئەوا قەدەغەی مۆرانەی لێ دەکات ، بۆنەکەی خراپی هەوا هەروەها درم چاك دەکات ، ئەگەر لە دەمدا ڕاگیرێت بۆنی خۆش دەکات ، بای نێو سك شیی دەکاتەوە ، ئەگەر بکرێتە نێو چێشتەوە وەکو بەهارات ، یارمەتی هەرسکردن دەدات ، دانەری (القانون) دەڵێت :

گوشراوی تۆپکڵەکەی ئەگەر بخورێتەوە بۆ گەزتنی مار بەسوودە ، وە تۆپکڵەکەشی وەکو دەرمانێك دەخرێتە سەر برین ، سووتێنراوی تۆپکڵەکەی تێ هەڵسوێکی باشە بۆ نەخۆشی بەڵەکی . گوفتارەکانی تەواوبوو .

---

[415] ـ أُتْرُج : درەختێکە لە مۆرەمەنیەکان ، درێژێکەی دەگاتە پێنج مەتر ، لق و گەڵاکانی نەرمن ، گوڵەکانی سپیەو ، بەرەکانی لە لێمۆ دەچێت بەڵام زۆر گەورەترە ، ڕەنگێکی پرتەقاڵی زێڕینی هەیە ، بۆنێکی خۆشی هەیەو ئاوەکەی ترشە . بڕوانە : ar.wikipedia.org/wik .

[416] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ٥٩) ، ومسلم (٧٩٧) .

بەڵام ناوگەرەی : گەرمی نێو گەدە سووك دەكاتەوە ، بۆ تووشبوان بە (المِرَّة الصفراء) بەسوودە ، دامركێنەری هەڵمە گەرمەكانە ٠ (الغافقي) دەڵێت : خواردنی ناوگەرەی بۆ تووشبوان بە نەخۆشی مایەسیری بەسوودە ٠

بەڵام ترشیەكەی : قەبزكارەو شكێنەری (الصفراء)ە ، هێمنكەرەوەی دڵ لێدانی خێرایە ، بەسوودە بۆ زەردووی وەكو خواردنەوەو وەكو چاو پێ پەشتنیشی ، پشانەوەی زەردوای دەوەستێنێت ، دڵكەرەوەیە بۆ خواردنی زیاتر ، هێمنكەرەوەیە بۆ سروشت ، بۆ تووشبوان بە نەخۆشی پەوانی زەردلوی بە سوودە ، گوشراوە ترشەكەی شەهوەت و ئارەزووكردنی كۆنترۆڵ نەكراو بەرامبەر بە ژنان (غلمة النساء) هێمن دەكاتەوە ، ئەگەر دەم و چاری تێ هەڵسوی پەڵەكانی ناهێڵێت ، نەخۆشی ووشك هەڵاتو و قڵیشانی پێست و نەمانی تووك و مور بەسەریەوە ناهێڵێت ، بەبڵگەی لابردنی ئەو مەرەكەبەی دەكەوێتە سەر پۆشاك ، هەروەها هێزێكی نەرم و نیان كەرەوەو ، لابردن و نەهێڵان و ، ساردكەرەوەی تێدایە ، گەرمی جگەر دوكوژێنێتەوە ، گەدە بەهێز دەكات ، تیژی (المِرَّة الصفراء)و ، ئەو خەمەی بەهۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ناهێڵێت ، تینویەتی هێمن دەكاتەوە ٠

بەڵام تۆوەكەی : هێزێكی شیی كەرەوەی ووشكەرەوەی هەیە ٠ (ابن ماسوية) دەڵێت : خاسیەتی تۆوەكەی بەسوودە بۆ ژەهرە كوشندەكان ئەگەر بە گێشی مسقاڵێك بخورێتەوەو تۆپكڵەكەی لابرابێت بە ئاوێكی شلەتێن ، بە كوڵاندن رووبێكی بە سوودی هەیە ئەگەر بكوترێت و بخرێتە شوێنی گەزتنەوە ، بۆی بەسوود دەبێ ، بۆن و بەرام خۆش دەكات و ، زۆریەی ئەم كارنەش لە تۆپكڵەكەیدایە ٠

كەسانی دیكەش گوتویانە : خاسیەتی تۆوەكەی بۆ پێوەدانی دووپشك بە سوودە ، ئەگەر بەكێشی دوو مسقاڵ بخورێتەوەو تۆپكڵەكەی لابرابێت لە ئاوێكی شلەتێندا ، هەروەها ئەگەر كوتراو خرایە سەر جێگەی گەزتن بە سوود دەبێ ٠

كەسانى تريش گوتويانە : تۆوەكەى بەسوودە بۆ تێكڕاى ژەهەرەكان ، هەروەها بەسوودە بۆ گەتنى تێكڕاى جانەوەران .

باسكراوە كەوا يەكێك لە كيسراكان تووڕەبوو بەرامبەر بە كۆمەڵێك لە پزيشكان و ، فەرمانيدا بخرێنە بەندیخانەوەو ، سەرپشكى كردن پێخۆرێك هەڵبژێرن و لەوە زياتريان نادرێتى ، ئەوانيش(أُتْرُج)يان هەڵبژارد ، پێيان گوترا : بۆ ئەمەتان لە جێگەى هەموو خواردنەكانى تر هەڵبژارد ؟ ئەوانيش گوتيان : چونكە لە بارى ئێستادا ڕەيحانە ، دیمەنى دڵخۆشكارە ، تويكڵەكەى بۆنى خۆشە ، ناوگەرەى میوەيە ، ترشەكەى پێخۆرە ، تۆوەكەى دژەژەهرە ، چەوريشى تێدايە .

بۆيە شتێك ئەمە سوودەكانى بێت بەڕاستى شايستەيە كەوا پاڵاوتەو پوختى بونەوەرانى پێ بچوێنرێت ، ئەويش ئەو بڕوادارەيە كە قورئان دەخوێنێت ، كەسانێكى پێشينى چاك حەزيان دەكرد تەماشاى بكەن چونكە تەماشاكردنى دیمەنەكەى دڵ خۆشى دەكردن .

أُتْرُج : واتە : برنج ، دوو فەرمودەى پۆچى (موضوع)ى لە بارەوە هاتووە :

يەكەميان : بەڕاستى ئەگەر پياو بوايە ، میوەبان دەبوو .

دووەم : هەموو شتێك لە زەوى دەرهاتبێ نەخۆشى و دەرمانێكى تێدايە جگە لە برنج : بەڕاستى شيفايەو نەخۆشى تێدا نيە . لێرەدا مەبەم دوو فەرمودەيەمان باس كردوە بۆ ئاگاردارکرنەوە نەوەكو بدرێتە پاڵ پێغەمبەرى خوا ﷺ.

دواى ئەوەش برنج گەرمى ووشكە ، لە دواى گەنم چاكترين خۆراكە ، خەڵتەيەكى چاك دروست دەكات ، سك توند دەكات بە توندكردنێكى كەم ، گەدە بەهێز دەكات ، خۆشەى دەكات و ، تيايدا دەمێنێتەوە ، پزيشكە هندیەكان واڕادەگەينن كە چاكترين و بەسودترين

خۆراكە ئەگەر بە شیری مانگاوە لێنرا ، جەستە بەفڕو چاك دەكات ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، خۆراكیكی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، ڕەنگ ڕوون دەكاتەوە ٠

أرْزٌ ، بفتح الهمزة وسكون الراء ، واتە : درەختی كاژ : پێغەمبەری خوا ﷺ لەم فەرموودەیەدا باسی كردووە : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ ، تُفَيِّئُهَا الرِّيَاحُ ، تُقيمُها مَرَّةً ، وَتُميلُها أُخْرَى ، وَمَثَلُ الْكَافِرِ مَثَلُ الأَرْزَةِ التي لا تزَالُ قائِمةً عَلَى أَصْلِهَا حَتَّى يَكُونَ انْجِعافُهَا مَرَّةً وَاحِدَةً))([417]).

واتە : ((نموونەی بڕوادار نموونەی ڕوەكێكی تەڕو پاراوە ، با دەیجوڵێنێت ، جارێ ڕاستی دەكاتەوەو ، جارێكیش لاری دەكاتەوە ، نموونەی كەسی دووڕووش نموونەی درختێكی كاژە كە بەردەوام لە سەر بنەڕەتەكەی سەقامگیرە تا بەیەك جار لە ڕیشە هەڵدەكەنرێت)) ٠

تۆووی كاژ گەرمی شێدارە ، خاسیەتەكانی پێگەیاندن و نەرم كردنەوەو ، شیی كردنەوەی تێدایە ، هەروەها سیفەتی چوزانەوەی تێدایە بەڵام بە خوساندنی لە ئاودا لادەچێت ، دەڕێگ هەرسە ، خۆراكێكی زۆر دەبەخشێت ، بۆ كۆكە باشە ، شێ و تەڕیەكانی كۆئەندامی هەناسە پاك دەكاتەوە ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، ژانە سك دروست دەكات و ، دەرمانەكەشی هەناری مزرە كە چاكی دەكات ٠

إذْخِرٌ : ثبت في الصحيح ، عنه ﷺ أنه قال في مكةَ : لا يُختَلَى خَلاهَا ، فقال له العباس _ رضي الله عنه : إلا الإذخِر يا رسولَ الله فإنه لِقَيْنِهم ولبيوتهم ، فقال : إلا الإذخِر([418]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە مەككە فەرمووی : ڕووەكی تەڕی نابڕدرێت ، (عباس) _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ پێی فەرموو : جگە لە (ألإذخِرْ) ئەی

---

[417] _ متفق عليه . أخرجه البخاري (١٠ / ٩٢) ، ومسلم (٢٨١٠) ٠

[418] _ متفق عليه . أخرجه البخاري (٤ / ٤٠) ، ومسلم (١٣٥٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ چونکە بۆ مالّ و بۆ پیشەسازیەکانیانە ، ئەویش فەرمووی : جگە لە (الإذخِرْ) ٠

(الإذخِرْ) گەرمە لە دووەمدا ، ووشکە لە یەکەمدا ، نەرم ونیانە و کونیلە داخراوەکان و ، دەمی ڕەگەکان دەکاتەوە ، مێزو خوێنی بێنوێژی زۆر دەکات ، بەرد وەرد دەکات ، ئاوسانی ڕەقی نێو گەدەو جگەرو گورچیلە شیی دەکاتەوە بەخواردنەوەو بەخستنەسەرو بەپێچانیش ، ڕیشەکانیشی کۆڵەکەی ددان و گەدە بەهێز دەکات ، دلّ تێکەلّ هاتن هێمن دەکاتەوە ، سك دەگرێتەوە ٠

پیتی باء (ب) :

بطيخ ، واتە : کاڵەك : روى أبوداود والترمذي ، عن النبيِّ ﷺ، أنه كان يأكل البطيخَ بالرُّطَبِ ، يقول : نَكْسِرُ حَرَّ هَذا بِبَرْدِ هذا ، وبَرْدَ هَذا بِحَرِّ هذا[٤١٩].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ کاڵەك و خورمای ڕوتابی تازەپێگەیوی بەیەکەوە دەخوارد ، دەیفەرموو : گەرمی ئەمە بەسەردی ئەمە دەشکێنین و ، سەردی ئەمەش بە گەرمی ئەمە ٠

سەبارەت بە کاڵەك چەند فەرموودەیەك هاتووە جگە لەم فەرموودەیە ئەوانی تر (صحيح) نین ، مەبەستیش بەکاڵەك جۆرە سەوزەکەیەتی ، ساردی تەڕوشێدارە ، پاك کەرەوەیە ، بەبەراوردی کالیارو خەیار زۆر بەخێرای لە گەدەوە لێژ دەبێتەوە ، زۆر بەخێرایی دەگۆڕێت بۆ هەر تێکەڵاوێك ڕێکەوتی بێت لە گەدەدا ، ئەگەر کەسیك نای هەبێ و بیخوات سوودێکی زۆری لێ دەبینێت ، بۆ ئەو کەسەش پلەی گەرمی جەستەی دابەزیووەو سەرمای بووە ئەگەر کەمێك زەنجەفیل و بەو هاوشێوانەی تێکەلّ بکات زیانی نابێت ، پێویستە پێش خۆراك بخورێت و ، پاشان خۆراکەکە بخورێت ، ئەگینا تووشی دلّ تێکەلّ هاتن و ڕشانەوە دەبێت.

---

[٤١٩] ـ إسناده صحيح . أخرجه أبوداود (٣٨٣٦) ، والترمذي (١٨٤٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٧) ٠

كەسانێك لە دانايان دەڵێن : ئەگەر پێش خۆراك بخورێت سك بەجوانى دەشواتەوە ، لە بنەڕەتەوە نەخۆشیەكە نامێنێت .

بلَحٌ، واتە : خورمای پێنەگەیو ، روى النسائي وابن ماجة في سننهما : من حديث هشام بن عروة ، عن أبيه ، عن عائشة _ رضي الله عنهما _ قالت : قال رسول الله ﷺ : كُلُوا البلحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشيطانَ إذا نظرَ إلى ابن آدمَ يأكُلُ البَلَحَ بالتَمرِ يقولُ : بَقِيَ ابنُ آدمَ حتى أكلَ الحَديثَ بالعَتيق ([42]).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرمورویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خورمای پێنەگەیو بە خورماوە بخۆن ، چونکە ئەگەر شەیتان تەماشای نەوەی ئادەم بکات کە خورمای پێنەگەیو بە خورماوە دەخوات دەڵێت : نەوەی ئادەم مایەوە تا نوێی بە کۆنەوە خوارد .

لە (ریوایە)تێکی تریشدا : كُلُوا البَلَحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشَّيطانَ يحزَنُ إذا رأى ابنَ آدمَ يأكُلُهُ يقولُ : عاشَ ابنُ آدمَ حتى أكل الجَديدَ بالخَلَقِ . رواه البزار في مسنده ، وهذا لفظه ، واتە : شەیتان دڵگران دەبێ ئەگەر تەماشای نەوەی ئادەم بکات ئەو دوانە بەیەکەوە دەخوات و دەڵێت : نەوەی ئادەم ژیا تاوەکو نوێی بە کۆنەوە خوارد.

دەڵێم _ ابن القيم _ (باء)ی ووشەی (بالتَّمر) بەمانای : لەگەڵ دێت ، واتە : ئەمە لە گەڵ ئەمەدا بخۆن. هەندێ لە پزیشکە موسڵمانەکان گوتویانە : لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بە خواردنی خورمانی پێنەگەیو بە خورماوە ، چونکە خورمای پێنەگەیو ساردی ووشکەو ، خورماش گەرمی تەڕوشێدارەو ، هەردوکیان یەکتر چاك دەکەنەوە ، بەڵام فەرمانی نەداوە بە خواردنی ئەو خورمایەی تازە شیرینی تێکەوتووە (البُسر) بە خورماوە ،

[42] _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٣٣٣٠) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٢٣١) ، بلفظ : (الحديد بالحلق)

چونکه هەریەکێکیان گەرمن ، ئەگەرچی خورما گەرمی زۆرترە ، چونکە لە رووی پزیشکەوە نابێ نێوان دوو گەرم یاخود دوو سارد کۆبکرێتەوە ، وەکو پێشتریش ئاماژەی پێدراوە .

ئەم فەرمودەیە : ڕاستێتی بنچینەی پیشەسازی پزیشکێتێمان بۆ ڕوون دەکاتەوە ، لە گەڵ چاودێریکردنی ئەو چارەسازیەی بەکاردێت و چاکە بۆ دورخستنەوەی چۆنیەتی خۆراك و دەرمانەکان هەندێکیان بە هەندێکی تر ، لە گەڵ چاودێری کردنی ئەو یاسا پزیشکێتیەی کە تەندروستی پێ دەپارێزرێت .

خورمای پێنەگەیو (البلح) ساردی و ووشکێتی تێدایەو ، بۆ دەم و پووك و گەدە بەسوودە ، بەڵام بۆ سنگ و سیپەکان باش نی یە بەهۆی ئەو زیری و ڕقیەی تیایدایە ، لە گەدەدا خاوەو خۆراك بەخشینی کەمە ، خورمای پێنەگەیوی داره خورما (بلح) وەکو بەرسیلەی (الحِصْرِم) درەختی تریێ یە ، کە هەردوکیان باو ، قۆرەقۆرەو ، سك ئاوسان دروست دەکەن ، بەتایبەت ئەگەر ئاویان بەسەردا خوردیەوە ، بۆ دورخستنەوەی ئەو زیانانە خورما ، یاخود هەنگوێن یاخود کەرەی لە گەڵدا دەخورێت .

بُسْرٌ : ثبت في الصحيح : أنَّ أباهيثم بن التَّيهان ، لما ضافه النبيُّ وأبوبكر وعمر _ رضي الله عنهما _ ، جاءهم بِعِذْقٍ _ وهو من النخلة كالعُنقُودِ من العنب _ فقال له : هلا انتقَيتَ لنا من رُطَبِه فقال : أحببتُ أن تَنْتَقُوا من بُسرِه ورُطَبِه(٤٢١).

واتە : لە فەرمودەی (صحيح)دا هاتووە : کاتێك کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەهاوڵێتی (أبوبكر) و (عمر) بوون بە میوانی (أبا الهيثم)ی کوڕی (التَّيهان) ، هێشوبەکی فەریکە خورمای بۆ هێنان و داینا ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : بۆ خورمای پێگەشتوت بۆ

٤٢١ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٣٧٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٩٣١) .

هەڵنەبژاردوین گوتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ویستم بە ئارەزووی خۆتان لەو خورمایەی تازە شیرینی تێکەوتووەو (بُسرِه) لە خورما ڕوتابە پێگەیووەکەی هەڵبژێرن ٠

خورمای تازە شیرینی تێکەوتوو (البُسر) گەرمی ووشکە ، ووشکیەکەی لە گەرمیەکەی زۆرترە ، شێ و تەڕی ووشك دەکاتەوە ، گەدە خۆشە دەکات ، قەبزیوون دروست دەکات ، بۆ دەم و پووك باشە ، بەسووبتریشنیشی ئەومیە کە نەرم و شیرینە ، بەڵام زۆر خواردنی هەردوو جۆری خورمای پێنەگەیو و ئەوەی کە تازە شیرینی تێکەوتووە لە هەناودا کونیلە دەبەستن ٠

البَيْضُ ، واتە : هێلکە ، پێشەوا (البيهقي) لە کتێبی (شُعَبِ الإيمان)دا (أثر)یکی (مرفوع) باس دەکات : کەوا پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران سکاڵای لاوازیی بردە لای خوای تعالى ، ئەویوو فەرمانی پێدا هێلکە بخوات ٠ بەڵام (صحيح)ی (أثر)ەکە جێگەی تێڕوانینە ٠

لە هێلکەدا نوێ هەڵدەبژێردرێت بەسەر کۆنەدا ، هێلکەی مریشك بەسەر تێکڕای باڵندەکانی دیکەدا ، مام ناوەندەو کەمێك مەیلی ساردی دەکات ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : زەردینەی هێلکە : گەرمی تەڕو شێدارەو ، خوێنێکی تەندروستی چاك دروست دەکات و ، خۆراکێکی کەم دەبەخشێت ، ئەگەر نەرم بێ بەخێرایی لە گەدەوە لێڕ دەبێتەوە ٠

کەسانی دیکەش گوتویانە : زەردینەی هێلکە : دامرکێنی ئازارە ، سافکاری گەرو و بۆڕی سیی یەکانە ، بۆ گەرو و کۆکەو برینەکانی سیی و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، زیری ناهێلێت ، بەتایبەت ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی بادەمی شیریندا (دهن اللوز الحلو) بەکارهێنرا ، پێگەیەنەری خەڵتەکانی سنگە ، نەرمیان دەکاتەوە ، زیری گەرو نەرم دەکاتەوە ، سپینەی هێلکە ئەگەر بکرێتە چاوێکی ئاوساوی گەرمی بەئازار ، ساردی دەکاتەوەو ، ئازارەکەی

دادەمرکێنێت ، ئەگەر جێگەی سوتاوی تێهەڵسوێنرێت، تاڵۆقەو بڵقی ئاوی دروست ناکات ، ئەگەر دەم و چاوی تێهەڵسوێنرێت ناهێڵێت بەهۆی گەرمی هەتاوەوە بسوتێت ، ئەگەر لە گەڵ (الكُنْدُر)دا[٤٢٢] تێکەڵ کراو نێرچاوانی تێهەڵسوێنرا ، بۆ سەرماو هەڵامەت بەسوودە ٠

دانەری کتێبی (القانون) لە ڕێزی دەرمانەکانی دڵدا باسی کردووەو ، پاشان گوتوویەتی : ئەگەرچی لە دەرمانە ڕەهاکان نی یە بەڵام کارێکی زۆر لە بەهێزکردنی دڵ دەکات ، دەڵێت : مەبەستم زەردێنەکەیەتی ، ئەوەش بۆ سێ هۆکار دەگەڕێتەوە : خێرا گۆڕینی بۆ خوێن ، کەمی پاشماوەی ، ئەو خوێنەی لێی دروست دەبێ چونیەکی ئەو خوێنەیە کە دەچێت بۆ دڵ و سووکەو بە پەلە تێکەڵی دەبێ ، بۆیە گونجاوترین شتێکە کە ڕووی بە ڕووی ئەو نەخۆشیانە دەکرێتەوە کە گەوهەری ڕوح و خوێن شیی دەکەنەوە ٠

بَصَلٌ ، واته : پیاز ، روى أبوداود في سننه : عن عائشة ـ رضي الله عنها ، أنها سُئِلَتْ عن البصل ، فقالت : إنَّ آخرَ طعام أكلَهُ رسولُ الله ﷺ كان فيه بَصَل[٤٢٣]

---

[٤٢٢] ـ الكُنْدُر : ناوی کەتیرەی درەختۆکەیەکی دڕکاویە نزیکەی دوو مەتر بەرز دەبێتەوە ، گەڵاو دەنکی زۆر لە مۆرد دەچێ ، لە شوێنی گەرم دەڕوێت وەکو وەڵاتەکانی عەممان و یەمەن ، باشترین جۆری ئەوەیە کە نازەو نەرم بێت ، ڕووی دەرەوەی سپی دیارەو بە ئاسانی ناشکێ ، کەشکاندت ناوەکەی چەسپی ڕەنگ زەردی زێڕیە ، بەکێکی تر لە ئیشانەکانی (الكُنْدُر)ی پوخت ئەوەیە کە بەجوانی دەسوێ ، بەڵام ئەوەی کە کتیرەی عەرەبی و مسەوبەوی تێکەڵ کرابێت ناسوتێت ، هەرچی کەتیرەی عەرەبیە ناسوێ و کەنیرەی مسەوبەریش نەها دوکەڵ دەکات و گڕ ناگرێت ٠ بەم جۆرە بەکار دێت : سەرەتا لە نێو ئارەقی ڕازیانە بخوسێ ئەگەر دەتەوێت لە گەڵ مەڵەمی بخەیت ئەوا لە ئاو سرکەدا بیخوسێنە ٠ کە بەتەها بخورێ دوو ناوەکر پێنج گرام بۆ یەکجارە ، بڕوانە کتێبی : سروشت و تەندروستی ، صالح عبدالله ابراهيم ٠ وەرگێڕ ٠

[٤٢٣] ـ حسن ، أخرجه أحمد (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٢٩) ، كلهم عن أبي زياد حبار بن سلمة عن عائشة فذكرته

واته : سەبارەت بە پیاز لە خاتوو (عائشة)یان پرسی _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، ئەویش فەرمووی : کۆتا ئەو خۆراکانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ خواردی پیازی تێدا بووە ٠

لە (الصحيحين)دا جێگیربووە: کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە ئەو کەسانەی پیاز دەخۆن بچنە مزگەوتەوە ٠

پیاز گەرمە لە سێ یەمدا ، تەڕی و شێیەکی زیادی تێدایە بەسوودە بۆ گۆڕانی ئاو ، با ژەهراویەکان دوردەخاتەوە ، شەهوەت و ئارەزوو دەکاتەوە ، گەدە بەهێز دەکات ، ئارەزووی جوونتیوون دەوروژێنێت ، تۆماری نێرینە زیاد دەکات ، ڕەنگ جوان دەکاتەوە ، بەڵغەم ناهێڵێت ، گەدە پاك دەکاتەوە ، تۆوەکەی نەخۆشی بەڵەکی ناهێڵێت ، دەهێنرێت بە چوار دەوری نەخۆشی تووك وەرانی دەردە ڕۆوێدا ، زۆر بۆی بەسوود دەبێت ، لە گەڵ خوێدا بالووکە هەڵدەکەنێت ، ئەو کەسەی دەرماتێکی ڕەوانکاری خواردبێت و بۆنی پیاز بکات ناهێڵێت تووشی ڕەشانەوەو دڵ تێکەڵ هاتن بێت و بۆنی ئەو دەرمانەش ناهێڵێت ، ئەگەر ئاوەکەی بکرێتە لووت ، سەر پاك دەکاتەوە ، دەکرێتە گوێ بۆ قورس بیستن و زرنگانەوەو کێم و ، ئەو ئاوەی لە گوێکاندا دروست دەبێ ، بەسوودە بۆ ئەو ئاوەی کە لە چاودا دروست دەبێ بەوەی تۆوەکەی لە گەڵ هەنگوێندا چاوی پێ دەڕێژرێت بەسەر سپیای چاودا ، کووڵاری پیاز خۆراکێکی زۆری تێدایەو بۆ زەردووی و کۆکەو ، زیری سنگ بەسوودە ، میز زیاد دەکات ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ گەزتنی سەگی ناهار ئەگەر لە گەڵ سپەندو (السذاب)([424]) خوێدا تێکەڵ کراو بەسەر ئەو جێگەیەدا چکێنرا ، ئەگەر هەڵبگیرێت ، دەمی مایەسیری دەکاتەوە ٠

٤٢٤_ السذاب : ڕووەکێکی گیایەو ، (٥٠ _ ١٠٠ سم) درێژ دەبێتەوە ، قەدێکی ڕەق و ووشك هەیە ، لقەکانی گەڵایەکی چڕی سەوزی مایلەو شینی پێوەیە ، کۆتایی لقەکان کۆمەڵە گوڵێکی زەردی بۆنداری بەهێز هەڵدەگرن ، لە کۆتایی وەرزی هاوێندا دەرچوونی گوڵەکان تەواو دەبێ ، ئەم ڕووەکە گەڵاکانی بەکاردێن و ،

زیانەکانی : نەخۆشی شەقیقە دروست دەکات ، سەر دەیەشێنێت ، با دروست دەکات ، چاو تاریك دەکات ، زۆر خواردنی نەخۆشی بیرچوون دروست دەکات ، ئەقڵ خراپ دەکات ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، زیان بەو کەسە دەگەیەنێت کە لە گەڵتدا دانیشتووە ، هۆکاری بێزاربوونی پەریەکانە ، بەڵام ئەگەر کوڵێندرا ئەم زیانانەی لێ دور دەخاتەوە ٠

لە (السنن)ەکاندا هاتووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو کەسانەی سیرو پیاز دەخون بیانمرێنن بە کوڵاندن ٠

جوینی هەندێ لە گەڵای سپەند بۆنەکەی ناهێڵێت ٠

باذنجان ، لە فەرموودەیەکی (موضوع)ی هەڵبەستراودا بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : بایجان بۆ چارەسەرکردنی هەر نەخۆشیەکە کە لە پێناویدا بخورێت ، ئەم قسەیە بە ناشیرین دادەنرێت بدرێتە پاڵ تاکە تاکەی ئاقڵ و ژیران ، سەرەڕای پێغەمبەرانیش ، بایجان درو جۆرە : سپی و ڕەش ، جیاوازی لە نێوان زانایاندا هەیە سەبارەت بەوەی ئایا گەرمە یاخود ساردە ؟ ڕاستیش : گەرمە ، (السوداء)و مایەسیری ، کونیلەی داخراو شیرپەنجەو گولی دروست دەکات ، ڕەنگ خراپ دەکات و ڕەشی دەکاتەوە ، زیان بە بۆنی ناخۆشی دەم دەگەیەنێت ، بەڵام جۆرە سپیەکەی هیچ کام لەوانەی تێدا نی یە ٠

نێستا لە چیاو ، دۆڵ و ، نزیك بە ماڵان و ، ئەم لاو ئەو لای ڕێگاکاندا لە زۆریەی وەڵاتانی جیهان دەڕوێت ، وە چەندین سوودی پزیشکی هەیە ٠ بڕوانە : www.khaymа.com /haw aij/sothab.htm ، وەرگێڕ ٠

پیتی تاء (ت)

تَمْرٌ ، واته : خورما ، ثبت في الصحيح عنه ﷺ مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمْراتٍ وفي لفظ : مِن تَمْر العالية لم يَضُرَّه ذلك اليَوْمَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ[٤٢٥] .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس بەیانیان حەوت خورما ، لە بێژەیەکی تریشدا : لە خورمای (عالية) _ شوێنێکە لە مەدینەی پیرۆز _ بخوات ئێتر ئەو رۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن .

وثبت عنه أنه قال : بيتٌ لا تَمْرَ فيه جِيَاعٌ أهْلُهُ[٤٢٦] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ماڵێک خورمای تێدا نەبێ دانشتوانی لە برسێتیدان .

هەروەها جێگیربووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ خورمای بە کەرێ وە خواردووە ، خورمای بە نانەوە خواردووە ، بەتەنهاش خواردویەتی .

خورما گەرمە لە دووەمدا ، وە ئایا تەڕی شێدارە لە یەکەمدا ، یاخود وشکە ؟ لەم بارەوە دوو گوفتار هەیە. جگەر بەهێز دەکات ، خووی مرۆڤ نەرم و نیان دەکاتەوە ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، بەتایبەت لە گەڵ تۆوی کاژدا(حب الصنوبر) ، زیری گەروو چاک دەکاتەوە ، بەڵام ئەو کەسانەی لەسەری ڕانەهاتوون وەکو دانیشتوانی وەڵاتە سارەدەکان کرنیلەی داخراویان (السّدد) بۆ دروست دەکات ، زیان بەدان دەگەیەنێت ، سەرئێشە دەوروژێنێت ، بۆ دورخستنەوەی زیانەکانی بادەم و خەشخاشی(اللوز والخشخاش) لە گەڵدا بەکاردێت ، زیاتر لە هەموو میوەکانی تر خۆراک دەبەخشێتە جەستە بەهۆی ئەو گەوهەرە

---

[٤٢٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٢٠٣ ، ٢٠٤) ، ومسلم (٢٠٤٧) .

[٤٢٦] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٠٤٦) .

گەرمە شێدارەی کە تیایدایە ، خواردنی پێش نان خواردنی بەیانی کرم دەکوژێت ، چونکە لە گەڵ گەرمیەکەیدا هێزێکی دەرمانی دروست دەکات ، ئەگەر بەردەوام پێش نان خواردنی بەیانی بەکارهێنرا ، مادەی کرم سووك دەکاتەوە ، لاوازیان دەکات و کەمیان دەکاتەوە ، یاخود دەیانکوژێت ، خورما میوەو خۆراکە ، دەرمان و خواردنەوەو شیرینیە ٠

تینٌ ، واتە : هەنجیر ، لەبەر ئەوەی هەنجیر لە زەوی حیجازو مەدینەی پیرۆزدا نی یە ، ناویشی لە سوونەتدا نەهاتووە ، چونکە خاکێکی جیاوازی پێویستە بەبەراوردی خاکی دارەخورما ، بەڵام خوای تعالی لە قورئاندا سوێندی پێ خواردووە ، لەبەر زۆری سوودو کەڵکی ، ڕاستیش : ئەو هەنجیرەی خوای تعالی سوێندی پێ خواردووە : هەنجیرە ناسراوەکەیە ٠

هەنجیر گەرمە ، سەبارەت بە تەڕی و ووشکیەکەی دوو گوفتار هەیە ، چاکترینی : سپیەکەیەتی کە تۆپکڵەکەی پێگەیووە ، لمی نێو گورچیلەو میزڵدان پاك دەکاتەوە ، دژ بە ژەهرەکانە ، زیاد لە هەموو میوەکانی تر خۆراك دەبخشێ و بۆ زبری گەرو و سنگ و ، هەروەها بۆ بۆڕی هەوا بەسوودە ، گورچیلەو سپڵ دەشواتەوە ، خەڵتەی بەڵغەمی لە گەدەدا پاك دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، بەڵام ئەگەر زۆری لێ خورا ئەسپێ دروست دەکات ٠

ووشکەکەی خۆراك بەخشەو ، بۆ دەمارەکان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ گوێزو بادەمدا بخورێت چاکترە ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئەگەر لە گەڵ سپەندو (السذاب) گوێزدا خۆرا پێش ژاهراوی بوون ، بەسوود دەبێ و ، لە زیانیش دەپارێزێت ٠

ويذكرُ عن أبي الدّرداءِ أهديَ إلى النبيِّ ﷺ طبقٌ من تينٍ فقال : ((كُلُوا)) وأكل منهُ وقال : ((فلو قلتُ إن فاكهةً نزلت من الجنة قلت : هذه لأنّ فاكهةَ الجنةِ بلا عجمٍ ، فكُلُوا منها فإنّها تقطعُ البواسيرَ وتنفعُ من النّقرس))(٤٢٧) وفي ثبوت هذا نظر .

واته له (أبي الدرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ باسکراوە : کەوا سینیەک هەنجیر بەخشرایە پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : ((بخۆن)) ، خۆشی لێی خواردو ، فەرمووی : ((ئەگەر بڵێم : میوەیەک لە بەهەشتەوە دابەزیوە دەڵێم ئەمەیە ، چونکە میوەی بەهەشت بێ ناوکە ، بۆیە لێی بخۆن مایەسیری ناهێڵێت و ، بۆ نەخۆشی جومگە ژان بەسوودە)) .

، بۆ ئەو کەسانەی پلەی گەرمی جەستەیان بەرەزەو تایان هەیە تینوویان دەکات ، ئەو تینویەتیە دەشکێنێت کە بەهۆی بەڵغەمی سوێرەوە دروست دەبێ ، بۆ کۆکەی درێژخایەن بەسوودە ، میز زیاد دەکات ، کونیلە داخراوەکانی جگەرو سپڵ دەکاتەوە ، بۆ گورچیلەو میزڵدان گونجاوە ، ئەگەر پێش نانی بەیانی بخورێت سودێکی سەرسوڕهێنی هەیە بۆ کردنەوەی ڕێڕەوەکانی خۆراک ، بەتایبەت ئەگەر لەگەڵ گوێزو بادەمدا خورا ، بەڵام خواردنی لە گەڵ خۆراکە چڕەکاندا زۆر خراپە ، تووی سپی (التوت الأبيض) زۆر لە هەنجیرەوە نزیکە ، بەڵام کەمتر خۆراک دەبەخشێ و زیانیشی بۆ گەدە زۆرترە .

تَلبينةٌ : پێشتر ئاماژەمان پێدراوە کەوا ئاوی جۆی هاڕاوە ، هەستاین بە باسکردنی سودەکانی و ، ئەوەشمان خستەڕوو کەوا بۆ خەڵکی حیجاز لە ئاوی جۆی نەهاڕاو چاکترە.

---

٤٢٧ _ إسناده ضعيف ، ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠١) .

پیتی ثاء (ث) :

ثلج ، واته : بەفر ، ثبت في الصحيح عن النبي ﷺ أنّه قال : ((اللّهُمَّ اغْسِلْني مِنْ خطاياي بالماءِ والثَّلجِ والبَرَدِ))[٤٢٨].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((پەروەردگارا بە ئاو بەفرو تەرزە لە تاوانەکانم بمشۆوە)) .

ئەو مەسەلە فیقهیانەی لەم فەرموودەیدا بەدیدەکرێت ئەوەیە کە نەخۆشی بە دژەکەی چارەسەر دەکرێت ، بۆیە تاوانەکان جۆرە گەرمی و سووتانێکی تێدایەو بەفرو تەرزەو ، ئاوی ساردیش دژیی ئەو گەرمیەن ، بۆیە نابێ بگوترێت : ئاوی گەرم چاکترە بۆ لابردنی پیسی ، بەڵکو ئەو پەقکردن و پتەوکردن و بەهێزکردنەی ئاوی سارد لە جەستەدا دروستی دەکات ، ئاوی گەرم دروستی ناکات ، تاوانەکانیش دوو شت دروست دەکەن : پیسکردن و خاوکردنەوە ، بۆیە پێویستە بە شتێك چارەسەر بکرێن کە دڵ پاك بکەنەوەو پتەو قایمی بکەن ، باسکردنی ئاوی ساردو بەفرو تەرزەی نێو فەرموودەکەش ئاماژە بۆ ئەو دوانە دەکەن .

پاشان . بەفر ساردە بەپێی پاستترین بۆچوون ، ئەو کەسانەش بەهەڵەدا چوونە کە گوتویانە : گەرمە ، گومانەکەشیان ئەوەیە کە گیانلەبەرانی تێدا لە دایك دەبێ ، بەڵام ئەمە بەڵگەی گەرمبوونی نی یە ، چونکە لە میوە ساردەکان و ، لە سرکەشدا دەبێت ، بەڵام تینوکردنی ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی گەرمی دەوروژێنێ نەك بۆ گەرمی خودی خۆی ، زیان بە گەدەو دەمار دەگەیەنێت ، ئەگەر دڵان تێشان بەهۆی گەرمیەکی لەڕادەبەدەرەوە بێت ، ئیشەکەی لێ دور دەخاتەوە .

---

[٤٢٨] ـ صحيح . أخرجه البخاري (١ / ١٨٩) ، ومسلم (٢ / ٩٨ ، ٩٩) عن أبي زرعة عن أبي هريرة فذكره .

ثُومٌ ، واته : سير ، له پيازەوە نزيكە ، وفي الحديث : ((من أكلهما فليُمتهُما طبخاً))([429])
واته له فەرموودەدا هاتووە : ((ئەو كەسەی دەيخوات با بە كوڵاندن بيمرێنێت)).

وأهديَ إليه طعامٌ فيهِ ثومٌ فأرسل بهِ إلى أبي أيوبَ الأنصاريِّ فقال يا رسول الله تكرههُ وترسلُ بهِ إليّ ؟ فقال : ((إنّي أناجي من لا تناجي))([430]) .

واتە ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ خواردنێكی بەدیاری درایە سیری تێدابوو ، ئەویش ناردی بۆ (أبي أيوب الأنصاري) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، (أبي أيوب)یش فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا تۆ حەزت پێی نی یەو بۆ منی دەنێری ؟ فەرمووی : ((من ڕازونیاز لە گەڵ زاتێكدا دەكەم تۆ ڕازونیازی لە گەڵ ناكەی)) .

پاشان سیر گەرمی ووشكە لە چوارەمدا ، گەرم دەكات بەگەرمكردنێكی بەهێز ، ووشك دەكات بە ئەوپەڕی ووشكردنەوە ، بەسوودە بۆ ئەو كەسانەی زۆر سەرمایان دەبێ ، بەسوودە بۆ ئەو كەسانەی میزاجیان بەڵغەمیە ، ، بەسوودە بۆ ئەو كەسانەی نزیكن لە ئیفلیجیەوە ، تۆماوی نێرینە ووشك دەكاتەوە ، كونیلە داخراوەكان دەكاتەوە ، با چڕەكان شیی دەكاتەوە ، خۆراك هەرس دەكات ، تینویەتی دەشكێنێت ، سك ڕەوان دەكاتەوە ، میز زیاد دەكات ، بۆ گەزتنی جانەوەران و تێكڕای ئاوسانە ساردە بێ ئازارەكان جێگەی (تریاق) دەگرێتەوە ، ئەگەر بكوترێت و بخرێتە سەر شوێنی گەزتنی مارو ، پێوەدانی دووپشك بەسوود دەبێ و ژەهرەكانیان ڕادەكێشێت ، جەستە گەرم دەكات ، گەرمیەكەشی زیاد دەكات و ، بەڵغەم دەوەستێنێت ، بای نێو سك شیی دەكاتەوە ، گەروو پاك و ساف دەكاتەوە ، تەندروستی زۆربەی جەستەكان دەپارێزێت ، بەسوودە بۆ گۆڕانی ئاو ، كۆكەی درێژخایەن ، بە كاڵی و كوڵاوی و برژاویش دەخورێت ، بۆ ئازاری سنگ كە بەهۆی

---

[429] _ صحيح : أخرجه مسلم (٥٦٧) .

[430] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢٨٢) ، ومسلم (٥٦٤) .

سەرمابوونەوە دروست دەبێ بەسوودە ، زاروو لە گەروودا دەردەهێنێت ، ئەگەر لە گەڵ سرکەو(الخل) خوێ و هەنگوێندا بکوترێت و ، پاشان بخرێتە سەر دانە خرێ کلۆرو داخوراوەکان ، ووردی دەکات و دەیکەوێنێت ، ئەگەر بەو جۆرە بخرێتە سەر دانە خرێ بەئازارەکان ، ئازارەکەی ناهێڵێت ، ئەگەر بە ئەندازەی کێشی دوو دیرهەمی لێ بکوترێت و ، لە گەڵ ئاوی هەنگوێندا (ماء العسل) بخورێتەوە ، بەڵغەم و کرم دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر تێکەڵ بە هەنگوێن بکرێت و جەستەی تووشبوی بەنەخۆشی بەڵەکی تێهەڵسوێنرێت ، بۆی بەسوود دەبێ .

لە زیانەکانی : سەر دەئێشێنێت ، زیان بە میشک و چاوەکان دەگەیەنێت ، هێزەکانی بینین و جووتبوون لاواز دەکات ، تینوو دەکات ، (الصفراء) دەوروژێنێت ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، بەڵام ئەگەر گەڵای سپەندی(السذاب) بەدوادا بجوێت ئەو بۆنە ناخۆشە ناهێڵێت .

ثرید ، واتە : تلّیت کە نانێکە گوشراوێتە خواردنێکی شلەبەگۆشتەوە ، ثبت في الصحيحين عنه ﷺ ((فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الطعام))[٤٣١].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((بەڕاستی ڕێزی (عائشة) بەسەر ژنانی دیکەدا ، وەکو ڕێزی شلەبەگۆشتە بەسەر خواردنەکانی تردا)) .

تلّیت خواردنێکی ئاوێتەیەو ، لە نان و گۆشت پێکهاتووە ، نانیش چاکترین خۆراکەکانەو ، گۆشتیش سەرداری پێخۆرەکانە ، بۆیە ئەگەر کۆبنەوە ئیتر هیچ شتێکی تر نابێت جێگەی دڵ تێچونی مرۆڤ بێ .

[٤٣١] ـ متفق عليه أخرجه البخاري (٧ / ٨٣) ، ومسلم (٢٤٤٦) .

خەڵکیش کێشمەکێشمیان تێکەوتووە سەبارەت بەوەی کامیان چاکترە ؟ ڕاستیش ئەوەیە کە پێویستبوون بەنان زۆرترو گشتیترە ، گۆشتیش بەڕێزترو چاکترەو ، زیاد لە هەموو شتەکانی دیکە لە گەوهەری جەستە دەچێت و ، خۆراکی خەڵکی بەهشتە ، خوای تعالی سەبارەت بەوانەی داوای سەوزەوات و ترۆزیی و ، گەنم و سیرو ، نیسك و ، پیازیان دەکرد فەرموویەتی ﴿ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ﴾[البقرة : ٦١] واتە : (موسى) فەرمووی : ئایا داوای ئەو شتە خراپانە دەکەن لە جیاتی شتی باشتر لەوان ([٤٣٢]) ، کەسانێکی پێشینیش گوتویانە مەبەست بە (الفوم) واتە : گەنم ، بۆیە لە ڕوانگەی ئەم ئایەتەوە گۆشت لە گەنم باشترە .

پیتی جیم (ج) :

جُمَّار ، ناوکرۆکی دارەخورما : ثبت في الصحيحين : عن عبدالله بن عمر قال : بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ جُلُوسٌ ، إِذَا أُتِيَ بِجُمَّارِ نَخْلَةٍ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ((إِنَّ مِنْ الشَّجَرِ شَجَرَةً مثل الرُجل المسلم لا يَسقُطُ وَرَقُها... الحديث))([٤٣٣]) .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)موە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە کاتێکدا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دانیشتبوین ، ناوکرۆکی دارەخورمایەکیان بۆ هێنا ، ئەوەبوو فەرموی : ((لە درەختەکاندا درختێك هەیە وەکو پیاوی موسڵمانە کە گەڵاکانی ناوەڕێت ... تا کۆتایی فەرموودەکە)) . ناوکرۆکی دارەخورما : ساردی ووشکە لە یەکەمدا ، بڕین سارێژ دەکاتەوە ، بۆ ئەو بریانەی خوێنیان لێدێت بەسوودە ، بۆ سکچون و ، زاڵبوونی (المرة الصفراء)و ، وورووژانی خوێن بەسوودە ، کیمۆسی خراپ نی یە ، خۆراکێکی کەم بە

---

[٤٣٢] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٤٣٣] ـ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٢٦) ، (٣ / ١٠٣) ، (٧ / ١٠٣ ، ١٠٤) ، ومسلم (٨ / ١٣٧) عن مجاهد عن ابن عمر فذكره .

جەستە دەبەخشێت ، بەقورسی هەرس دەبێ ، درەختەکەی هەرهەمووی سوودو کەڵکە ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ چواندویەتی بە پیاوی موسڵمان لەبەر زۆری خێرو سوودەکەی ٠

جبن ، پەنێر : في السنن عن عبدالله بن عمر قال : أتي النبي ﷺ بجبنة في تبوك ، فدعا بسكين ، وسمى وقطع ٠ رواه أبوداود([٤٢٤]) .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە (تبوك) پێغەمبەری خوا ﷺ پەنێرێکی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو داوای چەقۆیەکی کردو ، ناوی خوای هێناو دەستی بەبڕینی کرد ٠ هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شام و ، عێراق خواردوویانە ، جۆرە تەپە بێ خوێکەی بۆ گەدە باشە ، بەئاسانی دەچێتە نێو ئەندامەکانی جەستەوە ، گۆشت زیاد دەکات ، سك نەرم دەکاتەوە بەنەرمکردنێکی مام ناوەند ، جۆرە سوێرەکەی خۆراکێکی کەم دەبەخشێت بەبەراوردی تەپەکەی ، بۆ گەدە خراپە ، بۆ ڕیخۆڵە زیانبەخشە ، جۆرە کۆنەکەی سك دەگرێتەوە ، هەروەها جۆرە برژاوەکەشی ، بۆ برین چاکەو ، قەدەغەی سکچون دەکات ، سارد‌ی تەپە ، ئەگەر وەکو برژاو بەکاربێت ، گونجاوی میزاجێتی ، چونکە ئاگر چاکی دەکات و ڕێکی دەکاتەوەو ، گەوەری نەرم و نیان دەکاتەوە ، تام و بۆنی خۆش دەکات ، جۆرە کۆنە سوێرەکەی ، گەرمی ووشکە ، وە برژاندن چاکی دەکاتەوە بەوەی گەوەوی نەرم و ناسك دەکاتەوەو ، تووندو کەسکونیشی دەشکێنێت چونکە ئاگرەکە لە بەشە گەرمە ووشکەکەی پەنێر بۆ خۆی ڕادەکێشێت کەوا گونجاوی خۆیەتی ، جۆرە سوێرەکەی لاواز دەکات و ، بەردی نێو گورچیلەو میزڵدان دروست دەکات ، بۆ گەدە خراپە ، وە تێکەڵکردنیشی لە گەڵ هێمن کەرەوەکاندا خراپترە چونکە دەبێتە هۆکارێك بۆ ئەوەی گوزەوی بکاتە نێو گەدەوە ٠

[٤٢٤] ـ حسن الإسناد : أخرجه أبوداود (٣٨١٩) من طريق عمرو بن منصور عن الشعبي عن ابن عمر فذكره ٠

پيتى الحاء (ح) :

حناء : پێشتر چەندین فەرموودەمان سەبارەت بە چاکێتی و ، باسکردنی سوودەکانیدا هێناوەتەوە ، بۆیە پێویست بە دووبارەبوونەوە ناکات ٠

حبة السوداء ، ڕەشکە ، ثبت في الصحيحين : من حديث أبي سلمة ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، أن رسول الله ﷺ قال : ((عليكم بهذه الحبة السوداء ، فإن فيها شفاء من كل داء إلا السام)) ٠ والسام : الموت([٤٣٥]) .

واتە : لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم ڕەشکە بەکاربێنن ، چونکە شیفای تێدایە بۆ هەموو نەخۆشیەك جگە لە مردن)) ٠

(الحبة السوداء) واتە : ڕەشکە لە زمانی فارسەکاندا بە (الشونيز) ناودەبرێت ، هەروەها بە (الكمون الأسود) و (الكمون الهندي)یش دەناسرێت ، (الحربي) لە (الحسن)ەوە دەڵێت : (الخردل)ە([٤٣٦]) (الهروي)یش دەڵێت : قەزوانە (الحبة الخضراء ثمرة البطم)ە ، بەڵام بۆچۆنی هەردوکیان هەڵەیەو ، ڕاستیش : (الشونيز)ە ٠

سوودەکانی زۆر زۆرە ، فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (شفاء من كل داء) واتە : شیفایە بۆ هەموو نەخۆشیەك ، وەکو فەرمایشتی خوای پەروەردگارە ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ

---

[٤٣٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠/ ١٢١) ، ومسلم (٢٢١٥) ٠

[٤٣٦] _ الخردل ، ڕووەکێکی گیای وەرزیە ، لە وەرزە بارانیەکاندا درێژیەکەی بە مەترێك دەگات ، ئەم ڕووەکە لق و پۆپێکی چڕی لێ دەبێنەوە ، ڕەنگی گەڵاکانی سەوزێکی کاڵە ، گوڵەکانی بە زۆری زەردن ، بەرەکەی شێوەیەکی لولەکی هەیەو تۆوێکی خری تێدایە کە تیرەکەی نزیکەی ٢ ملیمەترە ٠ بڕوانە :
0www.shakwmakw.com

رَبِّهَا ﴾[الأحقاف : ٢٥] • واته : بەفەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێك دەرۆخێنێ([٤٣٧]) واته : هەموو ئەو شتانەی قبوڵی ڕۆخاندن دەکەن و هاوشێوەکانی ، بۆ هەموو نەخۆشیە ساردەکان بەسوودە ، بەشدار دەبێ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیە گەرمە ووشکەکاندا بە کانی (بالعرض) ، وە لە بەر ئەوەی گوزەرکردنی خێرایە بۆیە بە باشی هێزی دەرمانە ساردە شێدارەکانی پێدەگەیەنێت

بۆ نموونە دانەری کتێبی (القانون)و کەسانی تریش بڕیاریان داوە لەسەر بەکارهێنانی زافەران لە قورصی (الکافور)دا([٤٣٨]) چونکە بەخێرا گوزەری پێ دەکات و هێزی دەگەیەنێت ، هاوشێوەی ئەمەش زۆرەو شارەزایانی ئەم بوارە دەیزانن ، بەدوریش دانانرێت گەرم لە نەخۆشیە گەرمەکاندا سوودی هەبێ بەخاسیەت ، چونکە لە زۆر دەرماندا ئەو شتە دەبینرێت ، : لەوانە (الأنزروت)ە([٤٣٩]) کە دەرمانەکانی دیکەی چاو ئێشەی تێکەڵ دەکرێت ، وەکو شەکرو شتی تریش لە تاکە گەرمەکان ، چاوئێشەش ئاوسانێکی گەرمە بە ڕێکەوتنی پزیشکان ، هەروەها بەسوودبوونی گۆگردی گەرم بۆ گەڕی •

---

[٤٣٧] ـ بەلا محمد بەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان •

[٤٣٨] ـ الکافور : مادەیەکی کریستاڵی سپی ڕوونەو ، بۆنێکی توندی هەیە ، بە هەڵمبوونی ئاسانە لە پلەی گەرمی ئەو ژورەی تیایدایە ، بەڵام بە قورسی لە ئاودا دەنوێتەوە ، ئەم مادە لە دڵۆپاندنی داری درەختی کافورەوە بەدەست دێ ، دەرختی کافور درەختێکی هەمیشە سەوزی ناسراوە ، نزیکەی (٥٠) متر بەرزە ، داری درختەکە زۆر سپیەو بۆنێکی خۆشی هەیە ، مادەی کافور لە نێو دارو قەدی درەختەکەدایە ، بڕوانە : Arabic.rt.com

[٤٣٩] ـ الأنزروت : کەتیرەی دارێکی دڕکاویە ، تاڵەو ، سپی و سوری هەیەو ، لە چیاکانی وەڵاتی فارسدا هەیە ، هەموو ئاوساوکان هێمن دەکاتەوە ، بۆ داهاتن و ڕیپۆڤی چاو بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوە ، بڕوانە : نهاية الأرب في فنون الأدب ، وەرگێڕ •

شونێز گەرمی ووشکە لە دووەمدا ، بای سك ناهێڵێت ، (حبة القرع)[٤٤٠] دەکاتە دەرەوە ، بۆ ئەو تایەی لە چوارەم ڕۆژدا تووشی نەخۆش دەبێ و ، هەروەها بۆ تای بەڵغەمی بەسوودە ، کونیلە داخراوەکان (السدد) دەکاتەوە ، باکان شیی دەکاتەوە ، تەڕی و شێی گەدە ووشك دەکاتەوە ، ئەگەر کوترابو تێکەڵ بە هەنگوێن کرابو ، لە گەڵ ئاوی گەرمدا خورایەوە ، بەردی گورچیلەو میزڵدان دتوێنێتەوە ، میزو ، بێنوێژی و ، شیر هێنەرە ئەگەر بەردەوام چەند ڕۆژێك بیخواتەوە ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا (الخل) گەرم بکرێت و ، سکی تێ هەڵسوێنرێت ، کرمی (حب القرع) دەکوژێت ، ئەگەر لە گەڵ ئاوی گوڵاڵکی تەڕ یاخود کوڵاودا (ماء الحنظل الرطب أو المطبوخ) بشێلدرێت ، ئەوا کاریگەری بەهێزتر دەبێ لە دەرکردنی کرمدا ، وە پاك دەکاتەوەو دەبڕێت و ، شیی دەکاتەوە ، ئەگەر بکوترێت و بکرێتە نێو پەڕۆیەکەوەو ، بەردەوام بۆن بکرێت هەڵامەتی سارد چارەسەر دەکات .

ڕۆنەکەی بۆ (داء الحية)و[٤٤١]، بالوکەو خاڵ بەسوودە ، ئەگەر مسقاڵێکی لە گەڵ ئاودا بخورێتەوە ، بۆ هەناسەبڕکێ و تەنگەنەفەسی بەسوودە ، بە شێوەی بپێچانیش سوود بە سەرئێشەی سارد دەگەیەنێت ، ئەگەر حەوت دانەی بە ژمارە لە شیری ژناندا بخوسێندرێت و ، کەسی توشبوو بە نەخۆشی زەردووی (اليرقان) بیکاتە لووتی ، سودێکی زۆری پێ دەگەیەنێت .

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بکوڵێندرێت و ، پاشان لە دەم وەربدرێت ، بەسوود دەبێ بۆ ئەو ددان ئێشانەی لە ئەنجامی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بە هاڕاوی بکرێتە لووت ،

---

[٤٤٠] ـ حبة القرع : حۆرێکە لە کرمە دروێزە گەورە خرە بەرهەڵستەکان ، بڕوانە : القانون في الطب لأبن سينا ، فصل في الديدان ، وەرگێڕ

[٤٤١] ـ داء الحية : نەخۆشیەکە لە نەخۆشی (داء الثعلب) دەچێت ، بەڵام جیاوازی نێوانیان ئەوەیە کە نەخۆشی (داء الحية) تەنها مووی سەر ناوەڕێت بەڵکو پێستێکی تەنکی سەریشی لە گەڵدا دادەماڵرێت وەکو ئەو کاژە تەنکەی لە مار دەکرێتەوە ، بڕوانە : القانون في الطب لأبن سينا ، وەرگێڕ .

بەسوود دەبێ بۆ ئەو ئاوەی لە چاوەکاندا دروست دەبێ ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بە شێوەی پێچان (ضماد) بەکاربێت ، زیپکەو گەرپی کێماوی هەڵدەکەنێت و ، ئاوسانە بەڵغەمیە درێژخایەنەکان و ، ئاوسانە ڕەقەکان شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ڕۆنەکەی بکرێتە لووت بۆ نەخۆشی دەم خواربوون (اللقوة) بەسوودە ، ئەگەر نیو مسقاڵێ تا مسقاڵێکی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی جاڵجاڵۆکە زیانبەخشەکان (الرتيلاء) بەسوودە ، ئەگەر بهاپدرێت و تێکەڵ بە ڕۆنی قەزوان (دهن الحبة الخضراء) بکرێت و ، پاشان سێ تکی بتکێنرێتە گوێ ، بۆ ئەو سەرمایەی کە تووشی بووەو ، هەروەها بۆ باو کوشیلە داخراوەکانی بەسوود دەبێ .

ئەگەر ببرژێندرێت و ، پاشان بکوترێت بەزۆر وردی و ، لە زەیتدا بخوسێندرێت و ، سێ تک یاخود چوار تکی لە لووت بتکێنرێت ، بۆ ئەو هەڵامەتەی پڕمینێکی زۆری لە گەڵدایە بەسوودە .

ئەگەر بسوتێنرێت و تێکەڵ بە مێوی تواوەبوو (الشمع المذاب) لە ڕۆنی (السَوْسَن)([٤٤٢]) ، یاخود ڕۆنی خەنە (دهن الحناء) بکرێت و ، بریندەکانی قاچی پێ چەور بکرێت پاش شتنی بە سرکە ، سوودی پێ دەگەیەنێت و بریندەکانی لادەبات .

---

[٤٤٢] ـ السَوْسَن : گوڵەشلێر ، ڕووەکێکە شەصت ساننمەتریک بەرز دەبێتەوەو گوڵێک یاخود چەند گوڵێکی هەیەو ، هەریەکەیان لە غونچەیەکەوە پەیدا دەبن و دەپشکوێن ، هەیە سپی هەیە شین هەیە زەردە هەیە سوورە ، ڕووەکێکی تەەن درێژەو هەندێ جۆری بە بۆنی خۆش بەناویانگە چونکە ڕووەکێکی عەنبر ئامێزە ، کتوی و باخچەی هەیەو باخچەیەکەشی دوو جۆرە ، (الأَرَادُ) کە سپی یەو ، وە (الإيرِساءُ) ، بۆ ئاویەنگ بەسوودە ، هێمنکاری ماددە چڕەکانە ، جۆری (الأَرَادُ)ی بەسوودە بۆ نەخۆشبە ساردەکانی مێشك و ، با چڕە کزبۆکانی نێوی شیی دەکاتەوە ، گەڵاکانی بەسوودە بۆ سوتاوویی ئاوی گەرم ، هەروەها بەسوودە بۆ گەزنینی جانەوەران و دووپشك بەتایبەت ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، قاموسی ڕستە ، القاموس المحيط ، وەرگێڕ .

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بهاردرێت و ، نەخۆشیەکانی (البرص) و (البهاق الأسود)و([443]) سەری کرێشاوی تێ هەڵسوێنرێت ، سوودی پێ دەگەیەنێت و ، چاکیان دەکاتەوە ئەگەر وورد بهاردرێت و ، هەموو ڕۆژێك بە ئەندازەی کێشی دوو دیرهەمی بە ئاوی سارد‌ەوە لێ قووت بدرێ ، بە سوود دەبێ بۆ ئەو کەسانەی سەگی هار گەستونی پێش ئەوەی لە ئاو خاڵی بێت ، وە دڵنیاش دەبێ کە تیاناچێت ، ئەگەر ڕۆنەکەشی بکرێتە لووت ، بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی (الفالج) و (کُزاز)([444]) بە سوود دەبێ و ، مادەکانیان دەوەستێنێت ، ئەگەر دووکەڵیشی پێ بکرێت ، جانەوەران دوردەخاتەوە ·

ئەگەر (الأنزروت) لە ئاودا بتوێنرێتەوە و ، ئاوەوەی ئەڵقەکەی تێ هەڵسوێنرێت و ، پاشان (الشونيز)ی بەسەردا بپرژێنرێت ، ئەوا دەبی بە پرژێنەرێکی بەسوودی سەرسوڕمێن بۆ مایەسیری ، سوودەکانییشی چەندەها ئەوەندی ئەمەیە کە باسکرا ، خواردنەوەشی بە ئەندازەی دوو دیرهەم ، کەسانیکیش وایان ڕاگەیاندووە کە زۆری بەکارهێنانی کوشندەیە ·

الحرير : پێشتر ئاماژەی پێ درا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێی داوە بە (الزبير)و (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف) ئاورێشم بپۆشن " بەهۆی خورویەکەوە کە لە جەستەیاندا هەبوو ، هەروەها باسی سوودو میزاجیمان کرد ، بۆیە پێویست بەدووبارە بوونەوە ناکات ·

---

[443] _ البرص : سپێنیەکە تووشی جەستە دەبێ ·

البهاق : سپێتیەکەو ناگات بە ئاسنی سپێتیەکەی (البرص)و تووشی جەستە دەبێ و خەت خەت ڕەشی تێکەڵە ، بروانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ·

[444] _ الكُزاز : نەخۆشیەکی قورسە تووشی مرۆڤ دەبێ و تووشی کرژیونی جەستە دەبێ بەهۆی سەرماوە ، بروانە : المخصص لأبي سيدة ، ص٤٦٦ ، وەرگێڕ ·

بواری پزیشکێتی نوێش دەڵێت : الكزاز : نەخۆشیەکی قورسەو هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ پیسبوونی بریەکان بەو میکرۆبانەی کە spores هەڵدەگرن و ، لە هەمان بریندا گەشە دەکەن و ، ژەهرێکی بەهێز دەردەن کە کرژیونەوەیەکی توند لە ماسولکەکاندا دروست دەکات ، ئەم نەخۆشیە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر ناگواسترێتەوەو ، لەوانەیە کەسی تووشبوو بمرێت · بروانە : ar.wikipedia.org/wiki ، وەرگێڕ ·

حُرْفٌ ، تەرەتیزە : (أبوحنیفة الدِّیْنَوَري) دەڵێت : ئەمە ئەو تۆوەیە کە چارەسەری پێ دەکرێت ، هەروەها بە (الثفاء)یش ناوبراوەو لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسکراوە ، پوەکەکەشی بە (الحُرْف) ناودەبرێت و ، ڕەمەکی خەڵکیش پێ دەڵێن (الرشاد) واتە : تەرەتیزە ، (أبوعبید) دەڵێت (الثفاء) واتە : (الحُرْف) •

دەڵێم _ ابن القیم _ ئەو فەرموودەی ئامازەی بۆ کردوە ، (أبوعبید)و کەسانی تریش لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ دەیگێڕنەوە ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئای لە هەردوو تاڵەکەدا چ شیفایەك هەیە ، (الصَّبِرْ)و تەرەتیزە • ئیمامی (أبوداود) لە (المراسیل)دا باسی دەکات •

هێزی گەرمی و وشکێتی لە پلە سێ یەمدایە ، گەرم دەکات ، سك شل دەکات ، کرم و (حب القرع) دەکاتە دەرەوە ، ئاوسانەکانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، شەهەوەت و ئارەزووی جووت بوون دەجوڵێنێت ، گەڕی کێماوی و ، قلیشانی پێست و بەهۆیەوە هەڵوەرینی موو تووك پاك دەکاتەوە •

ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا پێچەڕێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ خەنەدا (الحناء) بکوڵێندرێت پاشماوەکانی سنگ دەکاتە دەرەوە ، ، خواردنەوەشی بۆ پێوەدان و گەرتنی جانەوەران بەسوودە ، ئەگەر لە شوێنێکدا بسوتێنرێت و دووکەڵی پێ بکرێت ، جانەوەرانی لێ دوورەخاتەوە ، هەروەها کەوتنی موری سەر دەوەستێنێت ، ئەگەر تێکەڵ بە ئاردی جۆو سرکە بکرێت و (سویق الشعیر والخل) ، پێچەڕێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بەسوودە بۆ نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا)و ، ئاوسانە گەرمەکانیشی شیی دەکاتەوە لە کۆتایەکەیدا •

ئەگەر لە گەڵ ئاو و خوێدا بپێچرێتە سەر دومەڵەوە پێی دەگەیەنێت ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئەندامانەی شلی و خاویان تێکەوتووە ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، دڵکەرەوەیە

بۆ خواردنی زیاتر ، بۆ نەخۆشی تەنگەنەفەسی و ، هەناسەسواری و ، چڕبوونی سپڵ بەسوودە ، سیی پاك دەکاتەوە ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەکات ، بۆ ئازاری ئەو چاڵایەی سەری ئێسقانی ڕانی تێدایەو لە ئەنجامی هاتنە دەرەوەی پاشماوە زیادەکاندا دروست دەبێ بەسوودە ، ئەگەر بخورێتەوە یاخود بە حوقنە هەڵبگیرێت ، وە بەڵغەمە لینجەکانی سینگ و سیی کانیش دەکاتە دەرەوە ٠

ئەگەر بهاڕدرێت و پاشان بە ئەندازەی پێنج دیرهەمی لێ بخورێتەوە لە گەڵ ئاوی گەرمدا ، سروشتی مرۆڤ نەرم ونیان دەکاتەوەو ، بایەکانیش شیی دەکاتەوەو ، بۆ ئازاری (القولنج) کە هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ سەرمابوون بەسوودە ، ئەگەر بهاڕدرێت و بخورێتەوە بۆ نەخۆشی بەڵەکی بەسوودە ٠

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا نەخۆشیەکانی بەڵەکی (البرص) و (البهق الأبیض) تێ هەڵسوێنرێت ، سوودیان پێ دەگەیەنێت ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو سەرئێشەی بەهۆی سەرماو بەڵغەمەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بکوڵێندرێت و ، بخورێتەوە ، خوو هێمن دەکاتەوە بەتایبەت ئەگەر نەهاڕدرابێ چونکە لینجیەکەی بەکوڵان شیی دەبێتەوە ، ئەگەر بەئاوەکەی سەر بشۆردرێت ، لە پیسی و شێ لینجەکان پاکی دەکاتەوە ٠

(جالینوس) دەڵێت : هێزی وەکو هێزی تۆوی خەرتەلەیە (بزر الخردل) ، بۆیە لەوانەیە ئازارەکانی ڕانی پێ گەرم بکرێت کە بە (عرق النسا) ناسراوەو ، هەروەها ئازارەکانی سەرو ، هەریەك لەو نەخۆشیانەش کە پێویستیان بە گەرم کردن دەبێ ، بەهاوشێوەی تۆوی خەرتەلە (بزر الخردل) کە گەرم دەکات ٠ پێدەچێ تێکەڵ بەهەندێ ئەو دەرمانانە بکرێت کە تووشبووی تەنگەنەفەسی دەیخواتەوە چونکە زانراوە کە تێکەڵە چڕەکان دەوەستێنێت بەباشی ، هەروەکو ئەوەی کە تۆوی خەرتەلە دەیوەستێنێت ، چونکە لە هەموو ڕوویەکەوە لەو دەچێت ٠

الحُلْبَةُ ، شملّی : باسکراوه کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەککە چووە سەردانی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)و ، فەرمووی : پزیشکێکی بۆ بانگ بکەن ، بۆیە (الحارث)ی کوڕی (کلدة)ی بۆ بانگ کرا ، تەماشایەکی کردو گووتی : هیچ مەترسیەکی لەسەر نی یە ، شملّی و خورمای (عجوة)ی تازەپی گەیوو بەیەکەوە بکوڵێنن و با هەڵی قوڕێنێت ، ئەوەبوو ئەوەیان بۆ ئەنجامداو ، چاك بۆوە .

هێزی شملّی لە گەرمیدا لە پلە دووداید ، لە ووشکیدا لە پلەی یەکەمدایە ، ئەگەر بە ئاوەوە بکوڵێندرێت ، قورگ و سینگ و سك نەرم دەکاتەوە ، کۆکەو ، زبری و ، تەنگەنەفەسی و ، هەناسە بڕکێ هێمن دەکاتەوە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبون زیاد دەکات ، بۆ باو ، بەڵغەم و ، مایەسیری بەسوودە ، دابەزێنەری کیموسە ئاڵۆزەکانە لە ڕیخۆڵەدا ، بەڵغەمی لینجی سینگ شیی دەکاتەوە ، بۆ ئەو دوومڵانەی لەناو سکدا پەیدا دەبێ و بۆ نەخۆشیەکانی سپی بەسوودە ، بۆ ئەم نەخۆشیانەی هەناو لە گەڵ ڕۆن و (الفانيذ)دا(٤٤٥) بەکاردەهێنرێت .

ئەگەر لە گەڵ کێشی پێنج دیرهەمی (الفوة)دا(٤٤٦) بخورێتەوە ، خوێنی بێنوێژی دەهێنێنت ، ئەگەر بکوڵێندرێت و ، پرچی سەری پێ بشۆردرێت لول دەبێ ، (الحزاز)(٤٤٧)

---

٤٤٥ ـ الفانيذ : جۆرێکە لە حەلوا لە قەندو نیشاستە دروست دەکرێت ، بڕوانە : تهذيب اللغة ، ج٣ ، ص١٨٩ ، وەرگێڕ .

٤٤٦ ـ الفوة : ڕەگی ڕوەکێکی ڕەنگ سوورەو بۆیەچیەکان بەکاریدەهێنن ، هەندێکی خۆڕسکەو هەندێکیشی دەچێنرێت ، لقەکانی چوارگۆشەی درێژی زبرن گەڵای پێوەیەو بەرێکی خڕی هەیە ، لە سەرەتای دەرچونیدا ڕەنگیان سەوزەو پاشان سوورەدەبن و ، کاتێکیش پێ بگەن ڕەش دەبن ، دەرمانێکی تاڵەو جگەرو سپڵ پاك دەکاتەوە ، میز هێنەر ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەکات ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية لأس اليطار ، وەرگێڕ .

٤٤٧ ـ الحزاز : ئازارێکە لە دڵدا پەیدا دەبێ بەهۆی خواردنێکەوە کە لە گەدەدا ترش دەبێ ، بڕوانە : تاج العروس ، للمرتضى الزبيدى ، وەرگێڕ .

ناهێڵێت ، هاڕاوەکەی ئەگەر تێکەڵ بە (النطرون)و[٤٤٨] سرکە کراو ، بە شێوەی پێچەر (الضماد) بەکارهات ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ژنان لە ئاوێکدا دانیشن شمڵی تێدا گوڵێنرابێت ، سوودی لێ دەبینن بۆ ئەو ئازارەی لە منداڵدانداو بەهۆی ئاوسانێکەوە پەیدابووە ، ئەگەر بپێچرێتە سەر ئاوسانە ڕەقە کەم گەرمەکانەوە ، شیی دەکاتەوەو سوودی بۆ دەبێ ، ئەگەر ئاوەکەی بخورێتەوە بۆ ئەو پێچ بەسکدا هاتنانە باشە کە بەهۆی باوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، وە ڕیخۆڵەکانیش خزۆ لووس دەکات ٠

ئەگەر بەخورماوە ، یا هەنگوێنەوە ، یا هەنجیرەوە بکوڵێندرێت و پێش نانی بەیانی بخورێت ، ئەوا بەڵغەمی لینجی سێنگ و گەدە شیی دەکاتەوەو ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو کۆکە درێژخایەنەی بەهۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ٠

بۆ ئەو کەسانەی تووشی ڕیخۆڵەگیران بوونەو پیسایان بۆ نایەتە دەرەوە بەسوودەو ، سکیان ڕەوان دەکاتەوە ، ، ئەگەر ڕۆنەکەی (دهنه) تێکەڵ بەمێو (الشمع) بکرێت بۆ ئەو درزو قڵیشانەی بەهۆی سەرماوە دروست دەبێ بەسوودە ، سوودەکانیشی چەندەها ئەوەندەی ئەمەیە کە باسکرا ٠

---

[٤٤٨] _ النطرون : جۆرە خوێیەکەو لە ئاوی گەرمدا بەئاسانی دەتوێتەوەو لە ئاوی ساردا بەقورسی ، (الورق)بشی پێ دەڵێن ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

له (القاسم)ى كوڕى (عبدالرحمن)ەوە دەگێڕێتەوە كە گوتويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((استشفوا بالحلبة))([449]) واتە : خۆتان بەشمڵى چارەسەر بكەن ٠ كەسانێك لە پزيشكان دەڵێن : ئەگەر خەڵك سوودەكانيان بزانيبا بە كێشى خۆى بە زێڕ دەيانكڕى ٠

پيتى خاء (خ) :

الخُبز ، نان : ثُبِتَ في الصحيحين ، عن النَّبيِّ ﷺ ، أنَّه قالَ : ((تَكُونُ الأرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّؤُهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَكْفَأُ أَحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ ، نُزُلا لأهْلِ الْجَنَّةِ))([450]).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺفەرموويەتى : ((لە ڕۆژى قيامەتدا زەوى دەبێت بە يەك نان و خواى تعالى وەريدەگێڕێت لەم دەستەوە بۆ ئەو دەست تا ڕاست و ڕێك بێتەوە وەكو چۆن كەسێكتان نانەكەى لە سفرەكەدا وەردەگێڕێت ، چونكە دەيكات بە خوانێك و بۆ خەڵكى بەهەشت ئامادەى دەكات)) ٠

وروى أبوداود في سننه : من حديث ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان أحبَّ الطعامِ إلى رسولِ الله ﷺ الثريدُ من الخُبز ، والثريدُ من الحيس([451]).

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : خۆشەويسترين خواردنەكان بەلاى پێغەمبەرى خواوە ﷺ تڵێتى نان و ، تڵێتى (الحَيْس) بوو.

---

[449] _ لم أجده بهذا اللفظ ، وروي في فضل الحلبة أحاديث موضوعة وباطلة ، انظر الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة (١ / ٣٨٨) ، تنزيه الشريعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة (٢ / ٢٤٦) ، الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة للشوكاني (١ / ٤٨٩) ٠

[450] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢٣١) ، ومسلم (٢٧٩٢) ٠

[451] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٨٣) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره ، قال أبوداود : وهو ضعيف ٠ (الحَيْس) تريني خورماو كەشك و ڕۆنەو تێكەڵ بەيەك دەكرێن ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزابادي ، وەرگێڕ ٠

وروى أبوداود أيضاً ، من حديث ابْنِ عُمَر _ رضي الله عنه _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ : ((وَدِدْتُ لوْ أَنَّ عِنْدَنَا خُبْزَةً بَيْضَاءَ مِنْ بُرَّةٍ سَمْرَاءَ مُلَبَّقَةٍ بِسَمْنٍ ولَبَنٍ)) ، فقام رَجُلٌ مِنْ القوم فَاتَّخَذَهُ ، فَجَاءَ بِهِ ، فَقَالَ : ((فِي أَيِّ شَيْءٍ كَانَ هَذَا السَّمْنُ ؟)) فَقَالَ : فِي عُكَّةِ ضَبٍّ . فقَالَ : ((ارفَعْهُ))[٤٥٢].

واته : له (ابن عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((حەزم پێیەتی ئەگەر نانێکی سپیمان لە گەنمێکی بۆری چاك تێکەڵ کراو بە ڕۆن و ماست هەبوایە)) ، ئەوەبوو پیاوێك لە خەڵکەکە هەستاو ئامادەی کردو ، هێنای ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : ((ئەم ڕۆنە لە چ شتێکدا بوو ؟)) پیاوەکەش فەرمووی : لە هیزەیەکی بزن مژەدا بوو . بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لایبەرە)) .

وَرَوَى الْبَيْهَقِيّ مِنْ حديث عَائِشَةَ _ رضي الله عنها _ ترفعه : ((أَكْرِمُوا الْخُبْزَ ، وَمِنْ كَرَامَتِهِ أَنْ لَا تَنْتَظِرَ بِهِ الْأُدْمَ))[٤٥٣].

واتە : خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ڕێزی نان بگرن ، ڕێزەکەشی ئەوەیە کە بخورێت و چاوەڕێی هاتنی پێخۆر نەکرێت)) . پێشەوا (ابن القيم) دەفەرمێت : ئەم فەرموودەیە لە (موقوف) دەچێت و ، بەرزکردنەوەی ئەم فەرموودەیەو ، هی پێشووش بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ جێگیر نەبووە .

بەڵام ئەو فەرموودەیەی کە باسی قەدەغەکردنی بڕینی نان دەکات بە چەقۆ ، فەرموودەیەکی پووچەو هیچ بنەڕەتێکی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بۆ جێگیر نەبووە ، لە

---

[٤٥٢] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨١٨) ، وابن ماجة (٣٣٤١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٢٣) .

[٤٥٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه الألباني في الضعيفة (٢٨٨٤) .

پاستیدا فەرموودەیەکی دیکە هاتووە سەبارەت بە قەدەغەکردنی بڕینی گۆشت بەچەقۆ ، کەچی ئەمەش (صحیح) نی یە ٠

(مُهَنَّا) دەڵێت : لە (أحمد)م پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە (أبي معشر) ، لە (هشام)ی کوڕی (عروة)وە ، لە بابیەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیگێڕێتەوەو فەرموویەتی : ((لا تقطعوا اللَّحْمَ بالسِّكِّين فإنَّ ذلك من فعل الأعاجم))[٤٥٤] ٠ واتە : ((گۆشت بەچەقۆ مەبڕن ، چونکە ئەوە کردارى عەجەمەکانە)) ٠ (أحمد)یش فەرووى : فەرموودەیەکی (صحیح) نی یەو ، ئەمەش نەناسراوە ، بەڵکو فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُمَيَّة)و ، فەرموودەکەی (المغيرة) پێچەوانەی ئەمەن ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُمَيَّة) ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((كان النبيُّ ﷺ يحتزُّ من لحم الشاة))[٤٥٥] واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ لە گۆشتی مەڕەکەی دەبڕی)) ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (المغيرة)ش ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((أنه لمَّا أضافه أمَرَ بجَنْبٍ فشُوِيَ ، ثم أخذَ الشَّفرَةَ ، فجعل يَحُزُّ[٤٥٦] واتە : ((کاتێ (المغيرة) بوبە میوانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا لایەك ببڕژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەکەی هەڵگرت و ، دەستی کرد بەبڕینی گۆشتەکە بۆ میوانەکەی)) ٠

---

[٤٥٤] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٣٨) ، وضعفه الألباني ٠

[٤٥٥] _ صحيح ٠ أخرجه أحمد (٤ / ١٣٩ ، ١٧٩) ، (٥ / ٢٨٧ ، ٢٨٨) ، والدارمي (٧٣٣) ، والبخاري (١ / ٦٣ ، ١٧٢) ، (٤ / ٥١) ، (٧ / ٩٦ ، ٩٨ ، ١٠٧) ، ومسلم (١ / ١٨٨) ، وابن ماجة (٤٩٠) ، والترمذي (١٨٣٦) ، كلهم عن طريق الزهري قال : أخبرني جعفر بن عمرو بن أمية عن أبيه فذكره ٠

[٤٥٦] _ صحيح ٠ أخرجه أحمد (٤ / ٢٥٢ ، ٢٥٥) ، وأبوداود (١٨٨) ، والترمذي في الشمائل (١٦٦) ، كلهم من طريق مسعر عن أبي صخرة جامع بن شداد ، عن المغيرة بن عبدالله ، فذكره عن المغيرة بن شعبة ٠

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەكانى نان :

چاكترين جۆرەكانى نان ئەوەيە كە بەچاكى شێلدرابێ و هەڵهاتبێ ، پاشان نانى تەنوور بەچاكترين جۆرى نان دادەنرێت و ، پاش ئەوەش نانى قرپنە ، پاشان نانى (المَلّة)[٤٥٧] لە پلەى سێ يەمدايە ، چاكترينيشى ئەوەيە كە لە گەنمى نوێ دروست كرابێ .

زۆرترين ئەو جۆرانەشى كە خۆراك بەخشە نانى (السَّميذ)ە[٤٥٨]، كە دەڤنگ هەرسە لەبەر زۆر پاكى و نەبونى هيچ كەپەكێك تيايدا ، بەدواشيدا نانى (الحُوَّارَى)[٤٥٩] ، پاشانيش (الخشكار)[٤٦٠] .

چاكترين كاتى خواردنيشى كۆتايى ئەو ڕۆژەيە كە دروست كرابێت ، نەرمەكەشى زياتر نەرم دەكات و خۆراك دەبەخشێ و تەڕ دەكات و بەخێراش دادەبەزێ ، ووشكەكەش بە پێچەوانەوەيە .

میزاجى نانى گەنم گەرمە لە نێوەندى پلە دووداً ، نزيكى ناوەندە لە شێدارى و ووشكێتيدا ، ووشكێتى زاڵە بەسەر ئەوەدا كە ئاگر ووشكى كردۆتەوە ، شێداريش بەسەر پێچەوانەكەيدا .

---

[٤٥٧] _ خبز المَلّة : نانى (المَلّة) لە نێو خۆڵەمێشى گەرمدا دەبرژێندريت و بەلاى دەشتەكيەكانەوە ناسراوە ، بڕوانە : مختصر خليل للخرشي ، ح١٦ ص٣٠٨ . وەرگێڕ .

[٤٥٨] _ خبز السَّميذ : نانێكە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە چەند جارێك بێژرابێت (سفر) ، بڕوانە : تاريخ دمشق ، ح٥٥ ص٤٩ . وەرگێڕ .

[٤٥٩] _ خبز الحُوَّارى : ئەو نانەيە كە لە پوخت و پاڵفتەى ئاردى سپى دروست دەكرێت ، بڕوانە : مجلة المنار ، ح ٢١ ، ص٤٩٨ . وەرگێڕ .

[٤٦٠] _ خبز الخشكار : نانى ئەسمەرە كە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە كەپەكەكەى تێدا بێ و پاك نەكرابێت ، بڕوانە : المعجم الوسيط . وەرگێڕ .

نانى گەنم خاسيەتێكى تێدايە ، بريتيە لەوەى خێرا قەڵەو دەكات ، نانى (القطائف)يش[٤٦١] خەڵتەيەكى چڕ دروست دەكات ، ووردكراويشى يا دروست دەكات و دڕەنگ هەرسە ، ئەوەش بە ماست دروست دەكرێت خۆراكيكى زۆر دەبەخشێت و ، دڕەنگ لە گەدە لێژ دەبێتەوە .

نانى جۆ ساردو ووشكە لە يەكەمدا ، بەبەراوردى گەنم خۆراكێكى كەمتر دەبەخشێت .

خَلٌّ ، سركە : وعن جابر – رضي الله عنه – : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَأَلَ أَهْلَهُ الأُدْمَ ، فقالوا : مَا عِنْدَنَا إِلاَّ خَلٌّ ، فَدَعَا بِهِ ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ ، ويقول : ((نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ ، نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ))[٤٦٢].

واتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ داوای پێخۆری لە خێزانەكانی كرد ، ئەوانيش فەرموويان : جگە لە سركە هيچی ترمان نی يە ، ئەوەبوو فەرمانيدا بۆی بێنن ، بۆيە دەستی كرد بەخواردنی و دەيفەرموو : ((چاكترين پێخۆر سركەيە ، چاكترين پێخۆر سركەيە)) .

وفي سنن ابن ماجة عن أُمِّ سعد _ رضي الله عنها عن النبيِّ ﷺ : ((نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ ، اللَّهُمَّ بَارِكْ فِي الْخَلِّ ، فَإِنَّهُ كَانَ إِدَامَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي ، وَلَمْ يَفْتَقِرْ بَيْتٌ فِيهِ خَلٌّ))[٤٦٣].

واتە : لە (أُمِّ سعد)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاكترين پێخۆر سركەيە ، پەروەردگارا فرە بەرەكەت بخەرە سركەوە ، چونكە پێخۆری پێغەمبەرانی پێشم بووە ، ئەو ماڵەش سركەی تێدابێ هەژار ناكەوێت)) .

---

[٤٦١] _ خبز القطائف : پارچە هەويرێكن بە بچكۆلە لول دەكرێن و بەكەوانەيی سوردەكرێنەوەو ناوەخن دەكرێن بە كاكلە گوێزو شتی تر ، بڕوانە : قاموسی رسنە ، وەرگێڕ .

[٤٦٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١٢٥ ، ١٢٦) عن أبي سفيان طلحة بن نافع عن جابر فذكره .

[٤٦٣] _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٢٣١٨) ، وحكم عليه بالوضع الشيخ الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦١) .

سرکه له گەرمی پێکهاتووه ، ساردی بەسەردا زاڵە ، ووشکه له سێ یەمدا ، بەهێز ووشک دەکاتەوە ، قەدەغەی تێڕژانی مادەکان دەکات ، سروشت نەرم ونیان دەکاتەوە ، سرکەی مەی و شەراب (خل الخمر) بۆ گەدەی گرگرتوو بەسوودە ، (الصفراء) کپ دەکاتەوە ، زیانی دەرمانە کوشندەکان دوردەخاتەوە ، شیرو خوێن ئەگەر لە هەناودا بەستڕان شی یان دەکاتەوە ، سوود بە سپڵ دەگەیەنێت ، گەدە خۆشە دەکات ، سك دەگرێتەوە ، تینویەتی دەوەستێنێت ، قەدەغەی ئاوسان دەکات لە هەر جێگەیەك ویستی دەرچوونی هەبێ ، یارمەتی هەرسکردن دەدات ، دژ بە بەڵغەمە ، خۆراکە چڕەکان نەرم ونیان دەکاتەوە ، خوێن ڕوون و ناسك دەکاتەوە ٠

ئەگەر بەخوێ وە بخورێتەوە ، بەسوودە بۆ ئەو کەسەی قارچکی کوشندەی خواردبێت ، ئەگەر هەڵقوڕێندرێت ، زاڕووی پەیوەست بە بنەڕەتی مەڵاشووە دەبڕێت ، ئەگەر بە گەرمی لە دەم وەردرێت ، بۆ ئازاری ددان بەسوودەو ، پوکیش بەهێز دەکات ٠

بە شێوەی تێ هەڵسوان بۆ نەخۆشی (الدَّاحس)و([٤٦٤]) ، ئەو برینانەی لە لاکانی مرۆڤدا پەیدادەبن و ئاوسانە گەرمەکان و ، سووتان بەئاگر بەسوودە ، دڵ دەکاتەوە بۆ خواردن ، گەدە چاك و بۆن خۆش دەکات ، بۆ لاوێتی چاکەو ، لە هاوینیشدا بۆ دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکان چاکە ٠

خلاڵ : ددان پاکەوکار : دوو فەرموودەی لەبارەوە هاتوون (صحيح) نین ، یەکەمیان : يُروى من حديث أبي أيوب الأنصاري يرفعه : يا حَبَّذا المُتَخَلِّلونَ من الطَّعام ، إنه ليس شيءٌ أشدَّ على المَلَكِ من بَقيَّةِ تَبْقى في الفمِ من الطعامِ([٤٦٥]) وفيه واصلُ بن السائب ، قال البخاري

---

[٤٦٤] ـ الدَّاحس : زیپکەیەکە لە نێوان نینۆك و گۆشتەکەدا دەردەچێت و بەهۆیەوە نینۆکەکە دەکەوێت ، بڕوانە: للمعجم الوسيط ، ج١ ، ص٥٦٧ ، وەرگێڕ٠

[٤٦٥] ـ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٤١٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (١٥١) ٠

والرازي : منكر الحديث ، وقال النسائي والأزدي : متروك الحديث • واته : له (أبي أيوب الأنصاري)وه _ خواى ليّ رازى بيّت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((چەند چاكە ئەو كەسانەى بە ددان پاكەوكار ددانەكانيان پاش خۆراك خواردن پاك دەكەنەوە ، بەڕاستى هيچ شتێك بە لاى فريشتەوە قورستر نى يە لە پاشماوەى ئەو خۆراكەى لە زاردا دەمێنێتەوە)) •

دووەم : يروى من حديث ابنِ عبّاسٍ ، قال عبدُالله بنُ أحمدَ : سألت أبي عن شيخٍ روى عنه صالحٌ الوحاظيّ يقال لهُ محمد بنُ عبدِالملكِ الأنصاريّ حدّثنا عطاءٌ عن ابنِ عبّاسٍ قالَ : نهى رسول الله ﷺ أن يُتَخَلَ باللّيط والآس ، وقال : إنهما يسقيان عُروقَ الجُذَام .

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كردووە ددان پاك بكرێتەوە بە تۆپكلى پەقى قامیش و (الآس)و([٤٦٦]) فەرمووى : پەگەكانى نەخۆشى گولى دەبوژێننەوە ، ئەوەبوو (عبدالله)ى (أحمد) فەرمووى : بابم فەرمووى : (محمد)ى كوڕى (عبدالملك)م بينى كوێر بوبو كەچى فەرموودەى هەڵبەستراوى دادەناو درۆى دەكرد •

پاشان • ددان پاكەوكار بەسوودە بۆ پووك و ددان ، تەندروستيان دەپارێزێت ، بۆ گۆڕينى بۆنى زار بەسوودە ، چاكترين جۆريشى ئەوەيە كە لە دار چوكلّەكانى پاككردنەوەو ، هەروەها

---

[٤٦٦] _ الآس : بريتيە لە درەختزكەيەكى هەميشە سەوز ، بەزۆرى لە شوێنە شيدارو سێبەريەكاندا دەڕوێت ، لقێكى زۆرى پێوەيە و ، بۆنێكى خۆشى هەيە ، لقەكان گولكەلێكى ڕەنگ سپى مەيلەو پەمەيى هەڵدەگرن ، بەرێكى ڕەشى هەيەو ، لە كانى پێگەشتنيدا دەخورێت و هەروەها ووشك دەكرێنەوەو دەبكەن بە بەهارات ، هەموو ڕووەكەكە بەكار دەهێنرێت ، سەرەڕاى بۆنە خۆشەكەى • بروانە : www0khayma.com •

له دارەكانی زەیتون و بیی (الخلاف) وەرگیرابێ ، بەڵام پاككردنەوە بە قامیش و (الآس)و ڕێحانەو (الباذروج)([٤٦٧]) زیانبەخشە ٠

پیتی دال (د) :

دُهْنٌ ، ڕۆن : روى الترمذي في كتاب الشمائل من حديث أنس بن مالك _ رضي الله عنهما _ قال : كان رسول الله ﷺ يُكثِرُ دُهْنَ رأسِهِ ، وتسريحَ لِحيته ، ويكْثِرُ القِناعَ كأن ثَوْبَه ثَوبُ زَيَّاتٍ([٤٦٨]).

واتە : لە (أنس)ی كوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺبەزۆری سەری چەور دەكردو ، ڕیشی دادەهێناو ، پارچە پەڕۆیەكی بەسەردا دەدا پاش چەوركردن وەكو ئەوەی پۆشاكەكەی پۆشاكی ڕۆن فرۆش بێت ٠

ڕۆن كونیلەكانی جەستە دادەخات ، قەدەغەی شیی بوونەوەی مادەكان دەكات ، دوای خۆشتن بەئاوی گەرم ئەگەر بەكارهات ، چاكی و جوانی شێداری بە جەستە دەبەخشێ ، ئەگەر پرچی پێ چەوەر بكرێت چاكی و جوانی پێ دەبەخشێ و درێژی دەكات ، بۆ سورێژە بەسوودەو ، زۆرترین بەڵاكانی لێ دوردەخاتەوە ٠

وفي الترمذي : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ مرفوعاً : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به))([٤٦٩]) ٠

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ: ((زەیت بخۆن و خۆتانی پێ چەور بكەن)) ٠

---

[٤٦٧] _ الباذروج : نبات طيب الرائحة : بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

[٤٦٨] _ أخرجه الترمذي في الشمائل (٣٣) ، (١٢٦) عن يزيد الرقاش عن أنس بن مالك فذكره ٠

[٤٦٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٤) ، وأحمد (٣ / ٤٩٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠٣) ٠

ڕۆن لـه وەڵاتـه گەرمـەکانی وەکـو _ حیجـازو هاوشـێوەکانیدا _ لـه گـەورەترین هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستی و چاکردنی جەستەیەو ، زۆر پێویستە بۆ ئەوان ، بەڵام دانیشتوانی وەڵاتە سارەدەکان ئەوەیان پێویست نی یە ، زۆر بەکارهێنانیشیی لە سەردا بۆ چاو مەترسی تێدایە ٠

چاکترین ڕۆنیش سادەکانە وەکو : زەیتی زەیتون ، پاشان ڕۆن و ، پاشانیش ڕۆنی کۆنجیە ٠

بەڵام ئاوێتەکان : هەندێکیان ساردی تـەڕو شێدارن ، وەکو ڕۆنی گوڵی وەنەوشـە(دهن البنفسج) کە بۆ سەرئێشەی گەرم بەسوودە ، ئەو کەسانە دەنوێنێت کە بەشەو ناتوانن بنون ، مێشك شێدار دەکاتەوە ، بۆ قڵیشانی دەست و پێ و دەم وڵێو بـەهۆی سـەرماوە یـا بـەهۆی نەخۆشیـەوە بەسوودە ، هەروەها بۆ زاڵبونی ووشکێتی بەسەر جەستەدا بەسـوودە ، گـەرێتی و ، خوروی ووشکی تـێ هەڵدەسـوێنرێت و سـوودی لـێ وەردەگرن ، جوڵانـەوەی جومگـەکان ئاسان دەکاتەوە ، بۆ کەسانی خاوەن میزاجی گەرم لـه هاویـندا بەسـوودە ، دوو فـەرموودەی پوچیشی لەبارەوە هاتوون و هەڵبەستراوە بە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ:

یەکەم : فضلُ دُهن البَنَفْسَج على سائرِ الأدهان ، كَفَضْلِي على سائرِ الناس ٠واتە : فـەزڵ و چاکی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێکڕای ڕۆنەکاندا ، وەکـو فـەزڵ و چـاکی منـە بەسـەر فـەموو خەڵکدا ٠

دووەم : فضلُ دُهن البنفسَج على سائرِ الأدهان ، كفضل الإسلام على سائرِ الأديـان ٠ واتـە : فەزڵ و چاکەی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێکڕای ڕۆنەکاندا ، وەکـو فـەزڵ و چـاکی ئیسـلامە بەسەر هەموو ئاینەکاندا ٠

هەندێ لە ئاوێتەکانیش : گەرمی تەپو شێدارن ، وەکو ڕۆنی (البان)([٤٧]) ، بەڵام نەک ڕۆنی گوڵەکەی ، بەڵکو ڕۆنی تۆوەکەی کە سپی یەو مەیلەو خاکیە وەکو فستق ، ڕۆن و چەوریەکی زۆری تێدایەو ، بەسوودە بۆ ئەستورو ڕقێتی دەمارو ، نەرمی دەکاتەوە ، بۆ پەڵە سپێکانی سەر نینۆک و ، پەڵەکانی سەر پێست کە جیاوازن لە ڕەنگی ئاسای پێست و ، پڵەو خاڵ و سورایەکانی سەر دەم وچاو و ، بەڵەکی بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوەو ، ئێ ووشکەکان نەرم دەکاتەوە ، دەمارگەرم دەکات ، فەرمووەیەکی پووچیشی لەبارەوە هەڵبەستراوە کە هیچ بنەڕەتێکی نی یە بەم بێژەیە : ((ادّهنوا بالبانِ ، فإنه أحظى لكم عند نسائكم)) واتە : ((بەڕۆنی (البان) خۆتان چەور بکەن ، چونکە بەڕێزترو خۆشەویستر دەبن بەلای خێزانەکانتانەوە)) . لە سوودەکانی تریشی دڵانەکان پاك دەکاتەوە ، جوانی و گەشداری پێ دەبەخشێ و ، تەڵخ و بەڵخەکانی پاك دەکاتەوە ، هەرکەس دەم وچاوو لاکانی پێ چەور بکات تووشی پێچ بەسکدا هاتن و قژیشانی دەم وچاو لێو و پێ نابێت ، ئەگەر نێوان هەردوو ڕانی و ئەندامی نێرینەی پێ چەور بکات ، بۆ ساردی گورچیلەو ، میزەچڕتێ بەسوودە .

---

[٤٧] ـ البان : درەختێکە بەڕێکی بەرز دەبێتەوەو ، لقەکانیشی ڕێك و کەمن ، درێژی ئەم درەختە نزیکەی (٦) متر دەبێ ، گوڵێکی چڕی جوانی پەمەیی پێوەیەو ، پێش دەرچوونی گەڵاکان دەردەچن لە ئێوان مانگەکانی مارس و نیسانەدا ، پاشان گوڵەکان بەرێکی درێژ دەدەن کە بریتیە لە بەرگێك و هەر بەرگێکیش چەند دانە تۆوێکی نێدایە لە یەك ڕیزدا ، تۆوەکان گەورەن و تا ڕادەیەك لە فستق دەچن ، بڕوانە .

www.pepy.com

پێتی ذال (ذ) :

ذريرة : ناوی گیایەکی بۆنخۆشە : ثبت في الصحيحين : عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : طيَّبتُ رسولَ الله ﷺ بيدي ، بذَريرَةٍ في حَجَّةِ الوَدَاعِ لِحلِّه وإحرامِه[٤٧١].

واتە : لە دایکە (عائشة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : بەدەستەکانی خۆم پێغەمبەری خوام ﷺ لە حەجی مالئاوایدا بە (ذريرة) بۆنخۆش کرد ، کاتێ کە ئیحرامی بەست و کە ئیحرامیشی کردەوە پێش تەواف کردن .

پێشتر باسی (ذريرة)مان کردو سوودەکانیشمان خستەڕوو ، بۆیە پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات .

ذُبَابٌ ، مێش : لە فەرموودەکەی (أبي هريرة)دا کە فەرموودەیەکی (المتفق عليه)ە باسی ئەوە کراوە کە مێش ئەگەر کەوتە خواردن و خواردنەوەوە نقومی شتەکە دەکرێت ، بۆ بەدەستهێنانی شیفا کە لە بالێکیدایە ، چۆنکە وەکو (الترياق)ە بۆ ئەو ژەهرەی لە بالەکەی دیکەیدایە ، سوودەکانی مێشیشمان پێشتر خستە ڕوو .

ذَهَبٌ ، زێڕ : روى أبوداود ، والترمذي : أنَّ النبيَّ ﷺ رَخَّصَ لِعَرْفَجَةَ بنِ أسْعَدَ لَمَّا قُطِعَ أنْفُهُ يومَ الكُلاب ، واتَّخَذَ أنفاً من وَرِقٍ ، فأنْتَنَ عليه ، فأمَرَه النبيُّ أنْ يَتَّخِذَ أنْفاً مِنْ ذَهَبٍ[٤٧٢].

واتە : کاتێ (عَرْفَجَةَ)ی کوڕی (أسْعَد) لە ڕۆژی جەنگی (الكُلاب)دا لووتی بڕاو ، لوتێکی زیوینی بۆ خۆی دروست کرد ، بۆگەنی کرد ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایە کە لووتێکی زێڕین بەکاربێنێت . (عَرْفَجَةَ)ش جگە لەم تەنها فەرموودەیە هیچی تری نی یە .

---

[٤٧١] _ صحيح _ تقدم تخريجه .

[٤٧٢] _ حسن : أخرجه أحمد (٢٣١٥) ، وأبوداود (٤٢٣٣) ، والترمذي (١٧٧٠) ، والنسائي (٨ / ١٦٣ ، ١٦٤) كلهم من طريق عبدالرحمن بن طرفة عن عرفجة بن أسعد فذكره .

زێر : بۆ ڕاڵاوەیی دونیا بەکاردێت ، تەڵسەمی بوونیەتیە ، شادی هێنی نەفسە ، بەهێزکاری دەرکەوتنە ، نهێنی خوایە لە زەمینەکەیدا ، میزاجی لە تێکڕای چۆنیەتیەکانیدایە ، گەرمیەکی نەرم ونیانی تێدایە بەشدار دەبێ لە تێکڕای شتە شادی هێنەرەکاندا ، نێوەنجیترین و بەڕێزترین کانزاکانە بەڕەنگی .

لە خاسیەتەکانی ئەوەیە کە ئەگەر بخرێتە ژێر خاکەوە ، ئەو خاکە هیچ زیانی پێ ناگەیەنێت و ، هیچی لێ کەم ناکاتەوە ، ئەگەر وورەو خاکەکەی (برادە) تێکەڵ بەدەرمان بکرێت ، بۆ لاوازبوونی دڵ و ، لەرزین کە بەهۆی زاڵبوونی (السوداء)ەوە دروست دەبێ بەسووە ، بۆ وورینەو ، دڵگرانی و ، خەم و ، ترسان و توقین و ، عیشق بەسووە ، جەستە قەڵەو دەکات و ، بەهێزی دەکات ، زەردووی لادەبات ، ڕەنگ وبۆ چاك وجوان دەکاتەوە ، بۆ گوڵی و ، تێکڕای ئازارو نەخۆشیە (السَّوداویَّة)کان بەسووە ، لە نەخۆشیەکانی (داءالثعلب)و ، (داء الحیة)دا بەخاسیەت بەشدارە ، بەخواردنەوەو تێ هەڵسوان ، چاوەکان پاك دەکاتەوەو بەهێزی دەکات ، بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەکان بەسوودەو ، هەموو ئەندامەکان بەهێزی دەکات . بۆگەنی دەم ناهێلێت ئەگەر تیایدا ڕاگیرا ، ئەو کەسەی نەخۆشیەکی هەبێ و پێویست بەدلخکردن بکات و ، بەزێڕ داخی بکات ، شوێنەکەی تڵۆقە دروست ناکات و ، بەخێراش سارێژ دەبێتەوە ، هەرکەس کلچێوکێکی زێڕین بۆ ڕەشتنی چاو بەکاربێنێت ، چاوی بەهێز دەکات و پاکی دەکاتەوە ، ئەگەر ئەنگوستیلەیەکی لێ دروست بکرێت و نقێمەکەشی هەر لە خۆی بێ و گەرم بکرێت و ، پەڕە گەورەکانی پێشەوەی کۆتری پێ داخ بکرێ ، هۆگری هێلانەکەی دەبێ و ، جێگەکەی ناگۆڕێت .

خاسیەتێکی سەرسوڕمێنی تێدایە لە وەرە بەرزکردنەوەدا ، بۆیە ڕێی پێدراوە لە جەنگدا بەکاربهێنرێت و لە چەکیشدا بەکاربێت بەئەندازەی ئەوەی ڕێی پێدراوە ، وقد روى الترمذي

من حديث مَزيدَة العَصَري _ رضي الله عنه _ ، قال : دخل رسولُ الله ﷺ يومَ الفَتْح ، وعلى سيفِهِ ذَهَبٌ وفِضةٌ[٤٧٣].

واته : له (مَزيدة العَصَري)وه _ خوای لێ رازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە رۆژی رزگارکردندا چووە مەککەوەو ، شمشێرەکەی زێڕو زیوی بەسەرەوە بوو .

زێڕ خۆشەویستی نەفسەو هەرکات دەستی کەوت ، ئاسوودەی پێ دەبەخشێ و چیتر ئاوەڕ لە خۆشەویستەکانی دیکە ناداتەوە ، ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ﴾[آل عمران : ١٤] واتە : ﴿ زُيِّنَ ﴾ جوان کراوە ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ بۆ خەڵکی (دونیا پەرست) ﴿ حُبُّ الشَّهَوَاتِ ﴾ خۆشی و ئارەزووانی نەفسی ﴿ مِنَ النِّسَاءِ ﴾ لە ئافرەتان ﴿ وَالْبَنِينَ ﴾ وکوڕان ﴿ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ ﴾ ودارای زۆری کەڵەکە کراو ﴿ مِنَ الذَّهَبِ ﴾ لە ئاڵتون و زێڕ ﴿ وَالْفِضَّةِ ﴾ وزیو ﴿ وَالْخَيْلِ ﴾ وئەسپ و ماینانی ﴿ الْمُسَوَّمَةِ ﴾ نیشانەدار (بەسپێتی ناوچاوان و هەر چوار پەلی ﴿ وَالْأَنْعَامِ ﴾ هەروەها ئاژەڵ وچواروپێیان ﴿ وَالْحَرْثِ ﴾ و کشتوکاڵ[٤٧٤].

وفي الصحيحين : عن النبي ﷺ : ((لو كان لابن آدمَ وادٍ من ذَهبٍ لابتغى إليه ثانياً ، ولو كان له ثانٍ ، لابتغى إليه ثالثاً ، ولا يملأ جَوفَ ابن آدمَ إلا التُّرابُ ، ويتوبُ اللهُ على مَن تابَ))[٤٧٥].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەگەر نەوەی ئادەم شیویك زێڕی هەبوایە ، ئارەزووی دووەمی دەکرد ، ئەگەر دووانی هەبوایە ، ئارەزووی سێ یەمی دەکرد ، بەدەر لە

---

[٤٧٣] _ ضعيف : أخرجه الترمذي (١٦٩٠) بإسناده عن هود بن عبدالله بن سعد ، عن جده مزيدة فذكره ، قال الترمذي : هذا حديث حسن غريب ، وجد هود اسمه مزيدة العصري .

[٤٧٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٤٧٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢١٦) ، ومسلم (١٠٤٨) .

خاکیش هیچی تر سکی نەوەی نادەم پڕ ناکات و ، پەروەردگاریش تەوبەو پەشیمانی ئەو کەسە قبوڵ دەکات کە دڵوای تەوبە دەکەن و پەشیمان دەبنەوە)) .

زێڕ گەورەترین کۆسپ و جیاکاری نێوان بەندەکان و نێوان سەرکەوتنی گەورەیە لە ڕۆژی قیامەتدا ، گەورەترین شتێکیشە کە سەرپێچی خوای تعالای پێ کرابێ ، هەر زێڕیش بو بە هۆکاری بڕینی پەیوەندی خزمایەتی و ، خۆڕێن ڕشتن و ، حەرامکراوەکان حەڵاڵ کران و ، قەدەغەی مافەکان کرلو ، بەندەکان ستەمیان لە یەکتر کرد ، هۆکاری ویستنی دونیاو ، وازهێنانە لە ڕۆژی دوای و ئەوەی خوای تعالی بۆ خۆشەویستانی خۆی ئامادەی کردووە ، چەندەها ماف بەزێڕ پێشێل کرلو ، هەر بەزێڕیش چەندەها پۆچی زیندو کرانەوەو ، چەندەها ستەمکار سەرخران و ، چەندەها ستەملێکراو بەزێنران ، چەند جوانە ئەوەی (الحريرى) لەم بارەوە گوتویەتی :

تبّاً لهُ من خادعٍ مُمانِقِ ... أصْفَرَ ذي وجْهَيْنِ كالمُنافِقِ
يَبدو بوَصْفَيْنِ لعَينِ الرّامِقِ ... زينَةِ معْشوقٍ ولوْنِ عاشِقِ
وحُبّهُ عندَ ذَوي الحَقائِقِ ... يدْعو الى ارتكابِ سُخْطِ الخالِقِ
لوْلاهُ لمْ تُقْطَعْ يَمينُ سارِقِ ... ولا بدَتْ مظْلِمَةٌ منْ فاسِقِ
ولا اشْمأزّ باخِلٌ منْ طارِقِ ... ولا شكا المَمطولُ مطلَ العائِقِ
ولا استُعيذَ منْ حَسودٍ راشِقِ ... وشرّ ما فيهِ منَ الخَلائِقِ
أنْ ليسَ يُغْني عنْكَ في المَضايِقِ ... إلّا إذا فرّ فِرارَ الآبِقِ

واته :

خـــــوا له ناوی بەرێت چ فێڵاویەکی هەڵپە
زەردەو دووڕووە وەکـــــــو کەســـــــــی دووڕوو
بەدوو وەسف بۆ چاوی بینەر دەردەکـــەوێت
خشڵێکی خۆشـــــــــــــەویست و ڕەنگی ئاشـــــــق
خۆشەویشتیی بەلای کەسانی هەقیقەت زانـــەوە
دەبێ بەهۆی تـــــــووڕەبوونی پەروەردگـــــــــار
ئەگەر ئەو نەبوایە دەستە ڕاستی دز نەدەبڕدراو
ســـــتەمیش لە کەســـــی خراپەوە دەرنەدەکـــــــەوت
دەست قوچاویش بێزی لە لێدەری دەرگا نەدەبـــۆوەو
کەسی دواخەریش سکاڵای کۆسپی نەدەکرد بۆ ئەوەی لەئەستۆیدایە
پەناش نەدەگیرا لە کەسی ئێرەبی بەری چاوتێبرو
شـــــــــەڕی ئەو بەدیهێنراوانەی لە ســـــــەر زەویدان
لە تەنگانەشدا هیچی تر جێگەی تۆ نـــاگرێتەوە
مەگـــــەر هەڵبێت وەکـــــو هەڵهـــــــــاتنی کوێلە

پیتی الراء (ر) :

رُطَبٌ ، خورمای ڕوتابی تازە پێگەیوو : قال الله تعالى لمريمَ ﴿ وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا فَكُلِي وَٱشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ﴾[مريم : ٢٥] واته : ﴿ وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾ قەدی ئەو دارخورمایەش بۆ لای خۆت ڕاوەشێنە ﴿ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴾ خورمای تازە پێ گەییوەت بەسەردا دەباری ﴿ فَكُلِي وَٱشْرَبِي ﴾ ئینجا (لەو خورما) بخۆ و (لەو ئاوەش) بخۆرەوە ﴿ وَقَرِّي عَيْنًا ﴾ چاوو دڵ ڕۆشن بە ([٤٧٦]).

[٤٧٦] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

وفي الصحيحين عن عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسول الله ﷺ يأكُلُ القِثَّاءَ بالرُّطَبِ(٤٧٧).

واتـه : لـه (عبـدالله)ى كـوڕى (جعفـر)ەوە _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ فەرمووبـەتى : پێغەمبەرى خوام بينى ﷺ كالياڕو خورماى ڕۆتابى تازە پێكەيوى بەيەكەوە دخوارد .

وفي سنن أبي داود ، عن أنس قال : كان رسولُ الله ﷺ يُفطِرُ على رُطَباتٍ قبلَ أن يَصلِّيَ ، فإنْ لم تكُن رُطباتٌ فتمراتٌ ، فإن لم تكن تَمراتٌ ، حَسَا حسْواتٍ من ماءٍ(٤٧٨) .

واته : له (أنس)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرمووبەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ڕۆژووى بە چەند خورمايەكى ڕوتابى تازە پێكەيوو دەشكاند ، پێش ئەوەى نوێژى بكردبا ، ئەگەر خورماى ڕوتابى تازە پێكەيو نەبوايە چەند خورمايەكى دەخوارد ، ئەگەر خورماش نەبوايە ، چەند قومێكى ئاوى دەخواردەوە .

ميزاجى خورماى ڕوتابى تازە پێكەيوو وەكو ميزاجى ئاوەو گەرمى تەڕو شێدارە ، گەدەى سارد بەهێز دەكات و گونجاوێتى ، ئارەزووى جووتبوون زياد دەكات ، جەستە چاك و بەپيت دەكات ، گونجاوە بۆ خاوەن ميزاجە سارەكان و ، خۆراكێكى زۆر دەبەخشێت .

گونجاوترين ميوەيە بۆ دانيشتوانى مەدينەى پيرۆزو وەڵاتانى دێكەش كە ميوەى سەرەكيانە ، بۆ جەستەش بەسوودە ، ئەگەرچى ئەوەى پێى ڕانەهاتبێ بەخێرا لە جەستەيدا بۆگەن دەكات و ، خوێنێكى خراپى لێوە دروست دەبێ ، بەزۆر خواردنيشى سەرئێشەو (

---

٤٧٧ _ صحيح ! تقدم تخريجه .

٤٧٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٦٤) ، وأبوداود (٢٣٥٦) ، والترمذي (٦٩٦) كلهم عن ثابت أنه سمع أنس
ابن مالك فذكره .

السوداء) دروست دەكات ، زيان بەدڵان دەگەيەنێت ، بە (السَّكْنجَبين)و[٤٧٩] شتى تـرى بـەو هاوشێوانە چاك دەكرێت .

كە پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خورمايى ڕەتابى تازە پێگەيوو ، ياخود بەخورما ، ياخود بـەئاو ڕۆژوو دەشـكێنێت ، لەبـەر نەبێنيـەكى نـەرم ونيانـە ، چـونكە ڕۆژوو گـەدە لـە خـۆراك خـاڵى دەكاتەوە ، جگەريش شتێكى واى تێدا بەدىناكات ڕاپكێشێت و بينێرێت بۆ هێـزو ئەندامـەكانى جەستە ، شيرينيش لە هەموو شتێك خێراتر بە جگەر دەگات و ، لە هەمووشـتێكيش بەلايـەوە خۆشەويسترە ، بەتايبـەت ئەگەر خورماى ڕەتابى تازە پێگەيو بێت ، زيـاتر قبـوڵى دەكـات و ، خۆى و هەموو هێزەكانى تريش سوودى لێ دەبينن ، ئەگەر خورماى ڕەتـابى تـازە پێگـەيوش نەبوو ، ئەوا خورما ئەو ڕۆژە دەبينێت ، ئەگەر خورماش نەبوو ، قومە ئاوەكان گـرى گـەدەو ، گـەرمى ڕۆژوو دەكوژێننـەوەو ، پاشـان ووريـا دەبێتـەوە بـۆ خـۆراك و ، بـە حـەزو ئـارەزووە وەريدەگرێت .

رَيْحانٌ ، ڕێحانە : قال تعالى : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾[الواقعة : ٨٨] واتە : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾ ئەجا ئەگەر ئەو (كەسەى لە گيانەڵايە) لە نزيكان بێ (لەخوا) ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾ ئەوە حەسانەوەو بۆن خۆشى و بەهشتى پڕ لە نازونيعمەتى بۆ هەيە[٤٨٠] . وقال تعالى : ﴿ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴾[

---

[٤٧٩] _ السكنجبين : دەرمانێكى دێرينى چاخە دێرينەكانەو ووشەيەكى فارسيەو بنەڕەتى ووشەكە (سركا – انكبين)ە واتە سركە _ هەنگوێن .. چونكە ئەم دەرمانە لە تێكەڵەيەكى سركەو هەنگوێن پێكهاتووەو ، هەندێ مەوادى خۆشى ترى تێدەكرێت ، پاشان ئەم ووشەيە بەكارهێنرا بۆ هەر شەرابێك لە شيرينى و ترشى پێكهاتبێت ، بڕوانە : الشامل في الصناعة الطبية ، ابن النفيس ، وەرگێڕ .

[٤٨٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

الرحمن : ١٢] وه دانەوێڵەی خاوەن کاو پەل و پۆدارو ریحانة([٤٨١])· وفي صحيح مسلم عن النبيِّ ﷺ: ((من عُرِضَ عليه رَيْحَانٌ ، فَلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفيفُ المَحْمَلِ طَيِّبُ الرَّائِحَة))([٤٨٢]) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس ڕێحانەی پێشکەش کرا ، با نەیگەڕێنێتەوە ، چونکە هەڵگرتنی سووکەو بۆنیشی خۆشە)) ·

وفي سنن ابن ماجة : من حديث أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ _ رضي الله عنه _ عن النبي ﷺ أنه قال : ((أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا ، هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ، نُورٌ يَتَلَأْلَأُ ، وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ ، وَقَصْرٌ مَشِيدٌ ، وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ ، وَ ثَمَرَةٌ نَضِيجَةٌ ، وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ ، وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ فِي مَقَامٍ أَبَدًا ، فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ ، فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ)) ، قَالُوا : نعمْ يا رسول الله ، نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا ، قَالَ : ((قُولُوا : إِنْ شَاءَ اللَّهُ تعالى)) ، فقال القوم : إنْ شاء الله([٤٨٣]).

واته : له (أُسامة)ی کوڕی (زَيد)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئایا کەسێك نی یە بۆ بەهەشت تێکۆشێت ، چونکە بەهەشت هاوشێوەی نی یە ، سوێند بەخوای کەعبە ، نورو ڕوناکیەکەو دەدرەوشێتەوە ، ڕێحانەیەکی جوڵاوەیە ، تەڵارێکی جوانیی دروست کراوە ، ڕوبارێکە یەك سینە ڕێ دەکات ، بەرێکی پێگەشتووە ، هاوسەرێکی جوانە ، خۆشی و ڕازەوەیەکی زۆرەو ، لە جێگەیەکی هەتا هەتایدایە ، لە نیعمەت و خۆشی و ڕوخسار جوانیدایە ، لە ماڵێکی بەرزی جواندایە)) ، گوتیان : بەڵی ئەی پێغەمبەری خوا ، ئێمە هەوڵی بۆ دەدەین ، فەرمووی : ((بڵێن : إن شاء الله تعالى)) ·

---

[٤٨١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٤٨٢] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[٤٨٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٤٣٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٨٠) ·

ڕێحانه هەموو ڕووەکێکی بۆن خۆشە ، خەڵکی هەر وەڵاتێکیش بە شتێکەوە تایبەتی دەکەن ، بۆیە خەڵکی ڕۆژئاوا بە (الآس)موە تایبەتی دەکەن و ، بریتیە لە جۆری ئەو ڕێحانەی کە عەرەب دەیناسێ ، بەڵام خەڵکی عێراق بە (الحَبَق)موە[٤٨٤] تایبەتی دەکەن .

بەڵام (الآس) ، میزاجی ساردە لە یەکەمدا ، ووشکە لە دووەمدا ، لە گەڵ ئەوەشدا لە چەندین هێزی بەرهەڵستی پێکهاتووە ، بەزۆری گەوهەری خاکی ساردی تێدایە ، شتێکیش لە گەرمی ناسکی تێدایە ، وبەهێز ووشك دەکاتەوە ، بەشەکانی نزیکن لە هاوهێزیەوە ، هێزێکی وەستێنەری قەدەغەکاری هەیە لە ناوەوەو دەردەوەدا .

(الإسهال الصفراوى) دەوەستێنێت ، پاڵنەری هەڵمی گەرمی شێدارە ئەگەر بۆن بکرێت ، زۆر بەهێز دڵ شادومان دەکات ، بۆنکردنی ڕێحانە درم و نەخۆشی قەدەغە دەکات ، هەروەها ئەگەر لە ماڵیشدا ڕاخرا .

ئاوسانی بۆڕپەکانی میز چاك دەکاتەوە ئەگەر بخرێتە سەری ، ئەگەر بەتەپی گەڵاکانی کوتراو لەگەڵ سرکەدا خرایە سەر سەر ، خۆین بەریونی لووت دەوستێنێت ، ئەگەر بەووشکی گەڵاکانی هاڕدراو ، پرژێنرایە سەر بریندی تەڕو شێدارەوە سوودی پێ دەگەیەنێت ، ئەگەر وەکو بەستەرێك (الضماد) بخرێتە سەر ئەندامە کزولاوازەکان بەهێزیان دەکات ، بۆ نەخۆشی (الداحِس) بەسوودە ، ئەگەر پرژێنرایە سەر زیپکەو بریندکانی دەست و پێ ، سوودی پێ دەگەیەنێت .

ئەگەر بخشێنرێتە جەستەدا ئارەقە دەوەستێنێت و ، شێ زیدەکانی جەستە ووشك دەکاتەوەو ، بۆنە ناخۆشەکانی بندەست لادەبات و ، دانیشتن لە سەر کوڵێندراوی ، سوود بە

---

[٤٨٤] الحبق : ڕەیحانەی (الحبق) جۆرێکە لە جۆرەکانی ڕەیحانە ، ڕووەکێکی وەرزیەو ، نزیکەی (٥٠)سم لە زەمین بەرز دەبێتەوە ، گەڵاکانی هیلکەیی دەرەوشاوەیە ، قەدەکەی چوارگۆشەیەو ، گوڵەکانی سپی بچوکن. بڕوانە : http://www.snble.com/herablslist.php .

دوومەلّی کۆم و منداڵدان و ، خاوبونەوەی جومگەکان دەگەیەنێت ، ئەگەر پژێنرایە سەر ئێسکی شکاوی یەك نەگرتوودا ، سوودی پێ دەگەیەنێت ·

کرێش و برینە تەرو شێدارەکانی سەرو ، زیپکەکانی پاك دەکاتەوە ، ناهێلێت پرچ بکەوێت و ڕەشیشی دەکاتەوە ، ئەگەر گەڵاکانی بکوترێت و ، ئاوێکی کەمی بەسەردا بکرێت و ، تێکەڵ بەهەندێك لە زەیتی زەیتون یاخود ڕۆنی گوڵ (دهن الورد) بکرێت و ، پێچەڕێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بۆ برینە تەڕەکان و ، ئەو برین و زام و زیپکانەی کە لاکانی جەستەدا دەردێن و ، سووربوونەوەو هەڵزەپینی پێست و ، ئاوسانە تووندو خراپەکان و ، ئەو زیپکەو برینانەی بەسەر پێستەوە دەردێن و خورانێکی تووندی لێدەکەوێتەوە ، مایەسیری بەسوودە ·

تۆوەکەی بەسوودە بۆ فرێدانی خوێن لە سنگ و سیی کانەوە ، گەدە خۆشەدەکات و هیچ زیانێکی بۆ سنگ و سیی کان نی یە چونکە سیفەتی پاك کردنەوەو سافکردنی تێدایە ، بەخاسیەت سوودێکی باشی هەیە بۆ سکچون کە کۆکەی لە گەڵدابێ و ئەمەش خاسیەتێکی دەگمەنە لە دەرمانەکاندا ، میز زیاد دەکات ، بۆ چوزانەوەی میزڵدان و ، گەزتنی جاڵجاڵۆکەی زیانبەخش و ، پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بەڵام ددان ئازێنین بە ڕەگەکەی زیانبەخشەو ، وورپای بن ·

بەڵام ڕێحانەی فارسی کە بە (الحَبَق) ناودەبرێت ، میزاجی گەرمە بەپێی یەکێك لە دوو گوفتارەکان ، ئەگەر ئاوپرژێن کراو بۆن کرا نەوا سوود بە سەرئێشەی گەرم دەگەیەنێت ، فێنك دەکاتەوەو ، شێدار دەکات بە کاتی · بەپێی گوفتارەکەی دیکەش سارده ، بەڵام نایا تەرو شێدارە یاخود وشکە ؟ دوو گوفتاری لەبارەوە هاتووە · ڕاستیش : هەرچوار (الطبائع)ەکەی تێدایە ، خەوهێنەرە ، تۆوەکەی ڕەوانی زەردەوی دەوەستێنێت ، پێچ بەسکا هاتن هێمن دەکاتەوە ، بەهێزکاری دڵە ، بۆ نەخۆشیە (السوداویّة)کان بەسوودە ·

رُمَّانٌ ، هەنار : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فِيهِما فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾[الرحمن : ٦٨] واتە : لەو دوو (باخە)دا میوەهات هەیە نەخوازەڵا دارەخورماو هەنار (٤٨٥)· لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ بە (مرفوع)ی و بە (موقوف)ی دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەر هەنارێك لە هەنارەکانی ئێوە پێتێنراوە بە دەنکە تووێك لە هەنارەکانی بەهەشت · فەرموودەکەش لە (موقوف) دەچێت · (حَربٌ)و کەسانی تریش لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی : هەنار بە کرۆکەوە بخۆن ، چونکە گەدە خۆشە دەکات ·

هەناری شیرین گەرمی تەڕو شێدارە ، باشە بۆ گەدە ، بەهێزی دەکات بەو قەبزە ناسکەی کە تیایدایە ، بۆ گەروو سنگ وسیی بەسوودە ، بۆ کوکین باشە ، ئاوەکەی سك نەرم دەکاتەوە ، هێندێك خۆراکی باش بە جەستە دەبەخشێت ، بەخێرا شیی دەبێتەوە چونکە ناسك و نەرم و نیانە ، باو گەرمیەکی کەم لە گەدەدا دروست دەکات ، بۆیە یارمەتی جوتبوون دەدات ، بۆ تادارو لەش گەرم باش نی یە ، خاسیەتێکی سەرسوڕهێنیشی هەیە بەوەی نەگەر لە گەڵ ناندا خورا ناهێڵێت لە گەدەدا بۆگەن و خراپ بێت ، تەرشەکەشی ساردی ووشکە ، قابزێکی کەمە ، بۆ گەدەی گرگرتوو بەسوودە ، لە هەموو جۆرەکانی تری هەنار زیاتر میزهێنەرە ، (الصفراء) هێمن دەکاتەوە ، سکچونی دەوەستێنێت ، ڕشانەوە قەدەغە دەکات ، پاشماوەکان نەرم ونیان دەکاتەوە ، گەرمی جگەر دادەمرکێنێتەوە ، نەندامەکان بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی دڵ و ، دەمی گەدە بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، پاشماوەکانی دەکاتە دەرموە ، (المرَّة الصفراء)و خوێن دادەمرکێنێتەوە ·

نەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لەگەڵ ناوەڕکەکەیدا ، بەکەمێك هەنگوێنەوە کوڵێندرا تا وەك مەرهەمی لێدێت و ، چاوی پێ ڕەژێنرا ، زەردووی لە چاو دەبڕێت و ، لە تەڕی و شێ چڕەکان پاکی دەکاتەوە ، نەگەر پۆکی تێ هەڵسوێنرێت ، بەسوود دەبێ بۆ نەو خۆرەیەی (الأكلة)

٤٨٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

تووشی دەبێ ، ئەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لە گەڵ ناوەڕۆکەیدا (شحمها) خورایەوە ، سك ڕەوان دەکات و ، تەڕی وشێ بۆگەنە تاڵەکان لێڕ دەکاتە خوارەوەو ، بەسوود دەبێ بۆ تا پۆژ نا پۆژە دڕێژخایەنەکان .

بەڵام هەناری مەزر ، لە هەردوو لایەنی میزاج و کردارییشەوە نێوەندی هەردوو جۆرکەیە ، توندی تڕشیەکەی کەمێك کەمترە ، دەنکەکانی هەنار لە گەڵ هەنگوێندا تێ هەڵسوویەکی چاکە بۆ نەخۆشی (الداحس)و برینە پیسەکان ، برینەکان دادەمرکێنێتەوە ، گووتوویانە : هەرکەس سێ گوڵە هەنار لە سالێکدا قووت بدات ، تێکڕای ساڵەکە چاو نێشەو چاو داهاتنی تووش نابێ .

پیتی زای (ز) :

زَيْتٌ ، زەیتی زەیتون : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لا شَرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ﴾ [النور : ٣٥] وتە : ﴿ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ ﴾ (ئەو چرایە) دانەگیرسێ بە (ڕۆنی) درەختێکی زەیتونی بەفرو بەرەکەت ﴿ لا شَرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ ﴾ کە نە ڕۆژهەڵاتی بێ نە ڕۆژئاوای بێ (سێبەر نایگرێ نەکاتی هەڵهاتنی خۆرو نەکاتی ئاوابوونی) ﴿ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ ﴾ (ڕۆنەکەی ئەوەندە پاك بێت) نزیکە ڕۆنەکەی داگیرسێ ﴿ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ﴾ با ئاگریشی بەر نەکەوێ ([٤٨٦]) .

وفي الترمذي وابن ماجة من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به ، فإنَّه من شَجَرَةٍ مُبارَكَةٍ))([٤٨٧]) .

وتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((زەیتی زەیتون بخۆن و خۆتانی پێ چەوربکەن ، چونکە لە درەختێکی پیرۆزە)).

---

[٤٨٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٤٨٧] _ تقدم تخريجه .

وللبيهقي وابن ماجة أيضاً : عن ابن عمر _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ: ((ائْتَدِمُوا بالزَّيتِ ، وادَّهِنُوا به ، فإنه من شَجَرَةٍ مُبارَكةٍ))(٤٨٨) .

واته : له (ابن عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((زەیتی زەیتون بکەن بەپێخۆرو ، خۆتانی پێ چەوەر بکەن ، چونکە لە دارێکی پیرۆزە)) .

زەیتی زەیتون گەرمی تەپو شێدارە لە یەکەمدا ، ئەو کەسانە کە گوتویانە : ووشکە بەهەڵەدا چوونە ، زەیتیش بە گوێرەی زەیتونەکەیەتی ، بۆیە گوشراوی لە زەیتونی پێگەیوو ڕێکترین و چاکترینێتی ، بەڵام لە زرکی نەگەیوو " جۆرە ساردی و ووشکێتیەکی تێدایە ، زەیتی زەیتونی سووریش نێوەندی ئەو دوو زەیتەیە ، زەیتی زەیتونی پەشیش بەمامناوەندێتی گەرم دەکات و شێدار دەکات ، بۆ ژەهرەکان و ، ڕەوانبوونی سك و ، دەرهێنانی کرم بەسوودە ، زەیتونی کۆن سیفەتی گەرم کردن و شیی کردنەوەی زیاترە ، ئەوەی بەئاو لێی دەدەهێنرێت ، گەرمی کەمترەو ، نەرم ونیانترو ناسکترەو سوودێکی زۆرترییش دەبەخشێ ، سەتاپای جۆرەکانی زەیتوون ڕووی پیست نەرم دەکەنەوەو ، پیربوون دوادەخەن .

ئاوی زەیتونی سوێر ناهێلێت تڵۆقەی پڕ ئاوی سووتانی ئاگر دروست بێ ، پووك بەهێز دەکات ، گەڵاکانی بۆ سووربوونەوەو هەڵزڵەپانی پێستو و ، ئەو بریناندی لە لاکاندا دێنەدەرو ، بریند پیسەکان و ، زیپکەو بریندکانی سەرپیست کە خورانێکی تۆندی لە گەڵدایە بەسوودە ، قەدەغەی ئارەقەکردن دەکات و ، سوودەکانی چەندەها ئەوەندەی ئەمانەیە کە باسمان کرد .

---

٤٨٨ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٣١٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٦٨٢) .

زُبْدٌ ، كەرێ : روى أبوداود في سننه ، عن ابني بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن – رضي الله عنهما – قالا: دخل علينا رسول الله ﷺ ، فقدَّمنا إليه زُبدا وتمرا ، وكان يُحبُّ الزُّبْدَ والتمر([٤٨٩]).

واتە : لە هەردوو كوڕەكەی (بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن)ەوە _ خوایان لێ ڕازی بێت _ فەرمووپەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی كردین و ، خورماو كرێمان خستە پێش دەستی و ، حەزی بە خورماو كرێ بوو .

كەرێ گەرمی شێدارە ، سوودو كەڵكێكی زۆری تێدایە ، لەوانە پێگەیاندن و شیی كردنەوە ، بەسوودە بۆ ئەو ئاوسانانەی كە لە لاكانی گوێ و بوپەكانی مێزو ، زاردا دێنەدەر ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئاوسانانەی كە لە جەستەی ژنان و منداڵاندا دێنەدەر ئەگەر بەتەنها بەكارهات ، ئەگەر لستراپەوە ، بۆ ئەو خوێنەی لە سیەكانەوە دێنەدەر بەسوودەو ، ئاوسانەكانیشی پێدەگەیەنێت .

نەرم ونیانكاری سروشت و دەمارو ئەو ئاوسانانەی كە بەهۆی (المِرَّة السوداء)و بەڵغەمەوە دروست دەبن ، بۆ ئەو ووشكێتیەی تووشی جەستە دەبێ بەسوودە ، ئەگەر جێگەی دەرهاتنی دڵانەكانی منداڵی پێ چەوەركرێت ، یارمەتی گەشەی دڵانەكانی و دەرهاتنیان دەدات ، بەسوودە بۆ ئەو كۆكەی بەهۆی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، بۆ نەخۆشی روشك هەڵاتووی و قڵشانی پێست و هەڵوەرینی تووك بەسەریەوە بەسوودە ، بەڵام حەزو ئارەزووی خواردن كەم دەكاتەوەو ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر چەند دانایەك نێوان كەرێ و خورمای كۆكردۆتەوە " لە خواردندا " وەكو چاكردنی هەر دانەیەكیان بەویتر .

---

[٤٨٩] _ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٣٧) ، وابن ماجة (٣٣٣٤) كلاهما عن سليم بن عامر عن ابني بسر السلميين فذكراه .

زَبيبٌ ، مێوژ : دوو فەرمودەی لەبارەوە هاتووە (صحيح) نین :

یەکەمیان : چاکترین خۆراك میوژە ، بۆنی زار خۆش دەکات و ، بەڵغەم دتوێنێتەوە .

دووەم : چاکترین خۆراك مێوژە چونکە نەخۆشی لادەبات و ، دەمار بەهێزو توند دەکات و ، تووڕەبوون دادەمرێکێنێتەوەو ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکات و ، بۆنی زار خۆش دەکات . ئەمەشیان (صحيح) نی یە . پاشان . چاکترین مێوژ ئەوەیە کە قەبارەی گەورە بێ و ، ناوەڕۆکی قەڵەو بێ ، تۆێکلی تەنك بێ و ، ناوکی دەرهێنرابێ و ، تۆوەکەی بچوك بێ ، تەنی مێوژ گەرمی شێدارە لە یەکەمدا ، تۆوەکەی ساردی ووشکە ، ئەویش وەکو تری یە : شیرینی هەیەو گەرمیشی هەیە ، ترشەکەی قەبزکارو سارەدە ، سپێکەشی لە هەموو جۆرەکانی تر قەبزکارترە ، ئەگەر ناوکڕۆکی بخورێت ، بۆ بۆڕی سیی کان گونجاو دەبێ ، بۆ کۆکەو ، ئازاری گورچیلەو ، میزڵدان بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، سك نەرم دەکاتەوە .

شیرینەکەی خۆراکێکی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی تری ، بەڵام بەبەراوردی هەنجیری ووشك خۆراك بەخشینەکەی کەمترە ، هێزێکی پێگەیەنەری هەرسکاری قەبزکاری شیی کردنەوەی مامناوەندی هەیە ، بەگشتی گەدەو جگەرو سپڵ بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی گەروو سینگ و سیی کان و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، چاکترینیشیان ئەوەیە کە بەبێ تۆوەکەی بخورێت .

خۆراکێکی باشی چاك دەبەخشێت ، کونیلەی داخراو (السُدد) دروست ناکات وەکو ئەوەی کە خورما دروستی دەکات ، ئەگەر لە گەڵ تۆوەکەیدا بخورێت سوودێکی زۆرتر بە گەدەو جگەرو سپڵ دەبەخشێت ، ئەگەر ناوەڕۆکەکەی لکێنرایە نینۆکی جوڵاوەوە خێراتر هەڵیدەکەنێت ، شیرینەکەی کە ناوکی نی یە بەسوودە بۆ ئەو کەسانەی تەپی و بەڵغەمیان هەیە ، مێوژ جگەر چاك و پیتدار دەکات و بە خاسیەت سوودی پێ دەگەیەنێت .

بۆ زیادکردنی توانای لەبەرکردنیش سوودی هەیە : پێشەوا (الزهري) فەرموویەتی : هەرکەس حەزی بەلەبەرکردنی فەرموودەیە با مێوژ بخوات . (المنصور) لە (عبدالله)ی کوڕی (عباس)ی باپیرەیەوە دەگێڕێتەوە دەگێڕێتەوە کەوا : تۆوەکەی نەخۆشیەو ، ناوەڕۆکەکەشی دەرمانە .

زَنْجَبِيلٌ ، زەنجەفیل : خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴾[الإنسان : ١٧] واتە : لە بەهەشتدا شەرابیان لە پەردلخێکدا پێ دەنۆشرێ کە زەنجەفیلی تێکەڵاوە(٤٩)

پێشەوا (أبونُعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا دەگێڕێتەوە کەوا (أبوسعيد الخُدري) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پادشای ڕۆم گۆزەیەک زەنجەفیلی بەدیاری دایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش هەر مرۆڤێک پارچەیەکی دایەو ، پارچەیەکیشی دایە من .

زەجەفیل گەرمە لە دووەمدا ، تەڕو شێدارە لە یەکەمدا ، گەرمکارەو یارمەتی هەرسکردنی خۆراک دەدات ، بەمامناوەندی سك نەرم ونیان دەکاتەوە ، بۆ کونیلە داخراوەکانی (السُدد) جگەر کەبەهۆی سەرماو تەپی وشێ وە دروست دەبێ بەسوودە ، بۆ تاریکبوونی چاو کەبەهۆی تەپی و شێ وە دروست دەبێ بەسوودە بەهەردوو ڕێگەی خواردن و چاو ڕەشتنیشەوە ، یارمەتی جووتبوون دەدات ، بایە چڕەکان شیی دەکاتەوە کە لە گەدەو ڕیخۆڵەدا دروست دەبێ .

بەگشتی . چاکە بۆ جگەرو گەدەی میزاج سارد ، ئەگەر بەکێشی دوو دیرهەم لە گەڵ شەکردا تێکەڵ بەناوی گەرم کراو ، پاشەڕۆ لینجە لیکیەکان نەرم و ئاسان دەکاتەوە ، لەو دەرمانانەدا بەشدار دەبێ کە بەشێوەی هەویر دەشێلدرێن و بۆ توانەوەو شیی کردنەوەی بەڵغەم بەکاردێت .

---

[٤٩] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

مزرەکەشی گەرم و ووشکەو ئارەزووی جووتبون دەوروژێنێت ، تۆماوی نێرینە زیاد دەکات ، گەدەو جگەر گەرم دەکات ، خواردن خۆش و بەلەزەت دەکات ، هەڵدەستێت بە ووشکردنەوەی ئەو بەڵغەمەی زاڵ دەبێ بەسەر جەستەدا ، توانای لەبەرکردن زیاد دەکات ، گونجاوە بۆ جگەرو گەدەو ، ئەو تەڕیەی بەهۆی خواردنی میوەوە تووشی دەبێ لادەبات ، بۆنی زار خۆش دەکات ، زیانی خۆراکە چڕە ساردەکانی پێ دوردەخرێتەوە.

پیتی سین (س) :

سَنا ، پێشتر باسکراو ، باسی (سَنُوت)یش کراو ، ئەوەش خرایە ڕوو کە بە حەوت شت لێك دراوەتەوە :

یەکەم : هەنگوێنە .

دووەم : خۆشاوی هیزەی ڕۆنە کە بە شێوەی خەتگەلێکی ڕەش بە سەر ڕۆنەکەوە دەردەکەوێت .

سێ یەم : تۆوێکە لە تۆوی ڕەشکە (کمون) دەچێت بەڵام (کمون)یش نی یە .

چوارەم : (الکمون الکرمانی) یە .

پێنجەم : ڕازیانەیە .

شەشەم : شویتە .

حەوتەم : خورمایە .

هەشتەم : ئەو هەنگوێنەیە کە لە نێو هیزەی ڕۆندایە .

سَفَرْجَلٌ ، بەهێ : روی ابن ماجة في سننه : من حديث إِسْمَعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ ، عن نُقَيْبُ بْنُ حَاجِبٍ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ الزُّبَيْرِيِّ ، عَنْ طَلْحَةَ بن عُبيدالله _ رضي

الله عنه _ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ ، فَقَالَ : ((دُونَكَهَا يَا طَلْحَةُ ، فَإِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ))[٤٩١].

واته : له (طَلْحَةَ)ى كوڕى (عُبيدالله)موه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : چوومە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ بەهێ يەكى بەدەستەوە بوو ، ئەوەبوو فەرمووى : ((ئەى (طلحة) بيبە ، چونكە دڵ دەحەوێنێتەوەو چاكى و چالاكى تەواو دەكات)) .

هەروەها پيشەوا (ابن ماجة) لە ڕێگەيەكى ديكەشەوە دەيگێڕێتەوە ، فەرموويەتى : چوومە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ كە لە نێوان چەند هاوەڵانێكيدا دانيشتبوو ، بەهێ يەكى بەدەستەوە بوو ئەم ديو ئەو ديوى پێدەكرد ، كە دانيشتم ، دەستى بۆ بڵاوكردمەوەو فەرمووى : ((ئەى (أبا ذَرًّا) بيبە چونكە دڵ بەهێز دەكات و ، نەفس شادومان دەكات و ، خەم و خەفتى سينگ لادەبات)) .

سەبارەت بە بەهێ چەند فەرموودەيەكى تريش (رواية)ت كراوە ، ئەمە چاكترينيانەو ، (صحيح)يش نين .

بەهێ ساردى ووشكە ، لەم بارەشەوە بە گۆڕينى تامى دەگۆڕێت ، هەمووشى ساردى قەبزكارە ، بۆ گەدە چاكە ، شيرينەكەى ساردى و ووشكێتى كەمترە ، مەيلى لاى مامناوەندێتى دەكات ، ترشەكەى قەبزكردن و ووشكێتى و ساردبى زۆرە ، هەمووشى تينوێتى دەشكێنێت و ڕەشانەوە قەدەغە دەكات ، ميز هێنەرە ، خوو نەرم دەكاتەوە ، بۆ برينى ڕيخۆڵەو ، خوێن دەردان و ، كولێرا بەسوودە ، بۆ دڵ تێكەڵ هاتن بەسوودە ، ئەگەر

[٤٩١] _ ضعيف الإسناد : أخرجه ابن ماجة (٣٣٦٩) بإسناده عن عبدالملك الزُّبيري عن طلحة فذكره .

پاش خۆراك بەكارهێنرا قەدەغەی بەرزبوونەوەی هەڵمەكان دەكات ، سوتێنراوی لق و پۆپ و گەڵا شۆراوەكەی وەكو (التوتياء)ە[٤٩٢] لە كاركردنيدا ٠

خۆراكێكی كەم بەجەستە دەبەخشێت و قەبز دەكات ، پاشان خوو نەرم ونيان دەكاتەوە ، لیژبوونەوەی نیشتووەكان خێراتر دەكات ، زۆر خواردنی بۆ دەمار زیانبەخشە ، (الفولنج) دروست دەكات ، (المِرّةَ الصفراء)ی دروستبووی نێو گەدە دادەمركێنێتەوە ٠

ئەگەر برژێنرا زبری و رەقێتی كەم دەبێتەوەو ، سووكیش دەبێ ، ئەگەر ناوەڕاستی هەڵگوڵێت و ، تۆوەكانی دەرهێنرێت و ، هەنگوێنی تێ بكرێت و ، بە هەویر سواخ بدرێت و ، بخرێتە نێو خوڵەمێشی گەرمەوە ، سوودێكی زۆر دەبەخشێت ٠

چاكترینیشی ئەوەیە كە بە برژاوی یاخود بە كوڵێندراوی بەهەنگوێنەوە بخورێت ، تۆوەكەی بۆ زبری و وشكی گەرو ، بۆرپەكانی سیی ، زۆرێك لە نەخۆشیەكان بەسوودە ٠

ڕۆنەكەشی قەدغەی ئارەقەكردن دەكات ، گەدە بەهێز دەكات ، مرەباشی گەدەو جگەر بەهێز دەكات ، دڵ بەهێز دەكات ، شادومانیش بەنەفس دەبەخشێت ٠

فەرمایشتی : (نُجمُّ الفوْادَ) واتە : دەیحەوێنێتەوە ٠ هەروەها گووتراوە : دەیكاتەوەو فراوانی دەكات ، پستە عەرەبیەكەش لە (جمام الماء)ەوە هاتووە ، واتە : فراوانبوونی ئاو و زۆربوونی ٠ ووشەی (الطّخاء) بۆ دڵ وەكو هەورە بەسەر ئاسمانەوە ٠ (أبوعُبيد) دەڵێت :

---

[٤٩٢] ـ النونياء : بەردێكە دەهاڕدرێ و دەكرێ بەكل و چاوی پێ دەڕژێرێت ، جۆرەكانی سەوزو زەردو سپی ، لە كەنارەكانی هەندەوە دەهێنرێت ٠ چاكترین جۆری سپیە سووكەكەیەتی پاشان زەردەكەو پاشانیش فستقیە تەنكەكەی ، بەردێكی ساردی ووشكەو قەدغەی گوزەركردنی پاشەڕۆكان دەكات بۆ ڕەگەكانی چاوو چیلەكانی ، بۆ تەپی و شێ بەسوودە ، فرمێسك ووشك دەكاتەوە ، بۆگەنی جەستە لادەبات ، بڕوانە : قاموسی رستە ، مەلا محمودی گەڵاڵەیی و ، هەروەها بڕوانە : خريدة العجائب و فريدة الغرائب ، ابن الوردي ، ص ٧٩ ، وەرگێڕ ٠

ووشەی (الطِّخاء) واتە : قورسی و داپۆشین ، لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (ما في السماء طخاءٌ) ، واتە : هەورو تاریکی بە ئاسمانەوە نی یە .

سِوَاكٌ : في الصحيحين عنه ﷺ ((لولا أن أشُقَّ على أُمَّتي لأمَرْتُهُمْ بِالسِّواكِ عند كلِّ صلاةٍ))[٤٩٣].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەگەر ئومەتەکەم نووشی ناڕەحەتی نەکردایە فەرمانم پێدەدان لە کاتی هەموو نوێژێکدا سیواك بکەن)) .

وفيهما : أنه ﷺ كان إذا قامَ من الليل يَشُوصُ فَاهُ بالسِواكِ[٤٩٤].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ هەرکات هەستایە بۆ شەونوێژ ددانی بەسیواك پاك دەکردەوە.

وفي صحيح البخاري تعليقاً عنه ﷺ ((السِّواكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ ، مَرْضَاةٌ للرَّبِّ))[٤٩٥].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سیواك هۆکاری پاکردنەوەیە بۆ زارو ، مایەی ڕەزابوونی پەروەردگاریشە)) .

وفي صحيح مسلم : أنه ﷺ كان إذَا دَخَلَ بيته ، بدأ بِالسِّواكِ[٤٩٦].

واتە : هەرکات پێغەمبەری خوا ﷺ بچوایەتەوە بۆ ماڵەکەی خۆی ، بەسیواك دەستی پێدەکرد.

لەبارەی سیواك کردنەوە فەرموودە زۆرە ، وصَحَّ عنه من حديث أنه استاك عند موته بسواك عبدالرحمن بن أبي بكر ، وصَحَّ عنه قال : ((أكثرتُ عَلَيْكُم في السواكِ))[٤٩٧] .

---

[٤٩٣] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢ / ٣١٢) ، ومسلم (٢٥٢) .

[٤٩٤] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٧٠) ، (٢ / ٥ ، ٦٤) ، ومسلم (١ / ١٥٢) كلاهما عن أبي وائل عن حذيفة فذكره .

[٤٩٥] _صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٧) .

[٤٩٦] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٥٣) .

واته : به (صحيح)ی (ريوايه)ت کراوه که‌وا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له سه‌ره‌مه‌رگیدا به سیواکه‌که‌ی (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبي بكر) سیواکی کردوه ، هه‌روه‌ها به (صحيح)ی هاتووه که‌وا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی‌ه‌تی : ((زیده‌ڕۆیم کرد له داواکردنی به‌کارهێنانی سیواك لێتان و هاندانی به‌کارهێنانی)) ٠

چاکترین ئه‌و درختانه‌ی سیواکی لێ وه‌رگیراوه دره‌ختی (الأراك)و به‌و هاوشێوانه‌یه ، پێویسته له‌هیچ دره‌ختێکی دیکه وه‌رنه‌گیرێت ، چونکه له‌وانه‌یه ژه‌هری بێت ، پێویسته به‌مامناوه‌ندی به‌کاربهێنرێت ، چونکه ئه‌گه‌ر زێده‌ڕۆی له به‌کارهێنانیدا بکرێت ، له‌وانه‌یه جوانی و ڕێك و پێکی و ساف و لوسی دڵان لابه‌رێت و ، ئاماده‌ی بکات بۆ قبوڵبوونی هه‌ڵمه به‌ده‌رهاتوه‌کان له گه‌ده‌وه ، هه‌روه‌ها ئاماده‌ی ده‌کات بۆ قبوڵبونی پیسی ، به‌ڵام هه‌رکات به‌مامناوه‌ندو ڕێك و پێکی به‌کارهات ، ددانه‌کان پاك ده‌کاته‌وه ، ستونه‌که‌ی به‌هێز ده‌کات ، زمان ده‌کاته‌وه ، کلۆربوون قه‌ده‌غه‌ده‌کات ، بۆنی زار خۆش ده‌کات ، میشك پاك و ساف ده‌کات ، خۆراك به‌له‌زه‌ت ده‌کات ٠

چاکترین سیواکیش ئه‌وه‌یه که قه‌ڕکرابێ به ئاوی گوڵ (ماء الورد) ، له هه‌مووشی به‌سوودتر بنه‌ڕه‌ته‌کانی گوێزه (أصول الجوز) ٠ دانه‌ری (التيسير) ده‌ڵێت : وایان ڕاگه‌یاندووه که ئه‌گه‌ر مرۆڤ هه‌موو پێنجه‌م ڕۆژێك سیواکی پێ بکات ، سه‌ر پاك ده‌کاته‌وه ، هه‌سته‌کان ساف ده‌کاته‌وه ، بیروهۆش تیژ ده‌کات ٠

سیواك چه‌ندین سوودی تێدایه : بۆنی زار خۆش ده‌کات ، پووك به‌هێز ده‌کات ، به‌ڵغه‌م ناهێڵێت ، چاو ڕوون ده‌کاته‌وه ، کلۆربوون ناهێڵێت ، گه‌ده ته‌ندروست ده‌کات ، ده‌نگ ساف ده‌کات ، یارمه‌تی هه‌رس کردنی خۆراك ده‌دات ، ڕێڕه‌وه‌کانی قسه‌کردن ئاسان ده‌کات ،

---

[٤٩٧] ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٤٣ ، ٢٤٩) ، والدارمي (٦٨٧) ، (٦٨٨) ، والبخاري (٢ / ٥) ، والنسائي (١ / ١١) كلهم عن شعيب فذكره مرفوعاً ٠

چالاکی بەمرۆڤ دەبەخشێ بۆ خوێندن و ، زیکرو نوێژکردن ، نووستن دوورەخاتەوە ، پەروەردگار پازی دەکات ، پەریەکان دڵخۆش دەکات ، چاکەکانی مرۆڤ زۆر دەکات ٠

ئەو کاتانەی بەکارهێنانی چاکە :

لە هەموو کاتێکدا بەچاک دادەنرێت ، زیاتریش جەختی لەسەر دەکرێتەوە لە کاتی نوێژو دەستنوێژو ، بەئاگاهاتنەوە لە نووستن و ، گۆرپینی بۆنی زارداو ، هەروەها بەچاک دادەنرێت بۆ ئەو کەسانەی کە پڕۆژیان شکاندووەو ئەو کەسانەش بەپڕۆژوون لەبەر هەموو ئەو فەرمووداندی لەم بارەوە هاتوون و ، لەبەر پێویستێتی ڕۆژووان بە سیواک کردن ، هەروەها لەبەر ئەوەی بەهۆکارێك دادەنرێت بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابوونی خوای تعالی ، چونکە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابوونی خوای تعالی لە کاتی بەڕۆژووبوندا زۆر زیاترە بەبەراوردی کاتی بەڕۆژوونەبوون ، هەروەها هۆکارێکە بۆ پاکردنەوەی زارو ، خۆپاکردنەوەش بۆ ڕۆژووان لە چاکترین کردەوەکانێتی ٠

وفي السنن : عن عامر بن ربيعة _ رضي الله عنه _ ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ ما لا أُحْصي يَستاكُ ، وهو صائمٌ[٤٩٨].

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عامر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ ئەندازەیەکی زۆر کە توانای ژماردنیم نی یە سیواکی دەکردو ، بەڕۆژووش بوو))٠

---

[٤٩٨] _ ضعيف : أخرجه الحميدي (١٤١) ، وأحمد (٣ / ٤٤٥ ، ٤٤٦) ، وعبد بن حميد (٣١٨) ، وأبوداود (٢٣٦٤) ، والترمذي (٧٢٥) ، وابن خزيمة (٢٠٠٧) كلهم من طريق عاصم بن عبيدالله عن عبدالله بن عامر عن أبيه فذكره ٠

پێشەوا (البخاري) فەرمووێەتی : (ابن عمر) فەرموویەتی : سەرەتاو کۆتایی ڕۆژ سیواکی دەکرد .

خەڵکی کۆڕان لەسەر ئەوەی ڕۆژووان دەتوانێت ئاو لە دەمی وەردا وەکو (واجب) و (أستحباب)یش ، کەچی ئاو لە دەم وەردان بەجێ و تەواوترو کاریگەرترە بەبەراوردی سیواك کردن ، خوای تعالاش هیچ مەبەستێکی نی یە کە بەندە لێی نزیك بێتەوە بە بۆنی ناخۆش ، هەروەها لە ڕەگەزی ئەو کردەوانەش نییە کە دانراوە بۆ ئەوەی پەرستنی خوای پێ بکرێت ، کە باسی بۆنی ناخۆشی نێو دەمی ڕۆژووان دەکات و دەڵێت لە ڕۆژی قیامەتدا بەلای پەروەردگارەوە خۆشە ، لە ڕاستیدا تەنها بۆ هاندانی بەندەکانی خوایە بۆ ڕۆژووگرتن نەك بۆ هێڵانەوەی بۆنی ناخۆش ، بەڵکو ڕۆژووان پێویستیەکی زیاتری بەسیواکردن هەیە بەبەراوردی ئەو کەسەی بەڕۆژوو نابێت .

هەروەها ڕازی بوونی پەروەردگار زۆر گەورەترە لە بەلاوە خۆشبوونیی بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان .

هەروەها خۆشەویستی خوای تعالی بۆ سیواك زۆر گەورەترە لە خۆشەویستیەکەی بۆ مانەوەی بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان .

لە ڕاستیدا سیواك کردن کاتێ کە بۆنی ناخۆشی ناو دەمی ڕۆژووان لادەبات ، قەدەغەی ئەوە ناکات کە لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو بۆنە ناخۆشە بە لای خوای تعالاوە خۆش بێت ، کە بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان لە بۆنی میسك خۆشترە ، لە ڕاستیدا بۆ ئەوەیە کە نیشانەیەکی تەواو بێت بۆ بەڕۆژووبونی مرۆڤ ، با بەسیواکیش لابیات ، وەکو ئەو بریندارەی کە لە ڕۆژی قیامەتدا دێت و ، ڕەنگی خوێنەکەی ڕەنگی خوێنەو ، بۆنەکەی بۆنی میسکە ، کەچی فەرمانی پێدراوە لە دونیادا خوێنەکە لابەرێت .

هەروەها بۆنی ناخۆشی دەمی پڕۆوان بە سیواك كردن لاناچێت ، چونكە هۆكارەكەی ماوە ، كە بریتیە لە خالّی بوونی گەدە لە خۆراك ، بەڵكو لەپاستیدا تەنها شوێنەوارەكەی لادەچێت ، كە پەیوەستە بە ددان و پۆكەوە ٠

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی پڕی پێدراوەو ، ئەوەش كە نەویستراوەو پڕی پێنەدراوە لە كاتی بەڕۆژوونەبوندا فێری ئومەتەكەی كردووە ، بەڵام سیواك كردنی نەخستۆتە ڕیزی ئەو كارانەی كە نەویستراوەو پڕی پێ نەدراوە لە كاتی بەڕۆژووبوندا ، كە چاكیش دەیزانی خەڵكی ئەنجامی دەدەن ، بەپاستی هانیشی داون بۆ سیواك كردن بە تەواوترین و بەجێترین و كاریگەرترین ووشەكانی گشتێتی و گرتنەوەو داپۆشین ، دەشیان بینی چەندەها جار سیواكی دەكردو بەڕۆژووش بوو كە لە ژماردن نەدەهات و ، دەشیزانی پەیڕەوی دەكەن ، كەچی تەنها ڕۆژێكیش پێی نەفەرموون : دوای لاربونەوەی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان سیواك مەكەن و ، خۆشمان باش دەزانین دواخستنی ڕوونكردنەوەی هەر مەسەلەیەك لە كاتی پێویستی خۆیدا قەدەغەكراوە ٠ والله أعلم ٠

سَمْنٌ ، ڕۆن : روى محمد بن جرير الطبري بإسناده ، من حديث صُهيب يرفعُه : ((عليكم بألبان البقَرِ ، فإنها شفاءٌ ، وسَمْنُها دَواءٌ ، ولُحومُها داء))(٤٩٩) ٠ رواه عن أحمد ابن الحسن الترمذي ، حدَّثنا محمد ابن موسى النسائي ، حدَّثنا دَفَّاع بن دَغْفَلٍ السَّدوسي ، عن عبدالحميد بن صَيفي بن صُهيب ، عن أبيه ، عن جده ، ولا يثبت ما في هذا الإسناد ٠

ولتە : (محمد)ی كوڕی (جرير الطبري) دەگێڕێتەوە كەوا (صُهيب) لە فەرموودەیەكدا كە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ (رفع) دەكات ، فەرموویەتی : ((بەڕەمی سپیایی مانگا بەكار بێنن ، چونكە شیفایەو ، ڕۆنەكەشی دەرمانەو ، گۆشتەكەشی نەخۆشیە)) ٠ بەڵام ئەوەی لەم (الإسناد)ەدایە جێگیر نەبووە.

---

٤٩٩ ـ إسناده صحيح . أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٩) ٠

ڕۆن گەرمی تەڕو شێدارە لە یەکەمدا ، پاک دەکاتەوە بە کەمی ، نەرم ونیانەو ئاوسانە بەدەرهاتووەکانی جەستە ناسکەکان دەنیشێنێتەوە ، لە کەرێ بەهێزترە بۆ پێگەیاندن و نەرمکردنەوە ، (جالینوس) باس دەکات کەوا چارەسەری ئەو ئاوسانانەی پێکردووە کە لە گوێ و ، سەرەوەی لوتدا بەدردێن ، ئەگەر جیگەی ددانەکانی پێ چەوەر بکرێت ، زوو گەشەدەکەن و بەدەردێن ، ئەگەر تێکەڵ بەهەنگوێن و بادەمی تاڵ (اللوز المر) بکرێت ، سینگ و سی یەکان و ، کیمۆسە چڕە لینجەکان پاک دەکاتەوە ، بەڵام زیانبەخشە بۆ گەدە ، بەتایبەت ئەگەر میزاجی ئەو کەسە بەڵغەمی بێت .

بەڵام ڕۆنی مانگاو بزن ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا خورایەوە بەسوود دەبێ بۆ ژەهری کوشندەو ، گەزتنی مارو دوپشک ، لە کتێبەکەی (ابن السُّني)دا هاتووە : لە (علي) کوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خەڵکی هیچ شتێکی لە ڕۆن چاکتریان بۆ خۆ چارەسەرکردن بەکارنەهێناوە .

سَمَكٌ ، ماسی : روى الإمام أحمد بن حنبل ، وابن ماجة في سننه : من حديث عبدالله بن عمر ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : أُحِلَّتْ لنا مَيْتَتَانِ ودَمَانِ : السَّمَكُ والجَرَادُ ، والكَبِدُ والطِّحَالُ(*).

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو مردوو وە دوو خوێنداریشمان بۆ حەڵاڵ کراوە : ماسی و کولە ، جگەرو سپڵ)) .

جۆرەکانی ماسی زۆرن ، چاکترینیان ئەوەیە کە تامی بەلەزەتە ، بۆنی خۆشە ، کێشی مامناوەندە ، تۆپکڵی تەنکە ، گۆشتەکەی ڕەق نەبێ و ووشکیش نەبێ ، لە ئاوێکی شیرینیدا بێ و بەسەر چەو زیخدا ڕێ بکات ، ڕووەک بخوات نەک پیسی ، چاکترین

(*) _ إسناده صحيح . أخرجه أحمد (٥٧٢٣) ، وابن ماجة (٣٢١٨) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١١٨)

شوێنەکانیشی ئەوەیە لە ڕووبارێکدا بێ ئاوەکەی چاك بێ و ، پەنا بەرێتە بەر جیگە تاوێرییەکان و ، پاشان لمیەکان و ، ئەو ئاوە شیرینە ڕێکردوانەی کە پیسی تێدا نەبێ ، قوڕو لیتەیی نەبێ ، وە ئەو ئاوەش کە شڵژاوەو زۆر شەپۆلاویە ، دانەپۆشراو و کراوەیە بۆ هەتاو بایەکان ماسیەکەی چاکترە ٠

ماسی دەریایی نیعمەتێکی گەورەیە ، ستایشکراوە ، پاراو نەرم و شلەکەی ساردی تەڕو شێدارە ، درەنگ هەرسە ، بەڵغەمێکی زۆر دروست دەکات ، بەدەر لە دەریایی و (إلا البحريَ) بەو هاوشێوانە ، کە خەڵتەیەکی ستایشکراو دروست دەکات ، جەستە چاك و پێتدار دەکات ، تۆماوی نێرینە زۆر دەکات ، خاوەن میزاجە گەرمەکان چاك دەکاتەوە ٠

بەڵام ماسی سویراو ، چاکترینیان ئەوەیە کە بەم نزیکانە خەریکە سوێر دەبێ ، کە گەرم و ووشکە ، بە کۆن بوون و کات تێپەڕبوون گەرمی و ووشکیەکەی زیاتر دەبێ ، ماسیە دریایەکەشی (السِّلور)([1]) لینجاوێکی زۆری پێوەیەو ، بە (الجِرِّيَّ) ناو دەبرێت و ، جولەکەکان نایخۆن ٠ ئەگەر بەپاراوی بخورێت ، سك نەرم دەکاتەوە ، ئەگەر سوێر کراو ماوەیەك دانراو خورا ، بۆری سیی کان پاك دەکاتەوە ، دەنگ چاك دەکات ، ئەگەر گوترابو لە دەرەوە دانرا ، وێڵاش و پاشەڕۆ لە قوڵایی جەستەوە دەهێنێتەدەر چونکە هێزی پاکێشانی هەیە ٠

بۆ ئەو کەسانەی بریتی ڕێخۆڵەیان هەیە ئەگەر لە سەرەتای نەخۆشیەکەدا لە ئاوی سوێری (الجِرِّيَّ)دا دانیشن ، گونجاوی دەبێ چونکە ماددەکان بۆ ڕووی دەرەوەی جەستە ڕادەکێشێت ، ئەگەر وەکو حوقنە بەکاری بێنێت ، نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا) چاك دەکاتەوە ٠

---

[1] ـ السِّلور : ڕەگەزێکە لە ماسی دەریای نزیکەی سێ متر درێژ دەبێ ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، ص ٩٢٦ ، وەرگێڕ٠

چاكترين شوێنى ماسى ئەوەيە كە نزيكى كۆتايەكەى دەبێتەوە ، پاراو نەرم و قەڵەوەكەشى بە گۆشت و چەوريەوە جەستە چاك و پێتدار دەكات .

وفي الصحيحين من حديث جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ _ رضي الله عنه _ قالَ : بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي ثَلَاثمائَةٍ رَاكِبٍ ، وأميرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بن الجرَّاح ، فَأَتَيْنَا السَّاحِلَ ، فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ ، حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ ، فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ حوتاً يُقَالُ لَهَا : الْعَنْبَرُ ، فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ ، وَائتدمنا بودكه حَتَّى ثَابِتْ أَجْسَامُنَا ، فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنَ أَضْلَاعِهِ ، وحمل رَجُلاً على بَعِيرِه ، ونصبهُ ، فَمَرَّ مِنْ تَحْتِهِ.

واتە : لە (جابر)ى كوڕى (عبدالله)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ناردينى لە گەڵ سێ سەد سواردا ، ئەميرەكەشمان (أَبُو عُبَيْدَةَ)ى كوڕى (الجرَّاح) بوو ، ئەوەبوو گەشتينە كەنارى دەريا كە ، تووشى برسێتيەكى زۆر بووين ، تا ئەو ئاستەى گەڵاى درەختەكانمان دەخوارد ، پاشان دەريا نەهەنگێكى بۆ فرێداين پێ دەگوترا : عەنبەر ، نيو مانگ لێمان خوارد ، ڕۆنەكەشمان كردە پێخۆر تا قەڵەو بووين ، (أَبُو عُبَيْدَةَ) پەراسوێك لە پەراسوەكانى بردو ، پياوێكى سوارى ووشترەكەى كردو ، دايچەقاندو ، بەژێريدا تێپەڕ بوو .

سلْقٌ ، سلْق : روى الترمذي وأبوداود ، عَنْ أُمِّ الْمُنْذِرِ بِنْتِ قَيْسٍ ، قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيٌّ _ رضي الله عنه _ ، وَلَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ ، قالت : فَجعلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺيَأْكُلُ وعَلِيٌّ معهُ يَأْكُلُ ، فقالَ رسولُ الله ﷺ: مَهْ يا عليُّ فإنَّكَ نَاقِهٌ ، قَالَتْ : فجعلتُ لهم سِلْقًا وشعيراً ، فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يا عَلِيّ فأصبْ من هذا ، فإنه أوفقُ لَكَ[٥٠٢].قال الترمذي : حديث حسن غريب .

[٥٠٢] _ سبق تخريجه .

واته : له (أُمِّ الْمُنْذِرِ)ی کچی (قَيْسٍ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بە هاوڕێیەتی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دیدەنیان کردم و ، نێمەش هێشووگەلێکی خورمای هەڵواسراومان هەبوو ، (أُمِّ الْمُنْذِرِ)فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺدەستیکرد بە خواردنی و (علی)یش لە گەڵیدا دەیخوارد ، پێغەمبەری خوا ﷺفەرمووی : ((ئەی (علي) وازبێنە ، تۆ بەم نزیکانە چاك بوویتەوە لە نەخۆشی)) • (أُمِّ الْمُنْذِرِ) فەرمووی : پاشان سڵق و جۆم بۆ لێنان ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەی (علي) لەمەبخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە)) •

سڵق گەرمی ووشکە لە یەکەمدا ، گوتراوە : تەڕو شێدارە تیایدا ، هەروەها گوتراوە : لەو دروانە پێکهاتووە ، ساردیەکی هێمنکەرەوەی تێدایە ، هەروەها شیی دەکاتەوە ، جۆرە هێزێکی کردنەوەشی تێدایە ، ڕەشەکەشی قەبزدەکات و بۆ (داء الثعلب)و ، ئەو پەلانەی لە ڕووداودەردەکەون و ، کڕێشی سەرو ، بالووکە ئەگەر بە ئاوەکەی چەور بکرێت بەسوودە ، ئەسپێ دەکوژێ ، بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشی ووشك هەڵاتووی و قڵیشانی پێست و هەڵوەرینی مۆکەی لە گەڵ هەنگوێنداتێکەڵ دەکرێت و پێی چەور دەکرێت ، کونیلە داخراوەکانی (السُدد) جگەرو سپڵ دەکاتەوە •

ڕەشەکەی سك قەبز دەکات ، بەتایبەت لە گەڵ نیسکدا ، هەردوکیان خراپن ، بەڵام سپێکەی لە گەڵ نیسکدا ڕەوان دەکاتەوە ، ئاوەکەشی وەکو حوقنە بەکار دێت بۆ ڕەوانبوون ، لە گەڵ (المري)و بهاراتدا بۆ (القولنج) بەسوودە •

خۆراکیکی کەم بەجەستە دەبەخشێ ، کیمۆسی خراپە ، خوێن دەسوتێنێ ، بەکارهاتنی لە گەڵ سرکەو خەرتەڵەدا (الخل و الخردل) چاکی دەکاتەوە ، زۆرخواردنی قەبزی دروست دەکات •

پیتی شین (ش) :

شونیز : رەشکەیەو ، پێشتر باسمان کردووە ·

الشُّبْرُمُ : روى الترمذي وابن ماجة في سننهما : من حديث أسماء بنت عُمَيسْ ، قالت : قال رسول الله ﷺ: بماذا كُنتِ تَسْتَمشينَ ؟ قالت : بالشُّبْرُمِ · قال : حارٌّ جارٌ[٥٠٣].

واتە : (أسماء)ی کچی (عُمَيْس) _ ڕەزای خوای لێبێت _ فەرمویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : بە چ شتێك خووی خۆت نەرم ونیان دەکەیتەوە ؟ (أسماء) فەرمووی : بە (الشُّبْرُم) ، ئەویش فەرمووی : گەرم و تووند ·

(الشُّبْرُمُ) درەختێکە بچوك و گەورەشی هەیە ، بەرزی بە ئەندازەی بااڵی پیاوێك و زیاترە ، لقەکانی سووڕن و بەرەو سپی دەدرەوشێنەوە ، کۆمەڵێك گەڵا بەسەر لقەکانەوەیەو ، گوڵگەلێکی زەردی بەرەو سپی پێوەیە ، دەکەون و تۆوێك دەردەکات وەکو تۆوی درەختی قەزوانە ، لە قەبارەدا ، ڕەنگی سوورە ، ڕەگەکانی بەتوێکڵێکی سوور داپۆشراوە ، ئەوەشی بەکاردێت ڕەگەکان و توێکڵەکەو ، شیری لقەکانێتی ·

گەرمی ووشکە لە پلە چواردا ، (السوداء)و ، کیمۆسە چڕەکان و ، ئاوی زەردو ، بەڵغەم ڕەوان دەکات ، ناڕەحەتکارە ، دڵی مرۆڤ تێکەڵ دەدات ، زۆر بەکارهێنانی کوشندەیە ، بۆ بەکارهێنان پێویستە شەوو ڕۆژێك لە شیردا بخوسێندرێت ، پێویستە لە ڕۆژێکدا دوو یاخود سێ جار شیرەکەی بگۆڕدرێت ، دەردەهێنرێت ، لە سێبەردا ووشك دەکرێتەوە ، گوڵ و (الكَثيراء)ی[٥٠٤] تێکەڵ دەکرێت و ، لە گەڵ ئاوی هەنگوێن ، یاخود شەربەتی ترێندا

---

٥٠٣ _ سبق تخريجه ·

٥٠٤ _ الكثيراء : دەرختێکی هەمیشە سەوزەو ، نزیکەی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، دەرختێکی درکاویە ، گەڵاکانی شێوەیەکی سوڵەیمانی هەیە ، گوڵەکانی زەردێکی مەیلەو زیرینن ، دەتوانن بڵێین ڕۆژەڵاتی ئاسیا

دەخورێتەوە ، خواردنەوەشی بە ئەندازەی دوو تاوەکو چوار(دانق)ە([٥]) بەپێی هێز ، (حُنَيْن) دەڵێت : بەڵام شیری (الشُّبْرُمّ) ، هیچ خێرێکی تێدا نی یەو ، وادەبینم بەهیچ شێوەیەك نەخورێتەوە ، چونکە پزیشکە صوفیە نەفامەکان خەڵکێکی زۆریان پێ کوشتووە .

شَعِيرٌ ، جۆ : روی ابن ماجة : من حديث عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَخَذَ أَهْلَهُ الْوَعْكُ ، أَمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الشعير ، فَصُنِعَ ، ثُمَّ أَمَرَهُمْ فَحَسَوْا مِنْهُ ، ثُمَّ يَقُولُ : إِنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الحَزِينِ وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُو إِحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ بِالْمَاءِ عَنْ وَجْهِهَا([٦]).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەکێك لە کەس وکاری لەرزۆتای هەبوایە ، فەرمانی دەدا شۆربایەك لە جۆ دروست بکرێت و ، پاشان فەرمانی پێدەدان لێی هەڵقوڕێنن ، دەشیفەرموو : دڵی خەمبار تۆندو بەهێز دەکات و ئێش و ئازار لە سەر دڵی نەخۆش لادەبات وەکو چۆن کەسێکتان بەئاو چڵك و پیسی لەسەر دەم و چاوی لابات .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : (يرتوه) واتە : تۆندو بەهێزی دەکات . وە (يَسْرو) واتە : لابردن و نەمان .

نیشتمانی ئەم درەختەیە بەتایبەت ناوچە شاخاویەکان . ڕێگەی بەدەستهێنانی ماددەکەش بەوە دەبێ کە دررێك لە قەدی درەختەکەوە هەڵکەنرێ و بەو جۆرە شلەیەکی سپی لێوە بەدەست دێت . بڕوانە : www.snble.com .

[٥] _ دانق : جۆرە کێشێك بووە ، کە هەر یەك کێشی دانق ، بەئەندازەی هەشت دانە جۆ و دوو لە سەر پێنجی دەنکێك بووە ، بڕوانە : المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي ، وەرگێڕ .

[٦] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤٠) ، وابن ماجة (٣٤٤٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٥٢) .

پێشتر ئاماژەی پێ درا کە ئەوە ئاوی جۆی کوڵاوە ، خۆراکێکی زیاتریش دەبەخشێ بەبەراوردی ئاردەکەی ، بۆ کۆرکین و ، زیری گەروو بەسوودە ، بۆ هێمن کردنەوەی تیژی پاشەڕۆکان بەسوودە ، میزهێنەرە ، گەدە پاک دەکاتەوە لەوەی کە تیایدایە ، تینوێتی دەشکێنێت ، گەرمی دەکوژێنێتەوە ، بەو هێزەی کە تیایدایە پاک دەکاتەوەو نەرم و نیان دەکاتەوەو شیی دەکاتەوە .

سیفەتی لێنانیشی : ئەوەیە ئەندازەیەک لە جۆی کوترلو بەکاربهێنرێت و ، پێنج ئەوەندەی خۆی ئاوی تێبکرێت و ، بخرێتە مەنجەلێکی پاکەوەو ، بەئاگرێکی مامناوەند بکوڵێندرێت تا دوو لەسەر پێنجی دەمێنێتەوە ، پاشان دەپاڵێورێت و ، ئینجا شیرین دەکرێ و بەئەندازەی پێویست بەکاردەهێنرێت .

شِوَاءٌ ، برژاو : خوای تعالی سەبارەت بەو زیافەتەی کە پێغەمبەر (إبراهيم) _ عليه السلام _ بۆ میوانەکانی ئەنجامیدا دەفەرمێت : ﴿ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾[هود : ٦٩] واتە : ﴿ فَمَا لَبِثَ ﴾ ئینجا ئەوەندەی نەبرد ﴿ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾ (ئیبراهیم) گوێرەکەیەکی برژاوی هێنا بۆیان(٥٠٧) .

ووشەی (الحَنِيذُ) واتە : برژاو لە سەر بەردی زۆر گەرمکراو .

وفي الترمذي : عن أُمِّ سلمة _ رضي الله عنها _ : أنها قرَّبتْ إلى رسول الله ﷺ جنباً مشوياً ، فأكل منه ثم قام الى الصلاة ولم يتوضأ(٥٠٨) قال الترمذي : حديثٌ صحيح .

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ : کە لایەکی برژاوی خستبووە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش لێ خواردوو پاشان هەستا بۆ نوێژو دەستنوێژی نەگرت .

---

٥٠٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٥٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٧) ، والترمذي (١٨٢٩) كلهم من طريق عطاء بن يسار أن أم سلمة أخبرته بالحديث المذكور .

وفيه أيضاً : عن عبدالله بن الحارث ، قال : أكلنا مع رسول الله ﷺ شواءً في المسجد(٥٠٩).

واتە : لە (عبدالله)ى كوڕى (الحارث)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : لە گەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ برژاوێكان لە مزگەوتدا خوارد .

وفيه أيضاً : عن المغيرَة بن شُعبة قال : ضِفتُ مع رسول الله ﷺ ذات ليلة ، فأمر بجنبٍ ، فشُوِيَ ، ثم أخذ الشِفْرَة ، فجعل يَحُزُّ لي بها منه ، قال : فجاء بلال يُؤْذِنُ للصلاة ، فألقى الشِّفْرَة فقال : مَا لَه تَرِبَتْ يَدَاهُ(٥١٠).

واتە: لە (المغيرَة)ى كوڕى (شُعبة)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : شەوێك بووم بە میوانى پێغەمبەرى خوا ﷺ ، فەرمانیدا لایەك ببرژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەكەى هەڵگرت و ، دەستیكرد بە بڕینى گۆشتەكە بۆ من ، (المغيرة) فەرمووى : ئەوەبوو (بلال) هات و هەواڵى هاتنى كاتى نوێژى دایە ، بۆیە چەقۆكەى فڕى داو فەرمووى : ئەمە چیتى هەژار كەوێت .

بەسوودترین برژاو برژاوى مەڕى یەك سااڵیە ، پاشان گوێرەكەى جوانى نەرم ونیانى قەڵەوە كە میزاجێكى گەرمى تەڕو شێدارى بەرەو ووشكێتى هەیە ، (السوداء)یێكى زۆر دروست دەكات و ، خۆراكى بەمێزان و كەسانى تەندروست و وەرزشكارانە . گۆشتى كوڵێنراو بەسوودترو سوكتریشە بۆ سەر گەدە ، لەویش و لە سووەوەكراویش تەڕتر .

---

٥٠٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٩٠) ، وابن ماجة (٣٣١١) ، والترمذي في الشمائل (١٦٥) كلهم من طريق سليمان بن زياد عن عبدالله بن الحارث فذكره .

٥١٠ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٨٨) ، وأحمد (٤ / ٢٥٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (١٧٣) .

له هەمووشی خراپتر ئەوەیە لەبەر هەتاو برژێنرابێت ، برژێنراوی سەر پشکۆو سکڵ کە بە (الحنيذ) ناودەبرێت لە برژاوی سەر ئاگر باشترە .

شَحْمٌ ، بەز ، چەوری هەناوی ئاژەڵ : ثبت في المسند عن أنس أن يهودياً أضاف رسولَ الله ﷺ ، فقدَّم له خُبزَ شَعيرٍ ، وإهالةً سَنِخَةً[٥١١].

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ هەرموویەتی : جولەکەیەک زیافەتی پێغەمبەری خوای ﷺ کرد ، ئەوەبوو نانی جۆو ، بەزو پێوی تواوەی بۆن گۆڕاوی خستە پێش دەستی .

وثبت في الصحيح : عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ ، قَالَ : دُلِّيَ جِرَابٌ مِنْ شَحْمٍ يَوْمَ خَيْبَرَ ، فَالْتَزَمْتُهُ وقُلْتُ لاَ أُعْطِي مِنْ هَذَا أَحَدًا الْيَوْمَ شَيْئًا ، فَالْتَفَتُّ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَضْحَكُ ، ولم يقل شيئاً[٥١٢].

واتە : لە (عَبْدِ اللَّهِ)ی کوڕی (مُغَفَّلٍ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە ڕۆژی جەنگی خەیبەردا هیزەیەکی بەزو چەوری شۆڕکرایەوە ، منیش لە باوشم گرت و گوتم : سوێند بەخوا بەشی کەسی لێ نادەم ، کە ئاوڕم دایەوە ، تەماشا دەکەم پێغەمبەری خوا ﷺ پێدەکەنێ و ، هیچی نەفەرموو .

چاکترین بەزو پێو ئەوەیە کە لە ئاژەڵێکی تەولو و پێکهاتوو بەدەست هێنرابێت ، بەزو پێو گەرمی تەپو شێدارە ، بەڵام تەپی و شێیەکەی لە هی ڕۆن کەمترە ، بۆیە ئەگەر بەزو ڕۆن بتوێنرێنەوە دەبینین بەزەکە خێراتر دەبیەستێ .

---

[٥١١] _ أخرجه أحمد (٣ / ٢١٠ ، ٢٣٢ ، ٢٧٠) بإسناده عن قتادة عن أنس فذكره .

[٥١٢] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١١٦) ، (٥ / ١٧٢) ، (٧ / ١٢٠) ، ومسلم (٥ / ١٦٣) كلاهما من طريق حميد ابن هلال عن عبدالله بن معقل فذكره .

بۆ زبری گەروو بەسووده ، خاو دەکاتەوەو بۆگەن دەکات ، زیانی بەلیمۆی سوێرکراو(الليمون المملوح) ، زەنجەفیل لادەبرێت ، بەزو پێوی بزن قەبزترین بەزەکانە ، بەزی سابرێنیش لە هەمووی زیاتر شیی دەکاتەوەو ، بۆ برینەکانی ڕیخۆڵە بەسووده ، لەو بوارەدا بەزی مێ بزن بەهێزترە ، بۆیە وەکو حوقنە بەکاردێت بۆ چارەسەری ڕووشانی کۆم و نەخۆشی (الزَّحير)([513]) .

ثیتی صاد(ص)

صَلاةٌ ، نوێژ : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾[البقرة : ٤٥] واتە : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ پەنا ببنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەیشتن بەمەبەست) ﴿ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ ﴾ وە بێ گومان نوێژ (ئەرکێکی) گەورەو گرانە ﴿ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾ مەگەر لای ئەوانە نەبێ کە لە خوا ئەترسن (خۆیان بەزل نازانن)([514]) .

هەروەها دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾[البقرة : ١٥٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی کە بڕواتان هێناوە ﴿ اسْتَعِينُوا ﴾ پشت ببەستن ﴿ بِالصَّبْرِ ﴾ بەخۆڕاگرتن ﴿ وَالصَّلَاةِ ﴾ ونوێژ (کردن) ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ بەڕاستی خوا لە گەڵ خۆڕاگرانە([515]) .

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾[طه : ١٣٢] واتە : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ ﴾ (ئەی محمد ﷺ) فەرمان بدە

---

[513] ـ الزَّحير : نەخۆشیەکە مرۆڤ بە سەختی پیسایی بۆ دەکرێت و لە گەڵ پیسایەکەدا کێم و خوێن لە کۆمی دێتە دەرەوە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی گوڵاڵەیی ، وەرگێڕ .

[514] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[515] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بـه ئەنـدامانی خێزانەکـەت ﴿ بِالصَّـلاةِ وَاصْـطَبِرْ عَلَيْهَـا ﴾ بەنوێـژکردن و خۆشـت خـۆڕاگرو بەردەوام بە لەسەر بەجێ هێنانی ﴿ لا نَسْأَلُكَ رِزْقًـا ﴾ ئێمـە داوای ڕۆزیـت لـێ ناکـەین ﴿ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ﴾ بەڵکو ئێمە ڕسق و ڕۆزی تۆ دەدەین ﴿ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾ وە سـەرەنجامی چاك بـۆ پارێزکاران و خولناسانە(٥١٦)٠

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە نوێژ بەکار دەهێنرێت وەکو هۆکارێك بـۆ چارەسـەرکردنی هـەموو نەخۆشیەکان پێش ئەوەی نەخۆشیەکان جێگیربن و قایم بن ٠

نوێژ ڕۆزی دەهێنێـت ، تەندروسـتی دەپارێزێـت ، زیـان دوردەخاتـەوە ، نەخۆشـیەکان ناهێڵێت ، دڵ بەهێز دەکات ، ڕوو سپی دەکاتـەوە ، نـەفس شـادومان دەکـات ، تەمـەبڵی ناهێڵێت ، ئەندامەکانی جەستە چالاك دەکاتەوە ، بارمەتیدەری هێزەکانـە ، سـنگ فـراوان دەکات ، خۆراك بەخشی ڕوحـە ، دڵ ڕووناك دەکاتـەوە ، نیعمـەت دەپـارێزێ ، ڕق وقـین لادەبـات ، فـرە بەرەکـەت دەهـێنێ ، لـە شـەیتان دوورەدەخاتـەوە ، لـە ڕەحمـان نزیکـت دەخاتەوە.

بەگشـتی ٠ گاریگەریـەکی سەرسـوڕهێنی لـە پاراسـتنی تەندروسـتی جەسـتەو دڵ و ، هێزەکانیدا هەیە ، مادە پیسەکانی لێ دوور دەخاتەوە ، ئەگەر دوو کەس تووشـی نەخۆشـی و بەڵاو کارەساتێك هاتبن بەدڵنیایی بەشی کەسـی نوێژکار لـەوەدا کـەم بـووەو ، دەرەنجامیشـی بێوەبڕ بووە ٠

هەروەها نوێژ کاریگەریەکی سەرسوڕهێنی لە دورخستنەوەی شەڕوخراپەی دونیادا هەیـە ، بەتایبـەت ئەگەر هەقی خۆی پێدرا بەتەواوکردن و ئـەنجام دان لـە دەرەوەو ناخیشـەوە ، بۆیـە هـیچ شـتێك نـی یـە بـەکارهێنرابێت بـۆ دورخسـتنەوەی شـەڕوخراپەی دونیـاو ڕۆژی دوای و ،

---

٥١٦ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دەستکەوتنی بەرژەوەندیەکانی وەکو نوێژ ، چونکە نوێژ پەیوەندیکە بەخوای پەروەردگارەوە ، بەئەندازەی پەیوەندی بەندە بە پەروەردگارییەوە دەروازەکانی خەیری بۆ دەکرێتەوەو ، شەڕو خراپەو هۆکارەکانیشی لێ دوردەخرێتەوەو ، مادەکانی سەرکەوتن و ، تەندروستی چاک و ڕەتگ وبۆ ، دەستکەوتن و دەوڵەمەندی ، حەوانەوەو نازونیعمەت ، دڵخۆشی و شادی هەمووی ئامادە دەبن و ، بەخێرا ڕووی تێدەکەن .

صَبْرٌ ، ئارامگرتن ، خۆڕاگرتن : ئارامگرتن نیوەی ئیمان و باوەڕە(٥١٧)، بەڕاستی ناوەڕۆکێکە لە ئارامگرتن و سوپاسگوزاری پێکهاتووە ، کەسانێك لە پێشین گوتویانە : ئیمان و باوەڕ دوو نیوەیە : نیوەیەك ئارامگرتن و ، نیوەیەکیش سوپاسگوزاریە ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾[إبراهيم : ٥] واتە : ﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ ﴾ بەڕاستی لەو (بیرخستنەوە)دا پەندو بەڵگەی زۆر هەیە ﴿ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾ بۆ هەموو خۆڕاگرێکی سوپاسگوزار(٥١٨)

پەیوندی ئارامگرتن بە ئیمان و باوەڕەوە وەکو پەیوەندی سەرە بەجەستەوە ، ئەمەش سێ جۆرە : ئارامگرتنێك لەسەر بەجێهێنانی فەرزەکانی خوای تعالی ، بەجۆرێك پشت گوێیان نەخات ، ئارامگرتنێك لەسەر حەرامکراوەکانی خوای تعالی ، بەجۆرێك نەیانکات و توخنیان نەکەوێت ، ئارامگرتنێکیش لەسەر قەزاو قەدەرو چارەنوسی خوای تعالی ، بەجۆرێك لێی ناڕازی نەبێ ، بۆیە هەرکەس ئەم سێ پلەی بەتەواوی بەجێهێنا ، ئەوا ئارامگرتنێکی تەواوی بەجێهێناوە ، لەزەت و نیعمەتی دونیاو ڕۆژی دوای دەستگیر بووە ، سەرکەوتن و بڕوەیی دونیاو ڕۆژی دوایی بەدەست هێناوە ، هیچ کەسێکیش توانای پێگەشتنی ئەوانەی نیە مەگەر بەسەر پردی ئارامگرتندا تێپەڕبێ ، وەکو چۆن هیچ کەس توانای پێگەشتنی بەهەشتی نی یە

---

٥١٧ ـ إسناده منكر : أخرجه أبونعيم في الحلية (٥ / ٣٤) ، وانظر الضعيفة (٤٤٩) .

٥١٨ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

مەگەر بەسەر (الصراط)دا تێپەڕ بێ ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) فەرموویەتی : خێرترین و چاکترین گوزەرانمان بە ئارامگرتن دەستکەوت .

ئەگەر بیرێك لە پلەکانی تەواویی (الکمال) بەدەستهاتوو لە جیهاندا بکەیتەوە ، دەبینی هەرهەمووی وابەستەی ئارامگرتنە ، بەڵام ئەگەر بیرێك لە ناتەواوی بکەیتەوە کە زەمی خاوەنەکەی دەکرێت لەسەری ، چونکە لە ژێر تواناو دەستەڵاتی خۆیدایە ، دەبینی هەرهەمووی لە ئارامنەگرتنەوەیە ، لێرەدا ئازایەتی و داوێن پاکی و ، بەخشندەیی و خۆ پەنجان بۆ بەرامبەر ، هەرهەمووی بەرهەمی ئارامگرتنی ساتێکە .

فالصَّبرُ طِلِّسمٌ على كَنْزِ العُلى ... مَنْ حَلَّ ذا الطِّلِّسْمَ فازَ بِكَنْزِهِ

واتە :

ئارامگرتن تەلسمێکە بەسەر گەنجی بڵندەوە ... هەرکەس دەریهێنێت و بیکاتەوە گەنجەکە دەباتەوە

زۆربەی نەخۆشیەکانی جەستەو دڵ ، لە ڕاستیدا لە ئارام نەگرتنەوە دروست دەبێ ، بۆیە نەتوانراوە بەهیچ شتێکی تری هاوشێوەی ئارامگرتن تەندروستی دڵ و جەستەو ڕوحەکان بپارێزرێت ، بۆیە ئارامگرتن جیاکەرەوەی هەرە گەورەی هەق و پوچیە ، (الترياق)ی گەورەیە ، ئەگەر هیچی تریشی تێدا نەبێ تەنها ئەوە نەبێ کە خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتوانایە ، چونکە بەدڵنیای خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتوانایەو خۆشی دەوێن ، خوای تعالى بەڕاستی ئارامگرتوانی خۆش دەوێ ، ئارامگرتوان سەردەخات ، چونکە سەرکەوتن لەگەڵ ئارامگرتندایە ، چاکترین شتیشە بۆ خاوەنەکانی ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾[النحل : ١٢٦] واتە : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ ﴾ وە ئەگەر ئارام بگرن ﴿ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾ ئەوە باشترە بۆ ئارامگران(٥١٩) . هەروەها ئارامگرتن هۆکاری سەرکەوتنە ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ [آل عمران : ٢٠٠] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی کە

---

٥١٩ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بڕواتان هێناوه ﴿ أَصْبِروا ﴾ خۆگرین ﴿ وَصَابِرُوا ﴾ و (لـه خـۆگری دوژمـن) خـۆگرترین ﴿ وَرَابِطُوا ﴾ و له سەنگەردا ئێشك بگرن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ ﴾و لەخوا بترسـن ﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بـۆ ئەوەی ڕزگار ببن ([520]).

صَبرٌ: ڕووەکێکـه : (بـۆ تەماشـاکردنی وێنەکـەی بگـەڕێرەوە بـۆ باسـی (الحـرف) روی أبوداود في كتاب المراسيل من حديث قيس بن رافع القَيْسي ، أنَّ رسولَ الله ﷺ قال : ((مـاذا في الأمَرَّينِ من الشفاء ؟ الصَّبِرُ والثُّفَّـاءُ))([521]) واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەی : ((لـەو شیفایەی کە لەدوو تاڵەکەدا هەیە ؟ (الصَّبِر)و تەڕەتیزە)) .

وفي السنن لأبي داود : من حديث أُم سلمة ، قالت : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ ، وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَيَّ صَبْرًا ، فَقَالَ : مَا ((ماذَا يَا أُمَّ سَلَمَةَ ؟)) فقُلْتُ : إِنَّمَا هُوَ صَبْرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لَيْسَ فِيهِ طِيبٌ ، قَالَ : ((إِنَّهُ يَشُبُّ الْوَجْهَ ، فَلَا تَجْعَلِيهِ إِلَّا بِاللَّيْلِ)) ونهى عنهُ بالنهارِ([522]).

واته : له (أُم سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی کرم ، لەو کاتەدا کە (أبو سلمة) مرد ، (صَبْرُ)م لە خۆم دابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : ((ئەمە چی یە ئەی (أُمَّ سَلَمَةَ) ؟)) منیش گووتم : لەڕاستیدا ئەوە (صَبْرُ)ە ئەی پێغەمبەری خوا ، بۆن خۆشی تێدا نی یە ، فەرمووی : ((بەڕاستی ڕوو چاك و جوان دەکاتەوە ، بەڵام لە شەودا نەبێ بەکاری مەهێنە))و قەدەغەی کرد بەڕۆژ بەکاربهێنرێت .

---

[520] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[521] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٤٤٤٢) .

[522] _ ضعيف : رواه أبوداود (٢ / ٢٩٢) ، (٢٣٠٥) ، والنسائي (٦ / ٢٠٤) (٣٥٣٧) ، والبيهقي في الكبرى (٣ / ٣٩٦) ، (٥٧٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبوداود (٥٠٢)

(صَبْرٌ) سوودى زۆرە ، بەتايبەت هندیەکەی ، پاشەڕۆ (الصفراوية)کان کە لە منیشك و دەمارەکانی بینیندا هەن پاك دەکاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی گوڵدا (دهن الورد) ناوچاوان ولاجانگی پێ چەور بکرێت ، بۆ سەرئێشە بەسوودە ، بۆ برینەکانی دەم و لووت بەسوودە ، (السوداء)و (المالينخوليا)(٥٢٣) ئاسان دەکاتەوە .

(الصَبْرُ)ی فارسی ئەقڵ زیرەك دەکاتەوە ، کۆمەکی و یارمەتی دڵ دەکات ، پاشەڕۆ (الصفراوية)کان و بەڵغەمیەکان لە گەدەدا پاك دەکاتەوە ئەگەر بەئەندازەی دوو کەوچکی بەئاوەوە بخورێتەوە ، شەهوەت و ئارەزووی پووچ و خراپ دەگەڕێنێتەوە ، ئەگەر لە کاتی سەرمادا بخورێتەوە ، ترسی ئەوەی لێدەکرێت ڕەواتی خوێن بکات .

صَـوْمٌ ، ڕۆژوو : ڕۆژوو قەڵغانە بەرامبەر بە نەخۆشیەکانی ڕوح و جەستەو دڵ ، سوودەکانی لە ژمارەدن نایەت ، کاریگەرییەکی سەرسوڕهێنی لە پاراستنی تەندروستی و ، توانەوەی پاشەڕۆکان و ، ڕاگرتنی نەفس بەرامبەر بە خواردنی زیان پێگەیەنەرەکانیدا هەیە ، بەتایبەت ئەگەر بەچاکی و ڕێك و پێکی لە چاکترین کاتە شەرعیەکانیدا ئەنجام درابو ، بەپێی پێویستی جەستەش بەکارهێنرا .

پاشان ئەندازەیەکی تەواوی حەسانەوە بە هێزەکان و ئەندامەکان دەبەخشێت " کە لە ئەنجامدا هێزەکانی دەپارێزێت ، خاسیەتێکی تایبەتی تێدایە وایێویست دەکات کە ڕۆژووگرتن بەردەوام بەکاربهێنرێت ، بریتیە لەوەی کە لە کاتی ئێستاو دوایشدا دڵ شادومان دەکات ، ڕۆژووگرتن بەسوودترین شتە بۆ خاوەن میزاجە ساردو ، تەڕەکان و ، لە پاراستنی تەندروستیاندا کاریگەرییەکی گەورەی هەیە .

---

٥٢٣ ـ المالیخولیا : بەڕای پزیشکە کۆنەکان : جۆرێکە لە ئاکامی خراپی بیرکردنەوەوە نووشی مرۆڤ دەبێ ، خەمباری و ترس بەسەریدا زاڵ دەبێ و پێدەچێ باسی ئەو بیرکردنەوە خراپانەش بکات و قسەکانیشی تێکەڵ و پێکەڵ بێت ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي .

ڕۆژووگرتن بەشدارە لە دەرمانە ڕوحانی و سروشتیەکاندا ، وە ئەگەر کەسی ڕۆژوان تیایدا چاودێری ئەوانە بکات " کە پێویستە لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشەوە چاودێری بکرێن ، ئەوا دڵ و جەستەی سوودێکی گەورەی لێ دەبینن و ، هەڵدەستێت بە بەرگیری کردن بەرامبەر بەو مادە نامۆ و خراپانەی کە لە ئامادەباشیدایە بۆی ، مادە خراپەکانیش لادەبات " بەگوێرەی کەمالی ڕۆژووەکەو و ناتەواویەکەی ، ڕۆژوان دەپارێزێت بەرامبەر بەوانەی پێویستە ڕۆژووانی لێ بپارێزرێت ، یارمەتی دەدات بۆ هەستان بە مەبەستەکانی ڕۆژوو و نهێنی و هۆکارە نادیارەکانی ، چونکە مەبەست بەڕۆژوو شتێکی تری گەورەو بەڕێزە " کە لە پشتی وازهێنانی خواردن و خواردنەوەوەیە ، بۆیە لە نێوان هەموو کردەوەکاندا تایبەت کرا بەوەی کە بۆ خوای پەروەردگارە ، لەبەر ئەوەی ڕۆژوو پارێزەرو قەڵغانێکە لە نێوان بەندەو ئەو شتانەدا کە زیان بە دڵ و جەستەی دەگەیەنن " لە ئیستاو دوایدا ، بۆیە خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾[البقرة : ١٨٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی کە بڕواتان هێناوە ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾ ڕۆژووتان لەسەر نوسراوە ﴿ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ هەروەك نووسراوە لەسەر ئەوانەی لە پێش ئێوەدا بوون ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ بۆ ئەوەی خۆتان بپارێزن ([٥٢٤])·

یەکێک لە مەبەستەکانی ڕۆژوو قەڵغان و پاراستنە ، کە پارێزێکی زۆر بەسوودە ، مەبەستەکەی دیکەش : کۆبونەوەی دڵ و هیمەتە بۆ خوای تعالی ، کۆکردنەوەی هێزەکانی نەفسە بۆ خۆشەویستی خوای تعالی و گوێڕایەڵی · پێشترین سەبارەت بەهەندێ لە نهێنیەکانی ڕۆژوو دواین لە : بەشێک سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژووگرتندا.

---

[٥٢٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

پیتی ضاد (ض)

ضَبٌّ ، بزن مژه : ثبت في الصحيحين من حديث ابن عباس ، أن رسول الله ﷺ سُئل عنه لَمّا قُدّمَ إلَيْه ، وامتنعَ من أكله : أحَرَامٌ هو ؟ فقَالَ : ((لَا ، وَلَكِنْ لَمْ يَكُنْ بِأَرْضِ قَوْمِي ، فَأَجِدُنِي أعَافُهُ)) ، وأُكِلَ بينَ يَديهِ وعلى مائدته وهو يَنْظُرُ[٥٢٥].

واته له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاری لێکرا کاتێ بزن مژەی خرایە پێش دەست و ، قایل نەبوو بیخوات : ئایا حەرامە ؟ فەرمووی : ((نەخێر ، بەڵام لە خاکی قەومەکەمدا نەبووە ، بۆیە تەماشا دەکەی دڵم بەسەری ناچێت)) ، بەڵام لە پێش دەستی و لەسەر سوفرەکەشی خوراو خۆشی تەماشای دەکرد .

وفي الصحيحين من حديث ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، عنه ﷺ قال: ((لا أُحِلُّهُ ولا أُحَرِمُه))[٥٢٦].

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای تعالی لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نە حەڵاڵی دەکەم و نە حەرامیشی دەکەم)).

میزاجی گەرمی ووشکە ، شەهەوت و ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، ئەگەر بکوترێت و ، بخرێتە سەر نەخۆشی (الشوكة) پایدەکێشێت .

---

[٥٢٥] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٥٢٦] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٦٦) كلاهما عن عبدالله بن دينار عن عبدالله بن عمر برفعه ولفظه : ((لست بآكله ولا أُحَرِّمه)) .

ضِفْدَعٌ ، بۆق : ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : بۆق حەڵاڵ نی یە بکرێت بەدەرمان ، پێغەمبەری خوا ﷺ کوشتنی بۆقی قەدەغە کردووە ، مەبەستی بەو فەرموودەیە کە لە (مسند)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە : عن عثمان بن عبدالرحمن _ رضي الله عنه _ أنَّ طبيباً ذكر ضِفدعاً في دواء عندَ رسول الله ﷺ فنهاه عن قتلها([527]).

واتە : لە (عثمان)ی کوڕی (عبدالرحمن)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەیگێڕێتەوە کەوا پزیشکێك لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسی بۆقی کرد لە دەرمانێکدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی لێکرد بۆق بکوژێت .

دانەری (القانون) دەڵێت : هەرکەس خوێنی بۆق یاخود لە لەشی بخوات ، جەستەی دەئاوسێت و ، ڕەنگی دەپەڕێت و ، تۆماو فڕێ دەدات تاوەکو دەمرێت ، بۆیە پزیشکان لە ترسی زیانەکانیدا وازیان لە بەکارهێنانی بۆق داوە .

بۆق دوو جۆرە : ئاوی و خاکی ، خواردنی خاکیەکەی کوشندەیە .

پیتی طاء (ط)

طِيبٌ ، بۆنی خۆش : ثُبِتَ عن رَسُولُ اللَّه ﷺ أنه قالَ : ((حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ))([528]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە دونیادا ژن و بۆنی خۆشم لا خۆشەویست کراوەو ، چاو ڕوونکەرو خۆشی هێنیشم خراوەتە نوێژەوە))

---

[527] _ تقدم تخريجه .

[528] _ تقدم تخريجه .

پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری بۆنی خۆشی بەکاردەهێنار ، بۆنی ناخۆشی بەلاوە قورس بوو ، دەیخستە ناڕەحەتیەوە .

بۆنی خۆش خۆراکی ڕوحە " کە هەموو هێزەکانی جەستەی لەسەر سوار دەکرێت ، هێزەکانی جەستە بەبۆنی خۆش دەبوژێنەوەو دوو ئەوەندەو زیاتر دەبن ، هەر وەك ئەوەی کە بە خواردن و خواردنەوە ، خۆشگوزەرانی و شادومانی ، تێکەڵاوبونی خۆشەویستان ، ڕودانی کاروبارە بەلاوە خۆشەکان ، نادیاربوونی ئەو کەسانەی کە نادیاربوونیان بەلای مرۆڤەوە خۆشە ئەو هێزانە زیاد دەبن .

چونکە تەماشاکردنی ئەو جۆرە کەسانە ڕوحی مرۆڤ بارقورس دەکات ، وەکو خەڵکە ڕەزا قورس و بیزاروەکان ، بەڕاستی تێکەڵاوبونی ئەم جۆرە کەسانە هێزەکان لاواز دەکات و ، خەم و خەفەت دەهێنێت ، کەوابوو ڕۆڵی ئەم جۆرە کەسە ڕەزا قورسانە " بۆ ڕۆحی مرۆڤ " وەکو ڕۆڵی تاو و گەرمیەکی زۆرە بۆ جەستە ، هەروەها تێکەڵاوبونی ئەو جۆرە کەسە ڕەزاقورسانە وەکو ئەوەیە کە بۆنێکی ناخۆشت بە سەردا هاتبێ ، بۆیە خوای تعالی هاوەڵانی خۆشەویست کردبوو بەوەی کە قەدەغەی کردبووین بەبۆنی ناخۆشەوە تێکەڵی پێغەمبەری خوا بن ﷺ چونکە بیزار دەبوو ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ ولكن إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾[الأحزاب : ٥٣] واتە : ﴿ ولكن إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا ﴾ بەڵام ئەگەر بانگ کران (بۆ نان خواردن) ئەوسا بڕۆنە ژورەوە ﴿ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا ﴾ ئینجا ئەگەر خواردنەکەتان خواردبڵاوەی لێ بکەن ﴿ وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ﴾ وە مەمێننەوە بۆ قسەکردن ﴿ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (مانەوەتان) نازاری پێغەمبەری ﷺ

دەدات ﴿ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ ﴾ ئەویش شەرم دەکات لێتان (کە بێ دەنگە) ﴿ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾ بەڵام خوا لە (ووتنی) هەق شەرم ناکات(٥٢٩)·

مەبەست ئەوەیە کە بۆنی خۆش لە هەموو شتێك زیاتر بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ خۆشەویستر بوو ، وە کاریگەریەکی باشی لە پاراستنی تەندروستی و ، دورخستنەوەی زۆرێك لە ئازارو مۆکارەکانیدا هەیە ، بەهۆی هێزی سروشت تیایدا ·

طِينٌ ، قوڕ : لە هەندێ فەرمودەی هەڵبەستراودا هاتووەو هیچ کامیان (صحیح) نین وەکو فەرمودەی : مَنْ أكل الطِّينَ ، فقد أعان على قتل نفسه واتە : هەرکەس قوڕ بخوات ، یارمەتی کوشتنی نەفسی خۆی داوە · ومثل حديث : ((يا حميراءُ لا تأكلي الطِّينَ فإنَّهُ يعصمُ البطنَ ويصفرُ اللّونَ ويذهبُ بهاءَ الوجه)(٥٣٠)

واتە هەروەها فەرمودەی : ((ئەی ژنی سوور سپی قوڕ مەخۆ چونکە سك دەگرێت و ، ڕەنگ زەرد هەڵدەگەڕێنێت و ، جوانی ڕوو لادەبات)) ·

هەموو فەرمودەیەك سەبارەت بە قوڕ هاتبێت (صحیح) نی یەو ، هیچ بنەڕەتێکی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ نی یە ، بڵام خراپ و زیانبەخشەو ، ڕێڕەوی ڕەگەکان دەبەستێت ، میزاجی ساردی ووشکە ، بەهێز ووشك دەکاتەوە ، قەدەغەی ڕەوانبوونی سك دەکات ، دەبێ بەهۆی خوێن دەردان و دروستبوونی برینی نێو دەم ·

طَلْحٌ ، مۆز ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَطَلْحٍ مَنضُودٍ ﴾[الواقعة : ٢٩] سەبارەت بە ووشەی (طَلْحٍ) زۆربەی زانایانی تەفسیر فەرموویانە : مۆزە ، (المَنْضودُ) واتە : ڕیزکراو یەك لە سەر یەك ، وەکو شانە · هەروەها گووتراوە ووشەی (طَلْحٍ) واتە : دارەختی دڕکاوی ،

---

٥٢٩ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٥٣٠ ـ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٧٤) ·

كه له جێگەی هەر درکێك بەرێك دەرکەوتبێت ، بۆیە بەری دارەکە یەك لەسەر یەك پیزدەبن ، ئەمەش دەچوێنرێت بە مۆز ، ئەم گوفتارەش راستر ، بۆیە کە پێشین باسی مۆزیان کردووە مەبەستیان چواندن بووە نەك تایبەت کردن . والله أعلم *

میزاجی گەرمی تەڕو شێدارە ، چاکترینی پێگەیوی شیرینە ، بۆ زبری سینگ و سیی و کۆکەو ، برینەکانی گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، میزمێنەرە ، تۆماوی نێرینە زۆر دەکات ، شەهەوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجوڵێنێت ، سك نەرم و شل دەکاتەوە ، پێش خۆراك دەخورێت ، بۆ گەدە زیانبەخشە ، (الصفراء)ی بەڵغەم زیاد دەکات ، بەشەکر یاخود بەهەنگوێن زیانەکانی دوردەخرێتەوە .

طَلْعٌ ، پوانگە : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴾[ق : ١٠] ، (طَلْعُ النخيل) واتە : پوانگەی دارەخورما : سەرەتاو یەکەم دەرکەوتنی چرۆی بەری دارەخورمایە ، ئەو تۆپکڵەش کە چرۆکەی تێدایە لە زمانی عەرەبیدا (الكُفُرَّى)ی پێ دەڵێن ، (النَضيد) : ڕیزکراو یەك لە سەر یەك ، لە ڕاستیدا تەنها چرۆکە لە نێو بەرەکەیدا (النَضيد)ی پێ دەگوترێت واتە : ڕیزکراو یەك لە سەر یەك ، بەڵام کە چرۆکان گەروەرەبوون و لە تۆپکڵەکە هاتنە دەرەوە چیتر (النَضيد)ی پێ ناگوترێت ، چونکە یەك لە سەر یەك ڕیزنەکراون . هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾[الشعراء : ١٤٨] (الهَضيم) واتە : چرۆی بەری دارەخورماکە لە نێو بەرگەکەدا ڕێکخراوە هەندێکی لەپاڵ هەندێکی تردا ، ئەمەش وەکو(النَضيد)ە کە واتای ڕیزکردن دەبەخشێت بە یەك لە دوای یەك ، لێرەدا (الهَضيم)ی پێ دەگوترێت تاوەکو لە نێو بەرگە (الكُفُرَّى)کەدا بێت ، بەڵام کە لەبەرگە (الكُفُرَّى)کە هاتە دەرەوە چیتر (الهَضيم)ی پێ ناگوترێت .

پوانگەی دارەخورماش دوو جۆرە : نێرو مێ : موتوربەکردنیش ئەوبە کە پوانگەی نێری دارەخورماکە دەبردرێت کە وەکو ئاردی گەنمەو دەکرێتە نێو دارەخورما مێ کەوە ، کە لە

زمانى عەرەبيدا ديسان (التأبير)يشى پىّ دەگوترێت ، ئەوەش لە جێگەى پيتكىّ يە لە نێوان نيرو مێكەدا ٠

وقد روى مسلم في صحيحه : عن طلحة بن عُبيدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : مررتُ مع رسول الله ﷺ في نخل ، فرأى قوماً يُلَقِّحُونَ ، فقال : ((مايصنعُ هؤلاء ؟)) قالوا : يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى ٠ قال : ((ما أظُنُّ ذلك يُغني شيئاً)) ، فبلغهم ، فتركوه ، فلم يَصْلُحْ ، فقال النبيُّ ﷺ: ((إنما هُوَ ظَنٌّ ، فإن كان يُغني شيئاً ، فاصنَعوه ، فإنَّما أنا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ، وإنَّ الظَنَّ يُخطِيءُ ويُصيبُ ، ولكنَ ما قلتُ لكم عنِ الله عزَّ وجلَّ ، فلن أكذِبَ على الله))(٥٣١).

واتە : لە (طلحة)ى كوڕى (عُبيدالله)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : بەياوەرى پێغەمبەرى خوا ﷺ بەلاى باخێكى دارەخورمادا تێپەڕبووين ، تەماشاى كرد كەسانێك موتوربە دەكەن ، فەرمووى : ((ئەمانە چ دەكەن ؟)) گووتيان : لە ڕوانگەى نێرەكە دەبن و دەيكەنە نێو مێ كەوە ، فەرمووى : ((واگومان دەبم هيچ سوودێكى نەبێ)) ، گوفتارەكەى پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خەڵكەكە گەشت ، بۆيە وازيان لە موتوربەكردن هێنا ، ئەوبوو دارەخورماكان بەريان نەگرت ، ئينجا پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((لە ڕاستيدا ئەوە تەنها گومانە ، ئەگەر سوودێكى هەيە ، ئەنجامى بدەن ، چونكە منيش تەنها مرۆڤێكى وەكو ئێوەم ، گومانيش بەهەڵەدا دەچێت و دەپێكێت ، بەڵام ئەوەى پێم گووتن لە خواى تعالاوەيەو ، درۆ بە دەم خواوە ناكەم)) ٠

ڕوانگەى دارەخورما بەسووده بۆ جووتبوون و ، زيادى دەكات ، ئەگەر ژنان ئاردى ڕوانگەكەى پێش جووت بوون هەڵگرن يارمەتى سك پڕبوون دەدات ئەوپەڕى يارمەتيدان ،

---

٥٣١ _ صحيح . أخرجه أحمد (١ / ١٦٢ ، ١٦٣) ، وعبد بن حميد (١٦٢) ، ومسلم (٧ / ٩٥) ، وابن ماجة (٢٤٧٠) ككلهم من طريق موسى بن طلحة عن أبيه فذكره ٠

میزاجی له ساردی و ووشکێتیدا له پله دووەمایە ، گەدە بەهێز دەکات و ووشکی دەکاتەوە ، هەڵچونی خوێن هێمن دەکاتەوە له گەڵ چڕی و دەرەنگ هەرسیدا .

بەدەر له کەسانی میزاج گەرم کەسانی تر بەرگەی ناگرن ، ئەو کەسەی بەزۆری بەکاری دەهێنێ پێویستە هەندێك له دانەوێڵە گەرمەکانی (الجاروشات الحارة) بەدوادا بەکار بێنێت ، خوو هێمن دەکاتەوە ، هەناو بەهێز دەکات ، ناوکرۆکی دارەخورماو ، هەروەها خورما سەوزە پێنەگەشتووەکان(البَلح)و ، ئەوەش تازە شیرینی تێکەوتووە (البُسر) هەمان ڕۆڵی ڕواتگەکان دەبینن ، بەڵام زۆر بەکارهێنانی زیان بە گەدەو سینگ دەگەیەنێت ، وە پێدەچێ نەخۆشی(القولنج) دروست بکات ، دەتوانرێت بەڕۆن چاك بکرێت یاخود بەو شتانەی پێشتر باسکرا .

پیتی عین (ع)

عَنَبٌ ، ترێ : في الغيلانيات[٥٣٢] من حديث حَبيب بن يَسار ، عن ابن عباس _ رضي الله عنه قال : رأيت رسول الله ﷺ يأكل العنب خَرطاً.

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بینیم پێغەمبەری خوا ﷺ هێشوە ترێکەی دەخستە زاری و تۆوەکەی فڕێدەدلو دەیخوارد .

(أبو جعفر العقيلي) دەڵێت : ئەم فەرموودەیە هیچ بنەڕەتێکی ڕاستی نی یە ، گوتم _ ابن القيم _ : (داود)ی کوڕی (عبدالجبار أبو سليم الكوفي) لە (سَنَد)ەکەیدایە ، کە پێشەوا (يحيى)ی کوڕی (مَعين) فەرموویەتی : درۆی دەکرد .

هەروەها لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسکراوە : کەوا هەزی بە ترێ و کاڵەك بووە .

---

[٥٣٢] _ الغيلانيات : کۆمەڵێکی زۆری فەرموودەیەو لە یازدە بەشدا کۆکراوەتەوەو بە (تخريج)ی پێشەوا (الدَّارَقُطْنِيّ)بە ، بڕوانە : تاج العروس في جواهر القاموس ، وەرگێڕ .

خوای تعالی له شەش شوێنی قورئانەکەیدا باسی تریی کردوە لە کۆی ئەو نیعمەت و بەرانەی بە بەندەکانی خۆی بەخشیوە لەم دونیایەو لە بەهەشتیشدا . تریێ چاکترین میوەیەو لەهەموشیان بەسوودترە ، کە بە تەپی و ووشکی و ، سەوزی و پێکەیشتووش دەخورێت ، میوەیەکە لە میوەکان ، خواردنێکە لە خواردنەکان ، پێخۆرێکە لە پێخۆرەکان ، دەرمانێکە لە دەرمانەکان ، خواردنەوەیەکە لە خواردنەوەکان ، میزاجی میزاجی تۆوەکانە : گەرمی و تەپی ، چاکترینیی هەرە گەورەو ئاودارەکانە ، سپێکەی لە رشەکەی ستایشکراوترە ئەگەر یەکسان بوون لە شیرینیدا ، وازلێهێنراو دوای کردنەوە بەدو تا سێ رۆژ ستایشکراوترە لەوەی کە لە رۆژی کردنەوەیدا بەکاردەهێنرێت ، چونکە لە رۆژی کردنەوەیدا سك دەئاوسێنێت ، هەڵواسراو تاوەکو تۆێکڵەکەی دەچێتەوەیەك کرۆ دەبێتەوە خۆراکێکی چاکی تێدایە ، بەهێزکاری جەستەیە ، خۆراکی وەکو خۆراکی هەنجیرو مێوژە ، ئەگەر بەبێ ناوك بخورێت لە هەمووی زیاتر سروشت نەرم ونیان دەکاتەوە ، زۆر خواردنی سەر دەئێشێنێت ، زیانەکانی بەهەناری مزر(الرمان المز) لادەبرێت .

سوودی تریێ لەوەدایە کە خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، قەڵەو دەکات ، خۆراکێکی چاك دەبەخشێت ، یەکێکە لەو سێ میوەیەی کە بەپاشای میوەکان دادەنرێت : تریێ و ، خورمای رەتابی تازە پێکەیوو ، هەنجیر .

عَسَلٌ ، هەنگوێن : پێشتر سوودەکانی باسکرا .

(ابن جُرَيجُ) دەڵێت : پێشەوا (الزهري) فەرموویەتی : هەنگوێن بەکاربێنە ، چونکە چاکە بۆ لەبەرکردن .

چاکترینیشی پاکترین و سپیترینێتی ، ئەوەی تیژێتێکەی نەرم و نیانترە ، شیرینیەکەی ڕاستگۆترە ، ئەوەی لە چیاو دەرختەکانەوە وەردەگیرێت ، بەچاکتر دادەنرێت بەبەراوردی

ئەوەی لە شانەکانەوە وەردەگیرێت ، ئەمەش بەگوێرەی ئەو شوێنەیە کە هەنگەکەی تێدا بەخێو دەکرێت ٠

عَجْوَةٌ ، جۆرێکە لە چاکترین جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز : في الصحيحين : من حديث سعد بن أبي وقّاص _ رضي الله عنه _ ، عنَ النبيِّ ﷺ أنه قال : ((مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَراتٍ عَجْوَةً ، لمْ يَضُرُّهُ ذلك اليومَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ))([٥٣٣]).

واتە : لە (سعد)ی کوڕی (أبي وقّاص)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس بۆ خواردنی بەیانی حەوت خورمای (عَجْوَة) بخوات ، چیتر ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن)) ٠

وفي سنن النسائي وابن ماجة من حديث جابر ، وأبي سعيد _ رضي الله عنهما _ ، عن النبيِّ ﷺ ((العجوةُ من الجنة ، وهي شفاء من السُّمِّ ، والكمأة من المنِّ ، وماؤها شِفَاء للعين))([٥٣٤]).

واتە : لە (جابر)و ، (أبي سعيد)ەوە _ خوایان لێ ڕازی بێت _ دەفەرمن : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (((العجوة) لە بەهەشتەوەیە ، شیفایە بەرامبەر بە ژەهر ، دوومەڵانیش لە (المَنْ)ەو ، ئاوەکەشی شیفایە بۆ چاو)) ٠

---

[٥٣٣] _ سبق تخريجه ٠

[٥٣٤] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٤٨) ، وابن ماجة (٣٤٥٣) كلهم من طريق شهر بن حوشب عن جابر بن عبدالله وأبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٤٥٣) بإسناده عن أبي نضرة عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ٠

(المنْ) واتە : لەو بەخشینانەیە کە خوای تعالی بە بەندەکانی خۆی بەخشیوە بەبێ هیچ ماندوبونێك ، یاخود پێدەچێ مەبەست بەو گەزۆیەی (بنی إسرائيل) بێت کە وەکو شەونم و خوناوك دەکەوتە سەر دەرختەکان و ئەوانیش کۆیان دەکردەوەو دەیان خوارد ، لێرەدا تەنها چواندویەتی بەو گەزۆیە لە ڕووی دەستکەوتنەوە ، چونکە مرۆڤ هەردوو شتەکەی دەست دەکەوێت بەبێ هیچ ماندوو بونێك ، بڕوانە : www.ruqya.com

گوتراوه : مەبەست بەو (العجوة)یە خورما پیرۆزەکەی مەدینەیە ، کە جۆرێکە لە جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز ، کە چاکترین جۆری خورمای حیجازە بەگشتی ، جۆرێکی پیرۆزە ، بەلەزەتە ، پتەو تۆکمەیە بۆ جەستەو هێز ، لە هەمووی نەرم ونیانترو خۆشترو بەلەزەترە ٠

پێشتر لە پیتی (تاء)دا باسی خورماو میزاج و سوودەکەمان کرد ، هەروەها نەوەمان ڕوونکردەوە کە (العجوة) بە چ شێوازێك ژەهرو جادوو دوردەخاتەوە ، بۆیە پێویستە بەدوبارە بوونەوە ناکات ٠

عَنبَر([٥٣٥]): تقدم في الصحيحين من حديث جابر ، في قصة أبي عَبيدةَ ، وأكلهم من العنبر شهراً ، وأنهم تزوَّدوا من لحمه وشَائِقَ الى المدينة ، وأرسلوا منه إلى النبيِّ ﷺ ([٥٣٦]).

واتە : پێشتر فەرموودەکەی (جابر)مان باسکرد ، سەبارەت بە چیرۆکەکەی (أبي عُبيدةَ)و ، خواردنیان لە نەهنگە (العنبر)ەکە یەك مانگ ، پاشان بەووشکراوەیی و نیوەکوڵاوی چەند پارچە گۆشتێکیشیان لێ هەڵگرت لە سەفەری گەڕانەوەیاندا بۆ مەدینەو ، هەندێکیشیان نارد بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەمەش یەکێکە لەو بەڵگانەی کە پەنجە ڕادەکێشێت بۆ حەڵاڵبوونی ئەوەی لە دەریادا هەیەو تایبەتیش نی یە تەنها بە ماسیەوەو ، هەموو مردووەکانی حەڵاڵن.

---

٥٣٥ ـ العنبر : جۆرە نەهەنگێکە لە زەریاکاندا دەژی و ، هەموو جۆرێکی زیندەوەرەی زەریایی دەخوات ، ماددەی (العنبر) پشانەوەی نەهەنگەکەیە کە لە سکیەوە دێتەدەرێ ، بریتیە لە ماددەیەکی مۆیینی ڕەنگ خۆڵەمێشی یا سپی یا ڕەمد یا ڕەشە ، بە زۆری زیاتر لە یەك ڕەنگە ٠ ئەو دەریاوانەی پارچەیەکی دەستکەوێت ، ئەوا خۆشبەختترین مرۆڤە چونکە نرخەکەی زۆر گرانە ، گەورەترین پارچەی (العنبر) دۆزرابێتەوە کێشەکەی (٢٤٨) ڕەتڵ بووەو خاوەنەکەی بە (١٣٠٠٠) جونیهی ئینستەرلینی فرۆشتوویەتی ، هەموو بۆنە یەکجار بە نرخەکانی جیهان بەشێك لە بۆنی عەنبەری تێدایەو ، خودی بۆنەکەش لە بۆنی میسك دەچێت ، ئەم نەهەنگە سەربکی زۆر گەورەی هەیەو ، پڕە لە زەیت و بۆن ٠ بڕوانە : www.y_nas .com ٠ وەرگێڕ ٠

٥٣٦ ـ صحيح ، تقدم تخريجه ٠

بەرپەرچی ئەو قسانەشمان دراوەتەوە بەوەی کە گوایە دەریاکە بەزیندووی فرێی دایە دەرەوە ، پاشان ناوەکەی لێ نیشتەوەو ، مرد ، ئەمەش حەڵاڵە ، چونکە مردنەکەی بەهۆی ئەوەوە بوو کە لە ناوەکە دوورکەوتەوە ، بەڵام ئەم بۆچونەیان پاست نی یە ، چونکە ئەوان بەمردووی لە ڕۆخی دەریاکەدا دۆزیانەوە ، نەشیان بینی بەزیندووی لە ناوەکە بێتە دەرەوەو ، پاشان ناوەکەی لێ بنیشێتەوەو بمرێت .

هەروەها : ئەگەر زیندوو بوایە دەریاکە فرێی نەدەدایە دەرەوە بۆ ڕۆخەکەی ، چونکە زانراوە دەریا تەنها گینلەبەرە مردووەکانی فرێ دەداتە دەرەوە نەک زیندووەکان .

هەروەها : ئەگەر وادابنرێت ئیحتمالی بۆچونەکەی ئەوان بکات ، ئیسان شیاو نی یە قسەکانیان مەرجێك بێت بۆ حەڵاڵبونی ، چونکە شت حەڵاڵ نابێ لە گەڵ بوونی گومان لە هۆکاری حەڵاڵ بونەکەیدا ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کرد نێچیرەوان لە نێچیرەکەی بخوات ئەگەر بەخنکاوی لە ناودا دۆزیبێتێوەی چونکە گومان لە هۆکاری مردنەکەیدا هەیە ، ئایا مردنی بەهۆی ئامێرەکەوە بوو یاخود بەهۆی ناوەکەوە بوو ؟

بەڵام (العنبر) کە جۆرێکە لە بۆنە خۆشەکان ، نایابترین بۆنە لە پاش (المسك) ، ئەو کەسانەی لە پێشی (المسك)ەوە دایدەنێن بەهەڵەدا چوونە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ (المسك)ی بەگەورەی بۆنە خۆشەکان داناوە(٥٣٧) ، بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیربووە کەوا سەبارەت بە (المسك) فەرمووبەتی : بۆن خۆشترین بۆنە خۆشەکانە ، پاشان _ إن شاء الله تعالى _ ئەو خاسیەت و سوودانەی تایبەت کراوە بە (المسك)ەوە دەخەینە ڕوو ، تا ئەو ئاستەی بۆنی خۆشی بەهەشتە ، ئەو گردەش کە نیشتەگەی ڕاستگۆیانە (الصِّدِّيقين) لە بەهەشتدا لە (المسك)ە نەك لە (العنبر) *

---

٥٣٧ _ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١ ، ٣٦ ، ٤٧ ، ٦٢ ، ٨٧) ، وأبوداود (٣١٥٨) ، والترمذي (٩٩١) ، (٩٩٢) ، والنسائي (٤ / ٣٩ ، ٤٠) كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد الخدري مرفوعاً : ((أطيب الطيب المسك)) .

ئەو شتەی فریوی ئەو کەسەی داوە (العنبر) بخاتە پێش (المسك)ەوە ، ئەوەیە کە گوایە گۆرانی بەسەردا نایەت بە درێژایی زەمەن ، لەم رووەوە لە زێڕ دەچێت ، بەڵام ئەمە بەڵگە نی یە بۆ ئەوەی لە (المسك) چاکتر بێ ، چونکە بەم تەنها خاسیەتە توانای بەرەنگاربوونەوەی خاسیەتە زۆرەکانی (المسك)ی نی یە ٠

پاشان : جۆرەکانی (العنبر) زۆرەو ، پەنگەکانیشی دیسان زۆرن ، وەکو سپی ، پەش بۆر ، سوور ، زەرد ، سەوز ، شین ، پەش ، جۆرەها پەنگ ٠

چاکترینیشی : پەش بۆرو (الأشهب) ، شین و ، زەردە ٠ خراپترینیشی : پەشە ٠

خەڵکیش جیاوازبوونە سەبارەت بەدیاریکردنی تۆخم و پەچەڵەکی بۆنی (العنبر) ، ئەوبوو تایەفەیەك گوتویانە : ڕووەکێکە لە بنی دەریادا دەڕوێت و ، هەندێ لە گیانلەبەرانی دەیخۆن و ، ئینجا کە لێی مەست دەبن وەکو تەرس فڕێی دەدەن و ، دەریاش بۆ ڕۆخەکەی فڕێی دەدات ٠

هەوەها گوتراوە : شەونمێکە لە ئاسمانەوە دادەبەزێتە سەر دوورگەکانی دەریاو ، شەپۆلەکانیش بۆ ڕۆخی دەریاکە فڕێی دەدەن ٠

هەروەها گوتراوە : تەرسی گیانلەبەرێکی دەریایە لە ماڵگا دەچێت ٠

هەروەها گوتراوە : بەڵکو خەڵتەیەکە لە خەڵتەکانی دەریا ، واتە : کەفێکی سەر دەریایە ٠

دانەری (القانون) دەڵێت : واگومان دەبرێت لە کانیەکی دەریاوە هەڵدەقوڵێت ، کە دەشڵێن ، خەڵتەیەکی دەریایە ، یاخود تەرسی گیانلەبەرێکە لە راستیەوە بەدوورە ٠ قسەکانی تەواوبوو ٠

میزاجی گەرمی ووشکە ، بەهێزکاری دڵ و ، مێشك و ، هەستەکان و ، ئەندامەکانی جەستەیە ، بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و دەم خواربوون و ، نەخۆشیە بەڵغەمیەکان و ، ئازارە ساردەکانی گەدەو ، بایە چڕەکان بەسوودە ، بەسوودە بۆ کونیلە داخراوەکان (السدد) ئەگەر خورایەوە ، یا لە دەرەوەوە پێی چەوەر بکرێت ، ئەگەر هەڵمەکەی هەڵمژرێت بۆ هەڵامەت و سەرئێشەو ، شەقیقەی سارد بەسوودە ٠

عُودٌ ، العود الهندي : ئەمەش دوو جۆرە :

یەکەمیان : لە دەرماندا بەکاردێت و بە (الكُست) ناسراوە ، هەروەها پێشی دەڵێن : (القُسط) پاشان لە پیتی (قاف)دا باسی دەکەین ٠

دووەم : بۆ بۆنی خۆش بەکاردێت و بە (الأُلوَّة) ناودەبرێت ٠

وقد روى مسلم في صحيحه : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، أنه كان يَسْتَجمِرُ بالأُلوَّةِ غير مُطَرَّاةٍ ، وبكافُورٍ يَطرَحُ معها ، ويقول : هكذا كانَ يَسْتَجْمِرُ رسول الله ﷺ (٥٣٨).

واتە : (ابن عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بە (الأُلوَّة)ی تێکەڵ نەکراو بەبۆنی تر خۆی بۆنخۆش دەکردو ، بەکافوریش کە تێکەڵی دەکرا و ، دەیفەرموو : بەم شێوە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی بۆنخۆش دەکرد ٠

بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیربووە کەوا سەبارەت بە سیفەتی ئەو نازونیعمەتەی خەڵکی بەهەشت تیایدان فەرموویەتی : ((مجامِرُهُمُ الأُلوَّة))(٥٣٩).

واتە : ((خۆ بۆنخۆش کردنیان بە (الأُلوَّة)یە)) ٠

---

٥٣٨ _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) ، والنسائي (٨ / ١٥٦) كلاهما من طريق ابن وهب قال : أخبرني مخرمة عن أبيه عن نافع فذكره عن ابن عمر ٠

(الأُلوَّة) : جۆرێکە لە بۆنی خۆش ٠

٥٣٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٦) ، والبخاري (٤ / ١٤٣) ، ومسلم (٨ / ١٤٧) ، والترمذي (٢٥٣٧) كلهم من طريق معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً

له زمانی عەرەبیدا ووشەی (المجامر) کۆی ووشەی (مجمر)ە واتە : ئەو شتەی مرۆڤ خۆی پێ بۆنخۆش دەکات وەکو (عود) _ جۆرە بۆنێکە _ یاخود شتی تر ئەمەش چەند جۆرێکە : چاکترینی : هندی ، پاشان چینی ، پاشان (القَماري) ، پانیش المنْدَلي([٥٤]).

چاکترینیشی : ڕەش و شینە ڕەقە هێمنە چەورەکەیەتی ، کەمترینیشیان لە چاکێتیدا : ئەوەی سووکەو سەر ئاو دەکەوێت .

دەگوترێت : درەختێکە دەبڕدرێت و یەک ساڵ بەژێر خاکەوە دەکرێت ، لەو ماوەیەدا خاکەکە بەشە بێسوودەکانی دەخوات و ، تەنها (عود)ە بۆنخۆشەکە دەمێنێتەوە ، کە خاکەکە ناتوانێت کاری تێبکات ، هەروەها تووکڵەکەی و ئەوەی بۆنی خۆشی نی یە لەو ماوەیەدا بۆگەن دەکەن .

میزاجی گەرمی ووشکە لە سێ یەمدا ، کۆنیلە داخراوەکان (السُدد) دەکاتەوە ، با دەشکێنێت ، پاشماوەی شێ ناهێڵێت ، هەناو و دڵ و بەهێز دەکات و شادومانیان دەکات ، بۆ مێشک بەسوودە ، هەستەکان بەهێز دەکات ، سک دەگرێت ، بۆ مێزە چرتکێی دروستبوو بەهۆی ساردی مێزدانەوە بەسوودە .

(ابن سمجون) دەڵێت : (عود) چەندین جۆرەو ناوی (الأُلوَّة) کۆیان دەکاتەوە ، لە ناوەوەو دەرەوشەوە بەکاردەهێنرێت ، مرۆڤ بەتەنهاو تێکەڵ کردن لە گەڵ بۆنی خۆشی دیکەدا خۆی پێ بۆنخۆش پڕێن دەکات ، بۆنخۆش پڕێنیش خۆی بۆ خۆی چاودێری گەورەری

---

[٥٤] _ القَماري : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەڤەری (القَمار)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : المدع شرح المقنع ، ص١٧ .

(المنْدَل) : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەڤەری (المنْدَل)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : الروض المعطار في خبر الأقطار ، ص ٥٥٠ ، وەرگێڕ .

هەولو چاكردنێتى ، چونكە يەكێكە لەو شەش شتە زەرورييەى كە ئەگەر چاك بن جەستەش چاك دەبێت .

عَدَسٌ ، نيسك : چەند فەرمودەيەكى پوچى هەڵبەستراوى لەبارەوە هاتووە هيچ كاميان (صحيح) نين و ، پێغەمبەرى خوا ﷺ نەيفرموون ، وەكو فەرمودەى : پيرۆز كراوەو رێزى لێنراوە لەسەر زارى حەفتا پێغەمبەر .

هەروەها فەرمودەى : دلّ نەرم دەكات و ، فرمێسك رۆر دەكات و ، بەڕاستى خۆراكى پياوچاكانە . بەڵام بەرزترين شتێك لەبارەيەوە هاتبێت ، ئەوەيە كە شەھەوەت و ئارەزووى جولەكەيە كە پەسەندێتيان داوە بەسەر گەزۆ (المن) و شيلاقەدا(السلوى) ، نيسك كراوە بە هاوەڵى سيرو پياز لە بوارى باسكردنەوە ، سروشتى وەكو سروشتى مێ يە ، ساردى ووشكە ، دوو هێزى پێچەوانە بەيەكترى تێدايە:

يەكەميان : سروشت دەبەستێت (يعقل الطبيعة) .

دووەم : دەيكاتەوە(يطلقها) ، ميزاجى تۆپكڵەكەى گەرمى ووشكە لە سێ يەمدا ، تووڕەو سك ڕوان دەكات (ترياق)ەكەى لە تۆپكڵەكەيدايە ، بۆيە نەھارلوى لە هارلوى باشترەو ، بۆ سەر گەدەش سووكترەو ، زيانيشى كەمترە ، چونكە ناوەڕۆكى درەنگ هەرسە لەبەر ساردى و ووشكيەكەى ، (السوداء) دروست دەكات ، زيانێكى ئاشكرا بە نەخۆشى (الماليخوليا) دەگەيەنێت ، هەروەها زيان بە دەمارو هێزى بينين دەگەيەنێت .

خوێن چڕ دەكاتەوە ، پێويستە تووشبوانى (السوداء) خۆيانى لێ بەدوور بگرن ، چونكە هەستانيان بە رۆر خواردنى نەخۆشى گەلێكى پيسيان بۆ دروست دەكات وەكو : دودڵى و ، گولى و ، چواربەڕۆ ، بەڵام سلّق و ، سپێناخ و ، رۆر ڕۆنكردنى زيانى كەم دەكاتەوە ،

خراپترینیشی ئەوەیە بە (النمكسود)ەوە[٥٤١] بخورێت ، با شیرینیشی تێکەڵ نەکرێت ، چونکە کونیلەی داخراو (السُدد) لە جگەردا دروست دەکات ، خواردنی بەبەردەوامی چاو تاریک دەکات لەبەر بەهێزی ووشک کردنەوەی ، میزکردن ناڕەحەت دەکات ، ئاوسانی ساردو ، بای چڕ دروست دەکات · چاکترین جۆری نیسک سپی قەڵەوەکەیە ، کە خێرا پێدەگات ·

بەڵام کە نەفامان وای بۆ دەچن نیسک ئەو خۆراکە بوو کە پێغەمبەر (إبراهیم) بووە کە پێشکەشی میوانەکانی کردووە ، درۆو دەلەسەیەو ، ئەو میواندارییەی بۆ میوانەکانی دروستی کردبوو برژاو بوو ، کە بریتی بوو لە گوێرەکەیەکی برژاو ·

پێشەوا (البیهقي) لە (إسحاق)ەوە دەگێڕێتەوە : کەوا لە (ابن المبارك)یان پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی لەبارەی نیسکەوە هاتووە کە گوایە پیرۆز کراوە لە سەر زاری حەفتا پێغەمبەر ، ئەویش فەرمووی: لە سەر زاری یەك پێغەمبەریش باس نەکراوە ، بەراستی نیسك زیانبەخشی ئاوسێنەرە ، کێ بۆی باسکردوون ؟ گوتیان : (سَلم)ی کوڕی (سالم) ، فەرمووی : لە کێ وە ؟ گوتیان : لە تۆوە · فەرمووی : لە منەوە باسی کردووە ؟!

پیتی غین (غ) :

غَیْثٌ ، باران : لە چەندین شوێنی قورئاندا باسکراوە ، ناوێکی بەلەزەتە لە سەر گوێ ، ناونراوێکی بەلەزەتە لەسەر ڕوح و جەستە ، بەباسکردنی بیسەران دەگەشێنەوە ، دڵان شادومان دەبن ، ئاوی چاکترین و ، ناسکترین و بەسوودترین و بەرەکەت دارترین ئاوە ، بەتایبەت ئەگەر لە هەورێکی بە گرمە گرمەوە بێت و ، لە گژلاوی چیاکانیشدا کۆبێتەوە ·

---

[٥٤١] ـ النمكسود : گۆشتێکە چین چین دەبڕدرێت و خوێدار دەکرێت و بڵاو دەکرێتەوە نا ناوەکەی دەچێت و ووشک دەبێتەوە ، پاشان هەرکات پێویست بوو شتێکی بەکاربێت ، بەئاو نەڕ دەکرێت و چاك دەکرێت و بەکار دەهێنرێت ، ئەمەش بۆ کاتی سەفەرکردنە بۆ ئەوەی خراپ نەبێت ، بڕوانە : الحصري ، جمع الجواهر في الملح و النوادر ، ص ٩٠ ، وەرگێڕ ·

له هەموو ئاوەكانى تر تەپو شێدارترە ، چونكە مانەوەى لەسەر زەوى درێژەى نەكێشاوە ، بە ئاستێك لە ووشكێتيەكەى وەرگرێت و ، هيچ گەوهەرێكى ووشكى تێكەڵ نەبووە ، بۆيە لەبەر ناسكى و خێرا كارتێكراوبوونى بەخێرايى دەگۆڕێت و بۆگەن دەبێ .

بەڵام ئايا بارانى بەهارى لە بارانى زمستانى نەرم ونيان تر ە يەخود بە پێچەوانەوەيە ؟ دوو گوفتارى تێدايە .

ئەوانەى كە بارانى زمستانى بەنەرم ونيان تر دادەنێن دەڵێن : گەرمى خۆر لە كاتى زستاندا كەمترە ، بۆيە تەنها ئاوى دەريای سازگارى نەرم و نيان پادەكێشێت و ، جەويش پاكەو خاڵيە لە هەر شێيەكى دوكەڵيى و ، گەردى تێكەڵ بەئاو ، هەموو ئەمانە هۆكارگەلێك دەبن بۆ نەرم ونيانى و پاكێتى ئاوەكەى و ، خاڵيى بونى لە هەر تێكەڵاوێك .

ئەوانەش كە بارانى بەهارى بەنەرم و نيانتر دادەنێن دەڵێن : گەرما شێ چرەكان شيى دەكاتەوە ، هەوا ناسك و نەرم ونيان دەكات ، بەوەش ئاوەكە سووك دەبێ و ، بەشە زەمينيەكانى كەم دەبنەوەو ، رێگەوتى كاتى ژيانى رووەك و درەختەكان و خۆشى هەوا دەكات .

وذكر الشافعي رحمه الله عن أنس بن مالك _ رضي الله عنهما ، قال : كُنَّا مَعَ رسول الله ﷺ ، فأصابنا مطرٌ ، فَحَسَرَ رسولُ الله ﷺ عَنْ ثَوْبِهِ ، وقَالَ : ((إِنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ))([٥٤٢]).

واتە : لە (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا بوين ﷺ، كە باران لێى داين ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ پۆشاكەكەى لادا تا بارانەكە لێى بدات و ، فەرمووى : ((تازە لە لايەن پەروەردگارەكەيەوە نێردراوە)) . پێشتر لە بەشى ئاوخوازيدا باسى داواى باران و ، داواى فڕدارى بە ئاوى باران لە سەرەتاى دابەزينيدا كرا .

---

[٥٤٢] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٣ ، ٣٦٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٥٧١) ، ومسلم (٣ / ٢٦) ، وأبوداود (٥١٠٠) ، والنسائي (٢٦٣ نحفة) كلهم من طريق جعفر بن سليمان عن ثابت عن أنس فذكره .

پێتی فاء (ف) :

فاتحةُ الكتاب : سورەتی (الفاتحة) : وە (أُمُّ القرآن)و ، (السبعُ المثاني)و ، شیفای تـەواو ، دەرمـانی بەسـوودو ، کلیلـی دەوڵەمەنـدی و سـەرکەوتن و ، پـارێزەری هێـزو ، دورخەرەوەی خەم و خەفەت و ترس و دڵگرانیە بۆ هـەر کەسێك ڕێزی بزانێ و هـەقی خـۆی بـداتێ و ، بەچـاکی دابیەزێنێتـە سـەر نەخۆشـیەکەی و ، بزانـی چـۆن بـەکاری دەهـێنێ بـۆ شیفاخوازی و خۆتیمارکردن ، ئەو نهێنیەش بزانێ کە لە پێناویدا ناوەهایە.

بۆیە کاتێ کەسانێك لە هاوەڵان ئەوەیان بۆ دەرکەوت ، وەکـو دوعایـەك بـەکاریان هێنـا بـۆ چارەسەری گەزتن و ، یەکسـەر چاك بۆوە . ئـەوەبوو پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : ((وما أدراك أنَّها رُقْيَة))[٥٤٣] واتە : فەرمووی : ((تۆ چۆن دەزانی ئەوە دوعایە)) .

هەرکەس سەرکەوتن یارمەتیدا ، بـەنوور ڕوناکی زڕنگیـی و کارامەیـەوە تێڕوانێـت تـا ئـەو ئاستەی نهێنیەکانی ئەم سورتەی بـۆ دەرکـەوێت ، ئـەوا بـۆی ئاشـکەرا دەبێـت ئـەم سـورەتە جۆرەکـانی یەکتاپەرسـتی تێدایـە ، هـەروەها زانینـی زات و نـاوو سـیفات و کردەوەکـان و ، جێگیرکردنـی شـەرع و قـەدەرو گەڕانـەوە لـەخۆ دەگرێـت ، تەنهاکردنـەوەی جۆرەکـانی یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستنێتی و ، شێوەی تـەواوی پشت بەسـتن و دەسـتەڵات پێدانی تێدایە بۆ ئەو زاتەی کە هەموو کارووبارەکانی بەدەسـتە ، هـەموو سـوپاس و ستایشـێك بۆ ئەوە ، هەموو خێرێکی بەدەستە ، هەموو کارووبارێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ، مرۆڤـ پێویسـتی بـەو زاتەیـە بـۆ داواکردنـی ڕێنمـوویی کـە بنچینەی کامـەرانی دونیـاو ڕۆژی دوایـە ، بـەزانینی پێکەوەبەندی ماناکانی بەرژەوەندیـەکان دەهێنێت و ، خراپـەکان دوورەدەخاتـەوە ، ئاکـام و دەرەنجامی ڕەهای تەواو و نیعمەتی تەواوی پێوە بەستراوە ، لەسەر دەستکەوتنی وەستاوە ، ئەگەر بەتەواوی لەوانەی سەرەوە تێگەشت چیتر پێویستی بەزۆرێك لە دەرمـان و دوعـای تـر

---

[٥٤٣] ـ صحيح ، تقدم تخريجه .

نابێ ، بەم سورەتە دەتوانێ چەندین دەروازەی خەیر بکاتەوەو ، چەندین دەروازەی شەڕیش دوربخاتەوە ٠

ئەمەش کارووبارێکە پێویستی بە سروشت و فیترەتێکی ترو ، ئەقڵێکی ترو ، بڕوایەکی تر هەیە ، سوێند بەخوا

بەڕەچدانەوەیەکی تەواو ، بەنزیکترین و ڕاسترین و ڕوونترین ڕێگەی پوچکردنەوەی تێدایە بۆ هەموو گوفتارێکی بۆگەن و ، بیدعەیەکی پووچ ، هیچ دەروازەیەک نی یە لە دەروازەکانی زانستە خواوەندیەکان و ، کردەوەو نەخۆشیەکانی دڵ مەگەر ئەم سورەرەتە کلیلی کردنەوەیەتی و ، پەنجەی بۆ ڕادەکێشێت و ، هیچ پلەیەک نی یە لە پلەکانی ڕێکردوان (منازل السائرین) بۆ خوای تعالی مەگەر سەرەتاو کۆتای لەم سورەتەدایە ٠

سوێند بەخوا پلەو پایەی لەوەش گەورەترەو ، لەسەرووی ئەوەشەوەیە ، بۆیە هەر بەندەیەکی خوا بەجێی بهێنێت و ، پەنای بۆ بەرێت و ، تێبگات لەو شتانەی ئایەتەکە لەبارەوەیەوە دەدوێ و ، وەکو هۆکاری شیفادان و ، خۆپاراستن لە گوناەو تاوان و ، نوروو ڕووناکیەکی ڕۆشنکار بەکاری بێنێت و ، لێی تێبگات و لە پێویستیەکانی تێبگات بەشێوەیەکی دروست ، ئەوا ئەگەر تووشی هەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنێك بێت ، یاخود تووشی هەر نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکانی دڵ بێت ، تووشبونەکەی ناو بە ناو دەبێ و ، جێگیر نابێ و ماندووی ناکات ٠

ئەمەو ٠ ئەم سورەتە کلیلی هەرەگەورەی گەنجی زەمینە ، هەروەها کلیلی گەنجی بەهەشتە ، بەڵام هەموو کەسێك ناتوانێت بە چاکی ئەم کلیلە بەکاربێنێت بۆ کردنەوە ، بەڵام ئەگەر دلواکارانی گەنج نهێنی ئەم سورەتەیان بزانیبا و ، لە ماناکانی تێگەشتبان و ، بۆ ئەم کلیلە چەند ددانێکیان دابنایەو ، بەچاکی پێیان بکردایەوە ، ئەوا گەنجەکانیان دەستگیر دەبوو بە ئاسانی و بەبێ هیچ کۆسپ و تەگەرەیەك ٠

ئەمەشمان نەگوتووە نەبە هەڵەشەیی و نەبە خواستن ، بەڵکو حەقیقەتە ، بەڵام خوای تعالی حیکمەتێکی بڵندی هەیە لە پەنهان کردنی ئەم نهێنیەدا لە زۆربەی جیهانیان ، وەکو چۆن حیکمەتێکی بڵندی هەیە کاتێ گەنجەکانی زەمینیان لێ پەنهان دەکات ، ئەو گەنجە پەنهانانەش ڕوح گەڵێکی پیسی زیانبەخشی بەسەرەوە دانراوە ناهێڵێت دەستی مرۆڤی بگاتێ ، ئەو ڕوحە پیسانەش تەنها لە لایەن ڕوح گەلێکی بەرزی بەڕێزەوە نەبێ نابەزێنرێن ، کە زاڵ دەبن بەسەر ئەو ڕوحە پیسانەدا بەو بارە ئیمانیەی لە دڵایدایە ، لەم سورەتەوە چەکێکیان پێیە کە شەیتانەکان توانای بەرهەڵستیان نی یە ، زۆربەی نەفسی خەڵکیش بەم جۆرە نی یە ، کە لە توانایدا بێت بەرگیری لەو ڕوحانە بکات و بیانبەزێنێت ، ناشتوانێت زەفەر بەوە بەرێت کە شتێکی لێ بەزۆر لێ زەوت کردووە ، چونکە هەرکەس یەکێکی کوشت بۆی هەیە شتومەکەکانی بەرێت ٠ ئەو ڕوحە پیسانەش تۆیان کوشتووە بۆیە ناتوانیت بەرهەڵستیان بێتەوە ٠

فَاغِيَةٌ ، (نورُ الحنّاءِ) ، شکۆفەی خەنە : کە وەکو بۆخۆشترین جۆرەکانی ڕێحانە ، پێشەوا (البيهقي) لە کتێبی (شُعَب الإيمان)دا دەگێڕێتەوە : لە (عبدالله)ی کوڕی (بُرَيدة)ەوە ، لە بابیەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرمووەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : سەرگەورەی ڕێحانەکانی دونیاو ڕۆژی دوای شکۆفەی خەنەیە ، هەروەها پێشەوا (البيهقي) لە هەمان کتێبدا دەگێڕێتەوە : عن أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ ، قال : كان أحَبَّ الرَّياحين إلى رسول الله ﷺ الفَاغِيةُ(٤٤٤)والله أعلم بحال هذين

---

٤٤٤ _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٠٩) وضعفه ، وعزاه السيوطي للطبراني في الكبير ، والبيهقي في الشعب ، وانظر الضعيفة (١٧٥٧) ٠

نور الحناء : واتە شکۆفەی خەنە : دەرختی خەنە تەمەن درێژەو ، زیاتر لە دوو متر بەرز دەبنەوە ، گەڵایەکی چڕی سەوزی تێری پێوەیە ، کە دواتر کۆدەکرێنەوەو دەکرێن بە خەنە ، ئەم دەرختە گوڵەکانی سپین و بۆنێکی زۆر خۆشی هەیە ئامێزیان هەیەو ، بۆ چارەسەری زۆر نەخۆشی بەکار دێن ٠ ئەم گوڵانە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێت (الفاغية) واتە شکۆفە ٠ بڕوانە : www.startimes.com ، وەرگێڕ ٠

الحديثين ، فلا نشهد على رسول الله ﷺ بما لا نعلم صحته * واته : له (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : خۆشەویسترین ڕێخانەكان بەلاى پێغەمبەرى خواوە ﷺ شكۆفەى خەنە بوو .

ناوەندە لە گەرمى و ووشكێتیدا ، كەمێ قەبزى تێدایە ، ئەگەر بخرێتە پێچ و قەدەكانى پۆشاكە خوریەكانەوە لە مۆرانە دەپارێزێ ، بەشدارە لە مەڵحەمەكانى ئیفلیجى و (التمدد)دا ، ڕۆنەكەشى ئەندامەكان خاو دەكاتەوە ، دەمارەكان نەرم دەكاتەوە .

فضة ، زیو : ثبت أنَّ رسولَ الله ﷺ كان خاتَمُه من فِضَّة ، وفَصُّه منه(٤٤٥).

واتە : جێگیربووە كەوا ئەموستیلەكەى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە زیو بوو ، نقێمەكەشى بەشێكى خۆى بوو . دەسكى شمشێرەكەى زیوو بوو ، بە (صحیح)ى هیچ شتێك لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ جێگیر نەبووە سەبارەت بە قەدەغەكردنى پۆشینى زیو و خۆ ڕازاندنەوە بە زیوو ، بەڵام بە (صحیح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺجیگیر بووە كەوا قەدەغەى خواردنەوەى كردووە لە جامى زیودا ، بەڵام دەروازەى جامى زیو لە دەروازەى پۆشاك و خۆڕازاندنەوە تەسكترە ، بۆیە بۆ ژنان حەڵاڵ كراوە خۆیانى پێ بڕازێننەوە بەڵام لێیان حەرام كراوە لە جامى زیودا ئاو شلەمەنى بخۆنەوە ، چونكە كە خواردنەوە لە جامى زیودا حەرام كراوە مانای ئەوە نى یە پۆشینیشى حەرام بێت .

وفي السنن عنه : وأما الفِضَّةُ فالعبوا بها لَعِباً(٤٤٦).

---

٤٤٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٦٦) ، والبخاري (٧ / ٢٠١) ، وأبوداود (٤٢١٧) ، والترمذي (١٧٤٠) وفي الشمائل (٨٩) ، والنسائي (٨ / ١٧٣ ، ١٧٤ ، ١٩٣) كلهم من طريق حميد عن أنس فذكره .

٤٤٦ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في المسند (٢ / ٣٣٤) ، وأبوداود (٤٢٣٤) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٥٦٥) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : بەڵام زیو یاری پێ بکەن بە یاری کردن ، قەدەغەکردن پێویستی بەبەڵگەیە " بیسلەمێنێ کە قەدەغەیە ، وەکو دەقێك یا (إجماع)ێك ، ئەگەر یەکێکیان جێگیربوون ئەوا چاکە ، ئەگینا دڵ شتێکی تێدایە سەبارەت بە حەرامبوونی بۆ پیاوان ، والنبي ﷺ أمسك بيده ذهباً ، وبالأخرى حريراً ، وقال : هذان حرامٌ على ذكور أمتي ، حلٌ لإناثهم([٥٤٧]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەستێکی زێڕی هەڵگرت و ، بەدەستەکەی تریشی ئاورێشم و ، فەرمووی : ئەم دووانە حەرامن بۆ نێرینەی ئومەتەکەم و ، حەڵاڵن بۆ مێینەکانیان .

زیو نهێنیەکە لە نهێنیەکانی خوای تعالی لە سەر زەمینداو تەڵسەمی پێویستیەکانە ، چاکەی خەڵکی دونیایە لە نێوان خۆیاندا ، خاوەنەکەی بەچاو ناسراوە لە نێواناندا ، لە نەفسەکاندا بەڕێزو شکۆمەندە ، دەکرێ بە گەورەو دەمراست لە نیشتگەکاندا ، دەروازەکانی لێ داناخرێت ، بیزار نابن لە دانیشتن و ، تێکەڵاوبوونیدا ، شوێنەکەی بارگرانی دروست ناکات ، پەنجەی بۆ ڕادەکێشرێت ، چاوان تەنها سنووربەندی ئەو دەکەن ، ئەگەر قسە بکات قسەکانی دەبیسترێت ، ئەگەر تکاکاری بکات تکاکاریەکەی وەردەگیرێت ، ئەگەر شایەتی بدات شایەتیەکەی وەردەگیرێت و بە شیاو دادەنرێت ، ئەگەر ووتاریدا لێهاتووەو بەتوانایەو سەرزەنشت ناکرێت ، ئەگەر لە ڕیشیدا سپێتیەك هەبێ لە جوانی لاوان جوانترە .

زیو لە دەرمانە دڵخۆشکارە بەسوودەکانە بۆ خەم و خەفەت و دڵگرانی و ، لاوازی دڵ و دڵەکوتێی ، بە خاسیەتی خۆی توانای ڕاکێشانی ئەو تێکەڵاوە خراپانەی هەیە کە لە دڵدا دروست دەبێ ، بەتایبەت ئەگەر هەنگوێنی پاك و ، زافەرانی تێکەڵ کرا .

میزاجی زیو مەیلی لای ووشکی و ساردی دەکات ، لە ئەنجامی بەکارهێنانەوە تا ڕادەیەك گەرمی و شێداری دروست دەکات ، ئەو بەهەشتانەی خوای تعالی بۆ خۆشەویستانی لە ڕۆژی

---

[٥٤٧] ـ إسناده صحيح ، صححه الألباني في صحيح الجامع (٢٢٧٤) .

قيامەتدا ئامادەى دەكات ، چواره ، دوو بەهەشت لە زێڕ ، دوو بەهەشت لە زيو ، هەروەها هەموو قاپ و جام و ئامرازەكانى خۆ رازاندنەوەش كە تيايانداية ٠

وقد ثبت عنه ﷺ في الصحيح من حديث أم سلمة أنه قال : ((الذي يشربُ في آنيةِ الذَّهبِ والفضَّة إنَّما يُجَرْجِرُ في بَطْنِهِ نارَ جَهَنَّمَ))(٥٤٨).

واته : له (أُم سلمة)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : ((ئەو كەسەى لە قاپى زيودا بخواتەوە ، لە ڕاستيدا ئاگرى دۆزەخ لە نێو سكيدا قوڵتە قوڵتى دێت)) ٠

وصح عنه ﷺ أنه قال : ((لا تشربوا في آنيةِ الذَّهبِ والفضَّةِ ، ولا تأكُلوا في صِحَافِهما ، فإنها لَهُم في الدُّنيا ولكم في الآخِرَةِ))(٥٤٩).

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((لە دەفرى زێڕو زيودا مەخۆنەوەو ، لە لەگەنەكانيشيدا مەخۆن ، چونكە بەڕاستى لە دونياداً بۆ ئەوانەو لە ڕۆژى دوايشدا بۆ ئێوەيە)) ٠

گوتراوە : هۆكارى ئەم حرامكردنە دەگەڕێتەوە بۆ تەسك كردنەوەى دراو ، چونكە ئەگەر بۆ دەفەرو قاپ بەكارهێنرا ئەوا ئەو حيكمەتەى لە پێناويدا دانراوە لەدەست دەچێت كە بريتيە لە هەڵسوڕاندنى بەرژەوەندىيەكانى نەوەى ئادەم ، هەروەها گوتراوە : هۆكارى حەرامبوونى دەگەڕێتەوە بۆ شانازى و كەشوفش كردن ٠ هەروەها گوتراوە : هۆكارى حەرامبوونى دەگەڕێتەوە بۆ دڵ شكاندنى هەژاران و كەمدەستان ئەگەر تەماشايان كردو بينيان ٠

---

٥٤٨ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٨٤) ، ومسلم (٢٠٦٥) ٠

٥٤٩ ـ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩) ، (١٤٦) ، (١٩٣) ، (١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦) كلاهما من طريق عبدالرحمن بن أبي ليلى عن حذيفة فذكره ٠

بەڵام حەرامبوونی زیو لەبەر ئەم هۆکارانە هێشتا جێگەی تێڕوانینە ، چونکە ئەگەر هۆکاری حەرامبوونی زیو گەڕێندرایەوە بۆ تەسک کردنەوەی دراو ، ئەوا دەبێ قەدەغەی بەکارهێنانیشی بکرێت بۆ خۆڕازاندنەوە یاخود داڕێژرێت و لە قاڵب بدرێت بۆ هەر شتێکی تری جگە لە قاپ و دراو ، شانازی و کەشوفش کردنیش حەرامە بەهەر شێوەیەك بێت ، دڵشکاندنی هەژاران و کەمدەستانیش هیچ ڕێکخەرێکی نی یە ، چونکە دڵیان بە مااڵ و خانووی فراوان و ، باخچەی سەرسوڕمێن و ، ئامرازی گواستنەوەی جوان و ، جل وبەرگی نایاب و ، خواردەمەنی بەلەزەت و ، چەندین شتی ڕێبێدراوی حەاڵڵی تر دەشکێ ، هەموو ئەمانە هۆکارگەلێکن کاریان پێ ناکرێت ، چونکە هۆکار (علة) هەیە ، بەڵام ئەنجام و پاساو دراو (معلول) دروادەکەوێت .

راستیش ئەوەیە کە هۆکاری حەرامبوونی زیو _ والله أعلم _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بەکارهێنانی زیو شێوازو دیمەنێك بەسەر دڵدا دەهێنێت بە ئاشکەرا دژبە بەندایەتی کردنە بۆ خوای تعالی ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ هۆکاری حەرامبوونی ڕوونکردەوە بەوەی لە دونیادا بۆ بێباوەڕانە ، چونکە هیچ بەشێکیان لە بەندایەتی کردندا نی یە بۆ خوای تعالی بۆ ئەوەی بە هۆیەوە نیعمەتی ڕۆژی دوایان دەست کەوێت ، کەوابوو چاك نی یە بۆ بەندەکانی خوا لە دونیادا بەکاربهێنرێت ، چونکە لە دونیادا ئەو کەسانە بەکاری دێنن کە لە بەندایەتی خوای تعالی چونەتە دەرەوەو ، لە جیاتی ڕۆژی دوایی بەدونیاو خۆشیە هەنوکەیە نەماوەکانی ڕازی بوون .

پێتی قاف (ق) :

قُرْآنٌ : خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾[الإسراء: ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ

شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی کە هۆی شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران[٥٥٠] . ڕاستیش ئەوەیە کە ووشەی (من)ی نێو ئایەتەکە بۆ ڕەگەزە نەك بۆ هێنـد ، وأتـە لـە ڕەگەزی ئـەم قورئانە دەنێرینە خوارەوە بۆ ئـەوەی شیفا بێت بۆ بڕواداران ، بـەڵام مانـای (مـن)ی نێو ئایەتەکە ئەوە نی یە کە هێندێکی ئەم قورئانە شیفا بێت بەڵکو هەمووی شیفابەخشە .

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾[يونس: ٥٧] ولە : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ﴾ ئـەی خەڵکینـە ﴿ قَدْ جَاءَتْكُمْ ﴾ بـێ گومان بۆتان هاتووە ﴿ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ ئامۆژگاری (قورئان) لە لایـەن پەروەردگارتانـەوە ﴿ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾ وە شیفاو چارەیە بۆ ئـەوەی لـە نێـو دڵ و دەروونتـان دایـە [٥٥١]. قورئان شیفایە بۆ تێکڕای نەخۆشیـەکانی دڵ و جەستـە ، نەخۆشـیـەکانی دونیـاو ڕۆژی دوای ، هـەموو کەسـێکیش لێهـاتووی و سـەرکەوتنی پـێ نادرێـت قورئـان وەکـو هۆکـاری شـیفادان بـەکاربێنێت ، ئەگـەر نـەخۆش بەچـاکی قورئـانی وەکـو هۆکـاری تیمـارکردن بـەکارهێناو ، بەڕاستگۆیی و ئیمانێکی تەواو و ، قبوڵبونێکی تـەواو و ، بیروبـاوەڕێکی تـەواو و ، مەرجـەکانی بەدی بێنێت ، ئەوا هەرگیز نەخۆشیەکە تولنای بەرگریکردنی قورئانی نابێ .

باشـە چـۆن نەخۆشـی توانـای بـەرگریکردنی گوفتـاری خـوای پـەروەردگاری زەمـین و ئاسمانەکانی دەبێ کە ئەگـەر دابەزێنرایە سـەر چیاکان ، کەرتیان دەکـات ، ئەگـەر دابەزێنرایـە سـەر زەمین لەتی دەکـات ، هـیچ نەخۆشـیەك لـە نەخۆشـیەکانی دڵ و جەسـتە نـی یـە مەگـەر قورئـان ئامـاژە بـە دەرمـان و هۆکـەی دەکـات و ، چـونیەتی خۆپـارێزی ، بـۆ ئـەو کەسـانەی تێگەشتنێکی تەواویان لە قورئاندا پێدراوە .

---

[٥٥٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٥١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

پێشتریش که سەرەتا باسی پزیشکێتیمان کرد ، ئاماژەمان بەوەدا که قورئانی پیرۆز باسی بنەڕەت و کۆبەندیەکانی دەکات ، که بریتیە لە پاراستنی تەندروستی و خۆپارێزی و ، دەرهاوێشتنی زیانبەخش و ، ئەو شتەش دەکاتە بەڵگە بۆ تێکڕای تاکەکانی ئەم جۆرانە.

بەڵام نەخۆشیەکانی دڵ ، بەدرێژی باسیان دەکات ، باسی هۆی ئەو نەخۆشیانەو چارەسەریەکانی دەکات . خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ [العنكبوت: ٥١] واتە: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ ﴾ ئایا بۆ ئەوان بەس نی یە ﴿ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ ﴾ کە ئێمە قورئانمان ناردۆتە خوارەوە بۆ سەر تۆ ﴿ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ دەخوێنرێتەوە بەسەریاندا ([٥٥٢])، بۆیە ئەو کەسەی قورئان شیفابەخشی نەبێت ، خوا شیفای نەدات ، ئەو کەسەش قورئانی بەس نی یە ، خوا هیچی بۆ بەس نەکات .

القثَّاءُ : وفي السنن : من حديث عبدالله بن جعفر _ رضي الله عنه _ : أنَّ رسول الله ﷺ كانَ يأكُلُ القثَّاءَ بالرُّطَبِ ([٥٥٣])ورواه الترمذي وغيره.

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (جعفر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ کالیارو خورماری ڕۆتابی تازە پێکەیوی بەیەکەوە دخوارد .

کالیار ساردی تەڕو شێدارە لە پلە دووەا ، گەرمی گەدەی گرگرتوو دەکوژێنێتەوە ، دڕەنگ تیایدا خراپ دەبێ ، بۆ نازاری میزڵدان بەسوودە ، بۆنەکەی ناهێلێت بورانەوە ڕووبدات ، تۆوەکەی میزمێنەرە ، گەڵاکانی ئەگەر بکرێتە بەستەر (ضماد) ، بۆ گەزتنی سەگ بەسوودە .

---

[٥٥٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٥٣] _ تقدم تخريجه .

بەهێواشی لە گەدە دێتە خوارەوە ، ساردیەکەی زیانبەخشە بۆ هێندێکی ، بۆیە پێویستە نەو خۆراکانەی لە گەڵدا بخورێت کە چاکی دەکات و ساردی و شێداریەکەی دەشکێنێت ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دەدا کە بەخورمای ڕەتابی تازە پێگەیووە دەیخوارد ، ئەگەر لە گەڵ خورما یاخود میوژ یاخود هەنگوێندا بخورێت ڕاستی دەکاتەوە ٠

قُسْطٌ وکُسْت : یەك مانایان هەیە : بڕوانە : : وفي الصَّحِيحَيْنِ من حديث أنس _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ)) ([٥٥٤]).

واتە لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((چاکترین شتێك بەکاری بێنن بۆ خۆچارەسەرکردن کەڵەشاخ گرتن و ، (القُسْطُ البَحْري)یە ، منداڵەکانیشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانی زمانە چکۆلەی منداڵەکەنتان ئەگەر بە نەخۆشی (العُذرة) تووش بوبون))

وفي المسند : من حديث أُمِّ قيس ، عن النبيِّ ﷺ ((عليكم بهذا العُود الهنديِّ ، فإنَّ فيه سَبْعَةَ أشْفِيةٍ منها ذاتُ الجَنْب))([٥٥٥]) واتە : لە (أُمِّ قيس) ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم (العُود الهنديُّ)ە بەکاربێنن ، چونکە شیفای حەوت نەخۆشی تێدایە یەکێکیان (ذاتُ الجَنْب)ە)) ٠

(القُسْط)یش : دوو جۆرە : یەکەمیان : سپێکەیە کە (البحري) پێ دەگوترێت ٠

نەویتریان : هندێکەیە ، کە گەرمترینیانەو ، سپێکەش نەرمترینیانەو ، سوودەکانیشی زۆر زۆرن ٠

---

[٥٥٤] _ تقدم تخريجه .

[٥٥٥] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦١ ، ١٦٤ ، ١٦٥ ، ١٦٦) ، ومسلم (٧ / ٢٤) كلاهما من طريق ابن شهاب عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة عن أم القيس بن محصن الأسدية فذكرته .

ئەم دووانە گەرم و ووشکن لە سێ یەمدا ، بەڵگەم ووشک دەکەنەوە ، هەڵامەت ناهێڵن ، ئەگەر بخورێنەوە ، بۆ لاوازی جگەرو گەدەو بۆ ساردبوونیان بە سوود دەبن ، بۆ تای (الدَّوْر)و تای چواربەڕۆ بە سوودن ، بۆ (وجَعُ الجنب)[٥٥٦] و ، ژەهرەکان بەسوودن ، ئەگەر تێکەڵ بە ئاوو هەنگوێن بکرێت و وەکو هەوێرێک دەم و چاوی تێ هەڵسوێنرێت شڵی و بەڵکی هەڵدەکەنێت .

(جالینوس) دەڵێت : بۆ نەخۆشیەکانی (الکُزاز) ، (وجَعُ الجنب) بەسوودن ، کرمی (حب القرع) دەکوژێت .

بەڵای پزیشکە نەفامەکانەوە سوودی کوست بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) نادیار بووە ، بۆیە لەم بارەوە نکۆڵیان لێ کردووە ، بەڵام ئەو نەفامانە ئەگەر ئەم گوفتارانەی (جالینوس)یان دەستکەوتایە وەریاندەگرت و دەیانخستە پلەی دەقە وەرگیراوەکانەوە ، بەڵام دەبێ ئەو قسانە وەرگرێت ، چونکە زۆربەی پزیشکە پێشکەوتووەکان بڕیاریان لەسەر ئەوە داوە کە (القُسْط) بەسوودە بۆ جۆری بەڵغەمی (ذات الجنب) ، ئەم گوفتارە (الخطّابیُّ) لە (محمد)ی کوڕی (الجَهْم)ەوە باسی کردووە .

پێشتر ئامارەمان پێداوە کە پزیشکێتی پزیشکان بەبەراوردی پزیشکێتی پێغەمبەران کەمترە لە ئاستی پزیشکێتی سۆفیە نەفامەکان بەبەراوردی پزیشکێتی پزیشکان ، جیاوازیەکی زۆریش بەدیدەکرێت لە نێوان ئەوەی بە سروش و وەحی وەردەگیرێت و ، ئەوەی کە بە تاقیکردنەوەو (القیاس) وەردەگیرێت .

---

[٥٥٦] ــ وجعُ الجنب : دەستەواژەیەکە بۆ هەموو ئازارێک لە لاکانی مرۆڤدا بەکار دێت ، وەرگێڕ .

ئەگەر ئەم نەفامانە دەرمانێکی بڕیار لە سەر دراویان لە لایەن جولەکەو گاورو بێباوەڕانەوە دەستکەوتایە ، بە قبوڵبوون و ملکەچیەوە پێشوازیان دەکردو ، لەسەر تاقیکردنەوەی نەدەوەستان ٠

بەڵێ ٠ ئێمە _ ابن القيم _ نکۆڵی لەوە ناکەین کە نەرێت کاریگەری خۆی دەبێ بۆ سوود وەرگرتن و وەرنەگرتن لە دەرمانەکان ، ئەو کەسەی پێی ڕاهاتبێت وەکو دەرمان و خۆراك ، سودێکی زۆری لێ وەردەگرێت و ، زۆریش بۆی گونجاوتر دەبێ بەبەراوردی ئەو کەسەی پێی ڕانەهاتبێت ، بەڵکو پێدەچێ ئەوەی پێی ڕانەهاتبێت سوودی لێ وەرنەگرێت.

گوفتاری پزیشکە بەڕێزەکان ئەگەرچی ڕەهاش بێت ، بەڵام بە گوێرەی میزاجەکان و زەمەنەکان و ، شوێنەکان و دەرەنجامەکانە ، بۆیە ئەگەر چاکبوونەوە لە نەخۆشی پابەندی ئەو میزاج و زەمەن و شوێنانە بێت و ، ئەمەش هیچ دژایەتی و زەمێکی بۆ قسەی ئەو پزیشکە بەڕێزانەی تێدا نەبێ ، کەوابوو چۆن گوفتاری پێغەمبەری ڕاستگۆی بەڕاست دانراو عەیبدار بکرێت ٠ بەڵکو نەفسی ئادەمیزادە کە نەفامی و ستەمی تێدایە ، بەدەر لەو کەسانەی خوای تعالی بەڕوحی ئیمان پشتگیری کردوون ، چاوەکانیشی بەنوور ڕووناکی ڕێنموویی ڕووناك کردۆتەوە ٠

قَصَبُ السُّكَّر ، قامیشی شەکر : جاء في بعض ألفاظ السُّنَّة الصحيحة في الحَوض : ماؤه أحلى من السُّكَّر(٥٥٧)-

---

٥٥٧ _ لم أجده ، وأخرج الترمذي (٢٤٠٤) قال : حدثنا سويد ، قال : أخبرنا ابن المبارك قال : أخبرنا يحيى بن عبيدالله ، قال : سمعت أبي يقول : سمعت أبا هريرة يقول : قال رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ : ((يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ رِجالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بِالدِّينِ ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ ، أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ السُّكَّرِ ، وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ . يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَبِي يَغْتَرُّونَ ، أَمْ عَلَيَّ يَجْتَرِؤُونَ ؟ فَبِي حَلَفْتُ لأَبْعَثَنَّ عَلَى أُولَئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَدَعُ الْحَلِيمَ مِنْهُمْ حَيْرَانَ)) وانه : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _

واته : له هەندێ ووشەکانی سوونەتی (صحیح)ی پێغەمبەری خوادا ﷺ سەبارەت بە (الحوض)ەکە هاتووە : کەوا ئاوەکەی لە شەکر شیرینترە ، نەشمبینیوە شەکر لە فەرموودەدا هاتبێ لەم شوێنە ، شەکر مادەیەکی نوێ یەو پزیشکانی پێشتر باسیان نەکردووەو ، نەشیان ناسیوەو ، وەسفیشیان نەکردووە لە خواردنەوەکانیانداً ، لەڕاستیدا تەنها هەنگوێنیان دەناسی و ، دەیانخستە نێو دەرمانەکانەوە ،

قامیشی شەکر گەرمی شێدارەو بۆ کۆکین بەسوودە ، شێ و میزڵدان و ، بۆڕی سیی کان پاك دەکاتەوە ، قامیشەکەی لە شەکرەکە زیاتر نەرم ونیانتر دەکاتەوە ، یارمەتیدەرە بۆ ڕشانەوە ، ، میزهێنەرە ، تواناى جووتبوون زیاد دەکات ، (عثمان)ی کوڕی (مسلم الصفّار) دەڵێت : هەرکەس پاش خۆراك خواردن قامیشی شەکر بمژێت ، بەدرێژایی ئەو ڕۆژە لە شادومانیدا دەبێ ، گوفتارەکەی تەواوبوو ،

ئەگەر بیرژێنرێت بۆ زیری سینگ و گەروو بەسوود دەبێ ، با دروست دەکات ، بەڵام ئەگەر تۆپکەڵەی لێکرابەوەو بەئاوی گەرم شۆرابەوە با دروست ناکات ،

شەکر گەرمی شێدارە بەپێی ڕاسترین بۆچوون ، گوتراوە : سارده ، چاکترینی شەکری (الطَّبَرْزَد)(٥٥٨) ی سپیە ڕوونەکەیە ، کۆنی لە تازەی نەرم و نیانترو چاکترە ، ئەگەر بکوڵێندرێت و کەفەکەی لابرێت ، تینویەتی و کۆکین هێمن دەکاتەوە ، بۆ ئەو گەدەیەی (

فەرمووی : ((لە کۆتایی زەمەندا پیاوانێك دەردەچن بە ئایندارى دەربڕینی خۆیان فێڵ لە خەڵکی دەکەن ، بۆ سەرنج ڕاکێشانی حەڵك و نەك لەبەر خاتر خوا پۆشاکی خۆرى مەڕ دەپۆشن بۆ ئەوەی نەرم ونیانی و بێدەستەڵاتی بۆ خەڵك دەربڕن و لە دوایشدا بین بە موریدو لاینگریان ، زمانیان لە شەکر شیرینترەو ، دڵیان دڵی گورگە ، خواى تعالى دەفەرمێت : ئایا بە مۆڵەتدانی من سەرکەش دەبن و لێم ناترسن و لە کردەوە حراپەکانیان پەشیمان نابنەوە ، یاخود بەسەرپێچی من دەوێرن ، سوێند بەخۆم ئێننەو کارەساتێکیان بۆ دەنێرم کەسانی میهرەبانیان سەرسام بکات)) ، وهو ضعيف جداً كما قال الشيخ الألباني ،

٥٥٨ ـ ووشەیەکی فارسیە ماناى شەکر دەبەخشێ ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ،

الصفراء) دروست دەكات زیانبەخشە چونکە دەگوڕێت بۆ ئەو (الصفراء)یە ، زیانەکانی بە ئاوی لیمۆ یاخود نارنج ، یاخود هەناری (الرّمان اللفّان) کەم دەکرێتەوە ٠

کەسانێك شەکر لە هەنگوێن بەباشتر دادەنێن لەبەر کەمی گەرمی و نەرمیەکەی ، ئەمەش لایەنگرتنێکی ناڕەوای شەکرەو فەزڵ دانێتی بەسەر هەنگوێندا ، چونکە سوودەکانی هەنگوێن چەندەها ئەوەندەی سوودەکانی شەکرە ، بەڕاستی خوای تعالی کردوویەتی بە شیفاو دەرمان ، پێخۆرو شیرینی ، سوودەکانی شەکر لە چ ئاستێکی سوودەکانی هەنگوێندایە کە : گەدە بەهێز دەکات ، خوو نەرم و نیان دەکاتەوە ، بینین بەهێز دەکات و ، تاریکی ناهێڵێت ، نەخۆشی (الخوانیق)(٥٥٩) دوردەخاتەوە ئەگەر غەرغەرەی پێ بکرێت ، نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و دەم خواربوون (الفالج واللقوة) چاك دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ تێکڕای ئەو نەخۆشیە ساردانەی لە جەستەدا ڕوودەدەن بەهۆی تەڕی وشکێ وە ، لە قوڵایی جەستەو ، تێکڕای جەستەوە ڕایاندەکێشێت ، تەندروستی جەستە دەپارێزێت و قەڵەوی دەکات و گەرمی دەکات ، توانای جووتبوون زیاد دەکات ، کاری شیی کردنەوەو پاك کردنەوە دەکات ، کردنەوەی دەمی ڕەگەکان ، پاکردنەوەی ڕیخۆڵە ، هێنانە خوارەوەی کرم ، قەدەغەی ئینتەلاکردن و بۆگەنبونەکانی تر دەکات ، پێخۆرێکی بەسوودە ، گونجاوی ئەو کەسانەیە کە بەڵغەم بەسەریانداو زاڵ بووە ، هەروەها پیاوانی بەتەمەن و خەڵکانی میزاج سارد ، بەگشتی : هیچ شتێك نیە ئەوەندەی هەنگوێن بەسوود بێ بۆ جەستە ، بۆ چارەسەرکردن و لە کاتی بێتوانابوونی دەرمانەکانی تر ، تەندروستی جەستە دەپارێزێت و ، گەدە بەهێز دەکات و چەندەها ئەوەندەی تری ئەم سوودانە ، باشە شەکر ئەم سوودو خاسیەتانەی لە کوێ یە یا هەرنەبێ نزیك بەم خاسیەتانە بێ ٠

---

٥٥٩ ــ الخوانیق : نەخۆشیەکە دەدات لە گەروو ناهێڵێت هەناسە بەباشی بگات بە سیی کان ، بروانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

پیتی کاف (ك) :

كتَابٌ للحُمَّى ، نووسراوێك بۆ تا : (المرْوَزِيُّ) فەرموویەتی : هەواڵم گەشتە (أبا عبدالله) کەوا تام لێهاتووە ، بۆیە بەرامبەر بەتا نوسراوێکی بۆ نوسیم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، ﴿ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ · وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الأَخْسَرِينَ ﴾[الأنبياء : ٦٩ _ ٧٠] ، اللَّهُمَّ ربَّ جبرائيلَ ، وميكائيلَ ، وإسرافيلَ ، اشفِ صاحبَ هذا الكتابِ بِحَوْلِكَ وقُوَّتِكَ و جَبَرُوتِكَ ، إلـه الحق آمين ٠ واتـه : بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان ، بەناوی خوا ، پشت بەخوا ، محمد پێغەمبەری خوایە ، ﴿ قُلْنَا ﴾ (کە ئیبراهیمیان خستە ئاگرەکەوە) ووتمان ﴿ يَا نَارُ ﴾ ئەی ئاگر ﴿ كُونِي بَرْدًا وَسَلامًا ﴾ سارد بەرەوەو بێ زیان بە ﴿ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴾ بۆ ئیبراهیم · ﴿ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا ﴾ ئەوان ویستیان پیلان بگێڕن لە ئیبراهیم (بەسووتان لە ناوی بەرن) ﴿ فَجَعَلْنَاهُمُ ﴾بەڵام ئێمە ئەوانمان کردە ﴿ الأَخْسَرِينَ ﴾(زەرەرمەندترین (دۆڕاوترین) کەس[٩٦]) ، پەروەردگارا ئەی پەروەردگاری (جبرائيلَ) و (ميكائيلَ) و (إسرافيلَ) ، شیفای خاوەن ئەم نووسراوە بدە بە تواناو هێزو گەورەیی خۆت ، خواوەندی هەق ئامین ·

پێشەوا (المرْوَزِيُّ) فەرموویەتی : گوێبیستی (أبو المُنذر عمرُو)ی (مجمع) بووم ئەمەی بۆ (أبو عبدالله) دەخوێندەوە : (یونس)ی کوڕی (حِبَّانَ) بۆی باسکردین و ، فەرمووی : لە (أبا جعفر)ی کوڕی (محمد)ی کوڕی (علي)م پرسی ، سەبارەت بەوەی نوشتە هەڵواسم ، فەرمووی : ئەگەر نووشتەکە لە قورئانەکەی خوا بێ یاخود گوفتارێك بێ لە پێغەمبەری خواوە ئەوا هەڵیواسەوەو بێکە بە هۆکاری شیفا وەرگرتن چەند لە تواناتدایە · (المرْوَزِيُّ) دەفەرمێت : منیش گووتم : ئایا بۆ تای چواریەڕۆ ئەمە بنووسم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، تاوەکو کوتا ؟ فەرمووی : بەڵێ ·

---

[٩٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

پێشەوا (أحمد) لە خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ وە لە کەسانی تریشەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا ئاسانکاریان لەوەدا کردووە ٠

(حرب) دەڵێت : پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) ئاسانکاری تێدا دەکرد ٠ پێشەوا (أحمد) فەرموویەتی : (ابن مسعود) زۆر حەزی بەکردنی نەبوو ، لە پێشەوا (أحمد)یان پرسی سەبارەت بەوەی نوشتەو چاوەزار (التمائم) هەڵواسرێت پاش نەوەی بەڵاکە دادەبەزێ ؟ فەرمووی : ئومیدەوارم هیچی تێدا نەبێ ٠

(الخَلّال) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (أحمد) بۆی باسکردین ، فەرمووی : بینیم بابم نوشتەی بۆ کەسی تۆقیو دەنووسی ، بۆ (تا)شی دەنوسی پاش ئەوەی بەڵاکە دادەبەزی ٠

كتاب لعُسْر الولادة ، نووسراوێك بۆ قورسی و ئاستەمی منداڵبوون : (الخَلّال) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (أحمد) بۆی باسکردم و ، فەرمووی : بینیم بابم بۆ ئەو ژنەی منداڵبوونەکەی ئاستەم بووە لە جامێکی سپیدا ، یاخود لە شتێکی پاکدا ، فەرموودەکەی (ابن عباس)ی دەنووسی : لا إله إلا الله الحليمُ الكريمُ ، سبحان الله ربِّ العرش العظيم ، الحمد لله رَبِّ العَالَمِين : واتە : هیچ خوایەك نی یە جگە لە خوای میهرەبانی بەخشندە ، پاك و بێگەردی بۆ پەروەردگاری عەرشی مەزن ، سوپاس و ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان ، ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلاغٌ ﴾[الأحقاف : ٣٥] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ ئەو ڕۆژەی کە (سزای) بەڵێن پێدراویان دەبینن وادەزانن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً ﴾ تەنها ساتێك لە ڕۆژ لە دنیادا ماونەتەوە ﴿ بَلاغٌ ﴾ (ئەم قورئانە) ئاگاداری یە(٦٦١) ٠ ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾[النازعات : ٤٦] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ بێ بڕواکان کە ئەو ڕۆژە دەبینن وادەزانن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾ کە نەماونەتەوە ئێوارەیەك یا چێشتەنگاوێك نەبێ لە

٦٦١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دونیادا ([٥٦٢])٠ (الخَلّال) دەڵێت : (أبوبكر المَرْوَزِيُّ) پێی ڕاگەیاندین : کەوا پێاوێك هاته خزمەتی (أبا عبدالله)و گووتی : ئەی (أبا عبدالله) نووشتەیەك دەنوسی بۆ ژنێك کە دوو ڕۆژە منداڵبونەکەی ئاستەم بووە ؟ ئەویش فەرمووی : پێی بڵێ : با جامێکی فراوان و ، زافەران بێنێت ، بینیشم بۆ چەندەها کەسی دەنووسی ٠

(عِكرمةُ) ، لە (ابن عباس)موە دەگێڕێتەوەو ، دەفەرمێت : (عيسى) پێغەمبەر _ صلى الله على نبيِّنا وعليه وسلَّم _ بەلای مانگایەکدا تێپەڕبوو بچکەکەی لە سکیدا مابۆوەو نەدەهاتە دەرەوە ، مانگاکەش گووتی : ئەی (كلمة الله) لە خوا بپاڕێرەوە بۆ ئەوەی ڕزگارم بکات لەوەی من تیایدام ٠ (عيسى) پێغەمبەریش فەرمووی : يا خالقَ النفسِ مِنَ النفسِ ، ويا مخلِّصَ النفسَ مِنَ النفسِ ، ويا مُخْرِجَ النفسَ مِنَ النفسِ ، خَلِّصْهَا ٠ قال : فرمتْ بولدها ، فإذا هي قائمة تَشَمَّه ٠ واتە : ئەی خوڵقێنەری نەفس لە نەفس ، ئەی ڕزگارکاری نەفس لە نەفس ، ئەی بەدەرهێنەری نەفس لە نەفس ، ڕزگاری بکە ٠ فەرمووی : مانگاکە بچکەکەی فڕیدا ، ئەویش یەکسەر هەستاو بۆنی دەکرد ٠ فەرمووی: ئەگەر ژنان منداڵبونیان ئاستەم بوو ، ئەمەیان بۆ بنووسە ٠ هەموو ئەو نووشتانەش کە تێپەڕبوون ، بەڕاستی نووسینیان بەسوودە٠

کۆمەڵێك لە پێشینی چاك ڕێیان داوە هەندێك لە قورئان بنوسرێت و بخورێتەوە ، بۆ بەدەستهێنانی ئەو شیفایەی کە خوای تعالی خستویەتیە نێو قورئانەوە ٠

نووسینی نووشتەیەکی تر بۆ ئاستەمی منداڵبوون : لە دەفرێکی پاکدا دەنووسرێت : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ * وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾[الأنشقاق : ١ _ ٤] واتە : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴾ کاتێك کە ئاسمانەکان لەت دەبن ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وە ملکەچی کرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ ﴿ وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ ﴾ و ساتێك کە زەوی ڕاکێشراو پانکرایەوە (ڕاخرا) ﴿ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴾

---

[٥٦٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

وه ئەوەی تیابوو فڕێی دار هیچی لەناودانەما ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وه ملکەچی کرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ[٥٦٣]. پاشان ژنی نووگیان لێی دەخواتەوە ، دەپرژێنرێت بەسەر سکیدا .

کتاب للرعاف ، نووسینی نووشتەیەك بۆ خوێن بەربوونی لووت : شیخی ئیسلام (ابن تیمیة) _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ ئەم ئایەتەی لە نێوچاوانی ئەو کەسە دەنووسی : ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ﴾[هود : ٤٤] واتە ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ﴾ ئەوسا وترا ئەی زەوی ﴿ ابْلَعِي مَاءَكِ ﴾ ئاوەکەت هەڵمژە ﴿ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ﴾ و ئەی ئاسمان بارانەبارێنە ﴿ وَغِيضَ الْمَاءُ ﴾ زیاتر لاقاوەکە ڕۆچو بەناخی زەویدا ﴿ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ﴾ کارەکە (خنکانیان) تەواو بوو[٥٦٤] . پێشەوا _ ابن القیم _ دەفەرمێت : گوێبیستی شیخی ئیسلام (ابن تیمیة) بووم _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ دەیفەرموو : بۆ چەندەها کەسم نووسیوەو چاك بۆنەتەوە ، هەروەها دەیفەرموو : نابێ بە خوێنی لووت بنوسرێت ، هەروەك نەفامەکان ئەنجامی دەدەن ، چونکە خوێن پیسەو (نجس) نابێ گوفتارەکانی خوای پێ بنوسرێتەوە .

نوسینی نووشتەیەکی تر خوێن بەربونی لووت : (موسی) پێغەمبەر _ علیه السلام _ بە عەبایەکەوە چووە دەرەوە ، سەرچاوەیەکی بەدیکرد ، ئەوەبوو بە عەباکەی توند بەستی ﴿ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾[الرعد : ٣٩] واتە : ﴿ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ﴾ ئەوەی خوا بیەوێ دەیسڕێتەوەو (ئەوەش بیەوێ) دەیهێڵێتەوە ﴿ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾ سەرچاوەی کتێبەکان لای ئەو (خوایە کە اللوح المحفوظ)ە[٥٦٥]

---

[٥٦٣] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرحنەی تەفسیری قورئان .

[٥٦٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرخنەی تەفسیری قورئان .

[٥٦٥] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پرخنەی تەفسیری قورئان .

كتاب (الحَزاز) نووسينى نووشتەيەك بۆ(الحَزاز) : تيايدا دەنوسرێت ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ﴾[البقرة : ٢٦٦] بحول الله وقوته ، واتە : ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ ﴾ ئينجا گەردەلولێكى لێ هەڵبكات ﴿ فِيهِ نَار ﴾ گرو سەوومى تێدا بێ ﴿ فَاحْتَرَقَتْ ﴾ يەكسەر باخەكە بسوتێ(٥٦٦) ، بەهێزو توانای خوای تعالى .

نووسينى نووشتەيەكى تر بۆ (الحَزاز) : لە كاتى زەردبونەوەى خۆردا لەسەرى دەنوسرێت : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾[الحديد : ٢٨] واتە : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەى ئەو كەسانەى باوەڕتان هێناوە ﴿ اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ ﴾ لە خوا بترسن و باوەڕبێنن بە پێغەمبەرەكەى ﴿ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ ﴾ دوو بەشتان لە ڕەحمەت و بەخششى خۆى پێ دەبەخشێ ﴿ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا ﴾ وە ڕووناكيەكتان دەداتێ ﴿ تَمْشُونَ بِهِ ﴾ كە ڕێ نموونى پێ بكەن ﴿ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ﴾ وە لێتان خۆش دەبێت ﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ وە خوا لێخۆشبووى میهرەبانە(٥٦٧)

كتابٌ للحمى المثلثة : نووسينى نووشتەيەك بۆ تاى سێ بەڕۆ : لە سێ گەڵاى نەرم و نيان دەنوسرێت : بسم الله فرَّت ، بسم الله مرَّت ، بسم الله قلَّت ، واتە : بەناوى فرى ، بەناوى تێپەڕى ، بەناوى خوا كەم بۆوە ، پاشان هەموو ڕۆژێك گەڵايەكى دەخاتە دەمى و ، بە ئاو قوتى دەدات .

كتاب لعرق النسا : نووسينى نووشتەيەك بۆ دەردەلاقە : بسم الله الرحمن الرحيم ، اللهمَّ رب كل شيء ، ومليك كل شيء ، وخالق كل شيء ، أنت خلقتني ، وأنت خلقت النَّسا ، فلا تسلطه علي بأذى ، ولا تسلطني عليه بقطع ، واشفني شفاء لا يغادر سقماً ، لا شافي إلا أنت

---

٥٦٦ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

٥٦٧ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

• واته : بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان ، پەروەردگارا ئەی پەروەردگاری هەموو شتێك ، پادشای هەموو شتێك ، خولقێنەری هەموو شتێك ، تۆ منت خوڵقاندو ، دەردەڵاقەشت خوڵقاندووە ، بەزیان بەسەرمدا زاڵی مەکە ، زاڵیشم مەکە بەسەریدا بەبڕین ، شیفام بدە شیفایەك نەخۆشی تێنەپەڕێنێت ، بەدەر لە تۆ هیچ شیفادەرێك نی یە ٠

كتابٌ للعرق الضاربِ: نووسینی نووشتەیەك بۆ ڕەگی لێدەر : روى الترمذي في جامعه : من حديث ابن عباس _ رضي الله عنهما _ : أن رسول الله ﷺ كان يعلمهم من الحمى ، ومن الأوجاع كلها أن يقولوا : ((بسم اللّه الكبير ، أعوذ باللّه العظيم مِنْ شَرِّ كلِّ عِرْقٍ نَعّارٍ ، ومن شرّ حَرِّ النار))([٥٦٨])٠

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ تا لێهاتن و ، هەموو ئازارەکان فێری دەکردن کەوا بڵێن : ((بەناوی خوای مەزن و شکۆدار ، پەنادەگرم بەخوای گەورە لە شەڕی هەر ڕەگێك کە بەهوروژم خوێنی لێدێت و ، لە شەڕی گەرمی ئاگر)) ٠

كتابٌ لوجع الضرس: نووسینی نووشتەیەك بۆ دڕان ئێشە : لەسەر ئەو لا ڕوومەتەی کە دڕانە بەئازارەکەی لە ژێردایە دەنوسرێت : بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ قَلِيلا مَا تَشْكُرُون ﴾[الملك : ٢٣] واتە : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ ﴾ (ئەی محمد _ صلى الله عليه وسلم) بڵێ : هەر خوایە کە دروستی کردوون ﴿ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ ﴾ وە گوێ و چاو دڵی پێ داون ﴿ قَلِيلا مَا تَشْكُرُونَ ﴾ زۆر بەدەگمەن سوپاسی (ئەم بەهرانە) دەکەن([٥٦٩]) ٠ ئەگەر ئازەزووشی لێ بوو با بنووسێت : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾[الأنعام : ١٣] واتە : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ

---

[٥٦٨] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٧٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٥٨٧) ٠

[٥٦٩] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾ وه هەر بۆ خوایە ئەوەی ئارامی گرتووە لە شەو و رۆژدا ﴿ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ وە هەر ئەو بیسەری زانایە([٥٧٠])

كتابٌ للخُراج : نووسینی نووشتەیەك بۆ دومەڵ : لە سەری دەنووسرێت : ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۝ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلا أَمْتًا ﴾[طه : ١٠٥ _ ١٠٧] واتە: ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ ﴾ (ئەی محمد _ صلى الله عليه وسلم _) پرسیارەت لێدەکەن سەبارەت بە شاخەکان ﴿ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴾ تۆش بڵێ پەروەردگار لە بیخیان دێنێ و وردو و خاشیان دەکات ئینجا با پرژو بڵاویان دەکاتەوە ۝ ﴿ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴾ ئینجا ڕێك و ساف و بێ ئاوو گژوگیا دەمێنێتەوە ﴿ لا تَرَى فِيهَا ﴾ نابینی تێیدا ﴿ عِوَجًا وَلا أَمْتًا ﴾ هیچ جۆرە لاری و بەرزی و نزمیەك([٥٧١])

كمأة : دوومەڵان : ثبت عن النبي ﷺ أنه قال : ((الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين))([٥٧٢])، أخرجاه في الصحيحين.

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووبەتی : ((دوومەڵان لە گەزێبەو ئاوەکەشی بۆ چاو شیفایە)) ۝

دوومەڵان لە زەویدایە بەبێ ڕواندن ، بە (الكمأة) ناونراوە چونکە خۆی وون کردووەو لە ژێر زەویدا خۆی شاردۆتەوە ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (كمأ الشهادة) واتە : شایەتیەکەی پەنهان کردو هەستا بە شاردنەوەی ، دوومەڵانیش(الكمأة) وون و شاراوەیە لە ژیر خاکداو هیچ گەڵاو قەدێکی نی یە ، مادەکەی لە گەوهەرێکی زەمینی هەڵمیەو ، لە زەمینەوە بەرەو ڕووی هەڵدێقیوە ، بەساردی زستان و ، گەشەسەندی بارانی بەهار

---

[٥٧٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۝

[٥٧١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۝

[٥٧٢] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٨) ، ومسلم (٢٠٤٩) ۝

هەڵدەتۆقێت ، ئەوجا دروست دەبێ و بەرەو ڕووی زەمین دەردەپەڕێ و تەنێکی دیار دەبێ ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا پێی گوترلوە (جدري الأرض) واتە ئاوڵەی زەوی ، وەکو چواندنێك بە ئاوڵە لە شێوەو مادەشدا ، چونکە مادەی ئاوڵە تەپی و شێیەکی خۆێنیەو ، بەزۆری لە تەمەنی گەشەکردندا هەڵدەتۆقێت ، لە سەرەتای زاڵبوونی گەرمی و ، گەشەکردنی هێزدا.

دوومەڵان لە بەهاردا دەردەچێت و ، بە کاڵی و کوڵاویش دەخورێت ، عەرەبەکان بە (نبات الرعد)ی ناودەبن واتە : ڕووەکی هەورەگرمە چونکە لە کاتی زۆربوونی هەورەگرمەدا زۆر دەبێ و ، زەویەکە بۆ دوومەڵانەکە درز دەبا ، دومەڵان لە خۆراکی دەشتەکیەکانەو ، لە زەوی عەرەبدا زۆرە ، چاکترین خاکیشی خاکی لمینی کەم ئاوە .

دوومەڵان چەندین جۆرە : جۆرێکیان کوشندەیەو ڕەنگی مەیلی لای سووری دەکات و هەناسەسواری و خەنکان دروست دەکات .

دوومەڵان ساردی تەڕوشێدارە لە پلە سێدا ، خراپە بۆ گەدەو ، درەنگ هەرسە ، ئەگەر بەزۆری بخورێت ، نەخۆشیەکانی (القولنج) ، (السكتة) ، ئیفلیجی ، گەدەئێشان ، قورسی میزکردن دروست دەکات ، تەڕوشێدارەکەی لە ووشکەکەی زیانی کەمترەو هەرکەسیش ویستی خواردنی هەبوو با بیخاتە نێو قوڕی تەڕەوەو ، ئینجا لە گەڵ ئاو و خوێ و جاترەدا (الصعتر)([٥٧٣]) بیکوڵێنێ و ، بەزەیتی زەیتون و بەهاراتی گەرمەوە بیخوات ، چونکە گەوهەرەکەی زەمینیی چڕەو ، خواردنیشی خراپە ، بەڵام گەوهەرێکی ئاوی نەرم و نیانی

[٥٧٣] ـ الصعتر : ڕووەکێکی تەمەن درێژی بچوکەو ، گەڵاکانی بۆنێکی عەتر ئامێزی تونديان هەیە ، لقێکی زۆری چڕی لێدەبێتەوەو ، بەسەر زەویدا وەکو ڕاخەر خۆی ڕادەخات ، نزیکەی (١٢) بوصە بەرز دەبێتەوە ، گوڵگەلێکی پەمەیی و ئەرخەوانی پێوەیەو لە نیوەی وەرزی هاویندا دێنەدەرێ ، وە لەبەر ئەوەی چیاکان بۆن خۆش دەکات ، بۆیە پێی گوترلوە (دڵخۆشکاری چیا) ، لە چیای (الأحمر)ی وەڵاتی لیبیاو لە وەڵاتانی دیکەشدا ئەم ڕووەکە زۆرە ، تامێکی گەرمی کەمێ تاڵی هەیە ، گەڵاو گوڵ و قەدەکەی بەکاردەبرێت . بڕوانە : http://ar.wikipedia.org/wiki/ ، وەرگێڕ .

تێدایه پەنجە بۆ سوکی ڕادەکێشێت ، ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت بۆ تاریکی چاو و چاوێشەی گەرم بەسووده ، پزیشکە بەڕێزەکان دانیان بەوەدا ناوه کە ئاوەکەی چاو پاك دەکاتەوه ٠ ئەوانەی کە باسیان کردووه (المسيحُ)و ، دانەری (القانون)و ، کەسانی تریشن ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((الكَمْأة من المَنِّ)) دوو گوفتاری لەبارەوه هاتوون :

یەکەمیان : ئەو گەڕوێیەی کە بۆ نەوەی ئیسرائیل دابەزی ، تەنها ئەم جۆرە شیرینە نەبوو ، بەڵکو چەندەها جۆری خواردەمەنی بوو " کە خوای تعالی بە سەریدا ڕشتن ، وەکو ئەو ڕووەکەی کە بەخۆڕسکی دەست دەکەوێت ، بەبێ کاوو چارەسەرو کێڵان ، چونکە ووشەی (المَنْ) چاوگە بەمانای (المفعول) " واتە ئەو (المن)ە خۆڕاکێکی خەڵاتکراو بوو لە لایەن پەروەردگارەوه ، کەوابوو خوای تعالی هەر شتێکی کردبێ بەڕۆزی بۆ بەندەکانی بە خۆڕاو بەبێ کارکردن و بەبێ چارەسەر ، (المَنْ)یکی پوختە ، ئەگەرچی هەموو نیعمەتەکانی پەروەردگار بۆ بەندەکانی خۆی خەڵات و بەخششە ، بەڵام لێرەدا شتەکە تایبەت کراوه بەو نیعمەتەوه کە بەبێ کارکردن بەدەست دێت ، مرۆڤیش بەناوی (المَنْ)ەوه دروستی نەکردووه ، بەڵکو هەر بۆ خۆی (المَنْ)ە بەبێ ئەوەی مرۆڤ دەستی لە بونیدا هەبێ ، ئەوەبوو خوای تعالی خۆراکی بۆ کردبوون بە شتێکی شارلوه کە دۆمەڵانە ، کە جێگەی نانی دەگرتەوه ، پێخۆری بۆ کردبوون بە باڵندەی شێلاقە (السلوى) ، کە جێگەی گۆشتی بۆ دەگرتنەوه ، حەلوای بۆ کردبوون بە (الطلُّ) کە دادەبەزێتە سەر درەختەکان و جێگەی شیرینی و حەلوای بۆ دەگرتنەوه ، بەم شێوه ژینی بۆ تەواو کردبوون ٠

تەماشای فەرمایشتی پێغەمبەری خوا بکە ﷺ: دۆمەڵان لەو گەزوانەیە کە خوای تعالی بۆ نەوەی ئیسرائیلی دابەزاند . لێرەدا تەماشا دەکەیت دۆمەڵانی کردووە بە تەنها بەشێك لە کۆی ئەو هەموو گەزووانەی کە دابیەزاند بۆ نەوەی ئیسرائیل و ، تاکێك لە تاکەکانی گەزۆ ، کەوابوو گەزۆ تەنها جۆرێك نی یە ، (الترنجبين)یش کە دەکەوێتە سەر درەختەکان تەنها جۆرێکە لە گەزۆ ، بەڵام پاشان بەکارهێنانی ووشەی (المَنْ)ی بەسەردا زاڵ بوو وەکو نەرێتێکی تازە بەدیهێنراو .

گرفتاری دووەم : دۆمەڵانی چراندووە بە گەزۆی دابەزیو لە ئاسمانەوە ، چونکە کۆدەکرێتەوە بەبێ ماندووبوون و تێچوون و چاندنی تۆو و ئاودان .

ئەگەر گوتت : ئەگەر ئەمە پایەی دۆمەڵان بێت ، کەوابوو ئەو زیانە چی یە تیایدا ، لە کوێ وە ئەوەی بۆ هاتووە ؟

بزانە خوای تعالی بەوردی و لێهاتووی هەموو شتێکی دروست کردووە ، بەچاکی و جوانی هەموو شتێکی خولقاندووە ، لە سەرەتای خولقاندنیدا هیچ بەڵاو نەخۆشیەکی تێدا نی یە ، سوودو کەڵکێکی تەواری هەیە بۆ ئەوەی لە پێناویدا ئامادەکراوەو خولقێنراوە ، کەچی پاشان بەهۆی چەندین هۆکاری دیکەوە بەڵاو نەخۆشی تووش دەبێ" وەکو نزیکی و لەپاڵ یەکدابوون ، یاخود تێکەڵبوون ، یاخود چەندین هۆکاری تر کە خراپی دەکات ، بۆیە ئەگەر لە سەر سروشت و خولقاندنە بنەڕەتەکەی بمایەتەوە بەبێ تێکەڵبوونی لە گەڵ ئەو هۆیانەدا کە خراپی دەکەن ، خراپ نەدەبوو .

هەرکەس زانیاری سەبارەت بە باروحاڵی جیهان و سەرەتای دروستبوونی هەبێ ، دەزانی هەموو ئەو خراپبوونەی لە ئاوهەواو ڕووەك و گیانلەبەران و باروحاڵی دانیشتوانیدا هەیە ، دوای خولقاندن تووشیان بووە بەهۆکارگەلێکی جیاواز ، بەردەوام کردەوەکانی نەوەی ئادەم و سەرپێچیان بۆ پێغەمبەران خراپەی جۆراوجۆری گشتی و تایبەت دروست دەکەن و ،

بەوەش تووشى جۆرەها ئازارو ، نەخۆشى و ، دەردو ، چاوەقوڵە (طاعون)و ، بێ بارانى و ووشكێتى و ، قات و قرى و ، هەڵگرتنى فڕدارى خاك و ، بەروبوم و ، ڕووەك و ، هەڵگرتنى سوودەكانيان ، ياخود كەم كردنەوەيان دەبن ، هەموو ئەمانە كارويارێكن يەك بەدواى يەكدا ڕوو دەدەن .

ئەگەر زانستيشت ئەوەندە فراوان نەبوو جێگەى ئەڵنەى سەرەوەى تيا بێتەوە ، با ئەم ئايەتى خواى پەروەردگارت بەس بێت : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾[الروم : ٤١] واتە : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ خراپە (بەڵاو شێوان و دەرد) لە ووشكانى (زەوى) و دەريادا دەركەوتووە ﴿بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ بەهۆى ئەو خراپانەى خەڵكى كردويانە[٥٧٤] ، ئەم ئايەتە لە سەر بارودۆخى جيهان دابەزيووە ، پێگ گرتنى بۆ كردووە لە نێوان ئەوەى لە واقيعدا ڕووەدەن و لە نێوان فەسادو خراپەدا ، تۆش تەماشا دەكەيت چۆن ئەو بەڵاو نەخۆشيانە هەموو كاتێك لە بەروبووم و ڕووەك و ئاژەڵاندا ڕووەدەن ، لەو بەڵايانەشەوە چەندين بەڵاى دێكەى پەيوەندىدار ڕووەدەن و ، ملى يەكتريان گرتووە ، هەرچەند خەڵكى ستەم و كردەوەى ناشيرين و داوێن پيسى زياتر ئەنجام بدەن ، ئەمەندە خواى پەروەردگاريش بەڵاو نەخۆشيان بۆ بەديدەهێنێت " لە خۆراك و ميوەو ، هەواو ئاو و ، جەستەو سروشت و ، وێنەو شێوەو ڕەوشتياندا " وەكو كەمكردنەوە لە خۆراك و ، دەردو بەڵاهێنان بەسەردا ، بەجۆرێك ڕێكى كردەوەو ستەم و كردەوەناشيرينەكانى ئەوان بێت .

پێشتر دانەوێڵەى وەكو گەنم و شتى تريش زۆربووە بەبەراوردى ئەمڕۆ ، هەروەها فڕياڕيشى گەورەتر بووە . پێشەوا (أحمد)ى كوڕى (حنبل) دەگێڕێتەوە : كەوا لە گەنجينەكانى (بني أمية)دا تووڕەكەيەك زۆزاليەوە گەنمى تێدا بوو هەر دانەيەكى بەئەندازەى ناوكە خورمايەك دەبوو ، لە سەرى نووسرابوو : ئەمە لە ڕۆژانى دابەڕووەريدا

[٥٧٤] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پرختەى تەفسيرى قورئان .

دەڕوا ، ئەم چیرۆکەی لە (المسند)ەکەیدا گێڕاوەتەوە لە میانەی فەرموودەیەکدا لەم بارەوە باسی کردووە ٠

زۆربەی ئەم نەخۆشی و بەڵا گشتیانە پاشماوەی سزایکن نەتەوەکانی ڕابردووی پێ سزا دەدرا ، پاشان هێندێکی وەکو چاودێر مایەوە ، بۆ ئەو کەسانەی کە هێندێ لە کردەوی خراپی ئەو نەتەوانەی تێدایە ، وەکو حوکمێکی بەدادو ، فەرمانێکی دروست ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئامازەی بۆ ئەمە کردووە کە فەرموویەتی : ئەوە پاشماوەی بەڵا یاخود سزایەکە نێردرایە سەر نەوەی ئیسرائیل ٠

ئەوەبوو خوای تعالی بای بەسەر قەومێکدا زاڵ کرد ، بۆ ماوەی حەوت شەو هەشت ڕۆژ ، پاشان هێندێکی لەو بایە لە جیهاندا هێڵایەوە ، لەو ڕۆژانەدا ، کەوابوو ئەمانە چەندین پەندو ئامۆژگاری تێدایە ٠

خوای تعالی کردەوکانی مرۆڤی چاك و مرۆڤی خراپەکاری کردووە بەهۆکاری تووشبوون بە نەخۆشی و دەردو بەڵا لەم جیهانەدا ، وەکو فەرمانێکی ناچاری ٠

بۆیە خەڵکی کە چاکەکردن و زەکات و خێروچاکەداری ناکەن و قەدەغەی دەکەن ، خوای تعالاش بارانی ئاسمانیان لێ قەدەغە دەکات و ، ووشکێتی و ، قات و قڕیان بە سەردا دەهێنێ ٠

کە خەڵکی ستەم لە هەژاران و کەمدەستان دەکەن و ، لە کێشانەو پێوانەدا گزی دەکەن و کەمی دەکەنەوە ، وە بەهێزان دەست درێژی لە بێهێزان و لاوازان دەکەن ، خوای تعالاش جەوری پادشایان و کاربەدەستانیان بەسەردا زاڵ دەکات ، ئەو پاشایانەی کە هیچ ڕەحم و بەزەیەکیان بە مرۆڤدا نایەتەوە کاتێ دلوای ڕەحم و بەزەیان لێدەکرێت ٠

له راستیدا ئەوان کردەوەکانی میللەتن بەڵام لە ڕوخسار و شێوەی کاربەدەستەکانیاندا بۆیان دەرکەوتوون ، چونکە خوای تعالی بە دانایی و دادپەروەری خۆی کردەوەکانی خەڵک بۆ خودی خەڵکەکە بەقاڵب و شێوەیەک بەدەردەخات " کە گونجاویان بێت ٠

جارێک بە کەم بارانی و قات و قڕی ، جارێک بە دوژمن ، جارێک بە کاربەدەستانی ستەمکار ، جارێک بەنەخۆشیە گشتیەکان ، جارێک بەخەم و خەفەت تووشیان دەبێ و لێیان نابێتەوە ، جارێک بەقەدەغەکردنی فڕو بەرەکەتی ئاسمان و زەوی ، جارێک بەزاڵکردنی شەیتان کە مانیان دەدات بۆ هۆکارەکانی تاوانکردن ، بۆ ئەوەی بڕیاری پەروەردگاریان بە سەردا بچەسپێ ، هەموو کەسێکیش بچێتەوە سەر ئەوەی بۆ خواڵێنراوە ٠ ئاقڵ و ژیریش چاری بەنێو هەرێمە جیاوازەکانی جیهاندا دەگەڕێنێت ، دەیانبینێ و ، تەماشای جێگەی دادپەروەری خواو دانایەکەی دەکات و ، ئەوکات بۆی دەردەکەوێت کەوا پێغەمبەران و شوێنکەوتوانیان بەتایبەت لە سەر ڕێگەی ڕاستی ڕزگارین ، بەڵام هەموو خەڵک بەڕێگای تیاچوندا دەچن و ، بەرەو ماڵێکی وێرانبوون مل دەنێن ، بەڕاستی خوای تعالی کارو فەرمانی خۆی بەئەنجام دەگەیەنێ ، کەسیش ناتوانی فەرمانی خوای تعالی بگۆڕێ یا هەڵیوەشێنێتەوە ، هیچ بەرگری کارێکیش نی یە بۆ فەرمانی خوا ٠ وبالله التوفيق ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : (وماؤها شفاء للعَيْنِ) واتە : ئاوەکەی بۆ چاو شیفایە ، بە سێ گوفتار لێکدراوەتەوە :

یەکەمیان : ئاوەکەی تێکەڵ بەدەرمانی تر دەکرێت کە چاوی پێ چارەسەر دەکرێت ، نەک خۆی بەتەنها بەکاربێت ، ئەمە بۆچۆنی (أبوعبيد)ە ٠

دووەم : بەپوختی بەکاردەهێنرێت پاش برژاندنی و ، دڵۆپاندنی ئاوەکەی ، چونکە ئاگر تەرمونیانی دەکات و پێی دەگەیەنێت و ، تەپی و پاشەڕۆو زیانبەخشەکانی دەتوێنێتەوەو ، تەنها سوودەکانی دەمێنێتەوە ٠

سێ یەم : مەبەست بەئاوەکەی ئەو ئاوەیە کە لە ئەنجامی بارانەوە تیایدا دروست دەبێ ، کە بریتیە لە یەکەم دڵۆپەکانی باران کە دادەبەزێتە سەر زەوی ، بۆیە خستنەسەرەکە (إضافة) خستنەسەری جووتکردنە ، نەک خستنەسەری بەش ، ئەمەش بۆچوونی پێشەوا (ابن الجوزي)یە کە دورترین و لاوازترین بۆچوونەکانە .

گوتراوە : ئەگەر ئاوەکەی بۆ ساردکردنەوەی ئەوەی لە چاودایە بەکارهێنرا ، ئەوا ئاوەکەی بەتەنها خۆی بۆ خۆی شیفایە ، بەڵام ئەگەر بۆ شتی تری جگە لەوە بوو ، ئەوا دەبێ لەگەڵ شتی تردا تێکەڵ بکرێت .

(الغافقي) دەڵێت : ئاوی دوومەڵان چاکترین دەرمانەکانی چاوە ئەگەر لە گەڵ کڵدا بشێلدرێت و چاوی پێ برێژرێت ، پێڵەکانی چاو بەهێز دەکات و ، رۆحە بینەرەکە زیادو بەهێزو تیژ دەکات و ، دابەزینی نەخۆشیەکانی لێ دوردەخاتەوە .

كَبَاثٍ[٥٧٥] في الصحيحين : من حديث جابر بن عبدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَجْنِي الْكَبَاثَ ، فَقَالَ : ((عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ ، فَإِنَّهُ طَيِّبُه))[٥٧٦].

واتە : لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پێکەوە (الكَبَاثُ)مان لێدەکردەوە ، ئەوەبوو فەرمووی : ((ڕەشەکەی لێکەنەوە ، چونکە بەلەزەترو بەسوودترە)) .

---

[٥٧٥] _ كَبَاثٌ : بەروبومی پێگەیەکی درەختی (الآراك)ە ، لە هەنجیر دەچێت و مرۆڤ و ئاژەڵیش دەیخۆن ، بڕوانە : صحيح البخاري بتحقيق مصطفى ديب ، ج٣ .

دەنکی بەری ئەم درەختە کەمێک لە دەنکی کوزیورە گەورەترە ، بڕوانە : قاموسی پستە ، مەلا محمودی گەڵاڵەی ، وەرگێڕ .

[٥٧٦] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٨) ، ومسلم (٢٠٥٠) .

(الكَبَاثُ) ، بفتح الكاف ، والباء الموحدة المخففة ، والثاء المثلثة ، بەروبومى درەختى (الأراك)ە . لە خاكى وەڵاتى حيجازدا زۆرەو ، ميزاجى گەرمى ووشكە ، سوودەكانى وەكو سوودەكانى (الأراك)ە : گەدە بەهێز دەكات ، هەرس كردن چاك دەكات ، بەڵغەم پاك دەكاتەوە ، بۆ ئازارەكانى پشت بەسوودە ، زۆرێك لە نەخۆشيەكانى تر .

(ابن جُلجُل) دەڵێت : ئەگەر ئاردەكەى بخورێتەوە ، ميزهێنەرەو ، ميزڵدان پاك دەكاتەوە ، (ابن رضوان) دەڵێت : گەدە بەهێز دەكات و ، سروشت رِادەگرێت .

كَتَمْ : روى البخاريُّ في صحيحه : عن عثمان بن عبدالله بن مَوْهَب ، قال : دخلنا على أُمِّ سَلَمة _ رضي الله عنها _ ، فأخرجت إلينا شعراً من شعر رسول الله ﷺ مخضوبٌ بالحِنَّاء والكَتَمِ(٥٧٧).

واتە : لە (عثمان)ى كوڕى (عبدالله)ى كوڕى (مَوْهَب)ەوە ، فەرموويەتى : چوينە دیدەنى (أُمِّ سَلَمة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ ئەوەبوو تاڵە مووێكى لە پرچى پێغەمبەرى خوا ﷺ بۆ دەرهێناين بە خەنەو (الكَتَم) رەنگ كرابوو .

وفي السنن الأربعة : عن النبيِّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ أحسنَ ما غيَّرْتُم به الشَّيبَ الحِنَّاءُ والكَتَمُ))(٥٧٨).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((چاكترين شتێك سەرسپى بوونى پێ بگۆڕن خەنەو (الكَتَم)ە)) .

---

٥٧٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٩٦ ، ٣١٩ ، ٣٢٢) ، والبخاري (٧ / ٢٠٧) ، وابن ماجة (٣٦٢٣) كلهم من طريق عثمان بن عبدالله بن موهب عن أم سلمة فذكرته .

٥٧٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٤٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (١٥٤٦) .

له (الصحيحين)دا : له (أنس)هوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (أبابكر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگی دەکرد .

وفي سنن أبي داود : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ _ رضي الله عنهما _ قَالَ : مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ ، فَقَالَ : ((مَا أَحْسَنَ هَذَا ؟)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالصُّفْرَةِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا كُلِّهِ))[٥٧٩].

واتە : له (ابن عباس)هوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك بەلای پێغەمبەری خوادا ﷺ تێپەڕبوو سەری بەخەنە ڕەنگ کردبوو ، فەرمووی : ((ئەمە چەند چاکە ،)) ، یەکێکی تر تێپەڕبوو سەری به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگ کردبوو ، فەرمووی : ((ئەمە لە ئەمە چاکترە)) ، یەکێکی تر تێپەڕبوو سەری به زەرد سەری ڕەنگ کردبوو ، ئەوەبوو فەرمووی ((ئەمە لە هەمووی چاکترە)) .

(الغافقي) دەڵێت : (الكَتَم) ڕووەکێکە لە دەشتەکاندا دەڕوێت ، گەڵاکانی نزیك بە گەڵای زەیتونە ، لە باڵا زیاتر بەرز دەبێتەوە ، بەرێکی هەیە لەبەری بیبەر (الفُلفُل) دەچێت ، ناوکی لە نێودایە ، ئەگەر بکوترێت ڕەش دەبێتەوە ، ئەگەر گوشراوی گەڵاکەی دەربهێنرێت و ، بە ئەندازەی (أُوقية)یەکی[٥٨٠] لێ بخورێتەوە ، بەهێز دەڕشێنێتەوە ، بۆ گەزستنی سەگیش بەسوود دەبێ . بنەڕەتەکەشی ئەگەر لە گەڵ ئاودا بکوڵێندرێت دەبێ بە مەرەکەب و بۆ نووسین بەکاردێت .

---

[٥٧٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٤٢١١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٩٠٢) .

[٥٨٠] _ أُوقية : کێشی (١١٩) غەرام زیوە ، بڕوانە : فتاوى الشبكة الإسلامية بإشراف د . عبدالله الفقيه ، ٢٦٦٧٥ تحديد الأوزان والمكاييل ، وەرگێڕ .

(الكِنـدي) دەڵێـت : تـۆوی (الكَـتَم) ئەگـەر بـۆ پەشـتنی چـاو بـەكاربهێنرێت ، ئـاری دروستبوو لە چاودا شیی دەكاتەوەو چاكی دەكاتەوە ٠

هەندێ خەڵك واتێگەشـتوون (الكَـتَم) وەسمەیـە ، كـە بـە گـەڵای نیـل ناودەبرێـت ، ئەمـە بۆچوونێكی هەڵەیە ، چونكە وەسمە ڕووەكێكی دیكەیەو (الكَتَم) نی یە ٠ دانەری (الصحاح) دەڵێت : (الكَتَم) بالتحريك : ڕووەكێكە تێكەڵ بـە وەسمـە دەكرێـت و بـۆ پەنگكردنـی پـرچ بەكاردێت ٠ گوتراوە : وەسمە ڕووەكێكە گەڵایـەكی درێـژی هەیـەو پەنگـی مەیلـەو شـینەو لـە گەڵای درەختی بیی (شجر الخلاف) گەورەترەو ، لە گەڵای لوبیا دەچێت و ، لـەو گـەورەترە ، لە وەڵاتەكانی حیجازو یەمەنەوە دەهێنرێت ٠

فإن قيل : قد ثبت في الصحيح عن أنس _ رضي الله عنه _ أنه قال : لم يختضب النبي ﷺ (٥٨١).واتە : ئەگـەر گوترا : بـە (صـحيح)ی لـە (أنـس)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبـەری خوا ﷺپرچی پەنگ نەدەكرد ٠

دەگوترێت : پێشەوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) وەڵامی ئەمەی داوەتـەوەو فەرموویـەتی : كەسـانی دیكـەی جگـە لـە (أنـس) شـایەتیان داوە كـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچـی پەنـگ دەكرد ٠ وە ئەو كەسەی بینیویـەتی لـە پلـەی ئـەو كەسـەدا نـی یـە كـەوا نـەیبینیوە ، بـەڵكو پلەكەی بەرزترە ، پێشەوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) جێگیری دەكات كەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچی پەنگ دەكرد ، كۆمەڵێكی تـری فەرموودەناسانیشـی لـە گەڵدایـە ، بـەڵام ئیمـامی (مالك) نكۆڵیی لێ كردووە ٠

فإن قيل : قد ثبت في صحيح مسلم النهي عن الخضاب بالسواد في شأن أبي قُحافةَ لما أُتِيَ به ورأسُه ولحيتُه كالثَّغامة بياضاً ٠ فقال : ((غَيِّروا هذا الشَّيبَ وجَنِّبُوهُ السَّواد))(٥٨٢) ٠ والكَتَمُ يُسَوِّد الشعرَ

---

٥٨١ _ صحيح = أخرجه أحمد (٣ / ٢١٦ ، ٢٦٦) ، ومسلم (٧ / ٨٥) ، والنسائي (٨ / ١٤١) كلهم من طريق المثنى بن سعيد ، عن قتادة ، عن أنس فذكره ٠

واته : ئەگەر گوترا : له (صحيح)ى ئيمامى (مسلم)دا قەدەغەكردنى پەنگ كردن بەپەش جێگیربووە سەبارەت بە (أبي قُحافةَ) كاتێ هێنرایە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺو سەرى و ڕیشى وەكو دڕەختى (الثغامة) سپى بوو . ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((ئەم سپێتیە بگۆڕن بە پەنگێكى ترو ، بەدوریشى بگرن لە پەنگى پەش)) . (الكَتَمُ)یش پڕ پەش دەكات .

وەڵامى ئەمە بەدوو ڕوو دەدرێتەوە :

یەكەمیان : قەدەغەكردنەكە بۆ پەشكردنى پەتیە ، بەڵام ئەگەر خەنەكە شتێكى تری تێكەڵ كرا ، وەكو (الكَتَمُ)و بەو هاوشێوانە ، ئەوا هیچى تێدا نى یە ، چونكە خەنەو (الكَتَمُ) پەنگێك بەپڕ دەبەخشن لە نێوان سوورو پەشدایە بەپێچەوانەى وەسمە ، كە پەنگێكى پەشى خەڵووزى بەپڕ دەبەخشێ ، ئەمە ڕاستریتى هەردوو وەڵامەكەیە .

وەڵامى دووەم : ئەو پەنگ كردن بەپەشەى قەدەغەكراوە پەنگ كردنى گزى و فێڵە ، وەكو ئەوەى كچ و كەنیزەك و ، ژنى بەتەمەن ، مێردو گەورەكەى هەڵدەخەڵەتێنێ ، سەر پەنگ كردنى پیاوى بەتەمەن بۆ ئەوەى ژنى پێ هەڵخەڵەتێنێ ، هەموو ئەمانە گزى و فێڵ و هەڵخەڵەتاندنە ، بەڵام ئەگەر مەبەست بەپڕ پەنگ كردنەكە گزى و فێڵ و هەڵخەڵەتاندن نەبوو ، ئەوا بە (صحيح)ى لە پێشەوایانمان (الحسن) و (الحسين)ەوە _ خوایان لێ ڕازى بێت _ دەگێڕنەوە كەوا پرچیان بەپەش پەنگ كردووە ، ئەم گوفتارە پێشەوا (ابن جرير) لە كتێبى (تهذيب الأثار)دا باسى كردووە ، هەروەها لە (عثمان)ى كوڕى (عفان)و ، (عبدالله)ى كوڕى (جعفر)و ، (سعد)ى كوڕى (أبي وقاص)و ، (عُقبةَ)ى كوڕى (عامر)و ، (المغيرة)ى كوڕى (شعبة)و ، (جرير)ى كوڕى (عبدالله)و ، (عمرو)ى كوڕى (عاص)ەوە باسى كردووە .

---

[٥٨٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٠٢) .

هەروەها له كۆمەڵێك له (التابعين)ەوە باسى دەكات وەكو ، (عمرو)ى كوڕى (عثمان)ى ، (علي) كوڕى (عبدالله)ى كوڕى (عباس)ى ، (أبوسلمة)ى كوڕى (عبدالرحمن)ى ، (عبدالرحمن)ى كوڕى (الأسود)ى ، (موسى)ى كوڕى (طلحة)ى ، (الزُّهْري)ى ، (أيوب)ى ، (إسماعيل)ى كوڕى (معدي كرب)ەوە .

هەروەها پێشەوا (ابن الجوزي) له (محارب)ى كوڕى (دِثار)ى ، (يزيد)ى ، (ابن جريج)ى ، (أبي يوسف)ى ، (أبي إسحاق)ى ، (ابن أبي ليلى)ى ، (زياد)ى كوڕى (عَلاقة)ى ، (غيلان)ى كوڕى (جامع)ى ، (نافع)ى كوڕى (ابن جُبير)ى ، (عمرو)ى كوڕى (علي المُقَدَّمي)ى ، (القاسم)ى كورى (سلام)ەوە باسى دەكات .

كَرْمٌ ، درەختى تریێ ، كه له زمانى عەرەبیدا بە (الحَبَلَةُ)ش ناودەبرێت واتە : مێو ، (مكروه)یشە بە (الكَرْمُ) ناوبرێت ، لەبەر ئەو فەرموودەیەی ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەكەیدا دەیگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لا يقولَنَّ أحدُكُم للعِنَبِ الكَرْمَ ، الكَرْمُ : الرَّجُلُ المُسْلِمُ)) . وفي رواية : ((إنَّما الكَرْمُ قَلبُ المُؤْمن)) ، وفي أخرى : ((لا تقولوا : الكُرمُ ، وقُولُوا : العِنَبَ والحَبَلَةَ))[٥٨٣]

واتە : ((با هیچ كەس بە تریێ نەڵێ (الكَرْمُ) ، (الكَرْمُ) پیاری موسڵمانە)) . لە (ریوایە)تێكی تردا : ((لە ڕاستیدا (الكَرْمُ) دڵی باوەڕدارە)) ، لە (ریوایە)تێكی تردا : ((مەڵێن : (الكَرْمُ) ، بڵێن : تریێ و مێو)) .

دوو ماناش لەمەدا بەدیدەكرێت :

یەكەمیان : عەرەب درەختی تریێی بە (الكَرْمُ) ناودەبرد واتە : ڕێزدار ، بەهۆی زۆری سوودو كەڵك و خێرێوە ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ ناقایل بوو بەناوێك ناوبرێت نەفسەكان

[٥٨٣] ـ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٦) عن أبي هريرة مرفعه .

بجولّێنێت بۆ خۆشویستنی و خۆشویستنی ئەو شەرابە سەرخۆشکارەی لێی دروست دەکرێت ، کە دایکی هەموو پیسیەکانە ، بۆیە ناقایل بوو بنەڕەتی بە چاکترین ناو " کە لە هەموو ناوێکی تر کۆکاری خەیرە " ناوبرێت .

دووەم : ئەمە دەکەوێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ الشَّديدُ بالصُّرَعَةِ))(٥٨٤) واتە : ((بەهێزی ڕاست ئەو پیاوە نی یە کە سەردەکەوێ و پیاوان دەدا بە زەویدا)) . هەروەها دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ المِسْكينُ بالطَّوَّافِ))(٥٨٥) ((ئەو کەسەی بەسەرتاندا دەگەڕێت دەستکورتی ڕاست نی یە)) . واتە : ئێوە درەختی تریێ بە(الكَرْمُ) ناودەبن لەبەر سوودە زۆرەکانی ، بەڵام دڵی بڕوادار یاخود پیاوی موسڵمان لە درەختی تریێ بەم ناوە شایستەترە ، چونکە بڕوادار هەرهەمووی خێرو کەڵکە ، هەموو ئەمانە دەچێتە چوارچێوەی ئاگادارکردنەوەو ناساندن بەو خێرو ، بەخشین و ، باوەڕو ، نوڕو ، ڕێنموویی و ، لەخوا ترسان و ، سیفاتانەی لە دڵی باوەردارایەو ، بەهۆیە شایستە دەبێ بەم ناوە ، زیاتر لە شایستەبوونی مێو بەم ناوە .

پاشان . هێزی مێو ساردی ووشکە ، گەڵاو خۆ هەڵواسەکانی ساردکارە لە کۆتای پلە یەکدا ، ئەگەر بکوترێت و پێچەڕێکی (ضماد)ێکی لێ دروست بکرێت سەر ئێشەو ، ئاوسانە گەرمەکان و ، هەڵئاوسانی گەدە ئارام دەکاتەوە ، گوشراوی لقەکانی ئەگەر بخورێتەوە ڕشانەوە ئارام دەکاتەوەو ، سك دەگرێتەوە ، هەروەها ناوەڕۆکە تەڕەکەی و ، گوشراوی گەڵاکانی ، بۆ بریتی ڕیخۆڵە بەسوودەو ، خوێن وکێماو دەردەدات و ، ئازاری گەدە ناهێلێت . ئەو ئاوە فرمێسکیەی کەبەسەر لقەکانیەوە هەڵگیراوەو ، وەکو کەتیرەیە ئەگەر بخورێتەوە بەرد دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر نەخۆشیەکانی ووشك هەڵاتووی و قڵیشانی پێست و نەمانی موو

---

٥٨٤ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٤٣١) ، ومسلم (٢٦٠٩) .

٥٨٥ ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٧٥) ، والبخاري (٢ / ١٥٤) ، ومسلم (٣ / ٩٥) ، والنسائي (٥ / ٨٥) كلهم من طريق أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً .

بەسەریەوەو ، گەپی و نەخۆشیەکانی تری تێهەڵسوێنرێت چاکیان دەکاتەوە ، بەڵام پێش بەکارهێنان پێویستە ئەندامەکە بە ئاو و (النطرون) بشۆردرێت ، ئەگەر لە گەڵ زەیتی زەیتوندا شوێنە تووکنەکانی جەستەی پێ بسڕێت دەیتاشێت و لایدەبات ، خۆڵەمێشی لقەکانی ئەگەر لە گەڵ سرکەو پڕۆنی گوڵ و(دهن الورد) سپەنددا (سذاب) پێچەڕێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت ئەوا بۆ ئەو ئاوسانانەی تووشی سپڵ دەبێ بەسوودە ، هێزی پڕۆنی گوڵی مێو (دهن زهرة الكرم) قبزکارەو لە هێزی پڕۆنی گوڵ (دهن الورد) دەچێت ، سوودو کەڵکەکانی ئەمەندە زۆرن نزیك بە سوودەکانی دارەخورمایە ٠

کَرَفْس ، کەرەوز : لە فەرموودەیەکدا کە (صحيح) نی یە ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَن أكَلَهُ ثم نامَ عليه ، نام ونَكَهْتُهُ طَيِّبَةٌ ، وينامُ آمناً من وَجَعِ الأضراسِ والأسنانِ)) واتە : ((ئەگەر هەرکەس خواردی و پاشان نووست ، دەنوێت و بۆنی خۆشەو ، دەنوێت و بێوەی دەبێ لە ئازاری ددانە خرێکان و ددان)) ٠ ئەم فەرموودە پوچەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هەڵبەستراوە ،

بەڵام جۆرە (البُسْتانيُّ)کەی زۆر بۆن خۆش دەکات ، ئەگەر بنەپەتی بەملەوە هەڵواسرێت بۆ ئازاری ددان بەسوودە ٠

کەرەوز گەرمی ووشکە ، گووتراوە : تەپو شێدارەو کونیلە داخراوەکانی (سُداد) جگەرو سپڵ دەکاتەوە میزهێنەرە ، خوێنی بێنوێژی هێنەرە ، بەرد وورد دەکات و ، تۆوەکەشی لەو بارەوە بەهێزترە ، ئارەزووی جوتبوون دەوروژێنێت ، بۆ نەهێشتنی هەموو بۆنێکی ناخۆش بەسوودە ٠ (الرازيُّ) دەڵێت : پێویستە نەخورێت ئەگەر ترسی پێوەدانی دووپشك لە ئارادابوو ٠

کُرَّاثٌ ، کەوەر : فەرموودەیەکی لەبارەوە هاتووە (صحيح) نی یەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە هەڵبەستراوەو پووچە : ((مَن أكَلَ الكُرَّاث ثم نامَ عليه نام آمناً مِنْ ريح البَواسيرِ واعتَزَلَهُ

الملكُ لِنَتَنِ نَكْهَتِهِ حتى يُصْبحَ)) واتـه : ((هەركەس كەوەر بخوات و پاشان بنوێ بێوەی دەبێ لە بای مایەسیری و پەریەکەش لێ دور دەکەوێتەوە تا رۆژ دەکاتەوە)) .

کەوەر دوو جۆرە :

(النَبَطيُّ) : ئەو جۆرەیە کە لە سوفرە دادەنرێت .

(الشاميُّ) : ئەوەیـە کـە سـەری هەیـە، گەرمـەو ووشـکەو سەردەنێشـێنێت ، ئەگـەر بکولێندرێت و بخورێت ، یاخود ئاوەکەی بخورێتەوە ، بۆ مایەسیری سارد بەسوودە ، ئەگـەر تۆوەکەی بهاڕدرێت و ، لە گەڵ (القطران)([٥٨٦]) بشێلدرێت و ، بۆن و هەڵمەکـەی بـدرێ لـەو دانانەی کرمی تێدایە بڵاری دەکاتەوەو دەردیدەهێنێتـرو ، ئازارە کانیەکەی دادەمرکێنێتـەوە ، ئەگەر دوکەڵی تۆوەکەی لە کۆم بدرێ مایەسیریەکەی سووك دەبێتـەوە ، هـەموو ئەمانـە لـە کەوری (النَبَطيُّ)دایە .

لە گەڵ ئەمەشدا دڕان و پۆك خراپ دەکات و ، سەر دەنێشێنێت و ، خەونگەلێکی ناخۆش بۆ مرۆڤ دروست دەکات و ، چاو تاریـك دەکـات و ، بۆنی دەم ناخۆش دەکـات ، بـەڵام میـزو بێنوێژی زیاد دەکات ، ئارەزووی جوتبوون زیاد دەکات ، بەڵام درەنگ هەرسە.

پیتی لام (ل) :

لَحْمٌ ، گۆشت : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الطور : ٢٢] واتە : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ ﴾ وە بەردەوام هەموو جۆرە میـوەو گۆشتێکیان پـێ دەدەن ﴿ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ لەوەی ئارەزووی دەکـەن . هـەروەها خـوای تعـالی دەفـەرمێت : ﴿

---

[٥٨٦] ـ القطران : گوشراوی دوو درەختی (الأرز) و (الأثل)ە ، یاخود مادەیەکی ڕەش و لبلج و شلەمەلیە لە درەخت و خەڵوزو شتی وا دەردەهێنرا ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ .

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الواقعة : ٢١] واتـه : وه گۆشـتی هـەر باڵندەیـەك كـە حـەزی لـێ بكەن([٥٨٧]).

وفي سنن ابن ماجة من حديث أبي الدرداء ، عن رسول الله ﷺ: ((سَيِّدُ طَعامِ أهْلِ الدُّنيا وأهْلِ الجَنَّةِ اللَّحمُ))([٥٨٨]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سەرگەورەی خۆراكی خەڵكی دونیاو خەڵكی بەهەشت گۆشتە)) .

ومن حديث بُريدةَ يرفعه : ((خَيْرُ الإدامِ في الدُّنيا والآخِرةِ اللَّحْمُ))([٥٨٩]).

واتـه : (بُريـدة) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ لـه فەرموودەیەكدا كـە بـەرزی دەكاتـەوە بـۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خێردارترین پێخۆری دونیاو ڕۆژی دوای گۆشتە)) .

وفي الصحيح عنه ﷺ ((فضلُ عائشةَ على النِّساءِ كفضلِ الثَّريدِ على سائرِ الطَّعَامِ))([٥٩٠]) .

((بەڕاستی ڕێزی (عائشة) بەسەر ژنانی دیكەدا ، وەكو ڕێزی شلەبەگۆشتە بەسەر خواردنەكانی تردا)) .

(الثريد) واته : نان و گۆشتە . شاعیر دەڵێت :

ذَا مـــا الخُبْزُ تَـــأدُمُهُ بِلَحْـــمٍ ... فَـــذَاكَ أمَـــانةُ اللهِ الثَّرِيدُ

واته :

ئەگەر نان پێخۆرەكەی بكـەی بە گۆشت ... باشەو ئەمانەتی خواش شلەبەگۆشـتە

---

[٥٨٧] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٨٨] _ إسناده ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٢٠٥) ، وانظر الضعيفة (٣٧٢٤) .

[٥٨٩] _ ضعيف جداً : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٧٩) وقال : ضعيف جداً ، وعزاه السيوطي إلى البيهقي في الشعب عن أنس ، وانظر الضعيفة (٢٥٧٤) .

[٥٩٠] _ سبق تخريجه .

پێشەوا (الزُّهْري) دەفەرمێت : خواردنی گۆشت حەفتا هێز زیاد دەکات ، (محمد)ی کوڕی (واسع) دەڵێت : گۆشت هێزی چاو زیاد دەکات ، لە (علي) کوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : گۆشت بخۆن ، بەڕاستی ڕەنگ ساف دەکات و ، سك خاڵی دەکاتەوەو ، ڕەوشت جوان دەکاتەوە ، (نافع) دەفەرمێت : ئەگەر مانگی ڕەمەزان بهاتایە (ابن عمر) گۆشتی لە دەست نەدەچوو ، ئەگەر سەفەریشی بکردایە دیسان گۆشتی لەدەست نەدەچوو . لە (علي)ەوە دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەرکەس چل ڕۆژ گۆشت نەخوات ڕەوشتی خراپ دەبێت .

بەڵام فەرموودەکەی خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، کە ئیمامی (أبوداود) بە (مرفوع)ی دەیگێڕێتەوە : ((لا تَقْطَعُوا اللَّحْمَ بالسكِّين ، فإنه من صَنيعِ الأعَاجِم ، وانْهشُوهُ ، فإنه أهْنَأ وأمرأُ))[٥٩١] واتە : ((گۆشت بە چەقۆ لەت مەکەن ، چونکە لە کردەوەی عەجەمەکانە ، بەڵکو قەپێ پێدابکەن ، چونکە خۆشترو بەتامترە)) . ئیمامی (أحمد) بەدوو فەرموودەی (صحيح) لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە تیایدا هاتووە کەوا گۆشتی بەچەقۆ لەت کردووە بەرپەرچی هەرموودەکەی سەرەوە دەداتەوە ، کە پێشتر باسمان کردووە .

گۆشتیش چەندین ڕەگەزو جۆرە دەگۆڕێت بە جیاوازی بنچینەو سروشتی گۆشتەکە ، ئێمەش حوکمی هەر ڕەگەزو جۆرێك لە گەڵ سروشت و سوودو زیانەکانیدا ڕوون دەکەینەوە.

لحمُ الضأن ، گۆشتی خوریدار (مەڕ بەران) : گەرمە لە دووەمدا ، تەڕوشێدارە لە یەکەمدا ، چاکترینی ئەوەیە ساڵێکی تەواو کردبێ ، خوێنێکی ستایشکراری بەهێز دروست دەکات بۆ ئەو کەسانەی بەباشی هەرسی دەکەن ، بۆ کەسانی خاوەن میزاجی ساردی مامناوەند چاکە ، هەروەها بۆ وەرزشکارانی تەواو لە جێگەو وەرزە ساردەکاندا بەسوودە ،

[٥٩١] _ سبق تخريجه .

بۆ كەسانى خاوەن (المرّة السوداء) بەسوودە ، بيرو هزرو توانای لەبەركردن بەهێز دەكات ، گۆشتی مەڕی زۆر پیرو لاوازو خراپە ، هەروەها گۆشتی مێینەش (النِّعاج) ، بەڵام چاكترینی : گۆشتی نێری ڕەشە ، چونكە سووكترو بەلەزەترو بەسووترە ، (الخصيُّ) گوونەكانیشی بەسووبترو چاكترە ، ئاژەڵی سووری قەڵەو سووكترەو خۆراكێكی چاكیشە ، بزنی دوو ساڵە خۆراكێكی كەم سوود دەبەخشێت و ، سەر گەدەش دەكەوێت ·

چاكترین گۆشتیش ئەو گۆشتەیە كە بە ئێسكەوەیە ، لای ڕاست لە لای چەپ سووكترو چاكترە ، بەشی پێشەوە لە بەشی دواوە چاكترە ، خۆشترین گۆشتی مەڕ بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ بەشی پێشەوەی بوو ، بەشی پێشەوەی مەڕ جگە لە سەر لە بەشی دواوە سووكترو چاكترە ، (الفرزدق) پارەی دایە پیاوێك گۆشتی بۆ بكڕێت و پێی گووت : بەشی پێشەوە بكڕەو ، دوركەوەرەوە لە سەرو سك ، چونكە نەخۆشیان تێدایە ·

گۆشتی مل چاك و بەلەزەتە ، سووك و خێرا هەرسە ، گۆشتی دەست سووكترین و بەلەزەترین و نەرم و نیانترین گۆشتەو لەهەمووشی لە زیانەوە دورترە ، لەهەمووشی خێرا هەرسترە ·

وفي الصحيحين : أنه كان يُعجِب رسول الله ﷺ[٥٩٢]) ·

واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی لێبوو ·

گۆشتی پشت خۆراكێكی زۆری تێدایە ، خوێنێكی ستایشكراو دروست دەكات ، وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً : ((أَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الظَّهْرِ))[٥٩٣]) ·

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خۆشترین گۆشت گۆشتی پشتە)) ·

---

[٥٩٢] ـ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٦٣ ، ١٧٢) ، (٦ / ١٠٥) ، ومسلم (١ / ١٢٧ ، ١٢٩) كلاهما عن أبي هريرة فذكره في حديث طويل ·

[٥٩٣] ـ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧١٦) ·

لحمُ المَعْز ؛ گۆشتی بزن : گەرمیی کەمە ، ووشکە ، ئەو تێکەڵاوەی لێوە دروست دەبێ باش نی یەو هەرسکردنیشی چاك نی یە ، خۆراکێکی ستایشکراو نی یە ، گۆشتی سابرێن خراپە بەڕەهایی ، زۆر ووشکە ، بەد هەرسە ، خەڵتەی (السوداوي) دروست دەکات .

(الجاحظ) دەڵێت : پزیشکێکی بەڕێز پێی گووتم : ئەی (أبا عثمان) دورکەوەرەوە لە گۆشتی بزن ، چونکە خەم و خەفەت دروست دەکات ، (السوداء) دەجوڵێنێت ، لەبیرچوونەوە دروست دەکات ، خوێن خراپ دەکات ، سوێند بەخوا منداڵ شێت دەکات .

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : لە ڕاستیدا ئەوەی زەم دەکرێت گۆشتی بزنی پیرە ، بەتایبەت بۆ بەساڵاچووان ، هیچ خراپیەکی تێدا نی یە بۆ ئەوانەی پێی ڕاهاتوون ، (جالینوس) بزنی یەك ساڵەی بە خۆراکە مامناوەندە ڕێکخەرەکانی کیمۆسی ستایشکراو داناوە ، مێینەشی لە نێرینە باشترە .

وقد روى النسائي في سننه : عن النبيِّ ﷺ: ((أحْسِنوا إلى الماعِزِ وأميطُوا عنها الأذى ، فإنها من دواب الجنَّةِ)) وفي ثبوت هذا الحديث نظرٌ ، ولله : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاکەکارین لە گەڵ بزنداو ، پیسی لێ دوربخەنەوە ، چونکە لە گیاندارانی بەهەشتە)) . پێشەوا _ ابن القيم _ دەفەرمێت : بەڵام جێگیربوونی ئەم فەرموودە جێگەی تێڕوانینە .

پزیشکان حومی زیانبەخشینیان داوە بەسەر گۆشتی بزندا بە جۆرێ نەك بە گشتی ، ئەمەش بەگوێرەی گەدەی لاوازو ، میزاجی لاوازە کە پێی ڕانەهاتوون و ، بە خۆراکی مام ناوەندی چاکی نەرم و نیان ڕاهاتوون ، ئەوانەش خەڵکانی خۆشگوزەرانن لە خەڵکی شاران ، کە کەمێکی خەڵکن .

لحمُ الجَدْي ؛ گۆشتی کاریلە : نزیکی مامناوەندە ، بەتایبەت تاوەکو شیرەخۆرە بێت ، بەو مەرجەی بەم نزیکانە لە دایك نەبوبێت ، خێرا هەرس دەبێ بەهۆی هێزی ئەو شیرەوە کە

تیایدایه ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، گونجاوی زۆربەی خەڵکە لە زۆربەی باروحاڵەکاندا ، لە گۆشتی ووشتر نەرم ونیانترە ، خوێنێکی مام ناوەند دروست دەکات ٠

لحم البَقَر " گۆشتی مانگا : ساردی ووشکە ، درەنگ هەرسە ، بەهێواشی لە گەدە لێژ دەبێتەوە ، خوێنێکی (سوداوي) دروست دەکات ، باش نی یە تەنها بۆ نەو کەسانە نەبێ کە ماندوویوون و هیلاکیەکی زۆر دەکێشن ، زۆر خواردنی نەخۆشیە (سوداوي)کانی ، وەکو بەڵەکی و گەپی و ، ووشک هەڵاتووی و قڵیشانی پیست و نەمانی تووک بەسەریەوەو گولی و ، ئاوسانی دەست و پێ و ، سەرەتان و ، دودڵیی و ، تای چواربەرۆ ، زۆرێك لە ئاوسانەکان دروست دەکات ، ئەمە بۆ نەو کەسانەی پێی ڕانەهاتوون ، یا زیانی گۆشتەکەیان بە بیبەرو سیرو دارچین و زەنجەفیل و بەو هاوشێوانە لانەبردووە ، بەڵام گۆشتی گا ساردیی کەمترەو ، گۆشتی مانگاش ووشکی کەمترە ٠

گۆشتی گوێرەکە بەتاییەت قەڵەو چاکترین و ناوەندیترین و خۆشترین و بەلەزەترین و ستایشکراوترین گۆشتە ، گۆشتێکی گەرمی تەڕو شێدارە ، ئەگەر بەباشی هەرس بێت خۆراکێکی بەهێز دەبەخشێت ٠

لحم الفَرَس " گۆشتی ئەسپ : ثبت في الصحيح عن أسماء _ رضي الله عنها _ ، قالت : نَحرْنا فرساً فأكلناه على عهدِ رسول الله ﷺ (٥٩٤).

واتە : لە (أسماء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە زەمەنی پێغەمبەری خوادا ﷺ ئەسپێکمان سەبڕی و خواردمان ٠

---

٥٩٤ _ صحيح _ أخرجه الحميدي (٣٢٢) ، وأحمد (٦ / ٣٤٥ ، ٣٤٦ ، ٣٥٣) ، وعبد بن حميد (١٥٧٣) ، والدارمي (١٩٩٨) ، والبخاري (٧ / ١٢١ ، ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وابن ماجة (٣١٩٠) ، والنسائي (٧ / ٢٢٧ ، ٢٣١) كلهم من رواية فاطمة بنت المنذر عن أسماء بنت أبي بكر فذكرته ٠

وثبت عنه ﷺ أذن في لحوم الخيل ، ونَهى عن لحوم الحُمُر . أخرجاه في الصحيحين[٥٩٥].

واتە : بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ هاتووە : كەوا رێى داوە بە گۆشتى ئەسپ بخورێت و ، خواردنى گۆشتى گوێدرێژى قەدەغە كردووە .

بەڵام ئەو فەرموودەيەى (المقدام)ى كوڕى (معدي كرب) _ خواى لێ ڕازى بێت _ دەيگێڕێتەوە كە گوايە پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى خواردنى گۆشتى ئەسپى كردووە (صحيح) نيە. پێشەوا (أبو داود)و كەسانى فەرموودەناسى دىكەش ئەمەيان فەرمووە .

كاتێ خواى تعالى لە قورئاندا ئەسپ لە گەڵ قاترو گوێدرێژدا جووت دەكات و بەيەكەوە باسيان دەكات ، بەڵگە نى يە لەسەر ئەوەى حوكمى گۆشتى ئەسپ وەكو حوكمى گۆشتى ئەو دوانە بێت بە هەر ڕووەيەك بێت ، هەروەها بەڵگە نيە كەوا حوكمى لە بەشى دەستكەوتەكانى جەنگدا حوكمى ئەسپ بێت ، خواى تعالى لە كاتى باس كردندا جار بە جار هاوشێوەكان جووت دەكات و ، جار بە جار جياوازەكان و ، جار بە جاريش دژ بەيەكەكان.

خواى تعالى كە لە قورئاندا دەفەرمێت ﴿ لِتَرْكَبُوهَا ﴾[النحل : ٨] واتە : بۆ ئەوەى سواريان بن[٥٩٦] ، قەدەغەى خواردنى گۆشتەكەى نەكردووە ، هەروەها قەدەغەى نەكردووە جگە لە سواربوون سوودى دىكەى لێ وەرگيرێت ، بەڵكو تەنها باسى بەڕێزترين سوودەكانى دەكات ، كە سواربوونە ، هەردوو فەرموودەكەش سەبارەت بە حەڵاڵبونى گۆشتى ئەسپ (صحيح)ن و بەرهەڵستكاريان نى يە . پاشان . گۆشتى ئەسپ گەرمى ووشكە ، چڕو (سوداوي) زيانبەخشەو بۆ جەستە نەرم و نيانەكان چاك نى يە .

---

٥٩٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٦١ ، ٣٨٥) ، والدارمي (١٩٩٩) ، والبخاري (٥ / ١٧٣) ، (٧ / ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٥) ، وأبوداود (٣٧٨٨) ، والنسائي (٧ / ٢٠١) كلهم من طريق حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن محمد بن علي عن جابر فذكره .

٥٩٦ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

لحم الجَمل ، گۆشتی ووشتر : جیاوازیەکە لە نێوان ڕێباوەڕەکانی سوونەو شیعەدا ، هەروەها یەکێکە لە جیاوازیەکانی نێوان جولەکەو موسڵمانان . جولەکەو شیعە زەمی دەکەن و نایخۆن ، بەڵام لە ئایینی ئیسلامدا حەڵاڵبونی زانراوەو ، چەندەها جار پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی بەڕێز لە مانڵ و لە سەفەریشدا خواردویانە .

گۆشتی بەچکە ووشتر بەلەزەتترین و خۆشترین گۆشتە ، خۆراکێکی بەهێز بەجەستە دەبەخشێت ، بۆ ئەو کەسانەی پێی ڕاهاتوون لە جێگەی گۆشتی خوریدارەکانی وەکو مەڕو بەرانەو هیچ زیانێکیان پێ ناگەیەنێت و ، هیچ نەخۆشیەکیان بۆ دروست ناکات ، لەڕاستیدا هەندێ لە پزیشکان زەمیان کردووە بەتاییەت بۆ خەڵکانی خۆشگوزەران وەکو خەڵکی شاران ئەوانەی پێی ڕانەهاتوون ، چونکە گەرمی و ووشکێتی تیدایە ، (السَّوداء) دروست دەکات ، دەرەنگ هەرسە ، هێزێکی ناستایشکراوی تێدایە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەدەستنوێژ گرتن ئەگەر خورا ، ئەوە لە دوو فەرموودەی (صحیح)دایە کە بەرهەڵستکاریان نی یە ، وە نابێت فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەنها بەدەست شتن لێك بدرێتەوە ، چونکە پێچەوانەی دەستنوێژی زانراوە کە باسی دەستنوێژ دەکات ، چونکە جیاوازی کردووە لە نێوان گۆشتی ووشترو گۆشتی مەڕدا ، بۆ گۆشتی مەڕ مرۆڤی سەریشك کردووە لە نێوان دەستنوێژگرتن و نەگرتنیدا ، بەڵام بۆ گۆشتی ووشتر دەستنوێژگرتنی پێویست کردووە . بۆیە ئەگەر لێرەدا دەستنوێژگرتن تەنها بە دەستشتن لێك بدرێتەوە ، دەبێ فەرمایشتەکەی دیکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((مَن مسَّ فَرجَهُ فَلْيَتَوَضأ))(٥٩٧) بەم شێوە لێك بدرێتەوە واتە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەست بشوات)) ، بەڵام مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا دەست شتن نی یە بەڵگو دەستنوێژگرتنە بۆیە لێکدانەوەی فەرموودەیە ئاوەهایە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەستنوێژبگرێت)) .

---

٥٩٧ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٠٦) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٧) .

هەروەها : كەسى بخۆرى گۆشتى ووشتر پێدەچێ بەدەستى خۆى گۆشتەكە نەخوات" بەڵكو پێدەچێ بكرێ بە دەميەوە ، كەوابوو لێرەدا ئەگەر مەبەست بەدەستنوێژگرتنەكە تەنها شتنى دەستەكان بوايە ، ئەوا شتەكە دەبوو گاڵتەكردن و ، ئەوجا گوفتارى دانەرى شەرعيش بەشێوەيەك لێك دەدرايەوە كە مەبەستى ڕاست و زانراو نى يەو" بەپێى نەرێتى باويش نى يە ٠

هەروەها نابێ هيچ بەرهەڵستاكارێكى بۆ دروست بكرێت بەتايبەت بەو فەرموودەيەى كە هاوەڵان فەرموويانە : ((كۆتا هەردوو كارەكە لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ ئەوەبوو كە واز لە دەستنوێژگرتن بهێنرێت سەبارەت بە خواردنى ئەو شتانەى كە ئاگريان بەركەوتووە)) ، لە بەر چەند هۆكارێك :

يەكەميان : ئەمە فەرموودە گشتى يەو ، فەرمانكردن بە دەستنوێژگرتن لە ئەنجامى خواردنى گۆشتى ووشترەوە تايبەتە ٠

دووەم : لايەنەكان جياوازە ، چونكە فەرمانكردن بەدەستنوێژگرتن لە بەر ئەو لايەنەيە كە گۆشتى ووشترە ، با كاڵ و نەكوڵاو بێ ، يا خود كوڵاوبێ ، يا خود ووشكرابێتەوە ، لێرەدا ئاگر هيچ پەيوەنديەكى بەدەستنوێژگرتنەكەوە نى يە ٠ بەڵام كاتێ واز لە دەستنوێژگرتن دەهێنرێت لە كاتى خواردنى ئەو شتانەدا كە ئاگرى بەركەوتووە ، والێكدراوەتەوە كە ئاگر هۆكار نى يە بۆ دەستنوێژگرتن ٠ كەوابوو لێرەدا جێگەى خۆيەتى بگوترێت پەيوەندى ئەمە بەوەوە چى يە ؟ ئەمە جێگيركردنى هۆكارى دەستنوێژگرتنەكەى تێدايە ، چونكە گۆشتى ووشترەو ، ئەوەش نەفى كردنى هۆكارى دەستنوێژگرتنى تێدايە ، كە گوايە ئاگرى بەركەوتووە ، بۆيە هيچ بەرهەڵستكاريەكيان لە نێواندا نى يە ٠

سێ يەم : ئەم فەرموودە باسى بێژەو گوفتارێكى گشتى نێدا نەكراوە كە پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويێتى ، بەڵكو هەواڵى دوو ڕووداومان بۆ دەگێڕێتەوە ، كە ڕووداوێكيان پێشى

ئەویتر کەوتووە ، لە فەرموودەکەدا هەردوو ڕووداوەکە بەم جۆرە باسکراوە : گۆشتیان خستە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەبوو خواردی وپاشان کاتی نوێژ هات ، ئەوەبوو دەستنوێژی گرت و نوێژی کرد ، پاشان جارێکی تر گۆشتیان خستە پێش دەستی ئەویش خواردی و پاشان نوێژی کردو دەستنوێژی نەگرتەوە ، کەوابوو کۆتا هەدوو شتەکە ئەوە بوو کە وازی لە دەستنوێژگرتن هێنا بۆ ئەوانەی بەری ئاگر کەوتوون ، ئایەم شێوازە فەرموودەکە هاتووە . ئەو کەسەش کە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە کورتی کردۆتەوە تەنها بۆ جێگەی بەڵگەهێنانەوە ، باشە لەم ڕووداوەدا چ شتێك بەدیدەکرێت شایستەبێ بکرێ بەبەڵگە بۆ (نسخ)کردنەوەی فەرمان کردن بەدەستنوێژگرتن لە کاتی خواردنی گۆشتی ووشتردا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر فەرموودەکە بێژەو گوفتارێکی گشتی دواتری بەرهەڵستیکاریش بێ ، هەر بۆ (نسخ)کردن ناشێ و ، هەر پێویستە تایبەتیی پێش بخرێت ، ئەمەش لەوپەڕی ڕوونیدایە .

لحم الضَّب ، گۆشتی بزن مژە : پێشتر باسی حەاڵێنیمان کردوە ، گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجوڵێنێت .

لحم الغزال ، گۆشتی ئاسکە نێرینە(٥٩٨) : چاکترین نێچیرو ستایشترین گۆشتی هەیە ، گەرمی ووشکە ، هەروەها گوتراوە : زۆر چاك و مامناوەندە ، بۆ جەستە مامناوەندە تەندروستەکان بەسوودە ، چاکترینیشی بێچووەکانە .

لحم الظبي ، گۆشتی ئاسکە مێینە : گەرم و ووشکە لە یەکەمدا ، جەستە ووشك دەکاتەوە ، بۆ جەستە تەڕو شێدارەکان چاکە ، دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : چاکترین گۆشتی ئاژەڵە کێوییەکان گۆشتی ئاسکە مێینەیە ، ئەگەرچی مەیلی لای (السوداوي) دەکات .

---

٥٩٨ ـ پێشەوا (النووي) لە کتێبی (المجموع شرح المهذب)دا فەرموویەتی : (إمام الحرمين) دەفەرمێت : ڕاست ئەوەیە کە لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الغزال) بۆ نێرینەی ئاسك بەکاردەهێنرێت و ، ووشەی (الظبي)بش بۆ مێیینەکانیان . بروانە سایتی : www.ahlalhdeth.com ، وەرگێڕ .

لحم الأرانب ، گۆشتی کەرویشک : ثبت في الصحيحين : عن أنس بن مالك ، قال : أنفجْنا أرنباً فَسَعَوْا في طلبها ، فأخذوها ، فبعث أبوطلحة بِوَرِكِهَا إلى رسول الله ﷺ فَقَبِلَهُ[٥٩٩].

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، فەرموویەتی : کەرویشکێکمان لە شوێنی خۆی هەڵسان و خەڵکی بەدوایدا ڕایان کردو ، بردیان ، (أبو طلحة) ڕانەکەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ناردو نەویش قبوڵی کرد .

گۆشتی کەرویشک : مامناوەندە بۆ گەرمی و ووشکێتی ، ڕانیشی لە هەمووی خۆشترە ، ستایشترین خواردنی گۆشتەکەی بەبرژاندنە ، سك ڕادەگرێت ، میزهێنەرە ، بەرد وورد دەکات ، خواردنی سەری بۆ نەهێشتنی لەرزین بەسوودە .

لحم حمار الوحش ، گۆشتی گوێدرێژی کێوی : ثبت في الصحيحين : من حديث أبي قتادة _ رضي الله عنه _ : أنهم كانوا مع رسول الله ﷺ في بعض عُمَرِه ، وأنه صادَ حِمَارَ وحش ، فأمَرهُم النبيُّ ﷺ بأكله وكانوا مُحْرِمين ، ولم يكن أبوقتادة مُحْرِماً[٦٠٠].

واتە : لە (أبي قتادة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کەوا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا بوون ﷺ لە عومرەیەکیدا ، (أبي قتادة)ش گوێدرێژێکی کێوی ڕاوکرد ، نەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدان بیخۆن و ئیحرامیشیان بەستبوو ، بەڵام (أبي قتادة) ئیحرامی نەبەستبوو .

وفي سنن ابن ماجة : عن جابر قال : أكلنا زمنَ خيبرَ الخيلَ وحُمُر الوحش[٦٠١].

---

٥٩٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٢) ، (٧ / ١١٤ ، ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٧١) كلاهما من طريق هشام بن زيد عن أنس فذكره .

٦٠٠ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٤٩) ، (٧ / ١١٥) ، ومسلم (٤ / ١٥) كلاهما من طريق نافع مولى أبي قتادة عن أبي قتادة فذكره .

واته : له (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : له زەمەنی جەنگی (خیبر)دا گۆشتی ئەسپ و گوێدرێژی کێوییمان خوارد ٠

گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، خۆراکێکی زۆر بەجەستە دەبەخشێت ، خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکات ، بەڵام بەزۆڕێوی له گەڵ ڕۆنی (القُسط)دا بۆ پشت ئێشەو بای چڕی شلکەڕەوەی گورچیلە بەسوودە ، هەروەها بەزۆڕێوی بۆ سوورهەڵگەڕان و شڵی بەسوودە بەتێهەڵسووان ، بەگشتی گۆشتی ئاژەڵە کێوییەکان هەرهەمووی خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکەن و ، چاکترینیان گۆشتی ئاسکەو ، پاشان کەوێشک ٠

لحوم الأجنة ، گۆشتی کۆرپەڵەی سکی دایك : چاك و ستایشکراو نی یە چونکە خوێنی تێدا کۆبۆتەوە ، بەڵام حەرام نی یە چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ذَكَاةُ الجَنِين ذَكَاةُ أُمِّه))([٦٢]) واته : ((سەربڕینی کۆرپەڵەی سکی دایك سەربڕینی دایکیەتی)) ٠

خەڵکی عێراق قەدەغەی خواردنیان کردووە " مەگەر بەزیندووی پێی بگەن و سەری بڕن ، فەرموودەکەشیان وائێکدەوەتەوە کەوا مەبەست بەم جۆرەیە : سەربڕینی وەکو سەربڕینی دایکێتی ٠ گووتیان : ئەمە بەڵگەیە لەسەر حەرامبوون ، بەڵام ئەمە گوفتارێکی پوچە ، چونکە سەرەتای فەرموودەکە ئەوەبوو کە لە پێغەمبەری خوایان پرسی ﷺ و ، گووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ مەڕ سەردەبڕین و ، کۆرپلەی لە سکدا دەبینین ، ئایا بیخۆین ؟ ئەویش فەرمووی : ئەگەر ئارەزووتان لێ بوو بیخۆن چونکە سەبڕینی سەربڕینی دایکێتی ٠

هەروەها : (القیاس)یش حەڵاڵبوونی دەچەسپێنێ ، چونکە تاوەکو لە سکی دایکدا هەڵگیرابێت بەبەشێك لە بەشەکانی دایك دادەنرێت ، سەربڕینی دایکیش سەربڕینە بۆ هەموو

---

[٦١] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٢ ، ٣٥٦ ، ٣٦٢) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وأبوداود (٣٧٨٩) ، وابن ماجة (٣١٩١) ، والنسائي (٧ / ٢٠١ ، ٢٠٥) كلهم من طريق أبي الزبير عن جابر فذكره ٠

[٦٢] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٢٨٢٧) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٥٣٩) ٠

بەشەکانیی ، ئا ئەمەیە کە دانەری شەرع ئامازەی پێداوە بەفەرمایشتی : سەربڕینی سەربڕینی دایکێتی ، هەروەك سەربڕینی سەربڕینە بۆ تێکڕای بەشەکانی ، بۆیە ئەگەر سوونەتی ئاشکەراش نەهاتبا سەبارەت بە خواردنی ، بەدڵنیایی (القیاس)ی ڕاست و دروست حەڵاڵبونی پێویست دەکرد .

لحم القَدید : گۆشتی ووشك : في السنن : من حديث ثَوْبَانَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ قال : ذبحتُ لرَسُولَ اللَّهِ ﷺ شاةً ونحن مسافرون ، فقَالَ : ((أَصْلِحْ لَحْمَهَا)) فَلَمْ أَزَلْ أُطعمُه منه الى الْمَدِينَةَ[٦٠٣].

واتە : لە (ثوبان)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە سەفەردا بووین مەڕێکم بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ سەربڕی ، فەرمووی : ((گۆشتەکەی چاك بکە)) ئەوەبوو بەردەوام پێم دەدا بیخوات تاوەکو گەشتینەوە مەدینە . القدید : لە (النمکسود) بەسوودترە ، جەستەکان بەهێز دەکات ، ئالۆشی و خوڕو دروست دەکات ، بەڵام زیانەکانی بە بەهاراتی ساردی تەڕو شێدار (الأبازیر) دوردەخرێتەوە ، میزاجە گەرمەکان چاك دەکاتەوە . النمکسودُ ، گەرم و ووشکە و هەروەها ووشکاریشە ، چکترینی ئەوەیە لە قەڵەوی تەڕۆشێدار بێ ، زیان بە نەخۆشی (القولنج) دەگەیەنێت ، بەکولاندن لە گەڵ شیرو ڕۆندا زیانەکانی دوردەخرێتەوە ، بۆ خاوەن میزاجی گەرمی تەڕو شێدار چاکە .

بەشێك : سەبارەت بە گۆشتی باڵندە :

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الواقعة : ٢١] واتە : وە گۆشتی هەر باڵندەیەك حەزی لێ بکەن[٦٠٤].

---

٦٠٣ _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٧٧ ، ٢٨١) ، والدارمي (١٩٦٦) ، ومسلم (٦ / ٨١ ، ٨٢) ، وأبوداود (٢٨١٤) ، كلهم من طرق جبير بن نفير عن ثوبان فذكره .

وفي مسند البزار وغيره مرفوعاً : ((إنك لَتَنْظُرُ إلى الطَّيرِ في الجَنَّةِ ، فَنَشْتَهيهِ ، فيَخِرُّ مشوبّاً بين يَدَيْكَ))([٦٠٥])

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((تۆ لە بەهەشتدا تەماشای باڵندە دەکەیت و ، حەز بەخواردنی دەکەیت ، بۆیە یەکسەر بە برژاوی دێتە پێش دەستت)) ٠

گۆشتی باڵندە بەشێکی حەڵاڵەو ، بەشێکیشی حەرامە ٠

حەرام : چڕنووکداری وەکو : هەڵۆ و ، باز و ، شاهین([٦٠٦])، ئەوانەش کە لاکی ئاژەڵانی تۆپیو دەخۆن وەکو داڵ ، (الرَّخم)([٦٠٧]) ، لەق لەق ، (العقعق)([٦٠٨]) ، قەلەڕەشی پەڵاوی و ، ڕەشی گەورە ، ئەوانەش کە قەدەغەی کوشتنیان کراوە وەکو پەپوسڵێمانکەو ، بازوڕ(الصُرد)([٦٠٩]).

---

[٦٠٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٦٠٥] _ إسناده ضعيف ٠ ضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٢٢٠٧) ٠

[٦٠٦] _ ئەمانە جۆرێکن لە باڵندە بۆ ڕاوکردن بەکاردێن ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٧] _ الرَّخم : باڵندەیەکە پەڕوپۆی زۆرە ، ڕەنگی سپییەو خالخاڵی ڕەشی نێدان ، دەندوکی درێژو کەوانەیی کەمەو ڕەنگی خاکی مەیلەو سوورە ، لە شێوەدا وەکو داڵ وایە ، بڕوانە : قامووسی ڕستە ، مەلا محمودی گەڵاڵەیی ٠ هەروەها بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٨] _ العقعق : ڕەنگی ڕەش و سپی یەو کلکی درێژە ئەو کەسەی لە ئیحرامدابە دەنوانێت بیکوژێت چونکە جۆرێکە لە قەلەڕەش ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٩] _ بازوڕ (الصُرد) : باڵندەیەکە لە چۆلەکە گەورەترە سەری گەورەیەو ژێر سکی سپی بەو سەرپشتی سەوزەو پەلەوەری بچوک ڕاو دەکات ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ٠ وەرگێڕ ٠

حەڵاڵیش : چەندین جۆرە ، لەوانە :

الدجاج ، مریشك : ففي الصحيحين من حديث أبي موسى أنَّ النبيَّ ﷺ أكل لحم الدَّجاج[٦١٠].

واتە : لە (أبي موسى)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی مریشکی خوارد ٠

گۆشتی مریشك گەرم و تەڕە لە یەکەمدا ، بەسەر گەدەوە سووکە ، خێرا هەرسە ، خەڵتەکەی چاکە ، مێشك دەکاتەوە ، تۆماوی نێرینە زیاد دەکات ، دەنگ ساف دەکاتەوە ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە ، ئەقڵ بەهێز دەکات ، خوێنێکی چاك دروست دەکات ، بەیلی لای تەڕی و شێداری دەکات ، گوتراوە : زۆر خواردنی نەخۆشی جومگەژان دروست دەکات ، بەڵام نەمە جێگیر نەبووە ٠

لحم الديك ، گۆشتی کەڵەشێر : میزاجی گەرمترە ، تەڕی وشێداری کەمترە ، کەڵەشێری بەتەمەنی گەورە دەرمانێکەو بۆ نەخۆشیەکانی وەکو (القولنج)و ، تەنگەنەفسی (الربو)و ، بای چڕ بەسوودە ئەگەر لە گەڵ (ماء القرطم)و ([٦١١]) (الشبث)([٦١٢])دا بکوڵێندرێت ،

---

[٦١٠] ـ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٠٩) ، (٥ / ٢١٨) ، (٧ / ١٢٢) ، (٨ / ١٦٤ ، ١٧٢ ، ١٨٣) ، (٩ / ١٩٦) ، ومسلم (٥ / ٨٣ ، ٨٤) كلاهما من طريق زهدم الجرمي عن أبي موسى فذكره ٠

[٦١١] ـ القرطم : ڕووەکێکی گیایی وەرزیەو ، نزیکی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی لە نێوان زەردێکی کاڵ و سورێکی کاڵدایە ، تۆوەکانی لولەکیەو ، گوڵ و کۆسپ و زەیت و تۆوەکانی بەکاردێت ٠ بڕوانە سایتی : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

[٦١٢] ـ الشبث : ڕووەکێکی وەرزیەو ، نزیکەی (٢٠ _ ٦٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی مەیلەو زەردن ، گەڵاکانی دەرووڵەیەو ، تۆوەکەی بچوکەو ، بەشی بەکارهاتوش تۆوەکەیەتی ٠ بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

گوونەکانیشی (خصيُّها) خواردنێکی ستایشکراوە ، خێرا هەرسە ، فرووجەکانیش خێرا هەرسە ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، ئەو خوێنەی لێوە دروست دەبێ خۆێنێکی نەرمونیانی چاکە ٠

لحم الدَّرَّاج ، گۆشتی سوێسکە : گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، سووک و نەرم ونیانە ، خێرا هەرسە ، خوێنێکی مامناوەندی چاک دروست دەکات ، زۆر خواردنی چاو تیژ دەکات ٠

لحم الحَجَل ، گۆشتی پۆپ : خوێنی چاک دروست دەکات و ، خێرا هەرسە ٠

لحم الأوَزِّ ، گۆشتی قاز : گەرمی ووشکە ، خۆراکێکی خراپ دەبەخشێ بۆ ئەو کەسانەی لەسەری ڕاهاتوون و بەبەردەوامی دەیخۆن و ، پاشەڕۆشی زۆر نی یە ٠

لحم البَطِّ ، گۆشتی مراوی ، سۆنە : گەرمی تەڕو شێدارە ، پاشەڕۆی زۆرە ، درەنگ هەرسە ، گونجاوی گەدە نی یە ٠

لحم الحُبارَى ، گۆشتی چیرگ : في السنن من حديث بُرَيَّة بن عمر بن سَفينةَ ، عن أبيه ، عن جدِّه _ رضي الله عنه _ قال : أكلتُ مع رسول الله ﷺ لَحْمَ حُبَارَى([٦١٣]).

واتە : (بُرَيَّة) ، لە بابیەوە ، لە باپیریەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ گۆشتی چیرگمان خوارد ٠

گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، درەنگ هەرسە ، بۆ وەرزشوانان و ئەوانەی ئیش وکاری ماندووبوون دەکەن بەسوودە ٠

---

[٦١٣] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٩٧) ، والترمذي (١٨٢٨) ، وفي الشمائل (١٥٥) كلاهما من طريق عمر بن سفينة عن سفينة فذكره ٠

لحم الكُرْكيّ ، گۆشتی قولّینگ : ووشك و سووكه ، سەبارەت به میزاجی گەرمی و ساردی گۆشتەكەی جیاوازی هەیە ، خوێنێكی (سەوداوی) دروست دەكات ، بۆ ئەوانەی رەنج و ماندووبوونێكی زۆر دەدەن لە ئیش و كارەكانیاندا بەسوودە ، پێویستە پاش سەربڕین پۆزێك یاخود دوو پۆژ وازی لێ بهێنرێت و ، پاشان بخورێت .

لحم العصافير والقَنابر ، گۆشتی چۆلەكەو كلّاوكوپە : روى النسائي في سننه : من حديث عبد الله بن عمرو رضي الله عنه أن النبيَّ ﷺ قال : ((ما من إنسانٍ يَقتُل عُصفورا فما فوقَهُ بغير حَقِّه إلا سألَهُ الله _ عز و جل _ عنها ، قيل : يا رسول الله ! وما حقُّه ؟ قال : تَذْبحُه فتأكُلُهُ ولا تَقْطَعُ رأسهُ وتَرْمي به))[٦١٤].

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عمرو)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەر مرۆڤێك چۆلەكەیەك و لەویش بەرزتر بكوژێت بەبێ ئەوەی هەقی خۆی بدات ، مەگەر خوای _ عزَّوجلَّ _ لێی دەپرسێتەوە ، گوترا : ئەی پێغەمبەری خوا ! هەقەكەی چی یە ؟ فەرمووی : سەری بڕێت و بیخوات نەك سەری لە لەشی جیاكاتەوە و فرێی بدات)) .

وفي سننه أيضا : عن عمرو بن الشَّريد ، عن أبيه قال : سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول : ((مَنْ قَتَلَ عُصْفوراً عَبَثاً ، عَجَّ الى الله يقولُ : يا ربِّ إنَّ فُلاناً قَتَلَني عَبثاً ، ولم يَقْتُلْني لِمَنْفَعَتِه))[٦١٥].

---

[٦١٤] _ إسناده ضعيف : أخرجه النسائي (٧ / ٢٠٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥١٤٧) .

[٦١٥] _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد في المسند (٤ / ٣٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٦٨٠) .

واته : له (عمرو)ی کوڕی (الشَّرید)هوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : ((هەرکەس بەخۆڕا چۆلەکەیەک بکوژێت ، دەنگی بۆ لای خوای تعالی بەرزدەکاتەوەو دەڵێت : ئەی پەروەردگارم بەڕاستی فلان کەس بە خۆڕا کوشتمی و بۆ سوودی خۆی نەیکوشتم)) .

گۆشتیان گەرم و ووشکە ، خوو ڕادەگرێت ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، شلەکەی خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، بۆ جوومگە بەسوودە ، ئەگەر مێشکیان لە گەڵ زەنجەفیل و پیازدا بخورێت ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبوون دەوروژێنێت ، وە خەڵتەیان ستایشکراو نی یە .

لحم الحمام ، گۆشتی کۆتر : گەرمی تەڕو شێدارە ، هەناوی شێدارییە کەمترە ، جوجکەکانی شێدارترە بەخاسیەت ، ئەوەی لە ماڵەکاندا بەخێو دەکرێت و ئەوەش کە تازە باڵەکانی دەکاتەوە بۆ ئەوەی بفڕێت گۆشتیان لەهەموی سووکترەو ، خۆراکێکی ستایشکراویش بەجەستە دەبەخشێ ، گۆشتی نێرینەی بۆ سستی و ، لاوازی و ، سڕی و ، لەش داهێزان و ، (السكتة)ی ، لەرزین شیفایە ، هەروەها بۆنکردنی نەفەسەکانیشی لەو بارەوە بەسوودە ، خواردنی جوجکەکانی یارمەتیدەرێکی باشی ژنانە ، بۆ گورچیلە بەسوودە ، خوێن زۆر دەکات ، فەرموودەیەکی پوچیش سەبارەت بە کۆتر هاتووەو بەدەمی پێغەمبەری خولوە هەڵبەستراوە کە گوایە : پیاوێك تەنهایی خۆی لای پێغەمبەری خوا ﷺ سکاڵا کرد ، ئەویش پێی فەرموو : جووتێ کۆتر لای خۆت ڕاگرە . بەڵام لەم فەرموودە باشترو چاکتر ئەم فەرموودەیە : أنَّه ﷺ رأى رجلاً يتبعُ حمامة ، فقال : ((شَيْطانٌ يتَبِعُ شَيْطانَةً))[٦١٦] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوێکی بەدیکرد بەدوای کۆترێکەوە بوو ، فەرمووی : ((شەیتانێکە دوای شەیتانێك کەوتووە)) .

---

[٦١٦] _ إسناده صحيح : اخرجه أبوداود (٤٩٤٠) ، وصححه الألباني رحمه الله .

پێشەوا (عثمان)ی کوڕی (عفان)یش لە ووتارەکانیدا فەرمانی دەکرد بە گۆشتنی سەگ و سەبرینی کۆتر ٠

لحم القَطَا ، گۆشتی قەتێ ، کوڕکوێرە : ووشکە ، (السوداء) دروست دەکات ، خوو دەگرێت ، لە خراپترین خۆراکەکانە ، بەڵام بۆ نەخۆشی ئاویەنگ بەسوودە ٠

لحم السُّمَانِي (٦١٧) ، گۆشتی شێلاقە : گەرم و ووشکە ، بۆ جومگە بەسوودە ، بۆ ئازاری گەرمی جگەر زیانبەخشە ، بە سرکەو (الكُسْفَرَة)(٦١٨) زیانەکانی دوردەخرێتەوە ، پێویستە مرۆڤ خۆی بەدور بگرێت لە گۆشتی ئەو باڵندانەی کە لە شوێنە زەڵکاوەکان و پیسەکاندا دەژین ٠

گۆشتی باڵندە بەگشتی لە گۆشتی مەڕو ماڵات خێرا هەرسترە ، ئەوەشی لەهەمووی خێرا هەرسترە لەهەمووی کەمتر خۆراك بەجەستە دەبەخشێ " وەکو مل و باڵەکان ، مێشکیان لە مێشکی مەڕوماڵات ستایشکراوترو چاکترە.

---

٦١٧ ـ ئەم باڵندەبە لە زمانی هەرەبیدا دوو ناوی هەیە کە بریتین لە ناوەکانی (السلوى) و (السمان) ، بەڵام لە قورئانی پیرۆزدا بە ناوی (السلوى)وە هاتووە . وەرگێڕ ٠

٦١٨ ـ الكسفرة أو كوبرة : ڕووەکێکی گیایی وەرزی بێستانیە ، بۆنێکی هەتر تامێزی نوندی هەبە ، نزیکەی (٥٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی کوڵەکانی سپین یاخود مێخەکین ، بەڕێکی خڕی بچوکی ڕەنگ زەردی مەیلەو قاوەیی هەبەو ، بەکێکە لە بەمارانە بەناوبانگەکان ٠ بڕوانە : www.snbl.com ، http://ar.wikipedia.org/wik ٠ وەرگێڕ ٠

الجراد ، كوللە : في الصحيحين : عن عبدالله بن أبي أوفى قال : غزونا مع رسول الله ﷺ سبعَ غَزَواتٍ ، نأكُلُ الجَرَادَ(٦١٩) .

واتە : لە (عبدالله)ى كوڕى (أبي أوفى)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا ﷺ حەوت غەزامان كرد ، كوللەمان دەخوارد .

وفي المسند عنه : أُحِلَّتْ لنا مَيْتَتَانِ ودَمَانِ : الحُوتُ والجرادُ ، والكَبِدُ والطِّحالُ(٦٢٠) .

واتە : لە هەمان هاوەڵەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : دوو مردوو و دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵ كراوە : ماسى و كوللە ، جگەرو سپڵ .

كوللە گەرم و ووشكە ، خۆراكێكى كەم دەبەخشێت ، بەردەوام خواردنى مرۆڤ لاواز دەكات ، بەهەڵماندنى (تُبُخِّرَ به) سودى بۆ میزەچورتكێ و ئاستەمى میزكردن دەبێ ، هەروەها هەڵماندنى (يُتَبَخَّرَ به) پێ دەكرێت بۆ مایەسیرى ، قەڵەوەكانى بۆ پێوەدانى دوپشك دەبرژێنرێت و دەخورێت ، زیانبەخشە بۆ تووشبوان بەنەخۆشى پەركەم ، خەڵتەیەكى خراپى هەیە .

سەبارەت بەڕێدان بە خواردنى ئەو كوللەیەى كە بەبێ هۆ مردووە ، دوو گوفتار لە ئاراداىە : جەماوەر لە سەر حەڵاڵ بونین ، ئیمامى (مالك)یش بەحەرامى داناوە ، بەڵام هیچ جیاوازیەك لە نێوان زاناياندا نى یە سەبارەت بە خواردنى ئەو كوللەیەى كە بە هۆكارىكى وەكو پەستاوتن و سوتاندن و بەو هاوشێوانە دەمرن ، بۆیە خواردنیان شیاوە .

---

٦١٩ _ صحيح . أخرجه البخاري (٧ / ١١٧) ، ومسلم (٦ / ٧٠ ، ١٧١) كلاهما من طريق أبي يعفور سمعت ابن أبي أوفى فذكر الحديث .

٦٢٠ _ سبق تخريجه .

بەشێك : سەبارەت بە زیانی بەردەوامبوون لەسەر خواردنی گۆشت

پێویستە بەردەوام نەبن لەسەر گۆشت خواردن ، چونکە چەندین نەخۆشی خوێنی و ئیمتلائی و ، تای توند دروست دەکەن ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دورکەونەوە لە خواردنی گۆشت ، چونکە زیانمەندیەکی هەیە وەکو زیانمەندی مەی وشەراب ، خوای پەروەردگاریش ڕقی لە مالّی گۆشت خۆر دەبێتەوە ، ئیمامی (مالك) لە (الموطأ)دا دەیگێڕێتەوە ،

(أبقراط)یش دەڵێت : سکتان مەکەن بە گۆڕستانی ئاژەڵ ،

بەشێك : سەبارەت بە بەرهەمی سپیایی

اللّبن » شیر : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾[النحل : ٦٦] واتە : ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ﴾ وەبەڕاستی لە ئاژەڵ و ماڵاتیشدا بۆ ئێوە پەند وەرگرتن هەیە ﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ﴾ لەوەی لە ناو سکیدایە بە ئێوەی دەتۆشین ﴿مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا﴾ لە نێوان سروان و خوێنیدا شیرێکی پاکی بێ خەوشی ﴿سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ ڕەوان بۆ تۆشەرانی([٦٢١]) ، خوای تعالی سەبارەت بە بەهەشتیش هەرموویەتی ﴿فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ﴾[محمد : ١٥] ﴿فِيهَا أَنْهَارٌ﴾ چەندەها ڕووباری تێدایە ﴿مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾ لە ئاوی سازگاری تام و بۆن نەگۆڕاو ﴿وَأَنْهَارٌ﴾ وە چەندەها ڕووبار ﴿مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ﴾ لە شیر کە تامی نەگۆڕاوە([٦٢٢]) ،

---

[٦٢١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ،

[٦٢٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ،

وفي السنن مرفوعاً : ((مَنْ أَطْعَمَهُ اللهُ طَعَامًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ ، وَمَنْ سَقَاهُ اللهُ لَبَنًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ فَإِنِي لاَ أَعْلَمُ مَا يُجْزِئُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلاَّ اللبَنُ))([٦٢٣]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووبەتی : ((هەرکەس خوای تعالی خۆراکێکی دایە بیخوات بابڵێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕۆە نێوی و ، لەم خواردنەش چاکترمان بدەرێ . وەهەرکەس خوای تعالی شیری دایە بیخواتەوە بابڵێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕۆە نێوی و ، لەمەشمان بۆ زیاد بکە ، چونکە هیچ شتێك نی یە جێگەی خۆراك و خواردنەوە بگرێتەوە مەگەر شیر .

شیر : ئەگەرچی بەهەستیش سادەبێ ، بەڵام بەسروشتی خۆی و لە بنەڕەتی دروستبونیدا لە سێ گەرمەر پێکهاتووە : پەنێری ، ڕۆنی ، ئاوی . پەنێری : ساردی تەڕوشێدارە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێ . ڕۆنی : مامناوەندە لە گەرمی و تەڕی و شێدارێداو بۆ جەستەی مرۆڤیی تەندروست و ساغ گونجاوە ، سودێکی زۆری تێدایە . ئاوی : گەرمی تەڕە ، سروشتی مرۆڤ دەکاتەوە ، جەستە شێدار دەکات .

شیر _ بەگشتی _ لە ئاستی مامناوەندە کەمێ ساردترو تەڕو شێدارترە . گوتراوە : هێزی لە کاتی دۆشینیدا گەرمی و تەڕی و شێداریە ، هەروەها گوتراوە : مامناوەندە لە گەرمی و ساردیدا .

چاکترین دۆخەکانی شیریش لە کاتی دۆشینیدایە ، پاشان بەردەوام چاکێتیەکەی کەم دەبێتەوە " بەپێی تێپەڕبوونی کات ، بۆیە لە کاتی دۆشینیدا کەمتر ساردەو ، زیاتر تەڕو شێدارە ، ترشەکەشی بەپێچەوانەوەیە ، پاش ئەوەی ئاژەڵەکە بێچوەکەی لە دایك دەبێ

[٦٢٣] _ مسلم تخريجه .

بەچل رۆژ ئەوجا شیرەکەی هەڵدەبژێردرێت و بەکاردەهێنرێت ، چاکترین شیریش ئەوەیە کە سپێتیەکەی زۆر بێ ، بۆنی خۆش بێ ، تامی بەلەزەت بێ ، شیرینیەکی کەمی تێدابێ ، چەوریەکەی مامناوەند بێ ، پێکهاتەی لە ناسکی و چڕیدا مامناوەند بێ ، لە ماڵاتێکی تەمەن کەمی تەندروست دۆشرابێ ، گۆشتی مامناوەندی چاک بێ و ، لەوەڕو ئاوێکی ستایشکراوی خواردبێ .

شیر ستایشکراوەو خوێنێکی چاک دروست دەکات ، جەستەی ووشک شێدار دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاک بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ نەخۆشیەکانی دودڵیی و خەم و خەفەت و نەخۆشیە (السوداوية)کان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا بخورێتەوە بریە ناوەکیەکان لە خەڵتە بۆگەنەکان پاک دەکاتەوە . خواردنەوەشی لە گەڵ شەکردا ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە .

شیر زیانەکانی جووتبوون دەکات کەم دەکاتەوە ، بۆ سینگ و سیی گونجاوە ، بۆ تووشبووان بەنەخۆشی سیل چاک وبەسوودە ، بۆ سەرو گەدەو ، جگەرو سپڵ خراپە ، زۆرخواردنی زیان بەددان و پووک دەگەیەنێت ، بۆیە پاش خواردنەوەی پێویستە ئاو لە دەم وەردرێت ، وفي الصحيحين : أنَّ النبيَّ ﷺ شرب لبناً ، ثم دعا بماء فتمضمض وقال : ((إنَّ لهُ دَسَماً))(٦٢٤) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ شیری خواردەوەو ، پاشان دلوای ئاوی کردو وەریدا لە دەمی و فەرمووی : ((چەوری تێدایە)) .

بۆ تاداران و ، ئەوانەی سەریان دەئێشێ خراپە ، بۆ مێشک و ، سەری لاواز زیانبەخشە ، بەردەوام خواردنی تاریکی چاو و ، جومگە ئێشان و ، تووندبوونی جگەرو ، ئاوسان لە گەدەو هەناودا دروست دەکات ، بەڵام بە تێکەڵ کردنی هەنگوێن و زەنجەفیلی مورەبا و بەو هاوشێوانە چاک دەکرێت ، هەروو ئەوانەش بۆ کەسانێکە پێی ڕانەهاتبێت .

٦٢٤ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١ / ٢٧٠) ، ومسلم (٣٥٨) .

لبن الضَّأن ، شيرى مەڕ : چڕترين شيرەكانەو لەهەمووشى زياتر تەڕترو شێدارترە ، چەوريكى تێدايە لە شيرى بزن و مانگادا نى يە ، پاشەڕۆيەكى بەڵغەمى دروست دەكات ، سپێتيەك لە پێستدا دروست دەكات ئەگەر بەبەردەوامى بەكاربهێنرێت ، بۆيە پێويستە ئەم شيرە تێكەڵ بەئاو بكرێت بۆ ئەوەى جەستە ڕێڕەيەكى كەمتر لەم شيرەى دەستكەوێت و ، خێراتريش تينويەتى بشكێنێت و ، زياتريش سارد بكاتەوە .

لبن المَعْز ، شيرى بزن : نەرم وناسك و مامناوەندە ، سك ڕەوان دەكاتەوە ، جەستەى ووشك شێدار دەكاتەوە ، بۆ برينەكانى گەروو ، كۆكينى ووشك ، خوێن بەربوون بەسوودە.

شيرى پەتى چاكترين خواردنەوەكانە بۆ جەستەى مرۆڤ " لەبەر ئەو خۆراك بەخشين و ماندە خوێنيەى تيايدا كۆبۆتەوەو ، لەبەر ئەوەش كە لە كاتى مندالێدا جەستەى مرۆڤى لەسەر ڕاهاتووەو ، هاو سازى فيترەتى بنەڕەتيشە .

وفي الصحيحين : أن رسولَ الله ﷺ أُتِيَ لَيلةَ أُسْرِيَ به بقدَحين من خمر ولَبَن ، فنظر إليهما ثم أخذ اللَّبنَ ، فقال له جبريل _ عليه السلام _ : الحمد لله الذي هداك للفطرَة ، ولو أخذتَ الخمرَ غوَت أُمَّتُك ([٦٢٥]).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە شەوڕەوێكەيدا دوو پەرداخ مەى و شيرى بۆ هێنرا ، ئەوەبوو تەماشاى كردن و شيرەكەى برد ، (جبريل)يش _ عليه السلام _ فەرمووى : سپاس و ستايش بۆ خوا كە ڕێنموونى كردى بۆ ئيسلام و ڕێگەى ڕاست ، چونكە ئەگەر مەى و شەرابەكەت هەڵگرتايە ئومەتەكەت گومڕا دەبوون .

ترشەكەشى بەلاى مرۆڤەوە بەلەزەت نابێ تا دواى ماوەيەك ، شيرێكى بزڕكاوەو بۆنەكەى ناخۆشە ، ، گەدەى گەرم هەرسى دەكات و سودى لێ وەردەگرێت .

---

[٦٢٥] _ سبق تخريجه .

لحم البَقَر ، شيرى مانگا : خۆراك بەجەستە دەبەخشىّ و ، پيتدارو چاكى دەكات ، سك ڕەوان دەكاتەوە بەنيّوەنجى ، ناوەندىترين شيرو چاكترينيانە لە نيّوان شيرەكانى مەڕو بزندا ، لە بوارى نەرم و ناسكى و چڕى و چەوريدا .

وفي السنن : من حديث عبدالله بن مسعود يرفعه : ((عليكم بألبانِ البَقَرِ ، فإنها تَرُمُ من كُلِّ الشَّجَرِ))[٦٢٦].

واتە : (عبدالله)ى كوڕى (مسعود) _ خواى لىّ ڕازى بێت _ لە فەرموودەيەكدا كە بەرزى دەكاتەوە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((شيرى مانگا بەكاربێنن ، چونكە لە هەموو درۆختێك كۆدەكاتەوەو دەخوا)) .

لبن الإبل ، شيرى ووشتر : لەسەرەتاى بەشەكەدا ئاماژەى پێدرا ، سوودەكانى باسكرا ، بۆيە پێويست بەدووبارەبونەوە ناكات .

لُبَانٌ ، الكُندُر ، : فەرموودەيەكى لەبارەوە هاتووە كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((مالّەكانتان بە (لُبَانٌ) بۆنخۆش بكەن)) بەڵام ئەم فەرموودەيە بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە (ريوايە)ت نەكراوە .

لە (علي)يشەوە دەگێڕنەوە كەوا پياوێك سكاڵاى بيرچوونەوەى لە خزمەتيدا باس كرد ئەويش پێى فەرمو : (لُبَانٌ) بەكاربێنە ، چونكە دڵ بەهێز دەكات و ، بيرچونەوە نامێنێت.

لە (ابن عباس)يشەوە _ خوا لە خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ دەگێڕنەوە فەرموويەتى : خواردنەوەى لەگەڵ شەكردا پێش نان خواردنى بەيانى بۆ ميز و بيرچونەوە چاكە .

---

[٦٢٦] _ إسناده صحيح . صححه الألباني في الصحيحة (٥١٨) .

له (أنس)یشەوە دەگێڕنەوە کەوا پیاوێك سکاڵای له خزمەتیدا باس کرد ئەویش فەرمووی : (الكُنْدُر) بەکاربێنەو هەر لە شەوەوە بیخوسێنە ، ئەگەر ڕۆژت لێ بوویەوە ، پێش نان خواردنی بەیانی لێی بخورەوە ، چونکە بۆ بیرچوونەوە بەسوودە .

ئەمە هۆیەکی سروشتی ئاشکەرای هەیە ، چونکە ئەگەر بیرچوونەوە بەهۆی میزاجێکی خراپی ساردی شێدارەوە بێ و بەسەر مێشکدا زاڵ بێ ، ئەوا کاری خەزنکردن و پاراستنی زانیاریەکان ئەنجام نادات ، لێرەدا (لُبَانٌ)ی زۆر بۆ بەسوود دەبێ .

بەڵام ئەگەر بیرچونەوەکە بەهۆی زاڵبوونی شتێکی کاتیەوە (عارض) بێ ، دەتوانرێت بیرچوونەوەکە بەو شتانە لابرێت کە دەتوانن مێشك شێدار بکەنەوە .

جیاوازی نێوان ئەم دوو لە بیرچوونەوەیە بەم جۆرەیە : لە بیرچوونەوە بەهۆی شتی کاتیەوە (العارض) جۆرێکی ووشکەو ، نیشانەکانیشی بریتە لە شەو بێداری و خەزنکردن و پاراستنی زانیاریە ڕابردووەکان بەتەنها " بەڵام زانیاری نوێ و هەنووکەیی خەزن ناکات.

بەڵام لە بیرچوونەوە بەهۆی ماندەی تەڕو شێدارەکانەوە " بە پێچەوانەی یەکەمە بە تەواوی .

پێدەچێ هەندێ شت بەخاسیەت بیرچوونەوە دڕۆوست بکات ، وەکو کەڵەشاخگرتن لە چاڵەکەی پشتە ملدلو ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنی (الكُسْفُرة)ی تەڕو ، سێوی تەرش و ، زۆری خەم و خەفەت و ، تەماشاکردنی ئاوی وەستاوو ، میزتێکردنی و ، تەماشاکردنی لە خاچ دراوو ، زۆر خوێندنەوەی تابلۆی سەر گۆڕەکان و ، تەماشاکردنی دوو وشتری پێکەوە بەستراو ، فڕێدانی ئەسپێ بە خوێنی بێنوێژیەوە ، خواردنی پاشماوەی مشك ، زۆربەی ئەمانە بە تاقیکردنەوە زانراون .

مەبەستیش ئەوەیە کە : (لُبَانٌ) گەرمکارە لە پلە دووبا ، ووشکارە لە پلە یەکدا ، قەبزێکی کەمی تێدایە ، سوودەکانی زۆرن ، زیانەکانی کەمن ، لە سوودەکانی : بەسوودە بۆ فرێدان و خوێن بەربوون ، ئازاری گەدە ، ڕەوانبوونی سك ، خۆراك هەرس دەکات ، با دەکاتە درەوە ، برینە کێماوەکانی چاو پاك دەکاتەوە ، گۆشت دەڕوێنێتەوە لە هەموو برینەکاندا ، گەدەی لاواز بەهێز دەکات و ، گەرمی دەکات ، بەڵغەم ووشك دەکات ، تەڕی و شێکانی سینگ ووشك دەکاتەوە ، تاریکی چاو لادەبات ، ناهێلێت برینە کیماوە پیسەکان بڵاوە بکەن ، ئەگەر بەتەنها ، یاخود لەگەڵ جاترەی فارسیدا بجوێنرێت بەڵغەم دەردەهێنێت و ، بۆ زمان گیران بەسوود دەبێ و ، بیروهۆش زیاد دەکات و پەرەی پێ دەدا ، ئەگەر لە ئاودا بهەڵمێنرێت ، بۆ پەتا بەسوودەو ، بۆنی هەوا خۆش دەکات .

پیتی المیم (م) :

ماءٌ ، ئاو : ماددەی ژیانە ، سەرگەورەی خواردنەوەکانە ، یەکێکە لە پایەکانی جیهان ، بەڵکو پایەی بنەڕەتە ، چونکە ئاسمانەکان لە هەڵمەکەی دروستکراون و ، زەمینیش لە کەفەکەی دروستکراوە ، خوای پەروەردگاریش هەموو شتێکی زیندووی لە ئاو دروست کردووە .

زانایان سەبارەت بەئاو جیاواز بوونە : ئایا خۆراك بەجەستە دەبەخشێ ، یا تەنها خۆراك بۆ ئەندامەکانی جەستە گوزەر پێ دەکات ؟ بە دوو بۆچوون ، پیشتر ئاماژەمان پێداو ، گوفتاری راست و بەڵگەکەشمان خستە ڕوو .

ئاو ساردو تەڕە ، گەرمی دادەمرکێنێتەوە ، تەڕی و شێداری جەستە دەپارێزێت و ، جێگەی ئەوەش دەگرێتەوە کە لە جەستە شیی بۆتەوە ، خۆراك نەرم ونیان دەکاتەوەو ، بۆ ڕەگەکان گوزەریان پێ دەکات .

چاكێتى ئاو بەدە رێگەوە دەزانرێت :

يەكەميان : بەڕەنگەكەى بەوەى ساف بێت .

دووەم : بەبۆنى بەوەى بەهيچ شێوەيەك بۆنى نەبێت .

سێ يەم : بەتامەكەى بەوەى تامەكەى خۆش و شيرين و سازگار بێت ، وەكو ئاوى رووبارەكانى نيل و فورات.

چوارەم : بەكێشى بەوەى سووك و پێكهاتە ناسك بێت .

پێنجەم : بەڕێڕەوى ، بەوەى رێڕەو و رێگەكەى چاك بێت .

شەشەم : بەسەرچاوەى هەڵقوڵانى بەوەى سەرچاوەى هەڵقوڵانى دوور بێت .

حەوتەم : بەدەركەوتنى بۆ هەتاو و با ، بەوەى لە ژێر زەويدا گوم نەبێ و هەتاو و با نەيگاتى .

هەشتەم : بە جوڵانەوەى بەوەى خێرا رِێ بكات و بجوڵێتەوە .

نۆيەم : بەزۆريەكەى بەوەى زۆربێت و پاشەڕۆ تێكەڵ بووەكانى دووربخاتەوە .

دەيەم : لە ئاوڕێژگەيەوە بەوەى لە باكورەوە بۆ باشور ، ياخود لە ڕۆژئاواوە بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوات .

بۆيە ئەگەر ڕەچاوى ئەم وەسفانە بكرێت ، ئەوا ئەو خاڵانە بەتەواوى بەدىناكرێت تەنها لە چوار ڕووبارەكەدا نەبێ ، نيل و ، فورات و ، سيحون و ، جيحون .

وفي الصحيحين من حديث أبي هُريرة _ رضي الله عنه _ قال : قال رسول الله ﷺ : ((سَيْحَانُ ، وجَيْحَانُ ، والنِّيلُ ، والفُرَاتُ ، كُل من أنهار الجنَّة))([٦٢٧]) .

---

[٦٢٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٢٨٩ ، ٤٤٠) ، ومسلم (٨ / ١٤٩) كلاهما من طريق حفص بن عاصم عن أبي هريرة مرفوعاً . ولم أجده في صحيح البخاري ولعله وهم من المصنف رحمه الله .

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرمویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((سُبْحَانَ و ، جَبْحَانَ و ، والنِّيلُ و ، والفُرَاتُ ، هەریەکەیان ڕووبارێکی بەهەشتن)).

سووکێتی ئاو بە سێ ڕوو دەزانرێت :

یەکەمیان : ئاوەکە خێرا گەرمی و ساردی وەرگرێت . (أبقراط) دەڵێت : ئەو ئاوەی بەخێرا گەرم دەبێ و ، بەخێراش سارد دەبێ سووکترین ئاوە .

دووەم : بەتەرازوو .

سێ یەم : دوو لۆکەی کێش یەکسان بەدوو ئاوی جیاواز تەڕ دەکرێن ، پاشان بەتەواوی ووشک دەکرێنەوە ، پاشان دەکێشرێن ، هەرکامیان سووکتر بوو ، ئاوەکەشی ئاوەهایە .

ئاو ئەگەرچی لە بنەڕەتدا ساردی تەڕ بێ ، بەڵام هێزەکەی دەگوازرێتەوەو دەگوڕدرێت بە چەندین هۆکاری کاتی ، بۆیە ئەو ئاوەی سەرنەگیراوەو دانەپژشراوەو تەنها بای شەمأڵ لێی دەدات و ، بای هیچ لایەکی تر لێی نەدات ، ئەو ئاوە سارد دەبێ و ، جۆرە ووشکێتیەکی تێدایە لە بای شەمأڵەوە وەریگرتووە ، حوکمی هەموو باکانی تریش بەو شێوە دەزانرێت .

ئەو ئاوەی لە سەرچاوەیەکی کانزایەوە هەڵدەقوڵێت بە گوێرەی سروشتی ئەو کانزایە دەبێ ، بەگوێرەی گاریگەری ئەو کانزایەش کاریگەری دەخاتە سەر جەستە .

ئاوی سازگاری شیرینی خۆش بۆ نەخۆش و کەسانی تەندروست و لەش ساغیش بەسوودە ، سارد‌ەکەشی بەسوودترو بەلەزەترە . پێویستە لەسەر سک خاڵێتی ، پاش جووتبوون ، کاتی بەئاگاهاتنەوە لە نووستن ، پاش خۆشتن ، پاش خواردنی میوە ئاو نەخوردنەوە ، پێشتریش ئامادەمان پێداوە . بەڵام لەسەر خواردن ، هیچی تێدا نی یە " ئەگەر ناچاری بوو ، وە پێویستە زۆر نەخواتەوە ، بەڵکو کەمێکی هەڵدەمژێ بە هەڵمژین ، ئەوە زیانی پێ

ناگەیەنێت ، بەڵکو بە پێچەوانەوە گەدە بەهێز دەکات و ، شەهەوت و ئارەزوو هەڵدەسێنێت و ، تینوێتی لادەبات.

ئاوی شلەتێن دەناوسێنێت و کردارگەلێکی دژ بەوەی باسکرا ئەنجام دەدات ، ئەو ئاوەی دەمێنێتەوە لە ئاوی تازە چاکترە . ئاوی ساردلەو ناوەوە سوودێکی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی سوودی دەرەوەی ، گەرمیش بەپێچەوانەوەیە ، ئاوی ساردبۆ بۆگەنبوونی خوێن و ، بەرزبونەوەی هەڵمەکان بۆ سەر بەسوودە ، خەڵتە بۆگەنەکان لادەبات و ، بۆ میزاج و سالّ و زەمەن و شوێنە گەرمەکان گونجاوە ، کەچی ئاوی ساردبۆ هەموو باروحاڵێك پێویست بە پێگەیاندن و شیی بونەوەی ماددە زیانبەخشەکان بکات زیانبەخشە ، وەکو هەڵامەت و هەڵاوسانەکان ، زۆر ساردیش زیان بە دڵانەکان دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنەوەی ئاوی ساردخوێن بەربوون و کۆکەو هەڵامەت و ، ئازاری سینگ دروست دەکات .

ئاوی ساردو گەرمی لەڕادەبەدەر زیان بە دەمارو زۆربەی ئەندامەکان دەگەیەنێت ، چونکە یەکێکیان شیی دەکاتەوەو ، ئەویتریان چڕ دەکاتەوە ، ئاوی گەرم چوزانەوەی تێکەڵاوە تیژەکان هێمن دەکاتەوە ، شیی دەکاتەوەو پێدەگەیەنێت ، پاشەڕۆکان دەکاتە دەرەوە ، تەڕوشێدار دەکات و گەرم دەکات ، کەچی خواردنەوەی ئاوی گەرم بەزۆری هەرسکردن خراپ دەکات ، پاڵ بەخواردنەکانەوە دەنێت بۆ سەرەوەی گەدەو نەرم و سستی دەکاتەوە ، بەخێرا تینوێتی ناشکێنێت ، جەستە سیس و لاواز دەکات ، دەبێ بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ و ، زیان بەزۆربەی نەخۆشیەکان دەگەیەنێت ، بەڵام خواردنەوەی ئاوی گەرم بۆ مرۆڤی بەتەمەن و ، تووشبووان بەنەخۆشی پەرکەم و ، سەرێشەی ساردو (الصداع البارد) ، چاوێشە بەسوودە ، بەسوودترین بەکارهێنانەکانیشی ئەوەیە لە دەرەوەوە بەکاربێت .

هیچ فەرموودەیەك یاخود (أثر)یّكی (صحیح) نەهاتووە سەبارەت بەئاوی گەرمبووی بەر هەتاو ، هیچ یەكیّك لە پزیشكانی دیّرین ناقایلیّتیان بەرامبەر بەم ئاوە دەرنەبڕیوەو ، عەیبداریشیان نەكردووە ، ئاوی زۆر گەرم بەزی گورچیلە دەتوێنێتەوە .

پێشتر لە پیتی غین (غ)دا باسی ئاوی بارانمان كرد .

ماء الثَّلجِ والبَرَد ، ئاوی بەفرو تەرزە : ثبت في الصحيحين : عن النبيِّ ﷺأنه كان يدعو في الأستفتاح وغيره : ((اللَّهُمَّ اغْسِلني من خطاياي بماء الثَّلجِ والبَرَدِ))([٦٢٨])

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((پەروەردگارا لە تاوانەكانم بمشۆوە بەئاوی بەفرو تەرزە)) .

بەفر لە خودی خۆیدا چۆنیەتیەكی دووكەڵی و هەڵمی هەیە ، ئاوەكەشی هەر ئاوەهایە ، پێشتر باسی دانایی داواكردنی پاكردنەوەمان لە تاوانەكان كرد " بە ئاوی بەفرو باران " لەبەر ئەوەی دڵ پێویستی بە ساردكردنەوەو قایم كردن و بەهێزكردن هەیە ، ئەمەش بنچینەی پزیشكێتی جەستەو دڵانی لێ وەردەگیرێت و ، چارەسەری نەخۆشیەكان بەدژەكانیان دەكرێت .

ئاوی تەرزە لە ئاوی بەفر نەرم وناسكترو بەلەزەترە ، بەڵام ئاوی بەستوو كە بە سەهۆڵ دەناسرێت بەگوێرەی بنچینەكەیەتی ، بەفر چۆنیەتی ئەو چیاو زەویە وەردەگرێت كە بەسەریدا دەبارێت " سەبارەت بە هەردوو لایەنی چاكێتی و خراپی ، وە پێویستە مرۆڤ دورگەوێتەوە لە خواردنەوەی بەفراو پاش خۆشتن ، جووتبوون ، وەرزش ، خواردنی گەرم ، تووشبوان بە كوكین ، نارازی سینگ ، لاوازی جگەر ، خاوەن میزاجە ساردەكان .

---

[٦٢٨] ــ سبق تخريجه .

ماء الآبار والقُنيِّ ، ئاوى بيرو كارێز : ئاوى بير نەرمى وناسكى وخۆشى كەمترە ، ئاوى كارێزى زێر خاك قورسە ، چونكە ئەوەى لە زێر زەويدا وەستاوە لە بۆگەنى بەدەر نى يەو ، ئەويترىشيان هەواى پێ ناگات ، بۆيە پێويستە يەكسەر نەخورێتەوە تاوەكو بەتەواوى هەواى پێ دەگات و ، شەوێكى بەسەردا تێپەڕێت ، خراپترينيشى ئەوەيە ڕێڕەوەكەى لە قورقۆشم بێ ، ياخود بيرەكەى لە كاركەوتو بێ ، بەتايبەت ئەگەر خاكەكەى خراپ بێ ، بۆيە ئەو ئاوە دەردارى و بەزيانە .

ماء زمزمَ ، ئاوى زەمزەم : سەرگەورەى ئاوەكان و بەڕێزترين و لەهەموشى پايەدارترە ، لەهەموشى بەلاى نەفسەكانەوە خۆشەويسترەو ، لە هەموشى بەنرختردەو ، لەهەموشى بەلاى خەڵكەوە ڕێزدارترە ، (جبريل) پێيەكانى كێشا بەزەويدلو ئاوى زەمزەم هەڵقوڵا ، ئەو ئاوە بوو كە خواى تعالى بۆ خواردەنەوەى (إسماعيل) هەڵيقوڵاند .

وثبت في الصحيح : عن النبيِّ ﷺ أنه قال لأبي ذَرّ وقد أقام بين الكعبة واستارِهَا أربعينَ مابين يوم وليلةٍ ، ليس له طعامٌ غيرُها فقال النبيُّ ﷺ: ((إنها طَعَامُ طُعْمٍ)) . وزاد غيرُ مسلم بإسناده : وشفاءُ سُقْمٍ ([٦٢٩]).

واتە : بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ هاتووە كەوا بە (أبي ذَرّ)ى فەرموو كاتێ كە لە نێوان كەعبەو دیوارەكانيدا چل مايەوە لە نێوان شەو و ڕۆژدا ، بەدەر لە ئاوى زەمزەم هيچ خۆراكێكى تری نەبوو ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((ئەوە خۆراكەو ئەو كەسەى دەيخواتەوە تێر دەبێ وەكو ئەوەى خۆراك تێرى دەكات)) . كەسانى ديكەى جگە لە ئيمامى (مسلم) بەهەمان (إسناد) ئەمەشيان بۆ زياد كردووە : ((شيفاى نەخۆشيە)).

---

[٦٢٩] ـ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٧٤ ، ١٧٥) ، والدارمي (٢٥٢٧) ، (٢٦٤٢) ، والبخاري في الأدب المفرد (١٠٣٥) ، ومسلم في صحيحه (٧ / ١٥٢ ، ١٥٥ ، ١٧٦) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٣٣٩) كلهم من رواية عبدالله بن الصامت عن أبي ذر فذكره في حديث طويل .

وفي سنن ابن ماجة : من حديث جابر بن عبدالله ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال: ((ماءُ زَمْزَمَ لِما شُرِبَ له))([٦٣]).

واته : له (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، له پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوەو فەرموویەتی : ((ئاوی زەمزەم بۆ ئەو نیازەیە بۆی دەخورێتەوە)) . کۆمەڵێك ئەم فەرموودەیە بە (ضعيف) دادەنێن بەهۆی (عبدالله)ی کوڕی (المؤمَّل)ەوە کە لە (محمد)ی کوڕی (المنكدر)ەوە دەگێڕێتەوە . بۆمان (ڕیوایە)ت کراوە کەوا (عبدالله)ی کوڕی (المبارك) کاتێ چووە حەج ، چووە سەر بیری زەمزەم و ، فەرمووی : پەروەردگارا (ابن أبي الموالي) لە (محمد)ی کوڕی (المنكدر)ەوە بۆی باسکردین ، لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، له پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرمووی : ((ئاوی زەمزەم بۆ ئەو نیازەیە بۆی دەخورێتەوە)) ، بۆیە منیش دەیخۆمەوە بۆ تینویەتی ڕۆژی قیامەت . (ابن أبي الموالي)ش باوەڕپێکراوە (ثقة) ، بۆیە فەرموودەکە (حسن)ە ، هێندێکیشیان فەرموودەکەیان بە (صحيح) لەم قەڵەم داوە ، هێندێکیش گوتوویانە (موضوع)ە ، هەردوو گوفتارەکەش هەوڵێکی نامسۆگرن .

من و کەسانی تریش ئاوی زەمزەمان تاقیکردۆتەوە " بۆ خۆ چارەسەرکردن و ، شتگەلێکی سەرسوڕمێنمان لێ بینیوە ، خۆشم بەکارم هێناوە بۆ خۆچارەسەرکردن " لە گەلێك نەخۆشی و ، بەئیزنی خوای تعالی چاك بومەتەوە ، کەسانێکیشم بینیوە ، لە جیاتی خۆراك نزیکەی نیو مانگ ، یاخود زیاتر ، تەنها ئاوی زەمزەمیان دەخواردەوەو ، برسیشیان نەدەبوو ، وەکو یەکێکی ئەو خەڵکە تەوافی دەوری کەعبەشی دەکرد ، پێشی ڕاگەیانم کەوا پێدەچێ چل ڕۆژ لەسەر ئەو باروحاڵە توانای مانەوەی هەبێ ، هێزیشی تێدابوو بۆ جووتبوون لە گەڵ خێزانەکەیدا ، ڕۆژوشی دەگرت و ، چەندین جاریش تەوافی دەکرد .

---

[٦٣] ـ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٠٦٢) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٢٣) .

ماء النيل ، ئاوی ڕووباوی نیل : یەکێکە لە ڕووبارەکانی بەهەشت ، بنچینەو بنەڕەتی دەگەڕێتەوە بۆ چیاکانی (القمر)ی ئەوپەڕی وەڵاتی (الحبشة) بەهۆی ئەو بارانانەوە کە لەوێدا کۆدەبێتەوەو ، لافاوگەلێکی یارمەتیدەر هەندێکیان بەهەندێکی تر ڕوودەدات ، تاوەکو خوای تعالی دەینێرێت بۆ زەویەکی ووشکانی کە هیچ ڕووەکێکی تێدا نی یەو ، بەهۆی ئەو ئاوەشەوە کشتوکاڵ دەڕوێت و ، ئاژەڵ و ئادەمیزادیش لێی دەخۆنەوە .

لەبەر ئەوەی ئەو زەویەی ئاوی ڕووباری نیلی بەسەردا تێدەپەڕێت زۆر ڕەقەو ، ئەگەر بارانی ئاسای بەسەردا ببارێت تێر ئاو ناخواتەوەو ، بۆ کشتوکاڵکردن ئامادە نابێت ، وە ئەگەر سەرو ئاستی ئاسایی ببارێت ، زیان بە ماڵ و دانیشتوان و ماڵات دەگەیەنێت و ، زیان و گوزەران و بەرژەوەندیەکان پەک دەخات ، بۆیە خوای تعالی ئەو بارانەی بەڕووبارێکی گەوردا بۆ ئەم زەویە ناردووە ، هەروەها خوای تعالی ئاوی نیل لە کاتانێکی دیاریکراودا زیاد دەکات ، بەو ئەندازەیەی کە بۆ ئاودانی ئەو وەڵاتە بشێت و بەسیشی بێت ، ئینجا پاش ئاودانی وەڵات بەگشتی ، خوای تعالی مۆڵەت بە کەمبونەوەو دابەزینی ئاوەکە دەدات ، بۆ تەواوکردنی بەرژەوەندی ، تاوەکو خەڵکی توانای وەبەرهێنانی کشتوکاڵەکەیان هەبێ . ئەو دە خاڵەی ئاوی باشی پێ دەناسرێتەوەو پێشتر ئامازەی پێدرا لە ئاوی نیلدا کۆبۆتەوە ، ئاوی نیل ناسکترین و سووکترین و خۆشترین و شیرینترین ئاوە .

ماء البحر ، ئاوی دەریا : ثبت في الصحيح عن النبيِّ ﷺ أنه قال في البحر: ((هو الطَّهور ماؤُهُ الحِلُّ مَيْتَتُه))[٦٣١]-

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەئاوی دەریا فەرموویەتی : ((ئاوی دەریا پاکەرەوەیەو مردووکانی نێویشی حەڵاڵە)) .

---

[٦٣١] ـ حسن صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٣٧٣) ، وابن ماجة (٣٨٨) ، وابن ماجة (١١٢) كلهم من طريق عبيدالله بن مقسم عن جابر فذكره .

خـوای تعـالی ئـاوی دەریـای کـردووە بـە خوێـدارێکی سـوێری تـاڵی نـەخورلوە ، لەبـەر بەرژەوەندی هـەموو ئەوانـەی لەسـەر زەویـدا دەژیـن " لـە مرۆڤـ و ئاژەڵـان ، چـونکە ئـاوێکی بەردەوامی وەستاوەو ، گیانلەبەرانێکی زۆری تێدا دەژی ، هەموو ئەو گیانلەبەرانە لە نێـو ئـەو ئاوەدا دەمرن و نانێژرێن ، بۆیە ئەگەر دەریاکـە شـیرین بوایـە " بـەدڵنیایی ئاوەکـە دەگـەنی ، بـەهۆی زۆری مانـەوەی ئاوەکـەو ، مردنـی ئاژەڵـەکانیی لـە نێـو خۆیـدا ، پاشـان هـەوای چواردەوری جیهانیش ئەوەی وەردگرت و ، دەگەنی و بۆنی دەکردو ، جیهانیش خـراپ دەبـوو ، بۆیە خوای تعالی بەدانایی خۆی کردوویەتی بەخوێدان ، کـە ئەگـەر هـەموو لاشـەی بـۆنکردوی جیهـان و مردوانـی تـێ فرێـدەیت ، تۆسـقاڵێك گـۆڕانی بەسـەردا نایـەت ، بەدرێـژای مانـەوەی نەگۆڕاوە ، لەو کاتەوەی کە خوڵقێنراوەو ، تا ئەو کاتەش کە خوای تعالی جیهـان دەپێچێتـەوە ، ئەمە هۆکاری غائی پەیوەندیدارە بەسروشـتەوە کـە واپێویسـت دەکـات سـوێر بێـت . بـەڵام هۆکاری بکەری ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی زەویەکەی شۆڕەکاتە.

پاشان . خۆشتن بەئاوەکەی بۆ گـەلێك لـە نەخۆشـیەکانی پووی پێسـت بەسـوودە ، بـەڵام خواردنـەوەی بۆ ناوەوەو دەرەوەی جەسـتە زیانبەخشـە ، سـك ڕەوان دەکاتـەوە ، ئاڵوشـی و خوروی و گەپی و ، ئاوسان و تینویەتی دروست دەکات ، هەرکەس ناچاری خواردنـەوەی بـوو ، ئەوا چەند ڕێگەیەکی چارەسەرکردنی هەیە کە زیانەکانی دوردەخاتەوە.

لەو ڕێگایانە : ئاوی دەریا دەکرێتـە نێـو مەنجەڵێك و ، چـەند قامیشـێکی دەخرێتـە سـەرو پارچەیەکی خوری تازەی پاکی شیکراوەی بژیشی دەخرێتە سەرو ، لە ژێر مەنجەڵەکـەدا ئـاگر دادەگیرسێنرێت ، تا هەڵمی ئاو نێو مەنجەڵەکە بەرزدەبێتـەوەو لـە خوریەکـەدا کۆدەبێتـەوە ، ئینجا کە هـەڵمێکی زۆر لـە خوریەکـەدا کۆبـۆوە دەیگوشـێت و ، بـەردەوام ئـەو کـارە دوبـارە دەکاتـەوە " تـا ئـەو ئـاوەی بـۆ کۆدەبێتـەوە کـە دیـەوێ ، بـەم ڕێگەیـە هـەڵمی سـازگار لـە خوریەکەدا کۆدەبێتەوەو ، سوێراوەکەش لە مەنجەڵەکەدا بەجێ دەمێنێت .

ڕێگایەکی دیکە : چالێکی فراوان لە کەناری دەریاکە هەڵبکەنرێت ، بۆ ئەوەی ئاوی دەریاکەی تێپاڵورێت ، پاشان بەتەنیشتیەوە یەکێکی تر هەڵبکەنرێت ئاوی چالّی یەکەمی تێپاڵیورێت و ، هەمیسان یەکێکی تر هەڵبکەنرێت ئاوی چالّی دووەمی تێپاڵورێت و بەجۆرە تا ئاوەکە بەتەواوی سازگارو خۆش دەبێ . ئەگەر مرۆڤ ناچار بوو ئاوی لێڵ بخواتەوە ، ئەوا پێش خواردنەوە ئاوەکە بەم ڕێگایانە چارەسەر دەکرێ :

١. ناوکە قەیسی بخرێتە نێو ئاوکە .
٢. پارچەیەك لە داری ساج .
٣. پشکۆیەکی گڕگرتوو بخرێتە نێو ئاوەکە ئاوەکو تیادا دەکوژێتەوە .
٤. قوڕی (أرْمَنِياً) .
٥. ئاردی سفری گەنم .

لە هەموو ئەم بارانەدا لێڵاوی ئاوەکە دەنیشێت .

مسْكٌ : ثبت في صحيح مسلم ، عن أبي سعيد الخُدريُّ _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((أطيبُ الطِّيبِ المِسْكُ))(٦٣٢) .

: لە (أبي سعيد الخُدريُّ)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆنخۆشترینی بۆنەکان میسکە)) .

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ : كنتُ أُطيِّبُ النبيَّ ﷺ قبلَ أن يَحْرِمَ ويومَ النَّحْرِ قبل أن يطوفَ بالبيت بطيبٍ فيه مِسْكٌ(٦٣٢) .

---

٦٣٢ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٢٥٢) .

واته : له خاتوو (عائشة)هوه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : پێغەمبەرى خوام ﷺ بۆنخۆش دەکرد بەبۆنێك میسکى تێدا بوو پێش ئەوەى ئیحرام ببەستێ و لە ڕۆژى قوربانى سەربڕینیشدا پێش ئەوەى تەواف دەورى کەعبەى بکردایە .

میسك : پادشاى هەموو جۆرە بۆنخۆشەکان و ، بەڕۆژترین و بۆنخۆشترینیانە ، ئەو بۆنەیە کە وەکو نموونەى باڵا دەهێنرێتەوە ، بۆنى تری پێ دەچوێنرێت و ، ناچوێنرێت بەهیچ بۆنێکى تر ، گردى بەهەشتە .

میزاجى گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، نەفس شادومان و بەهێز دەکات و ، هەموو ئەندامە ناوەکیەکان بەهێز دەکات " بەخواردنەوەو بۆنکردن ، ئەگەر بخرێتە سەر ئەندامەکانى دەرەوەش بەهێزیان دەکات ، بۆ بەسالاچوان و ، ئەوانەى سەرمایان بووە ، بەتایبەت لە کاتى زستاندا بەسوودە ، بۆ بوارنەوەو دڵەکوتێ چاکە ، بۆ لاوازى هێز چاکە " چونکە گەرمى غەریزى دەبوژێنێتەوە ، سپێتى چاو (بیاض العین) لادەبات ، تەپى وشێکانى ووشك دەکاتەوە ، بای نێوى و هەموو ئەندامەکانى تریش دەکاتە دەرەوە ، کارى ژەهرەکان پووچ دەکاتەوە ، بۆ گەزتنى مار بەسوودەو ، سوودەکانیشى گەلێك زۆرن و ، بەهێزترین دڵخۆشکارەکانە .

مَرْزَنْجُوش [٦٣٤]ى چەویر : سەبارەت بە چەویر فەرموودەیەك هاتووە (صحیح)یمان بۆ دەرنەکەوتووە : ((علیکم بالمَرْزَنْجُوش ، فإنه جیدٌ لِلْخُشام))[٦٣٥] .

---

٦٣٣ ـ صحیح : أخرجه مسلم (٤ / ١٢) عن عائشة ـ رضي الله عنها ـ قالت : كأني أنظر الى وبيص المسك في مفرق رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ وهو محرم . ولم أجده باللفظ المذكور في الصحيحين .

٦٣٤ ـ مەرزەنجوش : ڕووەکێکى تەمەندارى درێژى عەتر نامێزە ، نزیکەى (٣٠ ـ ٦٠)سم بەرزدەبێتەوە ، ڕەنگە گوڵەکانى سوورێکى کاڵن و ، تۆوەکەى لە تۆوى ڕەیحان دەچێت ، بەزۆرى گوڵەکانى بەکاردێن . بڕوانە سایتى essam581.blogs ، وەرگێڕ .

واته : ((چەویر بەکاربێنن ، چونکە بۆ هەڵامەت چاکە)) ٠ میزاجی چەویر گەرمە لە سێیەمداو ووشکە لە دووەمدا ، بۆنکردنی بۆ سەرێشەی ساردو ، ئەوەی بەهۆی بەڵغەم و ، (السوداء)و ، هەڵامەت و ، بای چڕەوە پووەدات بەسووەدە ، کونیلە داخراوەکانی (السُدد)سەرو هەردوو کونی لووتدا دەکاتەوە ، زۆریەی هەڵناوسانە ساردەکان شیی دەکاتەوە ، بۆیە بۆ زۆریەی ئاوسان و ئازارە ساردە تەرەشێدارەکان بەسووەدە ، ئەگەر هەڵبگیرێت ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەکات و ، یارمەتیدەر دەبێ بۆ سك پڕی ، ئەگەر گەڵا ووشکەکەی بکوترێت و ، بخرێتە نێو پارچە پەڕۆیەکی گەرمکراوەوە ، ئاسەواری خوێنی کاتی ژێر چاو لادەبات ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بەستەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسووەدە ، ڕۆنەکەی بۆ ئازاری پشت و هەردوو ئەژنۆ بەسووەدە ، ماندووبوون نامێڵێت ، هەرکەس بەبەردەوامی بۆنی بکات ئاو دانابەزێتە چاوەکانی ، ئەگەر ئاوەکەی لە گەڵ ڕۆنی بادەمی تاڵدا (دهن اللوز المر) بتکێنرێتە هەردوو لووت ، کونیلە داخراوەکانی (السُدد) لووت دەکاتەوە ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو بایەی تووشی بووەو ، تووشی سەریش بووە ٠

ملحٌ ، خوێ : روى ابن ماجة في سننه : من حديث أنس يرفعه : ((سَيِّدُ إدامِكُم المِلحُ))[٦٣٥] واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سەرگەورەی پێخۆرتان خوێ یە)) ٠ سەرگەورەش ئەوەیە : کە بەرامبەر چاك دەکات و ، سەرەوکاری دەکات ، بێ گومان زۆریەی پێخۆرەکانیش لەڕاستیدا بەخوێ چاك دەکرێت ٠

---

[٦٣٥] _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٧٧) وضعفه ، ونسبه السيوطي الى ابن السني وأبي نعيم في الطب عن أنس ٠

[٦٣٦] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٢٣١٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٢١٥) ٠

وفي مسند البزّار مرفوعاً : ((سَيُوشِكُ أن تكونوا في النَّاس مِثْلَ المِلْحِ في الطَّعَام ، ولا يَصلُحُ الطَّعَامُ إلا بالمِلْحِ))([٦٣٧]) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نزیکە ئیوە لە نێو خەڵکیدا وەکو خوێتان لێ بێت لە نێو چێشتدا ، چێشتیش چاك نابێت مەگەر بەخوێ)) .

پێشەوا (البغويُّ) لە تەفسیرەکەیدا دەگێڕێتەوە : عن عبدالله بن عمر _ رضي الله عنهما _ مرفوعاً : إنَّ اللهَ أنزلَ أربعَ بركاتٍ من السَّماء إلى الأرض : الحديد ، والنار ، والماء ، والملح. والموقوف أشبه .

واتە : (عبدالله)ی کوڕی (عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : خوای تعالى چوار فڕو بەرەکەتی لە ئاسمانەوە دابەزاندە سەر زەمین : ئاسن ، ئاگر ، ئاو ، خوێ . بەڵام فەرموودەکە لە (موقوف) دەچێت .

خوێ جەستەو خۆراکی خەڵك چاك دەکات ، هەموو شتێك چاك دەکات ئەگەر تێکەڵی بێت تەنانەت زێڕو زیویش ، چونکە هێزێکی تێدایە زەردیەکی زیاتر بەزێڕو ، سپێتیەکی زیاتر بەزیو دەبەخشێت ، هێزی پاکردنەوەو لابردن و شیی کردنەوەی تێدایە ، تەپی و شێی چڕ ناهێڵێت و ، ووشکی دەکاتەوە ، جەستە بەهێز دەکات و ، قەدەغەی بۆگەنبوون و خراپبوونی دەکات ، بۆ گەپی کێماوی بەسوودە ، ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت ، گۆشتی زیاد لە چاودا هەڵدەکەنێت ، نەخۆشی (الظَّفَرَة)([٦٣٨]) هەڵدەکەنێت . خوێی (الأندراتي)([٦٣٩]) چاکتر ئەو کارانە ئەنجام

---

[٦٣٧] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (١٣٥٢) .

[٦٣٨] _ الظفرة : ئەم نەخۆشیە بریتیە لە هەڵتۆقاوێکی مێخی یاخود سێگۆشەیی کە لە (الملتحمة)و لە نزیکی سێگۆشەی چاو لە شوێنی بەیەکگەشتنی هەردوو پێڵاوەکانی چاودا دێتەدەرێ . بڕوانە : www.istamol.net ، وەرگێڕ .

دەدات ، قەدەغەی بڵاوبونەوەی برینە پیسەکان دەکات ، پیسی دێنێتە خوارەوە ، ئەگەر بە سەر سکی کەسانی تووشبوو بەنەخۆشی ئاوبەنگدا بهێنرێت ، سودیان پێ دەگەیەنێت ، ددانەکان پاک دەکاتەوە ، بۆگەنیان لێ دوردەخاتەوە ، پووك تونـدو بـەهێز دەکـات ، سوورودەکانی گەلێك زۆرن ٠

پیتی النون (ن) :

نَخْلٌ ، دارەخورما : زیاتر لە یەك شوێنی قورئاندا باسکراوە ، وفي الصحيحين : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، قال : بيْنا نحن عند رسول الله ﷺ، إذ أُتِيَ بجُمَّارِ نخلة ، فقال النبيُّ ﷺ : ((إنَّ مِن الشَّجَرِ شَجَرةً مَثَلُها مَثَلُ الرَّجُلِ المسلِمِ لا يَسقُطُ وَرَقُها ، أخْبِرُوني ماهي ؟)) فوقع الناسُ في شجر البوادي ، فوقع في نفسي أنها النخلة ، فأردتُ أن أقول : هي النخلة ، ثم نظرتُ فإذا أنا أصغرُ القومِ سناً ، فسكتُّ ، فقال رسول الله ﷺ : ((هي النَّخْلَةُ)) ، فذكرتُ ذلك لعمرَ ، فقال : لأن تكونَ قُلْتَهَا أحبُّ إليَّ من كذا وكذا(٦٤).

واتە : لە (ابن عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دانیشتبوین ، ناوکرۆکی دارەخورمایەکیان بۆ هێنا ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : ((بەڕاستی لە درەختەکاندا درەختێك هەیە نموونەی وەکو نموونەی پیاوی موسڵمانەو گەڵاکانی ناوەڕێت ، پێم ڕاگەیەنن چی یە ؟)) ئەوەبوو خەڵکەکە دەستیانکرد بەناوهێنانی درەختی بیابانەکان ، منیش کەوتە دڵەوە کە بەڕاستی دارەخورمایە ، بۆیە ویستم بڵێم : درەختەکە دارەخورمایە ، پاشان تەماشایەکم کردو بۆم دەرکەوت من بچوکترینی خەڵکەکەم لە تەمەندا ، بۆیە بێدەنگ بووم ، ئەوەبوو پێغەمبەری

---

٦٣٩ _ ملح الأنذراني : جۆرە خوێ یەکە بە شێوەیەکی سروشتی لە هەندێ کانگاکانی سەر زەوێدا هەیە ، وەکو تاوێری خۆیی کریسنالی ، بروانە : www.khayma.com ، وەرگێڕ ٠

٦٤ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٥) ، ومسلم (٢٨١١) ٠

خوا ﷺ فەرمووی : ((دره‌خته‌كه دارەخورمایه)) ، منیش ئەوەم بۆ (عمر) باسكرد ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر باستكردایه له ئاوەهاو ئاوەها پێم خۆشتر بوو ٠

سوودی فەرموودەكه لەوەدایه كه :

١. زانا مەسەلەكەكان دەخاته بەر دیدی هاوەڵانی بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو زانستەی پێیانه
٢. شیاوێتی هێنانەوەی قسەی نەستەق و پەندو چواندنی تێدایه ٠
٣. بەدەرخستنی شەرمی هاوەڵان بەرامبەر به سەرگەورەكانیان و رێزگرتنیان و وازهێنان له قسەكردن له پێش دەستیاندا ٠
٤. شادومانبوونی پیاو كاتێ كورەكەی دەپێكێت و ، بۆ ڕاستی سەردەكەوێت ٠
٥. ئاسایه كوڕ له كاتی ئامادەبونی بابیدا وەڵام بداتەوه بەوەی دەیزانێت ، با بابیش وەڵامەكه نەزانێت ، ئەوەش هیچ بێ ڕەوشتیەك نانوێنێت بەرامبەر به باب ٠
٦. چواندنی موسڵمانی تێدایه بەدارەخورما لەبەر زۆری خێری و ، بەردەوامی سێبەری و ، خۆشی بەروبومی و ، هەبوونی بەبەردەوامی ٠

بەری دارەخورما بەتەڕی و ووشكی ، پێنەگەشتوو و پێگەشتووی دەخورێت ، خۆراكه ، دەرمانه ، بژێویه ، حەلوایه ، خواردنەوەیه ، میوەیه ، قەدی دارەكەشی بۆ بیناسازی و ئامێرو دەفر بەكاردێت ، گەڵاو پەلكەكەشی حەسیرو ، زەمبیلەو ، دەفرو ، باوەشێنی و ، هێترپشی لێ دروست دەكرێت ، ڕێشاڵەكانیشی دەكرێ بە حەبڵ و ناوئاخنی پشتی و لێفەو هیتر ، ناوكەكەشی كه كۆتای بەشەكانێتی دەكرێ بە ئاڵفی ووشتر ، فەروەها بەشداریش دەبێ له دەرمان و چاوڕەشتندا ٠

پاشان جوانی بەروبومی ، ڕووەكی ، شێوەی ، دیمەنی ، ، چاكی ڕێكخستنی بەرەكەی ، دروستكردنی ، گەشانەوەی ، ، شادومانبونی دڵ لە كاتی بینینیدا ، كار لە نەفسی مرۆڤ دەكەن ٠

بەبینینی دروستکارو خولقێنەر ، دروستکردنە سەرسوڕهێنەکەی ، توانای تەواری خوای تعالی ، تەواری حیکمەت و دانایی پەروەردگار بیری مرۆڤ دەخاتەوە ٠

بۆیە هیچ شتێکی تر بەدیناکرێت لە دارەخورما بچێت جگە لە دوسڵمانی باوەڕدار ، چونکە هەمووی خەیرە ، هەموشی سوودە لەدەرەوەو ناوەوە ٠

دارەخورما ئەو درەختەیە کە قەدەکەی سوێزی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە جۆش و بیری کرد " کاتێ ڕۆشت و لێی جیابۆوە ، چونکە تامەزرۆی نزیکی و گوێبیستی گوفتارەکانی بوو ، ئەو درەختەیە کە (مریم)ی لە ژێردا دابەزی کاتێ (عیسی)ی بوو _ علیه السلام _ ٠

لە فەرمودەیەکدا کە (إسناد)ەکەی جێگەی تێڕوانینە هاتووە : ((أكرموا عَمَّتَكُم النخلةَ ، فإنها خُلِقَتْ من الطِّين الذي خُلق منه آدم))[٦٤١] واتە : ((ڕێز لە پوورە دارەخورماتان بگرن ، چونکە دروست کراوە لەو قوڕەی ئادەمی لێ دروست کراوە)) ٠

خەڵکیش بەدوو گوفتار جیاوازیوونە سەبارەت بەپێشخستن و پەسەندی بوونی بەسەر درەختی تردا یاخود بەپێچەوانەوە ، خوای تعالی لە قورئانی پیرۆزدا لە چەندین جێگەدا بەیەکەوە جووتی کردوون و باسی کردوون ، ئای کە هەریەکیان لە هاوەڵەکەیەوە نزیکە ، ئەگەرچی هەریەکیان لە جێگەی فرامانڕەوای و سەروزیونی خۆیدایەو ، ئەو خاکەشی بۆ چاکترو بەسوودترە کە گونجاوێتی ٠

نرجس ، نێرگز : فەرمودەیەکی لەبارەوە هاتووە (صحیح) نی یە : ((علیکم بِشَمِّ النَّرجِس فإنَّ في القَلْبِ حَبَّةَ الجنونِ والجُذامِ والبَرَصِ ، لا يقطعُها إلا شمُّ النَّرجِسَ)) واتە : ((

---

[٦٤١] _ موضوع . أورده الألباني في ضعيف الجامع (١١٣٦) وقال : موضوع ، ونسبه السيوطي الى أبي يعلى وابن أبي حاتم والعقيلي في الضعفاء ، وابن عدي في الكامل ، وابن السني ، وأبي نعيم في الطب عن علي ، وانظر الضعيفة (٣)

بۆنی نێرگز بکەن چونکە دڵ تاوێکی شێتی و گوڵی و بەڵەکی تێدایە ، بەدەر لە بۆنکردنی نێرگز هیچ شتێکی تر نایبڕێت)) .

نێرگز گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، بنەپەتەکەی بڕینە بەقوڵاچووەکان بۆ دەمار سارێژ دەکاتەوە ، هێزێکی شتنێتی ، پاکاریی ، ڕاکێشەری هەیە ، ئەگەر بکوڵێندرێت و ئاوەکەی بخورێتەوە ، یا بە کوڵاوی بخورێت ، ڕشانەوە دەوروژێنێت و ، تەپی و شێداری لە بنی گەدەوە ڕادەکێشێت ، ئەگەر لە گەڵ (الكِرْسَنَّة)[٦٤٢]هەنگوێندا بکوڵێندرێت ، پیسی بڕینەکان پاک دەکاتەوە و ، ئاو دووماڵانەش بە ئاستەم دەتەقێنێت ، گوڵەکەی مامناوەندە لە گەرمیدا ، ناسکەو بۆ هەڵامەتی سارد بەسوودە ، شیی کردنەوەیەکی بەهێزی تێدایە ، کونیلە داخراوەکانی (السُدد) مێشك و کونی لووت دەکاتەوە ، بۆ سەرئێشەی تەپو (السَّوداوي) بەسوودە ، سەری گەرم دەئێشێنێت ، هەرکەس بەبەردەوامی لە زستاندا بۆنی بکات لە هاویندا تووشی (البرسام) نابێ ، بەسودە بۆ ئازارەکانی سەرکە بەهۆی بەڵغەم و (المرة السوداء) دروست دەبێ ، بۆندارەو دڵ و مێشك بەهێز دەکات و ، بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەکانیان بەسوودە ، دانەری کتێبی (التيسير) دەڵێت : بۆنکردنی ڤ و پەرکەمی منداڵان لادەبات .

نُوَرَةً ، موو لابەر : روى ابن ماجة : من حديث أُمِّ سلمة _ رضي الله عنها _ ، أنَّ النبيَّ ﷺ كان إذا اطّلى بدأ بعورته ، فطَلاها بالنُّوَرة ، وسائرَ جسده أهلُه[٦٤٣].

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر تێهەڵسوونی بکردایە لە عەورەتیەوە دەستی پێدەکردو ، لە موو لابەری هەڵدەسوو ، خێزانەکانیشی تێکڕای تری جەستیان بۆ دەکرد.

---

[٦٤٢] _ الكِرْسَنَّة : پرووەکێکی یەك ساڵەی بچوکەو ، تا ڕادەیەك لە پرووەکی نیسك دەچێت ، قەدەێکی بتەوی لی بەو ، نزێکەی (٣٠ _ ٤٠)سم لە زەمین بەرز دەبێتەوە ، بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ .

[٦٤٣] _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٧٥١) بإسناده عن حبيب بن أبي ثابت عن أم سلمة فذكرته .

بنەڕەتی مادەی موو لابەر : قسلّ دووبەش ، زرنیخ بەشێك ، تێکەڵ بەئاو دەکران ، لەبەر هەتاو یاخود گەرماودا بەجێدەهێڵرا بەئەندازەی پێگەشتنی و ، تەواو شین بوونەوەی ٠ پاشان لە جەستیان هەڵدەسوو ، سەعاتێکیش دادەنیشتن تا ئەوەندەی کاری خۆی دەکردو ، ئاویان لێ نەدەدا ، پاشان دەشۆردراو ، جێگەکەشی لە خەنە هەڵدەسوێنرا بۆ ئەوەی شوێنەواری گەرمیەکەی نەمێنێت ٠

نَبِقُ ، کونار : پێشەوا (أبو نعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺدەفەرمێت : کاتێ ئادەم دەبەزێنرایە سەر زەمین بەری یەکەم شتێکی خواردبێت کونار بوو ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا باسی کوناری کردووە : ((أنه رأى سِدْرَة المُنتهى ليلةَ أُسْرِيَ به ، وإذا نَبِقُها مِثْلُ قِلالِ هَجَر))(١٤٤) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەو ڕەوپەکەیدا درەختی (سِدْرَة المُنتهى)ی بینی و ، تەماشای کرد بەرەکەی بەئەندازەی مەرکانەو کوپە گەورەگانی دێی (هَجَر)ی نزیك بەشاری مەدینە بوو)) ٠

کونار : بەری درەختی کونارە سروشت ڕادەگرێت و ، بۆ نەهێشتنی ڕەوانبوون بەسووە ، گەدە خۆشەدەکات ، (الصفراء) دادەمرکێنێتەوە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێت ، ئارەزووی خواردن دەکاتەوە ، بەڵغەم دروست دەکات ، درەنگ هەرسە ، ئاردەکەی هەناو بەهێز دەکات ، میزاجە (الصفراوية)کان چاك دەکاتەوە ، بەهەنگوێن زیانەکانی دووردەخرێتەوە ٠ جیاوازی دروست بووە سەبارەت بەوەی ئایا تەڕوشێدارە

---

١٤٤ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٣ ، ١٨٥ ، ١٩٩) ، (٥ / ٦٦) ، ومسلم (١ / ١٠٣ ، ١٠٤) كلاهما من طريق أنس بن مالك عن مالك بن صعصعة فذكره في حديث طويل.

یـاخود ووشـکه ؟ بـەدوو گوفتـار · راسـترینیان : تـەرو شـێدارەکەی سـاردو تـەرەو ، ووشکەکەشی ساردی ووشکە ·

پیتی هاء (ھ) :

هِنْـدَبَاء(٦٤٥) ، تالیشـکە : لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ سـێ فـەرمووده سـەبارەت بـە تالیشکە هاتوون بـەڵام (صـحیح) نـین و ، جـێگیر نەبوونـە ، بـەڵکو فەرمووەکـەلێکی (موضوع)ن ·

یەکەمیان : ((کُلُوا الْهِنْدَبَاءَ وَلَا تَنْفُضُوهُ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ يَوْمٌ مِنْ الْأَيَّامِ إِلَّا وَقَطَرَاتٌ مِنْ الْجَنَّةِ تَقْطُرُ عَلَيْهِ)) واتـە : ((تالیشکە بخۆن و مەیتەکێنن ، چونکە ڕۆژێك نی یە لە ڕۆژان مەگەر دڵۆپگەلێکی لە بەهەشتەوە دەتکێتە سەر)) ·

دووەم : ((وَمَنْ أَكَلَ الْهِنْدَبَا وَنَامَ عَلَيْهِ لَمْ يَحِلَّ فِيهِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ)) واتـە : ((هەرکـەس تالیشکە بخوات و لەسەری بنوێ ئەوا تووشی ژەهرو جادو نابێ)) ·

سێ یەم : ((مَا مِنْ وَرَقَةٍ مِنْ وَرَقِ الْهِنْدَبَا إِلَّا وَعَلَيْهَا قَطْرَةٌ مِنْ الْجَنَّةِ)) واتـە : ((هـیچ گەڵایەك لە گەڵاکانی تالیشکە نی یە مەگەر دڵۆپێکی بەهەشتی بەسەرەوەیە)) .

پاشان · میزاجی تالیشکە دەگۆڕێت و ، بەگوێرەی ورزە جیاوازەکانی سارد گۆڕانکـاری بەسەردا دێت ، بۆیە لە زستاندا ساردو تـەرە ، لـە هاویـندا گـەرم و ووشـکە ، لـە بـەهارو پایزدا مامناوەندە ، لە زۆربەی باروحاڵەکانیشیدا مـەیلی لای سـاردی و ووشـکی دەکـات ،

---

٦٤٥ ـ الهندباء - ڕووەکێکی گیایی وەرزیە ، نزیکەی (٤٠)سم بەرز دەبێتەوە ، گەڵاکانی لە گەڵای کاهو دەچێت ، گوڵەکانی زەردن و ، جۆرێکی تریشی هەیە گوڵەکانی شینە ، تۆوەکەی بچوکە · بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ ·

تالیشکه قەبزکارو ساردکارە ، چاکە بۆ گەدە ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بکوڵێندرێت و بخورێت ، سك ڕادەگرێت بەتایبەت کێوێەکەی ، کە چاکترە بۆ گەدەو ، زۆرتریش قەبزکارە ، بەسوودیشە بۆ لاوازیەکەی ٠

ئەگەر پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، هەڵئاوسانی کاتی لە گەدەدا ناهێلێت و ، بەسوودیشە بۆ جومگەژان و ، هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو ، ئەگەر لە گەڵاو بنەپەتەکەی پێچەرێکی لێ دروست بکرێت ، بەسوود دەبێ بۆ پێوەدانی دووپشك ٠ گەدە بەهێز دەکات ، کونیلە داخراوەکانی جگەر دەکاتەوە ، بۆ ئازارە گەرم و ساردەکانی بەسوودە ، کونیلە داخراوەکانی سپڵ و ڕەگ و هەناو دەکاتەوە ، ڕێڕەوەکانی گورچیلە پاك دەکاتەوە ٠

بەسوودترینی بۆ جگەر تاڵترینیانە ، ئاوە گوشراوەکەی بۆ (البرقان السدَدي) بەسوودە ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بەئاوی ڕازیانەی تەڕ (الرازيانج الرطب) بکرێت ، ئەگەر گەڵاکەی بکوترێت و ، بخرێتە سەر هەڵئاوسانە گەرمەکان ساردیان دەکاتەوەو شی یان دەکاتەوە ، گەدە پاك دەکاتەوە ، گەرمی خوێن و (الصفراء) دادەمرکێنێتەوە ٠

چاکترینیشی ئەوەیە بەبێ شتن و تەکاندن بخورێت ، چونکە بەشتن و تەکاندن هێزەکەی نامێنێت ، لە گەڵ ئەوەشدا هێزێکی (تریاق)ی تێدایە کە بۆ هەموو ژەهرەکان بەسوودە ٠

ئەگەر چاوی پێ برێژرێت ، بۆ شەوکوێری بەسوود دەبێ ، گەڵاکەی لە (تریاق)دا بەشدارە ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بەرگری زۆربەی ژەهرەکان دەکات ، ئەگەر ئاوەکەی بگوشرێت و ، زەیتی زەیتونی تێکرا ، مرۆڤ لە دەرمانە کوشندەکان پزگار

دەكات ، ئەگەر بنەڕەتەكەی بگوشرێت و ، ئاوەكەی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی مارو دووپشك و زەردەواڵە بەسوودە ، شیری بنەڕەتەكەشی سپێیای چاو ناهێڵێت ٠

پیتی واو (و) :

وَرْسٌ ، گژوگیای ئەسپەك : پێشەوا (الترمذي) لە (الجامع)ەكەیدا : لە (زيد)ی كوڕی (أرْقَمَ)ەوە دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ زەیتی زەیتون و گیای ئەسپەكی وەسف دەكرد بۆ كەسانی تووشبوو بەنەخۆشی (ذات الجنب) ، (قتادة) دەڵێت : دەكرێ بەدەمیەوەو ، لەو لایەوە دەكرێ بەدەمیەوە كە ئازارەكەی هەیە ٠

وروى ابن ماجة في سننه من حديث زيد بن أرقم أيضاً ، قال : نعتَ رسولَ اللهِ مِن ذَاتِ الجَنْبِ وَرْساً وقُسْطاً وزيتاً يُلَدُّ به([٦٤٦]) .

واتە : دیسان لە (زيد)ی كوڕی (أرقم)ەوە _ ، فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) ئەسپەك و (القسط)و زەیتی زەیتونی وەسف دەكرد بۆ ئەوەی بكرێت بەدەمیەوە ٠

وصحَّ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ _ رضي الله عنها _ قَالَتْ : كَانَتْ النُّفَسَاءُ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا ، وَكَانَت إحدانا تَطْلِي الوَرْسَ عَلَى وُجْهِهَا الْوَرْسَ مِنْ الْكَلَفِ([٦٤٧]).

---

[٦٤٦] _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) ، كلهم من طريق ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم فذكره ٠

[٦٤٧] _ حسن صحيح . أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٠ ، ٣٠٢ ، ٣٠٤ ، ٣٠٩) ، والدارمي (٩٦٠) ، وأبوداود (٣١١) ، وابن ماجة (٦٤٨) ، والترمذي (١٣٩) كلهم من طريق مسة الأزدية عن أم سلمة فذكرته ٠

واته : له (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ژنان پاش منداڵبوون چل ڕۆژ دادەنیشتن ، هەر یەکێکیشمان دەم و چاوی بە ئەسپەک چەور دەگرد بەهۆی ئەو پەڵەو سوڕهەڵگەڕانەی تووشمان دەبوو .

(أبوحنيفة اللُّغويُّ) دەڵێت : ئەسپەک بە چاندن دەچێنرێت و ، کێوی نی یە ، جگە لە خاکی عەرەبدا لە هیچ شوێنێکی تر نەم ناسیوەو ، لە خاکی عەرەبیشدا تەنها لە یەمەندا بینیومە . هیزی لە گەرمی و ووشکێتیدا لە سەرەتای پلە دووداپە ، چاکترینیشی سورە نەرمەکەیەتی لە نێو دەستدا ، کە کەپەکی کەمتر ، بەسوودە بۆ پەڵەو ، ئاڵووشی و ، زیپکەی ڕووی جەستە ئەگەر تێی هەڵسوێنرێت ، هێزێکی قەبزکاری هەیە ، ئەگەر بخورێتەوە بۆ پەڵەی سپی (الوَضَح) بەسوودەو ، ئەندازەی خواردنەوەشی بەکێشی دیرهەمێکە ، میزاج و سوودی ئەسپەک نزیک بەسوودی (القُسْط البحريّ)یە ، ئەگەر بەڵەکی و ئاڵوشی و زیپکەو هەڵزڵەپانی تێهەڵسوێنرێت سوودیان پێ دەگەیەنێت ، پۆشاکی بۆیەکراو بە ئەسپەک هێزی جووتبوون زیاتر دەکات .

وسْمَةٌ ، ڕووەکی خەنە _ برِوانە الكتم _ : گەڵای درەختی نیلە ، پرچ ڕەش دەکات ، بەم نزیکانە باسی جیاوازی نێوان زانایان کرد سەبارەت بە شیاوێتی پرچ ڕەش کردن و نەوەی دەیکات .

پیتی الياء (ى) :

يَقْطِينٌ ، کوولەکە : لە زمانی عەرەبیدا دیسان بە (الدُّباء) و (القرع)یش ناسراوە ، ئەگەرچی ووشەی (اليقطين) گشتیترە ، چونکە لە ڕووی زمانەوە : هەموو درەختێکە کە لە سەر قەدێک نەوەستێ ، وەکو کاڵەک و کالیارو خەیار . خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾[الصافات : ١٤٦] واتە : وە درەختێکی کولەکەمان

بەسەریدا رواند(٦٤٨)، ئەگەر گوترا : لە زمانی عەرەبیدا ئەوەی لەسەر قەدێك نەوەستێ بە (نَجْم) ناودەبرێت نەك بە (شجر) ، چونکە (شجر) : بریتیە لەوەی قەدی هەبێ _ زمانەوانان گووتویانە _ ، باشە چۆن لێرەدا خوای تعالی دەفەرمێت ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾ واتە : ووشەی (شجرة)ی بەکارهێناوە بۆ کولەکە کەچی خۆی پووەکە ، وەڵام : لە زمانی عەرەبیدا ئەگەر ووشەی (شجر) بەکارهێنرا ، مەبەست بەوانەیە کە قەدیان هەیە و لەسەری دەوەستن ، بەڵام ئەگەر ووشەی (شجر) بەسترا بەشتێکەوە لە گەڵیدا بەکارهات ئەوا پابەندی ئەوە دەبێ ، بۆیە جیاوازی کردن لە نێوان ڕەهاو پابەندکراو لە ناوەکاندا دەروازەیەکی گرنگی بەسوودە بۆ تێگەشتن و ، پلەکانی زمان .

(اليقطين)ی باسکراو لە قورئاندا : بریتیە پووەکی کولەکەو ، بەرەکەشی بە کولەکە ناو دەبرێت . وقد ثبت في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، أنَّ خياطاً دعا رسولَ الله ﷺ لطعام صنَعه ، قال أنسٌ _ رضي الله عنه _ : فذهبتُ مع رسولِ الله ﷺ، فقرَّب إليه خُبزاً من شعير ، ومرَقاً فيه دُبَّاءٌ وقَديدٌ ، قال أنس : فرأيت رسول الله ﷺ يَتتبَّعُ الدُّبَّاء من حوالي الصَّحْفَةِ ، فلم أزل أُحِبُّ الدُّبَّاءَ من ذلك اليوم(٦٤٩).

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)موە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەرگ درووێك پێغەمبەری خوای ﷺ بانگ کرد بۆ خواردنێك دروستی کردبوو ، (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرمووی : منیش لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ چووم ، ئەوەبوو نانی جۆو ، شلەیەك کە کولەکەو گۆشتی ووشکراوەی تێدا بوو خستە پێش

---

٦٤٨ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٦٤٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٧٩) ، (٧ / ٨٩ ، ١٠١ ، ١٠٢) ، ومسلم (٦ / ١٢١) كلاهما من طريق إسحاق ابن عبدالله بن أبي طلحة عن أنس بن مالك فذكره .

دەستى ، (أنس) فەرمووى : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ بەدوای کولەکەی دەوروبەری لەگەنەکەدا دەگەڕا ، بۆیە منیش لەو پۆژەوە بەردەوام حەزم لە کولەکەیە ٠

قال أبوطالوت : دخلتُ على أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ وهو يأكل القَرْع ، ويقول : يالكِ من شجرةٍ ما أحبَّك إليَّ لحُبِّ رسول الله ﷺ إيَّاك([٦٥])

(أبو طالوت) دەڵێت : چوومە دیدەنی (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لەو کاتەدا کولەکەی دەخواردو دەیفەرموو : ئای کە درەختێکی خۆشەویستی بەلامەوە لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ خۆشی دەوێی ٠

لە (الغَيْلانيَّات)دا هاتووە : لە (هشام)ی کوڕی (عروة)ەوە ، لە باپیرەوە ، لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموم : ئەی (عائشة) ئەگەر مەنجەڵێکت کوڵاند ، کولەکەی زۆر تێبکە ، چونکە دڵی خەمبار بەهێز دەکات ٠

کوولەکە : ساردو تەڕە ، خۆراکێکی کەم بەجەستە دەبەخشێت ، خێرا دێتە خوارەوە ، ئەگەر پێش هەرسکردن خراپ نەبێ ، خەڵتەیەکی ستایشکراری چاکی لێ دروست دەبێ ، لە خاسیەتەکانی تری ئەوەیە کە خەڵتەیەکی ستایشکراوی چاك بەهاوشێوەی ئەوەی لە گەڵیدایە دروست دەکات ، بۆیە ئەگەر لە گەڵ خەرتەلەدا (الخردل) بخورێت ، خەڵتەیەکی تووندی لێ دروست دەبێ ، لە گەڵ خوێدا خەڵتەیەکی سوێر ، لە گەڵ قەبزکاردا قەبزکار ، ئەگەر لە گەڵ بەهێدا بخورێت خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێ ٠

---

[٦٥] _ ضعيف الإسناد : أخرجه الترمذي (١٨٤٩) بإسناده عن أبي طالوت فذكره ٠

کولەکە نەرم وناسکەو خۆراکێکی تەڕی بەڵغەمی بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ لەش گەرم و تاداران بەسوودەو ، بۆ ئەوانەی تووشی سەرما بوونەو ، ئەوانەش کە بەڵغەمیان بەسەردا زاڵ بووە گونجاو نی یە ، ئاوەکەی تینویەتی دەشکێنێت ، سەرئێشەی گەرم لادەبات ئەگەر بخورێتەوە یا خود سەری پێ بشۆردرێت ، سك ڕەوان دەکاتەوە هەرچۆنێك بەکار بێت ، لەش گەرم وتاداران بەهیچ شتێکی تری وەکو کولەکە چارەسەر ناکرێن و ، هیچ شتێکیش وەکو ئەو خێرا سوود ناگەیەنێت . لە سوودەکانی : ئەگەر هەویری تێهەڵسوێنرێت و ، لە فڕن یاخود لە تەنوردا ببرژێنرێت و ، ئاوەکەی دەرهێنرێت و لە گەڵ هەندێ خواردنەوەی ناسك و خۆشدا بخورێتەوە ، تای گەرم دادەمرکێنێتەوەو ، تینویەتی دەشکێنێت و ، خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێت ، ئەگەر لە گەڵ (ترنجبین)و([١٥١]) مورەبای بەهێدا بخورێتەوە (صفراء)ی پەتی ڕەوان دەکاتەوە .

ئەگەر کولەکە بکوڵێندرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ هەندێك لە هەنگوێن و ، کەمێك لە (نطرون)دا بخورێتەوە ، بەڵغەم و (مرّة) بەیەکەوە دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر بکوترێت و پێچەڕێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت و بخرێتە سەر تەپڵی سەر ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی مێشك بەسوود دەبێ .

ئەگەر تۆپکەڵەکەی بگوشرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ ڕۆنی گوڵدا (دهن الورد) تێکەڵ بکرێت و ، بتکێنرێتە گوێ ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکان بەسوود دەبێ ، تۆپکەڵەکەی

---

[١٥١] ـ ترنجبين : شەونمێکە لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و لە هەنگوێن دەچێ ، ووشکەو خۆشەو زیاتر بەسەر درەختی (الحاج)دا دەبارێت کە لە شام و خۆراسان دەڕوێت ، ئەم درەختە گەڵاکانی سەوزن و گوڵەکانی سوور و بەر ناگرێت ، چاکترینیشی سپیە خوراسانیەکەتی کە مامناوەندە لە گەرمی و ساردبدا ، بەسووده بۆ تا زۆر گەرمەکان ، سبنك شێدار دەکات و ، بۆ لەش گەرم وتاداران بەسوودە ئەگەر بخرێتە نێو ئاوی هەڵوژەو ئرێ وە ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية ، ابن البيطار * وەرگێڕ .

بەسوودە بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو و ، جومگەژانی گەرم ، زۆر بەسوودە بۆ خاوەن میزاجە گەرمەکان و لەش گەرم و تاداران ، هەرکات پێکەوتی خەڵتەیەکی خراپی نێو گەدەی کرد ، دەگۆڕێت بۆ سروشتی ئەو تێکەڵاوە خراپەو ، خراپ دەبێ و ، لە جەستەدا خەڵتەیەکی خراپ دروست دەکات و ، زیانەکانیشی بە سرکە (المرّیّ) دوردەخرێتەوە ٠

بەگشتی : کولەکە نەرم وناسکترین خۆراکەکانەو ، لە هەموویشی زیاتر کارتێکراو دەبێ ، لە (أنس)موە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە ئەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری دەیخوارد٠

چەند بەشێکی جیاواز :

لە ئامۆژگاری بەسوود دەربارەی چارەسەرکردن و چارەسازی :

وام بەلاوە چاك بوو باسکردنی ئەم دەروازەیە بەبەشێکی کورتی زۆر بەسوود لە پارێزو ، ئامۆژگاری گشتی بەسوود کۆتای پێ بێنم بۆ ئەوەی سوودی کتێبەکە تەواو بێت ٠

بەشێکم لە کتێبی (المحاذير)ی (ابن ماسَوَيْه) بینی بەبێژەی خۆی دەینوسمەوە ، دەڵێت :

هەرکەس چل ڕۆژ پیازی خواردو تووشی پەڵەو سورهەڵگەڕان بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ، هەرکەس خوێنی گرت و ، پاشان شتی سوێری خواردو تووشی بەڵەکی و گەپی بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس لە گەدەیدا هێلکەو ماسی کۆکردەوەو ، تووشی ئیفلیجی یاخود دەم خواربوون بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس شیرو (النبیذ)ی لە گەدەیدا کۆکردەوەو ، تووشی بەڵەکی و جومگەژان بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس خەونی بینی و ، خۆی نەشت تا لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بوو ، پاشان منداڵێکی شێت یاخود ناتەواوی بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس هیلکەی کوڵیوی سارد بۆوەی خوارد ، تا تێر بوو ، پاشان تووشی نەخۆشی تەنگەنەفسی (ربو) بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بوو و ئارامی نەگرت تاوەکو بەتەواوی خاڵی بێتەوەو ، تووشی بەرد بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس بەشەو تەماشای ئاوێنەی کردو ، تووشی دەم خواربوون بوو ، یا تووشی دەردێك بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

بەشێك : سەبارەت بە ئاگاردارکردنەوە لە کۆکردنەوەی نێوان هێلکەو ماسی :

(ابن بَخْتَیْشُوع) دەڵێت : پارێزیکە لەوەی هێلکەو ماسی لە خواردندا کۆبکەیتەوە ، چونکە نەخۆشیەکانی (القولنج) و مایەسیری و ددان ئێشە دروست دەکات ٠

بەردەوام خواردنی هێلکە پڵەو سورەهڵگەڕان لە دەم و چاودا دروست دەکات ، خواردنی سوێری و ماسی سوێرو خوێن گرتن پاش خۆشتن بەڵەکی و گەپی دروست دەکەن ٠

بەردەوام خواردنی گورچیلەی مەڕ میزڵدان پەک دەخات ٠

خۆشتن بەئاوی سارد پاش خواردنی ماسی پاراو و تازە ئیفلیجی دروست دەکات ٠

جووتبوونی ژنی بێنوێژ نەخۆشی گولیی دروست دەکات ٠

جووتبوون بەبێ ئەوەی لە پاشیدا خۆی بشوات بەرد دروست دەکات ٠

دریژی مانەوە لە درەچەدا نەخۆشی قورس دروست دەکات ٠

(أبقراط) دەڵێت : کەمکردنەوەی زیانبەخش ، لە زۆر بەکارهێنانی شتی بەسوود چاکترە ، هەروەها دەڵێت : تەندروستی خۆتان بەردەوام بکەن بەوازهێنان لە تەمەبەڵێ بەرامبەر بە ماندووبوون ، هەروەها بەوازهێنان لە سک پڕکردن لە خواردن و خواردنەوە ٠

کەسانێك لە دانایان گوتویانە : ئەو کەسەی تەندروستی دەوێ ، با خۆراکەکانی چاك بکات ، با لەسەر پاکی و برسێتی بخوات ، لەسەر تینوێەتی ئاو بخواتەوە ، با کەم ئاو بخواتەوە ، لە دوای خواردن با ڕاکشێت ، لە دوای خواردنی شێوان با ڕێ بکات ، نەنوێت تا دەچێتە ناودەست ، با وریابێ پاش تێربوون نەچێتە گەرماوەوە ، وە جارێك لە هاویندا لە دەجاوی زستان چاکترە ، خواردنی گۆشتی ووشکراوە بەشەو یارمەتیدەرە بۆ نەمان ، جووتبوونی پەکەوتووان تەمەنی زیندووان پیر دەکات و ، جەستەی تەندروستان نەخۆش دەخات ٠

ئەمانەی سەرەوە لە (علي)ی کوڕی (أبي طالب)ەوە باسکراوە ، بەڵام (صحيح) نی یەو ، لەڕاستیدا هێندێکی گوفتاوی (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة)ی پزیشکی عەرەب و ، کەسانی دیکەیە ٠

(الحارث) دەڵێت : هەرکەس مانەوەی پێخۆشە _ مانەوەش نی یە _ با زوو خوارنی نیوەڕۆ بخوات ، پەلەی خواردنی شێوان بکات ، با پۆشاکەکانی سووک بکات ، جووتبوونی ژنان کەم بکاتەوە ٠

(الحارث) دەڵێت : چوار شت جەستە دەڕۆخێنێت : جووتبوون لە سەر زۆرخۆری ، گەرماوکردن پاش تێربوون ، خواردنی گۆشتی ووشکراوە ، جووتبوونی بەسالاچوو ٠ کاتێ (الحارث) هاتە سەرەمەرگ خەڵک لە چواردەوری کۆبۆنەوەو ، پێیان گووت : فەرمانی شتێکمان پێ بکە پاش تۆ سوودی لێ ببینین ٠ گووتی : لە ژنان بەدەر لە کیژی لاو و شۆخ و شەنگ مەخوازن ، میوە مەخۆن تەنها لە کاتی پێگەشتنیدا نەبێ ، با کەستان چارەسەر نەکات هەتاوەکو جەستەی توانای بەرگەگرتنی نەخۆشیەکەی هەیە ، هەموو مانگێك گەدەتان پاك بکەنەوە ، چونکە بەڵغەم دەتوێنێتەوە ، (المرّة) ناهێڵێت ، ئەگەر کەسێکتان خواردنی خوارد ، پاش خواردنەکەی با سەعاتێك بنوێ ، ئەگەر خواردنی شێوانی خوارد با چل هەنگاو پێ بکات ٠

پاشایەك بە پزیشکەکەی گووت : پێدەچێ تۆ بۆ من نەمێنیت ، وەسفێکم بۆ بکە بۆ ئەوەی لە تۆوە وەریگرم ، پزیشکەکەش گووتی : بەدەر لە کچی لاوو شۆخ و شەنگ مەخوازە ، بەدەر لە گۆشتی ئاژەڵی تەمەن کەم و پارو گۆشتی تر مەخۆ ، دەرمان مەخۆرەوە مەگەر بۆ نەخۆشی ، میوە مەخۆ مەگەر پاش پێگەشتنی ، خۆراك چاك بجوو ، ئەگەر بەڕۆژ خۆراکت خوارد هیچی تێدا نی یە بنووی ، ئەگەر بەشەو خۆراکت خوارد مەنوو تا پێ دەکەیت ئەگەرچی پەنجا هەنگاویش بێت ، خۆراك مەخۆ تا برسیت دەبێ ، خۆت ناچار مەکە بۆ جووتبوون ، میز ڕامەگرە ، لە گەرماو وەرگرە پێش ئەوەی لێت وەرگرێت ، خواردن مەخۆ و گەدەت خۆراکی تێدا بێ ، دوورکەوەرەوە لە خواردنی ئەوەی ددانەکانت توانای جووانی نی یەو ، پاشان گەدەشت توانای هەرسکردنی نابێ ، هەموو

هەفتەیەك جارێك خۆت بڕشێنەرەوە بۆ پاككردنەوەی جەستەت ، چاكترین گەنجینەی جەستەت خوێنە ، بۆیە لە كاتی پێویستیدا نەبێ دەری مەهێنە ، بچۆرە گەرماوەوە ، چونكە شتگەلێك لە چینەكانەوە دەردەهێنێت كە دەرمانەكانی پێ ناگات بۆ دەرهێنانیان.

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : چوار شت جەستە بەهێز دەكەن : خواردنی گۆشت ، بۆنكرنی بۆنی خۆش ، زۆر خۆشتن بەبێ جووت بوون ، پۆشینی كەتان .

چوار شت جەستە لاواز دەكەن : زۆر جووتبوون ، زۆری خەم و پەژارە ، زۆری ئاوخواردنەوە بەسكی خاڵی ، زۆر خواردنی شتی ترش .

چوار شت چاو بەهێز دەكەن : دانیشتن بەرامبەر بە كەعبە ، چاو ڕەشتن لە كاتی نووستندا ، تەماشاكردنی سەوزایی ، پاككردنەوەی شوێنی دانیشتن .

چوار شت چاو لاواز دەكەن : تەماشاكردنی پیسی ، لەخاچدراو ، ئەندامی زاوزێی ژن ، دانیشتن بە پشتێكردنی كەعبە .

چوار شت جووتبوون زیاد دەكەن : خواردنی مەلی بچووك و چۆلەكە ، (الأطريفل) ، فستق ، (الخروب)([١٥٢]).

چوار شت ئەقڵ وژیری زیاد دەكەن : وازهێنان لە گوفتاری زیاد ، سیواك كردن ، دانیشتن لە گەڵ پیاوچاكاندا ، دانیشتن لە گەڵ زانایاندا .

---

[١٥٢] _ الخروب : دارەختێكی هەمیشە سەوزەو ، تۆزێكەی (١٥)متر بەرز دەبێتەوە ، دڕێژی مەری ئەم دارەختە هەندێ جار دەگاتە (٣٠)سم ، بەری ئەم دەرختە كە پیدەگات دەخورێت و ، دەشكرێت بە شەربەت و ، لە هەندێ وەڵاناتبش دەكرێتە ئاردو ، سوودو كەڵكی ئێجگار زۆرە ، بڕوانە http://www.thapro.net ، وەرگێڕ.

(أفلاطون) دەڵێت : پێنج شت جەستە لاواز دەکەن و لەوانەشە بکوژن : دەست کورتی ، جیابوونەوە لە خۆشەویستان ، ڕق و خەفت خواردن ، قبوڵنەکردنی ئامۆژگاری ، پێکەنینی نەفامان بە ئاقڵ وژیران .

پزیشکەکەی (المأمون) دەڵێت : چەند خەسڵەتێك بەکارببێنەو ، ئەو کەسەی بیارێزێت شایستەی نەخۆش نەکەوتنە جگە لە مردن : خۆراك مەخۆ لە کاتێکدا خۆراکی تر لە گەدەتدا بوو ، دوورکەوەرەوە لە خواردنێك دەدانەکانت لە جووینیدا ماندوو بێت و ، پاشان گەدەشت بێتوانابێ لە هەرسکردنیدا ، دورکەوەرەوە لە زۆر جووتبوون ، چونکە نورو ڕۆشنایی ژیان دەکوژێنێتەوە ، دورکەوەرەوە لە جووتبوونی بەسااڵچوو ، چونکە مردنی کوتوپڕت تووش دەکات ، دورکەوەرەوە لە خۆڕێن گرتن (الفصد) مەگەر لە کاتی پێویستیدا ، لە هاویندا خۆت بڕشێنەرەوە .

لە گۆفتارە کورت و مانا زۆربەخشەکانی (أبقراط) : هەموو زۆرێك دوشمن و ناحەزی سروشتە .

بە (جالینوس)یان گووت : بۆ نەخۆش ناکەوی ؟ ، گووتی : چونکە نێوان دوو خۆراکی خراپم کۆنەکردۆتەوە ، خۆراکێکم نەخواردووە بەسەر خۆراکێکی تردا ، خۆراکێکم لە گەدەمدا رانەگرتووە ئەگەر هەستم کردبێ تووشی زیانم دەکات .

چوار شت جەستە نەخۆش دەخەن : زۆر قسەکردن ، زۆر نووستن ، زۆر خواردن ، زۆر جووتبوون .

چونکە زۆر قسەکردن : هەڵدەستێ بە کەمکردنەوەی مۆخ و کرۆکی مێشك و لاوازکردنی

زۆر نووستن : دەم و چاو زەرد هەڵدەگەڕێنێت ، دڵ کوێر دەکات ، چاو دەورووژێنێت ، تەمبەڵ دەکات بەرامبەر بەکارکردن ، تەڕوشێداری لە جەستەدا دروست دەکات ٠

زۆر خواردن : دەمی گەدە خراپ دەکات ، جەستە لاواز دەکات ، بای چڕو ، نەخۆشی گران دروست دەکات ٠

زۆر جووتبوون : جەستە دەڕۆخێنێت ، هێزەکان لاواز دەکات ، تەپی و شێی جەستە ووشک دەکاتەوە ، دەمار شڵ دەکاتەوە ، کونیلەی داخراو دروست دەکات و ، زیانەکانی هەموو جەستە دەگرێتەوە ، بەتایبەت بەمێشک لەبەر زۆری ئەو ڕوحە نەفسانیەی لێی شێیی دەکاتەوە ، لاوازکردنەکەی لە لاوازکردنی هەموو دەرهاوێشتەکانی تر زۆرترەو ، لە گەوهەوری ڕوحیش شتێکی زۆر دەکاتە درەوە ٠

چاکترینیشی ئەوەیە ئەگەر شەهەوەت و ئارەزووی ڕاستی مرۆڤ ڕێکەوتی وێنەو شێوەیەکی جوانی لاوی شۆخ و شەنگی حەڵاڵ بکات ، هەروەها میزاجی گەرم و تەڕو شێدار بێت ، ماوەیەك بێت جووتبوونی ئەنجام نەدابێ ، دڵی لە دڵەڕاوکێ و مەشغوڵبوونی نەفس خاڵی بێت ، زێدەڕۆی تێدا نەکات ٠

پێویستە جووتبوونەکەی لە گەڵ ئەم کارانەدا ئەنجام نەدات ، وەکو سك پڕکردنی زۆر ، برسێتی و سك خاڵی بوون ، دەرهاوێشتن ، وەرزشێکی تەواو ، زۆر گەرمابوون ، سەرمابونێکی زۆر ، بۆیە ئەگەر ئەم دە شتەی تێدا ڕەچاو کرد ، سوودێکی زۆری لێوەردەگرێت ، هەر دانەیەکیش لەوانەی سەرەوە ڕەچاو نەکرا زیانێکی تووش دەبێ بەگوێرەی ڕەچاونەکردنی ئەو شتە ، ئەگەر هەمووشی یاخود زۆربەی ڕەچاونەکرا ، ئەوا تیاچونێکی دەستوبردە ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە پارێزكردنی زۆر وەكو تێكچونە لە نەخۆشیدا :

پارێزكردنی زۆر لە تەندروستیدا ، هاوشێوەی تێكچونە لە نەخۆشیدا ، بەڵام پارێزكردنی مامناوەند بەسوودە.

(جالینوس) بەهاوەڵانی خۆی گووت : دووركەونەوە لە سێ شت و ، چوار شت بەكاربێنن ، ئیتر ناچاری پزیشك نابن : دووركەونەوە لە گەردوخۆڵ ، دووكەڵ ، بۆنكردوو چەورو ، بۆن خۆش و ، حەلواو ، گەرماویش بەكاربێنن ، لە سەرووی تیربونتانەوە مەخۆن ، بە (البادروج)و رێحانە دان پاك مەكەنەوە ، بە ئێواران گوێز مەخۆن ، ئەو كەسەی هەڵامەتی هەیە با لەسەر پشتی نەنوێت ، ئەو كەسەی خەمبارە با شتی ترش نەخوات ، ئەو كەسەی خوێنی گرتووە با خێرا رێنەكات ، چونكە دەیخاتە مەترسی مردنەوە ، ئەو كەسەی چاو دەیەشێت بەخۆی نەڕشێنێتەوە ، لە هاویندا گۆشتی زۆر مەخۆن ، كەسی تووشبوو بەتاو لەرز با لەبەر هەتاو دانەنیشێت ، دووركەونەوە لە بایجانی كۆنی تۆوداو ، ئەو كەسەی بەزستانان پەرداخێك ئاوی گەرم بخواتەوە ، لە نەخۆشی وە بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی لە گەرماودا تویكڵی هەنار بەجەستەیدا بهێنێت ، لە گەڕی و ئاڵوشی بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی پێنج گوڵی شلێر (سَوْسِنات) لە گەڵ (مصطكي رومي)و ، عودی خاوو (عود خام) ، میسكدا بخوات ، بەدرێژای تەمەنی گەدەی لاواز نابێ و خراپیش نابێ ، هەركەس تۆوی كاڵەك لە گەڵ شەكردا بخوات ، بردی نێو گەدەی پاك دەكاتەوە ، سوتانەوەی میز ناهێڵێت .

بەشێك : سەبارەت بەهەندێ پارێزو ئامۆژگاری پزیشکی :

چوار شت جەستە دەڕۆخێنن : خەم ، دڵگرانی ، برسێت ی ، شەوبێداری ٠

چوار شت دڵ شادومان دەکات : تەماشاکردنی سەوزایی ، تەماشاکردنی ئاوێك کە ڕێ دەکات ، خۆشەویست ، بەرووبوم ٠

چوار شت چاو تاریك دەکات : ڕێکردن بەپێی پەتی ، ڕۆژکردنەوەو ئێوارکردن بەڕووی بێزراوو ڕەزەقورس و دوژمن ، زۆر گریان ، زۆر تەماشاکردنی خەتی وورد ٠

چوار شت جەستە بەهێز دەکات : پۆشینی پۆشاکی نەرم ، چونە گەرماری مامناوەندەوە ، خواردنی خۆراکی چەورو شیرین و خۆش ، بۆنکردنی بۆنی خۆش ٠

چوار شت دەم و چاو ووشك دەکەن و ، جوانی و گەشاوەیی و ڕێك و پێکی ناهێڵن : درۆ ، بێ ئابڕووی ، زۆر پرسیارکردن بەبێ زانین ، زۆر داوێن پیسی ٠

چوار شت سەریەرزی و گەشاوەیی دەم و چاو دروست دەکەن : پیاوەتی ، وەفاداری ، بەخشندەیی ، لەخواترسان ٠

چوار شت ڕقین و قین و نەویستراوی دەهێنن : خۆبەزلزانین ، ئێرەیی بردن ، درۆکردن ، فیتنەیی وکاری قسەهێنان و بردن ٠

چـوار شـت رۆژی دەهێـنن : شـەونوێژی ، زۆری ئیسـتغفارو داوای لێخۆشـبوون لـە بەرەبەیاندا ، زۆری خێروچاکەداری کردن ، زیکرو یادکردنەوەی خـوای تعـالی لـە سـەرەتاو کۆتای ڕۆژدا ٠

چوار شت ڕۆژی قەدەغە دەکەن : بەیانی خەو ، کەمی نوێژکردن ، تەمبەڵی ، خیانـەت کردن ٠

چوار شت زیان بەتێگەشتن و ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنی شتی تـرش و میـوە ، نووستنی سەر پشت ، خەم ، خەفەت ٠

چوار شـت تێگەشـتن زیـاد دەکـەن : ئـارەزی و خـاڵیبونی دڵ ، کـەمی سـك پڕکردن لـە خواردن و خواردنەوە ، چاکی چارەسازی خۆراك بە شـتە خـۆش و شـیرین و چـەورەکان ، کردنە دەرەوەی پاشەڕۆ قورسکارەکانی جەستە ٠

ئەوانەی زیان بە ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنی پیاز ، پاقلە ، زەیتـون ، بایجـان ، زۆر جووتبوون ، تەنیایی ، بیرکردنەوەکان ، سەرخۆشی ، زۆر پێکەنین ، خەم ٠

کەسانێك لە چاودێران گووتویانە : لە سێ کۆڕ بڕام ، هیچ هۆیەکم بۆ ئـەوە نەدۆزیـەوە بەدەر لەوەی لە یەکێکی ئەو ڕۆژانـەدا زۆر بایجـانم خواردبـوو ، ڕۆژێکیشیان زۆر زەیتـونم خواردبوو ، زۆر پاقلەشم خواردبوو لە سێ یەمدا.

بەشێك : سەبارەت بە نەیێنی و ڕاستیگەلێك كە هیچ كەس ئەندازەو ڕێزی نازینێت بەدەر لە كەسانێك كە تێگەشتنێكی چاكیان هەیە :

كۆمەڵێكی بەسوودمان لە بەشەكانی پزیشكێتی زانستی و كرداریمان خستەڕوو ، لەوانەیە كەسی بینەر تەنها لەم كتێبەدا نەبێ زۆرێكی دەست نەكەوێت ، زۆیكی نێوان ئەوەو شەریعەتیشمان پێ پیشاندای ، وە نیسبەتی پزیشكێتی پزیشكان بە پزیشكێتی پێغەمبەری خوا ﷺ كەمترە لە نیسبەتی پزیشكێتی نازان و بەسالاچووان بە پزیشكێتی پزیشكان .

كارەكە لەسەرووی ئەوەوەیە كە باسمان كرد ، زۆر گەورەتریشە لەوەی وەسفمان كرد ، بەڵام ئەوەی باسمان كردووە ئاگادارگردنەوەیەكە بەكەم بۆ ئەو شتە زۆرانەی لە دواوەیەوە دێت ، ئەو كەسەی خوای تعالی زرنگی و كارامەیی پێنداوە لەسەر وردەكاری ، با ئەو جیاوازیە گەورەیەی كە لە نێوان هێزی پشتگیریكراو بە سروش لە لایەن خوای پەروەردگارەوە ، ئەو زانستەی بە پێغەمبەرانی بەخشیوەو ، ئەو ئەقڵ و زرنگیەی پێی بەخشیون و لە نێوان هێزی كەسانی ئاسایی دیكەدا بزانێت .

پێدەچێ كەسانێك بڵێن : پەیوەندی ڕێنمای و ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، باسكردنی هێزی دەرمان و ، یاساكانی چارەسەرو ، چارەسازیی كاروباری تەندروستی بەم دەروازەیەوە چیە ؟

ئەم گوفتارە كەمتەرخەمی ئەم كەسە دەنوێنێت سەبارەت بە تێگەشتنی ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ هێناویەتی ، چونكە بەڕاستی ئەمەو دوو ئەوەندەو ئەوەندەو

ئەوەندەش تەنها بەشێکی کەمە لەوەی هێناویەتی و ، ڕێنمای و چاوساغی بۆ کردوەو ، سەلماندویەتی و ڕێی نیشان داوین بۆ پەی پێبردنی ، چاکی تێگەشتن لە خواو پێغەمبەرەکەیەوە ، بەشێکە لەو نیعمەتانەی کە خوای گەورە بەئارەزووی خۆی بەهەندێ کەسی دەبەخشێ ٠

پاشان هەر سێ بنچینەکانی پزیشکیمان لە قورئاندا بۆ خستیتەڕوو ، چۆن نکۆلیی لەوە دەکەی کە شەریعەتی نێردراو بۆ چاکەکاریی دونیاو ڕۆژی دوای " چۆنیەتی چارەسەری جەستەش لەخۆ بگرێت ، وەکو ئەوەی کە چۆنیەتی چارەسەری دڵانیش لەخۆ دەگرێت ، دڵنیابن شەریعەت ڕێی پاراستنی تەندروستی و ، چۆنیەتی دورخستنەوەی نەخۆشێکانمان پێشان دەدات " بەڕێگەگەلێکی گشتی ، وردەکاریەکەشی بۆ ئەقڵ و ژیریی راست و تەندروست و ، فیترەتی پاکی خەڵک هێشتۆتەوە ، شەریعەت ئەومان بە بەکارهێنانی ڕێگاکانی (القیاس)و ئاگادارکردنەوەو ئامازەبۆکردن بۆ دەخاتەڕوو ، وەکو ئەوەی لە زۆر مەسەلەی لقەکانی فیقهدا پیادەی کردووە ، بۆیە لەو کەسانە مەبە کە ئەگەر شتێکیان نەزانی دژایەتی دەکەن ٠

ئەگەر کەسێك خوای تعالی تێگەشتن و دانایی تەواوی لە کتێبی خواو سونەتی پێغەمبەرەکەیدا پێبەخشی ، لە گەڵ تێگەشتنی تەواو لە دەقەکان و پێویستیەکانیاندا ، ئەوا چیتر پێویستی بە گوفتارێکی تری جگە قورئان و سوونەت نابێ و ، دەشتوانێت تێکڕای زانستە ڕاست و دروستەکان لەوانە هەڵهێنجێنێت ٠

تەوەری تێکڕای زانستەکان لە سەر ناسینی خواو فەرمان و خولقاندنی وەستاوە ، ئەوەش بە پێغەمبەران سپێردراوە _ صلوات الله وسلامه علیهم _ ، چونکە ئەوان زاناترین

خەڵکی خوای گەورەن بەخواو فەرمان و خولقاندن و حیکمەت و دانایی لە بەدیهێنراوان و کاروباریدا ٠

پزیشکێتی شوێنکەوتوانیان : لە پزیشکێتی کەسانی دیکەی جگە لەوان ڕاستر و بەسوودترە ، وە پزیشکێتی کۆتاو سەرگەورەو پێشەوایان محمد _ صلوات الله وسلامه علیه و علیهم _ : تەواوترین پزیشکێتی و ڕاسترین و بەسوودترینیانە ٠

هیچ کەسیش ئەمە نازانێت تەنها ئەو کەسانە نەبێ کە پزیشکێتی خەڵکانی تر دەزانی و پزیشکێتی پێغەمبەریش دەزانێ و ، پاشان تەماشا دەکات تا بزانێت کامیان سەنگینترە ، ئەوکاتە جیاوازی نێوانیانی بۆ دەردەکەوێت ، شوێنکەوتوانی پێغەمبەر ڕاسترین و تەندروستیترین ئومەتان بوون لە ڕووی ئەقڵ و فیترەتەوە ، زانستیشیان لەهەمووی گەورەترە ، لەهەمووشی لە هەقەوە نزیکترن ، چونکە لە نێو ئومەتاندا چاکترین بەدیهێنراوانی خوای گەورەن ، وەکو چۆن پێغەمبەرەکەشیان چاکترینی پێغەمبەرانە ، ئەو زانستەی پێی بەخشیون و ، ئەو میهرەبانی و دانایەی پێی داوەن هیچ کەسی تر ناتوانێت بگات بە ئاستیان.

وقد روى الإمامُ أحمد في مسنده : من حديث بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ _ رضي الله عنه _ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((إِنَّكُمْ تُوَفُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ))([٦٥٣]).

واتە : لە (بَهْزُ)ی کوڕی (حَكِيمٍ)ەوە ، لە باپیرەوە ، لە باپیرەوە _ خوای لێ ڕەزای بێت _ فەرموویەتی : ((ئێوە لە پاش حەفتا ئومەتەوە هاتوون ئێوە لە هەمووی

[٦٥٣] _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٥) ، والترمذي (٣٠٠١) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٢٣٠١) ٠

خێرترو بەرێزترن بەلای خوای _ عزَّوجلَّ _هوه)) · لێرەوە شوێنەواری رێزی ئەم ئومەتە بەلای خوای گەورەوە لە بوارەکانی زانست و ئەقڵ و ، میهرەبانی و فیترەتەوە دەردەکەوێت ، ئەو ئومەتەیە کە زانست و ئەقڵ و ، کردەوەو پلەی ئومەتانی پێشویان خرایە پێش دەست و ، بەوەش زانست و میهرەبانی و ئەقڵیان زیاد بوو سەرەڕای ئەوەی خوای تعالی پێی بەخشیون.

بۆیە میزاج و ، سروشتی خوێنی ، بوبە بەشیان و ، بەوەش ئەقڵ و ئازایەتی وتێگەشتن و فریاکەوتن و دڵشادی و شادومانیشیان بەسەر عەرەبدا زاڵ بوو ، (الصفراوي)یش بوبە بەشی جولەکەو ، و بەوەش خەم و خەفەت و دڵتەنگی و سووکی و پیسوای بەسەر جولەکەدا زاڵ بوو ، بەڵغەمیش بوبە بەشی گاورەکان و بەوەش تووشی گێلی و ، کەم تێگەشتن کەم زیرەکی بوون ·

ئەمەش نەهێنی و ڕاستیگەلێکە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە ئەندازەو ڕێزی دەزانن کە تێگەشتنێکی چاك و ، ئەقڵێکی وردو ، زانستێکی زۆری هەیەو ، دەزانی خەڵکی چیانەو لە چیدان · وبالله التوفيق.

کتێبی ((الطب النبوي)) دانراوی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القيم الجوزية) تەواو بوو بە فەزڵ و پشتیوانی خوای تعالی

بەشی وێنەکان

ناوەرۆك

پێشـــەوا (ابـــن القـــيم)..... (9)
بەشێك : سەبارەت بەوەی پزیشكێتی جەستە دوو جۆرە..... (18)
بەشێك : سەبارەت بەرێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە حق چارەسەركردنداو فەرمان پێكردنی (21)
بەشێك : سەبارەت بەو فەرموودانەی هانی تیمارکردن دەدات و و بەستنی حق بە مایەی هۆرە ..... (25)
بەشێك : بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆپارێزی بەرامبەر بە زۆرخواردن و ، خواردنی زیاد لە ئەندازەی پێویست و ئەو یاسایەی کە پێویستە رەچاو بکرێت لـە خـواردن و خواردنـەوەدا..... (33)
چەند بەشێك : سەبارەت بەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ نەخۆشەکانی بە دەرمانە سروشتیەکان چارەســـەر دەکـــرد..... (41)
بەشی یەکەم : بریتیە لە چارەسەرکردن بە دەرمانە سروشتیەکان..... (43)
بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی(تا)دا..... (43)
بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی سکچوون:..... (55)
بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی چاوەقوڵەداو (الطاعون) ، چارەسەرکردنی و ، چۆنێتی خۆپاراستن لـەم نەخۆشـیە..... (62)
بەشێك : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی چوونە نێو ئەو زەوییانەی کردووە کە تاعونی تێدا بڵاوبۆتەوە یا دەرچوون لەو زەوییانەی کە تاعونی تێدا بڵاوبۆتەوە..... (70)
بەشـێك : ســەبارەت بـە رێبـازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە نەخۆشـی تاوەنگـداو چارەســـەرکردنی..... (75)
بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری برین و خوێن بەربونی اوەتـــــدا : ..... (81)

بەشێك : سەبارەت بەڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردندا بە خواردنەوەی هەنگوێن و هەروەها بە کەڵەشاخ و دلخکردن.....(82)
بەشێك : سەبارەت بە سوودەکانی کەڵەشاخ گرتن.....(89)
بەشێك : سەبارەت بە جێگەکانی کەڵەشاخ گرتن و کاتەکانی.....(94)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتەکانی کەڵەشاخ گرتندا.....(95)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بڕینی ڕەگەکان و دلخکردندا....(103)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی فێدا.....(108)
بەشێك : سەبارەت بەو فێیانەی بەهۆی تێکەڵاوەکانی جەستەوە دروست دەبن.....(114)
بەشێك : سەبارەت بەڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری نەخۆشی دەردەلاقەدا (عرق النسا).....(116)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی وشکیی خوو وە چۆنیەتی نەرم و نیان کردنەوەی.....(118)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی خووڕی و ئەوەی ئەسپێ دروست دەکات.....(123)
بەشێك : سەبارەت بە بواری پزیشکی ئاورێشم.....(126)
بەشێك:سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺلە چارەسەرکردنی نەخۆشی..... (131)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێنمایەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردنی سەرێشەو نیوەسەر ێشەدا (الشقيقه) .....(135)
بەشێك : سەبارەت بە هۆکارەکانی سەرێشەی (الشقيقة) .....(137)
بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی سەرێشەی (الشقيقة) .....(138)
بەشێك : سەبارەت بە خەنەو سوودو خاسیەتەکانی.....(140)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیدا بە وازهێنان

لەوەی ئەو خواردن و خواردنەوانەوە بدرێ بە نەخۆش کە حەزی پێ نی یەو ، ناچاریشی ناکرێت بە خواردنی.....(142)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (العُذرة)و چارەسەرکردن بە دەرمان کردنە لووت.....(147)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی دڵ ئێشە دا ...(150)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە دوورخستنەوەی زیانی خۆراک و میوەکان و ، چاکردنیان بە جۆرێک زیانیان لابەرێت و ، سوودیان پەیدا بکات.....(157)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پارێزکردندا.....(159)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاوێشەدا بە نەرم ونیانی و لە سەرخۆیی و و وازهێنان لە جوڵانەوەو پارێزکردن لەوەی دەبێت بە هۆی وروژانی چاوێشەکە.....(165)
بەشێک : سەبارەت بە سڕبوونی گورچیلە کە لە گەڵیدا جەستە رەق دەبێت.....(170)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چاکردنی ئەو خۆراکەدا کە مێشی تێدەکەوێت و رێنمایەکانی سەبارەت بە دوورخستنەوەی زیانەکانی ژەرەکان بە ژەمکانیان.....(171)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی زیپکەدا.....(174)
بەشێک : سەبارەت بە چارەسەرکردنی ئاوساو دومەڵەکان بە هەڵدرین و دەرهێنانی کێم و ئاوەکەی.....(175)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆراک پێدانی مرۆڤ بە ناسکترین و بەتامترین ئەو خۆراکانەی لە سەری راهاتووە.....(177)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشدا بە خۆشکردنی نەفسیان و بەهێزکردنی دڵیان.....(181)
بەشێک : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی جەستەکاندا بە پێدانی

ئـەو خـۆراك و دەرمانانـەی لـە سـەری ڕاهـاتووە ، نـەك بـەوەی لـە سـەری ڕانـــەهاتووە.....(183)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو ژەهرەدا کە تووشی بوو لـە خەیبـەر لـە لایـەن جولەکەکانـەوە.....(185)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو جادووەدا کە جولەکـەکان جادویـان لێکـرد.....(188)

بەشـێك : سـەبارەت بـەوەی کـە دەرمانـە ئیلاهیـەکان بەسـوودترین چارەسـەریەکانی جـادووە.....(191)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەرهاوێشتن و کردنە دەروەی مادەکاندا بـــە ڕشـــانەوە.....(193)

بەشێك : سەبارەت بەوەی ڕەشانەوە لـە وەڵاتـە گەرمەکاندا بەسوودەو ، ڕەوانبونیش لە وەڵاتـــە ســـاردەکاندا.....(196)

بەشـێك : سـەبارەت بـە سـوودەکانی ڕشـانەوە.....(197)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕێنمایی کردندا بۆ چارەسەر وەرگرتن لە بەســـەلیقەترین پزیشـــکەوە.....(199)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێبژاردنی ئەو کەسەدا کە چارەسەی خـەڵك دەکـات و نەفامـە بـە بـواری پزیشـکێتی.....(204)

بەشـێك : سـەبارەت بـە ڕێبـازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـە خۆپاراسـتن لـەو نەخۆشـیانەی دەتنرێتـەوە بـە سروشـتی و ڕێنمـایی کردنـی کەسـانی تەندروسـت بـە خۆدورخسـتنەوە لـەو کەســـانەی تووشـــیبوونە.....(221)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قەدەغەکرنی خۆچارەسەرکردن بە حرامکراوەکـــــان .....(229)

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو ئەسپێیەی لە

سەردا پەیدا دەبێ و لابردنی .....(235)
چەند بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردندا بە دەرمانە ڕوحیە خواوەندیە تاکەکان و ، ئاوێتەیەك لەو و ، لە دەرمانە سروشتیەکان.....(241)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاو لێدراودا ..(241)
بەشێك : سەبارەت بەو شتانەی بەچاوەوە بوونی پێ دوردەخرێتەوە.....(254)
بەشێك : سەبارەت فەرمان دان بە چاوپیس بە شتنی بن هەنگل و هەموو شوێنە پێچەکانی جەستەی و لاکانی و ناوەوەی (الإزار)ەکەی.....(255)
بەشێك : سەبارەت بە داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەی مەترسی بە چاوەوەبونی لێدەکرێت بەهەر شتێك لێی دورخاتەوە.....(258)
بەشێك : سەبارەت بەو نوشتانەی چاوپیسی دەگێڕنەوە.....(259)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری گشتیدا بۆ هەموو ئازارەکان بە نوشتە خوایەکان.....(260)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردن و نووشتە کردن بۆ کەسی پێوەدراو بە خوێندنی سورەتی (الفاتحة) .....(263)
بەشێك : سەبارەت بەوەی کاریگەری نوشتەکرن بە سورەتی (الفاتحة)و جگە لەویش نهێنیەکی سەرسوڕمێنی تێدایە لە چارەسەرکردنی ژەهردارەکاندا .....(268)
بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی پێوەدانی دووپشك بە نوشتە.....(270)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوشتەکردندا بۆ برینەکانی پێست.....(277)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتەکردندا بۆ مار.....(279)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتکردندا بۆ زام و برینەکان.(280)
بەشێك:سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئازاردا بە نووشتەکردن(283)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی خەماربوون بۆ گەرمی

بـــەڵاو كارەســـــات.....(284)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی ناڕەحەتی و خەم و خەفـــەت و دڵتـــەنگی و ناخۆشـــیدا.....(298)
بەشێك : سەبارەت بە لایەنی كاریگەری ئەم دەرمانانە لەم نەخۆشیانەدا.....(306)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــەڕێبازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــە چارەســـەركردنی تـــرس و ، خەوزڕانـــدا.....(321)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــە ڕێبـــازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــە چارەســـەركردنی ئاگركەوتنـــەوەو كوژانـــــــــــەوەی.....(322)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا .....(323)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردن و خواردنەوەدا.....(330)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــە ڕێبـــازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــە شـــێوازی دانیشـــتندا بـــۆ خـــۆراك خـــــــــــواردن.....(335)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەكاندا.....(339)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازی جل و بەرگدا.....(357)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــە ڕێبـــازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــە چارەســـازیی شـــوێنی نیشـــتەجێ بوونـــــــــــدا.....(359)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــە ڕێبـــازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــە چارەســـازیی كاروبـــاری نووســـتن و بەئاگابونـــــــــــدا.....(360)
بەشـــێك : ســـەبارەت بـــە جووتبـــونی خێـــزان و ڕێبـــازی پێغەمبـــەری خـــوا ﷺ لـــەم بـــارەوە .....(375)
بەشـــێك : جووتبوونـــە زیانبەخشـــەكانیش : دوو جـــۆرە ، زیانەبـــەخش لـــە ڕووی شـــەرعەوە ، زیانبـــەخش لـــە ڕووی خـــوو ڕەوشـــتەوە.....(399)
بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری سەودایی دا (العشق)

(401).....

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا بە خۆیۆنخۆشکردن.....(419)

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستی چاودا (422).....

بەشیك : لە باسكردنی ئەو دەرمان و خۆراكە تاكانەدا كە لە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەشتووەو رێزكراوە بە پێی پیتە هیجائیەكان.....(425)

پیتی هەمزە.....(425)

پیتی باء.....(430)

پیتی تاء.....(437)

پیتی ثاء.....(440)

پیتی جیم.....(443)

پیتی حاء.....(445)

پیتی خاء.....(454)

پیتی دال.....(461)

پیتی ذال.....(464)

پیتی راء.....(468)

پیتی زاء.....(475)

پیتی سین.....(480)

پیتی شین.....(492)

پیتی صاد.....(497)

پیتی ضاد.....(504)

پیتی طاء.....(505)

پیتی عین ..... (510)
پیتی غین ..... (519)
پیتی فاء ..... (521)
پیتی قاف ..... (527)
پیتی کاف ..... (535)
پیتی لام ..... (556)
پیتی میم ..... (582)
پیتی نون ..... (595)
پیتی هاء ..... (600)
پیتی واو ..... (602)
پیتی یاء ..... (603)
ئاموژگاری کشتی بەسوود ..... (607)
بەشی وێنەکان ..... (623)